

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
TÜRK-İSLAM SANATLARI PROGRAMI**

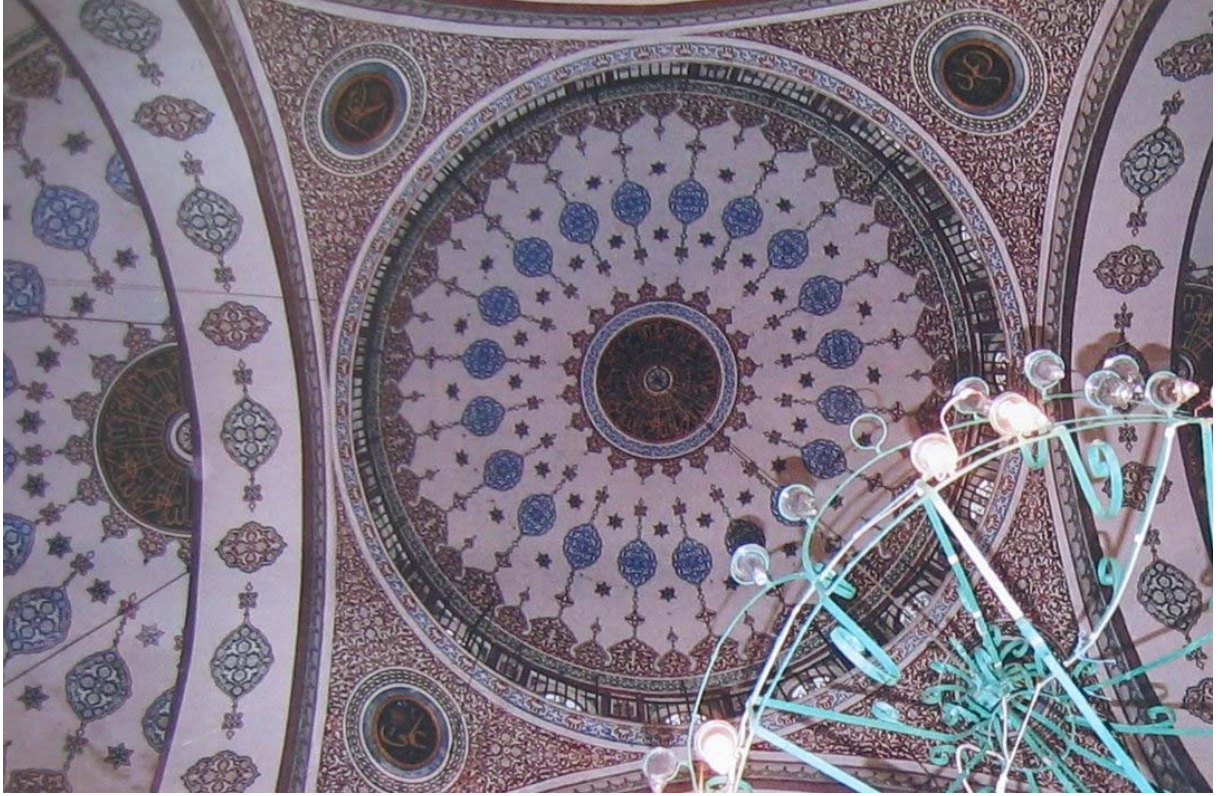
**MİMAR SİNAN'IN 1540-1570 YILLARI ARASINDA
İSTANBUL'DA İNŞA ETTİĞİ CAMİLERDEKİ SÜSLEME
PROGRAMI**

**Doktora Tezi
Cilt II-Ekler**

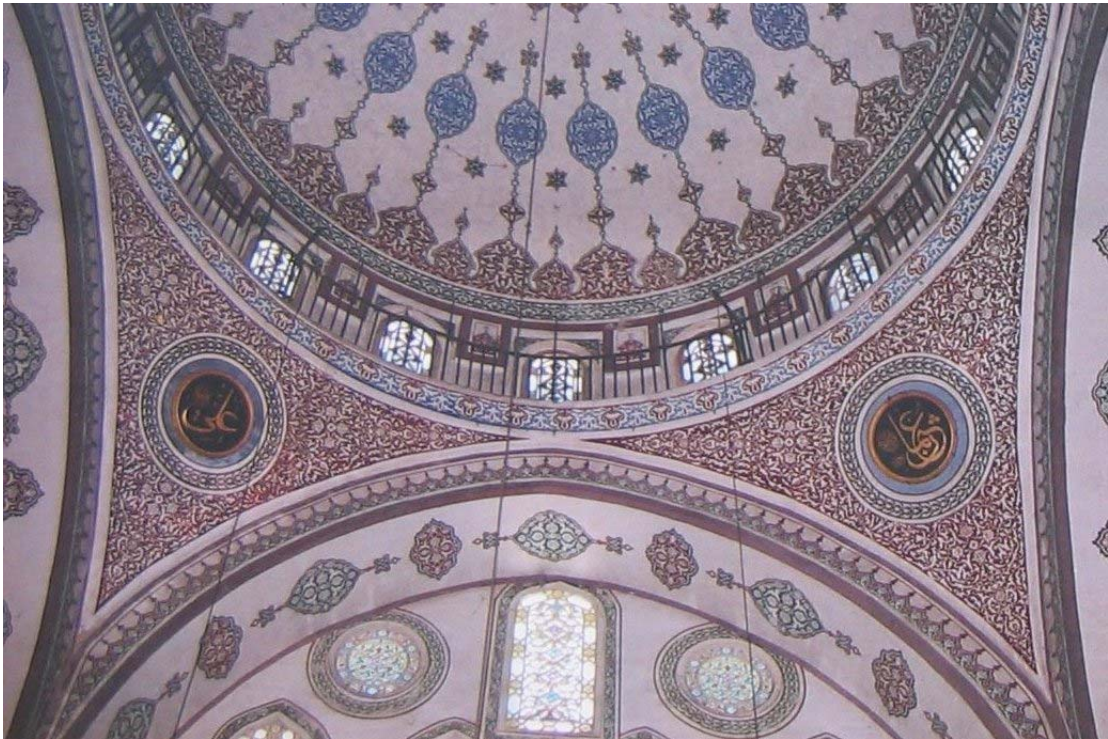
**Hazırlayan
20006022 AYTÜL PAPILA**

**Danışman
PROF. DR. GÖNÜL CANTAY**

İSTANBUL-2006

Resim 1: Üsküdar Mihrimah Sultan Camii merkezi kubbesi

Resim 2: Üsküdar Mihrimah Sultan Pandantifleri

Resim 3: Üsküdar Mihrimah Sultan Yarımkubbe

Resim: 4 Üsküdar Mihrimah Sultan yarımkubbesi

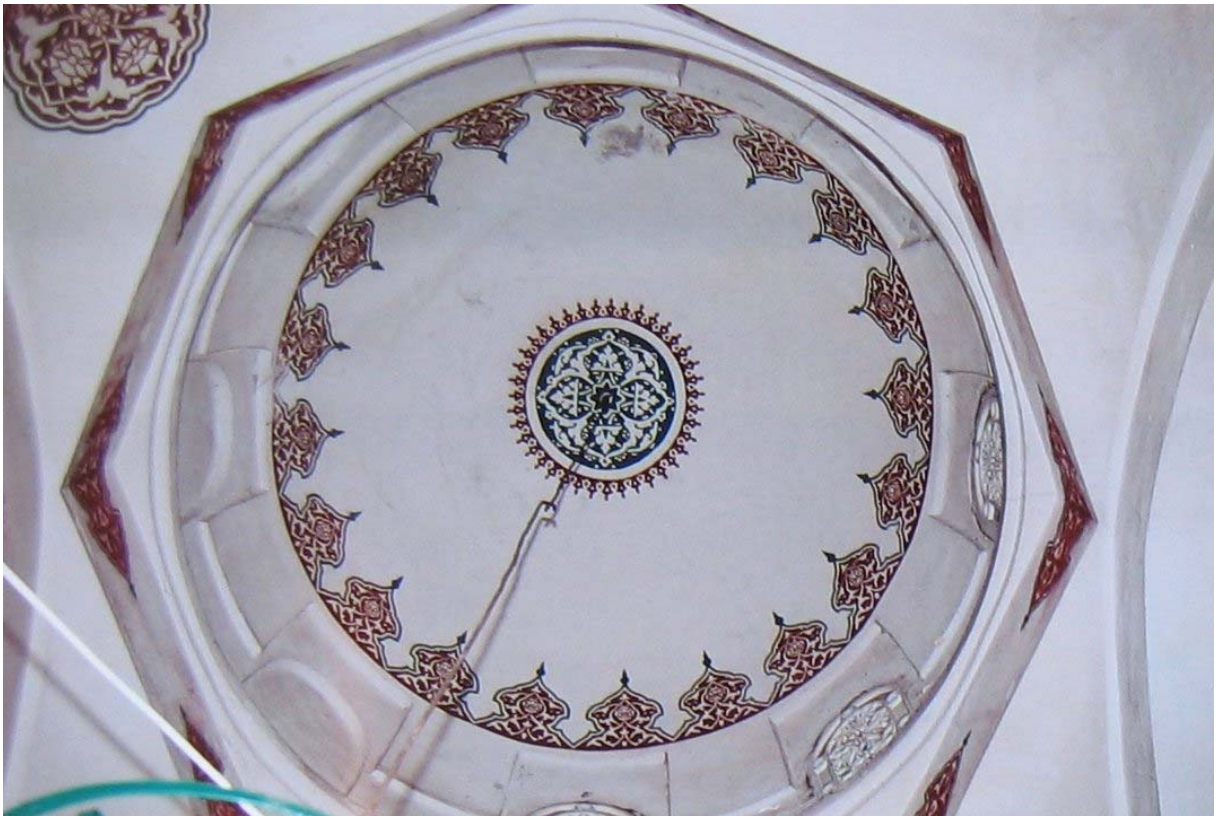
Resim 5: Üsküdar mihrimah Sultan Yarım Kubbe

Resim 6: Üsküdar Mihrimah Sultan kalem işi süsleme detayı

Resim 7: Üsküdar Mihrimah Sultan Paye Resim 8: Paye, detay

Resim 9: Üsküdar Mihrimah Köşe Kubbesi

Resim 10 Üsküdar Mihrimah Sultan Köşe Kubbesi Kemerleri:

Resim 11 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Mihrap duvarı

Resim 12 Üsküdar Mihrimah Sultan revzen

Resim 13 Üsküdar Mihrimah Sultan mihrabı

Resim 14 mihrabın sağ tarafı

Resim 15 Üsküdar Mihrimah Sultan C. Mihrabın solundaki duvar yüzeyi

Resim 16 Üsküdar Mihrimah Sultan C. Revzeni

Resim 17. Üsküdar Mihrimah Sultan C. Revzeni

Resim 18 Üsküdar Mihrimah Sultan C. Pencere kapakları

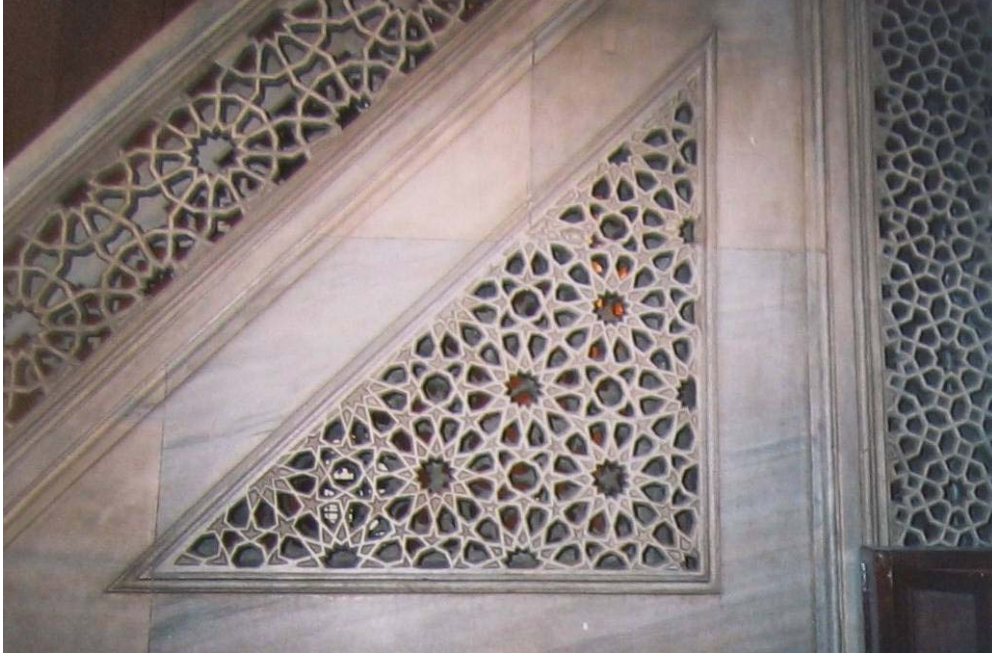
Resim Resim 19 Üsküdar Mihrimah Sultan C. Pencere kapakları

Resim 20: Resim 10 Üsküdar Mihrimah Sultan pencere kapağı kilidi

Resim 21: Üsküdar Mihrimah Sultan minberi

Resim 22: Üsküdar Mihrimah Sultan minber yan aynası

Resim 23 Üsküdar Mihrimah Sultan minber kapısı

Resim 24 Üsküdar Mihrimah Sultan güneydoğu kubbesi mihrap duvarı

Resim 25: Üsküdar Mihrimah güneydoğu duvarı

Resim 26 Üsküdar Mihrimah Sultan C. Doğu duvarı

Resim 27: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Revzen

Resim 28. Üsküdar Mihrimah Sultan doğu duvarı, köşe kubbesi altı

Resim 29. Üsküdar Mihrimah sultan batı duvarı

Resim 30: Üsküdar Mihrimah Sultan Kuzey duvarı

Resim 31: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Kuzey duvarı kemeri

Resim 32: Üsküdar mihrimah Sultan C. Giriş kapısı

Resim 33: Üsküdar mihrimah Sultan müezzin mahfili

Resim 34: Üsküdar Mihrimah Sultan Vaaz kürsüsü

Resim 35. Üsküdar mihrimah Sultan Camii, kuzey cephesi

Resim 36: Üsküdar Mihrimah Sultan Son Cemaat Yeri

Resim 37. Üsküdar Mihrimah Sultan C. Giriş kapısı üzeri tonoz

Resim 38: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Son cemaat yeri revakı kubbe içi

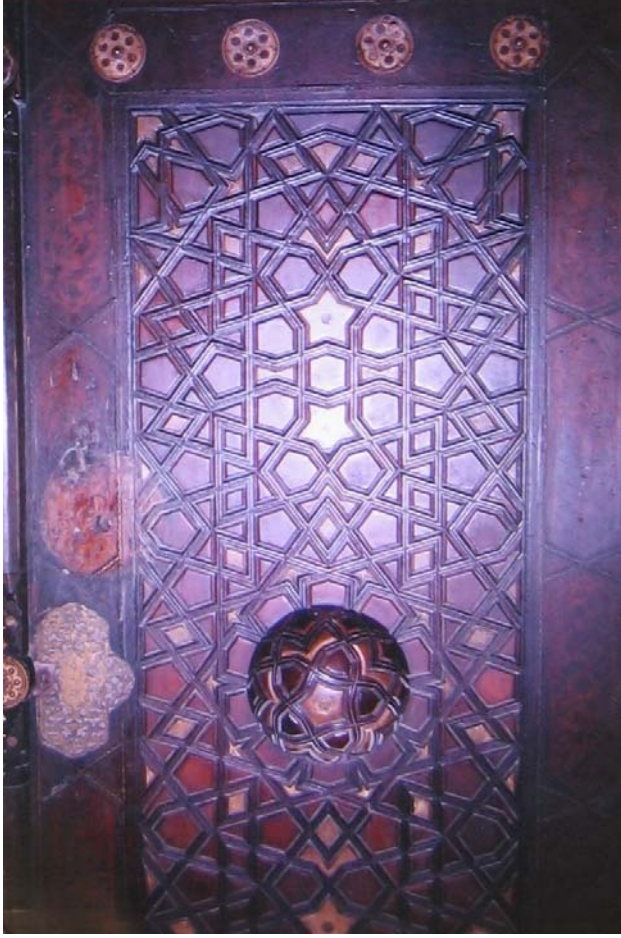
Resim 39: Üsküdar Mihrimah Sultan Ana Giriş Kapısı

Resim 40: Üsküdar Mihrimah Sultan Ana giriş Kapısı Kanatları

Resim 41. Üsküdar mihrimah sultan C. Ana giriş kapısı detayı

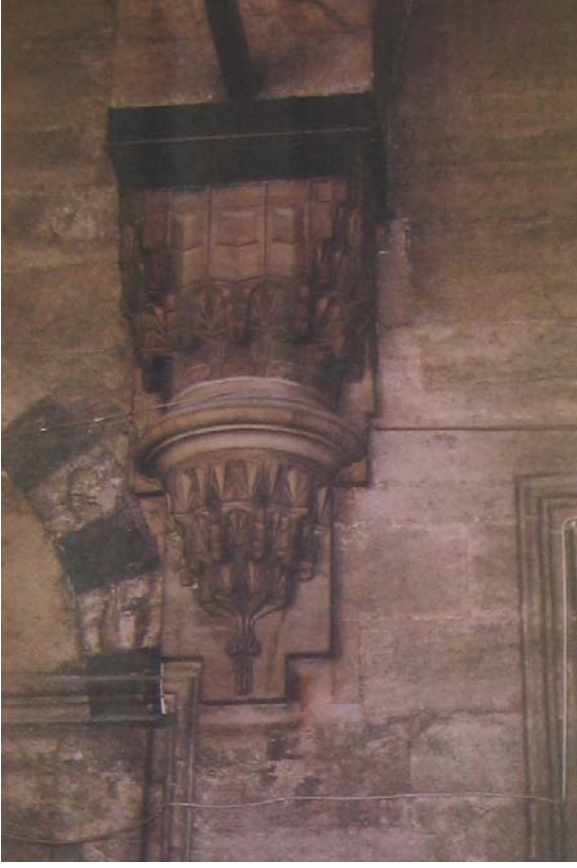
Resim 42: Üsküdar mihrimah Sultan C. Ana Giriş Kapısı orta tabla

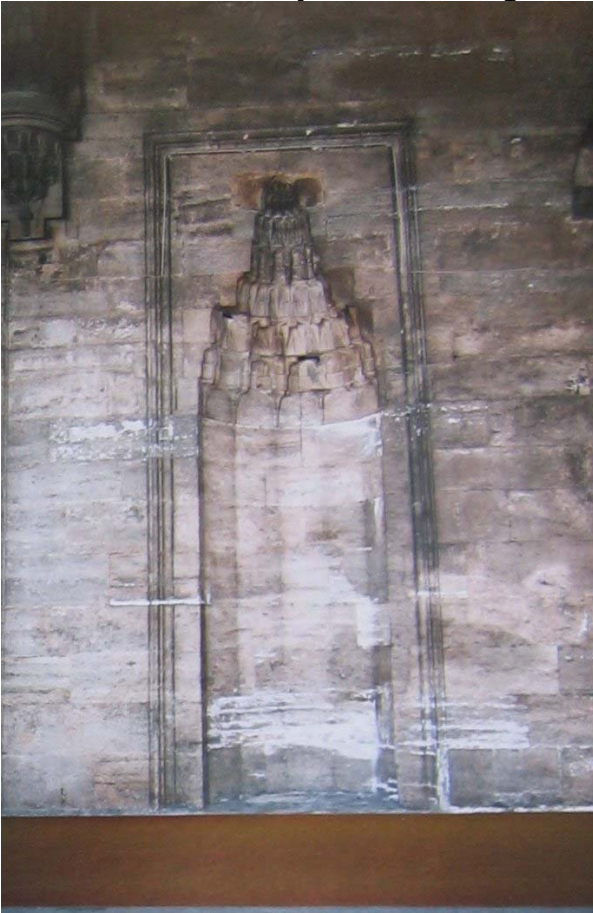
Resim 43: Üsküdar mihrimah, son cemaat yeri duvarı

Resim 44: Ana giriş kapısı orta tabla

Resim 45: Son cemaat yeri kemer üzengisi

Resim 46: Son cemaat yeri mihrap nişi

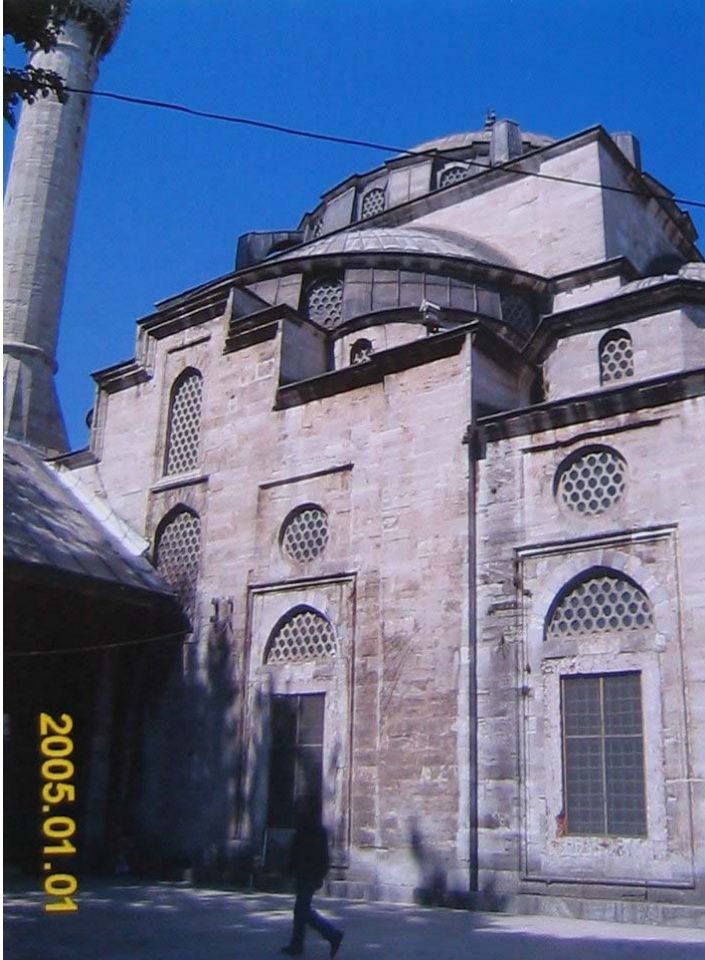
Resim 47: Dış revak

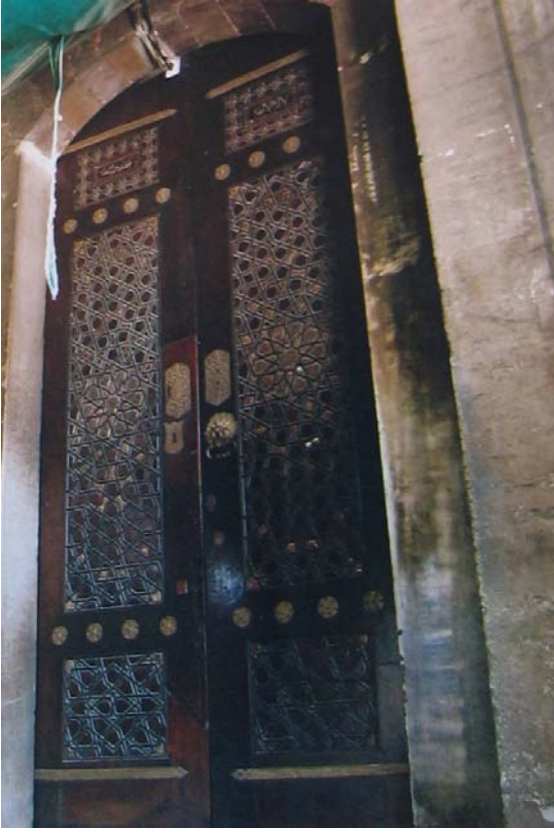
Resim 48: şadırvan

Resim 49: Doğu cephesi

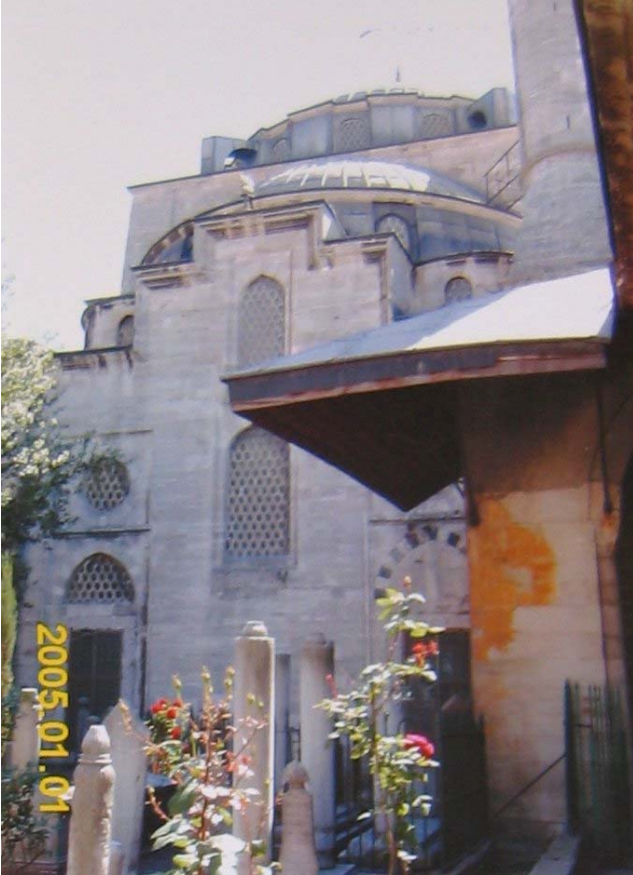
Resim50: Batı cephesi

Resim 51: Batı giriş kapısı

Resim 52: Batı Giriş Kapısı orta tabla

Resim 53: Güney Cephesi

Resim 54: Şehzade Camii merkezi kubbesi

Resim 55: Şehzade Camii Mihrap yarım kubbesi

Resim 56: Şehzade Camii Yarım kubbe

Resim 57: Şehzade Camii yarım kubbe

Resim 58: Şehzade Camii yarım kubbe

Resim 59: Hünkâr Mahfili Kubbesi

Resim 60: Şehzade Camii, güneybatı köşe kubbesi

Resim 61: Şehzade Camii kuzeybatı köşe kubbesi

Resim 62: Şehzade Camii güneydoğu payesi Resim 63: Pandantif detayı

Resim 64: Güneybatı payesi

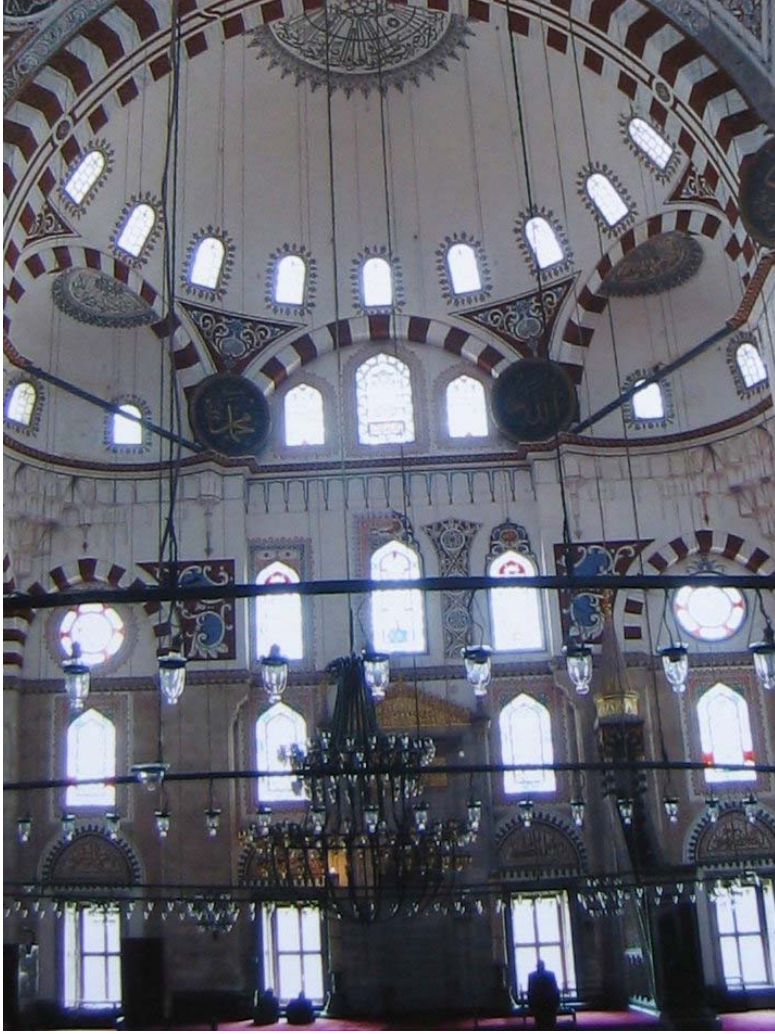
Resim :65 Güneybatı paye detayı

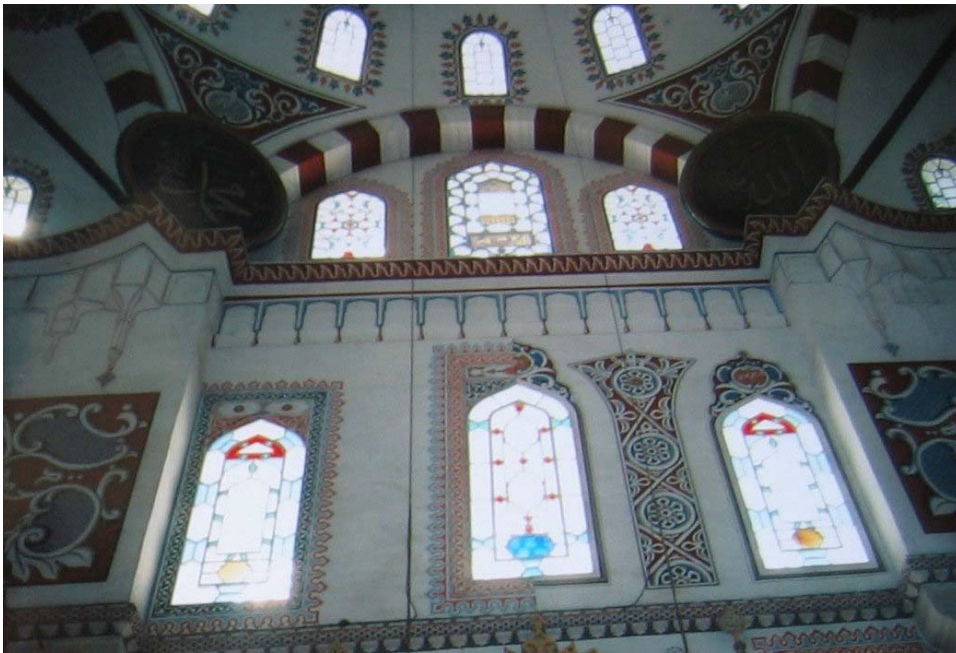
Resim 66: Kuzeybatı payesi

Resim 67: Kuzeydoğu Payesi

Resim 68 : Mihrap duvarı

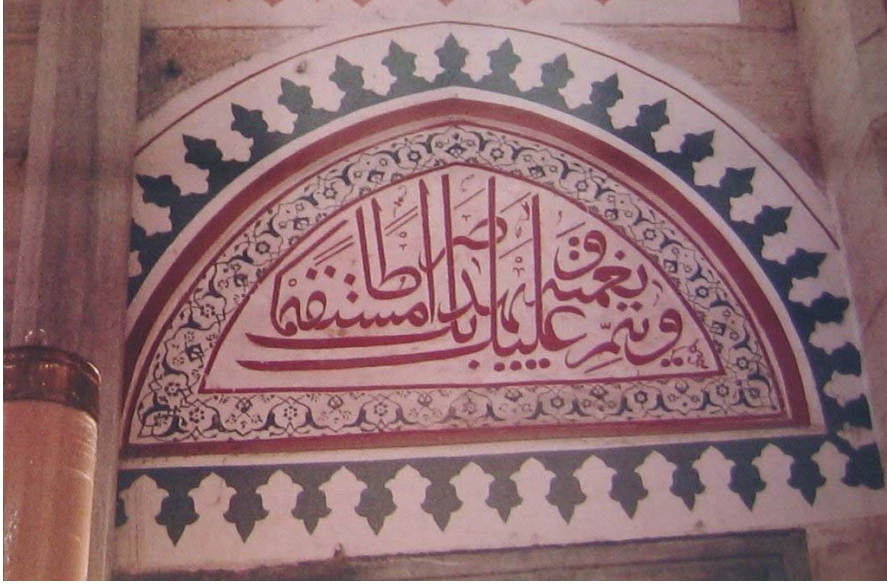
Resim 69: Mihrap duvarı üst bölüm

Resim 70: Şehzade Camii mihrabın sol tarafı

Resim 71: Mihrabın sağ tarafı

Resim 72: Mihrabın sağ tarafı pencere alınlığı

Resim 73: Mihrabın solundaki pencere

Resim 74: Pencere alınlığı

Resim 75: Şehzade Camii mihrabı

Resim 76: mihrabın sol tarafı

Resim77: Şehzade Camii pencere alınığı

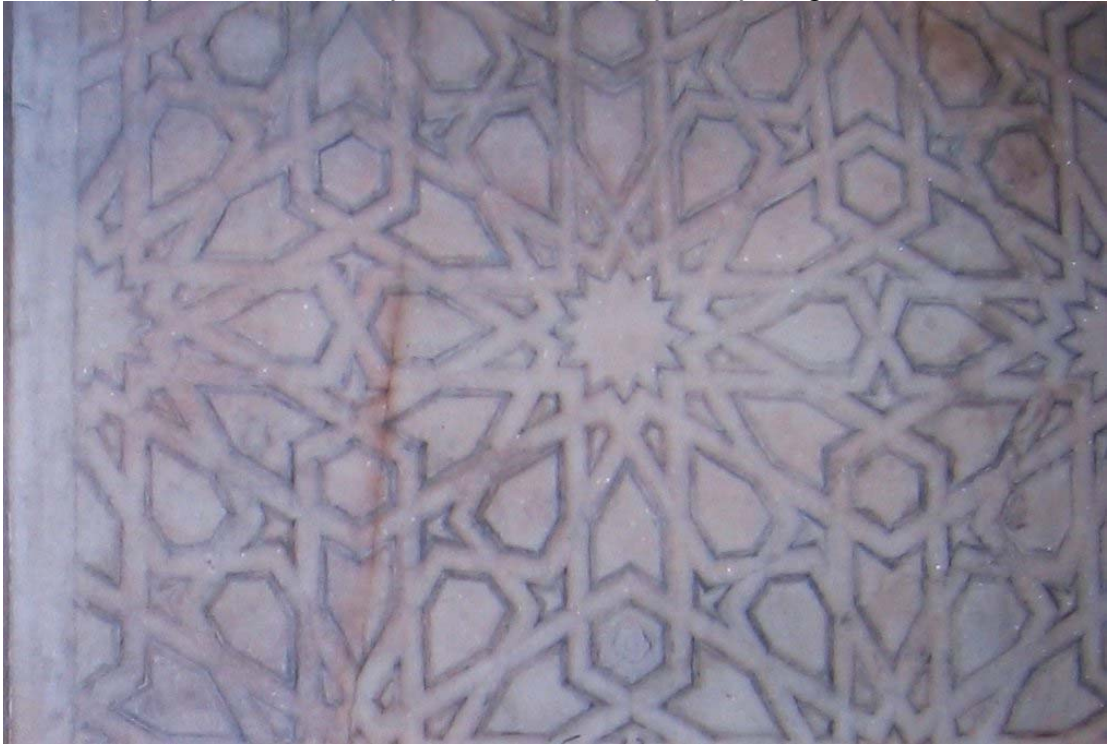
Resim:78 . pencere alınlığı

Resim 79: Şehzade Camii Minberi

Resim 80: Şehzade minber köşkü tabanı, mermer içine alçı dolgu süsleme

Resim 81: Şehzade Camii minber niş tavanı

Resim 82: Minber yan aynası

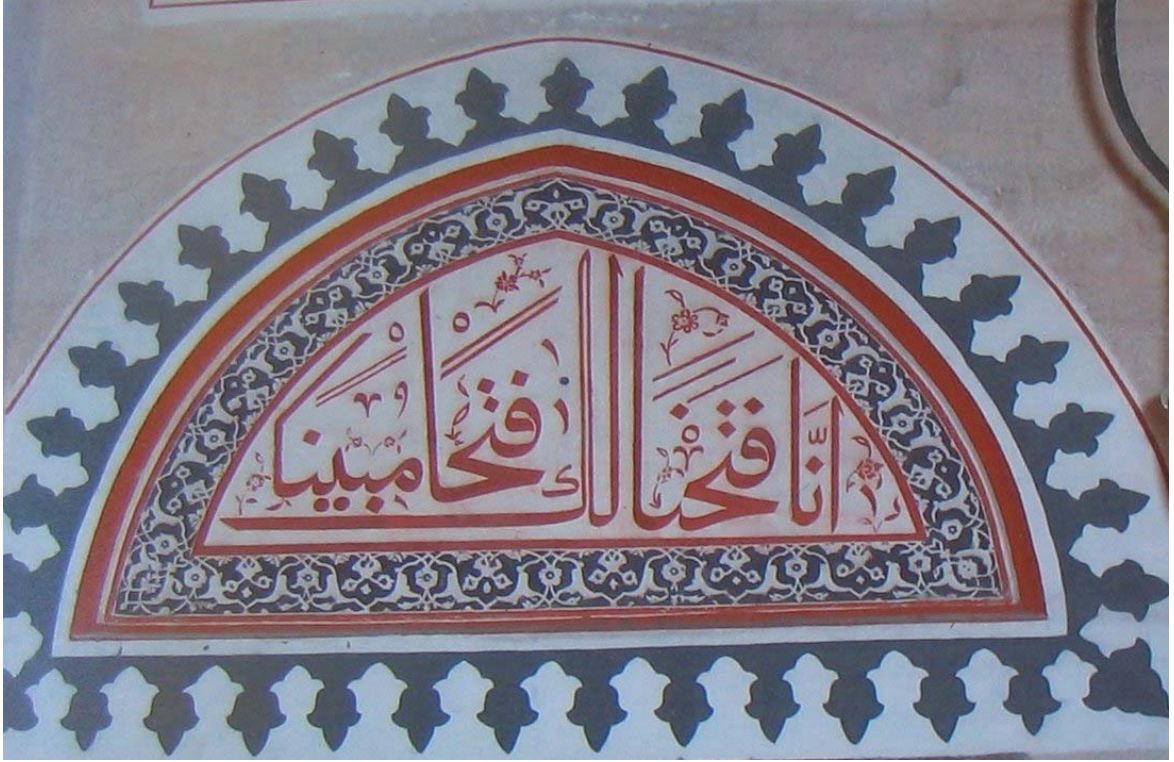
Resim 83: Minber detay

Resim 84: Şehzade C. Hünkâr Mahfili

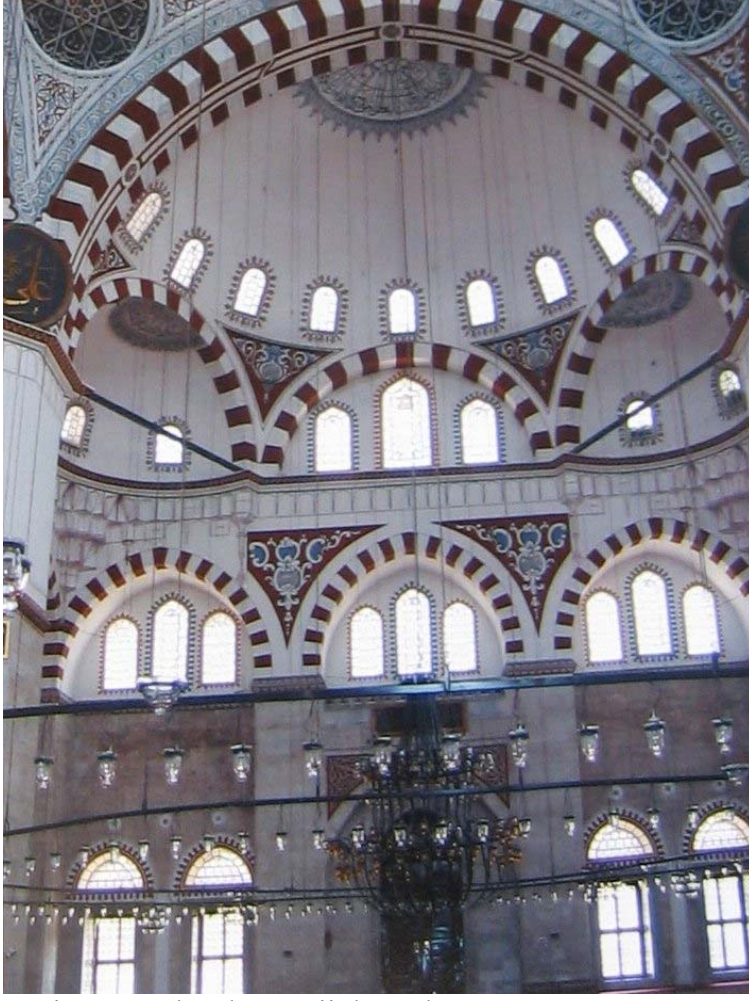
Resim 85: Güneybatı kubbesi güney duvarı

Resim 86: Pencere alınlığı

Resim 87: Pencere alınlığı

Resim 88: Şehzade Camii doğu duvarı

Resim 89: Doğu giriş kapısı

Resim 90: Şehzade Camii Doğu giriş kapısının sağ tarafı

Resim 91: Doğu giriş kapısı sol tarafı

Resim 92: Batı duvarı

Resim 93: Batı duvarının sol tarafı

Resim 94: Batı giriş kapısının sağ tarafı

Resim 95: Batı duvarının kuzey ucu

Resim 96: Şehzade Camii kuzey duvarı

Resim 97: Ana Giriş Kapısı

Resim 98: Ana Giriş Kapısı

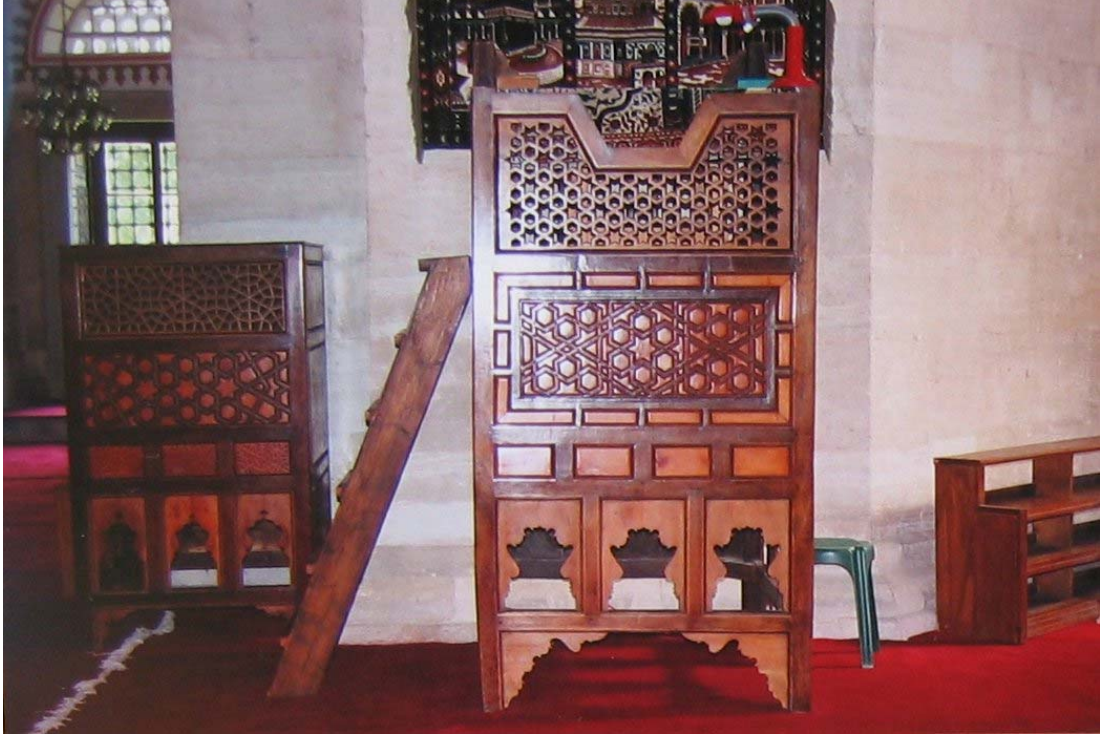
Resim 99: Kuzey mahfiline çıkış kapısı

Resim 100: kuzey duvarı, sağ taraf

Resim 101: Kuzey duvarı köşesi

Resim 102: Vaaz kürsüsü

Resim 103: müezzin mahfili

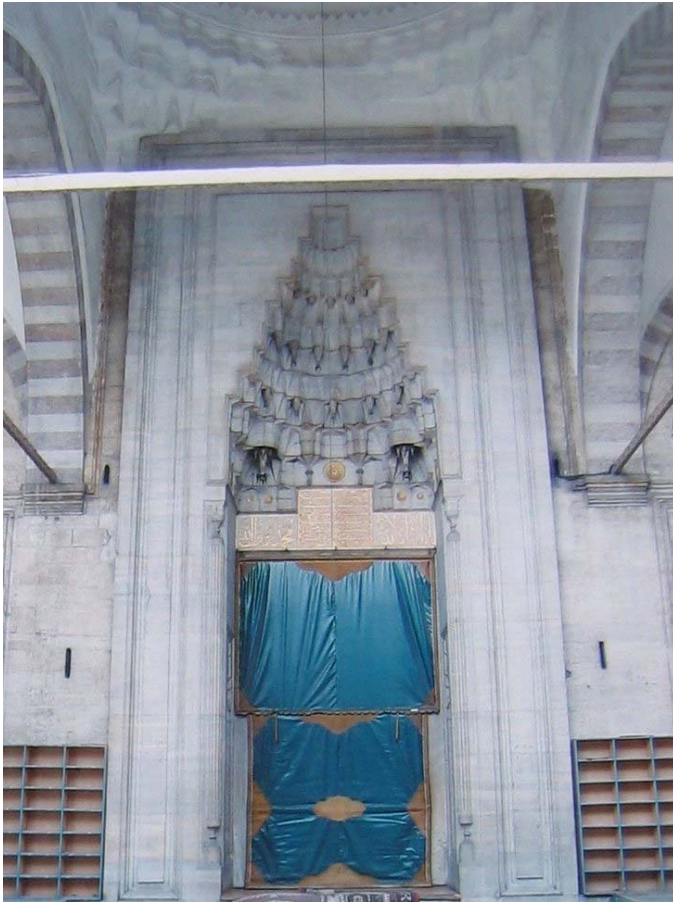
Resim 104: Şehzade Camii Kuzey duvarı genel görünüş

Resim 105: Şehzade Camii Ana Giriş kapısını örten kubbe

Resim 106: Şehzade Camii Son cemaat yeri

Resim 107: Şehzade Camii Ana Giriş Kapısı

Resim 108: Ana giriş Kapısı ahşap kanatları orta tabla

Resim 109. Son cemaat yeri duvarı sağ tarafı

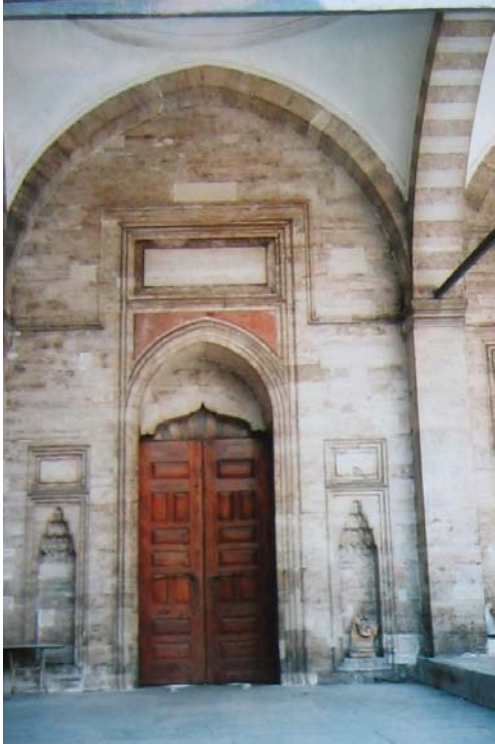
Resim 110: Son cemaat yeri batı ucu

Resim 111: Kuzey Avlu kapısı kubbesi

Resim 112: Avlu Revakı

Resim 113: Avlu batı kapısı

Resim 114: Kuzey Revakı

Resim 115: Batı revakı

Resim 116: Şehzade C. Revak kubbe içi

Resim 117: Şehzade Camii avlu revakı

Resim 118: Şehzade Camii doğu cephesi

Resim 119: Şehzade Camii Doğu Giriş Kapısı

Resim 120: Şehzade Camii Doğu dış galerisi tavanı

Resim 121: Şehzade Camii Doğu dış galerisi revakı

Resim 122: Şehzade Camii Doğu Giriş Kapısı kemerleri

Resim 123: Şehzade Camii Hünkâr Mahfili Revakı

Resim 124: Şehzade Camii Batı Cephesi

Resim 125: Şehzade Camii Batı cephesi, detay

Resim 126: Batı Cephesi, dış galeri detay

Resim 127: Batı cephesi, detay

Resim 128: Şehzade Camii Batı Giriş Kapısı

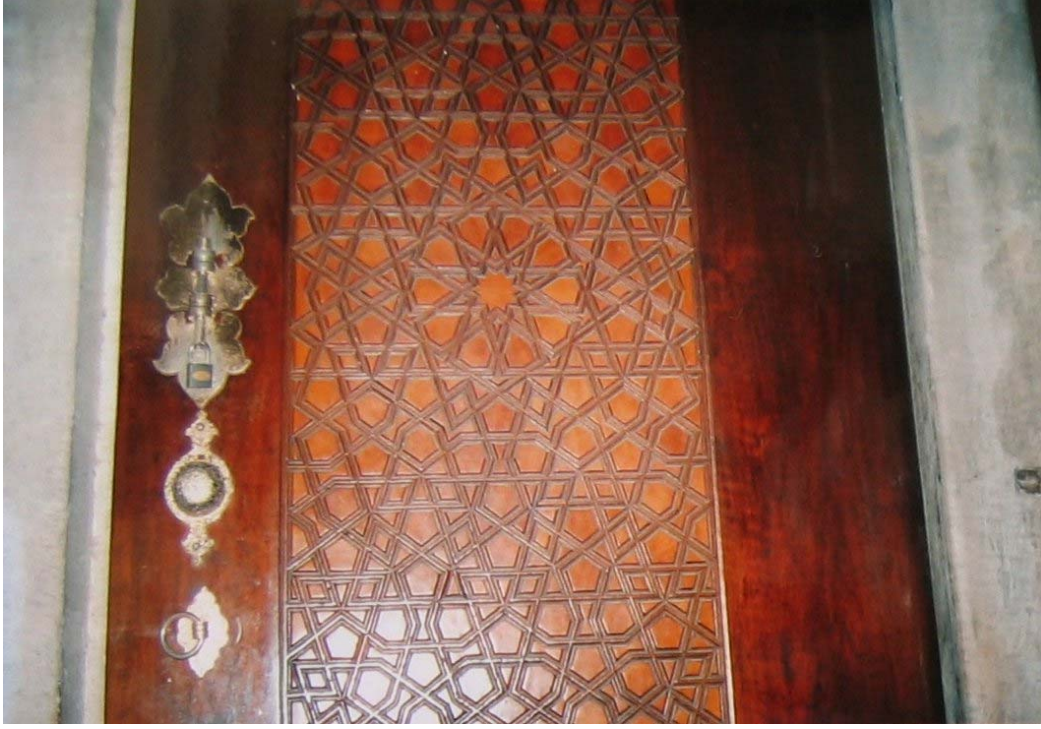
Resim 129: Batı Giriş Kapısı Ahşap Kanadı

Resim 130: Batı Giriş Kapısı ahşap kanadı, üst tabla

Resim 131: Batı Giriş Kapısı orta tabla

Resim 132: Batı Giriş Kapısı kilidi

Resim 133: Minare kaidesi

Resim 134: Batı Minaresi

Resim 135. Güney (Mihrap) Cephesi

Resim 136: Şehzade Camii Kuzey Avlu Duvarı

Resim 137: Kuzey Avlu Kapısı

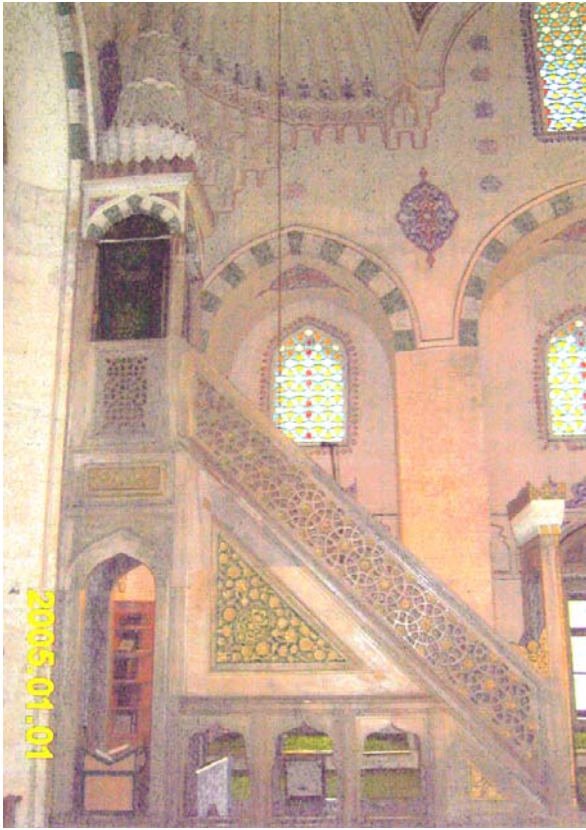
Resim 138: Hadım İbrahim Paşa Camii merkezi kubbe yüzeyi

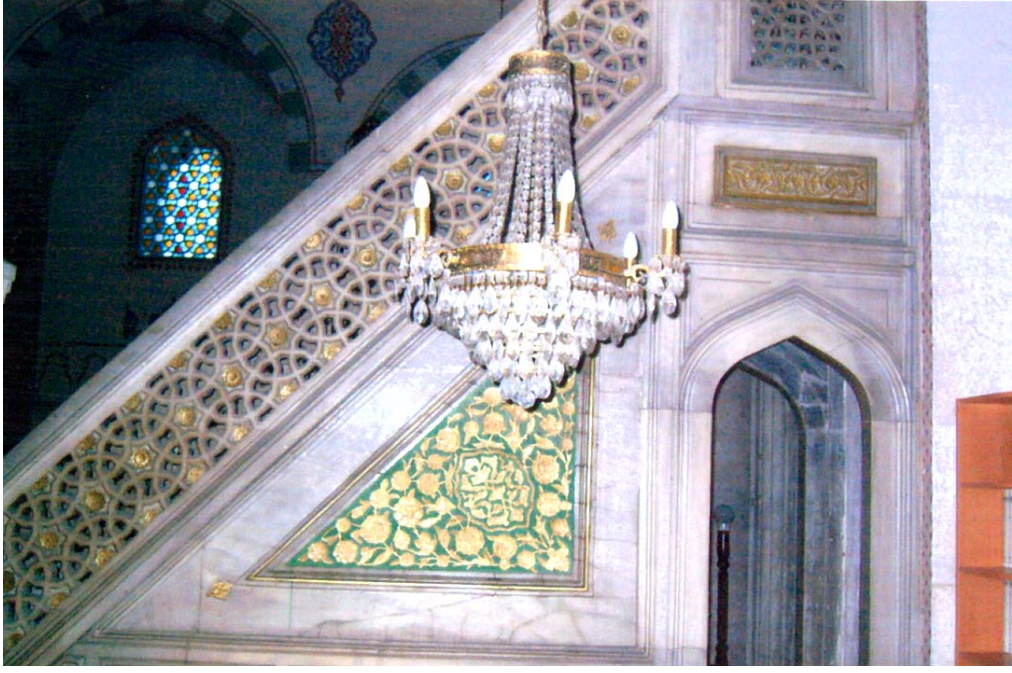
Resim 139: Hadım İbrahim Paşa Camii merkezi kubbeyi taşıyan tromp

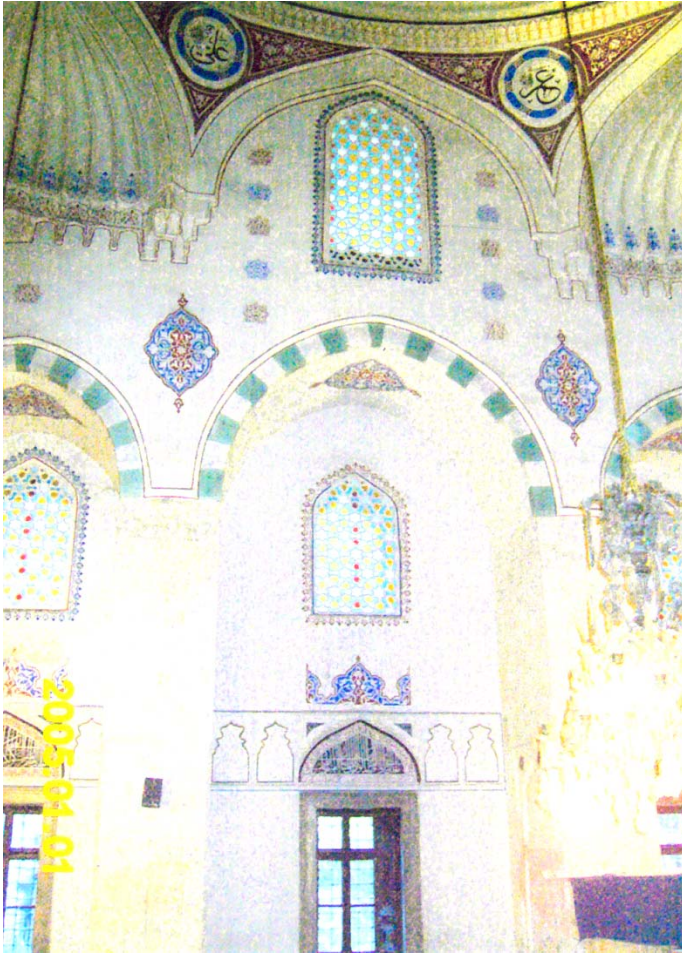
Resim 140: Hadım İbrahim Paşa mihrabı

Resim 141: Hadım İbrahim Paşa minberi

Resim 142: Minber yan aynası

Resim 143: Doğu Duvarı

Resim 144: Pencere detayı

Resim 145: Batı duvarı

Resim 146: Kuzey duvarı

Resim 147: Ana Giriş Kapısı alınlığı

Resim 148: Mahfil

Resim 149: Hadım İbrahim Paşa Camii kuzey cephesi

Resim 150: Ana Giriş Kapısını örten kubbe içi

Resim 151: Son cemaat yeri revakı kubbe içi

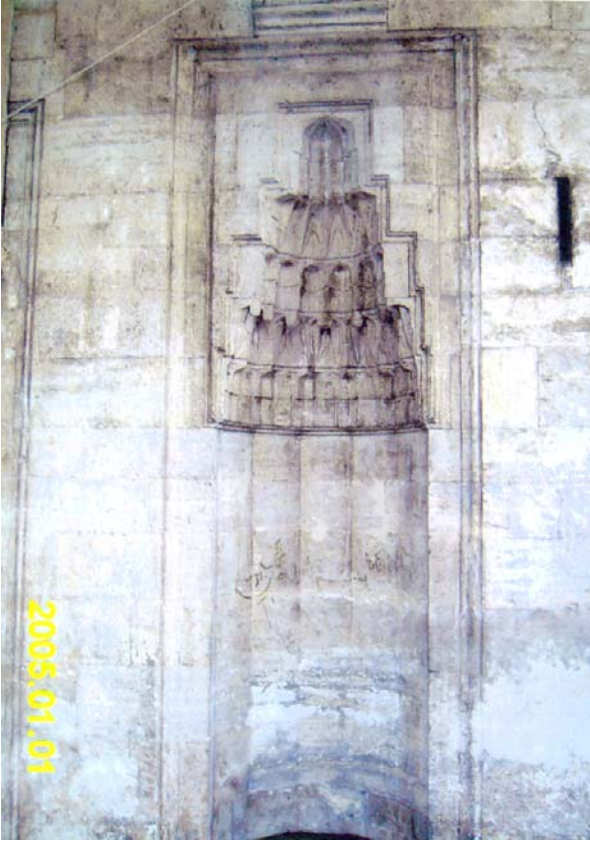
Resim 152: Ana Giriş Kapısı

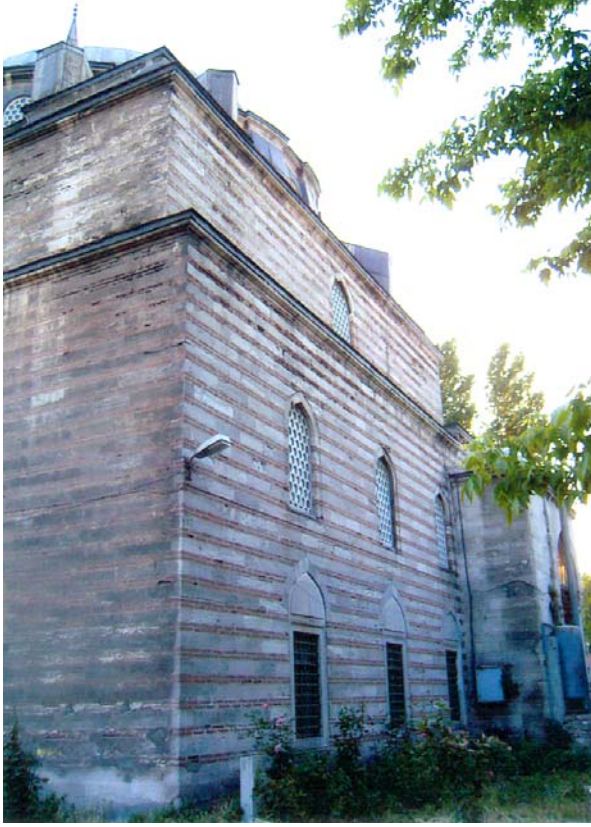
Resim 153: Son cemaat yeri duvarı

Resim 154: Çini alınlık

Resim 155: Son cemaat yeri mihrabiye

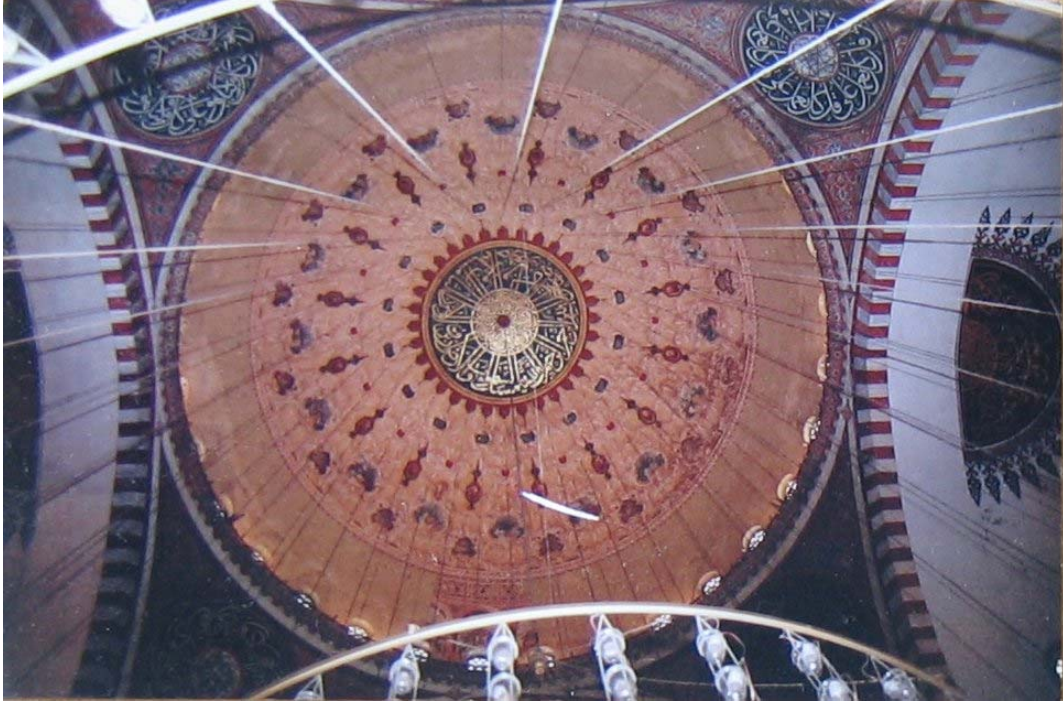
Resim 156: Doğu cephesi

Resim 157: Batı Cephesi

Resim 158: Güney (mihrap) cephesi

Resim 159: Süleymaniye Camii merkezi kubbesi

Resim 160: Süleymaniye Camii mihrap yarım kubbesi

Resim 161: Süleymaniye Camii kuzey yarım kubbesi

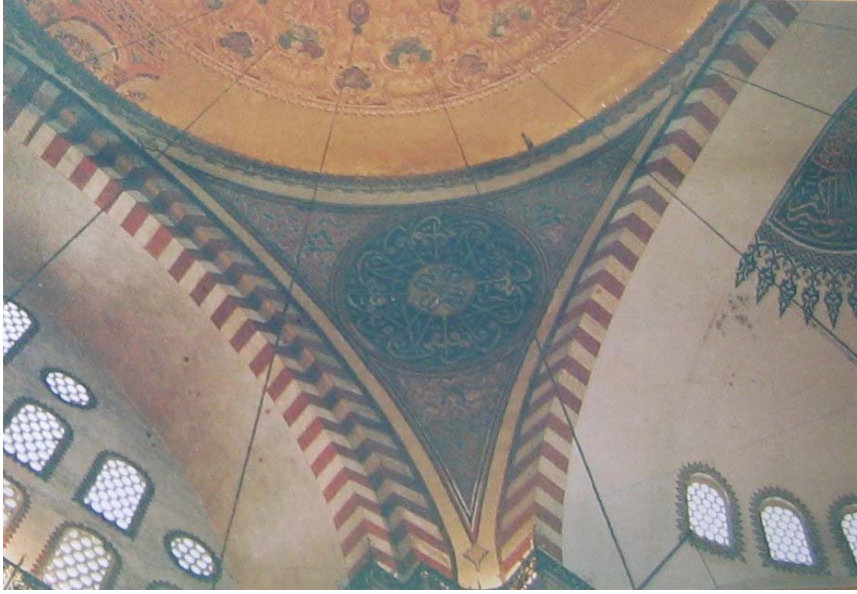
Resim 162: Süleymaniye Camii çeyrek kubbesi

Resim 163: Süleymaniye çeyrek kubbesi

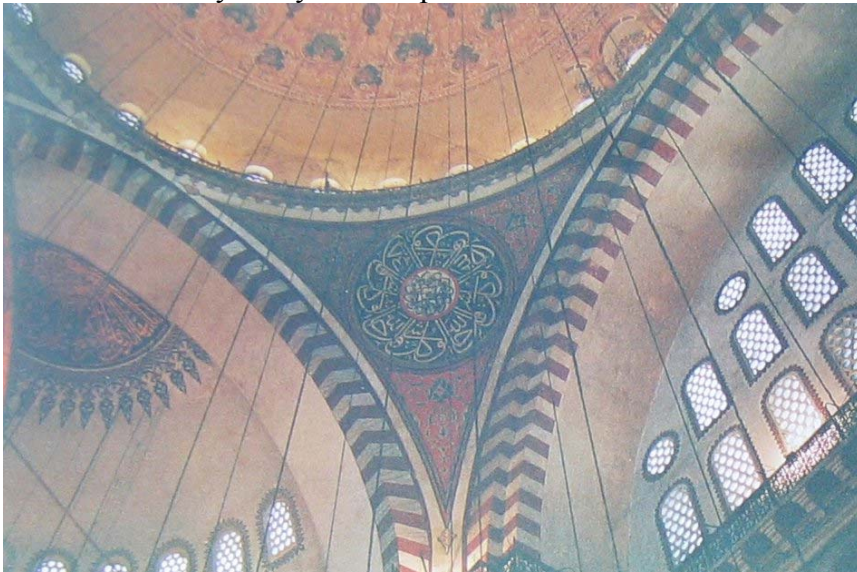
Resim 164: Süleymaniye Çeyrek kubbesi

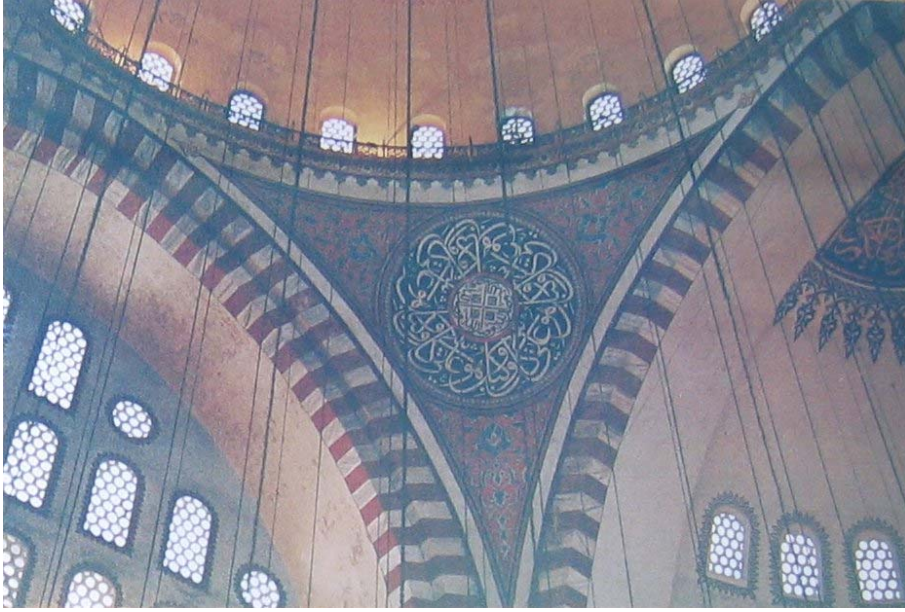
Resim 165: Süleymaniye Camii pandantif

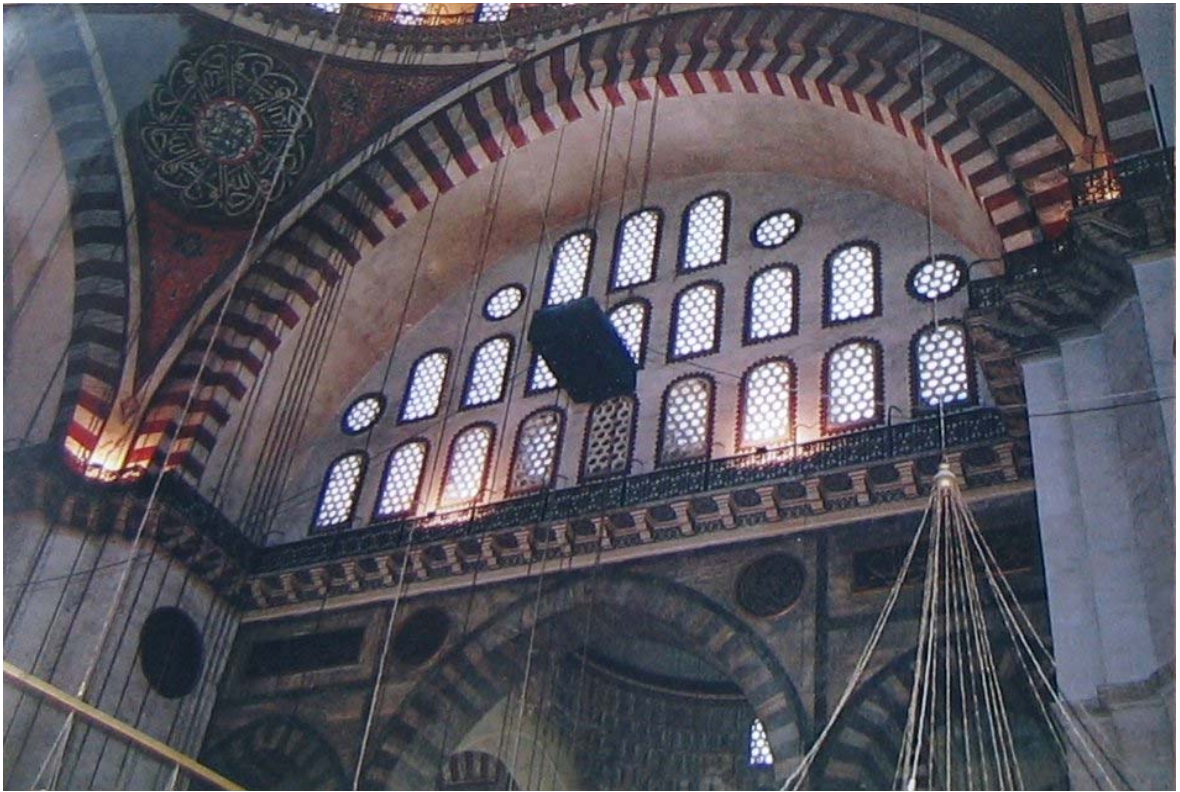
Resim 166: Süleymaniye Camii pandantif

Resim 167: Süleymaniye Camii pandantifi

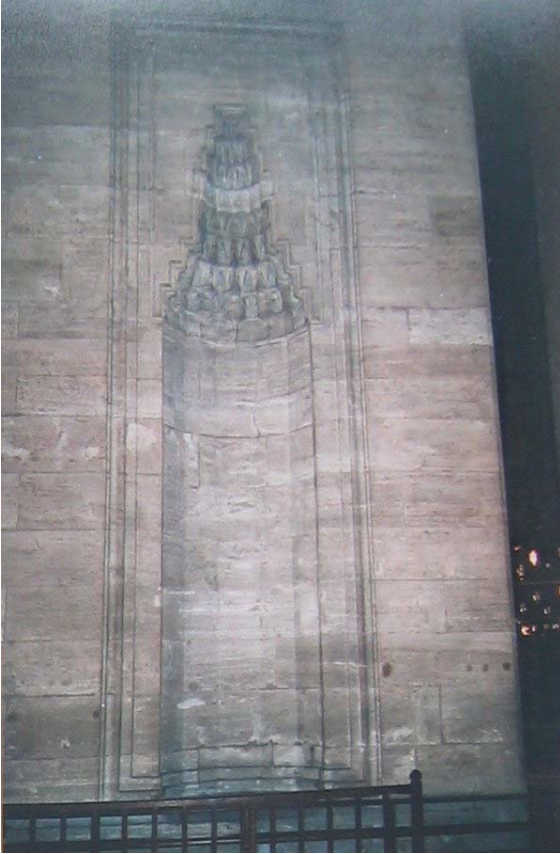
Resim 168: Süleymaniye Camii pandantif

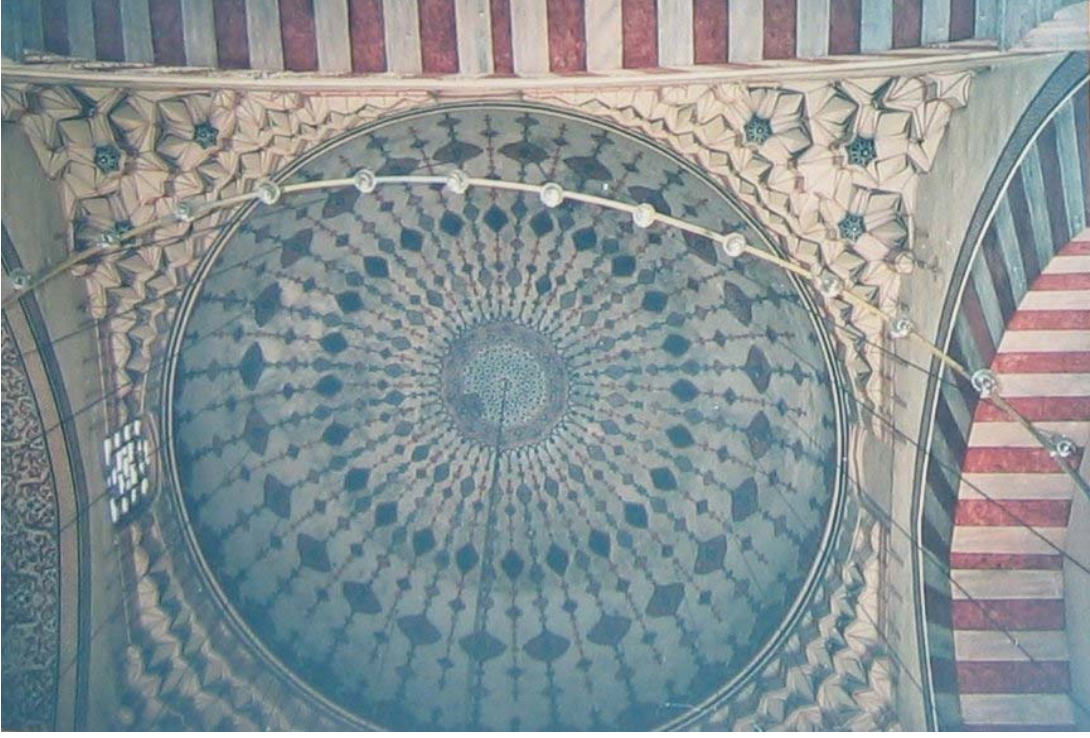
Resim 169: Süleymaniye Camii kubbeyi taşıyan kemer yüzeyi

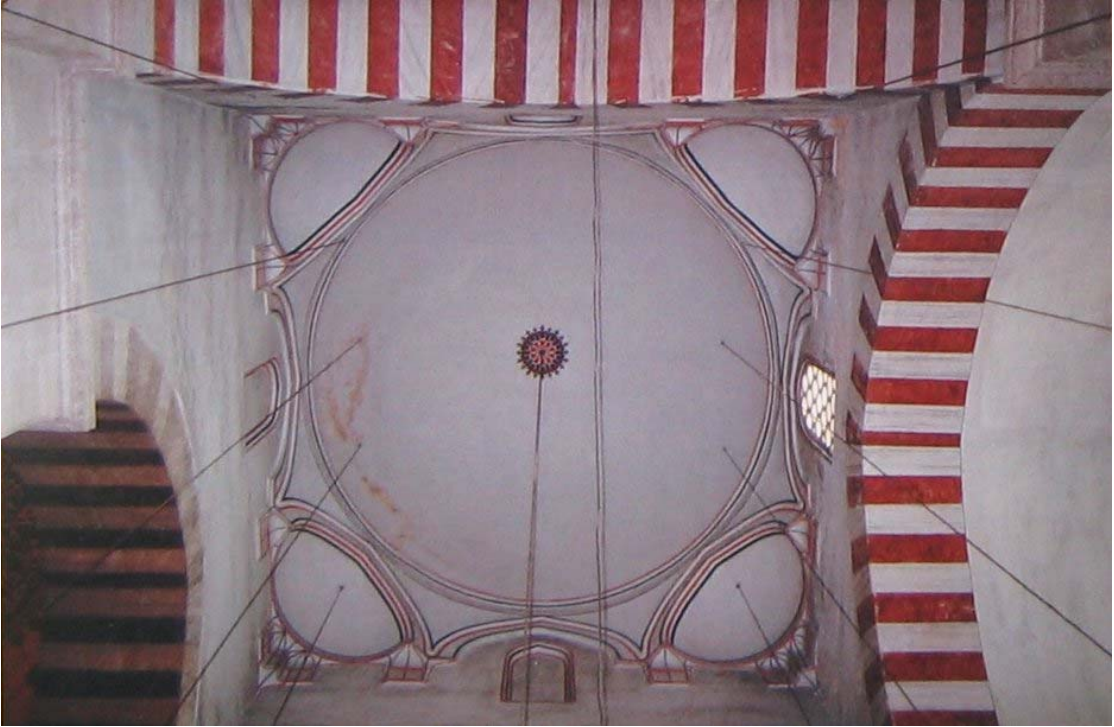
Resim 170: Süleymaniye Camii Güneybatı payesi

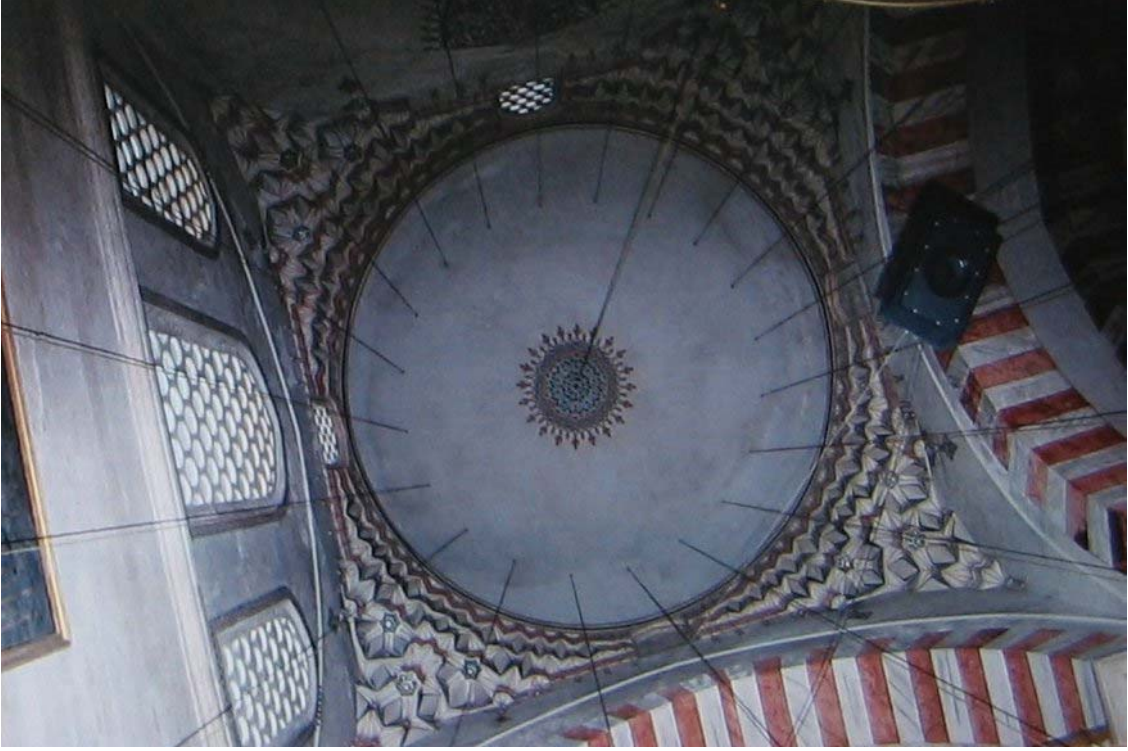
Resim 171: Güneydoğu payesindeki mihrabiye

Resim 172: Hünkâr Mahfili Kubbesi

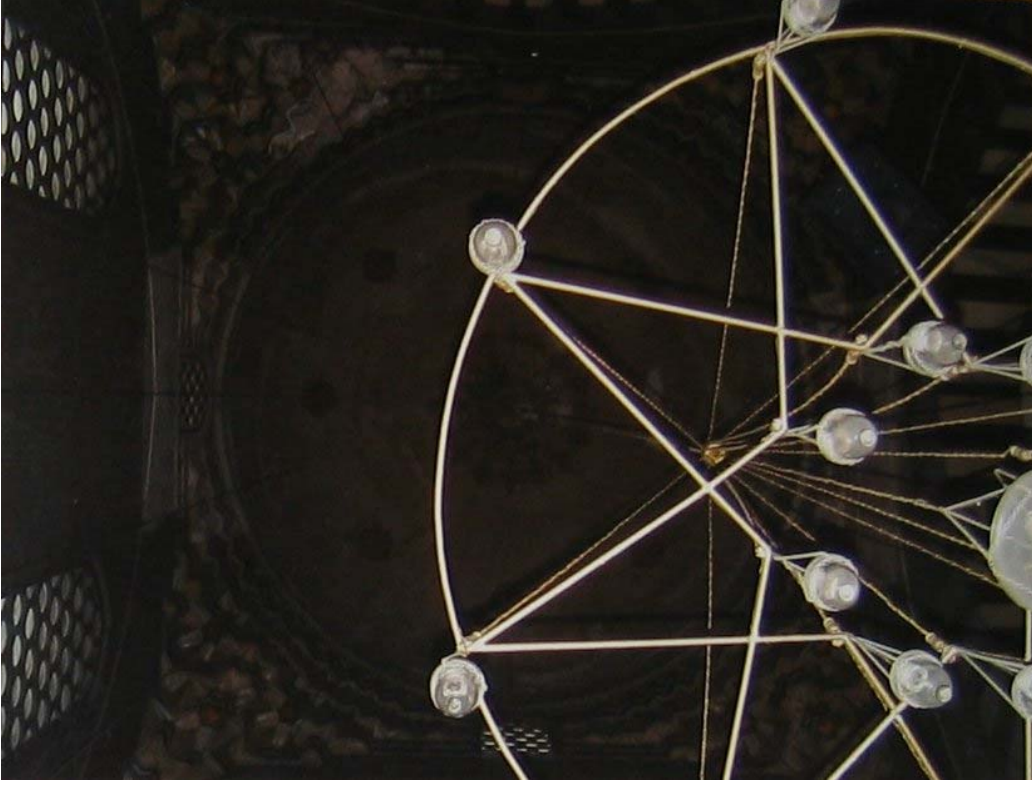
Resim 173: Yan galeri ikinci kubbesi

Resim 174: Yan Galeri orta kubbesi

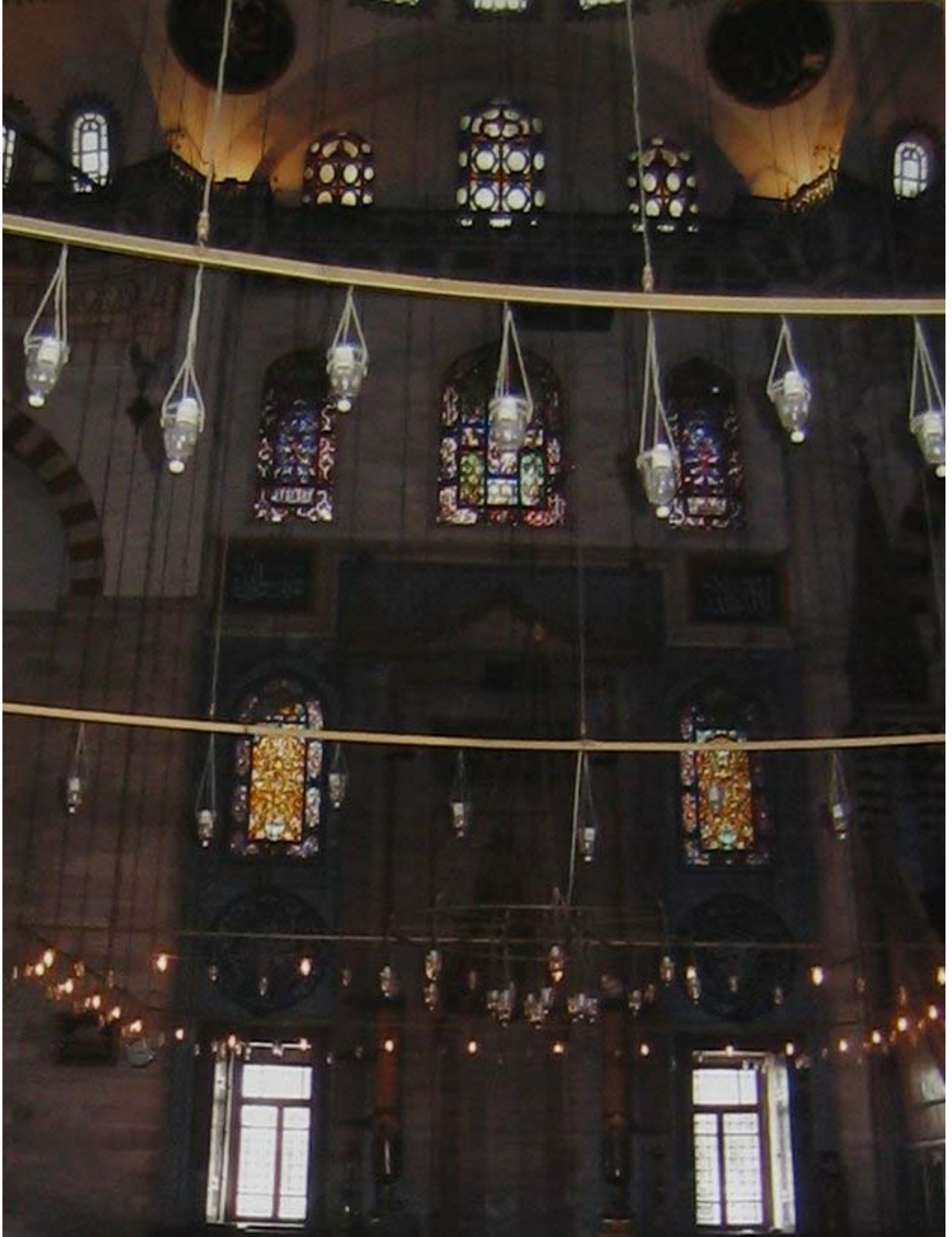
Resim 175: Galeri tonozundaki kalem işi süsleme

Resim 176: Güneybatı kubbesi

Resim 177: Mihrap duvarı

Resim 178: Mihrap bölümü

Resim 179: Mihrap duvarı kemer yüzeyi revzenler

Resim 180: Mihrap bölümü

Resim:181: Mihrabın sağ tarafı

Resim 182: Mihrabın sağındaki pencere

Resim 183: Mihrabın sağındaki revzen

Resim 184: Mihrabın kenarlarındaki çini levhalar

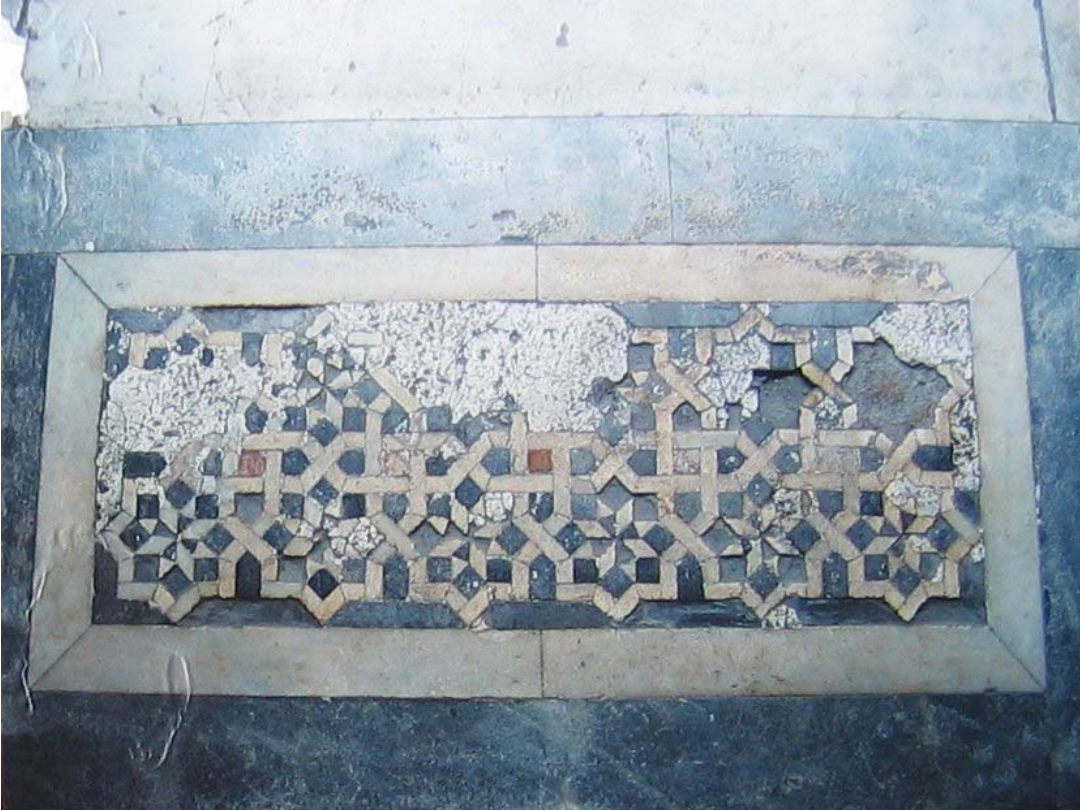
Resim 185: Mihrap duvarındaki çini pano

Resim 186.: Mihrap duvarı pencere kapağı

Resim 187: Mihrap duvarı pencere tavanı

Resim 188: Mihrabın sağındaki pencere zemini mozaik süsleme

Resim 189: Mihrabın üzeri

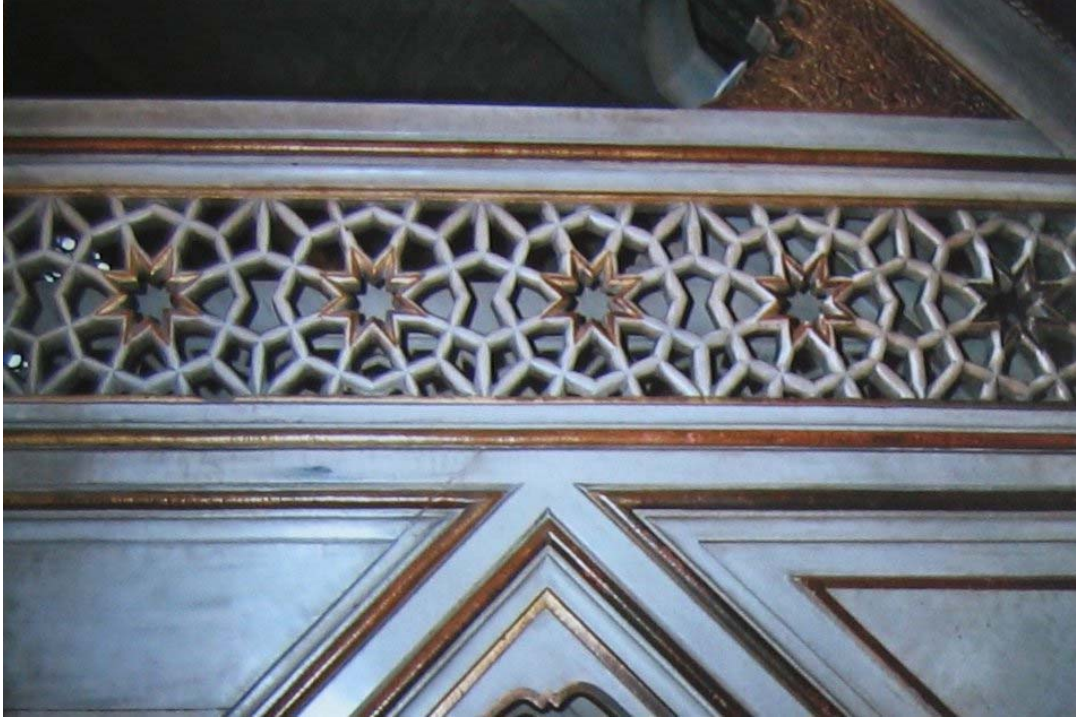
Resim 190: Minber

Resim 191: Minber detay

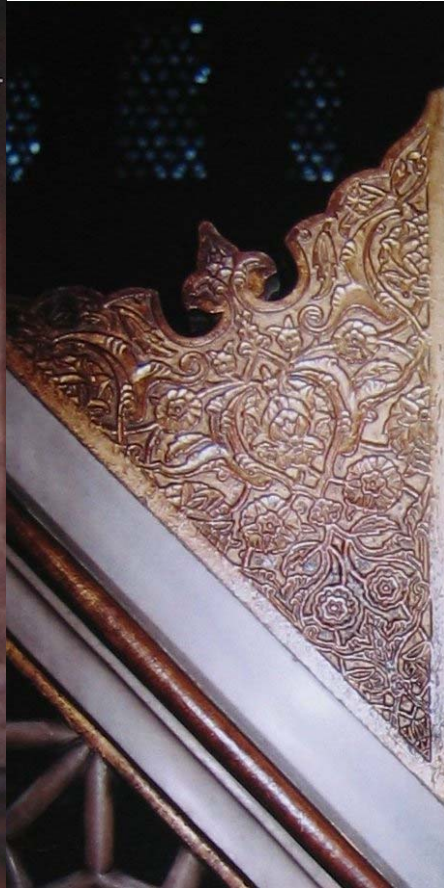
Resim 192: Minber yan aynası

Resim 193: Minber korkuluk

Resim 194: Minber kapısı

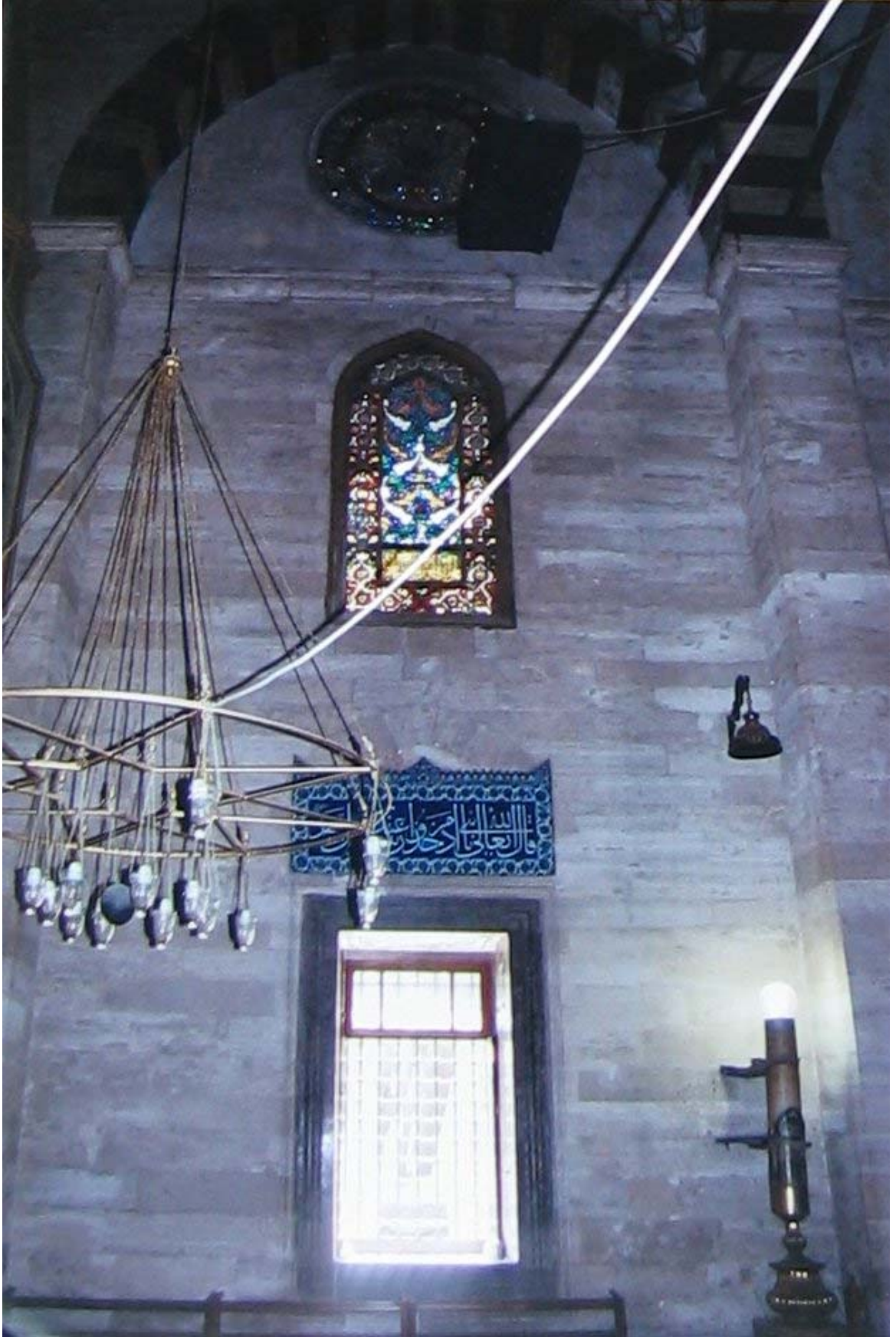
Resim 195: Minber koltuk levhası

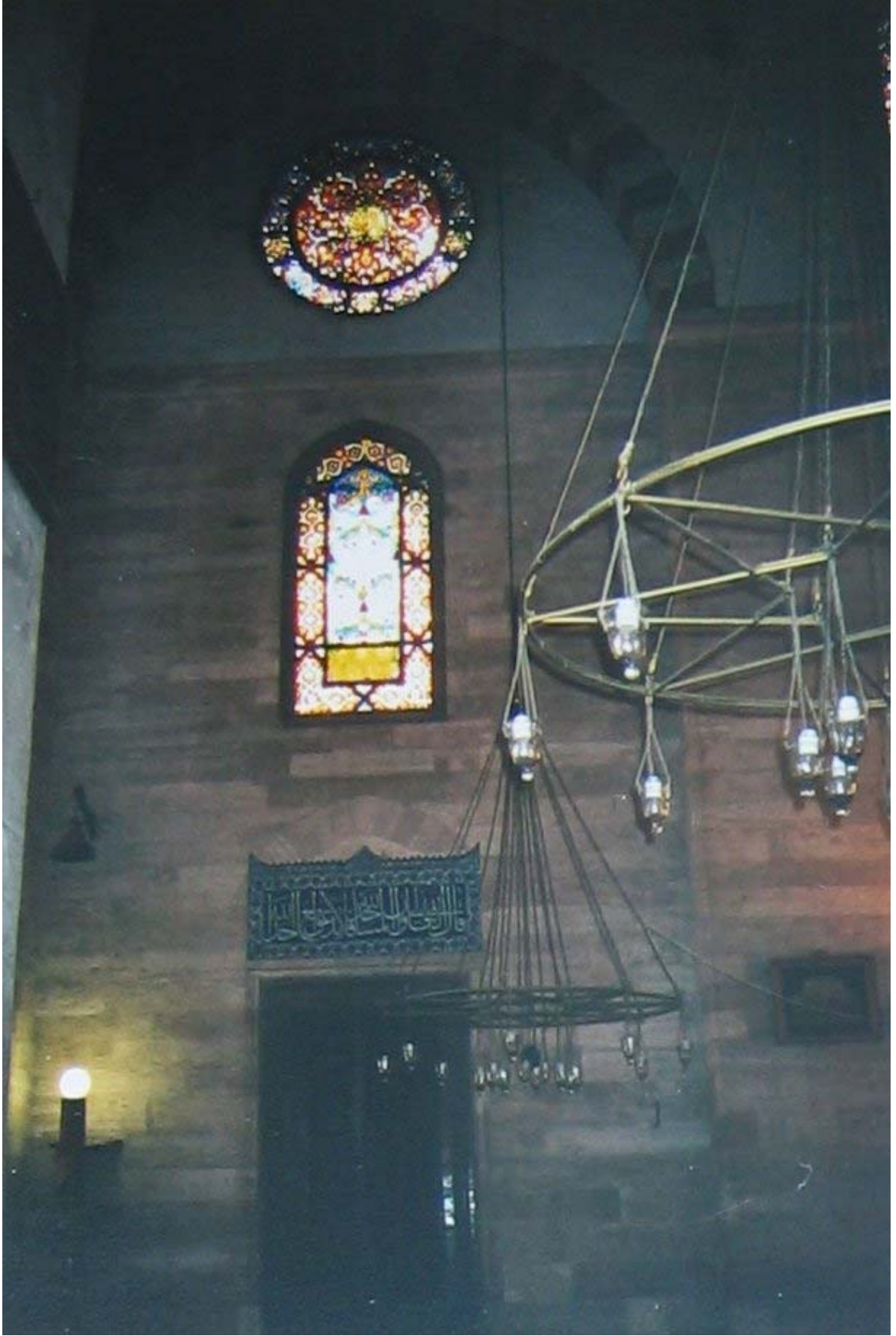
Resim 196: Mihrabın sağ tarafındaki duvar yzeyi

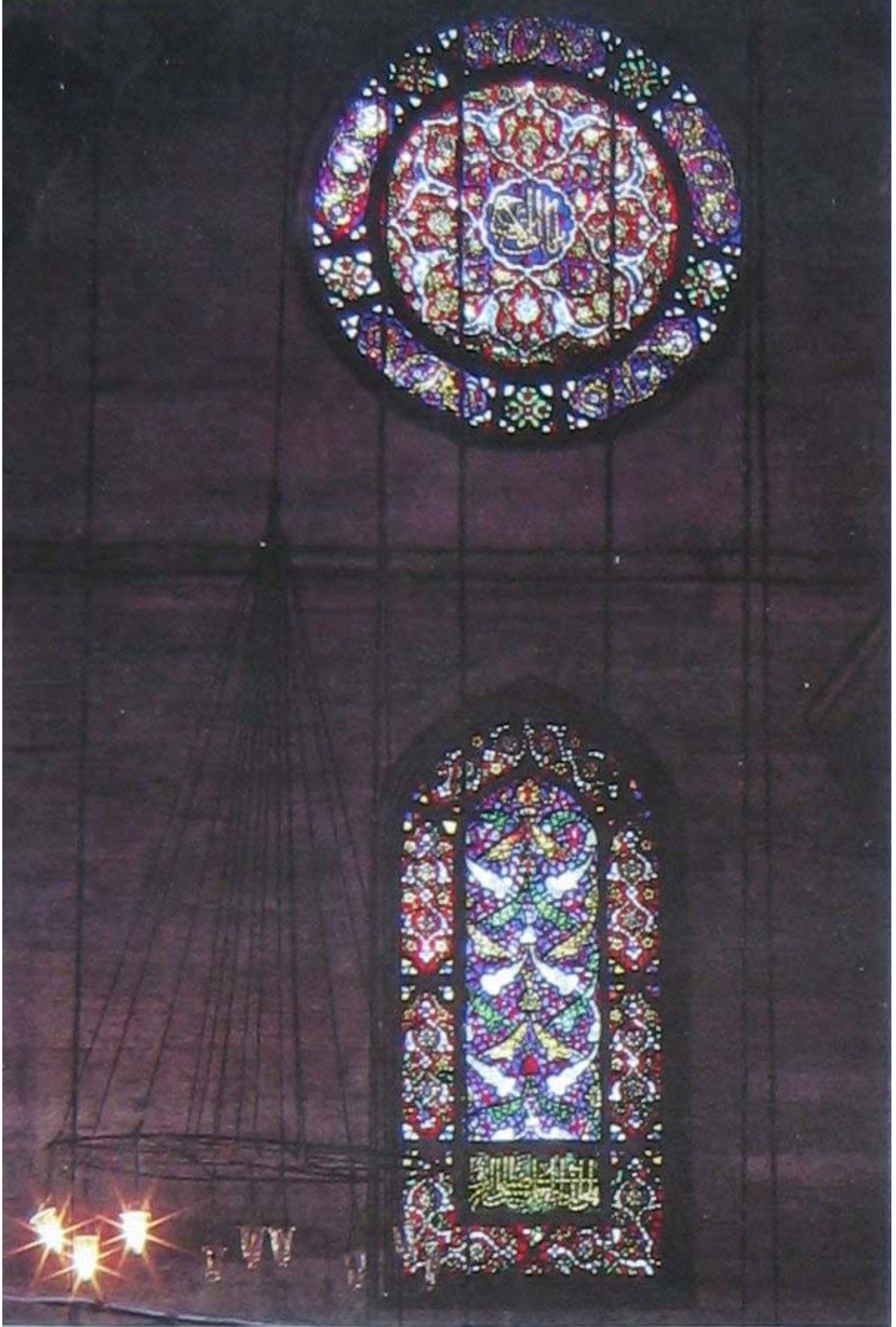
Resim 197: Mihrabın sol tarafındaki duvar yüzeyi

Resim 198: Mihrabın sol tarafındaki duvar yüzeyi

Resim 199: Mihrabın sağ tarafı

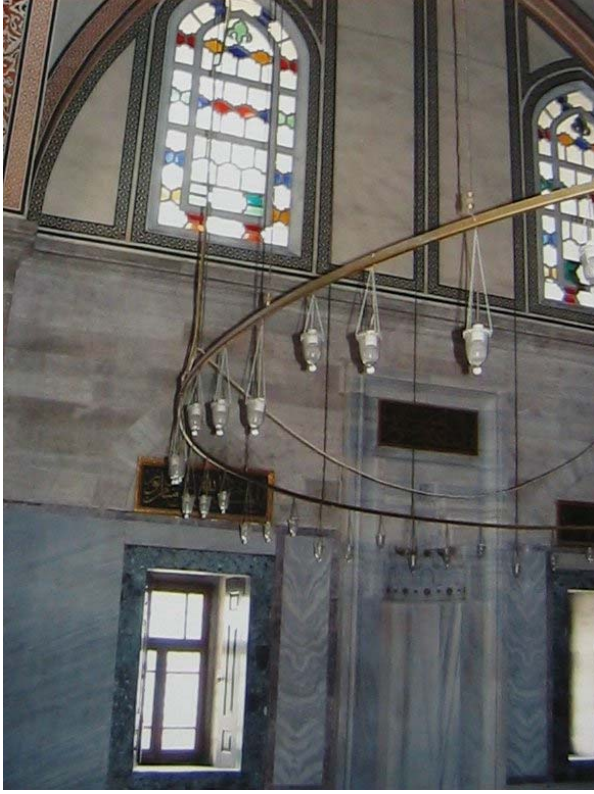
Resim 200: Mihrap duvarı revzenler

Resim 201: Mihrap duvarındaki revzen

Resim 202: Hünkâr Mahfili

Resim 203: Hünkâr Mahfili güney duvarı

Resim 204: Hünkâr Mahfili penceresi

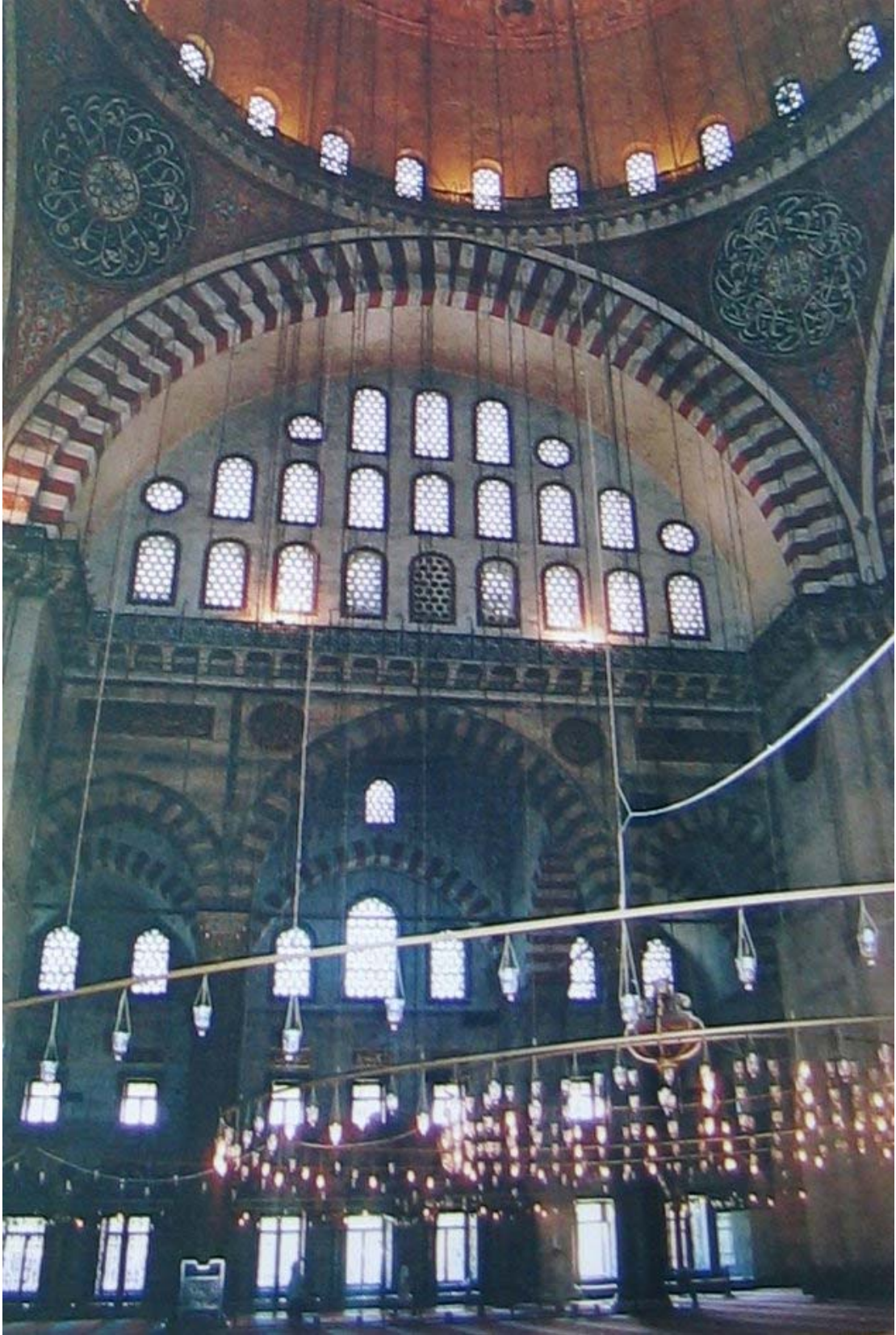
Resim 205: Hünkâr Mahfili mihrabı

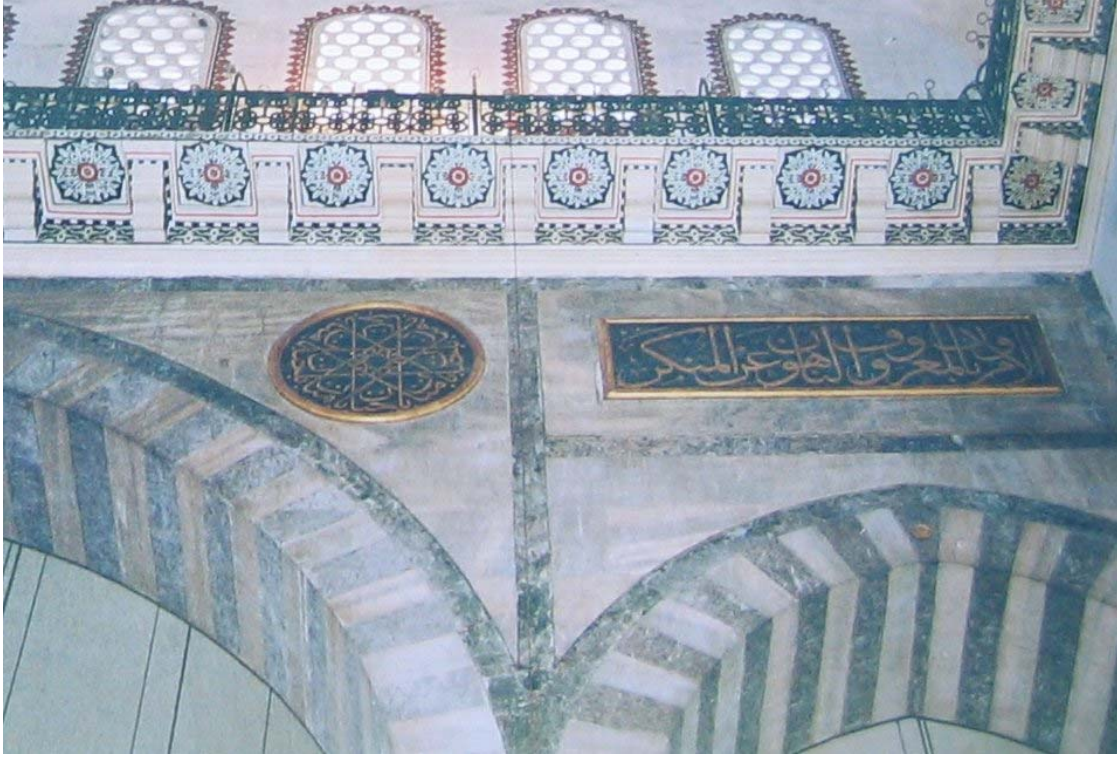
Resim 206: Hünkâr Mahfili

Resim 207: Kubbe kemer yüzeyi

Resim 208: Doğu kanadı

Resim 209: Kemer köşe yüzeyi

Resim 210: Hünkâr Mahfili doğu duvarı

Resim 211: Hünkâr Mahfili doğu duvarı

Resim 212: hünkâr Mahfili doğu duvarı penceresi

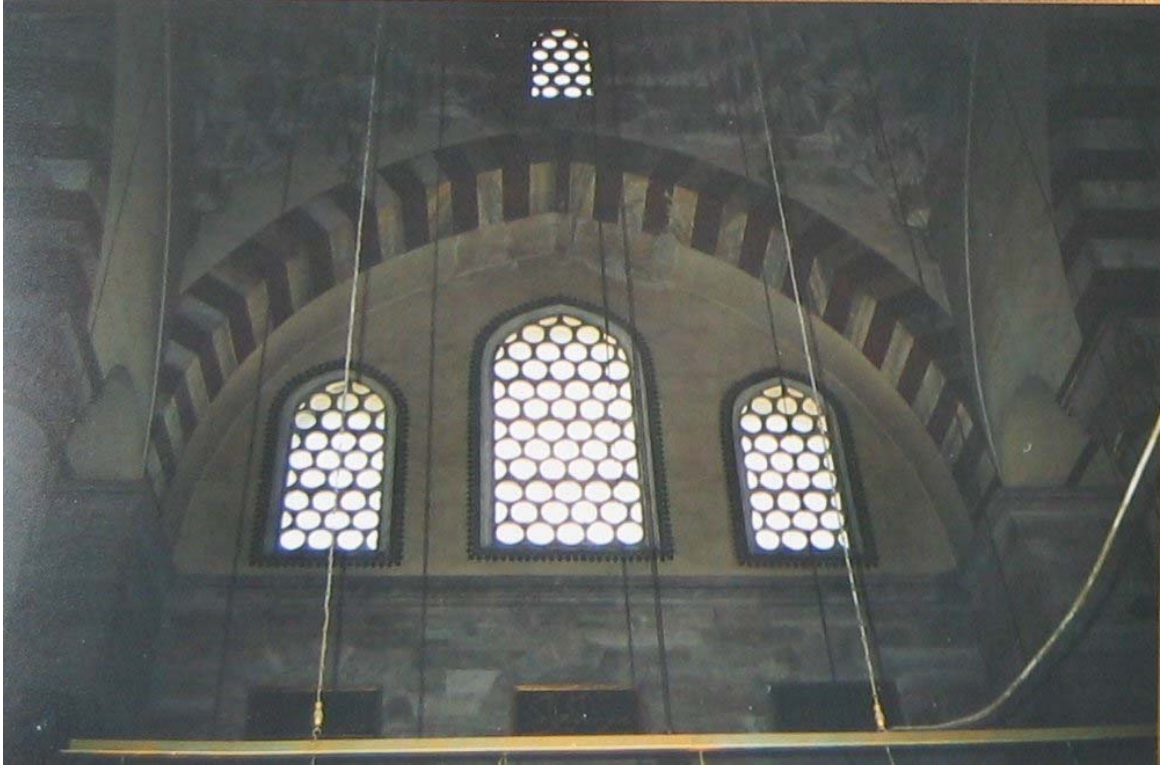
Resim 213: Doğu mahfili

Resim 214 Mahfil penceresi

Resim 215: Doğu mahfili

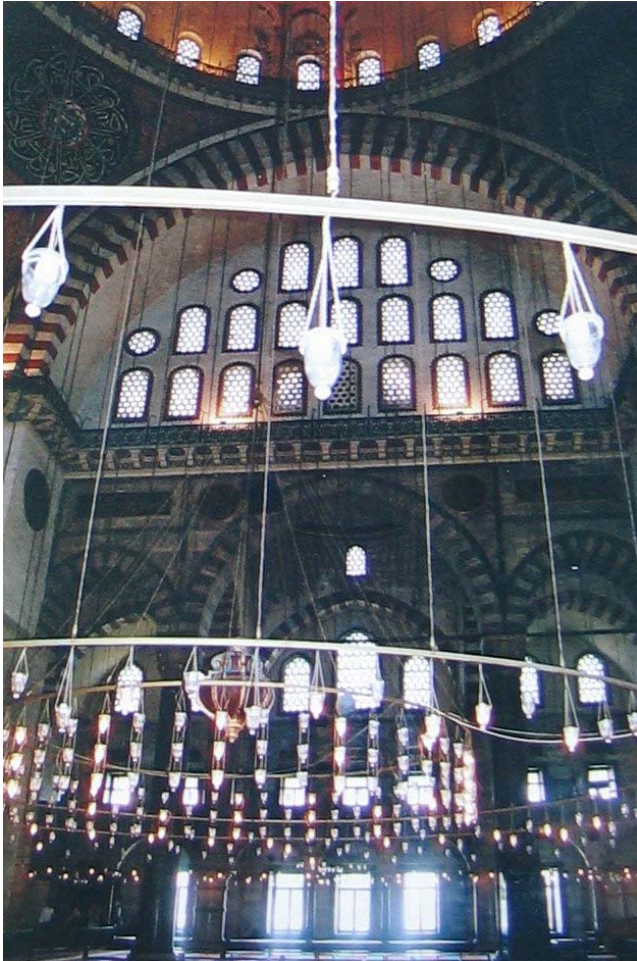
Resim 216 Doğu duvarı

Resim 217: Zemin kat pencere tabanı mozaik süsleme

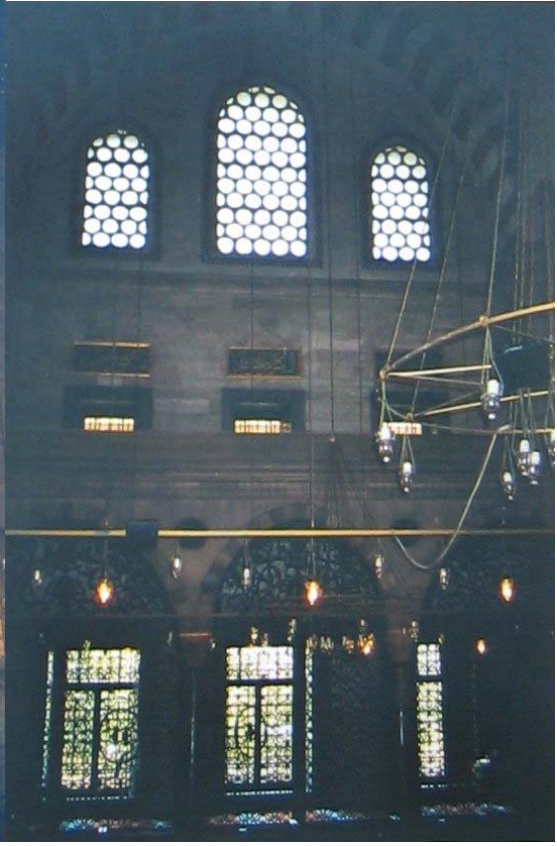
Resim 218: Doğu mahfili

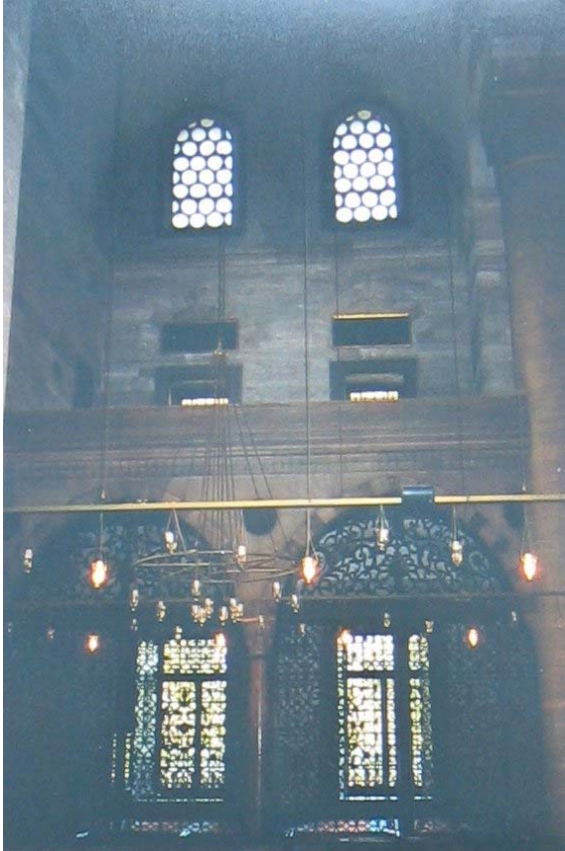
Resim 219: Batı duvarı

Resim 220: Batı Mahfili

Resim 221: Batı Mahfili

Resim 222: Batı Mahfili

Resim 223: Batı Giriş Kapısı

Resim 224: Süleymaniye Camii Kuzey Duvarı

Resim 225: Süleymaniye Kuzey duvarı

Resim 226: Ana Giriş Kapısı Eyvanı

Resim 227: Ana Giriş Kapısı

Resim 228: Kuzey Mahfili Kapısı

Resim 229: Kuzey kürsüsü

Resim 230: Muezzin Mahfili

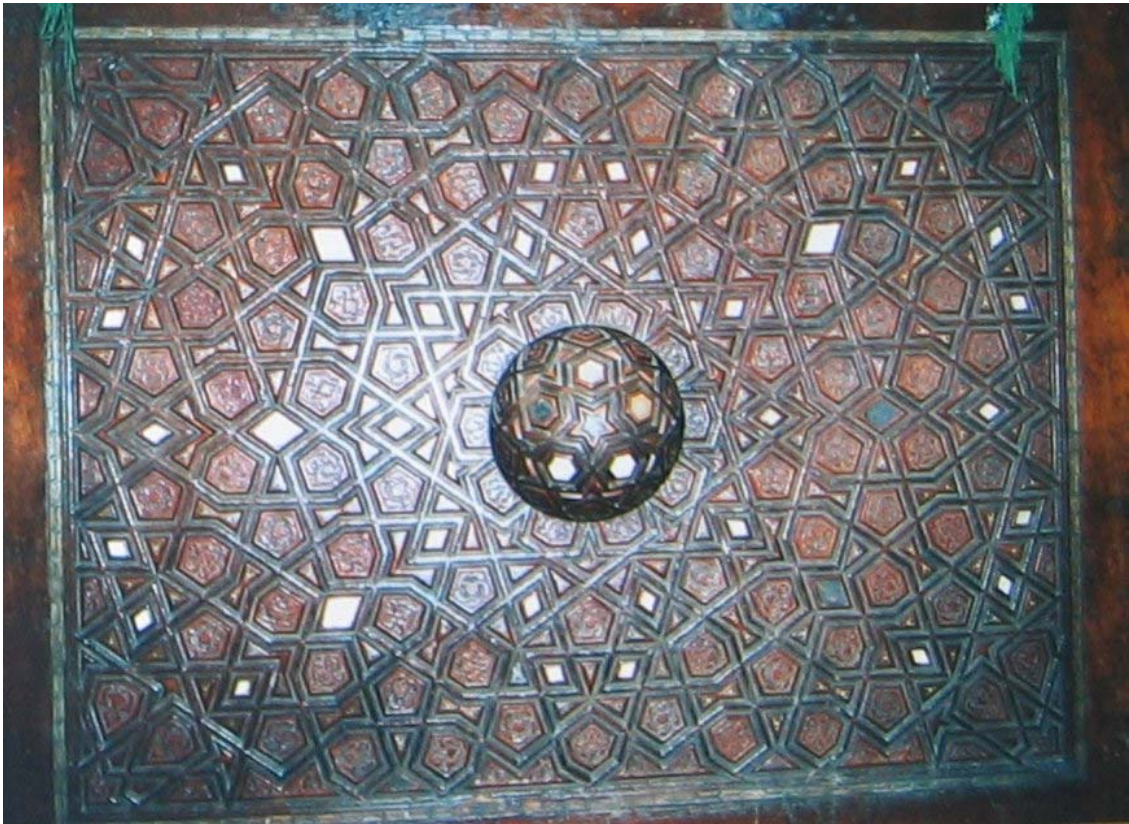

Resim 231: Kursor

Resim 232: Vaaz Kürsüsü 1,

Resim 234: Vaaz Kürsüsü 2,

Resim 233: Vaaz kürsüsü 1, Detay

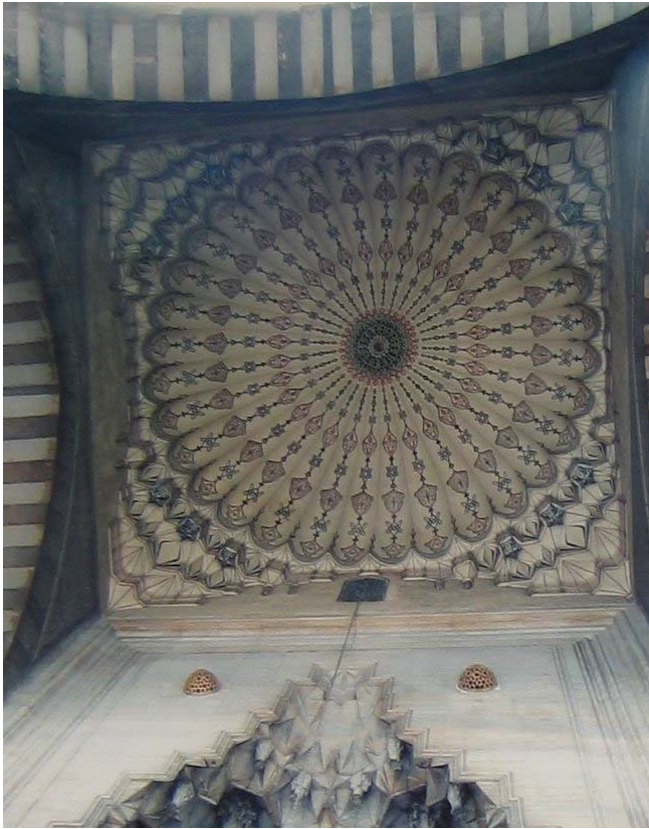
Resim 235: Süleymaniye Kuzey Cephesi

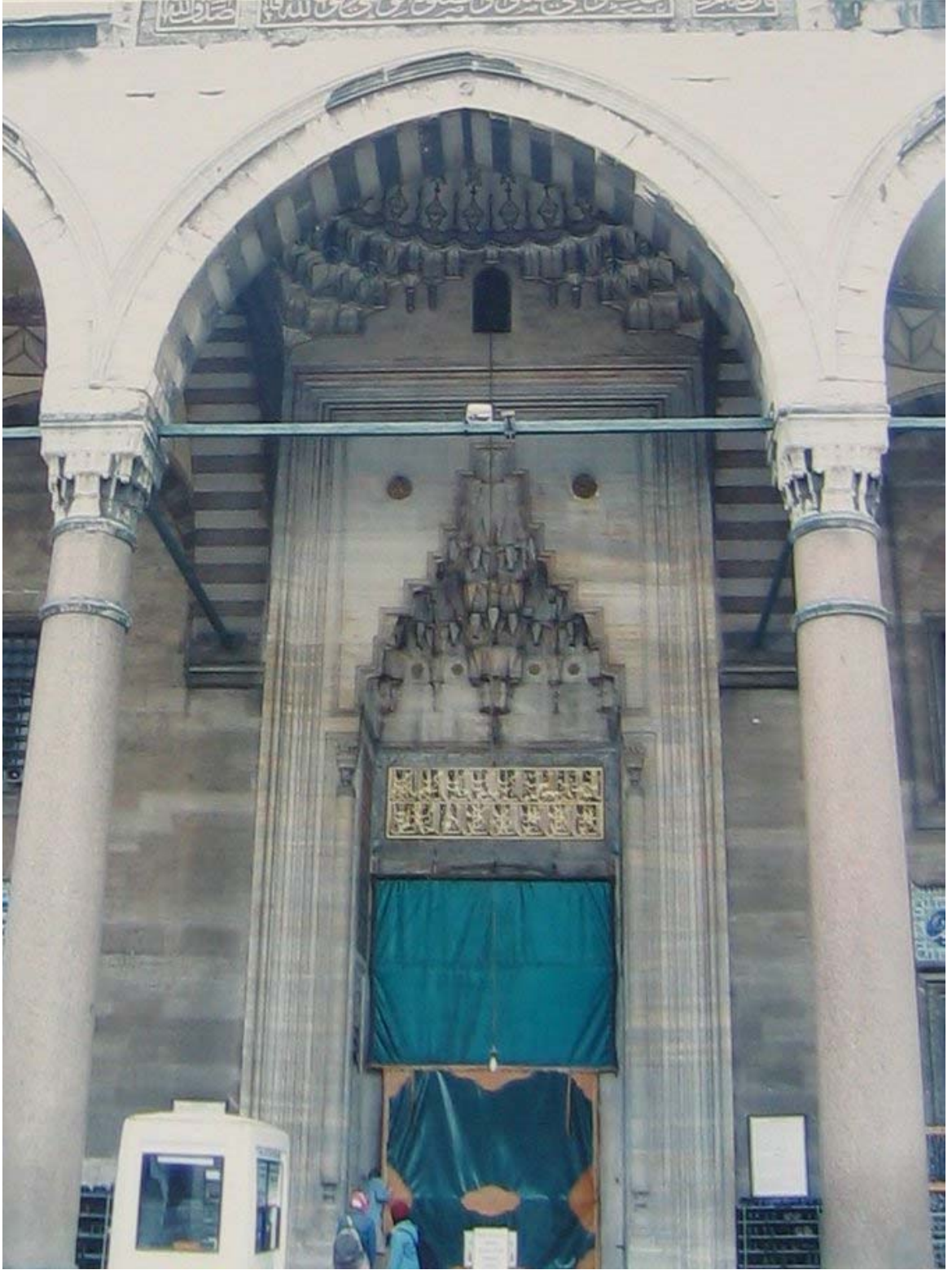
Resim 236: Süleymaniye, Ana Giriş Kapısı revakı üzerindeki yazı

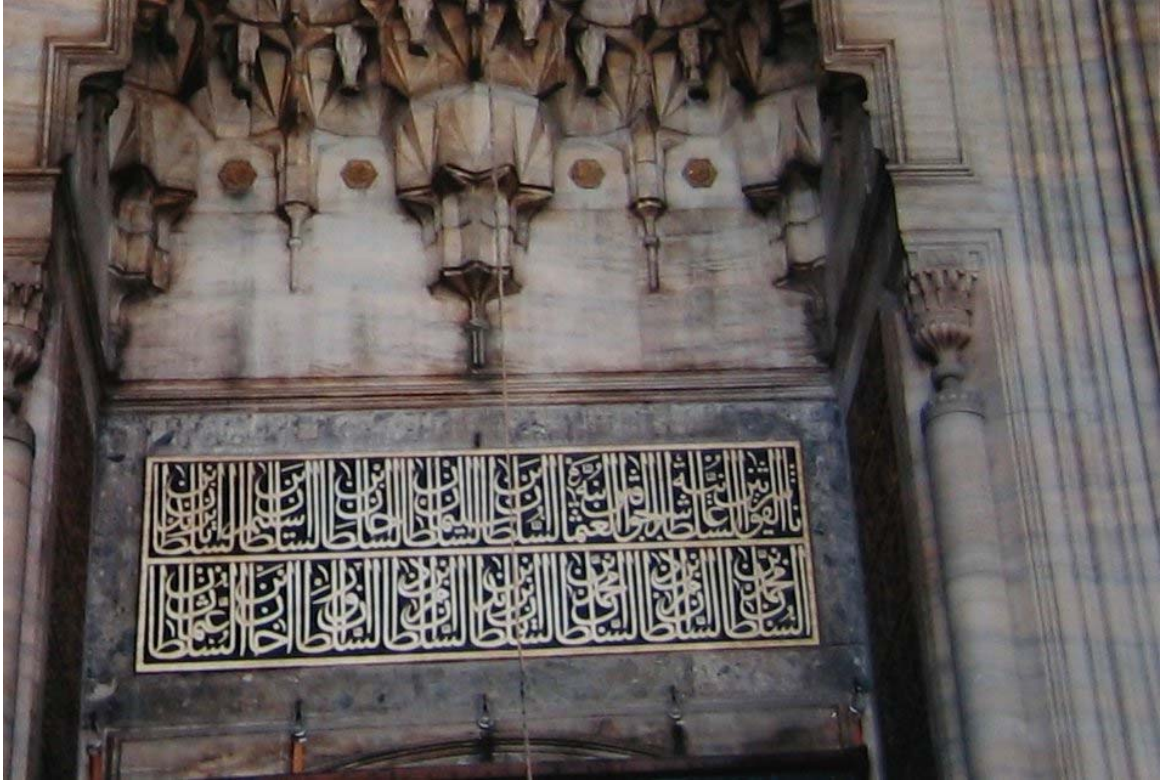
Resim 237 Son Cemaat Yeri Revakı

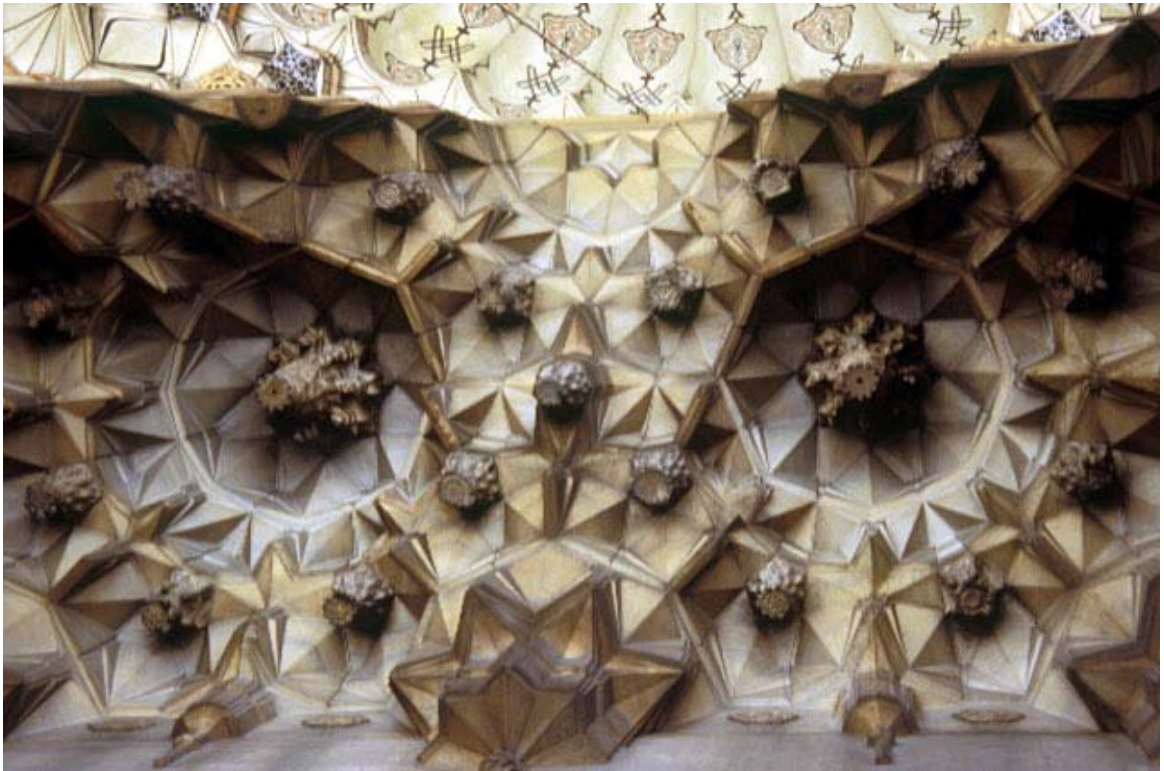
Resim 238: Ana Giriş Kapısı kubbesi

Resim 239: Süleymaniye Ana Giriş Kapısı

Resim 240: Süleymaniye Ana Giriş Kapısı kitabesi

Resim 241: Süleymaniye Ana Giriş Kapısı mukarnas kavsarası

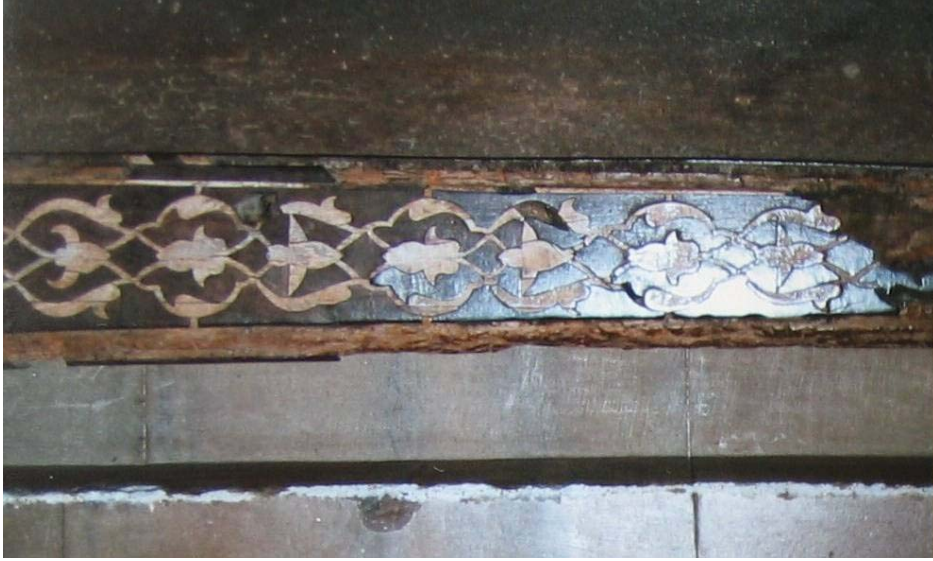
Resim 242: Ana Giriş Kapısı Sol Kanadı

Resim 243: Ana Giriş Kapısı sağ kanadı

Resim 244: Ana Giriş Kapısı alt tabla

Resim 245: Ana Giriş Kapısı binisi

Resim 246: Ana Giriş Kapısı Çekme Halkası

Resim 247: Ana Giriş Kapısı Rozetleri

Resim 248: Ana Giriş Kapısının sol tarafındaki son cemaat yeri duvarı,

Resim 249: Ana Giriş Kapısının sağ tarafındaki son cemaat yeri duvarı

Resim 250: Son Cemaat Yeri pencere

Resim 251: Son Cemaat Yeri pencere

Resim 252: Çini pencere alınlığı, detay

Resim 253: Son cemaat yeri mihrabiye Resim 254: Son cemaat yeri batı duvarı

Resim 255: Son Cemaat yeri kuzey avlu kapısı üzerindeki kubbe

Resim 256: Revaklı avlu kubbesi

Resim 257: Revaklı avlu kubbe içi

Resim 258: Avlu revakı

Resim 259: Avlu revakı kuzey

Resim 260: Avlu revak kemeri üzerindeki yazı

Resim 261: Kuzey Avlu kapısı

Resim 262: Ana Giriş Kapısı önündeki avlu zemin kaplaması

Resim 263: Şadırvan

Resim 264: Süleymaniye Camii doğu cephesi

Resim 265: Süleymaniye Hünkâr Mahfili Revakı

Resim 266: Hünkâr Mahfili revak kubbesi

Resim 267: Hünkâr Mahfili pandantif

Resim 268: Hünkâr mahfili kemer köşe yüzeyi kalem işi süsleme

Resim 269: Doğu Giriş Kapısı tonozu

Resim 270: Doğu Giriş Kapısı

Resim 271: Doğu Giriş Kapısı orta tabla

Resim 272: Doğu Giriş Kapısı kitabesi

Resim 273: Doğu Giriş Kapısı ahşap kanadı, üst tabla

Resim 274: Doğu dış galerisi

Resim 275: Doğu dış galerisi ahşap saçağı

Resim 276: Doğu minareleri

277: Süleymaniye Batı cephesi

Resim 278: Süleymaniye Batı cephesi

Resim 279: Süleymaniye Batı revakı

Resim 282: Batı revakı tonoz içi

Resim 280: Süleymaniye Batı revakı kubbe içi

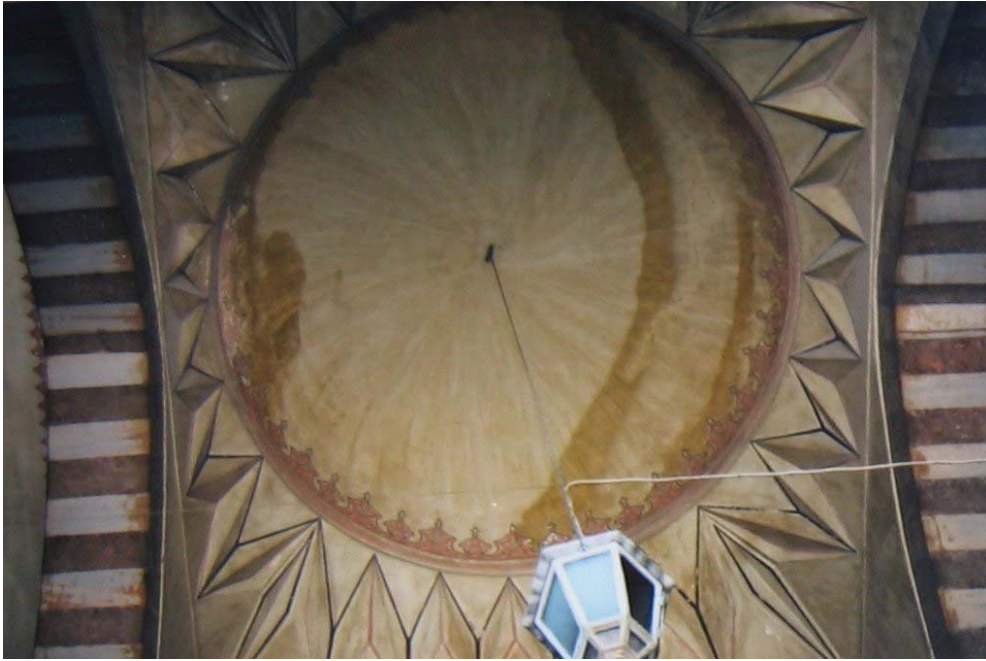
Resim 281: Revak kubbe içi detay

Resim 283: Batı Giriş Kapısı revakı

Resim 286: Batı Giriş Kapısı ahşap kanadı

Resim 284: Batı giriş kapısı revak kubbe içi

Resim 285: Batı giriş kapısı tonozu ii süsleme

Resim 287: Batı dış galerisi

Resim 288 Batı Minareleri

Resim 289: Batı minaresi, detay

Resim 290: Batı minare kapısı

Resim 291: Süleymaniye güney (mihrap) cephesi

Resim 292: Doğu avlu kapısı

Resim 294: Batı Avlu Kapısı

Resim 293: Batı Avlu duvarı

Resim 295: Süleymaniye Kuzey Avlu Kapısı

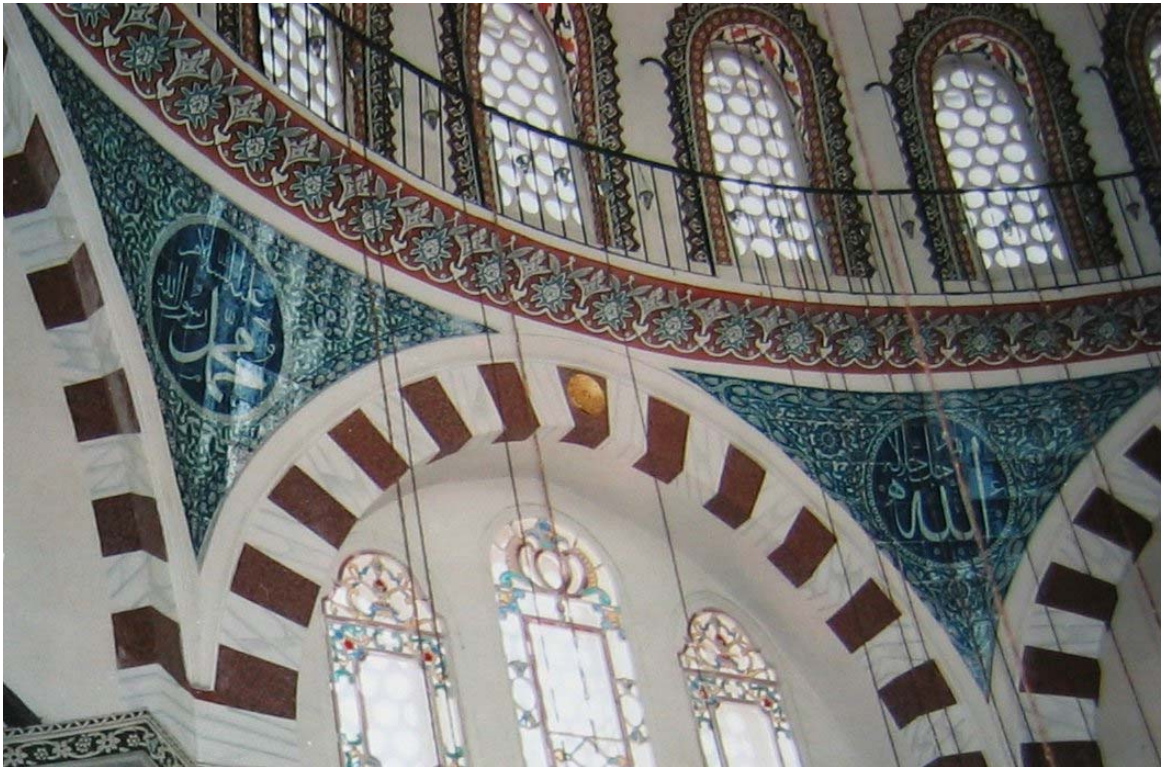
Resim 296: Kuzey Avlu Kitabesi

Resim 297: Kuzeydoğu minaresi

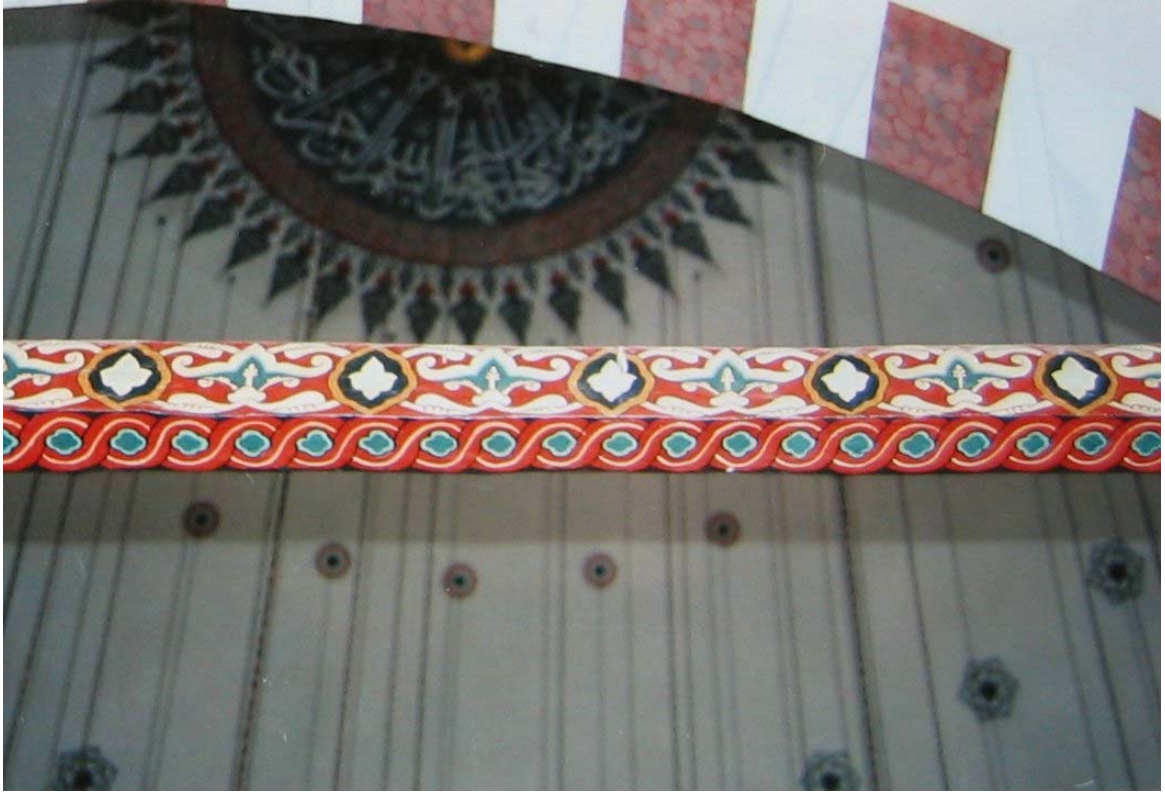
Resim 298: Rüstem Paşa Camii merkezi kubbe içi

Resim 299: Rüstem Paşa Camii pandantifleri

Resim 300: Rüstem Paşa C. Çeyrek kubbe içi

Resim 301: Gergi demiri üstündeki kalem işi süsleme

Resim 302: Pandantif detay

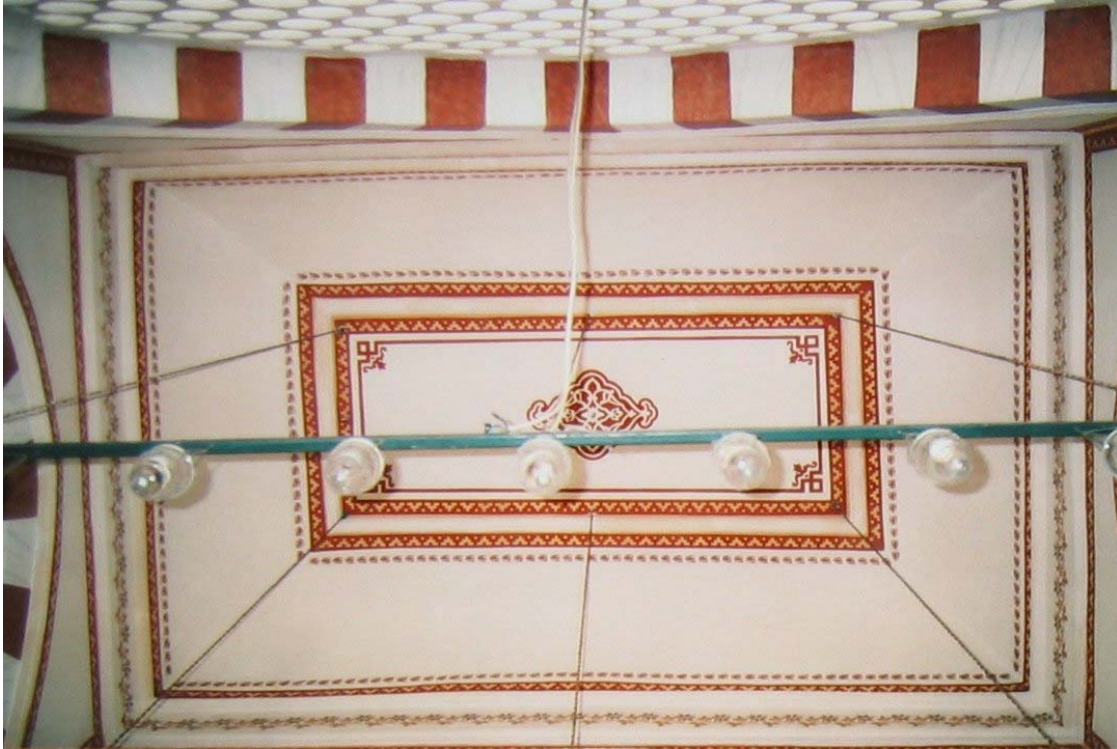
Resim 303: Pandantif detay

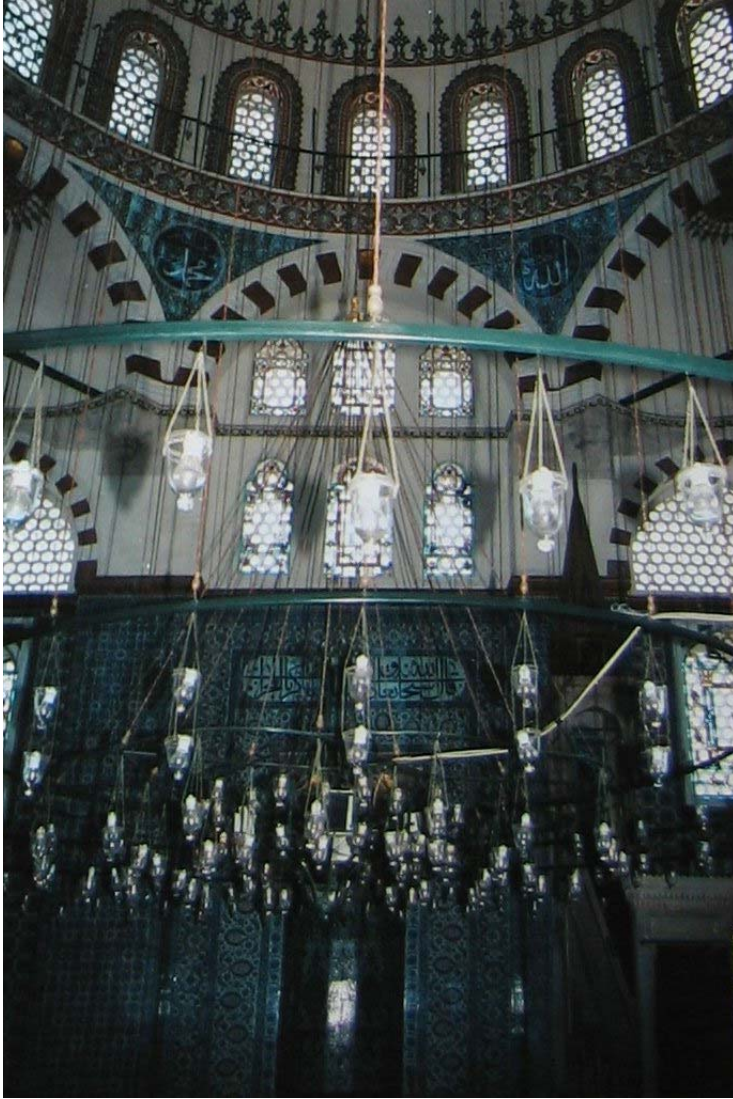
Resim 304: Paye

Resim 305: Rüstem Paşa Camii batı yan galerisi

Resim 306: Batı galerisi tonozundaki kalem işi süsleme

Resim 307: Mihrap duvarı

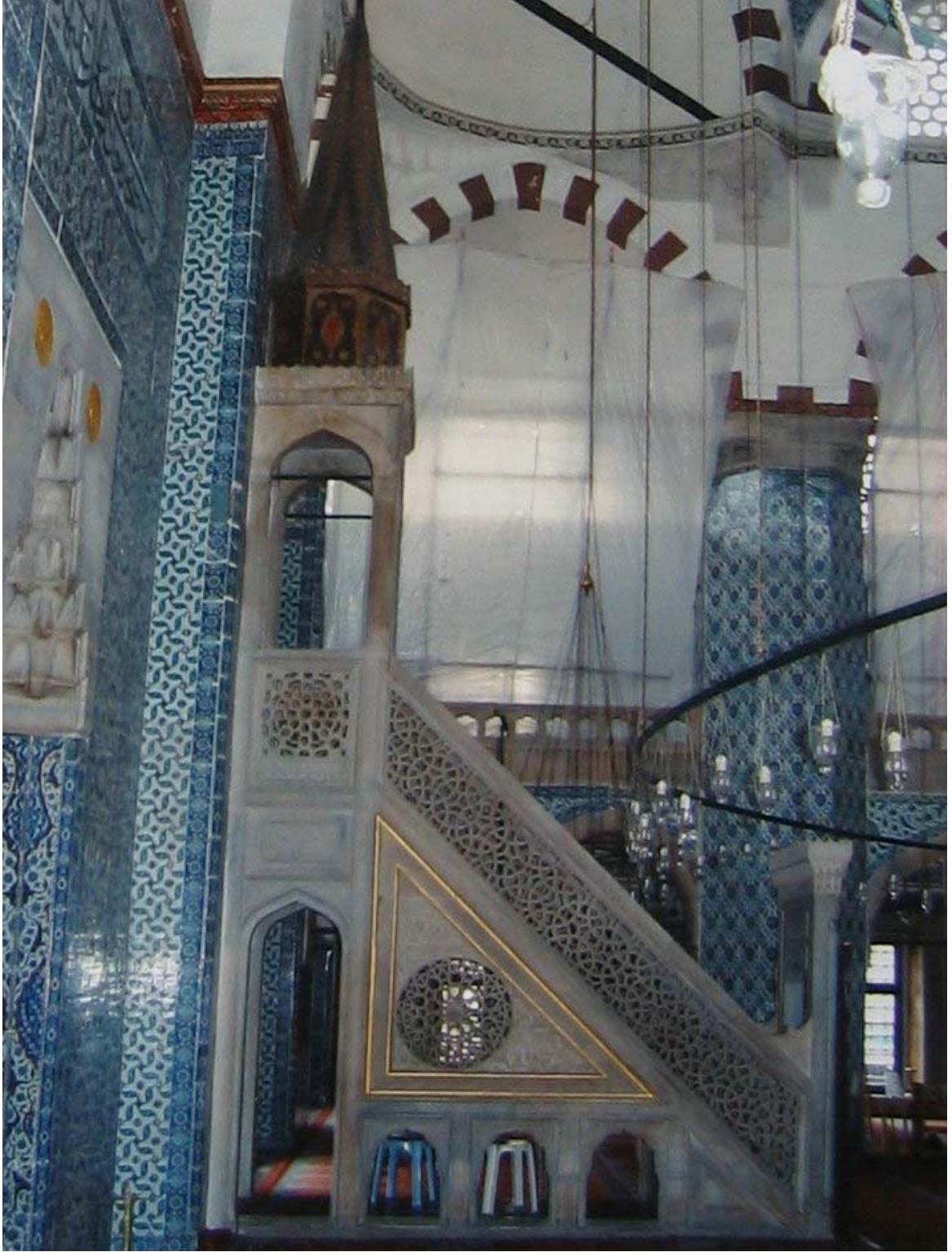
Resim 308: Kalem işi ve çini bordürler

Resim 309: Rüstem Paşa Camii mihrabı

Resim 310: Mihrap detay

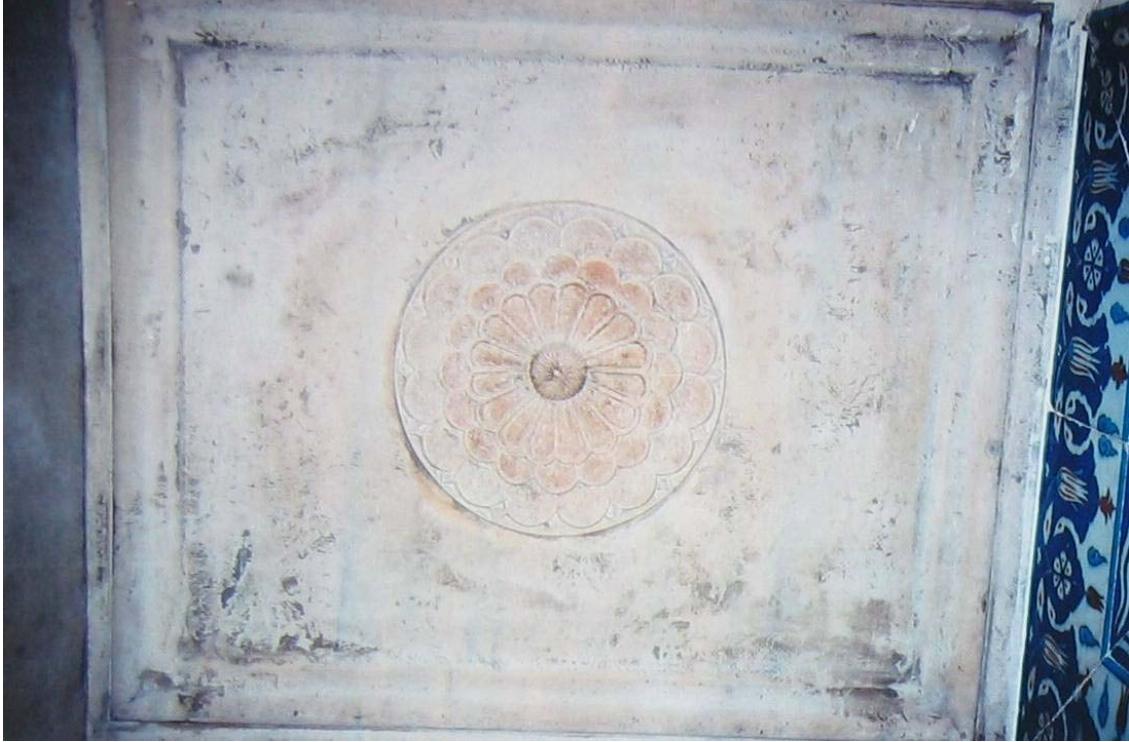
Resim 311: Minber

Resim 312: Minber köşkü, çini pano

Resim 313: Minber köşkü altındaki mermer pano

Resim 314: minber köşkü tavanı taş süsleme

Resim 315: minber kapısı

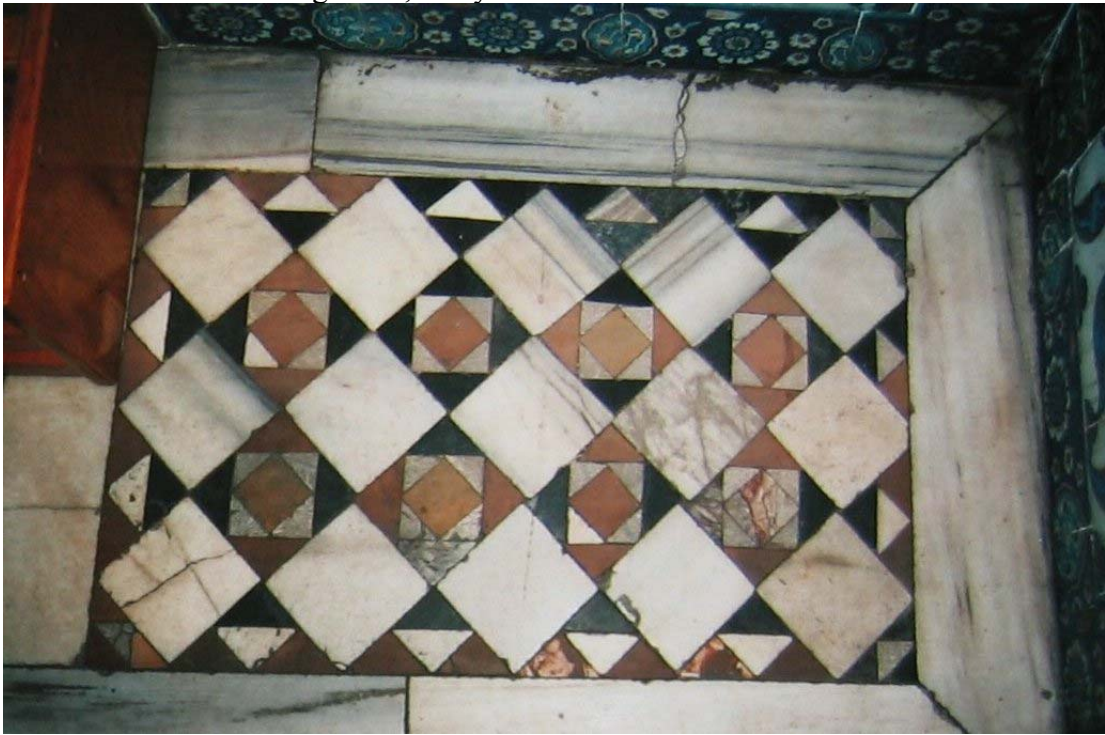
Resim 316: mihrabın sol tarafındaki çeyrek kubbenin altındaki duvar yüzeyi

Resim 317: mihrabın sağ tarafındaki duvar yüzeyi

Resim 318: Mihrabın sağ tarafı, detay

Resim 319: Mihrap duvarı önündeki mozaik süslemeli zemin

Resim 320: Doğu galerisi, güney duvarı

Resim 321: Batı galerisi güney duvarı

Resim 322: Güneydoğu mahfil altı

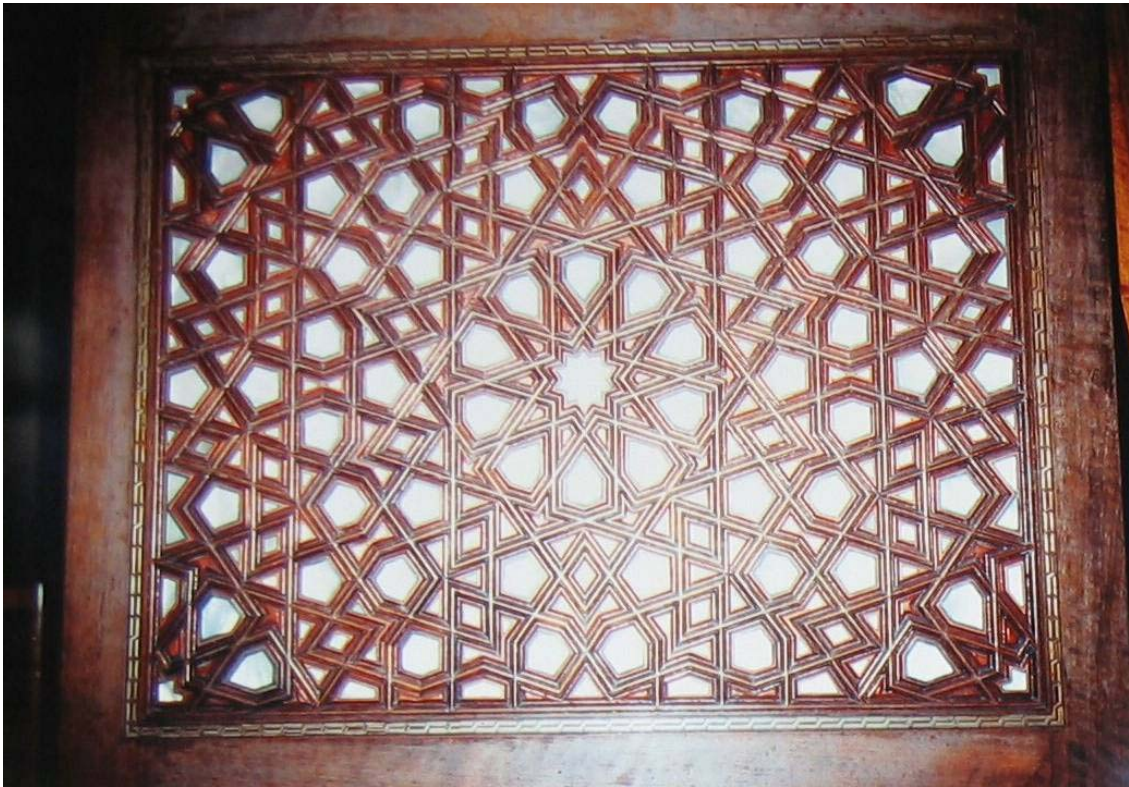
Resim 323: Güneybatı mahfil altı

Resim 324: Mahfil altı duvarı

Resim 325: Vaaz kürsüsü

Resim 326: Vaaz kürsüsünün orta tablası

Resim 327: Doğu mahfli

Resim 328: Doğu mahfli

Resim 329: Doğu duvarı

Resim 330: Doğu mahfili altındaki dolap kapağı

Resim 331: Doğu mahfili orta bölüm

Resim 332: Doğu mahfilii altı

Resim 333: Doğu mahfiline çıkış kapısı

Resim 334: Çini pano

Resim 335: Doğu Giriş kapısı üzerindeki yazı

Resim 336: Batı mahfili

Resim 337: Batı mahfili

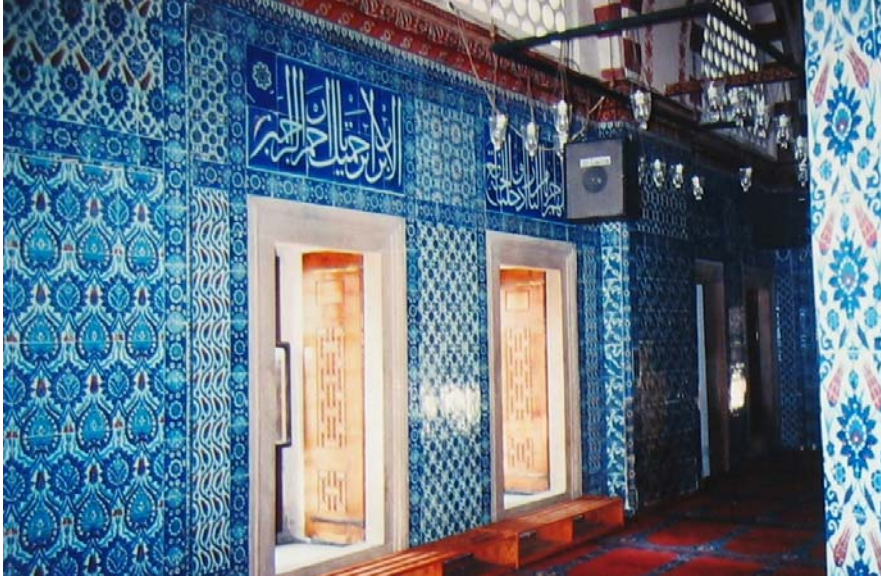
Resim 338: Batı mahfili penceresi

Resim 339: Batı mahfili penceresi detay

Resim 340: Batı mahfili altı

Resim 341: Batı mahfili

Resim 342: Batı mahfili detay

Resim 343: Batı Giriş Kapısı

Resim 344: Kuzey mahfili

Resim 345: Ana Giriş Kapısı

Resim 346: Ana Giriş Kapısı Eyvanı

Resim 347: Kuzey duvarı pencere kanadı

Resim 348: Ana Giriş Kapısı üzerindeki mahfil

Resim 349: Ana Giriş Kapısı Eyvan tonozu

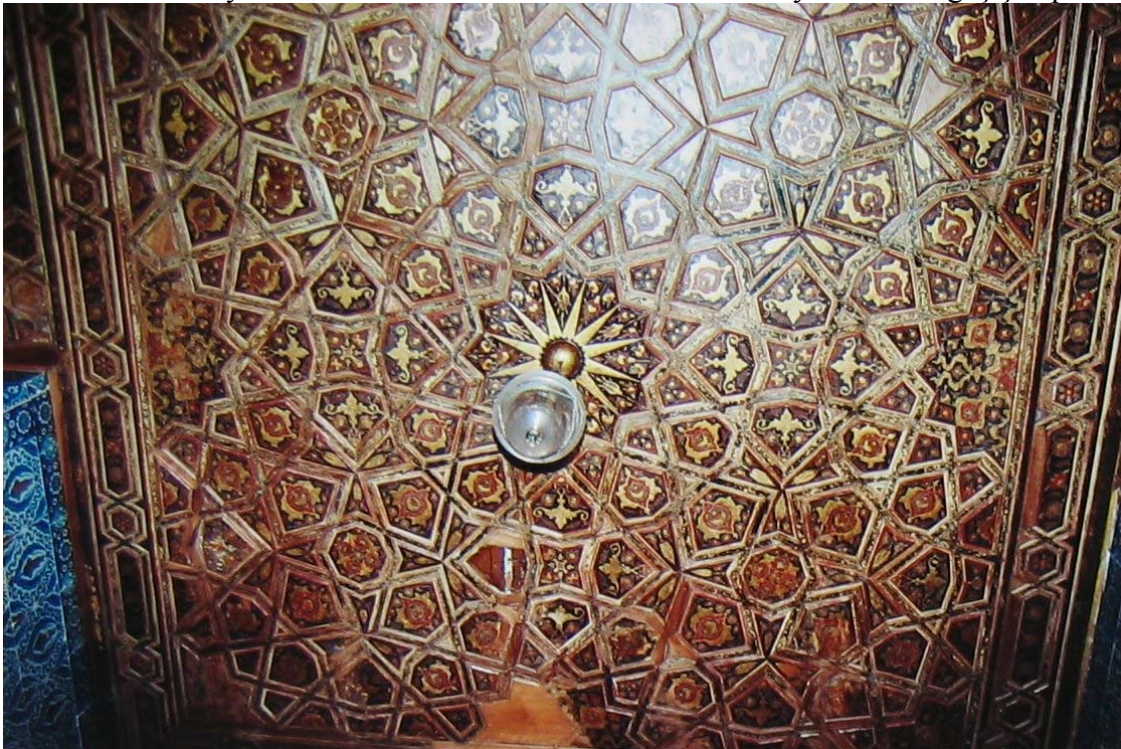
Resim 350: Pencere tavanındaki malakâri süsleme

Resim 351: Kuzey duvarı

Resim 352: Kuzey mahfiline geçiş kapısı

Resim 353: Kuzey mahfilü tavanı kalem işi süsleme

Resim 354: Kuzey mahfil tavanı

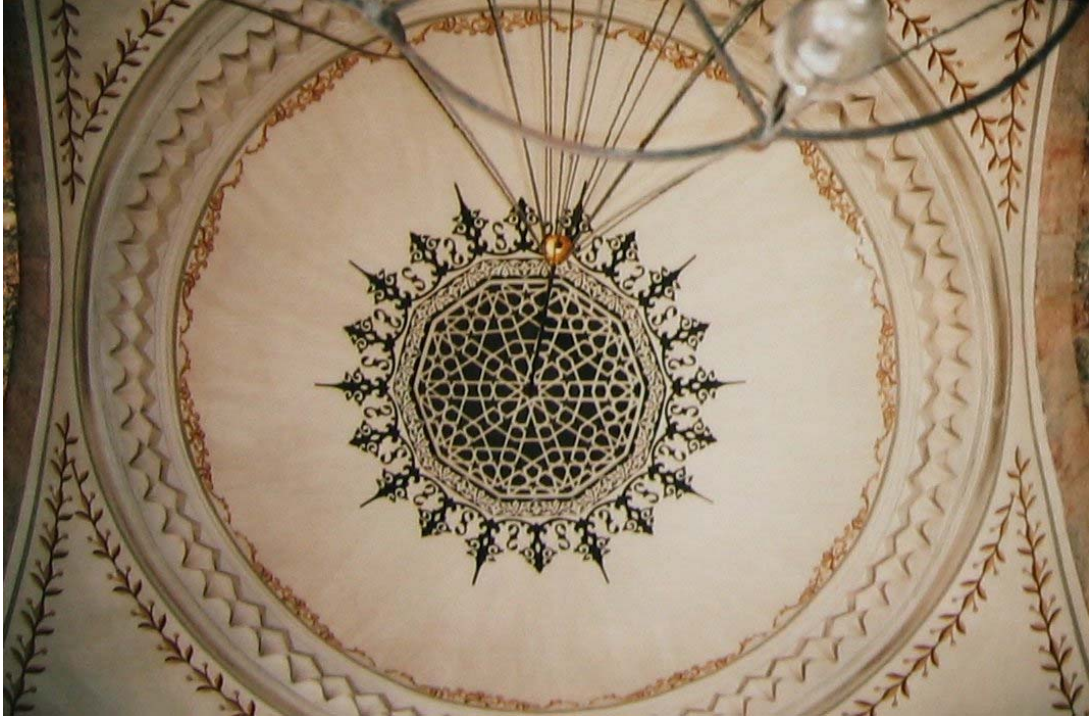
Resim 355: Mahfil altı pencere kanadı

Resim 356: Rüstem Paşa Camii cephesi

Resim 357: Rüstem Paşa Camii revakı

Resim 358: Rüstem Paşa Camii Ana Giriş Kapısını örten kubbenin içi

Resim 359: Rüstem Paşa Camii Ana Giriş Kapısı

Resim 360: Rüstem Paşa Camii ana giriş kapısı, üst tablalar

Resim 361: Ana giriş kapısı kilitleri

Resim 362: Ana giriş kapısı orta tablası

Resim 363: Kapının solundak çini pano

Resim 364: Kapının sağındaki çini pano

Resim 365: Mihrabiye

Resim 366: Son cemaat yeri duvarı yazı

Resim 367: Rüstem Paşa Camii doğu cephesi Resim 368: Doğu giriş Kapısı

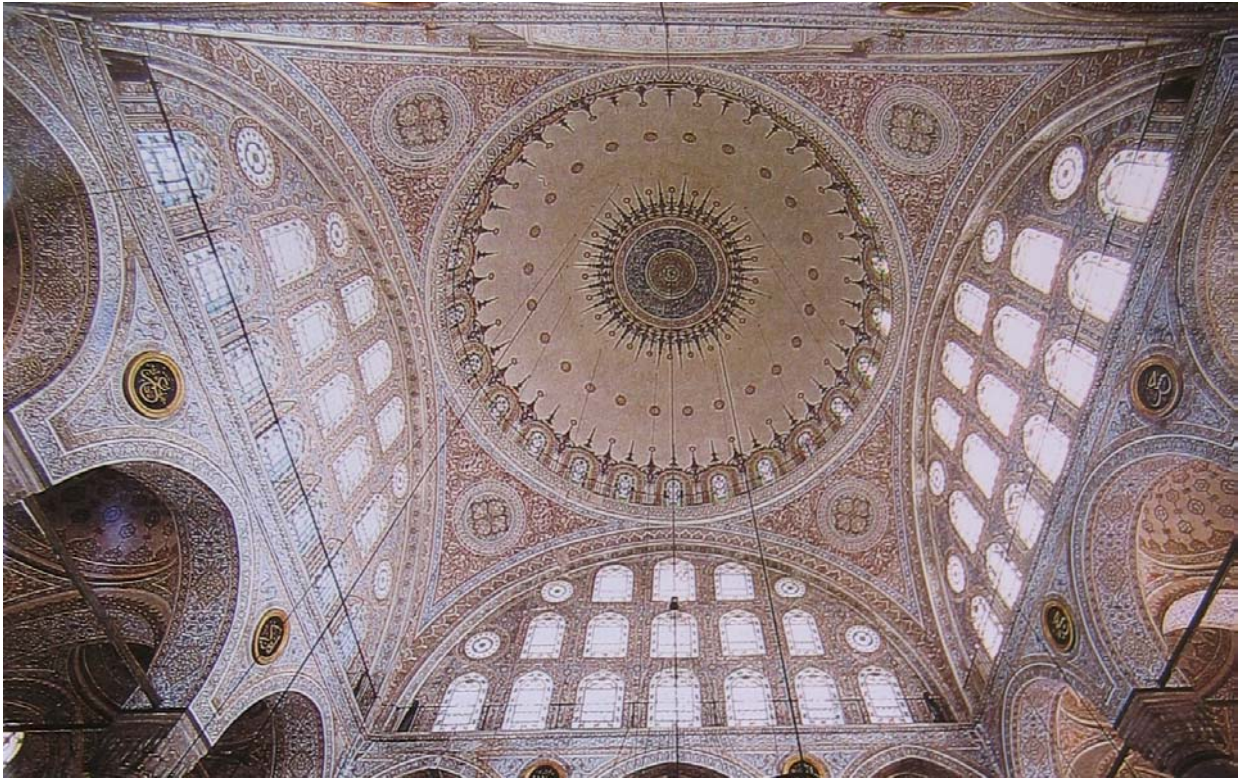
Resim 369: Dış revak

Resim 370: Batı giriş kapısı

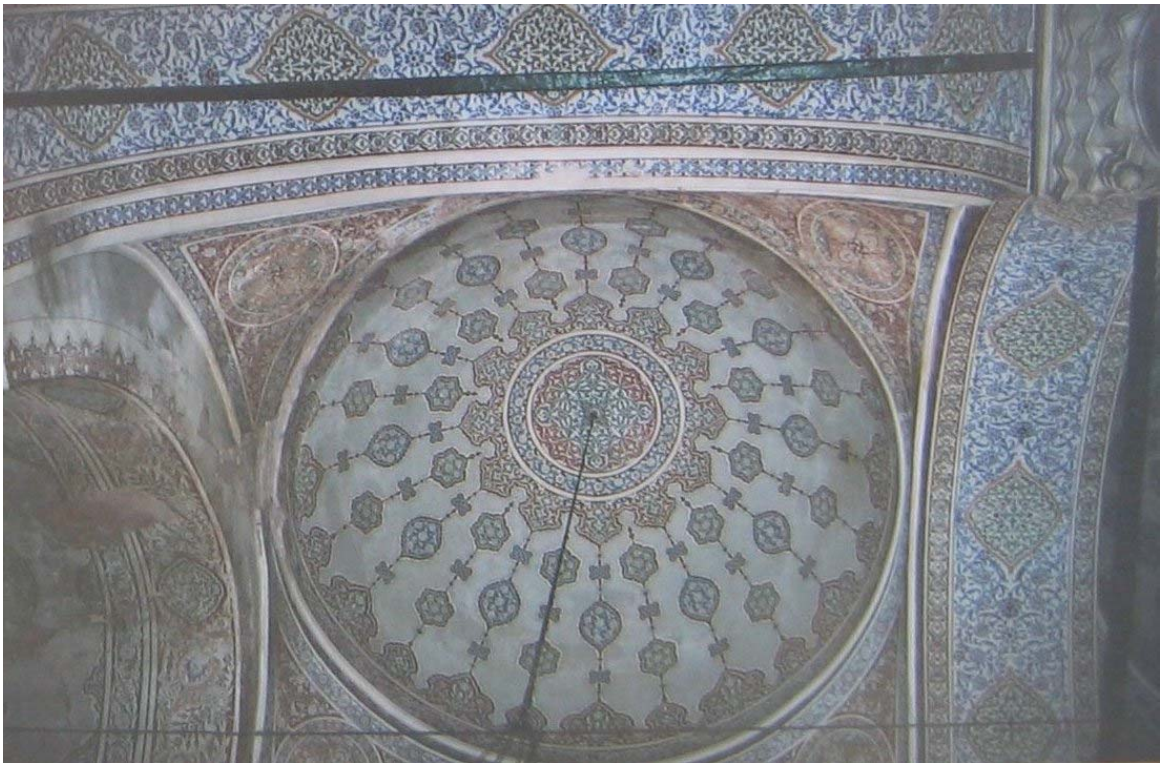
Resim 371: Güney (mihrap) cephesi

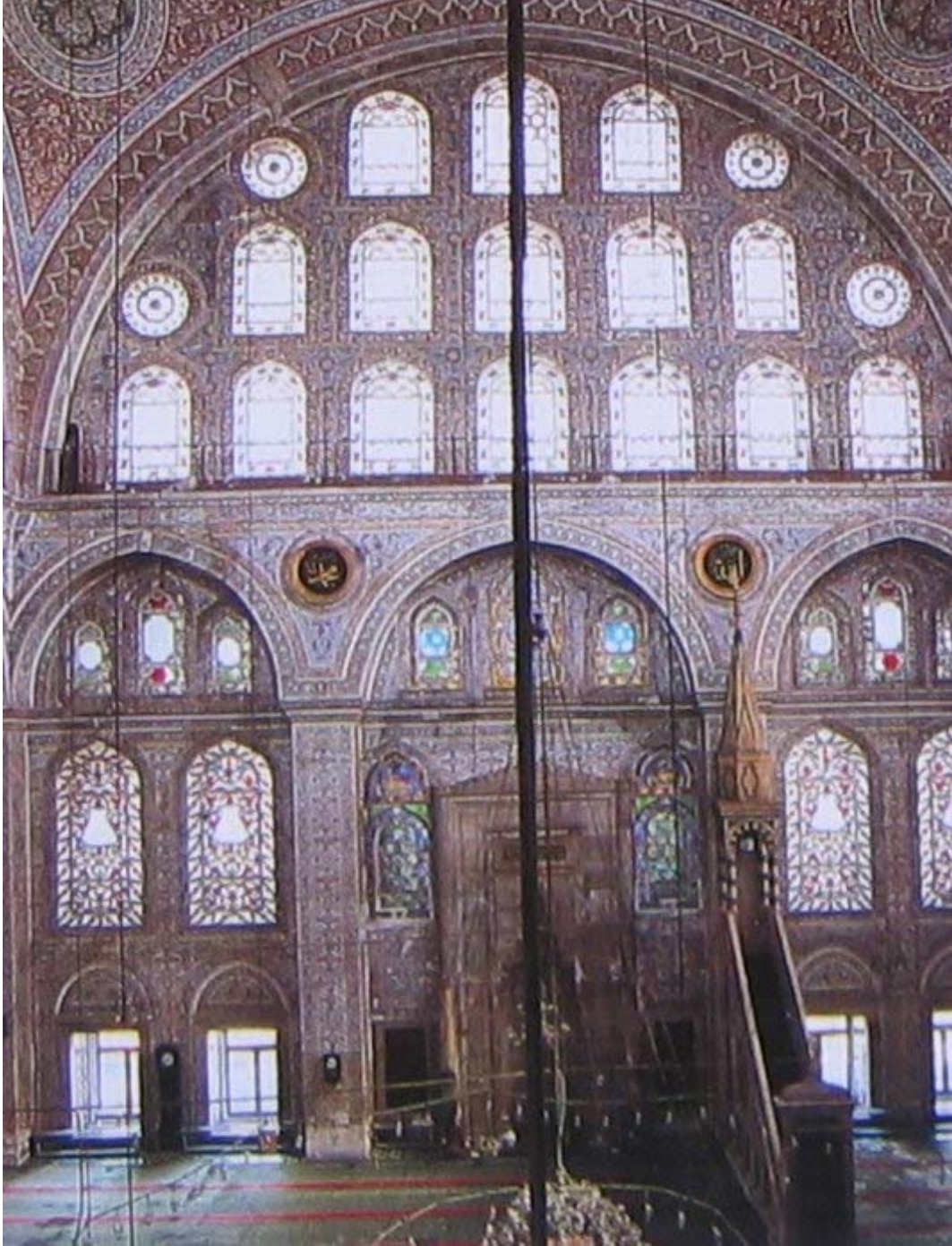
Resim 372: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii merkezi kubbesi

Resim 373:Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii batı yan galerisi kubbesi

Resim 374: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii, batı yan galerisi kubbesi

Resim 375: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrap duvarı

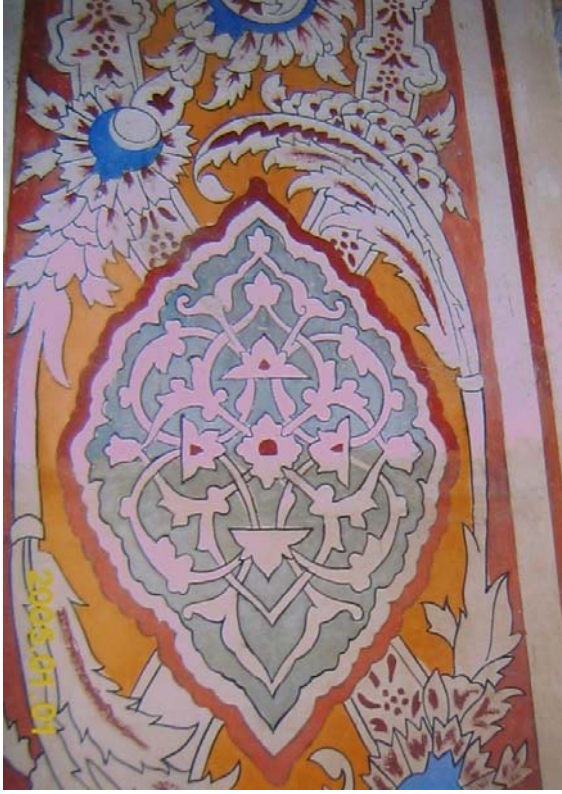

Resim 376: Revzenler

Resim 377: Mihrap duvarı kalem işi

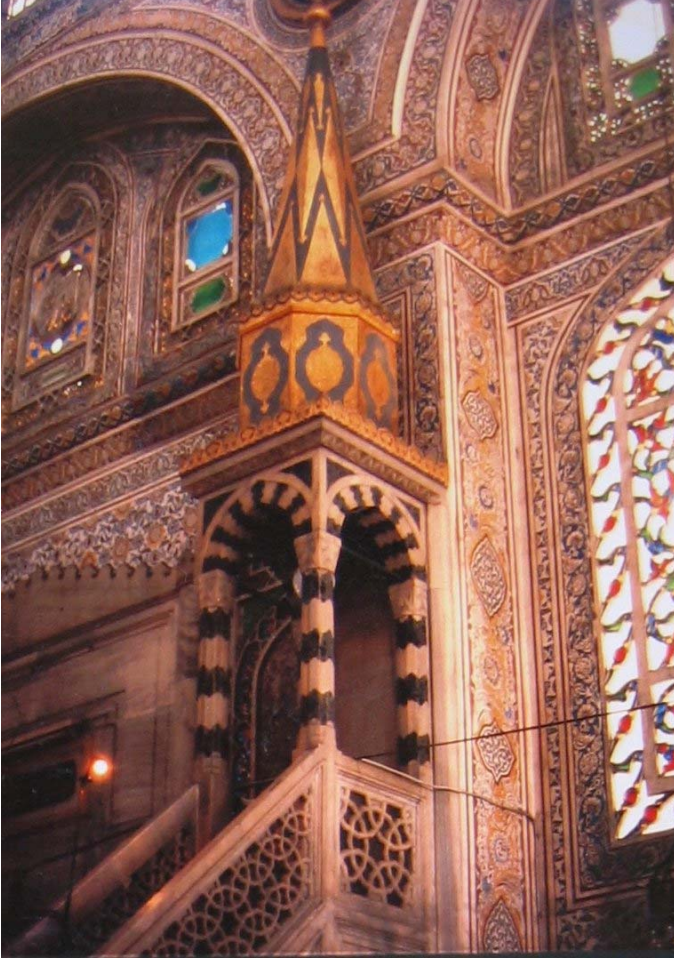
Resim 378: Paye, kalem işi

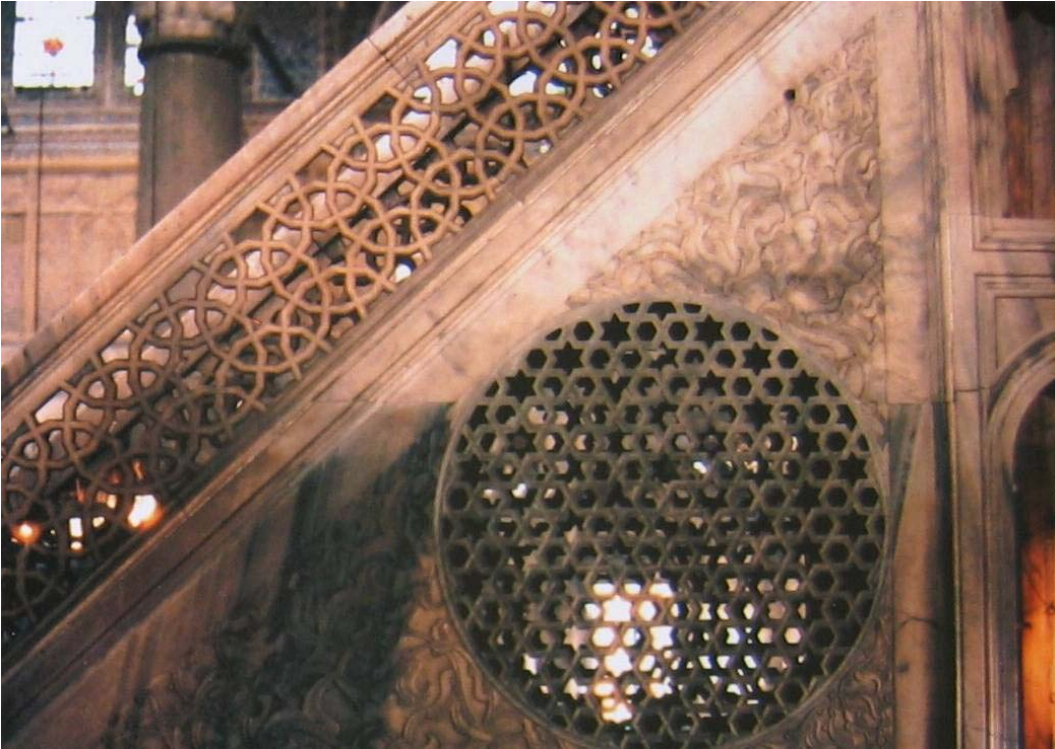
Resim 379: Kalem işi süsleme detayı

Resim 380: Mihrabın mukarnas kavsarası

Resim 381: Minber kûlâhı

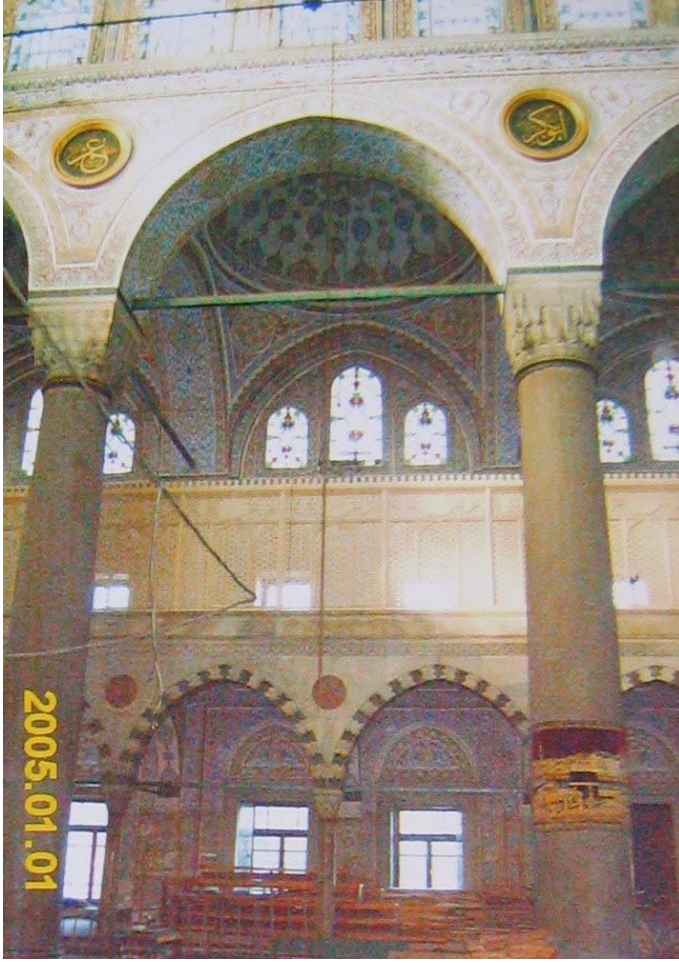
Resim 382: Minber yan aynası

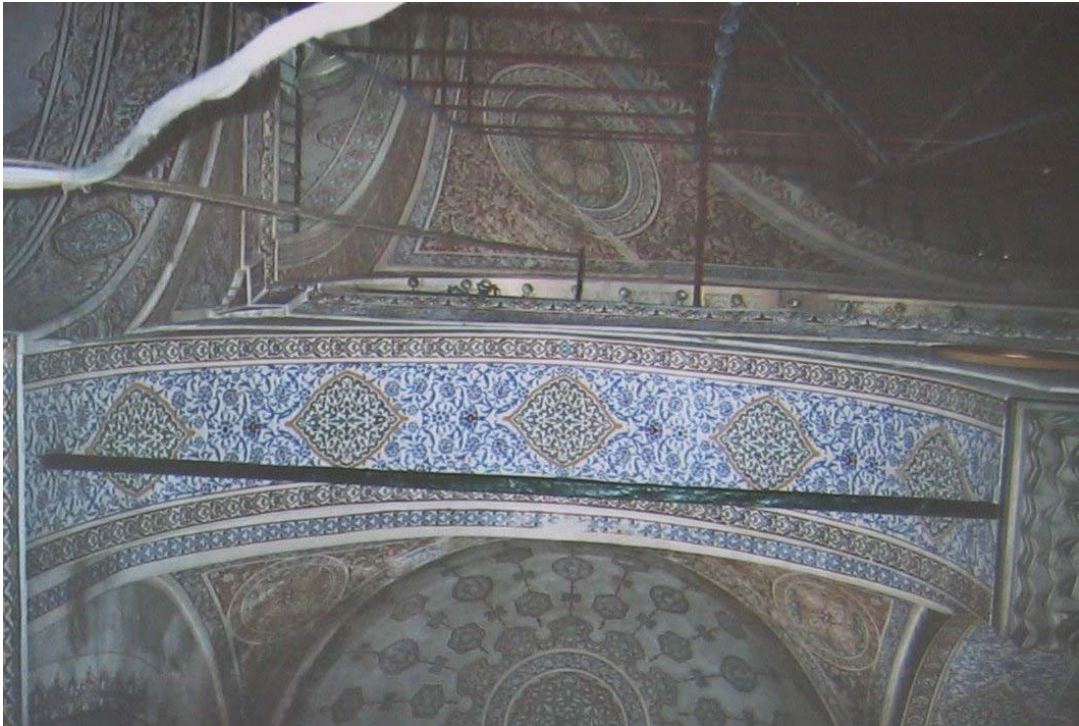
Resim 383:Minber kapısı

Resim 384: Kubbeyi taşıyan doğu kemer yüzeyi

Resim 385: Doğu duvarı

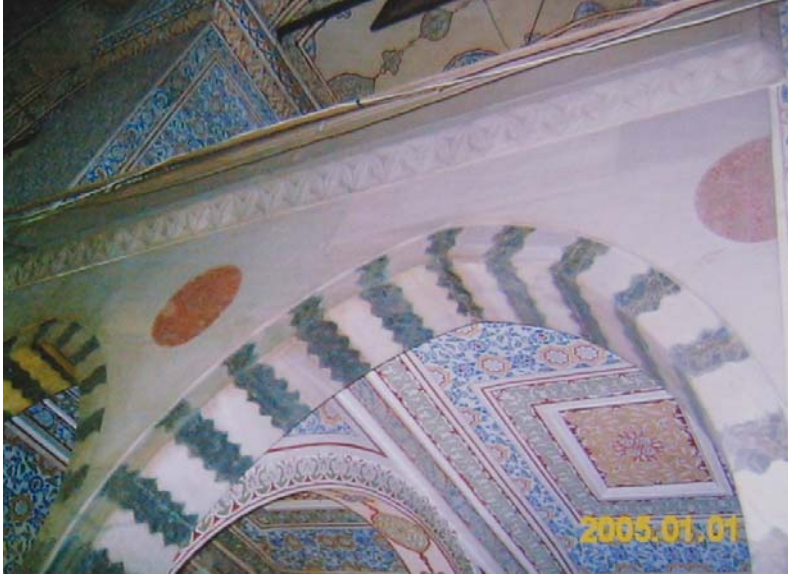
Resim 386: Doğu yan kanadını taşıyan kemer üzerindeki kalem işi süsleme

Resim 387: Batı mahfili altındaki pencere

Resim 388: Pencere alınlığı

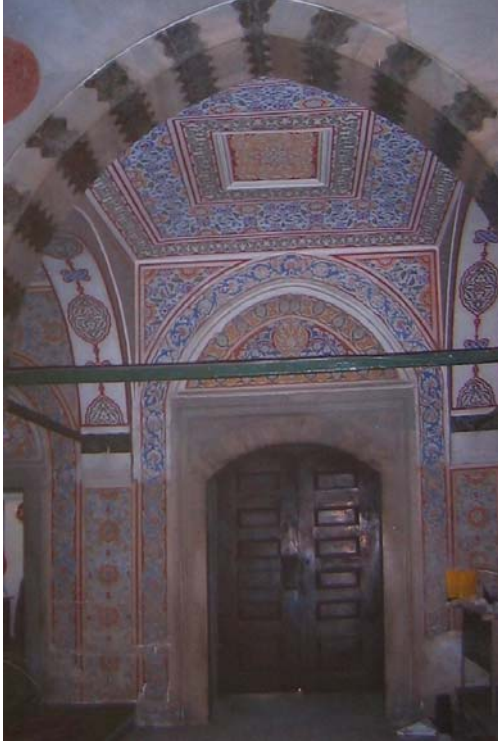
Resim 389: Mahfil kemeri

Resim 390: Mahfil tavanı kalem işi süsleme

Resim 391: Mahfil tavanı

Resim 392: Doğu giriş kapısı

Resim 393: Batı giriş kapısı

Resim 394: Kuzey duvarı

Resim 395: Ana Giriş Kapısı üzerindeki revzenler

Resim 396: Ana Giriş kapısı eyvan kemerleri

Resim 397: Kuzey duvarı, pencere

Resim 398: Kuzey duvarı

Resim 399: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii, kuzey cephesi

Resim 400: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Ana Ana Giriş Kapısı

Resim 401: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii son cemaat yeri duvarı

Resim 402: Ana Giriş Kapısı üzeri

Resim 403: Ana Giriş Kapısı üst tabla

Resim 404: Ana Giriş Kapısı alt tabla

Resim 405: Ana Giriş kapısı orta tabla

Resim 406: Ana giriş kapısı kilidi

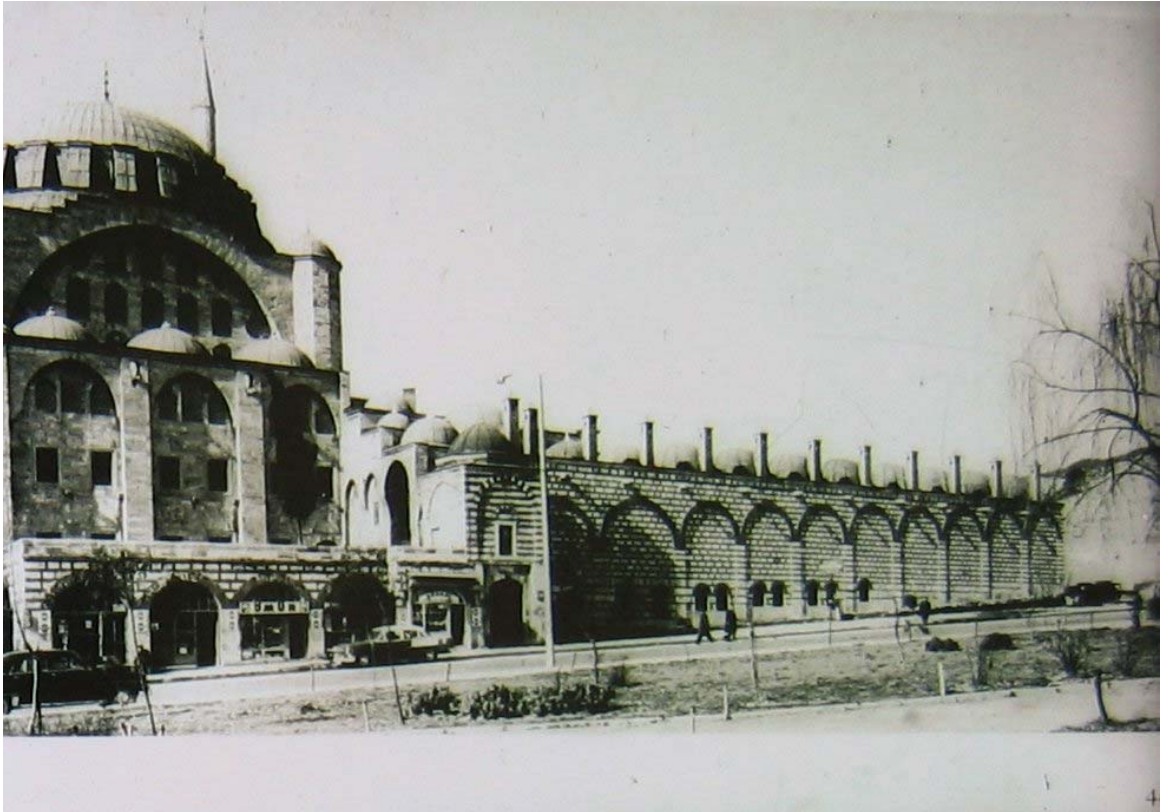
Resim 407: Mihrabiye

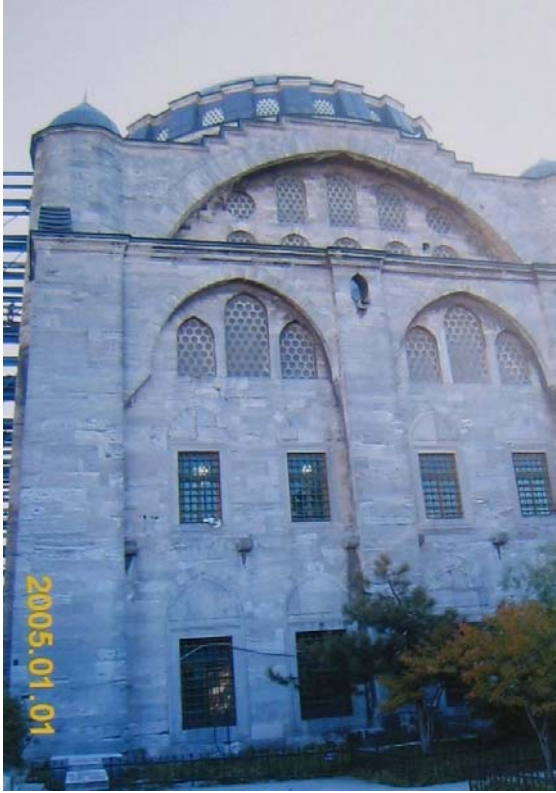
Resim 408: Son cemaat yeri pencereleri

Resim 409: Şadırvan

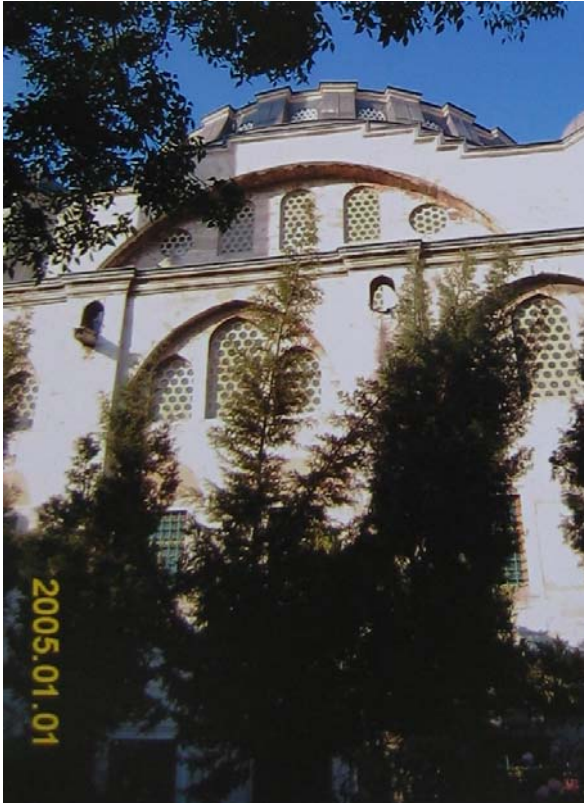
Resim 410: Edirnekapı Mihrimah Sultan doğu cephesi

Resim 411: Doğu duvarı

Resim 412: Doğu giriş kapısı

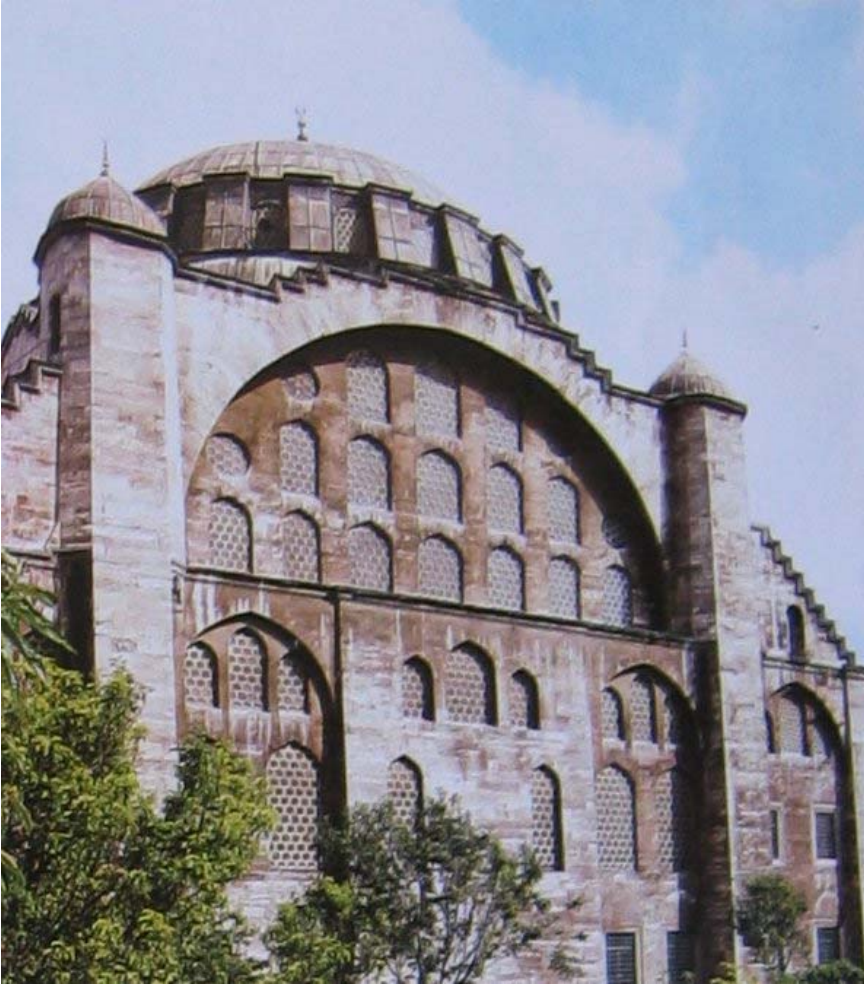
Resim 413: Batı cephesi

Resim 414: Batı Giriş Kapısı

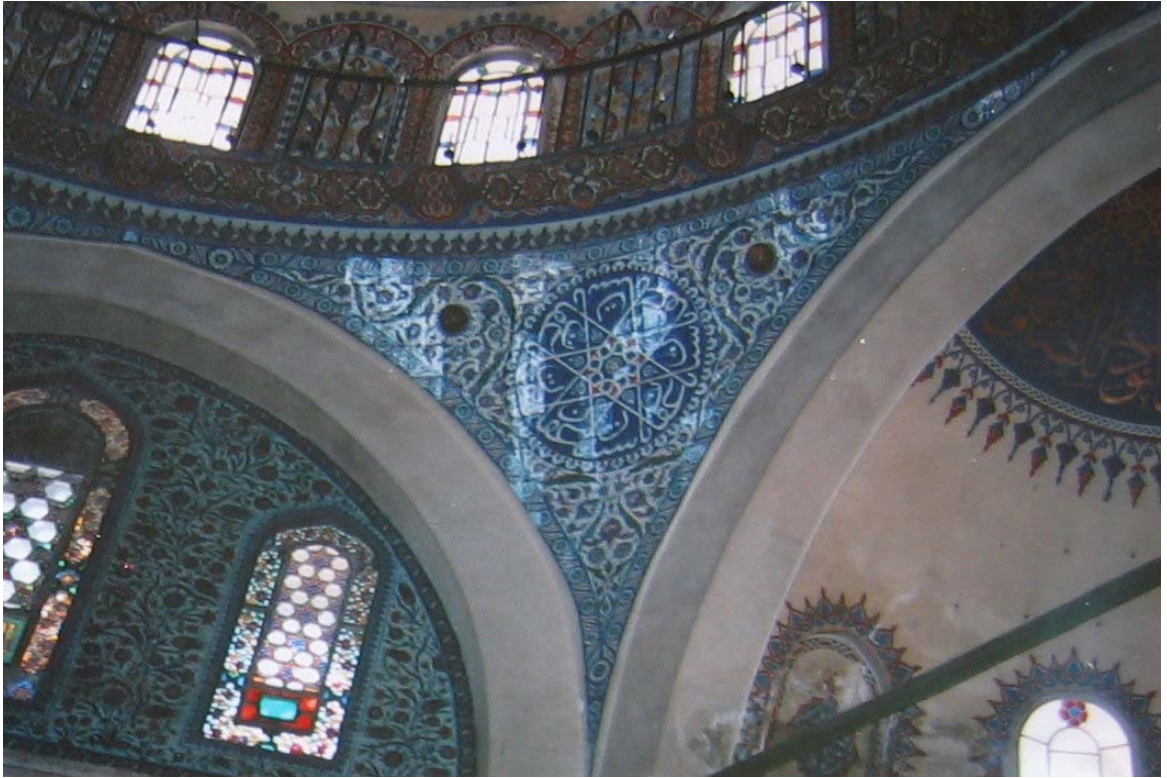
Resim 415: Minare

Resim 416: Güney duvarı

Resim 417: Kadirga Sokollu Camii kubbesi

Resim 418: Pandantif

Resim 419: Kadirga Sokollu Camii yarım kubbesi

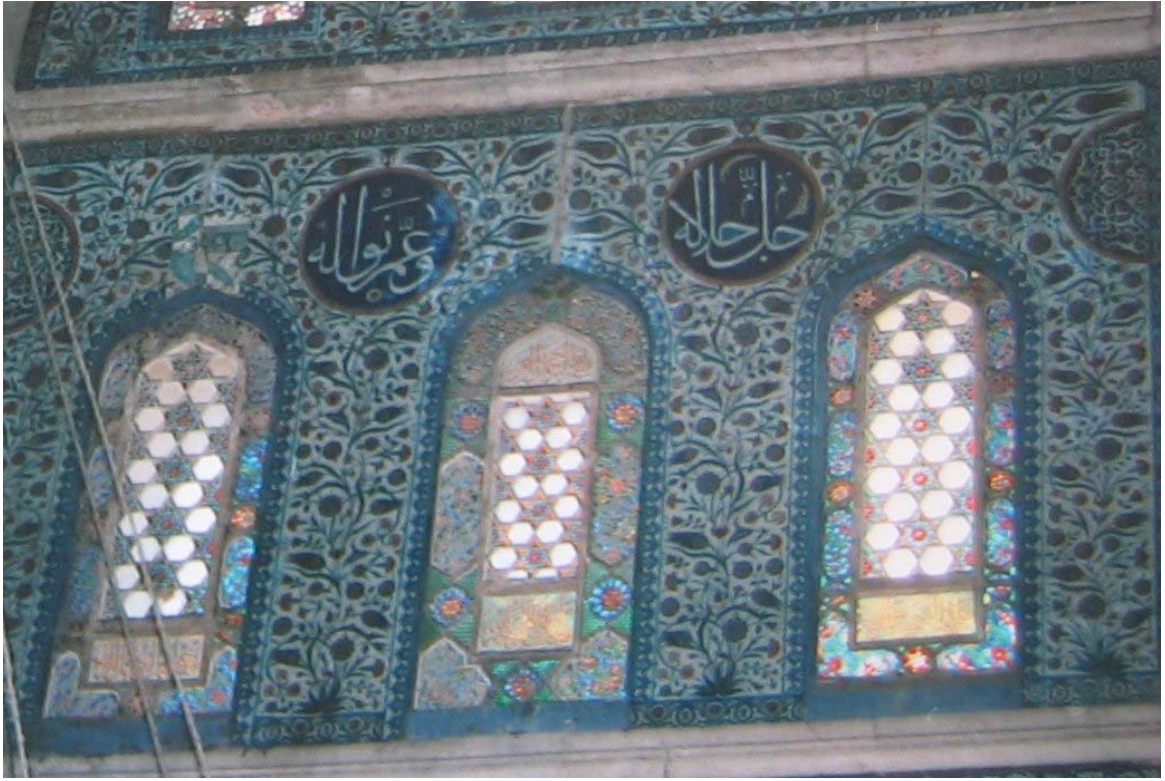
Resim 420: Kadirga Sokollu Camii yarım kubbe

Resim 421: Mihrap duvarı

Resim 422: Mihrabın üzerindeki revzenler

Resim 423: Mihrabın üzerindeki revzenler

Resim 424: Mihrabın yanındaki çini pano

Resim 425: mihrap

Resim 426: Minber

Resim 427: Minber külahı

Resim 428: Minber köşk tavanındaki süsleme

Resim 429: minber nii tavanındaki süsleme

Resim 430: Minber kapısındaki kalem işi süsleme

Resim 431: Mihrabın sol tarafı

Resim 432: Mihrabın sağ tarafı

Resim 433: Mihrabın sağ tarafındaki

Resim 434: Mihrabın sol tarafı

Resim 435: Revzen

Resim 436: Ahşap kapaklar

Resim 437: Doğu duvarı

Resim 438: Mahfil altı pencere

Resim 439: Doğu Duvarı orta bölüm

Resim 440: Doğu duvarı

Resim 441: Pencere kulpları

Resim 442: Mahfil altı kalem işi süsleme

Resim 443: Batı Mahfili

Resim 444: Batı Mahfili

Resim 446: Kuzey duvarı kemer ii

Resim 445: Kuzey duvarı

Resim 447: Kuzey duvarı çini pano

Resim 448: Ana Giriş Kapısı eyvanı

Resim 449: Ana Giriş Kapısı

Resim 450: Ana Giriş Kapısı tavanı

Resim 451: Kuzey mahfili tavanı

Resim 452: Kuzey duvarı

Resim 453: Kuzey duvarı

Resim 454: Kuzey mahfili

Resim 455:Kuzey mahfil tavanındaki malakâri süsleme

Resim 456: Vaaz kürsüsü

Resim 457: Kadirga Sokollu Camii cephesi

Resim 458: Son cemaat yeri

Resim 459: Ana Giriş Kapısı üzerindeki kubbe

Resim 460: Son cemaat yeri revakı kubbe içi

Resim 461: Ana Giriş Kapısı

Resim 462: Ana Giriş kapısı detay

Resim 463: Ana Giriş Kapısı kanatları

Resim 464: Ana giriş kapısı kilidi

Resim 465: Son cemaat yeri pencere

Resim 466: Minare kapısı

Resim 467: Şadırvan

Resim 468: Minare

Resim 469: Doğu cephesi

Resim 470: Doğu cephesi

Resim 471: Doğu cephesi detay

Resim 472: Kadırga Sokollu Batı Cephesi

Resim 473: Kadirga Sokollu Camii Güney Cephesi

Resim 474: Kadirga Sokollu Camii Güney cephesi

ÖZGEÇMİŞ

Aytül Papila, Borçka'da doğdu. 1991 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'den mezun oldu. 2000 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk-İslam Sanatları Programı'ndan, "18. Yüzyıl Osmanlı Külliyelerindeki Üslup Değişiklikleri" konulu yüksek lisans tezini tamamladı.

ÖZET

Bu çalışma, Osmanlı mimarisinin “Klasik Dönem”inin yaratıcısı olan Mimar Sinan’ın 1540-1570 yılları arasında inşa ettiği camilerin plan tipolojisine bağlı olarak süsleme programını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Mimar Sinan’ın Osmanlı sanatındaki önemini ve katkılarını ifade edebilmek için, Mimar Sinan’ın yaşamı ve eserleri, onun ortaya çıkmasını sağlayan Osmanlı İmparatorluğu’nun sanatsal, toplumsal ve ekonomik yapısı üzerine kaynak araştırması yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci aşamasında, Sinan’ın 1540-1570 yılları arasında inşa ettiği ve dini mimarisindeki temel arayışı olan merkezi kubbe ile örtülü bütünsel bir mekâna ulaşma çabasının aşamalarını yansıtan Üsküdar Mihrimah Sultan, Şehzade Camii, Hadım İbrahim Paşa Camii, Süleymaniye Camii, Rüstem Paşa Camii, Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii ve Kadirga Sokollu Camii üzerinde kaynak araştırması yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü aşamasını, bu yapılar üzerindeki görsel araştırmalar oluşturdu. Yapıların süsleme programını ortaya koymak için, mekânsal ve cephesel özellikleri yerinde incelenmiş ve fotoğraflarla belgelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü aşaması, elde edilen bilgilerin değerlendirme sürecini oluşturmuştur. Merkezi kubbenin etrafında örgütlenmiş üst örtü sisteminin biçimlendirdiği mekân kuruluşundaki, duvar ve cepheleri, mimari elemanlar ile yüzey parçalarına bölerek bu yüzeylerdeki süsleme malzeme, teknik ve motif kuruluşları belirlenmiş ve plana bağlı olarak ortak noktaları ve farklılıkları ortaya konmuştur.

Sonuç bölümünde, Klasik Osmanlı Mimarisinde, süsleme programının, iç mekanda kubbe, yarım ve çeyrek kubbeler, kemerler, payeler, mihrap duvarı, mahfiller ve kuzey duvarında, cephelerde merkezi kubbe ve son cemaat yerinde,

mimari elemanlarla tanımlanan yüzeylerde yoğunlaşarak, görselliği bu noktalara çekerek “mimariyi” açıklayıcı olduğu görülmüştür. Süslemenin taşıdığı renk ve doku zenginliğinin, motif özelliklerinin ve matematiksel kuruluşlarının yarattığı görsel estetiğin, bu yapıların inşaat amacıyla bağlantılı olarak verilmek istenen anlamın (mesajın) taşıyıcıları olduğu ortaya çıkarılmıştır.

SUMMARY

The aim of this study is to analyse the decoration programme of the religious buildings, of Mimar Sinan,. the creator of the Classical Period of the Otoman Architecture. The scope of the study is limited to the mosques, built between 1540-1570, in Istanbul.

At the first phase of the study, it is aimed to reveal the personality of Sinan as an artist and an individual, and the environment that enabled him to produce his works. The resources on the life and works of Mimar Sinan and the artistic, social and economical history of Ottoman Empire were analysed.

The second phase of the study concentrated on the sources of the following buildings, built between 1540-1570 which mark the stages of Sinan's aim "reaching the unified space covered with a single, central dome": Üsküdar Mihrimah Sultan, Şehzade, Hadım İbrahim Paşa, Süleymaniye, Rüstem Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan and Kadirga Sokollu mosques.

At the third phase of the study comprised the site searches on the buildings. In order to define decoration programme, the visual qualities of the buildings, and documented with the photographs were analysed.

The evaluation of the collected data, comprised the fourth phase of the study. During this process, it is aimed to put together the findings in a theoretical and systematic background. The method consisted of the fragmentation of the surfaces organised around the "central dome" and the facades by the division of the architectural elements, and the definition of the decoration, based on materials, technique and the ornamental composition.

As a conclusion of the study, it is found out that the aim of the architectural decoration is to take the attention of the viewer to the key points of the architectural

elements by concentration on the surfaces of the central dome, half domes, excedras, the pillars, the south wall, the apse, the galleries, the north wall, main entrance hall and the north facade. The richness of the colour and the texture of the decoration and the mathematical foundation of the ornamental compositions create a visual aesthetic which bears the meaning or the message of the the Classical Ottoman Architecture. The privilege of the beauty and splendour belongs to the powerful, the God and the sovereigns.

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
TÜRK-İSLAM SANATLARI PROGRAMI**

**MİMAR SİNAN'IN 1540-1570 YILLARI ARASINDA
İSTANBUL'DA İNŞA ETTİĞİ CAMİLERDEKİ
SÜSLEME PROGRAMI**

**Doktora Tezi
Cilt I**

**Hazırlayan
20006022 AYTÜL PAPİLA**

**Danışman
PROF. DR. GÖNÜL CANTAY**

İSTANBUL-2006

İÇİNDEKİLER

Sayfa no:

ÖNSÖZ.....	II
ÖZET	III
SUMMARY.....	IV
PLANLAR LİSTESİ.....	V
RESİMLER LİSTESİ.....	VI
1.GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	1
1.2. Çalışmanın Kapsamı.....	2
1.3. Çalışmanın yöntemi.....	3
2. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN 16. YÜZYILDAKİ ORTAMI.....	5
2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. Yüzyıldaki Toplumsal, Ekonomik ve Siyasi Yapısı.....	5
2.2. 16. Yüzyıl Osmanlı Mimarisini Biçimlendiren Etkenler.....	6
3. MİMAR SİNAN'IN 1540-1570 YILLARI ARASINDA İNŞA ETTİĞİ CAMİLERİN SÜSLEME PROGRAMI AÇISINDAN	
İNCELENMESİ.....	10
3.1. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii.....	10
3.1.1. Mekânsal Süsleme Programı.....	11
3.1.1.1. Üst Örtü Sisteminin Süsleme Programı.....	11
3.1.1.1.1. Merkezi Kubbe.....	11
3.1.1.1.2. Merkezi Kubbe Pandantifleri.....	13
3.1.1.1.3 Yarım Kubbeler.....	13
3.1.1.1.4. Çeyrek Kubbeler.....	15
3.1.1.1.5. Kemerler.....	16
3.1.1.1.6. Payeler.....	17
3.1.1.1.7. Köşe Kubbeleri.....	17
3.1.1.1.7.1. Pandantifler.....	18
3.1.1.1.7.2 Kemerler.....	18
3.1.1.1.7.3 Köşe Kubbeleri Payeleri.....	19

3.1.1.2. Duvar Yüzeylerinin Süsleme Özellikleri.....	20
3.1.1.2.1.Mihrap Duvarı.....	20
3.1.1.2.1.1.Mihrap.....	21
3.1.1.2.1.2.Minber.....	23
3.1.1.2.1.3.Köşe Kubbelerinin Güney Duvarı.....	25
3.1.1.2.2.Doğu Duvarı.....	25
3.1.1.2.2.1 Doğu Yarım Kubbesinin Altındaki Duvar Yüzeyi	25
3.1.1.2.2.2 Güneyoğu Köşe Kubbesinin Doğu Duvarı.....	27
3.1.1.2.3.Batı Duvarı.....	27
3.1.1.2.4. Kuzey Duvarı.....	28
3.1.1.2.4.1.Ana Giriş Kapısı.....	30
3.1.1.2.4.2.Müezzin Mahfili.....	30
3.1.1.3. Mekânsal Süsleme Malzeme ve Teknikleri.....	31
3.1.2.Cephelerdeki Süsleme Programı.....	33
3.1.2.1. Kuzey Cephesi.....	33
3.1.2.1.1.Son Cemaat Yeri Örtü Sistemi Süsleme Programı.....	33
3.1.2.1.2.Son Cemaat Yeri Duvarı Süsleme Programı.....	35
3.1.2.1.2.1. Ana Giriş Kapısı.....	35
3.1.2.1.3. Dış Revak Örtü Sistemi.....	37
3.1.2.1.4.Şadırvan.....	38
3.1.2.1.5. Minareler.....	39
3.1.2.2. Doğu Cephesi.....	39
3.1.2.3. Batı Cephesi.....	40
3.1.2.3.1.Batı Giriş Kapısı.....	41
3.1.2.4. Güney Cephesi.....	42
3.1.2.5. Cephelerdeki Süsleme Programı.....	43
3.2. Şehzade Camii.....	45
3.2.1. Mekânsal Süsleme Programı.....	47
3.2.1.1. Üst Örtü Sisteminin Süsleme Programı.....	47
3.2.1.1.1.Merkezi Kubbe.....	47
3.2.1.1.2. Merkezi Kubbe Pandantifleri.....	49
3.2.1.1.3. Merkezi Kubbe Kemerleri.....	50

3.2.1.1.4. Yarım Kubbeler.....	50
3.2.1.1.5. Çeyrek Kubbeler.....	50
3.2.1.1.6. Köşe Kubbeleri.....	52
3.2.1.1.7. Payeler.....	53
3.2.1.2. Duvar Yüzeylerinin Süsleme Programı.....	53
3.2.1.2.1. Mihrap Duvarı.....	53
3.2.1.2.1.1. Mihrap.....	57
3.2.1.2.1.2. Mihrabın İki Yanındaki Duvar Yüzeyleri.....	58
3.2.1.2.1.3. Minber.....	60
3.2.1.2.1.4. Köşe Kubbelerinin Güney Duvarı.....	63
3.2.1.2.1.4.1. Hünkâr Mahfili.....	64
3.2.1.2.1.4.2. Güneybatı Kubbesi Güney Duvarı.....	65
3.2.1.2.2. Doğu Duvarı.....	66
3.2.1.2.2.1. Doğu Giriş Kapısı.....	67
3.2.1.2.2.2. Doğu Giriş Kapısının İki Yanındaki Duvarlar.....	68
3.2.1.2.2.3. Köşe Kubbelerinin Doğu Duvarı.....	68
3.2.1.2.3. Batı Duvarı.....	70
3.2.1.2.4. Kuzey Duvarı.....	70
3.2.1.2.4.1. Kuzey Duvarı Orta Bölümü.....	70
3.2.1.2.4.1.1. Ana Giriş Kapısı.....	71
3.2.1.2.4.2. Köşe Kubbelerinin Kuzey Duvarı.....	72
3.2.1.2.4.3. Vaaz Kürsüleri.....	73
3.2.1.2.4.4. Müezzin Mahfili.....	74
3.2.1.3. Mekânsal Süsleme Malzeme ve Teknikleri.....	74
3.2.2. Cephelerdeki Süsleme Programı.....	76
3.2.2.1. Kuzey Cephesi.....	78
3.2.2.1.1. Son Cemaat Yeri Örtü Sistemi Süsleme Programı.....	78
3.2.2.1.2. Son Cemaat Yeri Duvarı Süsleme Programı.....	79
3.2.2.1.2.1. Ana Giriş Kapısı.....	79
3.2.2.1.2.2. Ana Giriş Kapısının İki Yanındaki Son Cemaat Yeri Duvarı.....	81
3.2.2.1.3. Revaklı Avlu.....	82
3.2.2.1.4. Şadırvan.....	85

3.2.2.2. Doğu Cephesi.....	85
3.2.2.2.1.Doğu Duvarı.....	86
3.2.2.2.2.Doğu Dış Galerisi.....	86
3.2.2.2.2.1 Doğu Giriş Kapısı.....	88
3.2.2.2.2.2 Doğu Dış Galerisinin İç Duvarları.....	90
3.2.2.3. Batı Cephesi.....	91
3.2.2.3.1.Batı Giriş Kapısı.....	91
3.2.2.3.2.Minareler.....	92
3.2.2.4. Güney Cephesi.....	93
3.2.2.5.Avlu Dış Cepheleri.....	95
3.2.2.5.1.Kuzey Avlu Kapısı.....	96
3.2.2.6. Cephelerdeki Süsleme Malzeme ve Teknikleri	98
3.3. Hadım İbrahim Paşa Camii.....	100
3.3.1. Mekânsal Süsleme Programı.....	101
3.3.1.1. Üst Örtü Sisteminin Süsleme Programı.....	101
3.3.1.1.1.Merkezi Kubbe.....	101
3.3.1.1.2. Merkezi Kubbe Trompları.....	102
3.3.1.2. Duvar Yüzeylerinin Süsleme Programı.....	103
3.3.1.2.1.Mihrap Duvarı.....	103
3.3.1.2.1.1.Mihrap.....	104
3.3.1.2.1.1.1.Mihrabın İki Yanındaki Bölümler.....	106
3.3.1.2.1.2.Minber.....	104
3.3.1.2.2.Doğu Duvarı.....	108
3.3.1.2.3.Batı Duvarı.....	110
3.3.1.2.4. Kuzey Duvarı.....	110
3.3.1.2.4.1.Ana Giriş Kapısı.....	111
3.3.1.2.4.2.Kuzey Duvarının İki Yan Bölümü.....	112
3.3.1.2.4.2.Müezzin Mahfili.....	113
3.3.1.3. İç Mekândaki Süsleme Malzeme ve Teknikleri.....	114
3.3.2.Cephelerdeki Süsleme Programı.....	115
3.3.2.1. Kuzey Cephesi.....	116
3.3.2.1.1.Son Cemaat Yeri Örtü Sistemi Süsleme Programı.....	116

3.3.2.1.2.Son Cemaat Yeri Duvarı Süsleme Programı.....	118
3.3.2.1.2.1. Ana Giriş Kapısı.....	119
3.3.2.1.2.2. Son Cemaat Yeri Duvarı Yan Bölümleri.....	120
3.3.2.1.3. Minare.....	121
3.3.2.2. Doğu Cephesi.....	121
3.3.2.3. Batı Cephesi.....	121
3.3.2.4. Güney Cephesi.....	121
3.3.2.5. Cephelerdeki Süsleme Programı.....	122
3.4. Süleymaniye Camii.....	123
3.4.1. Süleymaniye Camii ve Külliyesinin İnşaat Süreciyle İlgili Kaynaklar.....	123
3.4.2. Süleymaniye Camii'nin İnşaat Tarihi.....	125
3.4.3. İnşaatı Tasarlayan ve Gerçekleştiren Sanatçı ve Ustalar.....	127
3.4.4.Süleymaniye Camii Künyesi.....	130
3.4.5.Mekânsal Süsleme Programı.....	132
3.4.5.1. Üst Örtü Sisteminin Süsleme Programı.....	132
3.4.5.1.1.Merkezi Kubbe.....	133
3.4.5.1.2. Merkezi Kubbe Pandantifleri.....	134
3.4.5.1.3. Yarım Kubbeler.....	135
3.4.5.1.4. Çeyrek Kubbeler.....	136
3.4.5.1.5. Merkezi Kubbe Kemerleri.....	138
3.4.5.1.6. Kemerler.....	138
3.4.5.1.7. Payeler.....	138
3.4.5.1.8. Yan Kanatların Örtü Sisteminin Süsleme Programı.....	139
3.4.5.1.8.1. Doğu Galerisi Örtüsü Süsleme Programı.....	139
3.4.5.1.8.2. Batı Galerisi Örtüsü Süsleme Programı.....	141
3.4.5.2. Duvar Yüzeylerinin Süslenmesi.....	143
3.4.5.2.1.Mihrap Duvarı.....	144
3.4.5.2.1.1.Mihrap.....	149
3.4.5.2.1.2.Minber.....	150
3.4.5.2.1.3.Mihrabın İki Yanındaki Bölümler.....	153
3.4.5.2.1.3.Köşe Kubbelerinin Güney Duvarı.....	153
3.4.5.2.2.Doğu Duvarı.....	158

3.4.5.2.2.1. Doğu Duvarının I.Kademesi.....	158
3.4.5.2.2.2. Doğu Duvarının II. Kademesi.....	159
3.4.5.2.2.2.1. Doğu Mahfili.....	160
3.4.5.2.3. Batı Duvarı.....	164
3.4.5.2.3.1. Batı Mahfili.....	164
3.4.5.2.4. Kuzey Duvarı.....	169
3.4.5.2.4.1. Ana Giriş Kapısı.....	170
3.4.5.2.4.2. Müezzin Mahfili.....	170
3.4.5.2.4.3. Kârsüleri.....	170
3.4.5.3. Mekânsal Süsleme Malzeme ve Teknikleri.....	172
3.4.6. Cephelerdeki Süsleme Programı.....	174
3.4.6.1. Kuzey Cephesi.....	175
3.4.6.1.1. Son Cemaat Yeri Örtü Sistemi Süsleme Programı.....	177
3.4.6.1.2. Son Cemaat Yeri Duvarı Süsleme Programı.....	179
3.4.6.1.2.1. Ana Giriş Kapısı.....	179
3.4.6.1.2.2. Son Cemaat Yeri Duvar Yüzeyi.....	182
3.4.6.1.3. Revak Örtü Sistemindeki Süsleme.....	184
3.4.6.1.4. Şadırvan.....	190
3.4.6.2. Doğu Cephesi.....	191
3.4.6.2.1. Hünkâr Mahfili Revakı.....	193
3.4.6.2.2. Doğu Giriş Kapısı Revakı.....	196
3.4.6.2.3. Doğu Giriş Kapısı.....	197
3.4.6.2.4. Doğu Dış Galerisi.....	199
3.4.6.2.5. Doğu Minaresi.....	201
3.4.6.3. Batı Cephesi.....	201
3.4.6.3.1. Güneybatı Revakı.....	202
3.4.6.3.2. Batı Giriş Kapısı Revakı.....	203
3.4.6.3.3. Batı Dış Galerisi.....	204
3.4.6.3.4. Batı Minaresi.....	205
3.4.6.4. Güney Cephesi.....	205
3.4.6.5. Revaklı Avlu Dış Cepheleri.....	208
3.4.6.5.1. Doğu Avlu Cephesi.....	208

3.4.6.5.1.1.Doğu Avlu Kapısı	209
3.4.6.5.2. Batı Avlu Cephesi.....	209
3.4.6.5.2.1.Batı Avlu Kapısı	210
3.4.6.5.3.Kuzey Avlu Cephesi.....	210
3.4.6.5.3.1.Kuzey Avlu Kapısı.....	212
3.4.6.5.3.2.Kuzey Minareleri.....	213
3.4.6.6. Cephelerdeki Süsleme Malzeme ve Teknikleri	213
3.5. Rüstem Paşa Camii.....	219
3.5.1. Mekânsal Süsleme Programı.....	221
3.5.1.1. Üst Örtü Sisteminin Süsleme Programı.....	221
3.5.1.1.1.Merkezi Kubbe.....	222
3.5.1.1.3. Çeyrek Kubbeler.....	223
3.5.1.1.2. Merkezi Kubbe Pandantifleri.....	224
3.5.1.1.4. Payeler.....	225
3.5.1.1.5.Kemerler.....	227
3.5.1.1.7. Yan Kanatların Örtü Sistemi	227
3.5.1.2. Duvar Yüzeylerinin Süslenmesi.....	227
3.5.1.2.1.Mihrap Duvarı.....	228
3.5.1.2.1.1.Mihrap.....	229
3.5.1.2.1.2.Minber.....	230
3.5.1.2.1.3. Mihrabın İki Yanındaki Bölümler.....	233
3.5.1.2.1.3 Yan Kanatların Güney Duvarı.....	234
3.5.2.1.5. Vaaz Kürsüsü.....	235
3.5.1.2.2.Doğu Duvarı.....	236
3.5.1.2.2.1.Doğu Mahfili.....	239
3.5.1.2.3.Batı Duvarı.....	239
3.5.1.2.3.1.Batı Mahfili.....	241
3.5.1.2.4. Kuzey Duvarı.....	242
3.5.1.2.4.1. Yan Kanatların Kuzey Duvarı.....	244
3.5.1.3. Mekânsal Süsleme Malzeme ve Teknikleri.....	246
3.5.2.Cephelerdeki Süsleme Programı.....	248
3.5.2.1. Kuzey Cephesi.....	249

3.5.2.1.1.Son Cemaat Yeri Örtü Sistemi Süsleme Programı.....	250
3.5.2.1.2.Son Cemaat Yeri Duvarı Süsleme Programı.....	250
3.5.2.1.2.1. Ana Giriş Kapısı.....	251
3.5.2.1.3. Minare.....	253
3.5.2.2. Doğu Cephesi.....	253
3.5.2.2.1.Doğu Giriş Kapısı.....	254
3.5.2.3. Batı Cephesi.....	255
3.5.2.3.1.Batı Giriş Kapısı.....	255
3.5.2.4. Güney Cephesi.....	256
3.5.2.5.Şadırvan.....	257
3.5.2.6. Cephelerdeki Süsleme Programı.....	258
3.6. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii.....	260
3.6.1. Mekânsal Süsleme Programı.....	262
3.6.1.1. Üst Örtü Sisteminin Süsleme Programı.....	262
3.6.1.1.1.Merkezi Kubbe.....	262
3.6.1.1.2. Merkezi Kubbe Pandantifleri.....	264
3.6.1.1.3.Kemerler.....	264
3.6.1.1.4. Yan Kanatların Örtü Sistemi	265
3.6.1.2. Duvar Yüzeylerinin Süslenmesi.....	268
3.6.1.2.1.Mihrap Duvarı.....	268
3.6.1.2.1.1.1 mihrap Bölümü	269
3.6.1.2.1.1.Mihrap.....	272
3.6.1.2.1.2.Minber.....	276
3.6.1.2.1.3 Yan Galerilerin Güney Duvarı.....	278
3.6.1.2.2.Doğu Duvarı.....	280
3.6.1.2.2.1.Doğu Duvarı II.Kademe.....	281
3.6.1.2.2.2.Doğu Mahfili.....	283
3.6.1.2.2.3.Doğu Giriş Kapısı.....	284
3.6.1.2.3.Batı Duvarı.....	285
3.6.1.2.3.1.Batı Duvarı II.Kademe.....	286
3.6.1.2.3.2.Batı Mahfili.....	287
3.6.1.2.3.3. Batı Giriş Kapısı.....	287

3.6.1.2.4. Kuzey Duvarı.....	287
3.6.1.2.4.1.Kuzey Duvarı II.Kademe.....	289
3.6.1.3. Mekânsal Süsleme Malzeme ve Teknikleri.....	295
3.6.2.Cephelerdeki Süsleme Programı.....	296
3.6.2.1. Kuzey Cephesi.....	296
3.6.2.1.1.Son Cemaat Yeri Örtü Sistemi Süsleme Programı.....	297
3.6.2.1.2.1. Ana Giriş Kapısı.....	298
3.6.2.1.2.3. Son Cemaat Yeri Duvarı.....	300
3.6.2.1.3. Şadırvan.....	301
3.6.2.2. Doğu Cephesi.....	301
3.6.2.2.1.Doğu Giriş Kapısı.....	302
3.6.2.3. Batı Cephesi.....	303
3.6.2.3.1.Batı Giriş Kapısı.....	303
3.6.2.4. Güney Cephesi.....	304
3.6.2.4.1. Yan Kanatların Güney Duvarı.....	305
3.6.2.5. Cephelerdeki Süsleme Programı.....	306
3.7. Kadırğa Sokollu Camii.....	308
3.7.1. Mekânsal Süsleme Programı.....	309
3.7.1.1. Üst Örtü Sisteminin Süsleme Programı.....	309
3.7.1.1.1.Merkezi Kubbe.....	309
3.7.1.1.2.Yarım Kubbeler.....	312
3.7.1.1.3.Kemerler.....	313
3.7.1.1.4. Merkezi Kubbe Pandantifleri.....	313
3.7.1.1.5.Payeler	314
3.7.1.1.6. Ana Giriş Kapısının İki Yanındaki Eyvan Kubbeleri.....	315
3.7.1.2. Duvarlardaki Süsleme Programı.....	315
3.7.1.2.1.Mihrap Duvarı.....	316
3.7.1.2.1.1.Mihrap.....	319
3.7.1.2.1.2.Minber.....	322
3.7.1.2.1.3 Mihrabın İki Yanındaki Duvarlar.....	324
3.7.1.2.2.Doğu Duvarı.....	326
3.7.1.2.2.1.Doğu Mahfili.....	328

3.7.1.2.3.Batı Duvarı.....	329
3.7.1.2.3.1.Batı Mahfili.....	330
3.7.1.2.4. Kuzey Duvarı.....	330
3.7.1.2.4.1.Ana Giriş Kapısı.....	333
3.7.1.2.4.2.Yarım Kubbelerin Altındaki Kuzey Duvarı.....	334
3.7.1.2.4.3.Müezzin Mahfili.....	335
3.7.1.2.4.4.Vaaz Kürsüsü.....	336
3.7.1.3. Mekânsal Süsleme Malzeme ve Teknikleri.....	336
3.7.2.Cephelerdeki Süsleme Programı.....	338
3.7.2.1. Kuzey Cephesi.....	338
3.7.2.1.1.Son Cemaat Yeri Süsleme Programı.....	339
3.7.2.1.2.Son Cemaat Yeri Duvarı Süsleme Programı.....	340
3.7.2.1.2.1. Ana Giriş Kapısı.....	341
3.7.2.1.3. Şadırvan.....	344
3.7.2.2. Doğu Cephesi.....	345
3.7.2.3. Batı Cephesi.....	345
3.7.2.4. Güney Cephesi.....	346
3.7.2.5. Cephelerdeki Süsleme Programı.....	347
4.İNCELENEN YAPILARDA, İÇ MEKAN DÜZENLENİŞİ, PLAN SÜSLEME İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	349
4.1.Mekânsal Süsleme Programının Değerlendirilmesi.....	352
4.1.1.Üst Örtü Sistemini Oluşturan Yüzeylerdeki Süsleme Programı.....	353
4.1.2.Duvar Yüzeylerinin Süsleme Programının Değerlendirilmesi.....	357
4.2.Cephelerdeki Süsleme Programının Değerlendirilmesi.....	368
4.3.Süsleme Malzeme ve Tekniklerinin Değerlendirilmesi.....	375
5. SONUÇ.....	381
5. EKLER	
6.KAYNAKLAR	
ÖZGEÇMİŞ	

ÖNSÖZ

Mimar Sinan'ın 1540-1570 yılları arasında inşa ettiği dini yapıların görsel analiziyle ortaya koymaya çalıştığım, Klasik dönem süsleme programı çalışmamda, bu eserleri inşa eden büyük usta Mimar Sinan'a, bu alanda daha önceden araştırma yapmış, eserler vermiş tüm insanlara, bu çalışmam sırasında bana yol gösteren ve bilgisini esirgemeyen sayın tez danışmanım Prof. Dr. Gönül Cantay'a, her zaman yanımda olan ve sevgisi ve desteği için sevgili ablam Berrin Papila'ya, her türlü fedâkarlığı esirgemeyen, onlara çok şey borçlu olduğum babam Nazmi ve annem Saadet Papila'ya en derin sevgi ve saygılarımla,

Aytül Papila

PLANLAR LİSTESİ

- 3.1.Üsküdar Mihrimah Sultan Camii
- 3.2.Şehzade Camii
- 3.3.Hadım İbrahim Paşa Camii
- 3.4.Süleymaniye Camii
- 3.5.Rüstem Paşa Camii
- 3.6.Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii
- 3.7.Kadırga Sokollu Camii

ÇİZİMLER LİSTESİ

- 3.1.1.Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Üst Örtü Sistemi Süsleme Programı
- 3.1.2.Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Kesiti
- 3.2.1. Şehzade Camii Üst Örtü Sistemi Süsleme Programı
- 3.2.2. Şehzade Camii Üst Örtü Sistemi Kesiti
- 3.3.1. Hadım İbrahimPaşa Camii Üst Örtü Sistemi Süsleme Programı
- 3.3.2. Hadım İbrahimPaşa Camii Kesiti
- 3.4.1 Süleymaniye Camii Üst Örtü Sistemi Süsleme Programı
- 3.4.2 Süleymaniye Camii Kuzey-Güney Kesiti Mihrap Duvarı Görünüşü
- 3.4.3 Süleymaniye Camii Kuzey-Güney Kesiti Kuzey Duvarı Görünüşü
- 3.4.4 Süleymaniye Camii Doğu- Batı Kesiti
- 3.5.1.Rüstem Paşa Camii Üst Örtü Sistemi Süsleme Programı
- 3.5.2.Rüstem Paşa Camii Kesiti
- 3.6.1.Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Üst Örtü Sistemi Süsleme Programı
- 3.6.6.Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Kesiti

RESİM LİSTESİ

- Resim 1: Üsküdar Mihrimah Sultan Camii merkezi kubbesi
 Resim 2: Üsküdar Mihrimah Sultan Pandantifleri
 Resim 3: Üsküdar Mihrimah Sultan mihrap önü yarım kubbesi
 Resim 4: Üsküdar Mihrimah Sultan yarım kubbesi
 Resim 5: Üsküdar mihrimah Sultan Yarım Kubbe
 Resim 6: Üsküdar Mihrimah Sultan kalem işi süsleme detayı
 Resim 7: Üsküdar Mihrimah Sultan merkezi kubbeyi taşıyan paye
 Resim 8: Paye, detayı
 Resim 9: Üsküdar Mihrimah Köşe Kubbesi
 Resim 10: Üsküdar Mihrimah Sultan Köşe Kubbesi Kemerleri
 Resim 11: Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Mihrap duvarı
 Resim 12: Üsküdar Mihrimah Sultan revzen
 Resim 13: Üsküdar Mihrimah Sultan mihrabı
 Resim 14: Üsküdar Mihrimah Sultan, mihrabın sağ tarafı
 Resim 15: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Mihrabın solundaki duvar yüzeyi
 Resim 16: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Revzeni
 Resim 17: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Revzen
 Resim 18: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Pencere kapaklar
 Resim 19: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Pencere kapaklar
 Resim 20: Üsküdar Mihrimah Sultan pencere kapağı kilidi
 Resim 21: Üsküdar Mihrimah Sultan minberi
 Resim 22: Üsküdar Mihrimah Sultan minber yan aynası
 Resim 23: Üsküdar Mihrimah Sultan minber kapısı
 Resim 24: Üsküdar Mihrimah Sultan güneydoğu kubbesi mihrap duvarı
 Resim 25: Üsküdar Mihrimah güneydoğu duvarı
 Resim 26: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Doğu duvarı
 Resim 27: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Revzen
 Resim 28: Üsküdar Mihrimah Sultan doğu duvarı, köşe kubbesi altı
 Resim 29: Üsküdar Mihrimah Sultan batı duvarı
 Resim 30: Üsküdar Mihrimah Sultan Kuzey duvarı
 Resim 31: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Kuzey duvarı kemeri
 Resim 32: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Giriş kapısı
 Resim 33: Üsküdar Mihrimah Sultan müezzin mahfili
 Resim 34: Üsküdar Mihrimah Sultan Vaaz kürsüsü
 Resim 35: Üsküdar Mihrimah Sultan Camii, kuzey cephesi
 Resim 36: Üsküdar Mihrimah Sultan Son Cemaat Yeri
 Resim 37: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Giriş kapısı üzeri tonoz
 Resim 38: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Son cemaat yeri revakı kubbe içi
 Resim 39: Üsküdar Mihrimah Sultan Ana Giriş Kapısı
 Resim 40: Üsküdar Mihrimah Sultan Ana giriş Kapısı Kanatları
 Resim 41: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Ana giriş kapısı detayı
 Resim 42: Üsküdar Mihrimah Sultan C. Ana Giriş Kapısı orta tabla
 Resim 43: Üsküdar Mihrimah, son cemaat yeri duvar
 Resim 44: Üsküdar Mihrimah Sultan, Ana giriş kapısı orta tabla
 Resim 45: Üsküdar Mihrimah Sultan Son cemaat yeri kemer üzengisi

- Resim 46: Üsküdar Mihrimah Sultan Son cemaat yeri mihrap nişi
 Resim 47: Üsküdar Mihrimah Sultan Dış revak
 Resim 48: Üsküdar Mihrimah Sultan şadırvan
 Resim 49: Üsküdar Mihrimah Sultan Doğu cephesi
 Resim 50: Üsküdar Mihrimah Sultan Batı cephesi
 Resim 51: Üsküdar Mihrimah Sultan Batı giriş kapısı
 Resim 52: Batı Giriş Kapısı orta tabla
 Resim 53: Üsküdar Mihrimah Sultan Güney Cephesi
 Resim 54: Şehzade Camii merkezi kubbesi
 Resim 55: Şehzade Camii Mihrap yarım kubbesi
 Resim 56: Şehzade Camii Doğu Yarım kubbesi
 Resim 57: Şehzade Camii Batı yarım kubbesi
 Resim 58: Şehzade Camii Kuzey yarım kubbesi
 Resim 59: Hünkâr Mahfili Kubbesi
 Resim 60: Şehzade Camii, güneybatı köşe kubbesi
 Resim 61: Şehzade Camii kuzeybatı köşe kubbesi
 Resim 62: Şehzade Camii güneydoğu payesi
 Resim 63: Şehzade Camii Pandantif detayı
 Resim 64: Şehzade Camii Güneybatı payesi
 Resim 65: Şehzade Camii Güneybatı paye detayı
 Resim 66: Şehzade Camii Kuzeybatı payesi
 Resim 67: Şehzade Camii Kuzeydoğu Payesi
 Resim 68: Şehzade Camii Mihrap duvarı
 Resim 69: Şehzade Camii Mihrap duvarı üst bölüm
 Resim 70: Şehzade Camii mihrabın sol tarafı
 Resim 71: Şehzade Camii Mihrabın sağ tarafı
 Resim 72: Şehzade Camii Mihrabın sağ tarafı pencere alınlığı
 Resim 73: Şehzade Camii Mihrabın solundaki pencere
 Resim 74: Şehzade Camii Pencere alınlığı
 Resim 75: Şehzade Camii mihrabı
 Resim 76: Şehzade Camii mihrabın sol tarafı
 Resim 77: Şehzade Camii pencere alınlığı
 Resim 78: Şehzade Camii pencere alınlığı
 Resim 79: Şehzade Camii Minberi
 Resim 80: Şehzade minber köşkü tabanı, mermer içine alçı dolgu süsleme
 Resim 81: Şehzade Camii minber niş tavanı
 Resim 82: Şehzade Camii Minber yan aynası
 Resim 83: Şehzade Camii Minber detay
 Resim 84: Şehzade C. Hünkâr Mahfili
 Resim 85: Şehzade Camii Güneybatı kubbesi güney duvarı
 Resim 86: Şehzade Camii Pencere alınlığı
 Resim 87: Şehzade Camii Pencere alınlığı
 Resim 88: Şehzade Camii doğu duvarı
 Resim 89: Şehzade Camii Doğu giriş kapısı
 Resim 90: Şehzade Camii Doğu giriş kapısının sağ tarafı
 Resim 91: Şehzade Camii Doğu giriş kapısı sol tarafı
 Resim 92: Şehzade Camii Batı duvarı

- Resim 93: Şehzade Camii Batı duvarının sol tarafı
 Resim 94: Şehzade Camii Batı giriş kapısının sağ tarafı
 Resim 95: Şehzade Camii Batı duvarının kuzey ucu
 Resim 96: Şehzade Camii kuzey duvarı
 Resim 97: Şehzade Camii Ana Giriş Kapısı
 Resim 98: Şehzade Camii Ana Giriş Kapısı
 Resim 99: Şehzade Camii Kuzey mahfiline çıkış kapısı
 Resim 100: Şehzade Camii kuzey duvarı, sağ taraf
 Resim 101: Şehzade Camii Kuzey duvarı köşesi
 Resim 102: Şehzade Camii Vaaz kürsüsü
 Resim 103: Şehzade Camii müezzin mahfili
 Resim 104: Şehzade Camii Kuzey duvarı genel görünüş
 Resim 105: Şehzade Camii Ana Giriş kapısını örten kubbe
 Resim 106: Şehzade Camii Son cemaat yeri
 Resim 107: Şehzade Camii Ana Giriş Kapısı
 Resim 108: Şehzade Camii Ana giriş Kapısı ahşap kanatları orta tabla
 Resim 109: Şehzade Camii Son cemaat yeri duvarı sağ tarafı
 Resim 110: Şehzade Camii Son cemaat yeri batı ucu
 Resim 111: Şehzade Camii Kuzey Avlu kapısı kubbesi
 Resim 112: Şehzade Camii Avlu Revakı
 Resim 113: Şehzade Camii Avlu batı kapısı
 Resim 114: Şehzade Camii Kuzey Revakı
 Resim 115: Şehzade Camii Batı revakı
 Resim 116: Şehzade C. Revak kubbe içi
 Resim 117: Şehzade Camii avlu revakı
 Resim 118: Şehzade Camii doğu cephesi
 Resim 119: Şehzade Camii Doğu Giriş Kapısı
 Resim 120: Şehzade Camii Doğu dış galerisi tavanı
 Resim 121: Şehzade Camii Doğu dış galerisi revakı
 Resim 122: Şehzade Camii Doğu Giriş Kapısı kemeri
 Resim 123: Şehzade Camii Hünkâr Mahfili Revakı
 Resim 124: Şehzade Camii Batı Cephesi
 Resim 125: Şehzade Camii Batı cephesi, detay
 Resim 126: Şehzade Camii Batı Cephesi, dış galeri detay
 Resim 127: Şehzade Camii Batı cephesi, detay
 Resim 128: Şehzade Camii Batı Giriş Kapısı
 Resim 129: Şehzade Camii Batı Giriş Kapısı Ahşap Kanadı
 Resim 130: Şehzade Camii Batı Giriş Kapısı ahşap kanadı, üst tabla
 Resim 131: Şehzade Camii Batı Giriş Kapısı orta tabla
 Resim 132: Şehzade Camii Batı Giriş Kapısı kilidi
 Resim 133: Şehzade Camii Minare kaidesi
 Resim 134: Şehzade Camii Batı Minaresi
 Resim 135: Şehzade Camii Güney (Mihrap) Cephesi
 Resim 136: Şehzade Camii Şehzade Camii Kuzey Avlu Duvarı
 Resim 137: Şehzade Camii Kuzey Avlu Kapısı
 Resim 138: Hadım İbrahim Paşa Camii merkezi kubbe yüzeyi
 Resim 139: Hadım İbrahim Paşa Camii merkezi kubbeyi taşıyan tromp

- Resim 140: Hadım İbrahim Paşa mihrabı
 Resim 141: Hadım İbrahim Paşa minberi
 Resim 142: Hadım İbrahim Paşa Minber yan aynası
 Resim 143: Hadım İbrahim Paşa Doğu Duvarı
 Resim 144: Hadım İbrahim Paşa Pencere detayı
 Resim 145: Hadım İbrahim Paşa Batı duvarı
 Resim 146: Hadım İbrahim Paşa Kuzey duvarı
 Resim 147: Hadım İbrahim Paşa Ana Giriş Kapısı alınlığı
 Resim 148: Hadım İbrahim Paşa Mahfil
 Resim 149: Hadım İbrahim Paşa Camii kuzey cephesi
 Resim 150: Hadım İbrahim Paşa Ana Giriş Kapısını örten kubbe içi
 Resim 151: Hadım İbrahim Paşa Son cemaat yeri revakı kubbe içi
 Resim 152: Hadım İbrahim Paşa Ana Giriş Kapısı
 Resim 153: Hadım İbrahim Paşa Son cemaat yeri duvarı
 Resim 154: Hadım İbrahim Paşa Çini alınlık
 Resim 155: Hadım İbrahim Paşa Son cemaat yeri mihrabiye
 Resim 156: Hadım İbrahim Paşa Doğu cephesi
 Resim 157: Hadım İbrahim Paşa Batı Cephesi
 Resim 158: Hadım İbrahim Paşa Güney (mihrap) cephesi
 Resim 159: Süleymaniye Camii merkezi kubbesi
 Resim 160: Süleymaniye Camii mihrap yarım kubbesi
 Resim 161: Süleymaniye Camii kuzey yarım kubbesi
 Resim 162: Süleymaniye Camii çeyrek kubbesi
 Resim 163: Süleymaniye çeyrek kubbesi
 Resim 164: Süleymaniye Çeyrek kubbesi
 Resim 165: Süleymaniye Camii pandantifi
 Resim 166: Süleymaniye Camii pandantifi
 Resim 167: Süleymaniye Camii pandantifi
 Resim 168: Süleymaniye Camii pandantifi
 Resim 169: Süleymaniye Camii kubbeyi taşıyan kemer yüzeyi
 Resim 170: Süleymaniye Camii Güneybatı payesi
 Resim 171: Süleymaniye Camii Güneydoğu payesindeki mihrabiye
 Resim 172: Süleymaniye Camii Hünkâr Mahfil Kubbesi
 Resim 173: Süleymaniye Camii Yan galeri ikinci kubbesi
 Resim 174: Süleymaniye Camii Yan Galeri orta kubbesi
 Resim 175: Süleymaniye Camii Galeri tonozundaki kalem işi süsleme
 Resim 176: Süleymaniye Camii Güneybatı kubbesi
 Resim 177: Süleymaniye Camii Mihrap duvarı
 Resim 178: Süleymaniye Camii Mihrap bölümü
 Resim 179: Süleymaniye Camii Mihrap duvarı kemer yüzeyi revzenler
 Resim 180: Süleymaniye Camii Mihrap bölümü
 Resim:181: Süleymaniye Camii Mihrabın sağ tarafı
 Resim 182: Süleymaniye Camii Mihrabın sağındaki pencere
 Resim 183: Süleymaniye Camii Mihrabın sağındaki revzen
 Resim 184: Süleymaniye Camii Mihrabın kenarlarındaki çini levhalar
 Resim 185: Süleymaniye Camii Mihrap duvarındaki çini pano
 Resim 186.: Süleymaniye Camii Mihrap duvarı pencere kapağı

- Resim 187: Süleymaniye Camii Mihrap duvarı pencere tavanı
 Resim 188: Süleymaniye Camii Mihrabın sağındaki pencere zemini mozaik süsleme
 Resim 189: Süleymaniye Camii Mihrabın üzeri
 Resim 190: Süleymaniye Camii Minber
 Resim 191: Süleymaniye Camii Minber detay
 Resim 192: Süleymaniye Camii Minber yan aynası
 Resim 193: Süleymaniye Camii Minber korkuluk
 Resim 194: Süleymaniye Camii Minber kapısı
 Resim 195: Süleymaniye Camii Minber koltuk levhası
 Resim 196: Süleymaniye Camii Mihrabın sağ tarafındaki duvar yüzeyi
 Resim 197: Süleymaniye Camii Mihrabın sol tarafındaki duvar yüzeyi
 Resim 198: Süleymaniye Camii Mihrabın sol tarafındaki duvar yüzeyi
 Resim 199: Süleymaniye Camii Mihrabın sağ tarafı
 Resim 200: Süleymaniye Camii Mihrap duvarı revzenler
 Resim 201: Süleymaniye Camii Mihrap duvarındaki revzen
 Resim 202: Süleymaniye Camii Hünkâr Mahfili
 Resim 203: Süleymaniye Camii Hünkâr Mahfili güney duvarı
 Resim 204: Süleymaniye Camii Hünkâr Mahfili penceresi
 Resim 205: Süleymaniye Camii Hünkâr Mahfili mihrabı
 Resim 206: Süleymaniye Camii Hünkâr Mahfili
 Resim 207: Süleymaniye Camii Kubbe kemer yüzeyi
 Resim 208: Süleymaniye Camii Doğu kanadı
 Resim 209: Süleymaniye Camii Kemer köşe yüzeyi
 Resim 210: Süleymaniye Camii Hünkâr Mahfili doğu duvarı
 Resim 211: Süleymaniye Camii Hünkâr Mahfili doğu duvarı
 Resim 212: Süleymaniye Camii hünkâr Mahfili doğu duvarı penceresi
 Resim 213: Süleymaniye Camii Doğu mahfili
 Resim 214: Süleymaniye Camii Mahfil penceresi
 Resim 215: Süleymaniye Camii Doğu mahfili
 Resim 216: Süleymaniye Camii Doğu duvarı
 Resim 217: Süleymaniye Camii Zemin kat pencere tabanı mozaik süsleme
 Resim 218: Süleymaniye Camii Doğu mahfili
 Resim 219: Süleymaniye Camii Batı duvarı
 Resim 220: Süleymaniye Camii Batı Mahfili
 Resim 221: Süleymaniye Camii Batı Mahfili
 Resim 222: Süleymaniye Camii Batı Mahfili
 Resim 223: Süleymaniye Camii Batı Giriş Kapısı
 Resim 224: Süleymaniye Camii Kuzey Duvarı
 Resim 225: Süleymaniye Kuzey duvarı
 Resim 226: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısı Eyvanı
 Resim 227: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısı
 Resim 228: Süleymaniye Camii Kuzey Mahfili Kapısı
 Resim 229: Süleymaniye Camii Kuzey kürsüsü
 Resim 230: Süleymaniye Camii Müezzin Mahfili
 Resim 231: Süleymaniye Camii Kürsü
 Resim 232: Süleymaniye Camii Vaaz Kürsüsü 1,
 Resim 233: Süleymaniye Camii Vaaz Kürsüsü 1- detay,

- Resim 234: Süleymaniye Camii Vaaz kürsüsü 2
- Resim 235: Süleymaniye Kuzey Cephesi
- Resim 236: Süleymaniye, Ana Giriş Kapısı revakı üzerindeki yazı
- Resim 237: Süleymaniye Camii Son Cemaat Yeri Revakı
- Resim 238: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısı kubbesi
- Resim 239: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısı
- Resim 240: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısı kitabesi
- Resim 241: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısı mukarnas kavsarası
- Resim 242: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısı Sol Kanadı
- Resim 243: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısı sağ kanadı
- Resim 244: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısı alt tabla
- Resim 245: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısı binisi
- Resim 246: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısı Çekme Halkası
- Resim 247: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısı Rozetleri
- Resim 248: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısının sol tarafındaki son cemaat yeri duvarı
- Resim 249: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısının sağ tarafındaki son cemaat yeri duvarı
- Resim 250: Süleymaniye Camii Son Cemaat Yeri pencere
- Resim 251: Süleymaniye Camii Son Cemaat Yeri pencere
- Resim 252: Süleymaniye Camii Çini pencere alınlığı, detay
- Resim 253: Süleymaniye Camii Son cemaat yeri mihrabiye
- Resim 254: Süleymaniye Camii Son cemaat yeri batı duvarı
- Resim 255: Süleymaniye Camii Son Cemaat yeri kuzey avlu kapısı üzerindeki kubbe
- Resim 256: Süleymaniye Camii Revaklı avlu kubbesi
- Resim 257: Süleymaniye Camii Revaklı avlu kubbe içi
- Resim 258: Süleymaniye Camii Avlu revakı
- Resim 259: Süleymaniye Camii Avlu revakı kuzey
- Resim 260: Süleymaniye Camii Avlu revak kemeri üzerindeki yazı
- Resim 261: Süleymaniye Camii Kuzey Avlu kapısı
- Resim 262: Süleymaniye Camii Ana Giriş Kapısı önündeki avlu zemin kaplaması
- Resim 263: Süleymaniye Camii Şadırvan
- Resim 264: Süleymaniye Camii doğu cephesi
- Resim 265: Süleymaniye Camii Hünkâr Mahfili Revakı
- Resim 266: Süleymaniye Camii Hünkâr Mahfili revak kubbesi
- Resim 267: Süleymaniye Camii Hünkâr Mahfili pandantif
- Resim 268: Süleymaniye Camii Hünkâr mahfili kemer köşe yüzeyi kalem işi süsleme
- Resim 269: Süleymaniye Camii Doğu Giriş Kapısı tonozu
- Resim 270: Süleymaniye Camii Doğu Giriş Kapısı
- Resim 271: Süleymaniye Camii Doğu Giriş Kapısı orta tabla
- Resim 272: Süleymaniye Camii Doğu Giriş Kapısı kitabesi
- Resim 273: Süleymaniye Camii Doğu Giriş Kapısı ahşap kanadı, üst tabla
- Resim 274: Süleymaniye Camii Doğu dış galerisi
- Resim 275: Süleymaniye Camii Doğu dış galerisi ahşap saçağı
- Resim 276: Süleymaniye Camii Doğu minareleri
- Resim 277: Süleymaniye Batı cephesi
- Resim 278: Süleymaniye Batı cephesi

- Resim 279: Süleymaniye Batı revakı
 Resim 280: Süleymaniye Camii Batı revakı kubbe içi
 Resim 281: Süleymaniye Camii Revak kubbe içi detay
 Resim 282: Süleymaniye Camii Batı revakı tonoz içi
 Resim 283: Süleymaniye Camii Batı Giriş Kapısı revakı
 Resim 284: Süleymaniye Camii Batı giriş kapısı revak kubbe içi
 Resim 285: Süleymaniye Camii Batı giriş kapısı tonozu içi süsleme
 Resim 286: Süleymaniye Camii Batı Giriş Kapısı ahşap kanadı
 Resim 287: Süleymaniye Camii Batı dış galerisi
 Resim 288: Süleymaniye Camii Batı Minareleri
 Resim 289: Süleymaniye Camii Batı minaresi, detay
 Resim 290: Süleymaniye Camii Batı minare kapısı
 Resim 291: Süleymaniye güney (mihrap) cephesi
 Resim 292: Süleymaniye Camii Doğu avlu kapısı
 Resim 293: Süleymaniye Camii Batı Avlu duvarı
 Resim 294: Süleymaniye Camii Batı Avlu Kapısı
 Resim 295: Süleymaniye Camii Kuzey Avlu Kapısı
 Resim 296: Süleymaniye Camii Kuzey Avlu Kitabesi
 Resim 297: Süleymaniye Camii Kuzeydoğu minaresi
 Resim 298: Rüstem Paşa Camii merkezi kubbe içi
 Resim 299: Rüstem Paşa Camii pandantifleri
 Resim 300: Rüstem Paşa Camii Çeyrek kubbe içi
 Resim 301: Rüstem Paşa Camii Gergi demiri üstündeki kalem işi süsleme
 Resim 302: Rüstem Paşa Camii Pandantif detay
 Resim 303: Rüstem Paşa Camii Pandantif detay
 Resim 304: Rüstem Paşa Camii Paye
 Resim 305: Rüstem Paşa Camii batı yan galerisi
 Resim 306: Rüstem Paşa Camii Batı galerisi tonozundaki kalem işi süsleme
 Resim 307: Rüstem Paşa Camii Mihrap duvarı
 Resim 308: Rüstem Paşa Camii Kalem işi ve çini bordürler
 Resim 309: Rüstem Paşa Camii mihrabı
 Resim 310: Rüstem Paşa Camii Mihrap detay
 Resim 311: Rüstem Paşa Camii Minber
 Resim 312: Rüstem Paşa Camii Minber köşkü, çini pano
 Resim 313: Rüstem Paşa Camii Minber köşkü altındaki mermer pano
 Resim 314: Rüstem Paşa Camii minber köşkü tavanı taş süsleme
 Resim 315: Rüstem Paşa Camii minber kapısı
 Resim 316: Rüstem Paşa Camii mihrabın sol tarafındaki çeyrek kubbenin altındaki duvar yüzeyi
 Resim 317: Rüstem Paşa Camii mihrabın sağ tarafındaki duvar yüzeyi
 Resim 318: Rüstem Paşa Camii Mihrabın sağ tarafı, detay
 Resim 319: Rüstem Paşa Camii Mihrap duvarı önündeki mozaik süslemeli zemin
 Resim 320: Rüstem Paşa Camii Doğu galerisi, güney duvarı
 Resim 321: Rüstem Paşa Camii Batı galerisi güney duvarı
 Resim 322: Rüstem Paşa Camii Güneydoğu mahfil altı
 Resim 323: Rüstem Paşa Camii Güneybatı mahfil altı
 Resim 324: Rüstem Paşa Camii Mahfil altı duvarı

- Resim 325: Rüstem Paşa Camii Vaaz kürsüsü
 Resim 326: Rüstem Paşa Camii Vaaz kürsüsünün orta tablası
 Resim 327: Rüstem Paşa Camii Doğu mahfili
 Resim 328: Rüstem Paşa Camii Doğu mahfili
 Resim 329: Rüstem Paşa Camii Doğu duvarı
 Resim 330: Rüstem Paşa Camii Doğu mahfili altındaki dolap kapağı
 Resim 331: Rüstem Paşa Camii Doğu mahfili orta bölüm
 Resim 332: Rüstem Paşa Camii Doğu mahfili altı
 Resim 333: Rüstem Paşa Camii Doğu mahfiline çıkış kapısı
 Resim 334: Rüstem Paşa Camii Çini pano
 Resim 335: Rüstem Paşa Camii Doğu Giriş kapısı üzerindeki yazı
 Resim 336: Rüstem Paşa Camii Batı mahfili
 Resim 337: Rüstem Paşa Camii Batı mahfili
 Resim 338: Rüstem Paşa Camii Batı mahfili penceresi
 Resim 339: Rüstem Paşa Camii Batı mahfili penceresi detay
 Resim 340: Rüstem Paşa Camii Batı mahfili altı
 Resim 341: Rüstem Paşa Camii Batı mahfili
 Resim 342: Rüstem Paşa Camii Batı mahfili detay
 Resim 343: Rüstem Paşa Camii Batı Giriş Kapısı
 Resim 344: Rüstem Paşa Camii Kuzey mahfili
 Resim 345: Rüstem Paşa Camii Ana Giriş Kapısı
 Resim 346: Rüstem Paşa Camii Ana Giriş Kapısı üzerindeki mahfil
 Resim 347: Rüstem Paşa Camii Ana Giriş Kapısı Eyvanı Tonozu
 Resim 348: Rüstem Paşa Camii Kuzey duvarı pencere kanadı
 Resim 349: Rüstem Paşa Camii Pencere tavanındaki malakârî süsleme
 Resim 350: Rüstem Paşa Camii Kuzey duvarı
 Resim 351: Rüstem Paşa Camii Kuzey mahfiline geçiş kapısı
 Resim 352: Rüstem Paşa Camii Kuzey mahfili tavanı kalem işi süsleme
 Resim 353: Rüstem Paşa Camii Kuzey mahfil tavanı
 Resim 354: Rüstem Paşa Camii Mahfil altı pencere kanadı
 Resim 355: Rüstem Paşa Camii cephesi
 Resim 356: Rüstem Paşa Camii revakı
 Resim 357: Rüstem Paşa Camii Ana Giriş Kapısını örten kubbenin içi
 Resim 358: Rüstem Paşa Camii Ana Giriş Kapısı
 Resim 359: Rüstem Paşa Camii ana giriş kapısı, üst tablalar
 Resim 360: Rüstem Paşa Camii Ana giriş kapısı kilitleri
 Resim 361: Rüstem Paşa Camii Ana giriş kapısı orta tablası
 Resim 362: Rüstem Paşa Camii Kapının solundak çini pano
 Resim 363: Rüstem Paşa Camii Kapının sağındaki çini pano
 Resim 364: Rüstem Paşa Camii Mihrabiye
 Resim 365: Rüstem Paşa Camii Son cemaat yeri duvarı yazı
 Resim 366: Rüstem Paşa Camii doğu cephesi
 Resim 367: Rüstem Paşa Camii Doğu giriş Kapısı
 Resim 368: Rüstem Paşa Camii Dış revak
 Resim 369: Rüstem Paşa Camii Batı giriş kapısı
 Resim 370: Rüstem Paşa Camii Güney (mihrap) cephesi
 Resim 371: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii merkezi kubbesi

- Resim 372: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii batı yan galerisi kubbesi
 Resim 373: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii, batı yan galerisi kubbesi
 Resim 374: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii mihrap duvarı
 Resim 375: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Revzenleri
 Resim 376: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Mihrap duvarı kalem işi
 Resim 377: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Paye, kalem işi
 Resim 378: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Kalem işi süsleme detayı
 Resim 379: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Mihrabın mukarnas kavsarası
 Resim 380: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Minber külâhı
 Resim 381: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Minber yan aynası
 Resim 382: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Minber kapısı
 Resim 383: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Kubbeyi taşıyan doğu kemer yüzeyi
 Resim 384: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Doğu duvarı
 Resim 385: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Doğu yan kanadını taşıyan kemer üzerindeki kalem işi süsleme
 Resim 386: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Batı mahfili altındaki pencere
 Resim 387: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Pencere alınlığı
 Resim 388: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Mahfil kemeri
 Resim 389: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Mahfil tavanı kalem işi süsleme
 Resim 390: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Mahfil tavanı
 Resim 391: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Doğu giriş kapısı
 Resim 392: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Batı giriş kapısı
 Resim 393: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Kuzey duvarı
 Resim 394: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Ana Giriş Kapısı üzerindeki revzenler
 Resim 395: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Ana Giriş kapısı eyvan kemeri
 Resim 396: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Kuzey duvarı, pencere
 Resim 397: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Kuzey duvarı
 Resim 398: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii, kuzey cephesi
 Resim 399: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Ana Ana Giriş Kapısı
 Resim 400: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii son cemaat yeri duvarı
 Resim 401: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Ana Giriş Kapısı üzeri
 Resim 402: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Ana Giriş Kapısı üst tabla
 Resim 403: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Ana Giriş Kapısı alt tabla
 Resim 404: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Ana Giriş kapısı orta tabla
 Resim 405: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Ana giriş kapısı kilidi
 Resim 406: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Mihrabiye
 Resim 407: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Son cemaat yeri pencereleri
 Resim 408: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Şadırvan
 Resim 409: Edirnekapı Mihrimah Sultan doğu cephesi
 Resim 410: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Doğu duvarı
 Resim 411: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Doğu giriş kapısı
 Resim 412: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Batı cephesi
 Resim 413: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Batı Giriş Kapısı
 Resim 414: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Minare
 Resim 415: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Güney duvarı
 Resim 416: Kadırga Sokollu Camii kubbesi

- Resim 417: Kadırğa Sokollu Camii Pandantif
 Resim 418: Kadırğa Sokollu Camii yarım kubbesi
 Resim 419: Kadırğa Sokollu Camii yarım kubbe
 Resim 420: Kadırğa Sokollu Camii Mihrap duvarı
 Resim 421: Kadırğa Sokollu Camii Mihrabın üzerindeki revzenler
 Resim 422: Kadırğa Sokollu Camii Mihrabın üzerindeki revzenler
 Resim 423: Kadırğa Sokollu Camii Mihrabın yanındaki çini pano
 Resim 424: Kadırğa Sokollu Camii mihrap
 Resim 425: Kadırğa Sokollu Camii Minber
 Resim 426: Kadırğa Sokollu Camii Minber külahı
 Resim 427: Kadırğa Sokollu Camii Minber köşk tavanındaki süsleme
 Resim 428: Kadırğa Sokollu Camii minber nişi tavanındaki süslem
 Resim 429: Kadırğa Sokollu Camii Minber kapısındaki kalem işi süsleme
 Resim 430: Kadırğa Sokollu Camii Mihrabın sol tarafı
 Resim 431: Kadırğa Sokollu Camii Mihrabın sağ tarafı
 Resim 432: Kadırğa Sokollu Camii Mihrabın sağ tarafındaki
 Resim 433: Kadırğa Sokollu Camii Mihrabın sol tarafı
 Resim 434: Kadırğa Sokollu Camii Revzen
 Resim 435: Kadırğa Sokollu Camii Ahşap kapaklar
 Resim 436: Kadırğa Sokollu Camii Doğu duvarı
 Resim 437: Kadırğa Sokollu Camii Mahfil altı pencere
 Resim 438: Kadırğa Sokollu Camii Doğu Duvarı orta bölüm
 Resim 439: Kadırğa Sokollu Camii Doğu duvarı
 Resim 440: Kadırğa Sokollu Camii Pencere kulpları
 Resim 441: Kadırğa Sokollu Camii Mahfil altı kalem işi süsleme
 Resim 442: Kadırğa Sokollu Camii Batı Mahfili
 Resim 443: Kadırğa Sokollu Camii Batı Mahfili
 Resim 444: Kadırğa Sokollu Camii Kuzey duvarı kemer içi
 Resim 445: Kadırğa Sokollu Camii Kuzey duvarı
 Resim 446: Kadırğa Sokollu Camii Kuzey duvarı çini pano
 Resim 447: Kadırğa Sokollu Camii Ana Giriş Kapısı eyvanı
 Resim 448: Kadırğa Sokollu Camii Ana Giriş Kapısı
 Resim 449: Kadırğa Sokollu Camii Ana Giriş Kapısı tavanı
 Resim 450: Kadırğa Sokollu Camii Kuzey mahfili tavanı
 Resim 451: Kadırğa Sokollu Camii Kuzey duvarı
 Resim 452: Kadırğa Sokollu Camii Kuzey duvarı
 Resim 453: Kadırğa Sokollu Camii Kuzey mahfili
 Resim 454: Kadırğa Sokollu Camii Kuzey mahfil tavanındaki malakâri süsleme
 Resim 455: Kadırğa Sokollu Camii Vaaz kürsüsü
 Resim 456: Kadırğa Sokollu Camii cephesi
 Resim 457: Kadırğa Sokollu Camii Son cemaat yeri
 Resim 458: Kadırğa Sokollu Camii Ana Giriş Kapısı üzerindeki kubbe
 Resim 459: Kadırğa Sokollu Camii Son cemaat yeri revakı kubbe içi
 Resim 460: Kadırğa Sokollu Camii Ana Giriş Kapısı
 Resim 461: Kadırğa Sokollu Camii Ana Giriş kapısı detay
 Resim 462: Kadırğa Sokollu Camii Ana Giriş Kapısı kanatları
 Resim 463: Kadırğa Sokollu Camii Ana giriş kapısı kilidi

- Resim 464: Kadırğa Sokollu Camii Son cemaat yeri pencere
Resim 465: Kadırğa Sokollu Camii Minare kapısı
Resim 466: Kadırğa Sokollu Camii Şadırvan
Resim 467: Kadırğa Sokollu Camii Minare
Resim 468: Kadırğa Sokollu Camii Doğu cephesi
Resim 469: Kadırğa Sokollu Camii Doğu cephesi
Resim 470: Kadırğa Sokollu Camii Doğu Cephesi
Resim 471: Kadırğa Sokollu Camii Batı Cephesi
Resim 472: Kadırğa Sokollu Camii Güney Cephesi
Resim 473: Kadırğa Sokollu Camii Güney Cephesi

1. GİRİŞ

Mimarlık insanın barınma ihtiyacından doğan, zaman içinde zenginleşen ihtiyaçları karşılayan, sanat ve teknolojinin bir araya geldiği, özel bir uygarlık taşıyıcısıdır. Süslemenin çeşitli tanımları arasındaki ortak nokta, mevcut bir biçimi güzelleştirmek için yüzeyine yapılan düzenlemeler olarak ifade edilmesidir. Tüm sanat dallarında olduğu gibi, mimarlık ve mimari süsleme, ortaya çıktığı dönem, toplumsal ve bölgesel koşullara bağlı olarak kendi görsel dilini geliştirmiş, birbirlerini etkilemiş ve zenginleştirmiştir.

Bu çalışmada, mimarlık ve süsleme ilişkisi, 16. yüzyıl (klasik) Osmanlı dönemi içerisinde incelenmekte ve Mimar Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği camilerin plan tipolojisine bağlı olarak bir süsleme programı ortaya konmaktadır.

Bu bölümde, çalışmanın amaç, kapsam ve yöntemi açıklanacaktır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Mimar Sinan'ın 1540-1570 yılları arasında İstanbul'da inşa ettiği camilerin plan tipolojisine bağlı olarak süsleme programını ortaya çıkarmaktır.

Türk sanatının görsel dili ortaya çıktığı dönemin düşünce yapısı, siyasi, toplumsal ve ekonomik özellikleri ve dinsel inançlarıyla bağlı olarak biçimlenmiştir. İslâm öncesi Türk toplumlarının düşünsel ve toplumsal özellikleri ve maddi uygarlığı, İslamiyetin kabulüyle değişime uğramış, yeni bir sanatsal ve görsel dil, yüzyıllar içerisinde, farklı coğrafi bölgelerde, farklı toplumsal ve düşünsel etkiler altında gelişmiştir.

Türk sanatının uzun yolculuğu içerisinde geçirdiği aşamalar arasında, İslam öncesi Türk sanatı, Anadolu Selçuklu Dönemi ve Erken Osmanlı Dönemi, mimariye bağlı süsleme özellikleri araştırılmış ve incelenmiştir.

Kamusal ihtiyaçları karşılamak amacıyla yapı inşa etme görevinin hükümlerle eşdeğer tutulduğu bir Doğu toplumu olan Osmanlı İmparatorluğu, yapıların inşa amacı ve temel işlevinde geleneksele bağlı kalmış, yapıların biçimlendirilmesindeyse kendi özgün tarzını oluşturmuştur. Osmanlı mimarlığı, aynı zamanda Osmanlı devletinin imparatorluğa dönüşümünün aşamalarını da yansıtmaktadır. Bursa’da 14. yüzyılda başlayan, 15. yüzyılda Edirne ve İstanbul’da gelişen Osmanlı Sanatı, Klasik ifadesini, 16. yüzyılda Mimar Sinan ile ortaya koymuştur.

Bu çalışmayla, Osmanlı sanatının en zengin ve gelişmiş dönemi olarak kabul edilen Klasik Osmanlı mimarisinin süsleme programı incelenerek, mimari süsleme dilinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

1.2 Çalışmanın Kapsamı

“Klasik Osmanlı Mimarisi” olarak adlandırılan 16. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinin en büyük yaratıcısı ve yönlendiricisi Mimar Sinan’dır. Mimar Sinan’ın yaşamı ve kişiliği, eserlerini anlamak ve değerlendirmek için çok önemlidir.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen, 15. yüzyılın sonunda doğduğu kabul edilen, Yavuz Sultan Selim zamanında devşirilen, yeniçeri ocağında yetişen, Kanuni döneminde 1539 yılında Hassa Mimarbaşı olan Sinan, 1588 yılındaki ölümüne kadar, kimi kaynaklarda sayısı 400’e kadar çıkan,¹ başta İstanbul olmak üzere, İmparatorluğun Anadolu ve Avrupa’daki topraklarına yayılan cami, mescid, medrese, darü’l kura, türbe, imaret, su yolu, köprü, kervansaray, hamam gibi çok farklı işlev ve plana sahip yapıları inşa etmiştir. Sinan’ın imparatorluğun çok farklı yerlerinde, çok sayıda yapıyı tek başına inşa edemeyeceği gerçeği nedeniyle, bu yapıların Sinan tarafından planlanmış, mühendislik hesapları yapılmış ve bir kısmının çırakları tarafından inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir.

¹ Tezkiret-ül Bünyan’da 344 yapı, Tezkiret-ül Ebniye’de 387, Tuhfet-ül Mimarın’de 423 yapı belirtilmiştir.

3. SİNAN'IN 1540-1570 YILLARI ARASINDA İNŞA ETTİĞİ CAMİLERİN SÜSLEME ÖZELLİKLERİ

3.1. ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN CAMİİ

Plan No: 3.1

Çizim No: 3.1 Üst Örtü Sistemi Süsleme Programı

3.2. Kesit

Yeri: İstanbul, Üsküdar

Yaptıran: Mihrimah Sultan, Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan doğan kızıdır. Doğum tarihi belli değildir. Sadrazam Rüstem Paşa ile 1539 yılında evlenmiştir. Kanuni'nin çok sevdiği kızı, 1578 yılında ölmüş ve Süleymaniye Camii avlusundaki Kanuni'nin türbesine gömülmüştür.

YapımYılı: 1548

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii, Üsküdar sahilinde inşa edilen Mihrimah Sultan Külliyesi'ne bağlı yapı topluluğunun ana yapısıdır. Külliye, cami, medrese, imâret, tabhane ve sıbyan mektebinden oluşmaktayken, imâret ve tabhane günümüze gelememiştir.

Planı: Kare planlı ibadet mekanına güney yönünden eklenen dikdörtgen planlı avludan oluşmaktadır. İbadet mekanını örten merkezi kubbe, dört adet paye ile taşınmaktadır. Bu payelerin iki adedi, mihrap yönünde, serbest paye şeklinde, diğer ikisi ise, kuzey duvarına bitişik duvar payeleri şeklindedir. Merkezi kubbe, güney, doğu ve batı yönlerinden üç yarım kubbe ile çevrilidir. Üst örtü sistemi, yarım kubbelere eklenen ikişer çeyrek kubbe ve mihrap yönünde köşelerde iki küçük kubbeye tamamlanmaktadır.

16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olması nedeniyle en önemli ve prestijli yapılar, İstanbul'da inşa edilmiştir. Sinan'ın inşa ettiği, tezkerelerde kayıtlı 478 yapıdan 337'si İstanbul ve çevresindedir². Bu çalışmanın kapsamı, İstanbul'daki yapılarla sınırlanmıştır.

Çalışmanın tarihsel sınırlarını oluşturan 1540-1570 yılları arası, Sinan'ın en verimli olduğu dönemdir. Klasik Osmanlı mimarisinin en önemli yapı tipi "cami"dir. Sinan'ın çok sayıdaki yapısı, bu çalışmada, "İstanbul'da 1540-1570 yılları arasında inşa ettiği camiler" ile sınırlanmıştır.

Bu çalışmada, Sinan'ın "merkezi kubbe plan şemasının gelişiminin izlendiği yapılar" seçilmiştir. Merkezi kubbenin ana beden duvarlarındaki payelerle taşındığı Hadım İbrahim Paşa Camii, merkezi kubbenin iki yarım kubbe ile desteklendiği Süleymaniye Camii, merkezi kubbenin üç yarım kubbe ile desteklendiği Üsküdar Mihrimah Sultan Camii, merkezi kubbenin dört yarım kubbeyle desteklendiği Şehzade Camii, merkezi kubbenin altı adet destek ile taşındığı Kadirga Sokollu Camii, merkezi kubbenin sekiz adet destek ile taşındığı Rüstem Paşa Camii ve merkezi kubbenin oldukça yüksek dört kemer ile beden duvarlarındaki payelerle taşındığı Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii incelenecek yapılar olarak seçilmiştir.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, çok yönlü bir kaynak taramasıyla başlamıştır. Bu çalışmalarda, Osmanlı tarihi, Sinan'ı ortaya çıkaran 16. Yüzyıl Osmanlı toplumunun toplumsal ve ekonomik yapısı, Osmanlı sanatı tarihi ve 16. Yüzyıl Osmanlı sanatı, Sinan'ın yaşamı, eserleri ve Osmanlı mimarlığı içindeki yeri ve önemi başlıkları üzerinde yoğunlaşarak düşünsel bir altyapı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

² Aptullah KURAN, Sinan, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, S. 1672

Seçilen yapılar üzerindeki kaynak araştırması, bu yapıların inşa sürecinden başlayarak, günümüze kadar tarihsel geçmişini anlamak ve bu sürecin içinde süslemeye etkilerini ortaya koymak için yapılmıştır. Mimari süsleme üzerine yapılan araştırmalardaki en önemli iki sorundan biri, kalem işi gibi kimi tekniklerin zamana karşı dayanıksızlığı ve yenilenmeleri sırasında orijinale sadık kalınmamasıdır. İkinci sorun ise, süslemenin uygulandığı yüzeylerin yangın, deprem gibi bir hasar sonucunda kısmen ya da tamamen değiştirildiği durumlardır. Bu sorunların çözümü için, Batılı ve Türk gezginlerin yapıları anlatan eserleri, resim ve çizimlerine ve yapı üzerindeki her türlü değişimin belgelendiği kaynaklara (onarım kitabesi, restorasyon ve diğer onarım raporları gibi) ulaşılmaya çalışılmıştır.

Seçilen yapılar üzerinde “yerinde” yapılan araştırmalar, yapıların mimari özellikleri ve süsleme programları üzerinde yoğunlaşmıştır. Yapıları oluşturan mimari elemanlar, iç mekânı oluşturan üst örtü ve duvarlar ve bu yapının cephesel özellikleri olmak üzere iki ana alan üzerinde incelenmiştir. İç mekânı örten üst örtünün en önemli elemanı olan merkezi kubbeden başlayarak, yarım ve çeyrek kubbeler, köşe kubbeleri, pandantifler, paye ve sütun gibi taşıyıcı elemanların yüzeylerinde, öncelikle süslemenin yoğunlaştığı alanlar belirlenmiştir. Süsleme, fotoğraflarla belgelenmiş, malzeme ve teknik olarak tanımlanmış, motifleri ve motif kuruluşları, renk ve desen özellikleri analiz edilmiştir.

Aynı yöntem, iç mekânı sınırlayan duvarların, üst örtüyü taşıyan paye, sütun, kemer gibi mimari elemanlarla düşey, duvarlara açılan pencereler ve süsleme bordürleriyle yatay olarak bölünen yüzeyleri üzerinde uygulanmıştır.

Cepheleri oluşturan mimari elemanlar yine üst örtü ve duvarlar olarak iki gruba ayrılmış, bu yüzeylerde, öncelikle malzeme ile oluşturulan görsel etki ve süsleme programı, yukarıda açıklanan yöntemle göre analiz edilmiştir.

Ortaya çıkan veriler, sonuç bölümünde bir araya getirilerek, Klasik Osmanlı mimarisinin süsleme programı ortaya çıkarılmıştır.

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN 16. YÜZYILDAKİ ORTAMI

2.1. Osmanlı İmparatorluğunun 16. Yüzyıldaki Toplumsal, Ekonomik ve Siyasi Yapısı

16. yüzyıl, Osmanlı devletinin, İstanbul'un fethiyle başlayan, İmparatorluğa dönüşme sürecinin en önemli aşamasıdır. Osmanlılar Anadolu'da büyüyüp gelişen yerel bir devlet konumundan, dünya tarihini ve siyasetini etkileyen ve yönlendiren, en büyük güçlerden biri haline gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, bu yüzyılda dünyanın siyasi ve ekonomik merkezi olan Akdeniz'i çevreleyen topraklar üzerinde kesin egemenlik kurmayı hedeflemiştir. Bu hedefe ulaşmak için Akdenizin doğusundaki ve batısındaki egemen güçlerle büyük savaşlar yaşanmıştır. Batıda Avrupa içlerine, Viyana'ya kadar ilerleyen Osmanlı ordusunun mücadele ettiği askeri güç, Habsburg İmparatorluğu, doğudaysa Safeviler olmuştur. Akdenizin sularındaki egemenlik savaşı, Osmanlılar ve Venedikliler başta olmak üzere zaman zaman birleşen Batılı deniz güçleri arasında geçmiştir. Bütün bu mücadeleler sırasında, Osmanlı İmparatorluğu, Kanuni Sultan Süleyman tarafından yönetilmiştir.

Rönesans'ın getirdiği bireysel bakış ve sanatsal gelişim, İtalya'dan başlayarak tüm Avrupa'ya yayılırken, burjuva ideolojisinin gündeme getirdiği "düşünce özgürlüğü"nin etkisiyle Kuzey Avrupa'da başlayan dinsel başkaldırı, mezhep savaşlarına yol açmıştır. Katolik öğretisinin en güçlü savunucusu V. Karlos'un güçlerinin Osmanlıların Avrupa'daki ilerleyişini durdurmaya çalışırken bölünmesi, Protestanlığın yok edilmesini önlemiştir.

Avrupa'nın doğuya doğru ekonomik ilerleyişini kesen Osmanlı İmparatorluğu'nu aşma çabaları, dünyanın sınırlarını ve tarihini değiştirmiş, keşfedilen ve sömürgeleştirilen denizaşırı topraklardan gelen büyük maddi kaynaklar, Avrupa'nın ticari merkezini Akdeniz'den Batı Avrupa'ya taşımıştır.

Osmanlı İmparatorluğu ve mücadele ettiği Batılı güçler, farklı ekonomik sistemlere sahip olmuşlardır. 16. yüzyıldaki Osmanlı ekonomisinin temel gelirleri, fetihlerle ele geçen ve %90'ı devlet arazisi olan topraklardaki tarımsal üretimden alınan vergiden sağlanmaktaydı. Sanayi üretimi, lonca sistemine dayalıydı. Batının aynı dönemdeki ekonomik sistemiye, ticaretle sağlanan sermaye birikiminin tüccar sınıfı önderliğinde sanayi ve üretime kaydırılmasına dayalıydı³. Kanuni döneminde Osmanlı bütçesinin tımar gelirleriyle birlikte, 12 ile 15 milyon altın olduğu tahmin edilmektedir.⁴

Süleymaniye Külliyesi gibi büyük boyutlu, uzun zamana yayılan inşa süreci içinde güçlü kaynakları gerektiren yapıların inşa edilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun mimarlığa verdiği önemi açıklamaktadır. Süleymaniye Külliyesinin maliyeti, Sinan ve Sai Çelebi'ye göre 53.760.000. akçe, tarihçi Âli'ye göreyse, 53.782.980 akçedir.

2.2.16. Yüzyıl Osmanlı Mimarisini Biçimlendiren Etkenler

Mimarlık, diğer bütün İslam toplumlarında olduğu gibi, 16. Yüzyıl Osmanlı toplumu için de en önemli ve öncü sanat alanı olmuştur.

16. yüzyıl Osmanlı mimarlığının temel amaçları, şu şekilde özetlenebilir: Birincil amaç İslam toplumunun başta ibadet olmak üzere, eğitim, sağlık ve ulaşım gibi, temel ihtiyaçlarını karşılamaktı. Bu ihtiyaçları karşılamak, öncelikle hükümdarın, daha sonra, üst düzey yönetici sınıfının görevidi. Bu görev karşılığında, dini sorumluluk yerine getirilmiş, aynı zamanda, siyasi ve maddi güç, halkın karşısında meşrulaştırılmış olmaktadır. Büyük boyutlu imar faaliyetleri, aynı zamanda halka bir egemenlik ve güç mesajı taşımaktaydı.

³ Halil İNALCIK, Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600, Ekonomik Zihniyet, S. 82

⁴ Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600, Ekonomik Zihniyet, S118

Osmanlı ideolojisini fethedilen topraklar üzerinde egemen kılmak, bu toprakların sosyo-kültürel yapısını değiştirerek, İslami bir karakter ve görüntü kazandırmak diğer bir amaçtı. Bu amaçla bağlantılı olarak, İmparatorluğun dünya politikası üzerindeki hedefleri, mimari faaliyetlerle görselleştirilmekteydi. Öncelikle İstanbul'daki imar faaliyetleri, bu amaca hizmet etmekteydi. İstanbul'un Fetih'ten sonra başlayan Antik-Hristiyan kentinden, Türk-İslam kentine dönüşümü, Klasik dönemdeki mimari faaliyetlerle hız ve yeni bir üslup kazanmıştır. Şehrin silüetini değiştiren Sinan yapıları, aynı zamanda, yeni merkezleri oluşturmuştur.

İmparatorluğun mimari faaliyetleri, aynı zamanda Batılılara siyasi ve ekonomik güçlerini kanıtlamaktaydı. Süleymaniye gibi çok büyük boyutlu ve görkemli mimari eserleri gerçekleştirme başarısı, İmparatorluğun her türlü etkinliğini dikkatle izleyen⁵ Batılı elçilerce kaydedilerek ülkelerine rapor edildiği bilinmektedir.

16. yüzyıl Osmanlı mimarisi, Sinan tarafından yönlendirilmiştir. Bu noktada çalışmanın temel sorusu ortaya çıkmaktadır. Bir mimar olarak binaların planını çizen, mühendis olarak gerekli hesaplarını yapan, inşaat sürecinde uygulamaları denetleyen Sinan, aynı zamanda, süslemeyi de planlayıp yönetmiş midir?

Bu soru, öncelikle şu şekilde yanıtlanabilir. Sinan, İslam sanatının bir uygulayıcısıdır. Bu nedenle, Sinan'dan önce ve ondan bağımsız olarak gelişmiş olan İslami süsleme dili, Anadolu Selçuklu, Beylikler dönemi, Erken Osmanlı süzgeçlerinden geçerek, 16. Yüzyıldaki konumuna ulaşmıştır. Ancak bu yanıt, özellikle Erken Osmanlı dönemi ile Klasik dönem arasındaki süsleme dilinin farklılığını açıklamamaktadır. Erken dönemin zengin ve ağır süsleme anlayışı, Klasik dönemde görülmemektedir. Bu farklılığın ortaya çıkışında, Sinan'ın etkisi ne olabilir? Bu sorunun yanıtı Sinan'ın sanatçı kişiliği ile ilgili olduğu kadar, dönemin toplumsal yapısı ve sanat ortamıyla da ilgilidir.

⁵ Özlem KUMRULAR, İspanyol Kaynakları Işığında Kanuni'nin Alaman Seferi II, V. Karlos'un Kanuni'ye Karşı Yaptığı Hazırlıklar, Tarih ve Toplum, Sayı 217, Ocak 2002, S. 27

Mimarlığın cisimleştirdiği güç ilişkisi, Osmanlı toplumunda bina yaptıran (bani) ile binayı inşa eden mimar arasındaki güç ilişkilerini de içinde barındırmaktadır. Katı bir değişmezlik içinde sunulan ve dinle meşrulaştırılmaya çalışılan Osmanlı siyasi hiyerarşisi içinde, Sinan'ın bir sanatçı ve insan olarak konumu tartışmalıdır. Doğan Kuban, "Osmanlı kültüründe, Sinan gibi büyük yapıların mimarı, imparatorluğun başmimarı, sanatçı kişiliğiyle bile, özel bir kültürel statü sahibi değildir. Sultanın bazı önemli işlerini yapan, işini bitirdiğinde kendisine belki bir hil'at giydirilen büyük bir memur, kapıkuludur"⁶ demektedir.

Zeki Sönmez, Sinan'ın inşa ettiği yapıların iç mekan düzenlemesi konusunda söz sahibi olduğunu ancak, fikirlerini hükümdara onaylatmasının gerektiğini ifade etmektedir⁷.

Sinan'ın mimari süslemenin uygulanacağı yüzeyi ve sınırlarını belirlediği, bu yüzey ve sınırlar içindeki süslemenin, farklı alanlarda uzmanlaşmış sanatçılar tarafından uygulandığı bilinmektedir. Süslemeyi gerçekleştiren sanatçılar, ahşap, alçı, taş gibi malzemelerle çalışan mimari süsleme ustaları ile birlikte, Topkapı Sarayına bağlı olarak çalışan ehl-i hiref teşkilatının üyeleri olan, pahalı ve yoğun emek gerektiren el sanatlarının üreticileridir.

Topkapı Sarayı nakkaşhanesinde çalışan, İmparatorluğun hemen her yerinden gelen sanatçılar, 16. Yüzyıl Osmanlı sanatının görsel dilinin yaratıcılarıdır. 16. Yüzyılın başında Şah Kulu adlı bir İranlı sanatçı tarafından ortaya konan "Saz Üslubu" ve bu yüzyılın ortasında Kara Memi'nin geliştirdiği çiçek üslubu, Klasik Osmanlı sanatının motif, renk ve desen kuruluşlarını belirlemiştir. Nakkaşhanenin yalnızca sarayın üst düzey sanat eseri ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, hükümdar ve ailesinin inşa ettirdiği yapıların süsleme motif ve kuruluşlarını da tasarlamışlardır. Bu nedenle, 16. Yüzyıl mimari süslemesi ile el sanatları arasında üslup bütünlüğü söz konusudur. Tasarımların uygulanması, çini, taş işçiliği gibi alanlarda uzmanlaşmış ustalar tarafından gerçekleştirilmiştir.

⁶ Doğan KUBAN, Sinan'ın Sanatı ve Selimiye, S. 27

⁷ Zeki SÖNMEZ, Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler, S.129, İstanbul 1988

Bu grubun dışında kalan ve yoğun dinsel bir ortam içinde yetişmiş olan hat sanatçılarının tasarımları, hat sanatının temelindeki tasavvuf düşüncesinin etkileriyle birlikte, yapıların taşıdığı dinsel mesajları bütünleştirmiştir. 16. Yüzyıl hat sanatının en büyük ustası Şeyh Hamdullah'ın ve öğrencisi Hasan Çelebi'nin eserleri, bu sanatı yönlendirmiştir.

İslam sanatının soyut görsel dili, mimari süslemede de etkindir. Karmaşık süsleme kuruluşlarının alt yapısında, her zaman saf bir geometrik şeklin bulunması, matematiği yaratıcının evrensel dili olarak kabul etme anlayışının bir sonucudur. Klasik Osmanlı mimarisinin odaklandığı merkezi kubbe sorunu, kubbenin güçlü ve etkili bir mimari eleman olmasının yanı sıra, taşıdığı “dini ve siyasi” mesajla da ilintilidir. Kubbenin “gök kubbeyi” simgelemesi, bu simgeyle bağlantılı olarak, hükümdarın gücünü ilahi güçten aldığı bir kanıtı olarak görülmesi⁸ de, İslam sanatındaki simgelerin çok yönlü okunurluğuna bir örnektir.

Bu bakışla, Sinan, çok farklı alanlarda uzmanlaşmış, farklı kökenlerden gelen sanatçıların, yaptıkları eserlerin, mimari bütünlük içerisinde uyumu ve estetiğinden sorumlu bir yönetici, “bir orkestra şefi” olarak görülebilir.

⁸ Banu MAHİR, Elinde Altın Küre (Kızıl Elma) Tutan Osmanlı Sultan Portreleri, Uluslar arası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi, Bildiriler, 4-7 Kasım 1997, Ankara

Caminin kuzey duvarına bitişik beş bölümlü son cemaat yeri, üç yönden ahşap çatılı bir dış revak ile çevrelenmiştir. Bu dış revak, caminin kuzeyinde yer alan, kible eksenini üzerindeki şadırvana doğru da uzatılarak, T Plan şemasını kazanmıştır. Şadırvanın yer aldığı avlu, dar bir dikdörtgen şeklindedir.

Yapı, bir set üstünde inşa edildiği için, dış avluya, meydanın iki yanından çıkan merdivenler ve arkasında yer alan Selman Ağa Sokağı'na açılan bir kapıyla ulaşılmaktadır.

3.1. 1. Mekânsal Süsleme Programı:

3.1.1.1. Üst Örtü Sistemini Oluşturan Yüzeylerdeki Süsleme:

3.1.1.1.1. Merkezi Kubbe:

Merkezi kubbenin ortasında **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle** yazı ve bu yazıyı çevreleyen **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle** yapılmış süsleme bordürleri yer almaktadır. **Resim 1**

Merkezi kubbenin ortasında lacivert zemin üzerine altın yaldızlı celî sülüs harflerle, **Esma-ül Hüsna** (Allah'ın Güzel Adları) yazılmıştır. Yazı süsleme içten ve dıştan, ince bir altın yaldızlı ince bir çizgiyle konturlanmıştır. Yazıyı içten sınırlayan, kubbe merkezine yakın konturun altında, harflerin kolları uzatılarak aşağıya doğru kıvrılmıştır. Yazının kollarının üzerinden de altın yaldızlı bir çember geçmektedir.

Yazının etrafında, mavi zemin üzerine iki sıra halindeki beyaz rûmilerin sarmal şekilde işlendiği bir bordür yer almaktadır. Bu bordür, uçları kubbe dışına doğru bakan ok başlı palmetlerden oluşan bir dış bordür ile sınırlanmaktadır. Ok başlı palmet motiflerinin içinde, kırmızı zemin üzerinde beyaz renk ile palmetlerin ortasında yer alan hatayi motiflerinin iki yanına simetrik olarak yerleştirilen rûmi motiflerinden oluşan bir süsleme yerleştirilmiştir. Bu bordür, iç ve dış tarafından beyaz bir şeritle konturlanmıştır.

Orta kısımda, yazı süslemeyi sınırlayan palmet motiflerinin uçlarından çıkan ışınlar üzerine, yirmi adet oval madalyon motifi yerleştirilmiştir. Bu madalyonların uçları kubbe merkezine ve dışına doğru zincir şeklinde uzatılmış, kubbe merkezine doğru bakan uçlarına kırmızı zemin üzerinde düğüm ve ok başları eklenmiş, kubbe eteğine doğru bakan uçları, uzatılarak kubbe eteğinde yer alan palmet motiflerinin ok başlı uçlarıyla birleştirilmiştir. Madalyonların üst ve alt kısımlarına, dıştan kırmızı, içten beyaz bir çizgiyle konturlu, koyu yeşil zeminli altıgen yıldız motifleri, yerleştirilmiştir.

Madalyon motiflerinin bu şekilde yerleştirilişi, kubbeyi dilimlere ayıran, ışınsal bir görüntü yaratmaktadır. Madalyonların mavi zeminlerinin ortasına, beyaz renk ile sekiz adet kesişen yapraktan oluşan birer rozet motifi yerleştirilmiş, bu motifin dört yanına simetrik olarak çifte rumiler eklenmiş, madalyonun uçlarına çifte rumiler konmuş, kenarları ise tek rûmillerle çevrilmiştir.

Kubbe eteğinde, küçük ve büyük palmet motiflerinin dönüşümlü olarak sıralandığı bir bordür yer almaktadır. Kırmızı zeminli palmet motiflerinin ortasından geçen bir eksene bağlanan beyaz rûmi motiflerinin kıvrık dallar üzerine yerleştirildiği bir kompozisyon görülür. Palmetlerin ok başlı uçları yine rûmillerle dolguludur. Bu motifler yeşil bir çizgiyle konturludur. Bu bordürün dışında, yeşil zemin üzerinde, beyaz renk ile üç adet rûmili dallar arasında palmet motiflerinin yer aldığı bir bordür ile kubbe süslemesi tamamlanmıştır.

Kubbe kasnağına 16 adet, yuvarlak kemerli, revzenli pencere açılmıştır. Bu pencerelerin kemer köşe yüzeylerine **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle**, yeşil zemin üzerine beyaz renkle rumi motifleri yapılmıştır. Kubbe kasnağının altından geçen, kalın, kırmızı şerit, pencere aralarında birer adet kare çerçeve ile birleşmektedir. Kare çerçevelerin içlerinde, **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle**, beyaz zemin üzerinde, birer adet ok başlı palmet motifi yerleştirilmiştir. Palmet motiflerinin içlerine, kırmızı zemin üzerinde beyaz renk ile, ortada yer alan hatayi motifinin iki yanında yer alan çifte rumilerden oluşan bir süsleme yerleştirilmiştir.

Kubbe kasnağının altındaki demir parmaklıklı balkonun konsolu üzerinde, **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle**, mavi zemin üzerinde içleri kırmızı dolgulu beyaz renkli çifte rûmilerin yerleştirildiği bir süsleme yer almaktadır.

Kubbe Kasnağındaki Pencerelelerin Revzenleri: Kubbe kasnağındaki yuvarlak kemerli pencereleri içten sınırlayan bordürde, açık mavi dikdörtgenlerin uçlarındaki rozetlerde, yeşil çiçek motifleri görülür. İç tarafta, pencerelerin ortasından geçen bir eksen üzerinde yerleştirilmiş kırmızı ve mavi rumiler arasında üstte pembe, altta kırmızı ve sarı yapraklı palmet motiflerinden bir örnek vardır.

3.1.1.1.2. Pandantifler:

Merkezi kubbeye geçiş elemanları olan dört adet pandantifin yüzeyinde aynı süsleme kompozisyonu, **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle** uygulanmıştır. Pandantiflerin merkezinde dairesel levhalar içinde yeşil zemin üzerine altın yıldız ile **yazı süsleme**² yer almaktadır. Bu yazı, kalın bir şeritten oluşan açık mavi bir bordür ile çevrilidir. Mavi bordürü dıştan sınırlayan kırmızı bir konturdan sonra, içten ve dıştan beyaz bir şerit ile konturlu dış bordür yer almaktadır. Bu dış bordür, yeşil zemin üzerinde, beyaz renk ile kesişen kıvrık dallar üzerine yerleştirilen rûmilerden oluşan bir süslemeye sahiptir. Geri kalan pandantif yüzeylerine, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkle pandantiflerin üç köşesine doğru ışınal olarak yerleştirilmiş şakayık motiflerinin etrafını saran kıvrık dallı rûmiler ve palmetlerden oluşan bir kompozisyon yerleştirilmiştir. **Resim 2**

2.1.1.1.3. Yarım Kubbeleler

Merkezi kubbeyi doğu, batı ve güney yönünden çevreleyen üç adet yarım kubbenin merkezine **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle** süsleme yapılmıştır. Yarım kubbelelerde, ana kubbedeki süsleme programı, bordürler birbirine daha yakın ve bazı motifler daha küçük boyutlu olarak uygulanmıştır. **Resim 3-4 ve 5**

²Dört Halife İsimleri: Ebubekir, Osman, Ömer, Ali

Yarım kubbelerin merkezinde lacivert zemin üzerinde altın yaldızlı celi sülüs harflerle, **Esmâ-ül Hüsna** (Allah'ın Güzel Adları) yazılmıştır. Yazı süsleme içten ve dıştan, ince bir altın yaldızlı ince bir çizgiyle konturlanmıştır. Yazıyı içten sınırlayan, kubbe merkezine yakın konturun altında, harflerin kolları uzatılarak aşağıya doğru kıvrılmıştır. Yazının kollarının üzerinden de altın yaldızlı bir çember geçmektedir.

Yarım kubbe merkezine, kırmızı zemin üzerinde beyaz renk ile çifte rûmiler yerleştirilmiştir.

Yazının dışında, beyaz bir şerit etrafında, ana kubbedeki yazı süslemenin etrafında yer alan kırmızı zemin üzerine beyaz renk ile rûmilerin dolgulandığı ok başlı palmetlerin daha küçük boyutluları yerleştirilmiştir. Yarım kubbelerin ortasına, yazı süslemeyi sınırlayan ok başlı palmetlerin ucundan çıkan ışınlar üzerine, ortada yedi adet tam, kenarlarda iki adet yarım madalyon motifi yerleştirilmiştir.

Yarım kubbelerde yer alan madalyon motiflerinin süsleme kompozisyonu, merkezi kubbedekilerden farklılık göstermektedir. Madalyonların mavi zeminlerinin üzerine beyaz renkle yapılan süsleme kompozisyonunda, merkezden çıkan dört adet rumi motifinin arasına dört adet hatayi motifi yerleştirilmiş, rumilerin uçlarından çıkan kıvrık dallar madalyonların kenarlarına doğru uzatılarak, üzerlerine hatayiler yerleştirilmiştir. Madalyonlar, iç taraftan beyaz, dış taraftan ise kırmızı bir çizgiyle konturlanmış, uçları uzatılarak kubbe merkezine doğru düğüm ve ok başıyla, kubbe eteğine doğru ise düğüm ve eteği sınırlayan palmet motiflerinin ok başlı uçlarıyla birleştirilmiştir. Madalyonların üst ve alt kısımlarında iki sıra halinde altıgen yıldız motifleri yer alır.

Yarım kubbelerin eteğinde, küçük ve büyük palmet motiflerinin alternatif olarak sıralandığı bir bordür yer almaktadır. Kırmızı zeminli palmet motiflerinin ortasından geçen bir eksene bağlanan beyaz rûmi motiflerinin kıvrık dallar üzerine yerleştirildiği bir kompozisyon görülür. Palmetlerin ok başlı uçları yine rûmilerle dolguludur. Bu motifler dıştan yeşil bir çizgiyle konturludur. Bu bordürün altında,

yeşil zemin üzerinde, beyaz renk ile sarmal şeklinde iki adet rûmili dalın yerleştirildiği başka bir bordür yer almaktadır.

Yarım kubbelerin kasnağında, dörder adet revzenli pencere bulunmaktadır.

Yarım Kubbelerin Kasnağındaki Pencere Revzenleri: Yuvarlak kemerli pencerelerin iç tarafından geçen bordürde, açık mavi dikdörtgenlerin uçlarındaki rozetlerde, yeşil çiçek motifleri yer almaktadır. İç tarafta, pencerelerin ortasından geçen bir eksen üzerinde yerleştirilmiş kırmızı ve mavi rumiler arasında üstte bir adet pembe palmet motifi, altta ise iç yaprakları kırmızı ve sarı, dış yaprakları firuze ve lacivert renkli bir adet hatayi motifi, kenarlara, yeşil renkli yarım palmet motifleri yerleştirilmiştir.

3.1.1.1.4. Çeyrek Kubbeler:

Yarım kubbelerin altında yer alan ikişer çeyrek kubbenin kemerlerinin etrafına ve içlerine **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle** süsleme yapılmıştır.

Çeyrek kubbelerin merkezine yarım daire şeklinde bir süsleme yapılmıştır. Bu süsleme, merkezi kubbe ve yarım kubbelerde olduğu gibi tüm yüzeyi kaplamak yerine, yalnızca merkezin etrafında küçük bir bölgeyi kaplamaktadır. Yarım daire şeklindeki yüzeyde, yarım kubbelerin ortasındaki oval madalyonların içindeki süslemenin yarısı, yüzeye uygun olması için, genişletilerek uygulanmıştır. Burada, zemin rengi olarak yeşil kullanılmıştır. Bu süsleme kompozisyonunda, merkezden çıkan iki adet rumi motifinin arasına bir adet tam, iki adet yarım hatayi motifi yerleştirilmiş, rumilerin uçlarından çıkan kıvrık dallar madalyonların kenarlarına doğru uzatılarak, üzerlerine hatayiler yerleştirilmiştir. Bu kompozisyon, kırmızı renkli ok başlı küçük palmet motiflerinden oluşan dar bir bordürle çevrilmiştir.

Çeyrek kubbelerin içlerine biri sağır, ikisi revzenli üçer pencere açılmıştır. Çeyrek kubbeler, beden duvarlarıyla birleştikleri noktalarda mukarnaslarla süslenmişlerdir.

Çeyrek kubbelerin kemerlerinin iç yüzeyine, kalın, kırmızı bir şerit çekilmiş, dış taraflarına, ana ve yarım kubbe eteklerindeki benzer ok başlı palmet motiflerinin oluşturduğu bir bordür yerleştirilmiştir. Dıştan kırmızı renkle konturlu, yeşil zeminli palmet motiflerinin içine, beyaz renk ile rumilerle birbirine bağlanan birer adet yarım hatayi motifi işlenmiştir. **Resim 6**

Çeyrek Kubbelerin İçindeki Pencerelelerin Revzenleri: Yuvarlak kemerli pencerelerin iç tarafında geçen bordürde, açık mavi dikdörtgenlerin uçlarındaki rozetlerde, sarı renkli çiçek motifleri yer almaktadır. İç tarafta, pencerelerin ortasından geçen bir eksen üzerinde yerleştirilmiş kırmızı ve mavi rumiler arasında üstte bir adet pembe palmet motifi, altta ise iç yaprakları kırmızı ve sarı, dış yaprakları firuze ve lacivert renkli bir adet hatayi motifi, kenarlara, yeşil renkli yarım palmet motifleri yerleştirilmiştir.

3.1.1.1.5. Kemerler:

Kubbeyi taşıyan dört kemerin iç ve yan yüzlerine, **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle** süslemeler yapılmıştır. Kemerlerin yan yüzlerinde, çeyrek kubbe kemerlerindeki süsleme uygulanmıştır. Kemer kenarlarına, kalın, kırmızı bir şerit çekilmiş, bu şeridin üzerine, ok başlı palmet motiflerinin oluşturduğu bir bordür yerleştirilmiştir. Dıştan kırmızı renkle konturlu, yeşil zeminli palmet motiflerinin içine, beyaz renk ile rumilerle birbirine bağlanan birer adet yarım hatayi motifi işlenmiştir. **Resim 3-4 ve 5**

Kemerlerin iç yüzelerindeki süsleme, beyaz zemin üzerinde yatay ve dikey olarak yerleştirilmiş oval madalyon motiflerinden oluşmaktadır.

Dikey olarak yerleştirilmiş oval madalyonlarda, yarım kubbelerin ortasındaki oval madalyonların içindeki süsleme kompozisyonu, yeşil zemin üzerinde beyaz renk ile uygulanmıştır. Bu süsleme kompozisyonunda, merkezden çıkan dört adet rumi motifinin arasına dört adet hatayi motifi yerleştirilmiş, rumilerin uçlarından çıkan kıvrık dallar madalyonların kenarlarına doğru uzatılarak, üzerlerine hatayiler

yerleştirilmiştir. Madalyon motifleri, iç taraftan beyaz, dış taraftan kırmızı bir çizgiyle konturlanmış, uçları düğüm ve ok başı motifleriyle sonlandırılmıştır.

Yatay olarak yerleştirilmiş oval madalyonlarda, dikey madalyonlardaki süsleme kompozisyonu, daha sade olarak, kırmızı zemin üzerinde, beyaz renk ile uygulanmıştır. Bu süsleme kompozisyonunda, merkezden çıkan dört adet rumi motifinin arasına dört adet hatayi motifi yerleştirilmiş, rumilerin uçlarından çıkan kıvrık dallar madalyonların kenarlarına doğru uzatılarak, üzerlerine küçük boyutlu tam ve yarım hatayiler yerleştirilmiştir. Bu madalyonların etrafı küçük yapraklar şeklinde yeşil renkle çevrilmiştir ve uçları yoktur.

3.1.1.1.6. Payeler:

Kubbeyi taşıyan, dört yönden yuvarlak sütun şekli verilmiş, yonca şeklindeki payeler, kemer seviyesinde **mukarnash** başlıklara sahiptir. Mukarnas başlıkların altında, ok başlı palmetler, yere doğru bakacak şekilde ters olarak yerleştirilmiştir. Bu palmetlerin içleri, yeşil zemin üzerine beyaz renk ile hatayi ve rumilerle dolgulanmış, dıştan kırmızı bir çizgiyle çevrelenmiştir. **Resim 7 ve 8**

3.1.1.1.7. Köşe Kubbeleri:

Mihrap duvarının köşelerinde yer alan iki küçük kubbenin merkezinde, eteğinde, kasnaklarında, pandantiflerinde ve bu bölümleri ana ibadet mekanına bağlayan kemer yüzeylerinde, **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle** süslemeler yapılmıştır. **Resim 9**

Kubbelerin merkezinde dairesel formlu bir süsleme kompozisyonu yer almaktadır. Bu kompozisyon, yeşil zemin üzerinde, merkezden çıkan beyaz renkli rumi motiflerinin oluşturduğu dört yapraklı yonca motifi ile, bu yaprakların içinden geçen dairesel formlu kıvrık dallar üzerine yerleştirilen yarım rumilerden oluşmaktadır. Yarım rumilerin dallarının üzerindeki küçük yaprak motifleri birleştirilerek yonca yapraklarının içlerine birer adet palmet motifine benzer bir motif oluşturulmuştur. Bu süslemeyi, beyaz zemin üzerine kırmızı renkli palmetlerden oluşan bir bordür çevrelemektedir.

Kubbe eteğinde, merkezi kubbe eteğinde yer alan ok başlı palmet motifleri, iç kısımlarında değişik bir süsleme kompozisyonuyla tekrarlanmıştır. Palmet motiflerinin ortalarına, kırmızı zemin üzerine beyaz renk ile bir adet hatayi motifi yerleştirilmiş, bu motiften çıkan ıvrık dallar üzerine rumiler simetrik olarak yerleştirilmiştir. Palmet motifleri, iç taraftan beyaz, dış taraftan yeşil bir çizgiyle konturludur.

Kubbe kasnaklarına üçer adet, yuvarlak kemerli, revzenli pencere açılmış, beş adet de sağır pencere nişi oluşturulmuştur. **Revzenlerde**, çeyrek kubbelerin revzen kompozisyonu uygulanmıştır.

Kubbe kasnaklarının oturduğu sekizgenin kesişme noktalarına kırmızı zemin üzerinde beyaz renkle palmet ve rûmilerin dolgulandığı madalyonlar yatay olarak yerleştirilmiştir. Bu madalyonlar, dıştan yeşil renkle konturludur.

3.1.1.1.7.1. Pandantifler:

Kubbe pandantiflerinden üçünün merkezine **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle** süsleme yapılmıştır. Pandantiflerin merkezine yerleştirilen yuvarlak madalyonların içlerine, kırmızı zemin üzerinde, beyaz renk ile merkezden çıkan rumilerle dört yapraklı yonca şekli oluşturulmuş, yaprakların üzerine hatayiler yerleştirilmiş, madalyonun kenarları yarım rumilerle çevrilmiştir. Madalyonlar, içten beyaz, dıştan yeşil renk ile konturludur. **Resim 8**

3.1.1.1.7.2. Kemerler:

Köşe kubbelerini ana ibadet mekanına bağlayan, mihrap duvarı ve kubbeyi taşıyan payeler arasına atılan iki kemer yüzeyinde yer alan **sıva üstüne kalem işi** süsleme, kubbe kemerlerindeki süslemenin bir tekrarıdır. **Resim 10**

Kemer kenarlarına, kalın, kırmızı bir şerit çekilmiş, bu şeridin üzerine, ok başlı palmet motiflerinin oluşturduğu bir bordür yerleştirilmiştir. Dıştan kırmızı

renkle konturlu, yeşil zeminli palmet motiflerinin içine, beyaz renk ile rumilerle birbirine bağlanan birer adet yarım hatayi motifi işlenmiştir.

Köşe kubbelerini iç mihrap bölümüne bağlayan kemerler, kubbe kemerlerinden daha kısa olduğu için, iç yüzeylerindeki süslemeyi oluşturan, yatay ve dikey olarak yerleştirilmiş madalyon motifleri birbirlerine bağlanarak uygulanmıştır.

Dikey olarak yerleştirilmiş oval madalyonlarda, yarım kubbelerin ortasındaki oval madalyonların içindeki süsleme kompozisyonu, yeşil zemin üzerinde beyaz renk ile uygulanmıştır. Bu süsleme kompozisyonunda, merkezden çıkan dört adet rumi motifinin arasına dört adet hatayi motifi yerleştirilmiş, rumilerin uçlarından çıkan kıvrık dallar madalyonların kenarlarına doğru uzatılarak, üzerlerine hatayiler yerleştirilmiştir.

Yatay olarak yerleştirilmiş oval madalyonlarda, dikey madalyonlardaki süsleme kompozisyonu, daha sade olarak, kırmızı zemin üzerinde, beyaz renk ile uygulanmıştır. Bu süsleme kompozisyonunda, merkezden çıkan dört adet rumi motifinin arasına dört adet hatayi motifi yerleştirilmiş, rumilerin uçlarından çıkan kıvrık dallar madalyonların kenarlarına doğru uzatılarak, üzerlerine küçük boyutlu tam ve yarım hatayiler yerleştirilmiştir. Bu madalyonlar, iç taraftan beyaz, dış taraftan yeşil bir çizgiyle konturlanmıştır.

3.1.1.1.7.3. Köşe Kubbeleri Payeleri:

Köşe kubbelerinin kemerlerinin, kubbeyi taşıyan payelere bağlantı noktası, paye başlıklarının oldukça aşağısında olduğundan, payelerin kemerlerle bağlantı noktalarının altına, mukarnas başlıklı birer adet, silindirik gövdeli gömme sütun yerleştirilmiştir. Sütun başlıklarının altında, paye başlıklarının altındaki **kalem işi** süsleme uygulanmıştır. Sütun başlıklarının altlarında ok başlı palmetler, yere doğru bakacak şekilde ters olarak yerleştirilmiştir. Bu palmetlerin içleri, yeşil zemin üzerine beyaz renk ile hatayi ve rumilerle dolgulanmış, dıştan kırmızı bir çizgiyle çevrelenmiştir. **Resim 8**

3.1.1.2 Duvar Yüzeylerindeki Süsüleme Özellikleri

3.1.1.2.1.Mihrap Duvarı:

Mihrap duvarı, güney yarım kubbesinin altında yer alan, mihrabın bulunduğu kısım ve köşe kubbelerinin güney duvarları olmak üzere üç bölüm halindedir. **Resim 11**

Mihrap duvarının ortasında, iki çeyrek kubbe arasındaki duvar yüzeyinden hafifçe dışa taşkın olarak yerleştirilmiş bir kemerin altına, sivri kemerli, revzenli, büyük bir pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerenin altında, mihrap yer almaktadır.

Duvar yüzeyindeki kemerin üzerine, **sıva üstüne kalem işi** süsleme yapılmıştır. Kemerin kenarına, kalın, kırmızı bir şerit çekilmiş, bu şeridin üzerine, ok başlı palmet motiflerinin oluşturduğu bir bordür yerleştirilmiştir. Dıştan kırmızı renkle konturlu, yeşil zeminli palmet motiflerinin içine, beyaz renk ile rumilerle birbirine bağlanan birer adet yarım hatayi motifi işlenmiştir. Bu süsleme, çeyrek kubbe kemerlerindeki süslemenin bir tekrarıdır ve bu şekilde duvarda oluşturulan üçlü bölünütülenmede, bir bütünsellik sağlanmıştır.

Sivri kemerli **revzenli** pencere, dış taraftan, **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle**, süsleme bordürüyle çevrilidir. Bu bordürde, yeşil zemin üzerine yerleştirilen beyaz renkli kıvrık dallar üzerine hatayi motifleri ve tomurcukları arasına, kırmızı renkli yıldız çiçekleri yer almaktadır.

Mihrabın üstündeki **revzen** : Mihrabın üstünde yer alan sivri kemerli pencerenin iç tarafındaki bordürde, açık mavi zeminli altıgen kartuşlar içerisinde kıvrık dallar üzerinde kırmızı ve sarı yapraklı çiçek motifleri yer almaktadır. Kartuşların uçlarındaki rozetlerde mavi ve yeşil çiçek motifleri alternatif olarak sıralanmıştır. Bu bordür, pencerenin üst tarafındaki sivri kemer şeklindeki bölümü de çevrelemektedir. Pencerenin içi üç bölüm halindedir. En üstte, sivri kemer içinde, bordürle çevrili bölüm yer almaktadır. bu bölümde, sivri kemerin ortasından geçen eksene göre yerleştirilmiş kıvrık dallı sarı rumiler ve mavi palmetler yer almaktadır.

Ortadaki bölüm, bir mihrap nişi gibi çerçevelenmiş, nişin iki yanına, pembe ve mavi çiçekler yerleştirilmiştir. Nişin içinde, pencerenin ortasından geçen eksen üzerine yerleştirilmiş mavi renkli bir vazanın içinden çıkan yeşil yapraklı sarı kıvrık dallar üzerinde kırmızı çiçek motifleri yer almaktadır. **Resim 12**

Bu pencerenin alt kenarının iki yanına, dairesel levhalar içinde, **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle** yazı süsleme yapılmıştır. Bu levhalarda yeşil zemin üzerinde altın yaldızlı celi sülüs harflerle, Allah ve Muhammed yazılıdır.

3.1.1.2.1.1.Mihrap:

Marmara mermerinden yapılmış olan mihrap oldukça sadedir. İç içe geçmiş, silindirik formda dışa taşkın iki silme ile çevrilidir. Mukarnas kavsaralı nişin uzantıları iki sıra halinde altın yaldızla kaplıdır. Mukarnas kavsaranın üzerinde, mermer üstüne kazıma tekniğiyle yeşil zeminde altın yaldızlı celi sülüs harflerle, **Âli İmran Suresi'nin 39. Ayeti**³ yazılıdır. Kavsaranın iki yanında, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, iki adet rozet motifi yapılmıştır. **Resim 13**

Beş yüzlü mihrap nişi, iki yandan altın yaldızlı kum saatli sütuncelerle sınırlıdır. Mihrap nişinin üzerindeki beş kenarlı bordürün ortasında, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, yeşile boyalı zemin üzerinde altın yaldızlı sülüs harflerle Allah yazılıdır.

Mihrabın iki yanında yer alan, çeyrek kubbelerin altına denk gelen iki bölüm, simetrik olarak ele alınmıştır. **Resim 14 ve 15**

Duvar yüzeyine, iki sıra halinde pencere açılmıştır. Çeyrek kubbelerin çapının küçük olması nedeniyle, pencere sıralaması, çeyrek kubbelerin tam ortalarına denk gelmemektedir. Üstte dairesel formda, revzenli bir pencere, altta, cami zemin

³ Anlamı: Zekeriya mabette durmuş namaz kılarken, melekler ona.. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Cami ve Türbelerindeki Yazı Düzeni ve Anlamı, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1993, S. 36

seviyesinde beyaz mermer söveli dikdörtgen şeklinde birer pencere yer almaktadır. Bu pencerenin sivri kemerli alınlığı içinde revzenlidir. Bu “**üçlü pencere sıralaması**” yapıda modüler olarak pek çok yerde karşımıza çıkacaktır.

Dairesel formlu, revzenli pencerelerin etrafını **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle** yapılmış bir bordür çevrelemektedir. Bu bordürde, merkezi kubbe pandantifinde yer alan yazı süslemenin bordüründeki süsleme (yeşil zemin üzerinde, beyaz renk ile kesişen kıvrık dallar üzerine yerleştirilen rûmilerden oluşan kompozisyon) tekrarlanmıştır. Pencereler, dıştan kırmızı bir çizgi ile konturlanmıştır.

Yuvarlak revzenler : Pencereyi içten saran yuvarlak bordürde, dikdörtgenler içinde açık yeşil zeminde kıvrık dallar üzerinde sarı yapraklar ve kırmızı çiçek motifleri yer almaktadır. Dikdörtgenlerin uçlarındaki rozetlerde mavi çiçek motifleri yer almaktadır. İç kısımdaki yuvarlak zeminin ortasında, açık yeşil zemin üzerinde yer alan kırmızı çarkıfelek çiçeğinin içinden çıkan altı ışın üzerinde yeşil rumiler, kırmızı ve kırmızı palmet ve sarı yaprak motifleri yer almaktadır. **Resim 16**

Dikdörtgen şeklindeki beyaz mermer söveli pencerelerin revzenli alınlığının etrafında, çeyrek kubbelerin arasında yer alan kemer yüzeyi içine açılan sivri kemerli pencerenin bordüründe yer alan süsleme tekrarlanmıştır. Dıştan kırmızı bir çizgiyle çevrili bu bordürün içinde, yeşil zeminde, kıvrık dallar üzerinde beyaz şakayık ve kırmızı çarkıfelek çiçekleri yer almaktadır.

Sivri kemerli pencere alınlığının **revzeni**: Sivri kemeri iç taraftan çevreleyen bordürde, altıgen kartuşlar içinde açık yeşil zeminde sarı yaprak ve çiçek motifleri yer almaktadır. Kartuşların uçları küçük mavi üçgenlerle çevrilidir. Kartuşların aralarında yer alan rozetlerde cam yoktur. Alınlığın iç tarafında, sivri kemerin ortasından geçen bir eksenden çıkan kıvrık sarı dallar, yeşil yapraklar ve kırmızı çiçek motifleri yer almaktadır. Pencerenin alt tarafında, merkezi eksenin iki yanında pembe renkli yarım çarkıfelek çiçekleri yer almaktadır. **Resim 17**

Mihrabın iki yanındaki alt sıra pencerelerin kapakları, **ahşap işçiliğinin** en iyi örneklerindedir. **Resim 18-19**

Kündekâri tekniğiyle yapılmış olan kapaklarda, üç tabla halinde düzenleme uygulanmıştır. Üst tabla boş bırakılmış, orta tablanın merkezine, on kollu yıldız motifinden çıkan ışınların kesişmesinden oluşan geometrik desen yapılmıştır. Mihrabın sağ tarafındaki pencerede, bu yıldızların ortalarına, kabaralar yerleştirilmiştir. Alt tablaların merkezine birer adet eşkenar dörtgenin etrafını saran altıgenlerden oluşan geometrik desen işlenmiştir.

Pencere kapaklarının üzerindeki **maden işçiliği** de dikkat çekicidir. Pencere kilitleri çekme halkaları ve rozetler oldukça ayrıntılıdır. **Resim 20**

Pencere kanatlarında birer adet uçları sivriltilmiş dikdörtgen şeklindeki kilit yer alır. Bu kilitler, ajur ve tombak tekniğiyle işlenmiştir. Kilitlerin ortalarından geçen bir eksen üzerine simetrik olarak kıvrık dallar üzerinde rumi ve palmet motifleri işlenmiştir.

Çekme halkaları, ajur tekniğiyle üzerine palmet motifleri işlenmiş altılıklarla, kanatların üzerine sabitlenmiştir.

Orta tablaların üst ve altındaki metal rozetler, ajur tekniğiyle işlenmiştir. Pencere kayıtları, uçları palmet şeklinde biten düz şeritler halindedir.

3.1.1.2.1.2. Minber:

Mihrabın sağ tarafında, mihrap duvarına bitişik olarak minber yer almaktadır. Kûlah kısmı dışında, tamamen mermerden yapılmıştır. **Resim 21**

Köşk Kısmı: Dört adet düz mermer sütunce üzerinde yer alan mermer bir levhadan oluşmaktadır.

Köşk korkulukları yüzeyi ajurlanarak karelerden çıkan baklava desenli bir motifle düzenlenmiştir. Korkulukların yüzeyleri, dış taraftan, iç içe geçmiş dışa taşkın silindirik formlu silmeli mermer bir çerçeve ile çevrilidir.

Köşkün çokgen külahı ahşaptır. Üzeri siyah zeminli onikigen gövdenin bitme noktası yine ahşap palmet motiflerinden oluşmuş bir bordürle sınırlıdır. Üstte 12 yüzlü sivri bir külah yer almaktadır. Külahın yüzeyleri siyah zemin üzerine altın yaldızlı üçgen motifleriyle süslüdür. Külah, hilalli bir alem ile bitmektedir.

Köşk kısmının altında ve yan aynalarda, dönemin minberlerinden farklı olarak herhangi bir niş yer almamaktadır.

Nişlerin yerine, üzeri kesişen sekizgen yıldız motifleriyle şebekeli dikdörtgen şeklinde mermer bir levha düşey olarak yerleştirilmiştir.

Yan Aynalar: İkizkenar üçgen şeklindeki yan aynaların etrafı dışa taşkın silmeli bir bordürle çevrilidir. Aynanın ortasında, onikigen yıldız motifinden çıkan ışınların kesişmesinden oluşan bir şebeke yer almaktadır. **Resim 22**

Korkuluklar: Yan aynaları sınırlayan mermer korkuluklar kesişen onikigen yıldız motiflerinden oluşan geometrik motifli şebekelidir. Şebekenin etrafında dışa taşkın silmeli mermer çerçeve yer almaktadır. **Resim 22**

Kapı: İç içe geçmiş, dışa taşkın silmelerden oluşan basık yay kemerli kapının kemer köşe yüzeylerinde mermer üzerine kazıma tekniğiyle, rûmi motifleri işlenmiştir. Kapının üst kısmında, mermer üzerine kazıma tekniğiyle, altın yaldızlı yazı süsleme (**Kelime-i Tevhid**⁴) yer almaktadır. Yazı süslemenin etrafı dışa taşkın ince silmelerle çevrilidir. Kapının alınlığı, iki sıra halindeki, mukarnas sarkıtlarına benzer bir motifin üzerinde yer almaktadır. **Resim 23**

⁴ Anlamı: Allahtan başka ilah yoktur. Muhammed onun elçisidir.

3.1.1.2.1.3.Köşe Kubbelerinin Mihrap (Güney) Duvarları:

Köşe kubbelerinin güney duvarları, simetrik olarak ele alınmıştır. Bu duvarlar, bu bölümleri örten, kubbe pandantiflerinin arasına atılı bir kemerle sınırlanmıştır. **Resim 24 ve 25**

Köşe kubbelerinin mihrap duvarında, mihrabın iki yanındaki “**üçlü pencere sıralaması**”, aynı süsleme özellikleriyle tekrarlanmıştır. Üstte yuvarlak revzenli bir pencere, altta dikdörtgen mermer söveli, sivri kemerli revzenli alınlıklı bir pencere yer almaktadır.

Yuvarlak revzenli pencerenin etrafında ana kubbe pandantiflerinin merkezinde yer alan yazının etrafında yer alan, yeşil zemin üzerinde beyaz renk ile çifte rumili bordür tekrarlanmıştır.

Altta yer alan pencere alınlığının etrafında, yeşil zemin üzerine beyaz hatayı ve kırmızı çarkıfelek çiçeği motiflerinin oluşturduğu, dıştan kırmızı bir şeritle çevrili bir bordür yer almaktadır. Bu süsleme bordürü, cami zemin seviyesindeki ve çeyrek kubbeler arasındaki sivri kemerli pencerenin etrafında tekrarlanmıştır. Revzenlerin düzenlemesi de aynıdır.

3.1.1.2.2.Doğu Duvarı:

Doğu duvarı, doğu yarım kubbesinin altındaki duvar ve güneydoğu köşe kubbesinin doğu duvarı olarak iki bölüm halindedir. **Resim 26** Kubbeyi taşıyan payeler, köşe kubbesinin alındaki kısmı görsel olarak perdelemektedir.

3.1.1.2.2.1. Doğu Yarım Kubbesinin Altındaki Duvar Yüzeyi:

Bu duvarın ortasına, sivri kemerli, revzenli iki pencere alt alta yerleştirilmiştir. Bu kısmın iki yanına, simetrik olarak, daha önceden mihrabın iki yanında ve köşe kubbelerinin altındaki duvarlarda görülen pencere düzeni tekrarlanmıştır. Bu iki simetrik kısım, çeyrek kubbelerin altına denk gelmektedir. Bu şekilde, duvar üç bölüme ayrılmıştır.

Ortadaki bölüm, çeyrek kubbelerle aynı seviyede başlamaktadır. Çeyrek kubbelerle aynı ritmi yakalamak için, bu duvara, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle bir kemer deseni yapılmış, bu desende, çeyrek kubbe kemerlerinin **sıva üstüne kalem işi** süsleme motifi tekrarlanmıştır.

Bu kemerin altına yerleştirilen sivri kemerli, revzenli iki pencereden alttaki pencere, üsttekinden daha büyüktür.

Üstteki sivri kemerli pencerenin etrafında, yapıdaki diğer pencere kenar bordürlerindeki, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış, yeşil zemin üzerine beyaz hatayı ve kırmızı çarkıfelek çiçeği motiflerinden oluşan bordür görülmektedir. Bu pencere, dıştan kırmızı bir şerit ile konturlanmıştır.

Revzen: Pencerenin iç tarafında yer alan bordürde, açık mavi altıgen kartuşlar yer almaktadır. Kartuşların uçlarındaki rozetlerin iki yanındaki küçük sarı üçgenler ve rozetlerin içinde kırmızı çiçek motifleri bulunmaktadır. Pencerenin iç tarafında, açık mavi zemin üzerinde, pencerenin ortasından geçen bir eksenden çıkan mavi çifte rumiler arasında üstte açık yeşil, ve pembe alttakiler kırmızı renkli palmet motifleri yerleştirilmiştir. **Resim 27**

Altındaki pencerenin etrafında, yapıdaki diğer pencere kenar bordürlerindeki, **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle** yapılmış, yeşil zemin üzerine beyaz hatayı ve kırmızı çarkıfelek çiçeği motiflerinden oluşan bordür, oldukça silik ve parçalar halinde görülmektedir. Bu pencere, dıştan kırmızı bir şerit ile konturlanmıştır.

Revzen: Pencerenin iç tarafında yer alan bordürde, açık mavi altıgen kartuşlar içinde kıvrık dallar üzerinde yeşil yapraklar ve kırmızı çiçek motifleri yer almaktadır. Kartuşların uçlarında yeşil üçgenler yer almaktadır. Bu bordürün iç tarafından mavi camlardan oluşan ince bir bordür geçmektedir. Pencerenin iç tarafında, üç bölüm yer almaktadır. Üst bölümde yeşil zeminde sarı kıvrık dallar arasında kırmızı palmet motifi yer almaktadır. Orta bölümde, merkezde yer alan kırmızı palmet motiflerinden

çıkan açık sarı dallar ve yeşil yapraklar arasında kırmızı çiçek motifleri yer almaktadır. Alt bölümde, sarıyla çevrili yatay yerleştirilmiş altıgen bir madalyon içinde, yeşil yapraklar arasında açık mavi zemin üzerinde dört adet kırmızı palmet motifi yer almaktadır. Bu kompozisyonda, kırmızı palmet motifleri pencerenin ortasından geçen bir eksenden oluşturmaktadır. **Resim 27**

Bu bölümde dikkat çekici olan, yarım kubbenin, yay şeklindeki formunun, aşağıya doğru inildikçe küçülerek (çeyrek kubbelerde ve pencerelerin içine açıldığı kemerlerde ve pencere alınlıklarında) tekrarlanmasıdır. Ayrıca ortadaki revzenli iki pencerenin, birbirlerine yakın yerleştirilerek, alttaki dikdörtgen pencere seviyesinde duvar yüzeyinin boş bırakılarak değişik bir ritm yakalanmıştır.

Çeyrek kubbelerin , mukarnaslı pandantiflerinin altına denk gelen iki yan bölümünde, duvara bir kemer açılarak, “**üçlü pencere sıralaması**” aynı kalem işi süsleme özellikleri ve revzen kompozisyonuyla tekrarlanmıştır. Doğu duvarının sol tarafında ise, üstte yuvarlak revzenli bir pencere, altta dikdörtgen mermer söveli bir pencere yer almaktadır. Bu pencerenin sivri kemerli, revzenli alınlığı olmadığı için duvardaki simetri bozulmuştur. Aynı zamanda, çeyrek kubbelerin küçük olması nedeniyle, duvara açılan sivri kemerler, çeyrek kubbelerin merkezinden geçen bir eksen üzerinde değildir. Duvarın ortasına doğru kaydırılmıştır. Bu pencerelerin etrafındaki kalem işi süsleme ve revzen kompozisyonu, mihrap ve köşe kubbelerinin altındakilerin bir tekrarıdır.

3.1.1.2.2.2.Güneydoğu Köşe kubbesinin Doğu Duvarı: Bu duvara, sivri bir kemer yerleştirilmiş, kemerin içinde, sıva ile kaplı duvar yüzeyine, “**üçlü pencere sıralaması**” ” aynı kalem işi süsleme özellikleri ve revzen kompozisyonuyla tekrarlanmıştır. **Resim 28**

3.1.1.2.3.Batı Duvarı:

Batı duvarı, doğu duvarı gibi, batı yarım kubbesinin altındaki duvar ile güneybatı köşe kubbesinin batı duvarı olmak üzere iki bölüm halindedir. Kubbeyi

taşıyan payeler, köşe kubbesinin alındaki kısmı görsel olarak perdelemektedir.

Resim 29

Batı yarım kubbesinin altında kalan duvar, doğudaki aynı bölümle simetrik değildir. Duvarın ortasına, sivri kemerli, revzenli iki pencere alt alta yerleştirilmiştir. Bu kısmın sol tarafındaki çeyrek kubbenin altında, yapıdaki “**üçlü pencere sıralaması**” revzenleri ve kalem işi süslemeleriyle birlikte tekrar edilmiştir. Sağ taraftaysa, pencere sıralaması yerine, basık bir yay kemer içine, Batı Giriş Kapısı açılmıştır.

Ortadaki sivri kemerli iki pencerenin **revzenleri ve kalem işi süslemeleri**, Doğu duvarındaki simetriğiyle aynı özelliklidir. Dıştan kırmızı bir çizgiyle çevrili bu bordürün içinde, yeşil zemin üzerine beyaz ve kırmızı hatayi ve rûmi motiflerinin oluşturduğu bir kompozisyon yer almaktadır. Ayrıca, kemer alınlıklarının iki yanında yeşil zemin üzerine beyaz renk ile karanfil motiflerinden oluşan süsleme yer almaktadır. Bu süsleme doğudaki pencere alınlığında görülmemektedir.

3.1.1.2.4.Giriş(Kuzey) Duvarı:

Giriş duvarı, kubbeyi taşıyan iki paye arasında kalan bölüm ve doğu ve batı yarım kubbelerinin altındaki kısımların kuzey duvarları şeklinde üç bölüm halindedir. **Resim 30**

Kubbeyi taşıyan iki paye arasına atılan sivri kemer yüzeyine, üstte bir sivri kemerli, iki yuvarlak, altta sivri kemerli dört adet revzenli pencere yerleştirilmiştir. Bütün pencerelerin etrafını, yapıdaki diğer pencerelerde olduğu gibi, dıştan kırmızı bir çizgiyle çevrili bu bordürün içinde, yeşil zeminde kıvrık dallar üzerinde beyaz şakayık ve kırmızı çarkıfelek çiçeklerinin yer aldığı bir bordür çevrelemektedir.

Resim 31

Revzenler: Üst sırada, kenarlarda yer alan yuvarlak pencerelerde aynı kompozisyon yer almaktadır. Pencereyi içten saran yuvarlak bordürde, dikdörtgenler

içinde açık yeşil zeminde kıvrık dallar üzerinde sarı yapraklar ve kırmızı çiçek motifleri yer almaktadır. Dikdörtgenlerin uçlarındaki rozetlerde mavi çiçek motifleri yer almaktadır. İç kısımdaki yuvarlak zeminin ortasında, açık yeşil zemin üzerinde yer alan pembe çarkifelek çiçeğinin içinden çıkan altı ışın üzerinde sarı rumiler, kırmızı ve sarı palmet ve mavi yaprak motifleri yer almaktadır.

Ortada yer alan sivri kemerli revzenin iç tarafında yer alan bordürde, açık mavi altıgen kartuşlar yer almaktadır. Kartuşların uçlarındaki rozetlerin iki yanındaki küçük yeşil üçgenler ve rozetlerin içinde yeşil zemin üzerinde açık sarı çiçek motifleri bulunmaktadır. Pencerenin iç tarafında, açık mavi zemin üzerinde, pencerenin ortasından geçen bir ekseninden çıkan açık yeşil çifte rumiler arasında pembe ve firuze palmet motifleri alternatif olarak yerleştirilmiştir.

Alt sıradaki biri küçük, dört adet sivri kemerli pencerede, yukarıdaki sivri kemerli pencerenin revzen kompozisyonu, küçük farklarla uygulanmıştır. Alt sıranın ortasında yer alan, soldaki daha küçük sivri kemerli pencerede, iç tarafında yer alan bordürde, açık mavi altıgen kartuşlar yer almaktadır. Kartuşların uçlarındaki rozetlerin iki yanındaki küçük yeşil üçgenler ve rozetlerin içinde yeşil zemin üzerinde açık sarı çiçek motifleri bulunmaktadır. Pencerenin iç tarafında, açık mavi zemin üzerinde, pencerenin ortasından geçen bir ekseninden çıkan açık yeşil çifte rumiler arasında pembe ve firuze palmet motifleri alternatif olarak yerleştirilmiştir.

Alt sıranın iki yanında yer alan iki sivri kemerli pencerenin revzenleri, iç bordürdeki küçük farklılık dışında aynı kompozisyona sahiptir. İç bordürdeki renkler değiştirilmiştir. Açık mavi renkli altıgen kartuşların uçlarında (yeşil yerine) sarı renkli üçgenler yer almaktadır. Rozetlerdeki çiçekler de (sarı yerine) yeşil renklidir.

İki duvar payesi arasında mahfil yer almaktadır. Duvar payelerinin başlık seviyelerinde, dairesel levhalar içinde, yeşil zemin üzerinde altın yıldız ile Hasan ve Hüseyin yazılıdır.

Kemerin altındaki duvar yüzeyi mahfil tavanı altında, düşey olarak üç bölüme ayrılmıştır. Ortada yer alan bölüm, dikdörtgen prizma şeklinde iç mekana doğru bir girinti yapmaktadır. Bu girintinin içine, Ana Giriş Kapısı yerleştirilmiştir.

Mahfil tavanı üzerine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle kırmızı zemin üzerinde beyaz çifte rumi ve palmetlerle dolgulu, palmet motifleri yerleştirilmiştir.

3.1.1.2.4.1.Ana Giriş Kapısı:

Ana Giriş Kapısının etrafına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Bu süsleme bordüründe, yeşil zeminde kıvrık dallar üzerinde beyaz şakayık ve kırmızı çarkifelek çiçekleri yer almaktadır. Bu çerçevenin üst tarafında, alçı mukarnaslı kapı kavsarası yer almaktadır. Kavsara üç yönden kalın bir kırmızı çizgiyle çevrilidir. Bu çizginin altında, kavsaranın iki yanında sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, kırmızı zemin üzerinde beyaz çifte rumiler arasında yer alan şakayık ve palmet motiflerinden oluşan süsleme yer almaktadır. Kavsaranın alt tarafında, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle kırmızı zemin üzerinde beyaz çifte rumi ve palmetlerle dolgulu, büyük bir palmet motifi yerleştirilmiştir. **Resim 32**

Basık yay kemerli giriş kapısı pembe taş ve beyaz mermerin alternatif dizilişinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Kapı sövesi de pembe ve beyaz taşlardan oluşmaktadır.

Ana Giriş Kapısının iki yanında, Bursa kemerli iki niş yer almaktadır. Bu nişlerin içinde, cami zemin seviyesinde birer adet dikdörtgen beyaz mermer söveli pencere yer almaktadır.

Ana Giriş Kapısının solunda Müezzin Mahfili, sağında ahşap Kadınlar Mahfili yer almaktadır.

3.1.1.2.4.2.Müezzin Mahfili: Üç adet, baklavalı başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli pembe damarlı ve beyaz mermer sütun üzerinde yer almaktadır. Düz beyaz mermer levhalar üstünde altıgen yıldız motiflerinin işlendiği beyaz mermer korkuluk

levhası yer almaktadır. Kuzey iç duvarında, sülüs yazıyla, malakari tekniğiyle **Ya Hazret-i Bilâl Habeşi**⁵ yazılıdır.

Yarım kubbelerin altındaki kuzey duvarı simetrik olarak düzenlenmiştir. Duvarlara açılan birer sivri kemerli nişin içine cami zemin seviyesinde dikdörtgen beyaz mermer söveli birer pencere yerleştirilmiştir. Niş kemerlerinin üzerinde, çeyrek kubbelerin kemerlerindeki **kalem işi süsleme** uygulanmıştır. Ana ve yarım kubbe eteklerindeki benzer ok başlı palmet motiflerinin içine yeşil zemin üzerine beyaz renk ile şakayık ve rûmi dolgulu bir bordür yer almaktadır. Bu motifler dıştan kırmızı renkle konturlanmıştır. **Resim 33**

Kuzey Duvarındaki **Revzenler**: Kubbeyi taşıyan kemerin kemer yüzeyine açılan yedi adet pencerenin tümünde revzen yer almaktadır. Mihrabın üzerindeki revzende mihrap nişi içinde vazodan çıkan çiçek motiflerinin yer alması, başka yapılarda çinide gördüğümüz bu motifi, revzende görmek ilgi çekicidir.

3.1.1.2.4.3.Vaaz Kürsüsü: Ahşap işçiliğinin bir örneği olan, vaaz kürsüsünün yüzeyleri, üç tabla şeklinde düzenlenmiştir. Üst tablalar, geometrik motiflerle şebekeli, orta ve alt tablalardaysa, çok ışınlı geometrik yıldız geçme motifleri künde-kâri tekniğiyle uygulanmıştır. **Resim 34**

3.1.1.3. Mekânsal Süsleme Programı Malzeme ve Teknikleri

3.1.1.3.1. Kalem İşi:

Ana kubbe, yarım ve çeyrek kubbelerin içinde, ana, yarım ve çeyrek kubbe kasnakları ve içindeki pencerelerde, ana kubbeyi taşıyan kemerler ve pandantiflerinde, köşe kubbeleri içi, pandantifleri ve kemerlerinde, duvarlarda yer alan üst ve orta sıra pencerelerinin etrafında, alt sıra pencerelerin sivri kemerli alınlıklarının etrafında, Ana Giriş Kapısı kavsarası ve sövesinin dışında, mahfil korkuluklarında, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yer almaktadır.

⁵ Anlamı: İlk ezanı okuyan müezzinin adı, Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.g.e. S.36

3.1.1.3.2. Taş Süsleme: Mermerden yapılmış Müezzin Mahfili, mihrap ve minber taş işçiliğinin örnekleridir. Renkli taş işçiliği, Ana Giriş Kapısı yay kemerinde geçme tekniğiyle iki renkli olarak görülür.

3.1.1.3.3. Çini Süsleme: Yapıda uygulanmamıştır.

3.1.1.3.4. Alçı Süsleme

3.1.1.3.4.1. Malakâri: Kuzey duvarında yazı süsleme olarak yer almaktadır.

3.1.1.3.4.2 Revzenler: yapıdaki bütün üst ve orta sıra pencereleri revzenlidir. Yuvarlak pencerelerde aynı kompozisyon, renk değişikliğiyle uygulanmıştır. kuzey duvarındaki yuvarlak pencerelerde merkezde yer alan pembe çarkıfelek çiçeği, doğu duvarında kırmızıya, sarı rumiler yeşile dönüşmüştür.

Aynı kural kuzey duvarındaki alt sıra pencerelerin iki ucundaki pencerelerde de geçerlidir. Dış bordürdeki renkler sarı (dış)-yeşil (iç) iken, ters çevrilerek sarı (iç)-yeşil (dış)a dönüşmüştür.

3.1.1.3.5. Yazı Süsleme: Merkezi kubbe, yarım kubbeler ve pandantiflerin merkezinde sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, mihrap ve minber üzerinde mermer üstüne kazıma tekniğiyle, kuzey duvarında malakâri tekniğiyle yazı süsleme yapılmıştır.

3.1.1.3.6. Ahşap İşçiliği: Vaaz kürsüsü, mihrabın iki yanında yer alan ikişer pencerenin kapakları daha ayrıntılı olmakla birlikte, tüm alt sıra pencere kapakları, dolap kapakları, kündekâri tekniğiyle yapılmıştır.

3.1.1.3.7. Maden İşçiliği: Mihrabın iki yanında yer alan ikişer pencerenin kilitleri, çekme halkaları, rozetleri ve kayıtlarında ve orta tablaların merkezindeki kabarlarda yer almaktadır.

3.1.2.Cephelerdeki Süsleme Programı

3.1.2.1.Kuzey Cephesi

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii cephe görünümüne,merkezi kubbe egemendir. Kubbenin dışı, kasnağındaki yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli pencerelerin ve kubbe payandalarının üzeri, kurşun levhalarla kaplıdır. Kubbe merkezinde, altın yaldızlı alem vardır. **Resim 35**

Kuzey cephesi, merkezi kubbenin altındaki kuzey duvarı ve son cemaat yerinden oluşmaktadır. Yapı plan şeması gereği, kuzeyde yarım kubbe yer almamaktadır. Bu kısımda, kasnağa kadar yükseltilmiş, küfeki taşından örülmüş bir kalkan duvarı içine sivri bir kemer açılmış, bu kemer yüzeyine, üst sırada, ortada sivri kemerli, iki yanında birer yuvarlak pencere, alt sırada, dört adet sivri kemerli olmak üzere iki sıra halinde pencere açılmıştır. Tüm pencerelerin şişe dibi içlikleri vardır.

3.1.2.1.1.Son Cemaat Yeri Örtü Sisitemi

Yapının kuzey duvarına bitişik olan son cemaat yeri, giriş kapısının önünde çapraz tonoz, iki yanda ikişer kubbe ile örtülü, beş bölüm halindedir. Son cemaat yerinin önünde, ahşap kırma çatılı ikinci son cemaat yeri yer almaktadır. **Resim 36**

Son cemaat yeri revakı, mukarnaslı başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli 6 mermer sütun tarafından taşınmaktadır. Sütunlar, giriş kapısının iki yanında avlu zemininden yaklaşık yarım metre yüksekliğindeki, mermer kaplı bir platform üzerine yuvarlak kaidelere oturmaktadır. Giriş kapısının önündeki zemin, avlu zeminiyle aynı seviyededir. Kemer köşe yüzeyleri küfeki taşı ile kaplıdır. Son cemaat yeri örtü sistemini taşıyan kemerler, kırmızı ve beyaz taşın alternatif olarak dizilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir.

Son cemaat yeri revak örtüsü, kurşun levhalarla kaplıdır. Tonoz ve kubbelerin merkezinde, altın yaldızlı birer alem yer alır.

Örtü Sistemindeki Kalem İşi Süsleme: Giriş kapısının önündeki çapraz tonozun merkezine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Tonozun merkezinde kare şeklinde bir süsleme yer almaktadır. Karenin ortasında, kırmızı zemini üzerine beyaz konturlarla dörtgen yıldız motifi yerleştirilmiştir. Bu motifin dört tarafına, kırmızı zemin üzerine beyaz renkle şakayık ve rumiler yerleştirilmiştir. Kare, dıştan kalın kırmızı bir çizgiyle çerçevelenmiştir. Bu çerçevenin dışında, ok başlı palmet motiflerinin yer aldığı bir çerçeve daha yer almaktadır. **Resim 37**

Tonozun etek kısmında, küçük ve büyük ok başlı palmet motiflerinin alternatif olarak sıralandığı bir süsleme bordürü yer almaktadır. Dıştan sarı renkle konturlanmış bu motiflerin içine, kırmızı zemin üzerine beyaz renkle kıvrık dallı rumilerden oluşan bir süsleme yapılmıştır. Rumilerin arası, lacivert renkle doldurulmuştur.

Son cemaat yerindeki tüm kubbelerin yüzeyinde aynı süsleme programı uygulanmıştır. Kubbe merkezine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle bir yuvarlak madalyon motifi yerleştirilmiştir. Lacivert zeminli madalyonun içine, merkezdeki koyu kırmızı sekizgen yıldız motifinden çıkan çizgiler üstüne sarı ve koyu kırmızı yapraklı sekiz adet şakayık motifi yerleştirilmiştir. Şakayıkların etrafı, beyaz rumilerle dolgulanmıştır. Madalyonun dışında, koyu kırmızı zemin üzerinde kıvrık dallardan oluşan bir bordür yer almaktadır. En dışta, kırmızı ok başlı palmet motiflerinden oluşan bir bordür yer almaktadır. **Resim 38**

Kubbelerin eteğinde, küçük ve büyük ok başlı palmet motiflerinin alternatif olarak sıralandığı bir süsleme bordürü yer almaktadır. Dıştan sarı renkle konturlanmış bu motiflerin içine, kırmızı zemin üzerine beyaz renkle kıvrık dallı rumilerden oluşan bir süsleme yapılmıştır. Rumilerin arası, lacivert renkle doldurulmuştur.

Kubbe eteği ve pandomtflerln kenarından dar br süsleme bordürü geçmektedir. Bu bordür, lacivert zemin üzerinde beyaz renkli çifte rumiler arasına kırmızı ve sarı yapraklı palmet motiflerinin yerleştirilmesinden oluşmaktadır. Bu bordür dıştan ince br kırmızı çizgiyle çevrilidir.

Kubbe pandomtflerlnln merkezine sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Pandomtflerlnln merkezine yerleştirilen yuvarlak madalyonların merkezinde, lacivert zemin üzerinde kırmızı sekizgen yıldız motifi yer almaktadır. Bu yıldızın uçlarındaki beyaz palmet motiflerinden çıkan beyaz çifte rumiler arasında yer alan sarı palmet motiflerinin etrafı kırmızı renkle dolguludur. Madalyonun dışı, sarı palmet motiflerinden oluşan br bordürle çevrilidir.

3.1.2.1.2 Son Cemaat Yeri Duvarı:

Küfeki taşıyla kaplı bu duvar, üst örtü sistemini taşıyan kubbelerin sivri kemerleriyle beş bölüme ayrılmıştır. Ortadaki Ana Giriş Kapısının iki yanında simetrik olarak düzenlenmiştir.

3.1.2.1.2.1.Ana Giriş Kapısı: Küfeki taşından dışa kabartmalı br silme ile çevrilidir. Küfeki taşından mukarnas kavsaranın iki yanında rozet motifleri yer almaktadır. Giriş kapı sövesinin kenarında, kum saatli sütunceler yer almaktadır. Kapı nişinin iki yanına, mukarnaslı mihrap nişleri yerleştirilmiştir. **Resim 39**

Bu kapıda, Arapça kitabe kavsaranın hemen altında yer almaktadır. Kavsara oldukça yüksek ve geniş tutularak, alt kısımdaki kapı bölümüyle neredeyse eşit ağırlık kazanmaktadır. Arapça **kitabe**⁶ mermer üstüne kazıma tekniğiyle yeşil zemin

⁶ Anlamı:

1. Sağlam ve endamlı bu cami, hayır ve iyilikler sahibesi saltanat tacının incisi
2. Yüce şanı olan, mülk, dünya ve dinin ismeti-Allah'ın kendisine bol ihsanda bulunmayı nasip ettiği
3. Dünyada hakanların hakanı, doğuda ve batıda sultanların sultanı adaleti ve ihsanları ile yeryüzünü bayındır kılan
4. İman ehli için güven ve asayışı kurup saplayan Sultan oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman
5. Han-Allah hilafetin ölümsüzleştirilenin kızı Hanım Sultan yaptı. Cami 954 Peygamberin hicret yılının Zilhicce ayında (1548 Şubat ayı) tamamlandı. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.g.e. S. 33

üzerinde celi altın yaldızlı celi sülüs harflerle yazılmıştır. Bu yazının hattatı bilinmemektedir.

Ana Giriş Kapısı Kanatları: Ahşap işçiliğinin bir örneği olan giriş kapısı, iki kanat şeklindedir. Kapı kanatları, üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Üst kanatta Muhakkak harflerle, fildişi zeminde siyah boya ile Kelime-i Tevhid yazılmıştır. Aynanın çevresi künde-kâri tekniğiyle meandr motifleriyle süslenmiştir. **Resim 40**

Düsey bir dikdörtgen şeklindeki orta tablanın merkezine, üzerinde fildişi kakma tekniğiyle beşgen yıldız motifi işlenmiş olan kabara konmuştur. Tablanın üst ve alt kısımlarına, aynı beşgen motifi, tablanın ortasından geçen bir eksen üzerinde yerleştirilmiştir. Köşelerde ise, oniki kollu yıldız motifinin çeyrekleri bulunur. Tablanın üst ve altına, çok değişik bir tasarım olan metal üzerine fildişi rozetler, dörder adet raptedilmiştir. Tablanın iki yanına ise, yine başka yapılardaki ahşap işçiliği örneklerinde karşılaşılmayan, değişik bir süsleme örneği olan fildişi şeritlerle çevrili altıgenler içine, kazıma tekniğiyle, ortadaki hatayı motifinden çıkan kıvrık dallar üzerinde rumi motifleri işlenmiştir. **Resim 41 ve 42**

Alt tablada, orta tabladaki geometrik desenler, tekrarlanmıştır. Tablanın ortasına, beşgen motifleri, köşelerine ise, altıgen yıldız motiflerinin çeyrekleri işlenmiştir. **Resim 44**

Tüm tablaların kenarları, ahşap içine kakma tekniğiyle, fildişi şeritlerle çevrilidir. Kapı binisinde, sedef, fildişi, abanoz, maun, gümüş tel ve şimşir malzeme ile kakma ve kaplama, palmet, rûmi, rozet gibi bitkisel desenler, altıgen, sekizgen, daire, kare, eşkenar dörtgen gibi geometrik şekiller içinde merkezi, kapalı ve simetrik düzenlemelerle yazı vardır.

Ana Giriş Kapısı kilitleri, **maden işçiliğinin** bir örneğidir. Bakır üzerine tombak tekniğiyle süslenmiş, oval bir madalyon şeklindeki kilitlerin ortasından

geçen bir eksenden çıkan kıvrık dallar üzerindeki rumi-palmet motifleri, ajur tekniğiyle işlenmiştir. **Resim 41**

3.1.2.1.2.2. Ana giriş kapısının iki yanındaki son cemaat yeri duvar yüzeyleri, son cemaat yerini örten, küfeki taşından örülmüş revak kemerleriyle üstten sınırlanmış ve düşey olarak ikişer bölüme ayrılmıştır. Ana giriş kapısının sağ ve ve solundaki ilk bölümlerde, beyaz mermer söveli dikdörtgen şeklinde bir pencere ile, bir mihrabiye nişi açılmıştır. **Resim 43**

Bu bölümü üstten sınırlayan kemer üzengisi, yukarı ve aşağı doğru bakacak şekilde birleştirilmiş iki adet sütun başlığı şeklinde, küfeki taşına kazıma tekniğiyle yapılmış bir süslemeye sahiptir. **Resim 45**

Mihrabiye, dışa taşkın silmelerle dikdörtgen şeklinde bir çerçeveye alınmıştır. Beş sıra mukarnaslı kavsarasının altında, beş kenarlı niş kısmı bulunur. **Resim 46**

Ana giriş kapısının sağındaki ilk kubbenin altındaki dikdörtgen söveli pencerenin üstüne, bir mükebbire açıldığı için, simetrisi bozulmuştur.

İkinci kubbelerin altındaki duvarda, siyah taş ve beyaz mermerin alternatif dizilişinden oluşan sivri alınlıklı, beyaz mermer söveli bir adet dikdörtgen pencere ve son cemaat yeri köşelerine yakın olarak birer adet minareye çıkış kapısı yer almaktadır. Bu kapılar, küfeki taşından dışa taşkın dikdörtgen bir silme ile çevrilidir. Siyah taş ve beyaz mermerin dönüşümlü dizilişinden oluşan basık yay kemerin üzerinde mermer üstüne kazıma tekniğiyle, sülüs harflerle yeşil zemine altın yaldızla **Kelime-i Tevhid** yazılıdır. Bu yazının hattatı bilinmemektedir.

3.1.2.1.3 Dış Revak Örtü Sistemi:

Son cemaat yerini üç yönden saran ahşap dış revak, Doğu Giriş Kapısı ve Şadırvana doğru uzatılmıştır. Dış revakın taşıyıcı sistemi, baklavalı başlıklı, üstten ve

alttan bronz bilezikli mermer sütunlar ve T ve L şeklindeki ayaklardan oluşmaktadır.

Resim 47

Doğu giriş kapısının önündeki dış revak, güney yönünde iki adet mermer sütun ile taşınmaktadır. Dış revakın doğu kolu, iki kenarında baklavalı başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli gömme mermer sütun olan T şeklinde bir ayaktan sonra iki mermer sütun ve köşede, iki ucunda baklavalı başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli gömme mermer sütun olan L şeklindeki ayakla tamamlanmaktadır.

Dış revakın kuzey kolu, köşelerde, iki ucunda baklavalı başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli gömme mermer sütun olan L şeklinde iki ayaktan sonra, üçer adet mermer sütun ile desteklenmektedir. Kuzey cephesinin ortasında yer alan ve şadırvana doğru uzatılan çatıyı, kenarlarda iki adet T şeklinde ayak ve altı adet sütun taşımaktadır.

Dış revakın batı kolu, köşelerdeki L ve T şeklindeki iki ayak arasında iki mermer sütun ile taşınmaktadır. Dış revak, baklavalı mermer başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli dört sütun ile dış avluya doğru uzatılarak, şadırvanın üstünü örten çatıyı taşımaktadır.

3.1.2.1.4.Şadırvan: Ahşap kırma çatı ile örtülü şadırvan gövdesi, yirmi yüzlüdür. Her yüzde, üstte baklava desenlerinden oluşan mermer şebeke, altta, dışa taşkın silmeli dikdörtgen bir çerçeve içinde dışa taşkın silmeli sivri bir kemer içine yerleştirilmiş mermer çeşme aynaları içinde birer musluk yer almaktadır. Şadırvan, onikigen şeklindeki bir kaideye oturmaktadır. **Resim 48**

Avlu dış revakından şadırvan revakına geçiş, T şeklindeki ayaklarla gerçekleştirilmiştir.

3.1.2.1.5.Minareler: Son cemaat yerinin doğu ve batı uçlarında iki adet tek şerefeli minare yer almaktadır. Küfeki taşından yapılmışlardır. **Resim 49**

3.1.2.2.Doğu Cephesi

Doğu cephesi, üst örtü ve küfeki taşından örülmüş doğu duvarı olmak üzere bölüm halindedir. **Resim 50**

Merkezi kubbe, tüm cephelerde olduğu gibi, bu cepheye de egemendir. İkinci kademeyi doğu yarım kubbesi oluşturmaktadır. Kubbe kasnağının oturduğu kare çerçeve, küfeki taşından örülmüş bir duvar ile vurgulanmıştır. Bu duvarın altındaki doğu yarım kubbesinin dışı ve kasnağındaki yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli pencerelerin etrafı, kurşun levhalarla kaplıdır

Üçüncü kademe, güneydoğu köşe kubbesi ve yarım kubbenin iki yanındaki çeyrek kubbelerden oluşmaktadır. Güneydoğu köşe kubbesinin üzeri, dikdörtgen şeklinde kurşun levhalarla kaplıdır. Bu levhalar arasında dışa taşkın olarak yer alan yivler, kubbe merkezinde birleşmektedir.

Doğu duvarı, yarım kubbenin kasnağı altına kadar üç basamak halinde yükseltilmiştir. Dışa taşkın silmeler, bu basamakları saçak seviyesinde dolaşarak vurgulamaktadır. İlk basamaktaki çeyrek kubbelerin üzerleri, kurşun levhalarla kaplanmış, küfeki taşından örülmüş kasnaklarına, yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli ikişer pencere açılmıştır.

Doğu duvarı, yarım kubbenin altındaki bölüm ve güneydoğu kubbesinin altındaki bölüm olmak üzere iki bölüm halindedir.

Yarım kubbenin altındaki doğu duvarı, düşey olarak üç bölüm halindedir. Ortada, dikdörtgen bir silme içine alınmış, söve kemeri beyaz mermer ve küfeki taşının alternatif dizilişinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahip sivri kemerli, şişe dibi içlikli iki pencere, alt alta yerleştirilmiştir.

Doğu cephesinin sağ tarafında, çeyrek kubbenin altına denk gelen bölümde, “**üçlü pencere sıralaması** ” uygulanmıştır. Bu dizilişte, üstte derin bir kare çerçeve

içine alınmış yuvarlak pencere, altta dikdörtgen bir silme içine alınmış, sivri kemerli alınlığı şişe dibi içlikli, pembe porfir dikdörtgen söveli bir pencere yer almaktadır. Pencere alınlığının sivri kemeri, siyah mermer ve küfeki taşının alternatif dizilişinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir.

Doğu cephesinin sol tarafında, sağ taraftaki “**üçlü pencere sıralaması**”, küçük bir farkla tekrarlanmıştır. Çeyrek kubbenin altına denk gelen bölümde, üstte derin bir kare çerçeve içine alınmış yuvarlak pencere, altta dikdörtgen bir silme içine alınmış, pembe porfir dikdörtgen söveli bir pencere yer almaktadır. Bu kısımdaki pencerenin alınlığı olmadığından, üst kısımdaki siyah mermer ve küfeki taşının dönüşümlü dizilişinden oluşan sivri kemerin içi, küfeki taşından örülmüştür.

Doğu cephesinin güney köşesinde yer alan köşe kubbesinin önündeki, küfeki taşından örülmüş doğu duvarında “**üçlü pencere sıralaması**” tekrarlanmıştır.

3.1.2.3.Batı Cephesi

Batı cephesi, üst örtü ve küfeki taşından örülmüş batı duvarı olmak üzere bölüm halindedir. Merkezi kubbe, tüm cephelerde olduğu gibi, bu cepheye de egemendir. **Resim 51**

Batı cephesi, kısmi olarak, doğu cephesiyle simetriktir. Cephe düzenlemesi, Batı yarım kubbesinin altına kadar, Doğu cephesiyle aynı özelliklere sahiptir.

Batı duvarı, yarım kubbenin altındaki bölüm ve güneybatı kubbesinin altındaki bölüm olmak üzere iki bölüm halindedir.

Batı duvarı, yarım kubbenin altında, düşey olarak üç bölüm halindedir. Ortada, dikdörtgen bir silme içine alınmış, söve kemeri beyaz mermer ve küfeki taşının alternatif dizilişinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahip sivri kemerli iki pencere, alt alta yerleştirilmiştir.

Batı cephesinin sağ tarafında, çeyrek kubbenin altına denk gelen bölümde, “**üçlü pencere sıralaması** ” alt sıradaki dikdörtgen pencerenin alınlığının sivri kemeri, beyaz mermer ve küfeki taşının alternatif dizilişinden oluşacak şekilde tekrarlanmıştır.

Batı cephesinin sol tarafı, ahşap saçak ile örtülü dış son cemaat yerinin altına denk gelmektedir. Bu bölümde Batı Giriş Kapısı yer almaktadır.

3.1.2.3.1.Batı Giriş Kapısı: Basık yay kemer şeklindeki kapı kemeri, pembe-beyaz taşların alternatif olarak dizilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Kapı sövesi beyaz mermerdendir.

Batı Giriş Kapısı Ahşap Kanatları: Döneminin ahşap işçiliğinin en iyi örneklerinden biridir. **Resim 52** Kündekâri tekniğiyle yapılmış kanatlar üç bölüm şeklinde düzenlenmiştir.

Yatay dikdörtgen şeklindeki üst tablada, Muhakkak harflerle ahşap üstüne boya ile **Kelime-i Tevhid** yazılıdır. Tablanın etrafı, dört köşeli yıldız motifleriyle çevrilidir.

Düşey bir dikdörtgen şeklindeki orta tablanın merkezine, on kollu yıldız motifi, köşelere bu motifin çeyrekleri yerleştirilmiştir. Yıldız motiflerini oluşturan parçaların içine, fildişi kakılmış ve üzerlerine, kazıma tekniğiyle, çifte rumilerden oluşan palmet motifleri işlenmiştir.

Alt tablanın merkezine, iç içe geçmiş iki eşkenar dörtgen motifi yerleştirilmiş, bu motiflerin içleri, beş kollu yıldızların yarımaları, tablanın köşelerine ise, on kollu yıldız motifinin çeyrekleri işlenmiştir.

Batı Giriş Kapısının Maden İşçiliği: Kapı kanatlarının üst ve altlarında, uçları palmet şeklinde biten bakır kayıtlar, orta tablaların üst ve altlarında dörder adet metal rozet ve iki adet kilit bulunmaktadır. Kapı çekme halkalarının yerinde, sol

kanatta bir adet kilit deliği, sağ kanatta ise, dönem üslubuna uymayan Barok motifli bir çekme halkası bulunmaktadır.

Kapı kilitleri, bakır üstüne tombak tekniğiyle süslenmiştir. Uçları sivriltilmiş oval madalyon şeklindeki kilitlerin üzerine, ajur tekniğiyle, kıvrık dallar üzerindeki rumi-palmet motifleri işlenmiştir.

Batı cephesinin güney köşesinde yer alan köşe kubbesinin önündeki batı duvarı, “**üçlü pencere sıralaması** ” alt sıradaki dikdörtgen pencerenin alınlığının sivri kemeri, beyaz mermer ve küfeki taşının alternatif dizilişinden oluşacak şekilde tekrarlanmıştır.

3.1.2.4.Güney (Mihrap) Cephesi

Güney (mihrap) cephesi, üst örtü ve güney (mihrap) duvarı olmak üzere iki kademe halindedir. **Resim 53**

İlk kademede merkezi kubbeden sonra, ikinci kademeyi güney yarım kubbesi oluşturmaktadır. Kubbe kasnağının oturduğu kare çerçeve, küfeki taşından örülmüş bir duvar ile vurgulanmıştır. Bu duvarın altındaki güney yarım kubbesinin dışı ve kasnağındaki yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli pencerelerin etrafı, kurşun levhalarla kaplıdır

Üçüncü kademeyi güneydoğu ve güneybatı köşe kubbeleri ve yarım kubbenin iki yanındaki çeyrek kubbelerden oluşmaktadır. Güney yarım kubbesinin iki yanındaki çeyrek kubbelerin , küfeki taşından örülmüş kasnağına, yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli ikişer pencere açılmış, üzerleri kurşun levhalarla kaplanmıştır.

Köşe kubbelerinin, küfeki taşından örülmüş sekizgen kasnaklarının cepheye bakan iki yüzüne, yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli iki pencere açılmış, üzerleri, dikdörtgen levhalar şeklinde kurşunla kaplıdır. Kurşun levhaların arasında dışa taşkın olarak yer alan yivler, kubbe merkezindeki alemlerde birleşmektedir.

Güney duvarı, yarım kubbenin altında ve köşe kubbelerinin altında olmak üzere üç bölüm halindedir.

Yarım kubbenin altındaki güney duvarı, düşey olarak üç bölüm halindedir. Ortada, dikdörtgen bir silme içine alınmış, söve kemeri beyaz mermer ve küfeki taşının alternatif dizilişinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahip sivri kemerli, şişe dibi içlikli iki pencere, alt alta yerleştirilmiştir.

Güney cephesinin sağ ve sol tarafında simetrik olarak, “**üçlü pencere sıralaması**” alt sıradaki dikdörtgen pencerenin alınlığının sivri kemeri, beyaz mermer ve küfeki taşının alternatif dizilişinden oluşacak şekilde tekrarlanmıştır.

Güneydoğu ve güneybatı köşelerinde yer alan kubbelerin güney duvarlarında yine, “**üçlü pencere sıralaması**” alt sıradaki dikdörtgen pencerenin alınlığının sivri kemeri, beyaz mermer ve küfeki taşının alternatif dizilişinden oluşacak şekilde tekrarlanmıştır.

3.1.2.3.Cephelerdeki Süsleme Malzeme ve Teknikleri

3.1.2.3.1. Kalem İşi Süsleme : Son cemaat yeri revakı iç yüzeylerinde (tonoz ve kubbelerinde, kubbe pandantiflerinde) sıva üstüne kalem işi olarak uygulanmıştır.

3.1.2.3.2. Taş İşçiliği: Yapının tüm dış cepheleri, küfeki taşı ile örülüdür. Yapıdaki alt sıra pencere söveleri beyaz mermerdir. Avlu zemini beyaz mermer kaplıdır. Şadırvan çeşme aynaları beyaz mermerdendir.

Renkli Taş İşçiliği: son cemaat yeri üst örtü sistemini taşıyan kemerlerde, Ana Giriş Kapısının ve minareye çıkış kapılarının basık yay kemerlerinde, pembe taş-beyaz mermer ile, doğu, batı ve güney cephelerindeki sivri kemerli pencerelerin kemerlerinde, siyah taş-beyaz mermer ile renkli taş işçiliği yer almaktadır.

3.1.2.3.3. Çini Süsleme: Cephelerde çini süslemeye rastlanmaz.

3.1.2.3.4. Alçı Süsleme: Cephelerde alçı süslemeye rastlanmaz.

3.1.2.3.5. Yazı Süsleme: Ana Giriş Kapısı ve Batı Giriş Kapısı, minareye çıkış kapısı üstünde, ahşap ve mermer üstüne kazıma teknikleriyle görülür.

3.1.2.3.6. Ahşap İşçiliği: Ana Giriş Kapısı ve Batı Giriş Kapısı ahşap işçiliğinin örnekleridir.

3.1.2.3.7. Maden İşçiliği: Ana Giriş Kapısı ve Batı Giriş Kapısı kilitlerinde ve kayıtlarında görülür.

3.2. ŞEHZADE CAMİİ

Plan No: 3.2

Çizim No: 3.2.1 Üst Örtü Sistemi Süsleme Programı

3.2.2 Kesit

Yeri: Şehzadebaşı, İstanbul

Yaptıran: Kanuni Sultan Süleyman, oğlu Şehzade Mehmed adına yaptırmıştır.

Şehzade Mehmed, Kanuni'nin sekiz oğlundan biridir. 928 (1521-22)'de doğmuş, Saruhan Sancakbeyi iken, 22 yaşlarında, 8 Şaban 950 (5-6 Kasım 1543)'de vefat etmiştir. Sultan Süleyman'ın oğlunu çok sevdiği ve veliaht olarak düşündüğü kabul edilmektedir.⁷

Yapım Yılı: 1548

Şehzade Camii, Şehzade Külliyesi'nin ana yapısıdır. Cami, medrese, kervansaray, imâret ve türbeden oluşan külliye, İstanbul'da, yapıldığı dönem için, şehrin ana yolu üzerinde inşa edilmiştir. Külliye yapıları, bir dış duvarın yanı sıra, dar bir mezarlıkla yanındaki ana caddeden yalıtılmıştır. Cami, ana caddeye paralel bir eksende yerleştirilmiştir. Caminin arkasında yer alan kervansaray ve medrese, şehrin kalabalığından uzak, daha sakin bir yerdedir. Bu külliye planı, camiye öne çıkarmak ve vurgulamak içindir.

Tezkiretü'l Bünyan'da, Şehzade Külliyesi'nin "Eski Odalar" yakınında yapıldığı belirtilmektedir. Yazmada, yapının inşaatına 950 Rebiülevvel'de (1543

⁷ İ. Aydın YÜKSEL, İstanbul'un 500. Fetih Yılı İçin Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri (926-974-1520-1566) İstanbul, VI. Cilt İstanbul 2004, S. 677,

Haziran ayı) başladığı ve 955 Receb (8 Ağustos 1548)'de bittiği ve 151 yük akçe harcandığı belirtilmektedir.⁸ A. Kuran, inşaatın Şehzade Mehmed'in ölümünden önce başlamış olmasını, bu yapının Kanuni'nin kendi külliyesi olarak düşünüldüğünü, ancak Şehzade Mehmed'in beklenmedik ölümünden sonra, sultanın bu külliyenin oğlunun anısına inşa edilmesine karar verdiği şeklinde açıklamaktadır.

Planı: Şehzade Camii, birbirine eklene kare şeklindeki iki birimden (ibadet mekanı ve avlu) oluşmaktadır.

Kare şeklindeki (40.58 x 40.43.m) ibadet mekânını örten 18.70 m. çapında, 35.98 m. yüksekliğindeki⁹ merkezi kubbe, dört yönden, dört yarım kubbe ile desteklenmiştir. Yarım kubbelerin her birinin ikişer çeyrek kubbesi vardır. Yarım kubbelerin arasında kalan köşeler, birer küçük kubbe ile örtülüdür. Kubbenin ağırlığı iç mekanda dört adet serbest paye ile taşınmaktadır.

Yapının doğu ve batı cephelerinde, dış yan sofalar (galeriler) yer almaktadır. Sinan yapıları arasında ilk defa yan sofaların kullanılmış olması açısından önemlidir. Sofalarla bina genişlediği gibi, ana payeleri destekleyen payandalar sofalarla gizlenmiştir.¹⁰ Dış yan sofalar, yapının doğu ve batı giriş kapılarının üstünde aynalı tonoz, bu bölümlerin iki yanında ise birer adet kubbe ile örtülüdür. Yan sofalardaki hacimlere geçiş, payelerin içine açılan derin geçitlerle sağlanmıştır. Doğu dış sofasında, Hünkâr Mahfiline giriş kapısının üzeri, aynalı tonoz ile örtülüdür.

Kuzey duvarına bitişik olarak yer alan son cemaat yeri beş kubbe ile örtülüdür. İbadet mekânının önünde yer alan kare şeklindeki avluyu çevreleyen revaklar, onbir adet kubbe ile örtülüdür. Avlunun ortasında şadırvan yer almaktadır.

Cami iç mekanı ve avlunun kesiştiği köşelerde yer alan iki adet minare 41 m. yüksekliğindedir ve ikişer adet şerefesi vardır.

⁸ Metin SÖZEN, Suphi SAATÇI, S., Mimar Sinan ve Tezkiretü'l Bünyan, İstanbul 1989, S. 145

⁹ Şükrü SÖNMEZER, İstanbul'daki Sinan Camilerinde Mekan ile Serbest Düşey Taşıyıcılar Arasındaki Boyut İlişkisi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992

¹⁰ İ. Aydın YÜKSEL, a.g.k. S. 684

Caminin bir ana, iki yan giriş kapısı vardır. Ana giriş kapısı, kuzey duvarında, mihrap eksenini üzerindedir. Doğu ve batı yan giriş kapıları, doğu ve batı duvarlarının ortalarına açılmış ve merdivenlerle ulaşılmaktadır.

17 Temmuz 1781 tarihinde çıkan yangında, minare külahları ve caminin döşemesi yanmıştır. 22 Ağustos 1781'de çıkan yangında ise, minare külahları, halı ve kilimleri ile Hünkar Mahfili yanmıştır. Caminin avlusundaki sütun bileziklerinde, dönemin hakaklarının kazımış olduğu yazılarda, H.1012-M.1613 yılında İstanbul'da iki defa yangın çıktığı ve H.1021-M.1612 yılında Sultan I. Ahmed döneminde onarıldığı yazılıdır.¹¹

Yapının iç mekanındaki süslemeler, çeşitli dönemlerde değişikliklere uğramıştır. Özellikle yangınlar sonrası yapılan onarımlarda, dönem özelliklerine uygun süslemeler yapılmış, 1986 ve 1993 yıllarında yapılan onarımlarda orijinal süslemeler ortaya çıkarılmıştır.¹²

3.2.1.İç Mekandaki Süsleme Programı

3.2.1.1.Üst Örtü Sistemini Oluşturan Yüzeylerdeki Süsleme Programı

3.2.1.1.1.Merkezi Kubbe:

İbadet mekanını örten merkezi kubbenin içinde, **sıva üstüne kalem işi** ve **malakâri** tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Ana kubbe merkezinde yer alan iki sıra halindeki yazı ve onları çevreleyen bordürlerden oluşan bir kompozisyon yer almaktadır. Yazıların hangi döneme ait olduğu bilinmemektedir.

Kubbe merkezinde sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış, mavi zemin üzerinde beyaz rûmilerden oluşan yuvarlak madalyon motifi yer almaktadır. Bu

¹¹ Refik YÜKSEK, Klasik Dönem Osmanlı Camilerinde Kalem İşleri, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996, S. 1

¹² Refik YÜKSEK, a.g.e., S. 2

süslemenin etrafında, malakâri tekniğiyle Celi Sülüs hat ile, **Fatiha Suresi** yazılıdır.¹³ Yazının etrafında mavi zemin üzerine hançer yaprakları arasında şakayık motiflerinden oluşan bir bordür yer almaktadır. Bu bordürün dışında, malakâri tekniğiyle, Celi muhakkak yazıyla, **İsra Suresi, 1-2. Ayetleri** yazılıdır. Yazı etrafında, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle rumi dolgulu palmet motifleri yerleştirilmiştir. **Resim 54**

Kubbenin ortasında, 24 adet madalyon motifi yer almaktadır. Kubbe eteğinde yine rûmi dolgulu palmet motifleri yer almaktadır.

Kubbe süslemeleri orijinal değildir. 19. Yüzyıl ya da daha önceki döneme ait Barok tarzda yapılmış süslemeler, 1901 yılındaki onarımda yenilenmiştir. Bu durumu açıklayan eski yazılı bir belge, ana kubbedeki rezonatörlerden birinin içinde bulunmuştur. Bu belgede, ana kubbe sıvasının 1901 yılında tamamen yenilediği belirtilmiştir.¹⁴

Ana kubbenin süslemeleri, gölgeli Barok tarzında yapılmıştır. Yapılan araştırmalarda ve sondajlarda orijinal motif ve kompozisyonlar hakkında bilgi edinilememiş, 1991 yılında başlayan restorasyonda, merkezdeki motif, Klasik dönem motif ve kompozisyonlarına uygun olarak restitü edilmiş ve uygulanmıştır.¹⁵

Restitüsyonda, yazılar aynen bırakılmış, içteki yazıyı çevreleyen hatayili bordür, restorasyon sırasında pandantiflerde ortaya çıkan orijinal bezemelerden örnek alınarak yapılmıştır. Yazının zemini, pandantiflere bakılarak siyah olarak değiştirilmiştir. Dıştaki yazının etrafındaki palmet ve rûmilerden oluşan bordür de yine pandantiflerdeki bezeme örnek alınarak tamamen yeniden tasarlanmıştır.

¹³ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.g.e. S. 42

¹⁴ Beyhan ERÇAĞ, İstanbul'daki Bazı Mimar Sinan Camilerinde İç Bezeme Programının Geçirdiği Evreler (Şehzade Mehmed, Sinan Paşa, Süleymaniye, Rüstem Paşa, Sokollu Mehmed Paşa, Piyale Paşa, Ramazan Efendi Camileri), Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996, S. 67

¹⁵ Refik YÜKSEK, a.g.e. S. 2-4

Kubbenin ortasında yer alan madalyon motifleri, herhangi bir orijinal motife bakılmadan, Barok döneme ait bezemenin, Klasik döneme uyarlanması şeklinde tamamen yeniden tasarlanmıştır.¹⁶

Kubbe eteğinde, kasnaktaki pencerelerin üstünde yer alan motifler, Klasik dönemin motiflerinin bozulmuş hali olarak Barok karakterli motiflere dönüşmüşken, restorasyonda tamamen boyutsal serbestlik içinde restitü yapılarak uygulanmıştır¹⁷.

Kubbe kasnağına açılan 24 adet pencerenin etrafı kırmızı şeritle çevrilerek vurgulanmıştır.

Kubbe balkonu konsollarında yer alan Barok motifli kalem işlerinin altında kırmızı zemin üzerinde enine gelişen bir kompozisyon bulunmuş, restorasyonda lotusların altından çıkarak sağa sola dönen rumiler agraflardan geçerek yukarıda kolları birleşen lotusların atlamalı olarak oluşturduğu içlerinin siyah ve gri renklerle boyandığı bir desen yapılmıştır.¹⁸

3.2.1.1.2.Merkezi Kubbe Pandantifleri: Kubbeyi taşıyan pandantiflerdeki süsleme, restorasyon sırasında ortaya çıkarılan orijinal süslemeye göre yenilenmiştir. **Sıva üstüne kalem işi** Bordürlerde, nar çiçekleri ve karanfillerin birbirine hançer yapraklarıyla bağlandığı bir kompozisyon bulunmakta, pandantifin ortasında yer alan siyah zeminli yazının köşelerinde kırmızı ile dolgulanmış çiçek motifleri yer almaktadır. Üçgenlerde kiremit kırmızısı renk ile yapılmış kıvrık dallı rûmiler ve spiraller çizen bir dal grubu yer almaktadır.¹⁹

Kubbeyi taşıyan pandantiflerin merkezinde dairesel levhalar içinde, **malakâri** tekniğiyle Celî sülüs yazıyla, **Esmâ-ül Hüsna** (Allah'ın Güzel Adları) yazılıdır. Bu yazıların hattatı bilinmemektedir.²⁰ **Resim 65, 66, 67 ve 68**

¹⁶ Refik YÜKSEK, a.g.e. S. 5

¹⁷ Refik YÜKSEK, a.g.e., S. 6

¹⁸ Refik YÜKSEK, a.g.e., S. 7

¹⁹ Refik YÜKSEK, a.g.e. S. 8

²⁰ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.g.e.S: 46

3.2.1.1.3.Merkezi Kubbe Kemerleri: Kubbeyi taşıyan kemerlerin yüzlerinde **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Kemerlerin yan yüzlerine, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde, kırmızı ve beyaz renklerle dönüşümlü olarak boyanmış, ortalarına ise, beyaz zemin üzerinde kırmızı şeritlerle dikdörtgen motifleri yerleştirilmiştir. Uzun dikdörtgenlerin uç kısımlarına, siyah zemin üzerinde kırmızı renkle rozet motifleri işlenmiştir. **Resim 55, 56, 57, 58**

3.2.1.1.4.Yarım Kubbeler:

Dört adet yarım kubbenin tümünde aynı süsleme programı uygulanmıştır. Yarım kubbelerin merkezlerinde ters malakâri tekniğiyle kalem işi yazı süsleme yer almaktadır. Yazıyı çevreleyen bordürlerde ve kubbe eteğindeki yuvarlak kemerli 9 pencerenin etrafında, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır.

Yarım kubbelerin merkezinde, **ters malakâri** tekniğiyle Celi sülüs yazı ile **Bakara Suresi'nin 145-146. Âyetleri** yazılıdır. Bu yazıların hattatı bilinmemektedir.²¹

Yazıların ve pencerelerin etrafındaki kalem işi süsleme, restorasyon sırasında Klasik tarza benzer bir şekilde restitü edilmiştir. Restorasyonda, yarım kubbe pencerelerinin etrafında süslemeye rastlanmamış, süslemeler, çeyrek kubbe pencerelerindeki süslemeler örnek alınarak yapılmıştır.²² Restorasyon sırasında, doğu, batı ve güney yarım kubbelerinde bu uygulama yapılmış, kuzey yarım kubbesi, Barok motifleriyle süslü olarak bırakılmıştır. **Resim 55, 56, 57 ve 58**

3.2.1.1.5.Çeyrek Kubbeler:

²¹Anlamı: Yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz. Ey Muhammed, hoşnut olacağın kibleye seni elbette çevireceğiz. Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz de nerede bulunursanız bulunun yüzlerinizi o tarafa döndürün. Kendilerine kitap verilenler de bilirler ki, b rablerinden gelmiştir. Yerindedir, gerçektir ve Allah onların yaptıklarından gafil değildir. Sen kitap verilenlere her türlü delili getirsen, yine de kiblene uymazlar. Sen de onların kiblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kiblesine de uymazlar. And olsun ki, bunu iyice bildikten sonra tutar onların dileklerine uyarsan şüpheli yok ki zalimlerden olursun. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.g.e. S. 43

²² Refik YÜKSEK, a.g.e. S. 13

Doğu, batı ve güneydeki yarım kubbelerin altında iki adet, kuzeydeki yarım kubenin altındaysa üç adet çeyrek kubbe yer almaktadır. Çeyrek kubbelerin yüzeylerindeki tüm süslemeler, **ters malakâri** tekniğiyle yapılmıştır. Kuzey yarım kubbesinin ortasında yer alan çeyrek kubbe dışındaki bütün çeyrek kubbelerde, aynı süsleme programı uygulanmıştır.

Merkezde, beyaz zemin üzerine siyah renk ile Celi sülüs yazı ile **Bakara Suresi'nin 285-286. Âyetleri** yazılıdır. Bu yazıların hattatı bilinmemektedir.²³ Yazı süslemenin etrafında, beyaz zemin üzerinde siyah renk ile zencerek motifi ve rumi-palmet üslubundaki dış bordür yer almaktadır.

Çeyrek kubbelerin eteğine açılan biri sağır üç pencerenin etrafı **sıva üstüne kalem işi** bitkisel motifli bordürle çevrelenmiştir. Çeyrek kubbelerdeki süsleme motifleri, restorasyon sırasında, orijinal izlere bakılarak yenilenmiştir. Restorasyon sırasında, Batıdaki çeyrek kubbe pencerelerinde, en alt katmanda tek renk ile boyanmış tığ benzeri motifi, onun üzerinde ise ters-düz işlenmiş palmetli bir bordür, kuzeydoğu pencerelerindeyse, en alt katmanda siyah tığ motifleri ve üst katmanda ters düz işlenmiş palmet motiflerinden oluşan bordür işlenmiştir.

Kuzeydeki yarım kubbenin ortasında yer alan ve giriş kapısının üstüne denk gelen çeyrek kubbenin merkezinde, yazı süsleme yer almamaktadır. Kubbe yüzeyinde yer alan yarım daire şeklinde **malakâri** tekniğindeki kompozisyon, siyah zemin üzerine beyaz renk ile yapılmış, ışınsal simetrik rumi-palmet motiflerinden oluşmaktadır. Dışta bir zencerek, en dışta ise, rumi-palmet üslubunda tepelik vardır. Bu süsleme, restorasyon sırasında ortaya çıkan orijinal izlere göre yenilenmiştir.²⁴ Çeyrek kubbelerin altında, beş sıra halinde, mukarnas süsleme yer alır. Bu

²³Anlamı: Peygamber ve müminler Rablerinden kendilerine indirilen Kur'ana iman ettiler. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman eylediler. (Allah'ın) peygamberlerinden hiçbirini ayırt etmeyip duyduk ve itaat ettik. Ey rabbimiz mağfiret isteriz. Dönüşümüz ancak sanadır diye söylediler. Ancak bir kimseye ancak gücü yettiği kadar teklif eder. Herkesin kazandığı hayrın sevabı kendine ve yaptığı fenalığın zararı da yine onadır. Rabbimiz eğer unuttuk, yahut kastımız olmayarak hata ettikse, bizi ondan hesaba çekme. Ey Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin musibetler gibi, bize ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz, gücümüzün yetmeyeceği şeyi bize yükleme. Bizden çıkan günahları affet, bizi bağışla. Bize merhamet buyur. Sen Mevlâmız, yardımcımızsın. Artık kâfirler topluluğu üzerine bize zafer ve yardım ihsan buyur. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.g.e. S. 44

²⁴ Refik YÜKSEK, a.g.e., S. 15

süslemelerin içinde bademler ve kabaralar yerleştirilmiştir. Kabaralar üzerine, malakâri tekniğiyle, beşgen yıldız motifleri işlenmiştir. **Resim 55, 56, 57ve 58**

Çeyrek kubbe kemerlerine, iki renkli taş işçiliğine benzer şekilde **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle süsleme yapılmıştır.

Çeyrek Kubbe Pandantifleri: Yarım kubbelerden çeyrek kubbelere geçiş elemanları olan küçük üçgen pandantiflerde Barok motifli bitkisel kalem işi süsleme yer almaktadır. Mihrap yönündeki yarım kubbenin altında yer alan iki çeyrek kubbenin kemerleri iki renkli (kırmızı-beyaz) kalem işi süslemeye sahiptir.

Çeyrek kubbelerin beden duvarlarıyla birleştiği noktalarda, **mukarnas** süsleme yer almaktadır. İki çeyrek kubbe arasında yer alan kemer içine, sivri kemerli revzenli üç pencere yerleştirilmiştir. Bu kemerin iki ucuna, mihrap duvarında, Allah, Muhammed yazılı, diğerlerinde, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin yazılı dairesel hat levhaları yerleştirilmiştir. Ahşap çerçeve ile çevrili, altın varaklı bu yazılar, 19. yüzyılda Abülfettah Efendi (1815-1856) tarafından yazılmıştır. **Resim 55, 56, 57 ve 58**

3.2.1.1.6.Köşe Kubbeleri:

Yapının güneydoğu, güneybatı, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde, tromplarla geçilen birer adet kubbe yer almaktadır. Köşe kubbelerini destekleyen dört adet kemerler, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde, kırmızı ve beyaz renk ile dönüşümlü olarak boyanmıştır. Kubbe kasnaklarına, ikisi sağır olmak üzere dört adet pencere açılmıştır.

Hünkâr Mahfili'ni örten güneydoğu kubbesinin süslemesi diğerlerinden farklı ele alınmıştır. Diğer kubbeler ve tromplarında, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, Barok motifli süslemeler, 1901 yılında yapılmıştır.²⁵ **Resim 60**

²⁵ Beyhan ERÇAĞ, a.g.e. S. 28

Hünkâr Mahfili kubbesinde, Barok motifli kalem işi süslemenin altında, dışında, yapının güneydoğu köşesinde yer alan küçük kubbenin merkezinde, hatayilerden oluşan bir kompozisyon, çevresinde yine hatayilerden oluşan bir bordür ve en dışta pencerelerin etrafında görülen üç sıra rûmili bordür yer almaktadır.

Resim 61

3.2.1.1.7. Payeler:

Kubbeyi taşıyan, sekizgen kesitli dört adet paye, küfeki taşından yapılmıştır. Kubbeyi taşıyan kemerlerin üzengi seviyesindeki bir silme ile üst örtü sisteminden ayrılır. Silmenin altında, paye başlangıcında, bir sıra halinde mukarnas sarkıtları şeklinde **alçı** süsleme yapılmıştır. Paye gövdeleri, kubbeyi taşıyan kemerlerle birleştiği noktada yivlidir. Payelerin kemerle birleşme noktasının altında, kubbenin altına denk gelen iç mekana bakacak şekilde mermer üstüne kazıma tekniğiyle celi sülüs hat levhaları yerleştirilmiştir. Bu levhalarda, Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali isimleri yazılıdır.

Sekizgen şeklindeki paye gövdelerinin kubbenin altına denk gelen iç mekana bakan yüzleri, mermer üstüne dikdörtgen bir girinti şeklinde içe doğru derinleştirilmiş ve içlerine mukarnaslı mihrap nişleri yerleştirilmiştir. Bu nişler ve mihraplar, iç mekanda birbirine bakmakta ve kubbenin altındaki alanı çevrelemektedir. **Resim 62, 63, 64, 65, 66 ve 67**

3.2.1.2. Duvar Yüzeylerindeki Süsleme Programı

3.2.1.2.1. Mihrap Duvarı

Mihrap duvarı yüzeyi, köşe kubbeleri ve yarım kubbenin izdüşümü şeklinde üç bölüme ayrılmıştır. Yarım kubbenin altına denk gelen bölüm, iki yandan duvar payeleriyle sınırlanmıştır ve bu bölümü örten çeyrek kubbeler ve kemerli yüzeyin izdüşümü şeklinde, düşey olarak üç bölüm halindedir.

Mihrap duvarı, çeyrek kubbelerin eteğinin altından geçen Barok motifli bordür ve yapıdaki küfeki taşı kaplamanın başlangıcını işaret eden, dışa taşkın silme şeklindeki diğer bir bordür ile yatay olarak üç bölüme ayrılmıştır. Silmenin üst ve alt bordürlerinde kahverengi zemin üzerinde yaprak motifleri, ortasında ise, içi turuncu, uçları kurşuni dolgulu beyaz konturlu altıgen yıldız motifleri yer almaktadır. Üst ve alt bordürde ise, kahverengi zemin üzerinde açık sarı renkli yaprak motifleri yer almaktadır. Bu iki bordür, aynı seviyede bütün yapıyı, kesinti olmaksızın dolaşmaktadır. **Resim 68**

Çeyrek kubbelerin arasındaki duvar yüzeyine, ortadaki daha geniş ve yüksek, yanlardakiler eşit boyutlu, sivri kemerli, revzenli üç pencere yerleştirilmiştir. Pencerelelerin etrafına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, süsleme yapılmıştır. Pencereleleri saran iç bordürde, kırmızı zemin üzerine beyaz renkli çifte sarmal rumilerden oluşan bordür, dışta, içleri mavi dolgulu, dıştan kırmızı konturlu palmetli bir bordür yer almaktadır.

Revzenler: Ortadaki pencere, iç taraftan iki bordürle çevrilidir. Dıştaki bordürde, kıvrık dallar üzerinde yeşil rumiler yer almaktadır. İçteki bordürde ise, köşelerinde yeşil üçgenler bulunan renksiz camdan yapılmış altıgenler yerleştirilmiştir. Pencerenin iç tarafında, yeşil cam üstüne sarı renkli camla üst tarafta **Allah**, alt tarafta ise **Kelime-i Tevhid** yazılıdır. **Resim 69**

İki yanda yer alan revzenlerin ortasına, lacivert ve sarı renkli camla çiçek motifi yapılmıştır. Bu çiçeğin renksiz camdan oluşan altı yaprağının kenarlarına kırmızı renkli, uçlarına ise, yeşil ve mavi renkli camlar yerleştirilmiştir. Çiçek motifinin etrafından, üzerinde yeşil ve mavi renkli rumilerin yer aldığı iki kıvrık dal dolaşmaktadır.

Mihrap duvarını, iki yandan duvar payeleri, üstten ise, çeyrek kubbelerin kasnağının altından geçen ve aynı seviyede bütün yapıyı dolaşan turuncu zemin üzerinde yaprak motiflerinden oluşan Barok tarzında **sıva üstüne kalem işi** bir bordür ile sınırlanmaktadır.

Sıva ile kaplı duvar yüzeyinin en üstünde, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle mukarnas sarkıtı motifleri işlenmiştir. Sıva ile kaplı duvar yüzeyine, üç adet sivri kemerli, revzenli pencere açılmıştır.

Yapının zaman içinde geçirdiği onarımlar sırasında, bu kısımdaki **sıva üstüne kalem işi** süslemeler değişime uğramıştır. Son restorasyonda bulunan orijinal kalem işleri ve Barok motifler, bir arada (duvarın ortasından geçen bir eksene göre, sol tarafta orijinal motifler, sağ tarafta ise Barok motifler) uygulanmıştır.²⁶

Klasik döneme ait kalem işi süslemelerde, pencereler, iç içe geçmiş üç bordür ile dikdörtgen şeklinde çerçeveler içine alınmıştır.

Mihrabın solundaki pencerede, en içteki bordürde siyah konturlu, siyah ve beyaz dolgulu bir zencerek motifi, ortada, kırmızı zemin üzerine üç iplik atlamalı rûmiler, dış bordürde ise içleri yeşil dolgulu, kırmızı konturlu palmet motifleri yer alır. Pencerelerin tam üstünde cilt kapağına benzeyen kartuşların ortasına, kırmızı zeminli siyah konturlu uzun bir madalyon motifi işlenmiştir. Pencere kemerinin köşe yüzeylerinde, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli kıvrık dallı rumilerden oluşan süsleme yapılmıştır.

Mihrabın üzerine denk gelen, ortadaki büyük pencerenin etrafında, en içteki bordürde siyah konturlu, siyah ve beyaz dolgulu bir zencerek motifi, ortada, kırmızı zemin üzerine üç iplik atlamalı rûmiler, dış bordürde ise içleri kırmızı dolgulu, yeşil konturlu palmet motifleri yer alır. Pencerelerin tam üstünde cilt kapağına benzeyen kartuşların ortasına, kırmızı zeminli siyah konturlu uzun bir madalyon motifi işlenmiştir. Pencere kemer köşe yüzeyleri, siyah zemin üzerine beyaz renkli kıvrık dallı rumilerle süslenmiştir.²⁷

²⁶ Refik YÜKSEK, a.g.e. S. 17

²⁷ Refik YÜKSEK, a.g.e. S. 19

Revzenler:Mihrap tepeliğinin üzerinde yer alan pencerenin iç tarafındaki dar bordür üzerine renksiz camdan iki adet altıgen yerleştirilmiştir. Bu altıgenlerin uç kısımlarına yeşil camdan yarım altıgenler yerleştirilmiştir. Pencerenin iç kısmında, alçıyla oval madalyonlar yapılmış, alt tarafına yeşil camdan bir altıgen yerleştirilmiştir.

İki yanda yer alan pencerelerin revzenleri aynı özelliklidir. Pencerelerin iç tarafındaki dar bordür üzerine renksiz camdan altıgenler yerleştirilmiştir. Bu altıgenlerin uç kısımlarına yeşil camdan yarım altıgenler yerleştirilmiştir. Pencerenin iç kısmında, üst tarafta, kırmızı ve yeşil cam ile bir üçgen yapılmış, içine renksiz camdan üçgen yerleştirilmiştir. İç tarafa alçıyla niş şekli verilmiş, nişin üst köşelerine yeşil cam, alt tarafına ise, sarı camdan bir altıgen yerleştirilmiştir.

Mihrabın bulunduğu bu bölüm, iki yandan duvar payeleri ile, dışa taşkın silme şeklinde, üç kademeli, Barok motifli bordür ile de üstten sınırlanmaktadır. Mermer mihrap ve pencerelerin etrafındaki duvar yüzeyi küfeki taşı ile kaplıdır.

Mihrap, bu bölümün ortasındadır. Silmenin altında başlamakta ve zemine kadar inmektedir. Mihrabın iki yanında ikişer pencere yer almaktadır. Üstteki pencereler, sivri kemerli ve revzenli, alttakiler, beyaz mermer söveli dikdörtgen pencerelerdir.

Üstteki sivri kemerli pencerelerin etrafına, küfeki taşı üzeri beyaza boyanarak , **kalem işi süsleme** yapılmıştır. Pencereler, iç içe iki bordür ile dikdörtgen şeklinde çerçeveler içine alınmıştır. İç bordürde, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli, iki iplik-sarmal rumi motifleri, dış bordürde, kırmızı konturlu, açık mavi zeminli lotus-palmet motifleri işlenmiştir. Pencerelerin kemer köşe yüzeylerine, lacivert zemin üzerine beyaz renkli kıvrık dallı sarmal Rumiler yerleştirilmiştir. **Resim 70 ve 71**

Alttaki dikdörtgen pencerelere, malakâri tekniğiyle sivri kemerli alınlıklar yapılmıştır. Alınlıklardaki süslemeler orijinaldir.

Pencere alınlıklarının sivri kemer formu, beyaz zemin üzerinde kurşuni palmet motiflerinden oluşan bir bordür ile vurgulanmıştır. Bu bordür, iç taraftan, kırmızı bir şerit ile sınırlanmış, iç tarafa, beyaz zemin üzerinde siyah renkli çifte Rumilerden oluşan palmet motiflerinin arasına yerleştirilmiş, nar çiçeği ve rozet motiflerinden oluşan hafif dışa taşkın bir bordür yerleştirilmiştir. Pencere alınlıkları içinde, beyaz zemin üzerinde kırmızı renkli Celi sülüs harflerle yazı ²⁸ yer alır.

Resim 72, 73 ve 74.

Bu pencerelerin, **ahşap kapakları** Klasik dönemin ahşap işçiliğinin en önemli örneklerindedir. Pencere kapakları, künde-kâri tekniğiyle yapılmış, iki kanat halindeki pencere kapakları, üç tabla halinde düzenlenmiştir. Üst tablalar boş bırakılmış, orta tablaya düşey olarak, üç adet on köşeli yıldız motifi ile, tablanın köşelerine bu motifin çeyrekleri yerleştirilmiştir. Ayrıca, künde-kâri tekniğini oluşturan geometrik şekilli parçalar üzerine, ahşap üstüne kazıma tekniğiyle, rumi-palmet motifleri işlenmiştir. Pencere kapaklarının üst ve alt kısımlarında, uçları palmet şeklinde biten metal kayıtlar ve rumi motifleriyle ajurlu olarak işlenmiş metal rozetler yer almaktadır. Pencere çekme halkaları, bakır üstüne tombak tekniğiyle kaplıdır. Halkaların altlık kısımları yine, palmet şeklinde ajurlu işlenmiştir. **Resim 73**

3.2.1.2.1.1.Mihrap:

Mihrap mermer taştandır. **Resim 75** Tepeliği altın yaldız ile kaplı palmet motiflerinden oluşan bir bordürle çevrilidir. Tepeliğin iç kısmı, mermer üstüne kazıma tekniğiyle yapılmış üzeri altın yaldız ile kaplı, kıvrık dalı rûmilerle dolguludur. Tepeliğin motif düzeni, mihrap eksenine göre simetrik bir kompozisyona sahiptir.

Mihrap, iki yandan, dışa taşkın silindirik yivlerle kaplı sütuncelerle çevrilidir. Bu sütuncelerin başlık kısımları, üstte altın yaldız ile kaplı palmet, altta mukarnas

²⁸ Anlamı: Ey Muhammed, şüphe yok ki, biz sana apaçık bir zafer sağlamışızdır. Bu geçmiş ve gelecek günahını Allah'ın bağışlaması, senin üzerindeki nimetini tamamlaması, seni bu sayede doğru yola iletmesi içindir. Böylece sana kimsenin güç yetiremeyeceği bir şekilde yardım eder. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.g.e. S. 45

motiflerinden oluşmaktadır. Sütuncelerin, içlerinde Allah ve Muhammed yazan hilal şeklinde alemleri vardır.

Mihrap gövdesi, iç içe geçmiş çıkıntılı silmelerle çevrilidir. Tepeliğin altında, kavsaranın üst kısmında, mermer üstüne kazıma sülüs hat ile, **Âli İmran Suresi'nin 37. Âyeti** yazılıdır. Bu yazının hattatı bilinmemektedir.²⁹

Mihrabın sekiz sıra halindeki mukarnas kavsarasında, dördüncü ve sekizinci sıradaki mukarnasların uçları altın yaldız ile kaplıdır. Kavsaranın niş ile birleştiği çizgide yer alan beş dikdörtgen bölümün içine altın yaldız ile kaplı birer rozet motifi yerleştirilmiştir.

Mihrap nişi, beyaz mermerle kaplı beş yüzeye sahiptir. Yanlardan altın yaldız ile kaplı kum saatli sütuncelerle sınırlanmıştır.

3.2.1.2.1.2.Mihrabın İki Yanındaki Duvar Yüzeyi :

Mihrap bölümünün iki yanındaki duvar yüzeyi simetrik olarak düzenlenmiştir. Çeyrek kubbelerin köşe kubbeleriyle birleştikleri noktalarda, duvar yüzeyine **alçı** mukarnas süslemeler yapılmıştır.

Mukarnas süslemenin iki yanında, biri mihrap duvarı yüzeyinde yer alan, diğeri kubbeyi taşıyan paye ile bağlanan ve yanlardaki kubbe ile örtülü bölümlere geçişi sağlayan iki kemer yer almaktadır. Bu kemerler, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde, kırmızı ve beyaz renklerle dönüşümlü olarak boyanmıştır.

Duvar yüzeyi üzerinde yer alan kemerlerin yüzeyleri, kırmızı beyaz taş işçiliğine benzer şekilde iki renkli boyanmıştır. Kemerlerin duvar payeleriyle birleştiği noktalarda sıva üstüne kalem işi tekniğiyle Barok motifli süslemeler yer almaktadır.

²⁹ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.g.e., s. 46

Kemer yüzeyi içine, daire şeklinde, revzenli bir pencere yerleştirilmiştir. Pencerenin etrafına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Restorasyonda, mihrabın solundaki pencerede Klasik döneme ait süsleme yapılmış, sağında ise, Barok motifli süsleme uygulanmıştır. **Resim 76**

Mihrabın solundaki pencerenin etrafında, iki bordür halindeki süslemede, iç bordürde, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli üç iplikli rûmi motifleri, dış bordürde ise içi mavi dolgulu, dıştan kırmızı renk ile konturlanmış lotus-palmet bordürü bulunmaktadır.

Bu bölüm, iki yandan duvar payeleri ile, dışa taşkın silme şeklinde, üç kademeli, Barok motifli bordür ile de üstten sınırlanmaktadır. Küfeki taşıyla kaplı duvar yüzeyine, üstte sivri kemerli ve revzenli, altta, pembe porfir söveli dikdörtgen olmak üzere iki pencere yerleştirilmiştir.

Üstteki sivri kemerli pencerelerin etrafına, küfeki taşı üzerine ince bir beyaz boya sürülmüş, bu boyanın üzerine, **kalem işi** süsleme yapılmıştır. Pencereler, iç içe iki bordür ile dikdörtgen şeklinde çerçeveler içine alınmıştır. İç bordürde, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli, iki iplik-sarmal rumi motifleri, dış bordürde, kırmızı konturlu, açık mavi zeminli lotus-palmet motifleri işlenmiştir. Pencerelerin kemer köşe yüzeylerine, lacivert zemin üzerine beyaz renkli kıvrık dallı sarmal Rumiler yerleştirilmiştir.

Alttaki dikdörtgen pencerelere, malakâri tekniğiyle sivri kemerli alınlıklar yapılmıştır. Alınlıklardaki süslemeler orijinaldir. **Resim 77 ve 78**

Pencere alınlıklarının sivri kemer formu, beyaz zemin üzerinde kurşuni palmet motiflerinden oluşan bir bordür ile vurgulanmıştır. Bu bordür, iç taraftan, kırmızı bir şerit ile sınırlanmış, iç tarafa, beyaz zemin üzerinde siyah renkli çifte Rumilerden oluşan palmet motiflerinin arasına yerleştirilmiş, nar çiçeği ve rozet

motiflerinden oluşan hafif dışa taşkın bir bordür yerleştirilmiştir. Pencere alınlıkları içinde, beyaz zemin üzerinde kırmızı renkli Celi sülüs harflerle **yazi**³⁰ yer alır.

Duvar derinliğine yerleştirilmiş alt sıra pencere tavanları süslemesizdir. Pencere zeminleri beyaz mermer kaplıdır. Pencere kapakları, ahşap işçiliğinin en iyi örneklerindedir.

3.2.1.2.1.3.Minber:

Mihrabın sağ tarafındaki duvar payesine dayalı olarak minber yer almaktadır.

Resim 79

Köşk Kısmı: Köşk kemerleri siyah-beyaz taşın alternatif dizilişinden oluşan renkli taş işçiliğine sahiptir. Kemer aynaları mermer üstüne kalem işi tekniğiyle, turuncu renkli zemin üstüne altın yaldızlı süslemeye sahiptir. Köşk kısmının mihrap duvarıyla birleştiği çizgide ve kemer aynasının üstünde, minberi dıştan sınırlayan, çıkıntılı silmeli beyaz mermer bordür geçmektedir. Bu bordürün iç tarafında, testere dişi motiflerinden oluşan bir süsleme bordürü yer almaktadır. Bu süsleme bordürü köşk tepeliğinin başladığı noktaya kadar devam etmektedir.

Köşk tavanında, kare bir çerçeve içine yerleştirilmiş dairesel çerçeve içinde, mermer zemin oyularak, merkezi kompozisyonda rumi ve palmet motifleri yapılmış, oyulan kısımlara alçı dolgulanmıştır. Kare levhanın köşe yüzeylerine, çintemani motifi oyularak işlenmiş, oyulan motifin içine alçı dolgulanmıştır. Bütün kompozisyonda, alçı dolgular siyah renkle boyanarak desenin etkisi arttırılmıştır.³¹

Resim 80

³⁰ Anlamı: Ey Muhammed, şüphe yok ki, biz sana apaçık bir zafer sağlamışızdır. Bu geçmiş ve gelecek günahını Allah'ın bağışlaması, senin üzerindeki nimetini tamamlaması, seni bu sayede doğru yola iletmesi içindir. Böylece sana kimsenin güç yetiremeyeceği bir şekilde yardım eder. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.g.e. S. 46

³¹ Gönül CANTAY, Şehzade Camii'nin Alçı Süslemeleri, S. 357

Köşk korkulukları, minber yan korkuluklarında yer alan geometrik altı köşeli yıldızlı geçme motifinin 1 biriminin yer aldığı mermer şebekelidir. Şebekenin etrafında iç içe geçmiş dışa taşkın silindirik formlu silmeli mermer bir çerçeve vardır.

Köşk kemeri üstten ahşap palmet motiflerinin oluşturduğu bir bordürle sınırlıdır. Köşkün çokgen külahı ahşaptandır. Üzeri mavi zemin üzerine altın yaldızlı baklava motifleriyle kaplı onikigen gövdenin bitme noktası yine ahşap palmet motiflerinden oluşmuş bir bordürle sınırlıdır. Üstte 12 yüzlü sivri bir külah yer almaktadır. Külahın yüzeyleri mavi zemin üzerine altın yaldızlı üçgen motifleriyle süslüdür. Külah, altın yaldızlı, hilalli bir alem ile bitmektedir.

Minberin korkuluk ve kapı bölümleri beyaz mermerdendir.

Minber köşkünün altında, üst üste iki adet niş yer almaktadır. Bu nişlerden üstteki, daha küçük boyutludur ve Bursa kemeri şeklindedir ve çıkıntılı silmeli bir çerçevesi vardır. Alttaki, sivri kemer şeklindeki büyük nişin tavanına, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, merkeze oniki kollu yıldız motifi, köşelere bu motifin çeyreklerinden oluşan süsleme yapılmıştır. **Resim 81**

Yan Aynalar: Beyaz mermerden yapılmıştır. **Resim 82** İkizkenar üçgen şeklindeki yan aynaların ortasında, dairesel formlu beyaz mermer şebekeler yer almaktadır. Bu şebekeler, on kollu yıldız motiflerinden oluşan geometrik geçmeler şeklindedir. İkizkenar üçgenin iki ucunun ortasında, mermer üstüne kazıma tekniğine sahip bitkisel motiflerle dolgulı iki rozet yer almaktadır. Üçgenin uçlarının geri kalan kısımları mermer üstüne kazıma tekniğiyle yapılmış kıvrık dallı rûmi ve bitkisel motiflerden oluşan süslemeye sahiptir. Merkezde yer alan şebeke dışında kalan yan ayna yüzeyleri, altın yaldız ve kırmızı, yeşil, turuncu ve mavi renklerle boyanmıştır.

Yan aynaların alt kısmında, Bursa kemerinden oluşan dört adet pabuçluk nişi yer almaktadır. Bu nişler, minberin diğer kısımlarında olduğu gibi çıkıntılı silmelerle çevrilidir. Nişlerin korkulukla birleştiği köşede oluşan üçgenin etrafı dışa taşkın

silmelerle çevrilidir. İçinde yer alan küçük üçgenin yüzeyi, aynanın köşelerinde yer alan, yeşil zemin üzerinde altın yıldız kaplı mermer üstüne kazıma tekniğiyle yapılmış kıvrık dallı rûmi ve bitkisel motiflerden oluşan süslemeye sahiptir.

Korkuluklar: Yan aynaları sınırlayan mermer korkuluklar, beyaz mermerdendir. Geometrik on köşeli yıldızlı geçme motifinden oluşmuş şebekelidir. Şebekenin etrafında dışa taşkın silmeli mermer çerçeve yer almaktadır.

Kapı: Beyaz mermerdendir. Kapı kavsarası, dıştan altın yıldız ile kaplı palmet, içten mukarnas sarkıtlarından oluşan motiflerle kaplıdır. Bu kısmın altında, dıştan altın yıldızlı kabartma bir bordürle çevrili **Kelime-i Tevhid** yazılıdır. Kitabe zemini yeşil renk ile boyalıdır. Bu zemin üzerinde kabartma olarak yer alan harfler, altın yıldız ile kaplıdır. Kapı kemeri basık yay kemer şeklindedir. Bu kemer dıştan altın yıldız kaplı minik kum saati sütuncelerle, içten dışa taşkın mermer bordürün içinden geçen altın yıldızlı bordür ile çevrilidir. Aynı bordür kapı kemer aynalarında küçük üçgenler şeklinde yer almaktadır.

Minber kapısının arka yüzünde, kapının üstünde yer alan palmetli şakayıklı mukarnaslı bordür altında yeşil zeminli bir kartuş şeklinde ortadaki şakayıktan çıkan dallar üzerinde çiçek motiflerinden oluşan kabartma altın yıldızlı süsleme vardır.

Kapının alt kısmında, cami zemin seviyesinde 2 adet mermer basamak yer almaktadır. İlk basamağın kenarında, testere dişli bordür devam etmektedir.

Kapı ve yan aynaların kesişme noktasında yer alan üçgen levha üzerinde kabartma olarak yer alan rumi, palmet ve natüralist üslupta çiçek motiflerinin üzeri altın yıldız ile kaplıdır. **Resim 83**

3.2.1.2.1.4.Köşe Kubbelerinin Güney Duvarları

Güneydoğu kubbesinin altında Hünkâr Mahfili yer aldığı için, bu duvar yüzeyi, güneybatı kubbesinin altındaki duvar yüzeyine göre daha süslü ve ayrıntılıdır. **Resim 84**

Hünkâr Mahfili-Güney Duvarı: Hünkâr mahfilini örten kubbeyi taşıyan kemer, kalem işi tekniğiyle, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde, kırmızı-beyaz renkle, dönüşümlü olarak boyanmıştır. Sıva ile kaplı kemer yüzeyine, sivri kemerli revzenli iki pencere yerleştirilmiştir. Pencerelelerin etrafında, içleri mavi dolgulu, dışları kırmızı konturlu palmet motiflerinden oluşan bir süsleme bordürü yer almaktadır. Bu iki pencere arasına, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, iki ucu palmet şeklinde biten madalyon motifi yerleştirilmiştir. Madalyonun mavi zemini üzerine, kenarlarda beyaz rumi motifleri, içte turuncu şakayık motifleri yerleştirilmiştir. Madalyon, iç taraftan beyaz bir çizgiyle konturlanmıştır.

Bu pencerelerin altından, küfeki taşı kaplamanın başlangıcını belirleyen, kabartma süslemeli bordür geçmektedir. Küfeki taşı kaplı duvar yüzeyinin içine sivri kemerli alınlıkları süslemeli kaplı, dikdörtgen porfir söveli iki adet pencere yerleştirilmiştir. Pencere alınlıklarında, malakâri tekniğiyle istifli sülüs yazı ile, **Bakara Suresi'nin 255. Âyeti (Âyet-el Kürsi)** yazılıdır. Bu yazının hattatı bilinmemektedir.³² Yazı süslemenin etrafında, siyah zemin üzerine beyaz rumilerden oluşan süsleme bordürü yer almaktadır.

Bu iki pencere alınlığı arasında, küfeki taşı üzerine malakâri tekniğiyle, dairesel istifli sülüs yazı ile yazı ile **İhlas Suresi** yer almaktadır. Bu yazının hattatı bilinmemektedir.³³

Pencereler arasındaki duvar yüzeyine, küfeki taşı üstüne kalem işi tekniğiyle, ortasından kandil sarkan mihrap motifi işlenmiştir.

³² Anlamı: Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adı ile. Allah ki O'ndan başka Tanrı yoktur. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.ge., S. 48

³³ Anlamı: De ki : O Allah birdir. Allah, samed'dir . Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.ge., S. 48

3.2.1.2.1.4.1.Hünkar Mahfili

Hünkar Mahfili orijinal değildir. 22 Ağustos 1718 ve 1782 yılındaki yangınlarda tamamen yanmıştır. ³⁴ Mahfil, bir adet yeşil porfir, bir adet pembe damarlı mermer , 2 adet beyaz mermer olmak üzere 4 adet serbest sütun ve tavanı içten destekleyen 4 ahşap sütun üzerinde yer almaktadır. Serbest sütunlar üstten ve alttan bronz bileziklidir. Mermer başlıkları mukarnslıdır ve dairesel mermer kaidelere oturmaktadır. Mahfil kemerinin güney duvar payesiyle birleşme noktasında da küfeki taşından yapılmış mukarnaslar yer almaktadır.

Mahfil kemer aynaları ve korkulukları beyaz mermerdendir. Kemer aynalarının ortalarında, kabartma olarak gül şeklinde rozetler yer almaktadır. Mermer korkuluklarda, mukarnas uzantılarına benzeyen çizgiler yer almaktadır. Üst kısımdaki ahşap korkuluk Barok motiflidir ve orijinal değildir. Ahşap tavan üzerinde kasetler yer almaktadır ve orijinal değildir.

Hünkâr Mahfili'nin altında, iki adet beyaz mermer söveli, dikdörtgen pencere yer almaktadır. Duvar derinliğine yerleştirilmiş pencere tavanları süslemesizdir. Pencere zeminleri beyaz mermer kaplıdır.

Hünkâr Mahfili'nin güney duvarında yer alan iki adet sivri kemerli pencerenin revzeninde, doğu duvarındaki revzenlerin tasarımı, renkler değiştirilerek uygulanmıştır. Bu pencerelerde iç taraftaki dar bordür üzerinde renksiz camdan altıgenler yerleştirilmiş, altıgenlerin uç kısımlarına yeşil renkli camdan yarım altıgenler yerleştirilmiştir. Pencerenin iç kısmında, sivri kemerin iç tarafında kırmızı bir palmet motifi, alt tarafında ise kırmızı bir altıgen yer almaktadır.

3.2.1.2.1.4.2.Güneybatı Kubbesi-Güney Duvarı:

³⁴ Mustafa CEZAR, Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler, İstanbul 1963 S. 344-364,

Bu bölüm, güneybatı kubbesini taşıyan, kemer ile üstten, duvar payeleri ile iki yandan, düşey olarak sınırlanmıştır. Bu bölüm, yapıdaki küfeki taşı kaplamayı işaret eden dışa taşkın silme şeklindeki süsleme bordürü ile yatay olarak ikiye bölünmüştür. **Resim 85**

Güneybatı kubbesini taşıyan kemerin üzeri, kalem işi tekniğiyle, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı-beyaz renklerle dönüşümlü olarak boyanmıştır. Kemerin iç tarafındaki sıva ile kaplı duvar yüzeyine, sivri kemerli, revzenli iki pencere yerleştirilmiştir. Pencerelelerin etrafına, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle dışları yeşil konturlu, kırmızı lotus-palmet motifli bir bordür işlenmiştir.

Revzenler: Pencereyi iç taraftan çeviren dar bordür, altıgenlere bölünmüş, uç kısımlarına yeşil camdan yarım altıgenler yerleştirilmiştir. İç kısımda, üstte, kırmızı bir palmet motifi, altta, yeşil renkli yarım altıgenlerle çevrili kırmızı bir altıgen cam vardır.

Küfeki taşıyla kaplı duvar yüzeyine, üstte iki adet sivri kemerli, revzenli pencere, altta, dikdörtgen şeklinde pembe porfir söveli iki adet olmak üzere dört adet pencere yerleştirilmiştir.

Revzenler: Pencereyi iç taraftan çeviren dar bordür, altıgenlere bölünmüş, uç kısımlarına yeşil camdan yarım altıgenler yerleştirilmiştir. İç kısımda, üstte, sarı bir palmet motifi yer alır.

Altta dikdörtgen şeklinde pembe porfir söveli pencerelerin, malakâri tekniğiyle yapılmış sivri kemerli alınlıklarındaki süslemeler orijinaldir.

Pencere alınlıklarının sivri kemer formu, beyaz zemin üzerinde kurşuni palmet motiflerinden oluşan bir bordür ile vurgulanmıştır. Bu bordür, iç taraftan, kırmızı bir şerit ile sınırlanmış, iç tarafa, beyaz zemin üzerinde siyah renkli çifte Rumilerden oluşan palmet motiflerinin arasına yerleştirilmiş, nar çiçeği ve rozet motiflerinden oluşan hafif dışa taşkın bir bordür yerleştirilmiştir. Pencere alınlıkları

içinde, beyaz zemin üzerinde kırmızı renkli Celi sülüs harflerle yazı ³⁵ yer alır.

Resim 86 ve 87

3.2.1.2.2. Doğu Duvarı:

Doğu duvarı, doğu yarım kubbesi ile köşe kubbelerinin altındaki doğu duvarından oluşmaktadır. Doğu yarım kubbesinin altındaki çeyrek kubbeleri taşıyan duvar payeleri, bu bölümü, düşey olarak üç bölüme ayırmaktadır. **Resim 88**

Doğu duvarı, çeyrek kubbelerin eteğinin altından geçen Barok motifli bordür ve yapıdaki küfeki taşı kaplamanın başlangıcını işaret eden, dışa taşkın silme şeklindeki diğer bir bordür ile yatay olarak üç bölüme ayrılmıştır. Bu bölümün ortasında, Doğu Giriş Kapısı yer almaktadır.

Çeyrek kubbelerin arasındaki duvar yüzeyine, ortadaki daha geniş ve yüksek, yanlardakiler eşit boyutlu, sivri kemerli, revzenli üç pencere yerleştirilmiştir. Pencerelerin etrafına, sıva üstüne kalem iş tekniğiyle, süsleme yapılmıştır. Ortadaki pencerenin etrafına, turuncu renkli, yanlardakilereyse kurşuni renkli palmet motifleri işlenmiştir.

Revzenler: ortadaki pencere, iç taraftan iki bordürle çevrilidir. Dıştaki bordürde, kıvrık dallar üzerinde yeşil rumiler yer almaktadır. İçteki bordürde ise, köşelerinde yeşil üçgenler bulunan renksiz camdan yapılmış altıgenler yerleştirilmiştir.

İki yanda yer alan revzenlerin üst kısımlarının ortasına, birer adet kırmızı palmet motifi yerleştirilmiştir.

³⁵Anlamı: Ey Muhammed, şüphe yok ki, biz sana apaçık bir zafer sağlamışızdır. Bu geçmiş ve gelecek günahını Allah'ın bağışlaması, senin üzerindeki nimetini tamamlaması, seni bu sayede doğru yola iletmesi içindir. Böylece sana kimsenin güç yetiremeyeceği bir şekilde yardım eder. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.ge., S. 49

Bu bölümü üstten sınırlayan bordürün altında, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, kırmızı-mavi renkli bir sıra mukarnas sarkıtı işlenmiştir. Duvar yüzeyinin ortasına yerleştirilen kemer üzerine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı-beyaz renklerle dönüşümlü olarak boyanmıştır. Kemerin iki yanındaki köşe yüzeylerine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle Barok motifli süsleme yapılmıştır.

Küfeki taşı ile kaplı bu bölüm, dışa taşkın silme ile üstten, duvar payeleri ile yanlardan sınırlanmıştır. Bu bölümün ortasında Doğu Giriş Kapısı yer almaktadır.

Resim 89

3.2.1.2.2.1.Doğu Giriş Kapısı:

Geniş bir sivri kemer içine yerleştirilmiş, daha küçük bir sivri kemer içinde yer almaktadır. Dıştaki büyük sivri kemerin köşe yüzeylerine, küfeki taşı üstüne kalem işi tekniğiyle, turuncu zemin üzerinde beyaz ve mavi renkli kıvrık dallı rumi motiflerinden oluşan bir süsleme yapılmıştır. Kemerin üst kısmında, dikdörtgen şeklindeki ahşap levha üzerinde yazı yer almaktadır. Kapının üzerinde üç adet yıldız şebekeli havalandırma deliği yer almaktadır.

İç taraftaki daha dar sivri kemerin içinde bir Bursa kemeri daha yer almakta, daha sonra, basık yay kemerli Doğu Giriş Kapısı karşımıza çıkmaktadır. Giriş kapılarının iç mekana bakan yüzlerinde, kemerlerin iç içe yerleştirilmesi, Klasik döneme ait bir özelliktir.

3.2.1.2.1.2.Doğu Giriş Kapısının İki Yanındaki Duvarlar:

Bu duvarlar, simetrik olarak düzenlenmiştir. Bu bölümleri, üstten, sivri bir kemer, iki yandan duvar payeleri sınırlamaktadır. Sivri kemerin yüzeyi, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, ki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde boyanmıştır. **Resim 90 ve 91**

Bu bölüm, dışa taşkın silme ile yatay olarak ikiye ayrılmış, silmenin üstünde kalan, kemerin içindeki, sıva ile kaplı duvar yüzeyine, ortadaki daha büyük ve

yüksek, yanlardakiler birbirine eşit boyutta, sivri kemerli, revzenli, üç adet pencere yerleştirilmiştir.

Bu pencerelerden ortadakinin etrafına, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, kurşuni renkli palmet motifleri, yanlardakilerin etrafına, yine aynı teknikle, turuncu palmet motifleri işlenmiştir.

Küfeki taşı ile kaplı duvar yüzeyinde, cami zemin seviyesinde, sivri kemerli alınlıkları revzenli, dikdörtgen söveli, iki adet pencere yerleştirilmiştir. Alınlıkların revzenleri oldukça sadedir. Alınlıkların etrafına, kalem işi tekniğiyle, turuncu renkli palmet motifli bir bordür işlenmiştir.

Dikdörtgen şeklindeki pencerelerin, kapakları, ahşap işçiliğinin örneklerindedir. Kündekâri tekniğiyle yapılmış, iki kanat halindeki pencerelerde, üçer tabla halinde süsleme görülür. Üst tablalar boş bırakılmış, orta tablada çok ışıklı geometrik geçme motifi işlenmiştir.

3.2.1.2.1.3.Köşe Kubbelerinin Doğu Duvarı

Hünkâr Mahfili'nin doğu duvarı ve kuzeydoğu köşe kubbesinin doğu duvarı olarak iki bölüm halindedir.

3.2.1.2.1.3.1. Hünkâr Mahfili Doğu Duvarı:

Hünkâr Mahfili'ni örten kubbenin kemeriyle üstten sınırlı bu duvar, dışa taşkın silme ve mahfilin taşıyıcı sistemi ile üç bölüme ayrılmıştır.

Kubbeyi taşıyan kemer, kalem işi tekniğiyle, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı-beyaz renklerle dönüşümlü olarak boyanmıştır. Kemerin içindeki, sıvayla kaplı duvar yüzeyine, sivri kemerli, revzenli iki pencere açılmıştır.

Pencerelerin etrafında, kırmızı bir şerit dışında, süsleme yoktur. Revzenler, oldukça sadedir. Pencereleri içten çevreleyen bordürlerin üst ve altlarına kırmızı

yarım altıgenler, üst kısımlarının ortalarına birer adet yeşil palmet motifi yerleştirilmiştir.

Küfeki taşı ile kaplı duvar yüzeyinde, sol tarafta sivri kemerli alınlıklı, pembe porfir söveli bir pencere, sağ tarafa ise, Hünkar Mahfiline Giriş Kapısı yerleştirilmiştir.

Mahfilin altındaki, küfeki taşı kaplı duvar yüzeyine, pembe porfir söveli, iki adet dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir.

3.2.1.2.1.3.2. Kuzeydoğu Kubbesinin Doğu Duvarı:

Doğuya doğru hafif derin bir eyvan şeklinde derinleştirilmiş bu bölümün doğu duvarı, sivri kemer ile üstten, duvar payeleri ile iki yandan sınırlanmıştır.

Kubbeyi taşıyan kemer, kalem işi tekniğiyle, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı-beyaz renklerle dönüşümlü olarak boyanmıştır. Kemerin içindeki, sıvayla kaplı duvar yüzeyine, sivri kemerli, revzenli üç pencere açılmıştır.

Pencerelerin etrafında, kırmızı bir şerit dışında, süsleme yoktur. Revzenler, oldukça sadedir. Pencereleri içten çevreleyen bordürlerin üst kısımlarının ortalarına birer adet yeşil palmet motifi yerleştirilmiştir.

Küfeki taşı ile kaplı duvar yüzeyinde, cami zemin seviyesinde, sivri kemerli alınlıkları revzenli, dikdörtgen söveli, iki adet pencere yerleştirilmiştir. Alınlıkların revzenleri oldukça sadedir. Alınlıkların etrafına, kalem işi tekniğiyle, turuncu renkli palmet motifli bir bordür işlenmiştir.

Dikdörtgen şeklindeki pencerelerin, kapakları, ahşap işçiliğinin örneklerindedir. Kündekâri tekniğiyle yapılmış, iki kanat halindeki pencerelerde, üçer tabla halinde süsleme görülür. Üst tablalar boş bırakılmış, orta tablada çok ışıklı geometrik geçme motifi işlenmiştir.

3.2.1.2.3.Batı Duvarı

Batı duvarı, batı yarım kubbesi ile köşe kubbelerinin altındaki doğu duvarından oluşmaktadır. Batı yarım kubbesinin altındaki çeyrek kubbeleri taşıyan duvar payeleri, bu bölümü, düşey olarak üç bölüme ayırmaktadır. **Resim 92, 93,94 ve 95**

Batı duvarı, doğu duvarı ile simetrik olarak düzenlenmiştir. Bu bölümün tek farkı, burada mahfil olmadığı için, güneybatı kubbesinin altındaki duvar, kuzeybatı kubbesinin altındaki duvar ile simetrik olarak düzenlenmesidir. Bu bölümün ortasındaki Batı Giriş Kapısının üzerinde yazı levhası bulunmamaktadır.

3.2.1.2.4.Kuzey Duvarı:

Kuzey duvarı, kuzey yarım kubbesi ile köşe kubbelerinin altındaki kuzey duvarından oluşmaktadır. Kuzey yarım kubbesinin altındaki çeyrek kubbeleri taşıyan duvar payeleri, bu bölümü, düşey olarak üç bölüme ayırmaktadır. **Resim 96**

3.2.1.2.4.1.Kuzey Duvarı Orta Bölümü

Kuzey yarım kubbesinin altındaki üç adet çeyrek kubbeyi taşıyan payeler, bu duvarı düşe yolarak üç bölüme ayırmaktadır. Bu duvar, aynı zamanda, çeyrek kubbelerin eteğinin altından geçen Barok motifli bordür ve yapıdaki küfeki taşı kaplamanın başlangıcını işaret eden, dışa taşkın silme şeklindeki diğer bir bordür ile yatay olarak da üç bölüme ayrılmıştır.

Ortadaki çeyrek kubbenin altındaki duvar yüzeyi, iki yanındaki alçı mukarnaslı pandantifler nedeniyle, yarım daire şeklini almıştır. **Resim 97.** Sıva ile kaplı duvar yüzeyi, boş bırakılmıştır. Bu bölümü iki yandan sınırlayan duvar payelerinin üzerine, Barok motifli kalem işi süsleme yapılmıştır. Duvar payelerinin alt kısmında, küfeki taşı kaplamanın başlangıcını işaret eden ve yapıyı aynı seviyede dolaşan dışa taşkın silmeli bordürün altında, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle Ma'kılı

yazı ile **Maşaallah** yazılıdır. Bu yazının hattatı bilinmemektedir³⁶ İki paye arasındaki Kuzey Mahfilinin, Bursa kemeri şeklinde şebekeli, beyaz mermer bir korkuluğu vardır. Korkuluğun altından dışa taşkın silmeli bordür geçmekte ve yapıda, yalnızca bu duvarda, daha alt seviyede başlayan küfeki taşı kaplamayı işaret etmektedir.

3.2.1.2.4.1.1. Ana Giriş Kapısı

Mahfilin altında Ana Giriş Kapısı yer almaktadır. Ana Giriş Kapısının açıldığı bu bölüm, küfeki taşı ile kaplı iki duvar payesi arasına atılan geniş bir sivri kemerin içine yerleştirilmiş derin bir eyvan şeklindedir. Sivri kemerin köşe yüzeylerinde, siyah ve kırmızı renklerden oluşan çift kollu rûmiler orijinal süslemedir. Bu şekilde restore edilmiştir. **Resim 98**

Giriş eyvanında, küfeki taşı ile kaplı duvar yüzeyine, daha dar bir sivri kemer yerleştirilmiştir. Sivri kemerin içinde bir Bursa kemeri, daha iç tarafta, basık yay kemerli Ana Giriş Kapısı kemeri karşımıza çıkmaktadır. Yapının Doğu ve Batı giriş kapılarında olduğu gibi, Ana Giriş Kapısının iç mekana bakan yüzünde, kemerler iç içe yerleştirilmiştir.

Ana Giriş Kapısının iki yanında, Kuzey mahfillerine çıkış kapıları yer almaktadır. Ahşap işçiliğinin örnekleri olan bu kapılar, ikişer kanat halindedir. Kündekâri tekniğiyle yapılmıştır. Üç tabla halindeki kanatlarda, üst tabla tek çita ile çerçeveli düz ayna yer almaktadır. Orta tablada tam ve yarım altıgenlerin kaydırılmış eksenler üzerinde yerleştirilmiştir. Alt tablada, yatay ve dikey dikdörtgenlerin ortadaki karenin etrafında döndürülerek yerleştirilmiştir. Tablaların kenarları yivlidir. **Resim 99**

Ana Giriş Kapısının iki yanındaki bölümler simetrik olarak düzenlenmiştir. Çeyrek kubbelerin pandantiflerinin altına açılan iki sivri kemerin arkasına doğru hafif derin bir eyvan şeklinde derinleştirilmiş bu bölümler, kuzey mahfillerini

³⁶ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.g.e., S. 47

oluşturmaktadır. Kemerler, kırmızı-beyaz taş işçiliğini taklit edecek şekilde boyanmış, arka taraftaki duvar yüzeyine, üç adet sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir.

Kuzey mahfillerinin Bursa kemeri şeklinde şebekeli mermer korkuluklarının altından, küfeki taşı kaplamayı işaret eden dışa taşkın silmeli bordür geçmektedir.

Resim 99

Bu bölümler de, hafif derin birer eyvan şeklindedir. İç mekana bakan, küfeki taşı ile kaplı sivri kemerlerin köşe yüzeylerine, kalem işi tekniğiyle, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli kıvrık dallı rumi motifleri işlenmiştir.

Mahfillerin kuzey duvarlarına, cami zemin seviyesinde, beyaz mermer söveli ikişer adet dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin, şişe dibi içlikli sivri kemerli alınlıkları vardır. Bu bölümlerin zemini, cami zemin seviyesinden 30 cm. kadar yüksek tutulmuştur. Kemerin birleştiği duvar payelerine dayalı olarak, alçak, mermer korkulukları vardır.

3.2.1.2.4.2.Köşe Kubbelerinin Kuzey Duvarları:

Kuzeydoğu ve kuzeybatıda yer alan köşe kubbelerinin kuzey duvarları, simetrik olarak düzenlenmiştir. **Resim 100 ve 101**

Kadınlar Mahfili olarak kullanılan, üzerleri beşik tonoz ile örtülü derin birer eyvan şeklindeki bu bölümler, iki yandan duvar payeleriyle sınırlanmıştır. Eyvan tonozları sıvanmış, içlerine süsleme uygulanmamıştır. Eyvanların iç mekana bakan cephelerini sınırlayan sivri kemerler, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde, kırmızı-beyaz renklerle dönüşümlü olarak boyanmıştır. Kemerlerin duvar payeleriyle birleşme noktalarında, küfeki taşından yapılmış, dışa taşkın bir silme, eyvan duvarlarındaki küfeki taşı kaplamanın başlangıcına işaret etmektedir. Eyvanın iç duvarına, üzerinde dikdörtgen şeklinde ahşap yazı levhaları bulunan, pembe porfir söveli iki adet dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin ahşap kapakları vardır.

Eyvanları iki yandan sınırlayan duvar payeleri arasındaki Kadınlar Mahfili korkuluğu, düz beyaz mermer levha şeklindedir. Kadınlar Mahfili, mukarnas başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli iki adet beyaz mermer sütun arasına atılan, pembe porfir ve beyaz mermerin dönüşümlü olarak dizildiği, iki renkli taş işçiliğinden oluşan üç adet sivri kemer ile taşınmaktadır. Korkuluk ve kemerler arasında dışa taşkın mermer bir silme bulunmaktadır. Mermerle kaplı kemer köşe yüzeylerinin ortasına, pembe porfir diskler, kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir.

Mahfilin altında, küfeki taşıyla kaplı duvar yüzeyine, pembe porfir söveli, iki adet dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin kapakları, ahşap işçiliğinin örnekleridir. Mahfili taşıyan sütunlar, cami zemininden yaklaşık 30 cm. daha yüksek bir platform üzerine oturmaktadır. Sütunların kaidelerinin arasına, düz mermer korkuluk levhaları yerleştirilmiştir.

3.2.1.2.4.3.Vaaz Kürsüleri:

Şehzade Camii'nin üç adet ahşap vaaz kürsüsü orijinaldir. Bu kürsülerde benzer bir süsleme yer almaktadır. Vaizin oturduğu üst bölümü çevreleyen korkuluk tablaları, şebekeli oymalıdır. Orta tabla üst ve alt olmak üzere iki bölüm halindedir. Alt bölüm, düz yüzeyli oyma tekniğinde geometrik süslemeye sahiptir. Alt tablada, dikdörtgen tablalar dizisi yer almaktadır. En altta ise, süpürgelik kısmında, kirişle ayaklar arasındaki köşelerde, masif ağaç kıvrık hatlarla kesilmiş olarak köşelikleri oluşturmaktadır. **Resim 102**

3.2.1.2.4.4.Müezzin Mahfili

Kuzeybatı payesine bağlı olarak yer almaktadır. Tamamen beyaz mermerden yapılmıştır. Kare planlı müezzin mahfili, paye duvarına dayalı yüzü dışında, tüm yüzeyleri 3'er adet Bursa kemerli açıklıklar şeklindedir. Yarım mukarnaslarla düşey olarak bölüntülenmiş korkuluk levhasının altında, testere dişi motifli bir bordür yer almaktadır. **Resim 103**

3.2.1.3 Mekansal Süsleme Malzeme ve Teknikleri

3.2.1.3.1. Kalem İşi: Yarım kubbeler ve çeyrek kubbelerin içinde, köşe kubbelerinde, pandantiflerde, merkezi kubbeyi taşıyan kemerlerde, çeyrek kubbelerin kemerlerinde, merkezi kubbe ve yarım kubbelerin kasnaklarındaki sivri kemerli pencerelerin etrafında, çeyrek kubbeler ve aralarındaki kemer yüzeylerinin içindeki pencerelerin, duvarlardaki üst ve orta sıralardaki sivri ve yuvarlak pencerelerin etrafında, Hünkâr Mahfili güney duvarında küfeki taşı üzerinde, duvarlardaki üst sıra pencere aralarında, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, duvarlarda orta sıradaki pencerelerin etrafında ve kuzey duvarındaki payelerde küfeki taşı üzerinde, kalem işi süsleme yer almaktadır.

3.2.1.3.2. Taş İşçiliği:

Taş Kaplama:Yapı iç mekanını sınırlayan duvarlar ve kubbeyi taşıyan payeler, mihrap tepeliği seviyesine kadar küfeki taşı kaplıdır. Yapıdaki doğu-batı yönlerindeki kapı kemerlerinin üst kısmı ve kuzey duvarındaki alt kat mahfillerinin zemini ve korkuluk levhaları beyaz mermer ile kaplıdır.

Kubbeyi taşıyan payelerin iç mekana bakan yüzlerine yerleştirilen mihrap nişleri, mermer üstüne kazıma tekniğiyle mukarnas kavsaralıdır.

Renkli Taş İşçiliği: Minber köşkünün sütunceleri ve sivri kemerlerinde, siyah-beyaz taşın dönüşümlü olarak dizilmesiyle oluşan, kuzey duvarındaki ana giriş kapısının basık yay kemerinde, pembe ve beyaz renkli taşların geçme tekniğiyle bir araya getirilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliği yer almaktadır.

3.2.1.3.3. Çini Süsleme: İmtekanda çini süsleme yapılmamıştır.

3.2.1.3.4. Alçı Süsleme:

3.2.3.4.1.Malakari:Şehzade Camii'nde uygulanan malakâri tekniği, özel bıçak(spatula) ve sivri uçlu mala ile yontma tekniğiyle hazırlanan örneğe “alçı içine renkli alçı dolgu olarak” yapılmıştır.³⁷

Ana kubbenin merkezinde, iç içe geçmiş iki bordür halindeki yazı süsleme, yarım kubbelerin içindeki yazı süsleme, çeyrek kubbelerin merkezindeki yazı ve yazıyı sınırlayan zencirek motifi ve ertafındaki süsleme, ters malakâri tekniğiyle yapılmıştır. Giriş kapısının üstündeki çeyrek kubbe yüzeyindeki süsleme, pandantiflerdeki süsleme, mihrabın iki yanındaki pencere alınlıklarında malakâri süsleme yapılmıştır.

Minber köşkünün tavanında, mermer levha içine alçı dolgu şeklinde bu teknik uygulanmıştır.

3.2.1.3.4.2Alçı Revzenler: Mihrap duvarında, üst ve orta sıradaki pencerelerde, Hünkâr Mahfili duvarlarındaki üst ve orta sıra pencerelerde, doğu-batı ve güney duvarlarında, üst ve orta sıra pencerelerinde yer almaktadır. Oldukça sade geometrik tasarımlarıyla dikkat çekmektedir.

3.2.1.3.5Yazı süsleme : Merkezi kubbe, yarım ve çeyrek kubbeler ve pandantiflerde, mihrap duvarındaki alt sıra pencere alınlıklarında, malakâri tekniğiyle, mihrap, minber ve payelerde, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, hünkar mahfili duvarlarında ve kuzey iç duvarı üzerindeki payelerde kalem işi tekniğiyle, revzenlerde cam ile, kapı ve pencere kanatlarında ahşap üstüne kazıma tekniğiyle yazı süsleme yapılmıştır.

3.2.1.3.6. Ahşap İşçiliği: Alt sıra pencerelerinin kapakları, Hünkâr Mahfili'nin orta sıra pencere kapakları, dolap kapakları, kuzey üst kat mahfiline çıkış kapıları, vaaz kürsüleri, ahşap işçiliğinin örnekleridir.

³⁷ Gönül CANTAY, a.g.m., S. 356

3.2.1.3.7.Maden İşçiliği: Cami zemin seviyesinde yer alan alt sıra pencerelerin kapaklarında, kuşak, rozet, çekme halkası ve altlığı olarak görülmektedir.

Evliya Çelebi, iç mekânın iki kat kandillerle aydınlatıldığını, sekizbin kandilin bulunduğunu söylemiştir. Kandillerin sayısı kesin olmamakla birlikte, yapının iç mekanını aydınlatmak için kullanılan kandiller günümüze gelememiştir.

3.2.2.Cephelerdeki Süsleme Programı:

Yapının dış görünümüne, merkezi kubbe, yarım kubbeler ve köşe kubbeleri, damgasını vurmaktadır. Merkezi kubbenin cephelere göre görünümü değişmemekte, bütün cepheler için görsel olarak egemen bir mimari eleman olmaktadır.

Örtü sistemindeki kademelenme, en üst noktadaki merkezi kubbe ile başlamaktadır. Merkezi kubbenin dışı, dikdörtgen şeklindeki kurşun levhalarla kaplıdır. Levhalar arasında yer alan dışa taşkın yivler, kubbe merkezinde yer alan alemde birleşmektedir. Kubbe eteğinin altında, küfeki taşına kakma olarak pembe porfir bir bordür yer almaktadır. Kubbe kasmağındaki yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli pencereler arasındaki duvar yüzeyleri ve iki yanda ikişer adet kubbe payandasının dışı, kurşun levhalarla kaplıdır.

Merkezi kubbenin altında kalan örtü sistemi, yapının plan şemasından kaynaklanan şekilde, dört cephede de simetrik olarak düzenlenmiştir. Bu düzenleme, bütün cephelerde tekrarlanmıştır.

Kubbeyi taşıyan küfeki taşından örülmüş dört adet paye, kubbe kasmağının iki yanına kadar, silindirik formda yükseltilmiş, üzerleri, derin yivli kubbeciklerle örtülerek, kurşun levhalarla kaplanmıştır. Paye kubbelerinin saçak kısmında, palmet motiflerinden oluşan bir bordür yer almaktadır.

Merkezi kubbeden sonraki ikinci kademeyi, payelerin arasında yer alan yarım kubbeler oluşturmaktadır. Yarım kubbelerin dışı, dikdörtgen şeklindeki kurşun levhalarla kaplıdır. Yarım kubbelerin eteğinin altında, pembe porfirden bir bordür, küfeki taşından örülmüş duvar yüzeyine kakma olarak işlenmiştir.

Yarım kubbelerin kasnaklarındaki yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli pencereler arasındaki duvar yüzeyleri de kurşun levhalarla kaplıdır.

Üçüncü kademeyi, köşe kubbeleri ve çeyrek kubbeler oluşturmaktadır. Çeyrek kubbeler, köşe kubbelerinden daha küçük ve alçak olduklarından, cepheden daha az görülmektedir. Köşe kubbelerinin ve çeyrek kubbelerin dışı, dikdörtgen şeklindeki kurşun levhalarla kaplıdır. Levhalar arasında yer alan dışa taşkın yivler, köşe kubbelerinin ve çeyrek kubbelerin merkezinde birleşmektedir.

Köşe kubbelerinin sekizgen kasnakları ve çeyrek kubbelerin içine şişe dibi içlikli yuvarlak kemerli pencereler açılmış olan dairesel kasnakları küfeki taşından örülmüş duvarlar şeklindedir. Köşe kubbelerinin ve çeyrek kubbelerin eteğinin altında, pembe porfirden bir bordür, küfeki taşına kakma olarak yerleştirilmiştir. Bu bölümlerin saçak kısmında, palmet motiflerinden oluşan bir bordür yer almaktadır.

Kuzey cephesinde, çeyrek kubbelerin arasında kalan kemer yüzeyi, kalkan duvarı şeklinde, önünde yer alan son cemaat yeri kubbesine kadar yükseltilmiştir. Küfeki taşından örülmüş bu duvarın üst kısmında, pembe porfirden bir bordür, saçak seviyesinde ise, palmet motiflerinden oluşan bir bordür yer almaktadır.

Doğu, batı ve güney cephelerinde, çeyrek kubbelerin arasında kalan duvar, iki kademeli kalkan duvarı şeklinde yükseltilmiştir. Küfeki taşından örülmüş bu duvarın üst kısmında, pembe porfirden bir bordür, saçak seviyesinde ise, palmet motiflerinden oluşan bir bordür yer almaktadır. Bu duvarın içine, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler daha küçük ve dar olmak üzere üç adet sivri kemerli şişe dibi içlikli pencere açılmıştır. Pencerelerin sivri kemerleri, pembe ve beyaz taşların dönüşümlü olarak dizildiği iki renkli taş işçiliğine sahiptir.

3.2.2.1.Kuzey Cephesi

Yapının ana giriş kapısının bulunduğu bu cephe, kuzey duvarı ve cemaat yerinden oluşmaktadır. **Resim 104**

3.2.1.1.1.Son Cemaat Yeri Revakı Süslemesi:

Son cemaat yerini örten beş adet kubbe, sekizgen kasnaklara oturmaktadır. Kubbelerin dışını kaplayan kurşun levhaların arasındaki dışa taşkın yivler, merkezlerinde yer alan alemlerde birleşmektedir.

Giriş kapısının üzerini örten, ortadaki kubbenin kasnağı, diğerlerinden oldukça yüksek tutulmuştur. Bu kubbenin altındaki duvar yüzeyi, yan revaklardan bir kademe daha yükseltilmiştir. Dikdörtgen şeklindeki bu kısmın içine, kakma tekniğiyle yerleştirilmiş pembe porfir bordürlerle bir dikdörtgen çerçeve yapılmış, çerçevenin içine, iki ucundan yonca şeklinde yontularak kartuş şekli verilmiş bir dikdörtgen mermer levha yerleştirilmiştir. Bu kartuşun iki ucunda yonca şekli verilmiş yarım daire şeklinde iki levha vardır.

Giriş kapısını örten kubbenin altındaki duvar yüzeyi, yanlardan dışa taşkın bir silme ile, üst taraftan, testere dişi şeklinde bir silme üzerine yerleştirilmiş mermer üstüne kazıma tekniğiyle yapılmış bir palmet bordürü ile sınırlanmıştır. Yanlardaki duvarlarla birleşme noktasına, ortasında mermer üstüne kazıma tekniğiyle birer adet palmet motifi işlenmiş olan üçgen koltuk levhaları yerleştirilmiştir.

Son cemaat yeri revakında, kemer köşe yüzeyleri, küfeki taşından örülmüş duvar şeklindedir. Bu duvarları, saçak seviyesinde dışa taşkın bir silme sınırlamaktadır. Kubbeleri taşıyan sivri kemerler, kırmızı-beyaz renkli taşların dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşmuştur.

Son Cemaat Yerini Örtten Kubbelerin Kalem İşi Süslemesi: Ana Giriş Kapısını örten, beyaz renk ile boyalı kubbenin merkezine, lacivert zemin üzerine sarı renk ile sekiz kollu yıldız motifinden oluşan geometrik motifli malakâri süsleme yapılmış, bu süsleme, sarı renkli alçı ile sekizgen bir çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçevenin dışına, lacivert zemin üzerinde sarı renkli rumi dolgulu, ok başlı lotus-palmet motifleri dönüşümlü olarak dizilmiştir. Kubbe pandantifleri, alçı mukarnaslarla süslenmiştir. **Resim 105**

Son cemaat yerini örten diğer kubbeler ve pandantiflerine, herhangi bir süsleme yapılmamış, içleri, beyaz renk ile boyanmıştır.

3.2.2.1.1.1.Son Cemaat Yeri Duvarı

Son cemaat yeri revakını oluşturan beş adet kubbeyi taşıyan sivri kemerler, küfeki taşından örülmüş son cemaat yeri duvarını, düşey olarak beş bölüme ayırmaktadır. Giriş kapısı, bu duvarın tam ortasına yerleştirilmiş, iki yanındaki duvar yüzeyi de simetrik olarak düzenlenmiştir. **Resim 106**

3.2.2.1.1.1.1.Ana Giriş Kapısı:

Son cemaat yerinin ortasında yer alan giriş kapısı, beyaz mermerden yapılmıştır. Üç yönden dışa taşkın silmelerle çevrili olan dikdörtgen şeklindeki kapının, mukarnas kavsarası, kapı nişiyle birleşme noktalarında sarkıtlarla bölünmüş yüzeyler içinde birer adet altın yaldızlı rozet yer almaktadır. Basık yay kemerli giriş kapısının üzerinde sülüs mermer üstü kazıma tekniğiyle, altın yaldızlı sülüs harflerle, **Farsça Kitabe** yer almaktadır.³⁸Kitabenin iki yanında, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, altın yaldızlı Celî sülüs harflerle Kelime-i Tevhid yazılıdır. Mukarnas kavsaranın iki yanında kum saatli sütunceler yer alır. **Resim 107**

³⁸ Anlamı: Yeryüzü padişahı Şah Süleyman Han'ın hayratıdır bu. Şehzadenin ruhuna öyle bir cami yaptı ki, gökyüzündeki meleklerin takdirini kazandı. Yaptırdığı bina cennet gibi gönül açıcı ve aydınlık oldu. İnanç sahiplerinin sevinçlerine mazhar olan bu yapı mübarek bir zamanda tamamlandı. Yapımına Pazar günü başlandı. Ellibeş yılında tamamlandı. Yapıya Rebiülevvel'de başlandı ve hemen hemen Recep ayında inşaat tamamlandı. Hikmet sahibi tarihini şöyle dedi: (İslam) Peygamberi ümmetinin mabedi. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.ge., S. 40

Kapının iki yan duvarında, mukarnas kavsaralı mihrabiyeler yer almaktadır.

Ana Giriş Kapısının Ahşap Kanatları: Kündekâri tekniğiyle yapılmıştır. Kapı kanatları, üç tabla halinde düzenlenmiştir. Yatay bir dikdörtgen şeklindeki üst tablalarda, ahşap üstüne boyama tekniğiyle, sülüs yazıyla, **Kelime-i Tevhid**³⁹ yazılıdır. Tablaların etrafı, kündekâri tekniğiyle yapılan geometrik süslemeye sahiptir.

Düşey bir dikdörtgen şeklindeki orta tablaların merkezine, üzerinde beşgen yıldız ve fildişi kakma altıgen motifleri olan birer adet kabara yerleştirilmiştir. Kabaranın etrafındaki yüzeyde, sonsuzluk ilkesine göre yerleştirilmiş dikdörtgen ve karelerden oluşan bir süsleme yer almaktadır. **Resim 108**

Alt tablanın ortasına, da, yine benzer geometrik düzende yıldız geçmeler yer almaktadır. Bütün bu süslemeler, kündekâri tekniğiyle yapılmıştır. Tekniği oluşturan çitaların arasındaki geometrik bölmelerde, oyma palmet ve rûmiler yer almaktadır. Kapı kanatlarındaki tablaların etrafı, fildişi, abanoz meandr motifleriyle süslüdür. Kapının orijinal binileri günümüze gelememiştir.⁴⁰

Son cemaat yerini taşıyan mukarnas başlıklı, bronz bilezikli mermer sütunlar, yuvarlak kaideler ile avlu zemininden yükseltilmiş bir platforma oturmaktadır. Bu platform, giriş kapısı üzerinde kesintiye uğramaktadır. Giriş kapısının zemini, avlu zeminiyle aynı seviyededir. Bu kısma, mermer içine kakma tekniğiyle, pembe damarlı beyaz mermerden iç içe geçmiş iki dikdörtgen yerleştirilmiştir.

3.2.2.1.1.1.2. Ana Giriş Kapısının İki Yanındaki Son Cemaat Yeri Duvarı:

Giriş kapısının iki yanındaki ilk bölümler, bu bölümleri örten kubbeleri taşıyan iki renkli kemerlerle üstten sınırlanmıştır. Kemerlerin altındaki duvar yüzeyi, dışa taşkın bir silme ile ikiye bölünmüştür. Kemerin içinde kalan ilk bölümde, küfeki

³⁹ Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun elçisidir.

⁴⁰ Abdullah Mehmet AVUNDUK, a.g.e. s 36-40

taşı üzerine kazıma tekniğiyle, iki sivri kemerli sağır pencere nişi açılmış, bu nişlerin arasına, beyaz mermer söveli, şişe dibi içlikli ve demir parmaklıklı küçük bir dikdörtgen pencere açılmıştır. Alt kısımda yer alan ikinci bölümde, sivri kemerli alınlığı şişe dibi içlikli, pembe porfir söveli iki adet dikdörtgen pencere yer almaktadır. Bu pencerenin kemer köşe yüzeylerine kakma tekniğiyle üçgen şeklinde pembe taşlar yerleştirilmiştir. **Resim 109**

Son cemaat yerinin köşelerindeki kubbelerin altındaki duvar yüzeyi, bu bölümleri örten kubbeleri taşıyan iki renkli kemerlerle üstten sınırlanmıştır. Kemerlerin altındaki duvar yüzeyi, dışa taşkın bir silme ile ikiye bölünmüştür. Kemerin içinde kalan ilk bölümde, küfeki taşı üzerine kazıma tekniğiyle, iki sivri kemerli sağır pencere nişi açılmıştır.

Alt kısımda yer alan ikinci bölümde, sivri kemerli alınlığı şişe dibi içlikli, pembe porfir söveli iki adet dikdörtgen pencere yer almaktadır. Bu pencerenin kemer köşe yüzeylerine kakma tekniğiyle üçgen şeklinde pembe taşlar yerleştirilmiştir.

Bu iki bölümü ayıran kubbe kemerinin altına birer adet mihrap nişi yerleştirilmiştir. Dıştan küfeki taşı üzerine kazıma tekniğiyle yapılmış dikdörtgen bir silme ile çevrili olan bu nişlerin iç kısmında, mukarnas kavsaranın altında üç köşeli gövde yer almaktadır.

Son cemaat yerinin doğu ve batı duvarları, bu bölümleri örten kubbeleri taşıyan iki renkli kemerlerle üstten sınırlanmıştır. Kemerlerin altındaki duvar yüzeyi, dışa taşkın bir silme ile ikiye bölünmüştür. Kemerin içinde kalan ilk bölümde, sivri kemerli ve şişe dibi içlikli, iki adet pencere açılmıştır. **Resim 110**

Alt kısımda yer alan ikinci bölümde, sivri kemerli alınlığı malakâri tekniğiyle süslenmiş olan, pembe porfir söveli iki adet dikdörtgen pencere yer almaktadır. Bu pencerenin kemer köşe yüzeylerine kakma tekniğiyle üçgen şeklinde pembe taşlar yerleştirilmiştir. Bu pencere alınlıklarında malakâri tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Pencere alınlıklarını dıştan çeviren bordürde, kırmızı zemin üzerine, beyaz renkli

rumi ve palmetler yerleştirilmiştir. İç kısma, içleri sarı renkle dolgulu ongen yıldızlardan oluşan, kırmızı ve beyaz renkli çok ışınlı geometrik geçmelerden oluşan bir süsleme yapılmıştır.

3.2.2.5. Revaklı Avlu Cepheleri

Şehzade Camii Avlusu, pandantiflerle geçilen 11 adet kubbe ile örtülü bir revak ile, üç yönden çevrilidir. Mihrap ve Ana Giriş Kapısı ile aynı eksen üzerindeki Kuzey Avlu Kapısını örten kubbe dışında, revak kubbelerinin iç yüzeyleri ve pandantifleri süslenmemiş, beyaz renk ile boyanmıştır. Kubbeleri taşıyan kemerler, pembe ve beyaz renkli taşların dönüşümlü olarak dizildiği iki renkli taş işçiliğine sahiptir.

Kuzey Avlu Kapısını örten kubbenin içi, beyaz renk ile boyanmış, merkezine, lacivert zemin üzerine beyaz renk ile oniki kollu yıldız motifi ve bu motifin yarımından oluşan bir geometrik desen yapılmıştır. Bu süsleme yuvarlak bir madalyon içine alınmıştır. Kubbe kasnağına, bir sıra alçı mukarnas sarkıtı yerleştirilmiştir. **Resim 111-116**

Revak kubbelerinin üzeri, dıştan, dikdörtgen şeklindeki kurşun levhalarla kaplıdır. Levhalar arasında yer alan dışa taşkın yivler, kubbe merkezlerinde yer alan alemlerde birleşmektedir.

Revak kubbe kemer yüzeyleri, küfeki taşından örülmüş duvarlar şeklindedir. Bu duvarları, saçak seviyesinde, testere dişi motifli bir silme sınırlamaktadır.

Revak kubbelerini taşıyan mermer sütunlar, mukarnaslı başlıklı, bronz bileziklidir ve yuvarlak kaideler ile, avlu zemininden yükseltilmiş, mermer kaplı platformlar üzerine oturmaktadır. **Resim 112**

Bu platform, doğu, batı ve kuzey avlu kapılarının önünde kesintiye uğramaktadır. Bu bölümlerde, kapıların önündeki zemin, avlu zeminiyle aynı seviyededir. Avlu zemini mermer kaplıdır.

Son cemaat yeri ile avlu duvarlarının kesişme noktasında Doğu ve Batı Avlu Kapısı, **Resim 113** revakın kuzey kolunun ortasında, mihrap ekseninde Kuzey Avlu Kapısı **Resim 114** bulunmaktadır.

Avlu kapıları, aynı şekilde düzenlenmiştir. Kapıların üzerini örten revak kubbe kemerleri diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Kapıların açıldığı küfeki taşından duvar yüzeyleri üst taraftan, sivri bir kemer ile sınırlanmıştır. Giriş kapıları, dikörtgen alınlıklı, sivri kemerler içine yerleştirilmiştir. Kapılar ve alınlıkları, küfeki taşına kazıma tekniğiyle yapılmış silmelerle dikdörtgen şeklinde bir çerçeve içine alınmıştır. Dikdörtgen alınlıklar, yine küfeki taşına kazıma tekniğiyle silmelerle çevrilmiş, iç tarafa, pembe porfir bir bordürle çevrili, beyaz mermerden dikdörtgen bir levha, yerleştirilmiştir. Kapının sivri kemeri, yine küfeki taşından bir silme içine alınmış, dışa taşkın silmelerle çevrili sivri kemer ile dikdörtgen çerçeve arasına, pembe taş, kakma olarak yerleştirilmiştir. Kemerin içine, Bursa kemeri ve pembe-beyaz renki taşların dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliğiyle örülmüş basık yay kemeri yerleştirilmiştir. Kapı kemerinin iki yanına, ahşap kapı kanatlarıyla aynı seviyede başlayacak şekilde, küfeki taşına kazıma tekniğiyle yapılmış, dikdörtgen alınlıklı, üç sıra mukarnaslı mihrabiyeler yerleştirilmiştir. Mihrabiyeler ve alınlıklar, yine kazıma tekniğiyle, dışa taşkın silmelerle çevrilmiştir. Kapı alınlığı ve kemerini çerçeveleyen silmenin üzerinden, iki yandaki mihrabiyelere doğru alçalan bir silme daha geçerek tüm yüzeyi sınırlamaktadır. Kapıların saçak seviyesinden, bir palmet bordürüyle çevrilidir.

Ahşap işçiliğinin örnekleri olan, Doğu, Batı ve Kuzey avlu kanatları orijinal değildir. Aslına uygun şekilde, künde-kâri tekniğiyle, yenilenmiştir. Bu kanatların

tümünde, üst tablalar, düz ayna şeklinde, orta ve alt tablalarda çita çerçeveli uzun dikdörtgen ve kare parçaların atlamalı olarak sonsuz düzende yer almaktadır.⁴¹

Revak iç duvarları, kubbeleri taşıyan iki renkli kemerlerle üstten, küfeki taşından duvar payeleri ile iki yandan sınırlanmıştır. Bu şekilde oluşan her bir bölümdeki duvar yüzeyi, dışa taşkın bir silme ile yatay olarak ikiye bölünmüştür. Kemerin içinde kalan üst bölümde, sivri kemerli ve şişe dibi içlikli, iki adet pencere açılmıştır. **Resim 115**

Alt kısımda, sivri kemerli alınlığı malakâri tekniğiyle süslenmiş olan, pembe porfir söveli iki adet dikdörtgen pencere yer almaktadır. Pencereler ve alınlıkları, küfeki taşına kazıma tekniğiyle yapılmış silmelerle dikdörtgen şeklinde bir çerçeve içine alınmıştır. Sivri kemerli alınlıklar, yine küfeki taşına kazıma tekniğiyle silmelerle çevrilmiş, dıştaki dikdörtgen ve içteki sivri kemerin arasında kalan köşe yüzeylere pembe porfirler kakma olarak yerleştirilmiştir. Doğu ve batı revak duvarlarında, pencere alınlıklarındaki malakari süsleme sıralaması aynı şekilde tekrar edilmiştir. **Resim 115-117**

Avlu revak pencere alınlıklarındaki malakâri tekniğiyle yapılan süslemede, tüm yüzeyin geometrik olarak işlendiği kompozisyon, aynanın iç kısımlarının geometrik, dışının rûmili bir bordürle çevrelendiği kompozisyon ve tüm ayna yüzeyinin rûmi-palmet motifleriyle doldurulduğu üç tip kompozisyon uygulanmıştır. Birinci tür kompozisyonda, geometrik motifler dairesel rotasyonlu şebekelerden oluşmaktadır. İkinci tür kompozisyonda geometrik motifler, on kollu yıldız şeklinde düzenlenmiş, bordürdeki rûmiler kartuşlar içine yerleştirilen iki farklı rûminin birbirine bağlanmasından oluşmuştur. Üçüncü tür kompozisyonda, alt kısma yakın bir yerden düğümlü yıldız motifinden çıkarak spiraller ve S ler çizen çift kollu rûmiler ve onlardan ayrılan kolların üzerine katlanmasıyla oluşan girift bir

⁴¹ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. s. 41

bezemedir. Bütün aynalarda desen beyaz zemin üstünde kırmızıyla ya da kırmızı zemin üzerinde beyazla yapılmıştır.⁴²

3.2.2.5.1.Şadırvan:

Beyaz mermer levhalarla kaplı avlunun ortasında yer alan şadırvan, dairesel planlıdır. Sekizgen planlı gövdenin her bir yüzünde, musluklar yer almaktadır.

Şadırvanın üzeri, baklavalı başlıklı, bronz bilezikli sekiz adet mermer sütun üzerinde taşınan sivri bir kubbe ile örtülüdür.

3.2.2.2.Doğu Cephesi

Yapının doğu cephesi, merkezi kubbe, doğu yarım kubbesi ve kuzeydoğu ve güneydoğu yarım kubbelerinin altındaki doğu duvarı ve doğu dış galerisi olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. **Resim 118**

Şehzade Camii'nin simetrik olarak düzenlenmiş doğu ve batı cephelerinde, üçlü gruplama anlayışı egemendir. Merkezi kubbeden başlayarak, ortada büyük bir birim (merkezi kubbe), iki yanında kubbeden daha küçük, birbirine eşit iki birim, (yarım kubbeler), yarım kubbelerin altında yine ortadaki daha büyük, yanlardakiler birbirine eşit olmak üzere üçlü pencere dizisi, kademeler halinde aşağıya doğru inerek devam etmektedir.

Doğu duvarı ve doğu dış galerisi, cepheyi yatayda iki birime ayırmakta, bu birimler, duvar payeleriyle düşey olarak üç bölüme ayrılmaktadır. Tüm duvarlar, küfeki taşından örülmüştür.

3.2.2.2.1.Doğu Duvarı:

Yapının doğu duvarı, örtü sisteminden, dışa taşkın bir saçak silmesi ile ayrılmaktadır. Doğu duvarı, merkezi kubbe ve doğu yarım kubbesinin altındaki

⁴² Refik YÜKSEK, A.g.e., S. 21

bölüm ile, köşe kubbelerinin önüne denk gelen iki yan bölüm olmak üzere, duvar payeleriyle düşey olarak üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki bölümün saçağı, yan bölümlerden daha yüksektir.

Ortadaki bölüm, üç adet pencere grubundan oluşmaktadır. Her bir pencere grubu, küfeki taşına kazıma tekniğiyle silmelerle dikdörtgen çerçeveler içine alınmış, çerçevenin içine yine küfeki taşına kazıma tekniğiyle sivri bir kemer açılmıştır. Kemer içine, ortadaki daha geniş ve yüksek, yanlardakiler birbirine eşit boyutlu, üç adet pencere yerleştirilmiştir. kemer köşe yüzeylerine, pembe porfir çerçeveli, beyaz mermer üçgenler, kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir. Pencereler, şişe dibi içliklidir ve sivri kemerleri, pembe ve beyaz taşların dönüşümlü olarak dizildiği iki renkli taş işçiliğine sahiptir.

Yanlardaki iki bölüm, ortadaki bölümden bir kademe daha aşağıya çekilmiştir ve içlerinde birer adet pencere grubunu barındırmaktadır. Bu pencere gruplaması ve işçiliği, orta bölüm ile aynıdır.

3.2.2.2.2.Doğu Dış Galerisi :

Merkezi kubbe ve Doğu yarım Kubbesi ile düşey olarak aynı ekseninde ve galerinin tam ortasındaki Doğu Giriş Kapısı, galeriyi, simetrik iki bölüme ayırmaktadır.

Galerideki düzenleme, doğu duvarındaki üçlü pencere gruplarının tam altına denk gelecek şekilde ikili pencere gruplarından oluşmaktadır. **Resim 119**

Doğu Dış Galerisinin örtü sistemi, giriş kapısının üzerinde aynalı tonoz, kapının sağ ve solunda ikişer adet küçük kubbe, güney köşesindeki Hünkâr Mahfiline giriş Kapısının üzerinde iki adet aynalı tonoz, kuzey köşesinde ise, iki adet küçük kubbeden oluşmaktadır. Galeri, güney ucunda duvar payesi, kuzey ucunda ise Kuzeydoğu Minaresi ile sınırlanmıştır.

Galerinin örtü sistemi, iç mekandaki bölüntülenmeyi yansıtmaktadır. Doğu duvarının iki ucunda yer alan köşe kubbelerinin altında, ikişer bölüm, ortadaki yarım

kubbenin altında ise Doğu Giriş Kapısı ve iki yanında, kubbe ile örtülü ikişer bölüm yer almaktadır. Bu düzenleme, görsel olarak devamlılık ve simetri yaratmaktadır. Aynı zamanda, kubbeden başlayarak piramidal etkiyi yere kadar devam ettirmektedir.

Galerinin örtüsünü taşıyan sivri kemerler, iki yanda, her bir birimi sınırlayan duvar payelerine, ortada ise bir adet mermer sütun üzerine oturmaktadır. Doğu Giriş Kapısını örten aynalı tonoz, iki duvar payesiyle taşınmaktadır.

Doğu Galerisi Revakı Kalem İşi Süsleme Kuruluşu: Doğu Galerisinin örtü sisteminde, sıva üstüne kalem işi tekniyiyle süsleme uygulanmıştır. Hünkâr Mahfiline giriş kapısının üzerini örten, aynalı tonoz ile örtülü 1. bölümde, aynalı tonozun ortasına, silmelerden oluşan kare bir çerçeve yerleştirilmiştir. Çerçevenin içine, siyah zemin üzerinde beyaz renk ile, rumi-palmet motifleri yerleştirilmiştir. Bu bordürün iç tarafına, beyaz bir şerit çekilmiş, merkezi zemin, kırmızı ile boyanmıştır. Buradaki süsleme anlaşılammaktadır. Aynalı tonozun duvarlarla birleşme noktasında, palmet motifli bir bordür yer almaktadır. **Resim 120**

Hünkâr Mahfiline çıkış kapısının yanındaki 2. aynalı tonozun merkezinde, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış süslemenin izleri kalmıştır. Bu izlerden, süslemenin, Hünkâr Mahfiline çıkış kapısını örten aynalı tonozdaki süslemenin benzeri ya da aynısı olduğunu düşündürmektedir. Aynı şekilde, aynalı tonozun duvarlarla birleşme noktasında, palmet motifli bir bordür yer almaktadır.

Hünkâr Mahfili'nin sağ tarafındaki iki kubbenin içleri beyaz renk ile boyanmış, merkezlerine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle Barok motifli büyük bir rozet yerleştirilmiştir. **Resim 121**

Galeriyi örten küçük kubbeler ve tonozlar, dıştan, dikdörtgen şeklindeki kurşun levhalarla kaplıdır. Levhalar arasında yer alan dışa taşkın yivler, kubbe ve tonoz merkezinde yer alan alemlerde birleşmektedir.

Örtü sistemi ve taşıyıcı sistem, kubbelerin saçak seviyesinden geçen, dışa taşkın bir silme üstünde, taş üstüne kazıma tekniğiyle yapılmış palmet motifli bir bordürle ayrılmıştır. Bordürün altında, galeri revakını oluşturan, taşıyıcı sistemin kemer köşe yüzeyleri, küfeki taşından örülmüştür. Galeri revakının sivri kemerleri, kırmızı ve beyaz taşın dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşmaktadır. Kemerlerin oturduğu, ortadaki sütunlar, beyaz mermerden, mukarnas başlıklı, üstten ve alttan bronz bileziklidir. Sütunlar, revakın altındaki platforma, çokgen kesitli, yükseltilmiş mermer kaidelerle oturmaktadır. Revak sütunları arasında, düz beyaz mermer korkuluk levhaları yer almaktadır. Bölümlerin zeminleri küfeki taşı ile kaplıdır.

3.2.2.2.1.Doğu Giriş Kapısı:

Üzeri, aynalı tonoz ile örtülüdür. Aynalı tonozun duvarlarla birleşme noktasında, palmet motifli bir bordür yer almaktadır. Doğu Giriş Kapısı'nın sağ tarafındaki dört adet küçük kubbenin, içleri beyaz renk ile boyanmış, merkezlerine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle Resim 51'deki Barok motifli büyük bir rozet yerleştirilmiştir.

Doğu Giriş Kapısı'nı örten tonozun kasnağı, yan bölümlerin örtü sisteminden bir kademe daha yüksek tutularak farklılığı vurgulanmıştır. Bu kısım, üst taraftan, dışa taşkın bir silme üstünde, taş üstüne kazıma tekniğiyle yapılmış palmet motifli bir bordürle dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, alt taraftaki duvar yüzeyinin ortasına, pembe damarlı beyaz mermerden yapılmış sivri kemer yerleştirilmiştir. Bu kemer, iki yandan duvara gömülü, mukarnas başlıklı sütunlar üzerine oturmaktadır. **Resim 122**

Doğu Giriş Kapısı eyvanını iki yandan sınırlayan duvar payelerine, birer adet mihrap profili, küfeki taşına kazıma tekniğiyle işlenmiştir. Duvar payelerinin içlerine, birer adet yuvarlak kemerli alınlıklı basık yay kemerli kapı açılarak, iki yandaki dış galerilere geçiş sağlanmıştır.

Bu kapıların alınlıkları küfeki taşına kazıma tekniğiyle yapılmış dikdörtgen silmelerle çevrilmiştir. İç taraftaki sivri kemerli alınlıklar, dıştan, yine ayı teknikle

yapılmış silmelerle çevrilidir. İki silme arasındaki yüzeye, kakma tekniğiyle, pembe taş yerleştirilmiştir. Sivri kemerli alınlığın içinde, pembe taş bordür içine kakma tekniğiyle yarım daire şeklinde beyaz mermer levha yerleştirilmiştir.

Kapı kemerleri dıştan, küfeki taşına kazıma tekniğiyle yapılmış silmelerle çevrilmiştir. Kapı kemeri, pembe-beyaz renkli taşların dönüşümlü olarak dizildiği iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Kapı söveleri beyaz mermerdendir.

Doğu Giriş Kapısı üzerinde, küfeki taşına kazıma tekniğiyle silmelerle çevrili, yazı yer almaktadır. Yeşil mermer üstüne kazıma tekniğiyle altın varak kaplı celi sülüs harflerle, **Besmele**, Hattat Arif tarafından 1314 yılında⁴³ yazılmıştır. Yazı levhasının altında basık yay kemerli, beyaz mermer söveli giriş kapısı yer almaktadır.

Doğu Giriş Kapısı Ahşap Kanatları: Doğu Giriş Kapısı'nın kanatları, çatma tekniğiyle yapılmıştır. Kanatlarda, yatay konumlu kayıtlar arasında, çok sayıda dikdörtgen tabla yerleştirilmiş, araları derin yivlerle hareketlendirilmiş ve etrafları 3 mm. Genişliğinde üç sıra değişik renkte ağaç filatolarla çevrelenmiştir.⁴⁴

Hünkâr Mahfiline Çıkış Kapısı: Galerinin güney ucundaki tonoz ile örtülü iki bölümün dış cephesi, galerinin diğer bölümlerinden farklı ele alınmıştır. Beş adet mermer basamakla çıkılan bu bölümün önü, kesişen onikigen motiflerinden oluşan, üzerinde palmet motifli bir bordürle sınırlanan mermer şebekelerle kapatılmıştır. Sol taraftaki tonozun önündeki şebekede, ortadaki mermer sütuna bitişik olarak basık yay kemerli mermer giriş kapısı yerleştirilmiştir. Kapının dikdörtgen şeklindeki alınlığının üzerinde palmet motifli bordür yer almaktadır. **Resim 123**

Hünkâr Mahfiline çıkış, galerinin güney ucundaki duvar payesine açılan bir geçit ve merdivenlerle sağlanmaktadır. Bugün demir bir kapı ile örtülü olan bu geçitten sonra, basamaklarla çıkılan, galeri iç duvarındaki ikinci sıra pencereleriyle aynı seviyedeki kapı orijinaldir.

⁴³ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.g.e. S. 41

⁴⁴ Abdullah Mehmet AVUNDUK, a.g.e., S. 40

Bu kapının önünde, taş konsollarla desteklenen, düz beyaz mermer korkuluklu bir yer balkon yer almaktadır.

Hünkâr Mahfili Kapısı Ahşap Kanatları:İki kanat halindeki ahşap kapıda, künde-kârî tekniğiyle üçer tabla halinde düzenleme uygulanmıştır. Üst tabla boş bırakılmış, orta tablanın merkezine on köşeli yıldız motifi ile bu motifin alt ve üstüne beşgen yıldız motifi yerleştirilmiştir. Alt tablada yine çok ışınlı geometrik yıldız geçme motifi işlenmiştir. Kapı kanatlarının üst ve altından madeni kuşaklar geçmekte, ortasında madeni bir kilit bulunmaktadır.

3.2.2.2.2.Doğu Dış Galerisinin İç Duvarları:

Küfeki taşından örölmüş Hünkâr Mahfili duvarında, alt sırada iki adet beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere, üst sırada, solda beyaz mermerden dikdörtgen söveli Hünkâr Mahfili'ne Çıkış Kapısı, sağda ise bir adet beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir.

Hünkâr Mahfili duvarı dışında, diğer galeri duvarları aynı şekilde düzenlenmiştir. Kubbelerle örtölü her birim, üst taraftan sivri bir kemer ile sınırlanmış, küfeki taşından örölmüş duvar yüzeyine sivri kemerli alınlıklı, beyaz mermer dikdörtgen söveli birer adet pencere yerleştirilmiştir. Pencereler ve alınlıkları, küfeki taşına kazıma tekniğiyle yapılmış silmelerle dikdörtgen şeklinde bir çerçeve içine alınmıştır. Sivri kemerli alınlıklar, yine küfeki taşına kazıma tekniğiyle silmelerle çevrilmiş, dıştaki dikdörtgen ve içteki sivri kemerin arasında kalan köşe yüzeylere pembe porfirler kakma olarak yerleştirilmiş, alınlığın içi şişe dibi içliklerle doldurulmuştur.

3.2.2.3.Batı Cephesi

Yapının batı cephesi, doğu cephesiyle simetriktir. Doğü cephesinin özellikleri, bu cephede de tekrarlanmıştır. Merkezi kubbe, batı yarım kubbesi ve

kuzeybatı ve güneybatı yarım kubbelerinin altındaki bat duvarı ve batı dış galerisi olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. **Resim 124, 125, 126 ve 127**

Batı Giriş Kapısı, Doğu Giriş Kapısı'ndan daha farklı olarak ele alınmıştır.

Resim 128

3.2.2.3.1. Batı Giriş Kapısı:

Batı dış galerisinin ortasında, çapraz tonoz ile örtülü olan bölümün altında Batı Giriş Kapısı yer almaktadır. Küfeki taşı ile kaplı duvar yüzeyine, kazıma tekniğiyle, dışa taşkın silmelerden oluşan bir dikdörtgen çerçeve yerleştirilmiştir. Dikdörtgenin üst kenarının altında, yeşil mermerden oluşan dikdörtgen bir çerçeve içinde, yazı yer almaktadır. Yeşil mermer üstüne kazıma tekniğiyle altın varak kaplı celi sülüs harflerle, Sani Efendi tarafından (19. Yüzyılda), **Nîsa Suresi'nin 103. Âyeti**⁴⁵ yazılmıştır.

Yazı levhasının altında basık yay kemerli, beyaz mermer söveli giriş kapısı yer almaktadır.

Batı Giriş Kapısı (Ahşap Kapı Kanatları): Batı Giriş Kapısı, künde-kârî tekniğiyle yapılmıştır. **Resim 128**. Üç tabla halindeki düzenlemede, yatay dikdörtgen şeklindeki üst tablalara, **Kelime-i Tevhid** yazılmış, etrafı, künde-kârî tekniğiyle meandr motifleriyle çevrilmiştir. **Resim 129**

Düşey dikdörtgen şeklindeki orta tablaların merkezine, on kollu yıldız motifi yerleştirmiş, bu motifin etrafına altıgenler ve eşkenar dörtgenlerin, sonsuzluk ilkesine göre yerleştirildiği, karmaşık bir geometrik desen yapılmıştır. Tablanın köşelerine ortadaki on kollu yıldız motifinin çeyrekleri yerleştirilmiştir. **Resim 130**

Yatay bir dikdörtgen şeklindeki alt tablaların ortalarına, on kollu yıldız motifi, köşelere, bu motifin çeyrekleri yerleştirilmiştir.

⁴⁵ Anlamı: Muhakkak ki namaz müminler üzerine vakitli olarak farz kılınmıştır. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, a.g.e. S. 41

Bu kapı kanatlarındaki maden işçiliği dikkat çekicidir. Orta tablaların iki yanına yerleştirilen kilitler, ortadaki oval madalyonda birleşen, iki adet palmet motifinden oluşmaktadır. **Resim 131-132**

3.2.3.2.Minareler:

Cami ana beden duvarlarının bittiği ve avlunun başladığı iki noktada, ikişer şerefeli iki adet minare yer almaktadır. Her iki minare de aynı biçim ve süsleme özellikleri göstermektedir.

Dikdörtgen prizma şeklindeki minare kaidelerinin köşe yüzeylerine, ikişer adet, mukarnas başlıklı gömme sütun yerleştirilmiştir. Üst taraftan, küfeki taşına kazıma tekniğiyle yapılmış palmetlerden oluşan bir bordür ile sınırlı kaidelerin her yüzüne, iç içe geçmiş silmelerden oluşan dikdörtgen çerçeveler yerleştirilmiştir.

Resim 133

Minarelerin üçgen prizmalarla çevrili geçiş bölgesi ile çokgen şeklindeki gövdeleri, dışa taşkın silindirik silmelerden oluşan bir taş bilezik ile ayrılmaktadır. Çokgen gövdelerin her yüzeyinde küfeki taşına kazıma tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Bu süsleme, gövdenin alt tarafında, birer adet palmet motifleriyle başlamakta, birbirine zincir şeklinde bağlı daire içine alınmış altıgen yıldız motifi ve düğüm motifinin birinci şerefeye kadar dönüşümlü olarak yerleştirildiği, şerefenin altında kubbe alemlerindeki hilal şeklinde bittiği, değişik bir kompozisyona sahiptir.

Resim 134

Birinci şerefeler, mukarnaslı konsollar üstüne oturmaktadır. Her yüzeyde iki sivri kemer içine yerleştirilmiş geometrik şebekeli korkuluklar vardır.

Bu şerefeden sonraki minare gövdesinde, alt kısımdaki süsleme motifi yerine, minarelerin her yüzeyini sınırlayan kemer motifleri yerleştirilmiştir. İkinci şerefenin altında kalan bu kemerlerin üst tarafına, kırmızı renkli taş, küfeki taşı içine kakma olarak yerleştirilmiştir

İkinci şerefeler, birincilerden daha küçüktür. Bu şerefeler daha sade tutulmuş mukarnas konsollara oturmaktadır. Geometrik şebekeli korkuluklar daha sadedir. İkinci şerefelerden sonra minare gövdelerinde, yüzeyleri sınırlayan kemerler minare külâhına kadar devam etmektedir.

Minarelerin gövde genişliği, her şerefeden sonraki petek kısmında azalmaktadır. Böylece, minareler daha yüksek görünmekte ve zarif bir etki elde edilmektedir. Alemler, bakır üstüne tombak tekniğiyle süslenmiştir.

3.2.2.4. Mihrap (Güney) Cephesi

Yapının mihrap (güney) cephesi, güney yarım kubbesi ve iki yanındaki köşe kubbelerinin izdüşümü şeklinde, duvar payeleri ile düşey olarak üç bölüme ayrılmıştır. **Resim 135**

Güney duvarı, örtü sisteminden, dışa taşkın bir saçak silmesi ile ayrılmaktadır. Bu duvar, merkezi kubbe ve güney yarım kubbesinin altındaki bölüm ile, köşe kubbelerinin önüne denk gelen iki yan bölüm olmak üzere, duvar payeleriyle düşey olarak üç bölüme ayrılmıştır. Mihrabın bulunduğu orta bölümün saçağı, yan bölümlerden daha yüksektir. Tüm duvarlar, küfeki taşından örülmüştür.

Ortadaki bölüm de duvar payeleriyle üç bölüme ayrılmıştır.

Mihrabın bulunduğu bu bölüme üç sıra halinde pencere açılmıştır. En üstte, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler birbirine eşit olmak üzere üç adet pencere yerleştirilmiştir. Pencerelerin sivri kemerleri, iki renkli taş işçiliğiyle yapılmıştır ve şişe dibi içlikleri vardır. Orta sırada, mihrabın bulunduğu yer düz duvar olarak bırakılmış, iki yanına, küfeki taşından kazınmış silmeler ile dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, sivri kemerli, şişe dibi içlikli iki pencere yerleştirilmiştir. Kemer köşe yüzeylerine, pembe taşlar, kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir.

Mihrabın bulunduğu düz duvar, zemine kadar devam etmektedir. Alt sırada, bu duvarın iki yanına, küfeki taşından kazınmış silmeler ile dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, sivri kemerli alınlıklı, beyaz mermer söveli iki adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Pencere ve alınlıklar da ayrıca dikdörtgen silmeler içine alınmış, alınlıkların kemer köşe yüzeylerine üçgen şeklinde, iç kısımlarına bordür şeklinde pembe taş, kakma olarak yerleştirilmiştir. Alınlıkların içlerine, beyaz mermer levhalar kakma olarak yerleştirilmiştir.

Bu bölümü iki yandan sınırlayan, cepheden dışa taşkın duvar payelerinin, birbirine bakan iç yüzeylerinde, saçak seviyesinde iki sıra mukarnas işlenmiştir.

Mihrabın iki yanındaki bölümler simetrik olarak düzenlenmiştir. Saçak seviyesinin altındaki testere dişi şeklindeki bir silmeden sonra duvar yüzeyine sivri bir kemer açılmış, kemerin altına, üç sıra halinde birer pencere yerleştirilmiştir.

En üstte, yuvarlak bir pencere vardır. Pencere sövesi, pembe ve beyaz renkli taşların dönüşümlü olarak dizilerek örülmüştür ve şişe dibi içlikleri vardır.

Orta ve alt sıradaki pencereler, mihrabın iki yanındaki pencerelerle aynı özelliklidir. Orta sırada, küfeki taşına kazıma tekniğiyle dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış sivri kemerli bir pencere vardır. Kemer köşe yüzeylerine pembe taş kakma olarak yerleştirilmiş, pencerenin sivri kemeri de iki renkli taş işçiliğiyle örülmüştür. Altta, sivri kemerli alınlıklı, beyaz mermer söveli dikdörtgen bir pencere vardır. Pencere ve alınlık, küfeki taşına kazınmış dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, alınlıkların kemer köşe yüzeylerine üçgen şeklinde, iç kısımlarına bordür şeklinde pembe taş, kakma olarak yerleştirilmiştir. Alınlıkların içlerine, beyaz mermer levhalar kakma olarak yerleştirilmiştir.

Güneydoğu ve güneybatı köşe kubbelerinin güney duvarları simetrik olmakla birlikte, pencereler farklı şekillerde yerleştirilmiştir.

İki yandan dışa taşkın duvar payeleri, üstten, saçak silmesinin altına açılan derin bir sivri kemer ile sınırlanmış olan bu bölümlere üç sıra halinde pencere açılmıştır.

En üst sırada, sivri kemeri iki renkli taş işçiliğine sahip, şişe dibi içlikli iki pencere vardır. Orta sırada küfeki taşına kazıma tekniğiyle dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış sivri kemerli iki pencere vardır. Kemer köşe yüzeylerine pembe taş kakma olarak yerleştirilmiş, pencerenin sivri kemeri de iki renkli taş işçiliğiyle örülmüştür. Altta, sivri kemerli alınlıklı, beyaz mermer söveli dikdörtgen iki pencere vardır. Pencere ve alınlıklar, küfeki taşına kazınmış dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, alınlıkların kemer köşe yüzeylerine üçgen şeklinde, iç kısımlarına bordür şeklinde pembe taş, içlerine, beyaz mermer levhalar kakma olarak yerleştirilmiştir. Güneydoğu kubbesinin altında bulunan Hünkâr Mahfili nedeniyle, bu duvardaki pencere sırası, diğer bölümden farklılık göstermektedir.

En üst sırada, sivri kemeri iki renkli taş işçiliğine sahip, şişe dibi içlikli iki pencere vardır. Orta sırada sivri kemerli alınlıklı, beyaz mermer söveli iki adet dikdörtgen pencere vardır. Pencere ve alınlıklar, küfeki taşına kazıma tekniğiyle dikdörtgen çerçeveler içine alınmış, alınlıklar kemer köşe yüzeylerine üçgen şeklinde, iç kısımlarına bordür şeklinde pembe taş, alınlıkların içlerine, beyaz mermer levhalar kakma olarak yerleştirilmiştir.

Alt sırada, beyaz mermer söveli iki adet dikdörtgen pencere vardır.

3.2.2.5.2. Avlu Dış Cepheleri

Şehzade Camii'nin avlusunu üç yönden çevreleyen revakların dış duvarları avlu cephelerini oluşturmaktadır. Küfeki taşından örülmüş avlu cephelerini, saçak seviyesinde dışa taşkın bir silme sınırlamaktadır. Tüm cephelerde, revakı örten kubbelerin altına denk gelecek şekilde, iki sıra halinde dört adet pencere açılmıştır. Pencereilerin alt ve üst sıralardakileri aynı özelliklidir.

Doğu duvarının üst kısmından, dışa taşkın bir saçak silmesi geçmektedir. Bu silmenin altındaki küfeki taşından örülmüş duvarlara, her bir kubbenin altına, üstte sivri kemerli, şişe dibi içlikli iki adet, altta dikdörtgen söveli iki adet olmak üzere dört pencere açılmıştır. Bu pencere dizileri, küfeki taşına kazıma tekniğiyle yapılmış silmelerle dikdörtgen şeklinde çerçeveler içine alınmıştır. Çerçeveler içindeki her bir pencere de ayrı ayrı, silmelerle çerçevelenmiştir.

Üst sıradaki pencerelerin sivri kemerleri, pembe-beyaz taşların dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Pencerelerin kemer köşe yüzeylerine, üçgen şeklindeki pembe taşlar kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir. Alt sıradaki dikdörtgen pencerelerin sivri kemerli alınlıkları iç taraftan pembe porfir bordürle çevrilmiş, yarım daire şeklindeki beyaz mermerler kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir.

Doğu avlu duvarının son cemaat yeriyle birleşme noktasında, Doğu Avlu Kapısı yer almaktadır.

Batı Avlu duvarı, doğu avlu duvarıyla aynı cephe özelliklerini taşımaktadır.

Kuzey avlu duvarı, bu duvarın ortasında yer alan Kuzey Avlu Kapısı'nın iki yanındaki iki simetrik bölüm şeklindedir. **Resim 136**

3.2.2.5.2.1.Kuzey Avlu Kapısı:

Bir taç kapı gibi görkemli inşa edilmiştir. Mermer basamaklarla ulaşılan bir platform üzerinde yer alan kapı, iki yanındaki duvarlardan bir kademe ileri doğru alınmış, bir kademe de yükseltilmiştir. **Resim 137**

Kapının üzerinde yer alan dikdörtgen alınlığın üzerine, yapının saçak seviyesinde bordür şeklinde yer alan mermer üzerine kazıma tekniğiyle yapılmış palmet motiflerinden oluşan ortada üç adet büyük palmet, kenarlarda iki adet yarım palmet motifli bir tepelik yerleştirilmiştir.

Kapı eyvanının iki yandaki kuzey avlu duvarlarıyla birleşme noktalarında yer alan iki adet üçgen şeklindeki mermer koltuk levhasının üzerine, mermer üzerine kazıma tekniğiyle yapılmış palmet motifleri işlenmiştir.

Kapının iki yanında, küfeki taşından o dairesel şekilde dışa taşkın iki sütun yer almaktadır. Mukarnas kavsaranın kapı duvarlarıyla birleştiği üç yüzeyde, sarkıtlarla bölünmüş küçük alanlar içerisinde birer adet rozet yer almaktadır. Mukarnas kavsaranın iki yanında, kum saatli sütunceler yer almaktadır. Basık yay kemerli kapı kemeri, yeşil ve beyaz taşların geçme tekniğiyle birleştirildiği iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Kemer köşe yüzeylerinde yeşil mermer çerçeve içinde beyaz mermer üçgen levhalar kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir. Kapı sövesi beyaz mermerdir. Kapı eyvanının iç yüzeylerinde birbirine bakacak şekilde mukarnas kavsaralı, kum saatli sütunceli iki niş yer almaktadır.

Kuzey Avlu Kapısının iki yanında, ikişer kubbe ile örtülü kuzey revakının dış duvarı yer almaktadır. Bu duvarının üst kısmından, dışa taşkın bir saçak silmesi geçmektedir. Bu silmenin altındaki küfeki taşından örülmüş duvarlarda, her bir kubbenin altına, üstte sivri kemerli, şişe dibi içlikli iki adet, altta dikdörtgen söveli iki adet olmak üzere dörder pencere açılmıştır. Bu pencere dizileri, küfeki taşına kazıma tekniğiyle yapılmış silmelerle dikdörtgen şeklinde çerçeveler içine alınmıştır. Çerçeveler içindeki her bir pencere de ayrı ayrı, silmelerle çerçevelenmiştir.

Üst sıradaki pencerelerin sivri kemerleri, pembe-beyaz taşların dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Pencerelerin kemer köşe yüzeylerine, üçgen şeklindeki pembe taşlar kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir.

Alt sıradaki dikdörtgen pencerelerin sivri kemerli alınlıkları iç taraftan pembe porfir bordürle çevrilmiş, yarım daire şeklindeki beyaz mermerler kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir.

3.2.2.3. Cephelerdeki Süsleme Malzeme ve Teknikleri

3.2.2.3.1.Kalem İŖi Süsleme:Ana GiriŖ Kapısını rten kubbenin ve kuzey avlu kapısının üzerindeki kubbenin içinde, doğu ve Batı DıŖ Galerilerini rten kubbe ve tonozların içinde, sıva üstüne kalem iŖi süsleme yer almaktadır.

3.2.2.3.2.TaŖ İŖçilięi:

TaŖ Kaplama: Ŗehazde Camii ve avlu cepheleri, örtü sisteminin altından itibaren küfeki taŖı ile örülüdür. Doğu ve Batı DıŖ Galerilerinin zeminleri, küfeki taŖı ile örülüdür. Cami avlu zemini beyaz mermer levhalarla kaplıdır. Mermer, kapı ve pencere sövelerinde, sütün baŖlıklarında, malzeme olarak kullanılmıŖtır. Minare giriŖ kapıları beyaz mermer sövelidir.

Revaklı avlu zemini beyaz mermer levhalarla kaplıdır.

Renkli TaŖ İŖçilięi: Son cemaat yeri ve avlu revak kemerlerinde, yan galerilerin revaklarının küçük kemer kemer yüzeyleri pembe-beyaz iki renkli beyaz mermer kaplıdır. Doğu batı, Kuzey ve mihrap (güney) cephelerindeki sivri kemerli pencerelerin kemerlerinde pembe-beyaz renkli olarak, Kuzey Avlu kapısında yeŖil taŖ ve beyaz mermerin geçme tekniğiyle görülür.

Renkli TaŖ Kakma tekniği, yapının doğu, batı ve güney (mihrap) cephesi ve son cemaat yeri ve avlu revaklarındaki alt sıra pencerelerin sivri kemerli alınlıklarında, galerilerde bölümler arasına geiŖi sağlayan kapıların sivri kemerli alınlıklarında, küfeki taŖı içine pembe taŖ kakma Ŗeklinde görülmektedir. Doğu ve Batı GiriŖ Kapılarının kitabeleri küfeki taŖı içine kakma tekniğiyle yerleŖtirilmiŖ pembe mermer çerçevelerin içindedir. Kapı dikdörtgen sövesinin içine açılan sivri kemer alınlığında yeŖil mermer kaplama süsleme yer almaktadır. Minare kapılarında yine kakma tekniği görülür.

Bütün cephelerde, merkezi kubbe, yarım kubbeler, çeyrek kubbeler, kŖe kubbelerinin kasnaklarının altında, duvar yüzeylerinin saçak bordürünün altında, pembe taŖtan bir bordür, küfeki taŖı içine kakma olarak yerleŖtirilmiŖtir.

Doğu ve Batı dış duvarlarına açılan kare silmeler içindeki sivri kemerlerin köşe yüzeylerinde, küfeki taşı içine pembe taştan üçgen bordürler ve içindeki mermer üçgenler şeklinde görülür.

Revaklı avlu zemininde beyaz mermer içine kırmızı mermer kakma tekniğiyle geometrik motifli süsleme vardır.

3.2.2.3.3. Çini Süsleme: Yapı cephelerinde uygulanmamıştır.

3.2.2.3.4. Alçı Süsleme:

3.2.2.3.4.1 Malakâri Süsleme: Şehzade Camii Son cemaat yeri doğu ve batı duvarı ile avlu revakının alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıkları içinde görülmektedir. Burada uygulanan malakâri süsleme tekniği, alçının özel bıçak (spatula) ve sivri uçlu mala ile hazırlanan örneğe, “alçıya renkli alçı dolgu” olarak yapılmıştır.⁴⁶

3.2.2.3.5. Yazı Süsleme: Ana Giriş Kapısı, Doğu ve Batı Giriş Kapıları üstünde, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, Batı Giriş Kapısı ahşap kanatları üstünde, ahşap üstüne kazıma tekniğiyle, yazı süsleme görülmektedir.

3.2.2.3.6. Ahşap İşçiliği: Ana Giriş Kapısı, doğu ve batı giriş kapıları ve revaklı avlu pencerelerinde görülür.

3.2.2.3.7. Maden İşçiliği: Merkezi kubbe, köşe kubbeleri, revak kubbeleri ve minarelerin alemleri, kapı kilitleri, çekme halkaları altlıkları ve kapı kuşaklarında görülmektedir.

⁴⁶ Gönül CANTAY, a.g.m., S. 356

3.3.HADİM İBRAHİM PAŞA CAMİİ:

Plan No: 3.3

Çizim No: 3.3.1 Üst Örtü Sistemi Süsleme Programı

3.3.2. Kesit

Yeri: İstanbul Silivrikapı'da, surların iç tarafında yer almaktadır.

Yaptıran: Hadım İbrahim Paşa, önce darüssaade ağası olmuş, saraydan çıktıktan sonra, önce Anadolu, sonra Rumeli Beylerbeyi, payitaht kaymakamı ve en sonunda kubbe veziri olarak ikinci vezirliğe kadar yükselmiştir. Yavuz Sultan Selim'in kızı Fatma Sultan ile Kara Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra evlenmiş, emekli olduktan sonra 5 Cemaziyelâhir 970 (30 Ocak 1563)'de vefat etmiş ve Silivrikapı'da adına yaptırdığı caminin yanındaki türbeye gömülmüştür⁴⁷.

Tamamlandığı Yıl: Avlu giriş kapısı üzerinde yer alan, 16. Yüzyıl şairlerinden Kandî'nin kitabesinde, (958) 1552 tarihi vardır.

Cami, türbe, çeşme ve günümüze bir duvarı gelebilmiş olan hamam ve tamamen ortadan kalkmış olan mektepten oluşan küçük bir külliyenin ana yapısıdır.

Planı: Mimar Sinan'ın tek kubbeli camileri arasında, önemli bir yere sahip olan yapı, kare plan üzerine tromplarla geçilen bir kubbe ile örtülüdür. Yapının kuzey duvarına bitişik olan son cemaat yeri, ortadaki daha büyük olmak üzere beş kubbe ile örtülüdür.

1648 depreminde kubbesi ve minaresi hasar görmüş, minaresinin caminin duvarına kadar yıkılarak yeniden yapılmasına karar verilmiştir. Mahfildeki 1763

⁴⁷ İ. Aydın YÜKSEL, a.g.e. S. 240

tarihinin, 1754 depreminden sonraki tamire işaret ettiği düşünülmektedir. Yapıdaki son tamir, 1934 yılında gerçekleştirilmiştir.

3.3.1.Mekansal Süsleme Programı

3.3.1.1.Üst Örtü Sistemi:

3.3.1.1.1. Merkezi Kubbe: Yapıyı örten kubbenin merkezinde **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle yazı ve etrafında bordürler şeklinde bitkisel motifli süsleme yer almaktadır. **Resim 138**

Yapıyı örten kubbenin merkezinde, lacivert zemin üzerinde celf sülüs harflerle, **Fatiha Suresi**⁴⁸ yazılıdır. Yazıyı, iç içe iki halka şeklinde **sıva üstüne kalem işi** süsleme bordürleri çevrelemektedir. İçteki bordürde, mavi zemin üzerinde beyaz renk ile kıvrık dallar üzerinde zig-zaglar çizen rumilerin aralarında palmet motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır. Dış bordürde ise, toplam onaltı adet büyük ve küçük ok başlı palmet motifleri, uçları kubbe dışına bakacak şekilde, dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir. Kırmızı zeminli palmet motiflerinin ortasından geçen bir eksene göre simetrik olarak, beyaz renkli kıvrık dallı rumi-palmet motifleri, palmet şeklindeki ok başlarının içinde de çifte rumiler yer almaktadır.

Kubbenin orta kısmında, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Bu süsleme, kubbe merkezinden ışınal olarak çıkan ve yazıyı çevreleyen dış bordürdeki ok başlı palmet motifleriyle aynı eksen üzerine yerleştirilmiş, iki ucu ok başlı palmet şeklinde biten, 16 adet oval madalyon motifinden oluşmaktadır. Bu madalyonların ortalarından geçen eksen üzerine yerleştirilmiş, çifte rumilerle çevrili dört adet hatayi motifi, mavi zemin üzerinde beyaz renk ile işlenmiştir. Palmetlerin ok başları içinde, çifte rumiler vardır.

⁴⁸ Anlamı: Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adı ile. Hamd esirgeyen, bağışlayan, din gününün sahibi, alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Sade sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz. Bizi dosdoğru yola, iyiliğine erenlerin, gazabına uğramayanların yoluna eriştir.

Kubbe içindeki **kalem işi** süsleme, etek kısmındaki iç içe geçmiş iki halka şeklindeki süsleme ile tamamlanmaktadır. İç halkada, kubbe merkezindeki yazı süslemeyi çevreleyen palmetli bordürdeki büyük motifler, uçları kubbe içine doğru bakacak şekilde ve 32 adet olarak dizilmiştir. Bu dizilişte, kubbenin ortasındaki oval madalyon motifleri, dönüşümü olarak etekteki palmet motifleriyle ışınsal olarak birleşmektedir. Palmet motiflerinin içlerinde, iç bordürdeki süsleme kompozisyonu, daha büyük boyutlu olarak tekrarlanmıştır.

Dış halkadaysa, kubbe merkezindeki yazının etrafını çeviren, mavi zemin üzerinde beyaz renk ile kıvrık dallar üzerinde zig-zaglar çizen rumilerin aralarında palmet motiflerinin işlendiği bordür tekrarlanmıştır. Bu şekilde, kubbe merkezindeki süsleme, etek kısmında, sıralaması ters çevrilerek uygulanmış görülmektedir.

Kubbe kasnağına açılan 16 adet **revzenli** pencerenin etrafına, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, süsleme yapılmıştır. Pencereleler, dikdörtgen şeklinde çerçeveler içine alınmış, bu çerçeveler içine, kubbe içindeki palmet motiflerindeki gibi, kırmızı zemin üzerinde kıvrık dallı rumi-palmet motifleri yerleştirilmiştir. i çevreleyen bordürlerde, rumi motifleri yer almaktadır.

Kubbe kasnağının altında demir parmaklıklı balkon geçmektedir. Balkonun konsolunun altından, kubbe çemberini vurgulayan yeşil bir çizgi ve yarım mukarnaslardan oluşan bir bordür geçmektedir.

3.3.1.1.2.Tromplar:

Kubbe geçiş elemanları olan tromplar, istiridye şeklinde yivlidir. Trompların ondört adet olan yivinin beden duvarlarıyla birleşme noktasına, mavi renkli rozet motifleri ve trompların altındaki beş sıra halindeki mukarnasın ilk sırasına, kırmızı renkli rozet motifleri **kalem işi** tekniğiyle işlenmiştir. **Resim 139**

Tromplar arasında kalan üçgen yüzeylerin içine **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Üçgenlerin merkezine sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış dairesel hat levhaları yerleştirilmiştir. Bu hat levhalarının

etrafına, kırmızı zemin üzerine beyaz renk ile, üçgenlerin uçlarına doğru ışınsal olarak yerleştirilmiş, beyaz renkli rumi-palmetler arasındaki hatayi motileri işlenmiştir.

Trompların merkezinden, ana mekanın köşelerine doğru uzayan mukarnasların iki yanına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkle ışınsal yıldız motiflerinin yer aldığı, iki adet yedi köşeli yıldız madalyon motifi yerleştirilmiştir.

3.3.1.2. Duvar Yüzeylerinin Süsleme Programı

3.3.1.2.1. Mihrap Duvarı:

Mihrap duvarı, kubbeyi taşıyan güneydoğu ve güneybatı tromplarının arasına atılan bir sivri kemer ile üst taraftan sınırlanmıştır. Sivri kemerle sınırlanan duvar yüzeyine bir adet, sivri kemerli, revzenli bir pencere yerleştirilmiştir. Pencerenin etrafına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, hatayi ve palmet motiflerinin dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan bir bordür işlenmiştir.

Pencerenin iki yanına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, kırmızı-mavi renklerle alt alta dönüşümlü olarak dizilmiş, beş adet rozet işlenmiştir.

Pencerenin altında kalan duvar yüzeyi, örtü sistemini taşıyan duvar payeleriyle düşey olarak, ortadaki daha geniş, yanlardakiler birbirine eşit boyutta olmak üzere, üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki mihrap bölümünün iki yanındaki bölümler simetrik olarak düzenlenmiştir.

3.3.1.2.1.1. Mihrap Bölümü:

Mihrap bölümü, bu bölümü sınırlayan duvar payeleri üzerine atılan bir sivri kemer ile üst taraftan sınırlanmıştır. Sivri kemerin üzerine, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, yeşil ve beyaz renklerin dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan, iki renkli kalem işi tekniğini taklit eden süsleme yapılmıştır.

Sivri kemerin iki yanına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, iki adet, ok başlı oval madalyon motifi işlenmiştir. Dışları kırmızı renkle konturlu madalyonların merkezine, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli birer adet rozet motifi yerleştirilmiştir. Rozetin uçlarından çıkan beyaz renkli rumi-palmet motiflerinden, kırmızı zeminli tekrar bir oval madalyon oluşturulmuş, bu madalyonun etrafına, rumiler kıvrık dallar şeklinde uzatılarak, mavi zemin üzerine yerleştirilerek süsleme tamamlanmıştır.

Sivri kemerin iç kısmına mihrap yerleştirilmiştir. Sivri kemeri taşıyan duvar payeleri ve mihrap arasındaki yüzey, içbükey olarak kesilmiş küfeki taşlarıyla kaplıdır.

3.3.1.2.1.1.1.Mihrap: Küfeki taşından yapılmış mihrap, üç yönden, iç içe geçmiş dışa taşkın silmelerle çevrilidir. Mukarnas kavsaranın iki yanında kabaralar yer alır. Beş yüzlü mihrap nişi iki yandan, kum saatli sütuncelerle çevrilidir. **Resim 140**

Mihrap tepeliği, bu kısmı üstten sınırlayan kemerin içine yerleştirilmiştir., Sıva kaplı yüzeydeki hafif sivri kemerli, yarım daire şeklindeki mihrap tepeliğinde sıraltı tekniğiyle üretilmiş **çini** levhalarda, firuze renkli zemin üstünde siyah renkli sülüs harflerle **Âli İmran Suresi'nin 37. Ayeti** yazılıdır. Yazının etrafında, kobalt mavisi, firuze ve açık yeşil renklerle yapılmış kıvrık dallı rumi motifleri yer alır. Yazının dışında, lacivert zemin üzerinde beyaz renkli yazı ve çiçek motiflerinin yer aldığı bir çin bordür bulunmaktadır.

Mihrabın sağ tarafındaki duvar payesine dayalı olarak minber yer almaktadır.

3.3.1.2.1.1.2.Minber: Ahşap külah dışında, tamamen beyaz mermerdendir. **Resim 141**

Köşk Kısmı: Beyaz renkli, koni şeklindeki ahşap külah, dikdörtgen şeklindeki dört adet sütunce ile taşınmaktadır. Sütunceler arasındaki sivri kemerlerin yüzeyi,

yeşil-beyaz taşın dönüşümlü dizilişini taklit edecek şekilde, kalem işi tekniğiyle süslenmiştir. Zemini kırmızı renge boyalı kemer köşe yüzeylerine, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, kıvrık dallı rumi-palmet motifleri işlenmiştir. Köşk tavanının dış kenarlarından, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, küçük ve büyük palmet motiflerinin dönüşümlü olarak dizildiği bir bordür geçmektedir.

Köşk korkulukları, kesişen altıgen motiflerinden oluşan geometrik bir desen ile, şebeke şeklinde işlenmiştir. Korkuluk yüzeyleri, iç içe geçmiş dışa taşkın silindirik formu silmelerle çerçevelemiştir.

Köşk kemeri üstten dışa taşkın ahşap bir silmeyle sınırlıdır. Silmenin üzerinde altın yaldızlı palmet motiflerinden oluşan bir süsleme yer alır. Üzeri yivli silindirik gövdeden sonra, üzeri yivli sivri külaha geçilmektedir. Ahşap külah bugün beyaz renk ile boyalıdır.

Köşk kısmının altında, yatay bir dikdörtgen şeklinde mermer bir levha ve sivri kemerli bir niş yer almaktadır. Dışa taşkın silmelerle çevrili mermer levhanın içinde, yeşil zemin üzerinde mermer üstüne kazıma tekniğiyle, kıvrık dallı rumiler arasındaki hatayilerden oluşan süsleme işlenmiştir. Motiflerin üzeri, altın yaldız ile kaplıdır. **Resim 141**

Yan Aynalar: Dışa taşkın silmelerle oluşturulmuş, iç içe geçmiş iki adet üçgen şeklidir. İçteki üçgenin, tüm yüzeyi, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, yeşil zemin üzerinde altın yaldızla süslenmiştir. Üçgenin ortasına, mihrap duvarında gördüğümüz madalyon motifine çok benzeyen bir motif işlenmiştir. Madalyonun iç kısmında, ortadan geçen bir eksen üzerinden çıkan rumi-palmet motifleri yer alır. Madalyonun etrafındaki yüzeye, kıvrık dallar üzerinde, hançer yaprakları ve hatayi motiflerinden oluşan, Saz üslubundaki kompozisyon işlenmiştir.

Yan aynaların alt kısmında, sivri kemerli üç adet pabuçluk nişi yer almaktadır. Bu nişler, minberin diğer kısımlarında olduğu gibi dışa taşkın silmelerle çevrilidir. Nişlerin korkulukla birleştiği köşede oluşan üçgenin etrafı dışa taşkın

silmelerle çevrilidir. İçinde yer alan küçük üçgenin yüzeyi, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, üçgen aynalardaki, altın yaldızlı üç adet hatayi motifiyle süslenmiştir.

Resim 142

Korkuluklar: Yan aynaları sınırlayan korkuluklar, kesişen altıgenlerden oluşan geometrik bir desenle şebekelidir. Altıgenlerin merkezlerine, altın yaldızlı birer adet yıldız motifi yerleştirilmiştir. Şebekenin etrafında dışa taşkın silmeli mermer çerçeve yer almaktadır.

Kapı: Beyaz mermerdendir. Kapı alınlığı, dıştan altın yaldız ile kaplı palmet, içten mukarnas sarkıtlarından oluşan motiflerle kaplıdır. Bu kısmın altında, dıştan altın yaldızlı kabartma bir bordürle çevrili, Şair Kandi'ye ait **Kapı Kitabesi**⁴⁹ ve **Kelime-i Tevhid**'in birer cüzü yazılıdır. Kitabe zemini yeşil renk ile boyalıdır. Bu zemin üzerinde kabartma olarak yer alan harfler, altın yaldız ile kaplıdır. Basık yay kemerli kapı, iki yandan altın yaldız kaplı minik kum saati sütuncelerle, sınırlanmıştır.

Kapı ve yan aynaların kesişme noktasında yer alan üçgen levha üzerinde kabartma olarak yer alan rumi, ve hatayi motiflerinin üzeri altın yaldızlıdır. Minberin mihrap duvarındaki payeye birleşme noktalarından, mermer üstüne kazıma tekniğiyle zencerek motifinden oluşan birer bordür geçmektedir.

3.3.1.2.1.2.Mihrabın İki Yanındaki Bölümler:

Bu bölümler, mihrabın iki yanındaki ve mihrap duvarının iki köşesindeki duvar payeleri üzerine atılmış sivri kemerler ile üstten sınırlanmıştır. Duvar payeleri,

⁴⁹ Asafi pāk din İbrahim,
Ki anındır Binayı hayrşiar
Hamdülillah tamam olup tarih
Camiiyle şeref bu rahgüzâr
Dedi Kandi bu Camie tarih,
Abdülbaki ERDOĞAN, Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii, Vakıflar Dergisi, I, Ankara 1938, S. 30

yapının içine doğru uzatılmış, üzerlerini örten sivri kemerler ile, hafif derin birer eyvan şeklini almıştır.

Duvar payeleri, kemer seviyesine kadar küfeki taşı ile kaplıdır. Sivri kemerlerin yüzeyleri, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle yeşil-beyaz renkli taşların dönüşümlü olarak dizilişini taklit edecek şekilde boyanmıştır. Eyvan tonozları üzerinde, tromp kemerlerinin iki ucunda yer alan ok başlı oval madalyon motiflerinden birer adedi yatay olarak yerleştirilmiştir.

Simetrik olarak düzenlenmiş bu bölümlerde, üstte sivri kemerli revzenli, altta sivri kemerli alınlıklı, dikdörtgen beyaz mermer söveli ikişer adet pencere yer almaktadır. Duvar derinliğine yerleştirilmiş alt sıra pencerelerin tabanları, mermer kaplıdır.

Sivri kemerli revzenli pencerelerin etrafına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, kırmızı boyayla hatayi ve ok başlı palmet motiflerinin dönüşümlü olarak yer aldığı bir bordür işlenmiştir.

Alt sıradaki dikdörtgen söveli pencerelerin sivri kemerli alınlıklarının üst kısmındaki duvar yüzeyine, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, ortada bir adet tam, kenarlarda iki adet yarım ok başlı palmet motifinden oluşan süsleme yapılmıştır. Bu palmet motifleri, mihrabı örten sivri kemerin iki yanındaki madalyon motiflerinin, enlemesine ikiye bölünmesinden oluşmuştur.

Alt sıradaki pencerelerin sivri kemerli alınlıkları, alçı içine alçı kakma, **malakâri** tekniğiyle süslenmiştir. Alınlığı içten sınırlayan bordürde, altıgen kartuşlar içerisinde, saz üslubunu andıran kompozisyonda yerleştirilmiş, kırmızı, sarı, yeşil ve beyaz renkli kıvrık dallı rumi, hatayi ve çin bulutu motifleri işlenmiştir. Alınlığın içinde, yeşil zemin üzerinde sarı renkli kabartma harflerle, **Esmâ-ül Hüsna** (Allah'ın Güzel Adları) yazılıdır.

Pencere alınlıkları beyaz alçı ile dikdörtgen şeklinde çerçeveler içine alınmış, bu çerçevelerin köşelerindeki üçgen yüzeyler üzerinde, açık yeşil zemin üzerinde lacivert renkle Çin bulutu ve hatayi motifleri işlenmiştir. Alınlıkların iki yanına, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, yeşil ve sarı renk ile birer adet Bursa kemeri çizilmiştir.

Pencere kapakları **kündekâri** tekniğiyle yapılmıştır ve ahşap işçiliğinin örnekleridir.

Pencere kapakları kilitleri, rozet ve kuşakları, maden işçiliğinin örnekleridir. Kilitleri bakırdan yapılmış, ajur ve tombak tekniğiyle süslenmiştir. Üç bölümlü kilit uçları palmet şeklindedir, yüzeyleri kıvrık dallı rumi motifleriyle süslüdür. Aynı teknikle yapılmış rozetler, palmet şeklindedir. Duz birer şerit şeklindeki kuşakların uçları palmet motifleriyle bitmektedir.

Revzenler: Mihrabın üzerindeki ve iki yanındaki , toplam üç adet sivri kemerli pencere revzenlidir. Bu revzenler, kesişen dairelerden oluşan geometrik bir motiften oluşmaktadır. İki dairenin kesişme bölgeleri açık yeşil cam, üç dairenin kesişme noktaları ise sarı renkli camla belirlenmiştir. Pencerenin ortasından geçen eksen üzerindeki üçlü kesişme noktaları kırmızı renkli camla gösterilmiştir

3.3.1.2.2.Doğu Duvarı:

Doğu duvarı, kubbeyi taşıyan güneydoğu ve kuzeydoğu tromplarının arasına atılan bir sivri kemer ile üst taraftan sınırlanmıştır. Sivri kemerle sınırlanan duvar yüzeyine bir adet, sivri kemerli, revzenli bir pencere yerleştirilmiştir. Pencerenin etrafına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, hatayi,palmet motiflerinin dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan bir bordür işlenmiştir. **Resim 143**

Pencerenin iki yanına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, kırmızı-mavi renklerle alt alta dönüşümlü olarak dizilmiş, beş adet rozet işlenmiştir.

Sivri kemerin iki yanına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, iki adet, ok başlı oval madalyon motifi işlenmiştir. Dışları kırmızı renkle konturlu madalyonların

merkezine, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli birer adet rozet motifi yerleştirilmiştir. Rozetin uçlarından çıkan beyaz renkli rumi-palmet motiflerinden, kırmızı zeminli tekrar bir oval madalyon oluşturulmuş, bu madalyonun etrafına, rumiler kıvrık dallar şeklinde uzatılarak, mavi zemin üzerine yerleştirilerek süsleme tamamlanmıştır.

Pencerenin altında kalan duvar yüzeyi, örtü sistemini taşıyan duvar payeleriyle düşey olarak, ortadaki daha geniş, yanlardakiler birbirine eşit boyutta olmak üzere, üç bölüme ayrılmıştır. Duvar payeleri, kemer seviyesine kadar küfeki taşı ile kaplıdır. Sivri kemerlerin yüzeyleri, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle yeşil-beyaz renkli taşların dönüşümlü olarak dizilişini taklit edecek şekilde boyanmıştır. Eyvan tonozları üzerinde, tromp kemerlerinin iki ucunda yer alan ok başlı oval madalyon motiflerinden birer adedi yatay olarak yerleştirilmiştir.

Bu üç bölüm, aynı şekilde düzenlenmiştir. Üstte sivri kemerli **revzenli** birer pencere, ortada kalem işi süsleme, altta dikdörtgen söveli, üzeri sivri kemerli alınlıklı birer pencere yerleştirilmiştir. Duvar derinliğine yerleştirilmiş alt sıra pencerelerin tabanları, mermer kaplıdır. Bu kısımlardaki süsleme, mihrap duvarının iki yanındaki bölümlerdeki süsleme, kompozisyon ve teknik olarak tekrarlanmıştır. Aradaki tek fark, orta bölüm, yan bölümlerden daha geniş olduğu için, alt sıradaki dikdörtgen söveli pencerenin sivri kemerli alınlığının iki yanına, ikişer adet Bursa kemeri, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle işlenmiştir. **Resim 144**

Revzenler: Doğu duvarında yer alan dört adet sivri kemerli pencerenin revzenlerinde, yapıdaki büyük revzenlerde uygulanan aynı motif, küçük farklarla uygulanmıştır. Duvarın orta bölümünün üst kısmındaki sivri kemerli pencerenin revzeni, diğerlerinden daha büyüktür. Bu revzende, kesişen dairelerden oluşan geometrik bir motif yer almaktadır. İki dairenin kesişme bölgeleri açık yeşil cam, üç dairenin kesişme noktaları ise sarı renkli camla belirlenmiştir. Pencerenin iki yanındaki üçlü kesişme noktaları kırmızı renkli camla gösterilmiştir.

Alt sırada yer alan üç adet sivri kemerli revzende, yine aynı geometrik motif, pencerenin ortasından geçen bir eksen üzerindeki üçlü kesişme noktaları kırmızı renkli cam ile vurgulanarak uygulanmıştır.

3.3.1.2.3.Batı Duvarı:

Bu duvar, doğu duvarı ile simetrikdir. Batı duvarı, kubbeyi taşıyan güneybatı ve kuzeybatı tromplarının arasına atılan bir sivri kemer ile üst taraftan sınırlanmıştır. Sivri kemerle sınırlanan duvar yüzeyine bir adet, sivri kemerli, revzenli bir pencere yerleştirilmiştir. Bu kısmın altında, yapının diğer duvarlarında görülen üç bölümlü düzenleme uygulanmıştır. Doğu duvarının pencere sıralaması, süsleme kompozisyonu ve teknikleri, bu duvarda tekrarlanmıştır. **Resim 145**

Revzenler: Batı duvarında yer alan dört adet sivri kemerli pencerenin revzenlerinde, yapıdaki büyük revzenlerde uygulanan aynı motif, küçük farklarla uygulanmıştır. Duvarın orta bölümünün üst kısmındaki sivri kemerli pencerenin revzeni, diğerlerinden daha büyüktür. Bu revzende, kesişen dairelerden oluşan geometrik bir motif yer almaktadır. İki dairenin kesişme bölgeleri açık yeşil cam, üç dairenin kesişme noktaları ise sarı renkli camla belirlenmiştir. Pencerenin iki yanındaki üçlü kesişme noktaları kırmızı renkli camla gösterilmiştir.

Alt sırada yer alan üç adet sivri kemerli revzende, yine aynı geometrik motif, pencerenin ortasından geçen bir eksen üzerindeki üçlü kesişme noktaları kırmızı renkli cam ile vurgulanarak uygulanmıştır.

3.3.1.2.4.Kuzey (Giriş) Duvarı:

Kuzey duvarı, kubbeyi taşıyan kuzeydoğu ve kuzeybatı tromplarının arasına atılan bir sivri kemer ile üst taraftan sınırlanmıştır. Sivri kemerle sınırlanan duvar yüzeyine bir adet, sivri kemerli, revzenli bir pencere yerleştirilmiştir. Pencerenin etrafında, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle mavi renkli hatayi ve ok başlı palmet

motiflerinin dönüşümlü olarak yer aldığı bir süsleme bordürü yer almaktadır. **Resim 146**

Bu kısmın altında, yapının diğer duvarlarında görülen üç bölümlü düzenleme uygulanmıştır.

Pencerenin altında kalan duvar yüzeyi, örtü sistemini taşıyan duvar payeleriyle düşey olarak, ortadaki daha geniş, yanlardakiler birbirine eşit boyutta olmak üzere, üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki bölüme Ana Giriş Kapısı yerleştirilmiş, iki yan bölümler simetrik olarak düzenlenmiştir.

3.3.1.2.4.1. Ana Giriş Kapısının Bulunduğu Orta Bölüm:

Bu bölümü sınırlayan duvar payeleri üzerine atılan bir sivri kemer ile üst taraftan sınırlanmıştır. Sivri kemerin üzerine, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, yeşil ve beyaz renklerin dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan, iki renkli kalem işi tekniğini taklit eden süsleme yapılmıştır. Duvar payeleri, kemer bağlantı noktalarına kadar küfeki taşı ile örülüdür.

Sivri kemerin iki yanına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, iki adet, ok başlı oval madalyon motifi işlenmiştir. Dışları kırmızı renkle konturlu madalyonların merkezine, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli birer adet rozet motifi yerleştirilmiştir. Rozetin uçlarından çıkan beyaz renkli rumi-palmet motiflerinden, kırmızı zeminli tekrar bir oval madalyon oluşturulmuş, bu madalyonun etrafına, rumiler kıvrık dallar şeklinde uzatılarak, mavi zemin üzerine yerleştirilerek süsleme tamamlanmıştır.

Ana Giriş Kapısını örten sivri kemerin iç yüzeyine **sıva üstüne kalem işi** ve **malakâri** teknikleriyle süsleme yapılmıştır. Dışa taşkın, alçı bir bordür ile, kemerin sivri formunu tekrarlayan bir alınlık yapılmıştır. Bu alınlığın üzerine, malakâri tekniğiyle sarı renk içine, kırmızı ve siyah renk ile, rumi-palmetler arasında hatayilerin dönüşümlü olarak yerleştirildiği bir süsleme uygulanmıştır. Alınlığın tam ortasına, altın yaldızlı bir kabara yerleştirilmiştir. Kabaranın etrafına, iç içe geçmiş

iki halka şeklinde sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. İçteki halkada, Saz üslubunda sarı rumi-palmetler arasına, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş kırmızı-sarı renkli hatayiler ve sarı-kırmızı-yeşil renkli hatayilerden oluşan, çok zengin ve canlı renkli bir süsleme kompozisyonu uygulanmıştır. Bu süsleme, siyah renkli konturlardan oluşan palmet ve tığ motiflerinin dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan bir halka ile çevrilmiştir. **Resim 147**

Alınlığın altından itibaren, bütün yüzey, iki yandaki duvar payelerinde olduğu gibi, küfeki taşı ile kaplıdır. Ana Giriş Kapısının etrafı, dışa taşkın silmeler ile, iç içe iki dikdörtgen ile çevrilidir. Kapı kavsarası üç sıra halinde mukarnaslıdır. Kavsaranın altında Bursa kemeri ve basık yay kemerli Ana Giriş Kapısı alt alta yerleştirilmiştir.

3.3.1.2.4.2.Kuzey Duvarının İki Yan Bölümü:

Bu bölümler, Ana Giriş Kapısının iki yanındaki ve kuzey duvarının iki köşesindeki duvar payeleri üzerine atılmış sivri kemerler ile üstten sınırlanmıştır. Duvar payeleri, yapının içine doğru uzatılmış, üzerlerini örten sivri kemerler ile, hafif derin birer eyvan şeklini almıştır.

Duvar payeleri, kemer seviyesine kadar küfeki taşı ile kaplıdır. Sivri kemerlerin yüzeyleri, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle yeşil-beyaz renkli taşların dönüşümlü olarak dizilişini taklit edecek şekilde boyanmıştır. Eyvan tonozları üzerinde, tromp kemerlerinin iki ucunda yer alan ok başlı oval madalyon motiflerinden birer adedi yatay olarak yerleştirilmiştir.

Bu iki bölüm simetrik olarak düzenlenmişken, giriş kapısının sağ tarafındaki üst sıra pencere yapıdaki onarımlardan biri sırasında örülerek kapatılmış, böylece simetri bozulmuştur.

Kuzey duvarının sol tarafındaki bölümde, duvarı içine üst üste, iki adet dikdörtgen pencere açılmıştır. Caminin zemin seviyesindeki alt pencerenin, dikdörtgen beyaz mermer sövesi üzerinde sivri kemerli alınlığı yer almaktadır.

Kuzey duvarının sağ tarafında, eyvan duvarı içine bir adet dikdörtgen pencere açılmıştır. Kapatılan üst sıra pencere yüzeyi sıvanmıştır. Cami zemin seviyesindeki alt pencerenin, dikdörtgen beyaz mermer sövesi üzerinde sivri kemerli alınlığı yer almaktadır. Duvar derinliğine yerleştirilmiş alt sıra pencerelerin tabanları, mermer kaplıdır.

Sivri kemerli revzenli pencerelerin etrafına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, kırmızı boyayla hatayı ve ok başlı palmet motiflerinin dönüşümlü olarak yer aldığı bir bordür işlenmiştir.

Alt sıradaki dikdörtgen söveli pencerelerin sivri kemerli alınlıklarının üst kısmındaki duvar yüzeyine, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, ortada bir adet tam, kenarlarda iki adet yarım ok başlı palmet motifinden oluşan süsleme yapılmıştır. Bu palmet motifleri, mihrabı örten sivri kemerin iki yanındaki madalyon motiflerinin, enlemesine ikiye bölünmesinden oluşmuştur.

Alt sıradaki pencerelerin sivri kemerli alınlıkları, alçı içine alçı kakma, **malakâri** tekniğiyle süslenmiştir. Alınlığı içten sınırlayan bordürde, altıgen kartuşlar içerisinde, saz üslubunu andıran kompozisyonda yerleştirilmiş, kırmızı, sarı, yeşil ve beyaz renkli kıvrık dallı rumi, hatayı ve çin bulutu motifleri işlenmiştir. Alınlığın içinde, yeşil zemin üzerinde sarı renkli kabartma harflerle, **Esma-ül Hüsna** (Allah'ın Güzel Adları) yazılıdır.

Pencere alınlıkları beyaz alçı ile dikdörtgen şeklinde çerçeveler içine alınmış, bu çerçevelerin köşelerindeki üçgen yüzeyler üzerinde, açık yeşil zemin üzerinde lacivert renkle Çin bulutu ve hatayı motifleri işlenmiştir.

Alınlıkların iki yanına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle, yeşil ve sarı renk ile birer adet Bursa kemeri çizilmiştir.

3.3.1.2.4.1.Mahfil:

Yapının kuzeybatı köşesinde yer alan mahfil, beyaz mermerdendir. Aralarına Bursa kemerleri atılmış üç adet mermer ayak tarafından taşınmaktadır. Korkuluk kısmı dışa taşkın bir silme ile üstten ve alttan sınırlandırılmış, iç tarafa, minber korkuluklarındaki kesişen altıgenlerden oluşan geometrik bir desenle şebekelidir. Altıgenlerin merkezlerine, altın yaldızlı birer adet yıldız motifi yerleştirilmiştir. Korkuluğun alt kısmından, testere dişi motifli bir bordür geçmektedir. **Resim 148**

Revzen: Kuzey (giriş) duvarında yer alan bir adet sivri kemerli pencerenin revzeninde yapıdaki büyük revzenlerde uygulanan aynı motif, küçük farklarla uygulanmıştır. Bu revzende, kesişen dairelerden oluşan geometrik bir motif yer almaktadır. İki dairenin kesişme bölgeleri açık yeşil cam, üç dairenin kesişme noktaları ise sarı renkli camla belirlenmiştir. Pencerenin iki yanında ve alt kısmındaki üçlü kesişme noktaları kırmızı renkli camla gösterilmiştir.

3.3.1.3. İç Mekandaki Süsleme Malzeme ve Teknikleri

3.3.1.3.1.Kalem İşi: Merkezi kubbe, tromplar ve tromplar arasındaki üçgen yüzeylerde, duvar payeleri arasındaki eyvan tonozlarında, duvar payeleri arasındaki kemer yüzeylerinde, sivri kemerli revzenli pencerelerin etrafında, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır.

3.3.1.3.2.Taş Süsleme. Mermerden yapılmış Müezzın Mahfili, mihrap ve minber taş işçiliğinin örnekleridir.

Renkli Taş İşçiliği: Ana Giriş Kapısı yay kemerinde geçme tekniğiyle iki renkli taş işçiliği yer almaktadır.

3.3.1.3.3.Çini Süsleme: Mihrap tepeliğindeki yazı ve etrafını saran pano, sıraltı tekniğiyle yapılmış İznik çinileridir.

3.3.1.3.4Alçı Süsleme:

3.3.1.3.4.1Malakâri: malakâri süsleme tekniği, alçının özel bıçak (spatula) ve sivri uçlu mala ile hazırlanan örneğe göre yontularak, “alçıya renkli alçı dolgu” olarak yapılmıştır.⁵⁰ Cami zemin seviyesine açılan alt sıra pencerelerin sivri kemerli alınlıklarının etrafındaki bitkisel süslemeli bordürler ve alınlıkların iç kısımlarında yer alan celi sülüs yazılar, malakâri tekniğiyle yapılmıştır.

3.3.1.3.4.2Alçı (Revzenler): Mihrap duvarındaki iki adet sivri kemerli pencere, doğu ve batı duvarındaki dört adet sivri kemerli pencere ve kuzey (giriş) duvarındaki bir adet sivri kemerli pencere revzenlidir.

3.3.1.3.5.Yazı Süsleme: Merkezi kubbenin içinde, tromplar arasında yer alan üçgen yüzeylerin ortasında, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, mihrap ve minber üzerinde mermer üstüne kazıma tekniğiyle, cami zemin seviyesine açılan alt sıra pencerelerin sivri kemerli alınlıklarının içinde malakâri tekniğiyle yazı süsleme yapılmıştır.

3.3.1.3.6. Ahşap İşçiliği: Vaaz kürsüsü, mihrabın iki yanında yer alan ikişer pencerenin kapakları, dolap kapakları, künde-kâri tekniğiyle yapılmıştır.

3.3.1.3.7. Maden İşçiliği: Pencere kapakları kilitleri, pencere kapaklarında, çekme halkası altlığında, kayıtlar ve binilerdeki rozetlerde, pencere kapakları kuşaklarında yer alır.

3.3.2.Cephelerdeki Süsleme Programı

Yapının cephe görü-mü, kubbe ve beden duvarlarından oluşmaktadır. Kubbenin cephelere göre görünümü değişmemekte, bütün cepheler için görsel olarak egemen bir mimari eleman olmaktadır.

⁵⁰ Gönül CANTAY, Şehzade Camii Alçı Süslemeleri, S. 356

Kubbenin dışı, dikdörtgen şeklindeki kurşun levhalarla kaplıdır. Levhalar arasında yer alan dışa taşkın yivler, kubbe merkezinde yer alan alemde birleşmektedir. Kubbe kasnağındaki yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli pencereler arasındaki duvar yüzeyleri ve iki yanda ikişer adet kubbe payandasının dışı, kurşun levhalarla kaplıdır.

Kubbeyi beden duvarlarıyla birleştiren trompların bulunduğu geçiş bölgesi, dikdörtgen şeklindeki duvarlarla çevrelenmiştir. Bu duvarlar, yapının dış duvar örgü sistemini oluşturan, küfeki taşı ve tuğlanın almaşık olarak kullanımıyla örülmüştür. Bu kısmın altında, beden duvarları başlamaktadır.

3.3.2.1.Kuzey Cephesi:

Kuzey cephesi, dışa taşkın bir silme ile yatay olarak ikiye bölünmüştür. Üst taraftaki daha küçük olan bölümün ortasına, sivri kemerli, şişe dibi içlikli bir pencere yerleştirilmiştir. Bu bölüm, yapının son cemaat yerinin arkasında kaldığı için, cephe görünümünde çok etkili olmamaktadır. **Resim 149**

3.3.2.1.1.Son Cemaat Yeri Revakı :

Son cemaat yerini örten beş adet kubbe, sekizgen kasnaklara oturmaktadır. Kubbelerin dışını kaplayan kurşun levhaların arasındaki dışa taşkın yivler, merkezlerinde yer alan alemlerde birleşmektedir.

Giriş kapısının üzerini örten ortadaki kubbenin kasnağı, kare kaide üzerinde, diğerlerinden yükseltilmiş, daha sonra sekizgen kasnağa geçiş yapılmıştır. Revak dış duvarı, saçak seviyesinde dışa taşkın bir silme ile sınırlanmış, duvar yüzeyi sıvanmıştır. Son cemaat yeri revakının sivri kemerleri, beş adet mermer sütun üzerine oturmaktadır. Bu sütunların, ortadaki iki adedi mukarnaslı, diğerleri ise baklavalı başlıklıdır. Tüm sütunlar, üst ve alt kısımlarda bronz bileziklidir ve küfeki taşından bir platform üzerine oturmaktadır.

Son Cemaat Yerini Örtten Kubbelerin Kalem İşi Süslemesi: Ana Giriş Kapısını örten, beyaz renk ile boyalı kubbenin merkezine, bir kabara yerleştirilmiş, kabaranın etrafı, mavi zeminli altıgenler üzerine, kırmızı-beyaz renkli rozetlerle süslenmiştir. Bu süsleme kırmızı bir şerit ile sınırlanmıştır. Merkezdeki bu süslemenin etrafına, iç içe geçmiş iki bordür halinde süsleme yapılmıştır. İçteki bordürde, mavi zemin üzerinde beyaz renkli çifte rumilerin, zig-zaglar çiçek şeklinde, dizilmesi ve birleşme noktalarındaki palmetlerden oluşan süsleme yapılmıştır. Bu süsleme yapı iç mekanını örten kubbenin merkezinde de yer almaktadır. Dıştaki bordürde, ok başlı palmet ve lotus motiflerinin uçları kubbe dışına bakacak şekilde, dönüşümlü olarak dizildiği, toplam onaltı adet motif bulunmaktadır. Bu motiflerin ortasındaki lacivert renkli palmet motifleri, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli çifte rumilerle çevrelenmiştir. **Resim 150**

Kubbe eteğinde, aynı bordürler, sıralaması değiştirilerek, iç içe iki çember halinde uygulanmıştır. İçteki çemberde, ok başlı palmet ve lotus motiflerinin uçları kubbe merkezine bakacak şekilde, dönüşümlü olarak dizildiği, toplam onaltı adet motif bulunmaktadır. Motiflerin içleri, yukarıda anlatıldığı gibi süslenmiştir. Dıştaki bordürde, mavi zemin üzerinde beyaz renkli çifte rumilerin, zig-zaglar çiçek şeklinde, dizilmesi ve birleşme noktalarındaki palmetlerden oluşan süsleme yapılmıştır.

Kubbe pendentifleri alçı mukarnaslarla süslenmiştir. Her pendentifin ortasında yer alan bir adet mukarnas uzantısı, kabara şeklini alarak, altın yıldız ile vurgulanmıştır. Kubbe pendentiflerinin aralarındaki duvar yüzeylerinin her birine, iç mekanda, revzenli pencerelerin iki yanında yer alan yedi köşeli yıldız motiflerinden birer adet, kırmızı ve mavi renkli olarak yerleştirilmiştir.

Giriş Kapısının İki Yanındaki Kubbelerin Kalem İşi Süslemesi: Son cemaat yerini örten diğer kubbelerin içinde aynı süsleme programı uygulanmıştır. Kubbe merkezine, sekiz köşeli bir yıldız madalyon yerleştirilmiştir. Bu madalyonun ortasına, beyaz renkli çifte rumilerden oluşan dört yapraklı rozet motifi işlenmiş, yaprakların ortasına beyaz renkli birer hatayı yerleştirilmiştir. Rumilerin kolları, bu

süslemenin etrafındaki, kırmızı zemin üzerine, yaprak şeklinde uzatılmıştır. Yıldız madalyon iç taraftan beyaz renk ile, dış taraftan mavi renk ile konturlanmıştır. **Resim 151**

Bu kompozisyon, iç içe iki halka şeklindeki bordürlerle çevrilidir. İçteki bordürde, mavi zemin üzerinde beyaz renkli çifte rumilerin, zig-zaglar çizecek şekilde dizilmesi ve birleşme noktalarındaki palmetlerden oluşan süsleme yapılmıştır. Dıştaki bordürde, ok başlı palmet ve lotus motiflerinin uçları kubbe dışına bakacak şekilde, dönüşümlü olarak dizildiği, toplam onaltı adet motif bulunmaktadır. Kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli çifte rumilerle dolgulu bu palmet ve lotus motiflerinin merkezleri mavi renk içine yerleştirilmiş turuncu renkle vurgulanmıştır.

Kubbe eteğinde, kubbenin ortasındaki süslemeyi çeviren bordürler, sıralama ters çevrilerek uygulanmıştır. İçteki bordürde, ok başlı palmet ve lotus motiflerinin uçları kubbe içine bakacak şekilde, dönüşümlü olarak sıralandığı toplam otuziki adet motif yer almaktadır. Kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli çifte rumilerle dolgulu bu palmet ve lotus motiflerinin merkezleri mavi renkle vurgulanmıştır. Dış bordürde, mavi zemin üzerinde beyaz renkli çifte rumilerin, zig-zaglar çizecek şekilde dizilmesi ve birleşme noktalarındaki palmetlerden oluşan süsleme yapılmıştır. Kubbe eteği, bu bordürlerin en dışından kurşuni renkli kalın bir şeritle çevrilmiştir.

Pendantiflerin üçgen yüzeyleri, koyu kırmızı renkle boyanmış, bu renk üzerine, pendantiflerin merkezlerine birer adet, dıştan kurşuni bir şeritle çevrili beyaz zeminli yuvarlak madalyon motifi yerleştirilmiştir. Madalyonların merkezine, kurşuni zemin üzerine beyaz renkli yedi köşeli yıldız motifleri yerleştirilmiş, bu motifi dıştan saran lacivert renkli bordürün üzerine altı adet, kırmızı zeminli, altıgen yıldız motifi yerleştirilmiştir. Pendantiflerin üç köşesine, birer adet, beyaz renk ile çifte rumilerin oluşturduğu, ucu palmet şeklinde biten düğüm motifi yerleştirilmiştir. Pendantifler, dış taraftan kurşuni renkli bir şeritle çevrilmiştir.

3.3.2.1.2.Son Cemaat Yeri Duvarı:

Son cemaat yeri duvarı, küfeki taşıyla kaplıdır. Ana Giriş Kapısının iki yanında simetrik olarak yapılan düzenleme, yapıdaki tamirler sırasında değiştirilerek, bozulmuştur.

3.3.2.1.2.1.Ana Giriş Kapısı: Son cemaat yerinin ortasında yer alan Ana Giriş Kapısı sövesi, küfeki taşından yapılmıştır. Üç yönden dışa taşkın silmelerle iç içe geçmiş iki dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Beş sıradan oluşan mukarnas kavsaranın mukarnasları oldukça büyük, neredeyse heykelsi şekilde ele alınmıştır.

Resim 152

Kavsaranın, yapı iç mekanına doğru derinleştirilmiş bir eyvan şeklindeki giriş koridorunun üç kenarına birleşme noktalarında, altın yaldızlı sarkıtlarla bölünmüş yüzeyler içinde birer adet altın yaldızlı rozet yer almaktadır. Aynı rozetler, kavsaranın üst kısmında aynı boyutta, üçüncü sıradaki mukarnasların iki yanında ise daha küçük boyutlu olarak tekrarlanmıştır. Kavsaranın altından geçen, altın yaldızlı dışa taşkın silmenin altında, üç bölüm halinde yazı yer almaktadır.

Yazı süsleme, ortada dikdörtgen şeklinde, iki yanda kare şeklindeki üç levhadan oluşmaktadır. Ortadaki kitabe, mermer üzerine kazıma tekniğiyle, yan yana iki sütun üzerindeki üç satır halindeki lacivert zemin üzerine altın yaldızlı celi sülüs harflerden oluşmaktadır. İki yandaki kare levhalar üzerinde, yine aynı teknikle Kelime-i Tevhid yazılıdır. Basık yay kemerli kapının altında iki kanat halindeki ahşap kapılar bulunmaktadır.

Ana Giriş Kapısı Kanatları: Ahşap giriş kapısı, **kündekâri** tekniğiyle yapılmıştır. Kapının sağ ve sol kanatları üzerinde, ahşap üstüne kazıma tekniğiyle, **yazı**⁵¹ yer almaktadır.

⁵¹ Sağ Taraf: Allahım, bana rahmetinin kapılarını aç. Sol Taraf: Allahım senin fazl-ı kereminden dilerim. İ . Aydın YÜKSEL, a. g.k. S. 242

Ana Giriş Kapısı eyvanının iki yan duvarında, mukarnas kavsaralı iki niş yer almaktadır. Kapı yüzeyini sınırlayan silme, iki yanda, kum saati sütunce şeklinde bitmektedir.

3.3.2.1.2.2.Son Cemaat Yeri Duvarı Yan Bölümleri:

Bu duvar, asimetrik bir düzene sahiptir. Son cemaat yerinin sağ tarafında, dikdörtgen mermer söveli, lokma demir parmaklıklı iki pencere açılmaktadır. Bu pencerelerin batı ucundakinin yarım daire şeklindeki alınlığında çini yazı süsleme yer almaktadır. Alınlığın üstünde daire şeklinde çini levhada geometrik yazı süsleme yer almaktadır. Bu iki pencere arasında, çokgen gövdeli, mukarnas kavsaralı bir mihrabiye vardır. Pencerelerin, kapı tarafındakinin üstünde, alınlık ya da dairesel levha yerine küçük bir dikdörtgen pencere daha bulunmaktadır. Son cemaat yerindeki ikinci sıra pencereleri kapatılmış, sağ pencere üzerine yeni bir pencere açılmıştır. Buradaki pencere alınlığı üzerindeki **hadis yazılı**⁵² çini pano Vakıflar Müzesi'ndedir. Soldaki pencerede aynı hadis⁵³ devam etmektedir.

Soldaki ikinci pencere üzerinde **Ra'd Suresi'nin 24. Âyeti**⁵⁴ yazılıdır. Bu pencerenin üzerindeki yuvarlak madalyon içinde **Esmâ-ül Hüsna** (Allah'ın Güzel Adları) yazılıdır.

Sağdaki minare kapısı üzerinde, lacivert zemin üzerine beyaz celî sülüsle **Zümer Suresi'nin 73. Âyeti**⁵⁵ yazılıdır. Bu panonun üzerindeki yuvarlak madalyon içinde **Esmâ-ül Hüsna** (Allah'ın Güzel Adları) yazılıdır. **Resim 153-154**

Son cemaat yerinin sol tarafının doğu ucundaki pencere, diğer tarafta olduğu gibi, yarım daire şeklindeki alınlığında çini yazı süsleme ve alınlığın üstündeki daire şeklinde çini levhada geometrik yazı süsleme yer almaktadır. Kapı tarafındaki

⁵² Anlamı: Mesciddeki mü'min, sudaki balık gibidir. İ. Aydın YÜKSEL a.g.k. S. 242

⁵³ Anlamı: Mescidde münafık, kafesteki kuş gibidir. Resullullah doğru söylemiştir. İ. Aydın YÜKSEL a.g.k. S. 243

⁵⁴ Anlamı: (Melekler): Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun. Dünya yurdunun sonu ne güzeldir? (derler)

⁵⁵ Anlamı: Rablerinden sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: Selâm size, temiz geldiniz, artık ebedi kalmak üzere girin buraya derler.

pencerenin yarım daire şeklindeki çini yazı süslemeli alınlığı, asimetriyi oluşturmaktadır. Bu iki pencere arasında mukarnas kavsaralı, çokgen gövdeli bir mihrabiye yer almaktadır. **Resim 155**

3.3.2.1.3.Minare:

Son cemaat yerinin batı ucunda, yer almaktadır. Dikdörtgen şeklindeki kaidesinden üçgenlerle geçilen silindirik gövdeli, tek şerefeli minare, orijinal değildir. (1167) 1763-4’de gördüğü tamir sırasında yenilenmiştir⁵⁶.

3.3.2.2.Doğu Cephesi

Doğu cephesi, dışa taşkın bir silme ile yatay olarak ikiye bölünmüştür. Üst taraftaki daha küçük olan bölümün ortasına, sivri kemerli, şişe dibi içlikli bir pencere yerleştirilmiştir. Pencere kemer üstü mermerdendir. Bu duvar, bir sıra kesme taş, iki sıra tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirildiği iki renkli duvar dokusuna sahiptir. **Resim 156**

Doğu duvarına, iki sıra halinde, üst sırada sivri kemerli, şişe dibi içlikli üç adet, alt sırada, dikdörtgen, mermer söveli, lokmalı demir parmaklıklı üç adet olmak üzere altı adet pencere yerleştirilmiştir. Üst sıradaki sivri kemerli pencerelerin kemer kısmı mermerdendir. Alt sıra pencerelerinin sağır sivri kemerli alınlıkları vardır.

3.3.2.3.Batı Cephesi

Batı cephesi, doğu cephesiyle simetrik olarak düzenlenmiştir. **Resim 157**

3.3.2.4.Güney (Mihrap) Cephesi:

Güney (mihrap) duvarı, diğer duvarlarda olduğu gibi, dışa taşkın bir silme ile yatay olarak ikiye bölünmüştür. Üst taraftaki daha küçük olan bölümün ortasına, sivri kemerli, şişe dibi içlikli bir pencere yerleştirilmiştir. Pencere kemer üstü

⁵⁶ Aptullah KURAN, a.g.k., S. 93

mermerdendir. Bu duvar, bir sıra kesme taş, iki sıra tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirildiği iki renkli duvar dokusuna sahiptir.

Mihrap duvarının alt kısmında,iç mekandaki mihrabın iki yanına denk gelen bölümlerde iki sıra halinde, üst sırada sivri kemerli, şişe dibi içlikli, alt sırada, dikdörtgen söveli birer adet olmak üzere dört adet pencere yerleştirilmiştir. Üst sıradaki sivri kemerli pencerelerin kemer kısmı mermerdendir. Alt sıra pencerelerinin sağır sivri kemerli alınlıkları vardır. **Resim 158**

3.3.2.3 Cephelerdeki Süsleme Malzeme ve Teknikleri:

3.3.2.3.1.Kalem İşi: Son cemaat yerini örten kubbelerin yüzeylerinde, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır.

3.3.2.3.2 Taş Süsleme. Ana Giriş Kapısı kavsarası ve son cemaat yeri duvarında yer alan iki adet mihrap küfeki taşından yapılmıştır. Son cemaat yeri duvarı, çini alınlıklar dışında küfeki taşıyla kaplıdır.

Renkli Taş İşçiliği: Ana Giriş Kapısı yay kemerinde geçme tekniğiyle iki renkli taş işçiliği yer almaktadır.

3.3.2.3.3Çini Süsleme: son cemaat yeri pencere alınlıklarında, yer alır.

3.3.2.3.4.Alçı süsleme: Cephelerde uygulanmamıştır.

3.3.2.3.5. Yazı Süsleme: Ana Giriş Kapısı üzerinde, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, son cemaat yeri pencere alınlıklarında, çini üzerinde yazı süsleme yapılmıştır.

3.3.2.3.4.6.Ahşap İşçiliği: Ana Giriş Kapısında görülür.

3.3.2.3.4.7. Maden İşçiliği: Ana Giriş Kapısının kuşaklarında yer alır.

3.4.SÜLEYMANİYE CAMİİ

Plan No: 3.4

Çizim No: 3.4.1.Üst Örtü Sistemi Süsleme Programı

3.4.2. Kuzey-Güney Kesiti Mihrap Duvarı

3.4.3. Kuzey-Güney Kesiti Mihrap Duvarı

3.4.4. Doğu-Batı Kesiti

3.4.1.Süleymaniye Külliyesinin İnşaat Süreciyle İlgili Kaynaklar

Süleymaniye Camii ve Külliyesinin inşaatı sırasında yapılan haftalık masrafları, işçi ücretleri ve satın alınan malzeme bedellerinin kayıtlı olduğu 164 adet “Mufassal Muhasebe Defterleri” ve 1 adet “İcmal Defteri” inşaatın yapım süreci hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu defterler üzerine yaptığı çalışmaları 1972 ve 1979 yılında iki cilt halinde yayımlayan Ömer Lütfü Barkan’ın bu eserleri, Süleymaniye Camii ve dönemin inşaat süreci, çalışma koşulları, malzeme tedariki gibi konularda önemli kaynaklardır.⁵⁷

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde D. 43 numarayla kayıtlı olan bu defterler, 960 yılının son ayı ve 961 yılının başından itibaren inşaatın tamamlanmasına kadar olan süredeki (1553 Aralık başı, 1559 Mayıs sonu) harcamaları içermektedir.

İnşaatın 957 yılında başladığı kabul edildiğinde, ilk 3 yıl 6 aylık süredeki harcamaların kayıtlı olduğu defterler bütün halinde gelememiştir.⁵⁸ İnşaatın başlangıç yıllarına ait önemli bir belge, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde 1424 numarada “Kâvanîn, Ahkâm ve Evâmir-i Humayûn Suretleri” adıyla kayıtlı

⁵⁷ Ömer Lütfü BARKAN, Süleymaniye Camii ve İmaretî İnşaatı (1550-1557) Cilt I, Ankara, 1972, Süleymaniye Camii ve İmaretî İnşaatı (1550-1557) İnşaat Ait Emir ve Fermanlar Cilt II, Ankara, 1979

⁵⁸ Ömer Lütfü BARKAN, Süleymaniye Camii ve İmaretî İnşaatı (1550-1557) Cilt I, Ankara, 1972, S. 1

mecmuadır. Bu mecmuada, 956 yılından 960 yılına kadar Süleymaniye Külliyesi inşaatıyla ilgili 311 adet kayıt ya da hüküm sureti yer almaktadır.⁵⁹

Süleymaniye Camii ve Külliyesinin inşaatıyla ilgili bilgi veren diğer önemli kaynaklar arasında, Süleymaniye Vakfiyesi, Mimar Sinan Vakfiyesi, Süleymaniye Camii kitabesi ve Mimar Sinan'ın yaşamına ait kaynaklar (Tezkiret ül-Bünyan, Tezkiret ül-Ebniye, Risalet ül-Mimariye ve Adsız Risale) sayılabilir.

Tarih kitapları arasında Celalzade Mustafa Çelebi'nin "Tabakat ül-Memalik Derecat ül Mesalik"⁶⁰, Âli'nin "Kühü'l Ahbar"⁶¹, coğrafya kitapları arasında, Aşık Çelebi (Trabzonlu Mehmet bin Ömer)'in Menâzırü'l Avalim⁶² adlı eseri vardır.

16. yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden yabancı elçi ve seyyahların yazdıkları eserler diğer önemli bir grubu oluşturmaktadır. Ogier Ghiselin de Busbecq, Pierre Gilles, Hans Dernschwam, Philippe du Fresnaye-Canaye, Pietro Della Valle, Jean de Thevenot, Guillaume Joseph Grelot'un eserleri⁶³, Süleymaniye Camii ve Kanuni döneminde İstanbul'daki gündelik yaşam ve toplumsal koşullar hakkında önemli bilgileri içermektedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si, bu alanda önemli bir eserdir.

Süleymaniye, Batılı ressamın eserlerinde de yer almaktadır. Bu resimler arasında, Leiden Bibliothek der Rijksuniversiteit (BPL 1758)'de bulunan Melchior Lorichs'in İstanbul görünümü yer almaktadır. Bu resimde Süleymaniye de yer almaktadır. Viyana Österreichische Nationalbibliothek (Cod. 8626)'da suluboyayla yapılmış, 1585 yılına tarihlenen bir İstanbul resminde Süleymaniye Camii ve bağlı yapıları görülmektedir. Stockholm Nationalmuseum (NM THC 9116)'da bulunan Cornelius Loos'un yaptığı 1710 tarihli bir İstanbul resminde Süleymaniye Camii, bağlı yapıları ve Eski saray görülmektedir. Cambridge Trinity College Library (MS

⁵⁹ Ömer Lütfü BARKAN, a.g.k. S. 41

⁶⁰ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No. 5997

⁶¹ Gelibolulu Mustafa Ali, Kühü'l Ahbar, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, No. 5959

⁶² Süleymaniye Kitaplığı, Halet Efendi Kitapları, No. 616

⁶³ Tanju CANTAY, XVI-XVIII. Yüzyıllarda Süleymaniye Camii ve Bağlı Yapıları, İstanbul 1989, S. 15

0.17.2. f.14)'de Freshfield Album adlı eserde Süleymaniye Camii resmi, adı bilinmeyen bir Alman sanatçının eseri olarak 1574 yılına tarihlenir.⁶⁴

3.4.2. İnşaat Tarihi:

Caminin inşaatına başlanma tarihi konusunda çeşitli tartışmalar mevcuttur. Kanuni'nin İran seferi (29 mart 1548-21 Aralık 1549 ile temelin atıldığı 13 Haziran 1550) tarihi arasında yalnızca 6 ay vardır. Bu durumda, Kanuni İran seferine çıkmadan önce yapının çizimleri ve maketinin hazırlanmış ve 1548 Mart ayından önce padişaha sunulmuş olması gerekmektedir. Süleymaniye Camii'nin maketi, Nakkaş Osman'ın III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed'in sünnet törenini anlattığı bir minyatürde de yer almaktadır.

Süleymaniye Camii kitabesine göre, camii inşaatı 957 Cemaziyülevvelinin evahiri (1550 Haziran sonları)nda başlamıştır.⁶⁵ Dönemin tarihçilerinden Âli, Künhu'l Ahbar adlı eserinde, inşaatın başlangıcının 956 yılına tarihlenmektedir. Aşık Çelebi (Trabzonlu Mehmet bin Ömer) Menâzırü'l Avalim⁶⁶ adlı eserinde, cami inşaatının başlangıcı olarak aynı tarihi belirtmektedir.

Celalzade, 957 yılının Cemaziyelevvelinin 27. Perşembe günü (13 Haziran 1550) temel atma töreninin yapıldığını belirtmektedir. Binanın hazırlık sürecinin ve temellerin belli bir seviyeye ulaşması için gereken zaman düşünüldüğünde, inşaatın bu tarihten önce başlaması gerekmektedir.⁶⁷

Kanuni Sultan Süleyman, temel atma töreni için atla inşaat yerine gelmiş, ulema ve devlet ileri gelenleri de törende bulunmuşlardır. Şeyhülislam Ebussuud Efendi, mihrap temeline ilk taşı koyarak inşaatı başlatmıştır.

⁶⁴ Tanju CANTAY, a.g.k, S. 16

⁶⁵ Ömer Lütfü BARKAN, A.g.k. Cilt. I. S. 47

⁶⁶ Süleymaniye Kitaplığı, Halet Efendi Kitapları, No. 616

⁶⁷ Ömer Lütfü BARKAN, A.g.k. Cilt. I S. 48

Ebu Bekr b. Behram Dımışki'nin Kitab-ı Nusret'ül İslam ve's sürur fi tahrir-i kitab-ı atlas-ı Mayur adlı yapıtında 1549'a, Gelibolulu Mustafa Ali'nin 1591 tarihli adlı yapıtında ve Trabzonlu Mehmed bin Ömer aşık Mehmed Çelebi'nin Menazir-ül Avalim adlı yapıtında 21 Cemaziyellevvel 956 (17 Haziran 1549), Joseph Purgstall von Hammer'in Osmanlı Tarihi adlı kitabında 1550'ye, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı adlı yapıtında ise Celalzade ve Ali kaynak gösterilerek 7 Cemaziyellevvel 957 (24 Mayıs 1550) ye tarihlenmektedir. Celalzade'ye göre 27 Cemaziyellevvel 957 (13 Haziran Cuma günü) olarak belirtilmektedir.

Slobodan Sreckovic, Süleymaniye'nin inşaatının, İstanbul'un fethinin (hicri)100. yılında, 1550'de başladığını, bu inşaatı kutlamak için basılan anı paralarının, Fatih'in bastırıldığı paralar gibi, dairesel yerleştirilmiş yazılara sahip olduğunu belirtmektedir.⁶⁸

Inşaatın sona erdiği tarih de tartışmalıdır. Kitabede 964 yılı Zilhicce evahiri (1557 Ekim ortaları) olarak belirtilmektedir. Anonim bir Tarih-i Âl-i Osman'da 964 yılının Zilhicce evahirinde bir cuma gününde bittiği belirtilmektedir. Gelibolulu Mustafa Âli'nin eserinde, yalnızca 964 yılı belirtilmiştir. Mimar Sinan, Tezkiret-ül Bünyan'da 965 Şevval'inin guresinde evvel cumasında Cuma namazı kılındı diyerek farklı bir tarih belirtmektedir.

Caminin bitiş tarihi ve kubbenin kapanış tarihinin birbirine karışmış olabileceği düşünülmektedir. Celalzâde, cami kubbesinin, 963 yılı Şevvalinin 9. Cumartesi günü (16 Ağustos 1556) tarihinde kapandığını belirtmektedir.⁶⁹ Evliya Çelebi, caminin 963 yılında tamamlandığını belirtmiştir. Şemseddin Mehmed ve Kara Çelebizade Abdülaziz Süleymanname' adlı eserlerinde 964 yılı Şevvalinin dokuzuncu günü olarak belirtmişlerdir. Hammer, bitiş tarihi için, 8 Şevval 963 (15 Ağustos 1556) belirtmektedir.

⁶⁸ Slobodan SRECKOVIC, Coins Commemorating the Construction of the Süleymaniye, S. 71

⁶⁹ Ömer Lütfü BARKAN, A.g.k. Cilt I. S. 54

Barkan, yapının inşaat sürecine ait kaynaklara dayanarak 964 yılı Zilhicce ayında inşaatın yoğun olarak sürdürüldüğünü belirtmekte, caminin 10 Zilhicce 964 (4 Ekim Pazartesi) gününde, Kurban Bayramı'nın ilk günü olması nedeniyle ibadete açılmasının mümkün olabileceğini, ancak, inşaatın tamamlanamaması nedeniyle, açılış töreninin birkaç gün daha ertelenmiş olabileceğini öne sürmektedir. Özellikle sengtraşların çalışmalarının Zilhiccenin 20. gününe kadar sürdüğünü belirterek, caminin ibadete açılış tarihi olarak 964 yılının Zilhiccesi evahiri'nin ilk cuması 21 Zilhicce (15 Ekim 1557) olarak belirtmektedir.⁷⁰ Bu tarihlerde İstanbul'da bulunan ressam Melchior Lorichs ise, Süleymaniye Camii'nin, 8 Ekim 1557 tarihinde açıldığını belirtmektedir.⁷¹

Tezkiret-ül Bünyan'da, Mimar Sinan'ın caminin anahtarını padişaha verdiğini, padişahın yanındaki odabaşına caminin kapısını açmaya kimin lâayık olduğunu sorduğunu, odabaşının da bu işe en layık olanın Mimar Sinan olduğunu söylediğini, bunun üzerine Sultan Süleyman'ın "inşa ettiğin bu yapıyı iyi dilekler ve dualarla açmak sana düşer" dediğini ve Mimar Sinan'ın dualarla camiye açtığını ifade etmektedir.⁷²

Yapının süslenmesi üzerine, Süleymaniye Vakfiyesi'nde, "İslâm dininin şer'i tercihine uygun olsaydı caminin temelinden itibaren binasını, duvarlarını altın ve gümüş, yakut ve inci ile süslemek tasavvur olunduğu ve hatta kararlaştırıldığı, bu süslemelerden vazgeçilerek sadece sağlam olması için ihtimam ve dikkat gösterildiği ifade edilmektedir.⁷³

3.4.3. İnşaatı Tasarlayan ve Gerçekleştiren Sanatçı ve Ustalar:

Yapı, padişah, bina nazırı, bina emini ve mimarbaşının denetiminde inşa edilmiştir. Bina nazırı Müderris Mevlana Mehmed, bina emini, temel çalışmaları

⁷⁰ Ömer Lüftü BARKAN, A.g.k. Cilt I. S. 56

⁷¹ Semavi EYİCE, Avrupa'lı Bir Ressamın Gözü ile Kanuni Sultan Süleyman, Kanuni Armağanı, Ankara 1970, S. 167-168

⁷² Tezkiret-ül Bünyan, S. 76

⁷³ Kemal Edib KÜRKÇÜOĞLU, Süleymaniye Vakfiyesi, Ankara, 1962, S. 21-22, İ. Aydın YÜKSEL, A.g.k. S. 563

sırasında (1549-1553) Hüseyin Çelebi, 9 Kasım 7 Aralık 1553 döneminde Anadolu Muhasebecisi Mustafa, temel üstü çalışmaları sırasındaysa Sinan (1553-1559), bina katibi Halil'dir. Mali işler, İstanbul Hassa Harcı Emmini Hasan Çelebi ve Galata Hassa Harcı Emmini Ahi tarafından yürütülmüştür.⁷⁴

Mimar Sinan, belgelerde "Ser mimaran-ı dergâh-ı Âli" olarak adlandırılmıştır. Onunla birlikte çalışan bazı mimar ve ustaların adları da bilinmektedir. Yapıya malzeme sağlamak için İstanbul dışına gönderilen Mimar Hacı Hüseyin, Mimar Bali, Mimar Ali, Mimar Hızır, Mimar Veli, Mimar Süleyman, Mimar Hacı Mustafa ve Mimar İbrahim'in adları kayıtlara geçmiştir.

İnşaat sürecinde, "hür ırgadlar (Müslüman ve Gayrimüslim ücretli işçiler)", "hassa mimarları, hassa sanatkarları ve askerler (kapıkulu sipahileri, gılman-ı acemiyan- acemi oğlanları) ve forsalar (esir ırgadlar) çalışmıştır. Listede yer alan 8 sanat grubunda (bennâ, sengtraş, neccâr, nakkaş, lağımger, haddad, camger, sürbger) çalışmış olan 3523 ustadan 1810'u (%51'i) Hristiyan, 1713'ü (%49'u) Müslümandır. Bu durumda, inşaatın işçiden en yüksek vasıf ve emniyet istenen branşlarında çalışmış olan ustalardan yarısına yakın bir kısmının, (genel toplamlar halinde karşılaştırılıp sınıflanmış şekliyle) %47'sinin Müslüman olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁵

Çalışan ustaların dinsel dağılımı, yapılan işe göre değişmektedir. Örneğin, bennâların (duvarcı) %83'ü Hristiyan iken, sengtraşların yalnızca %11'i Hristiyandır. Nakkaş, sürbger ve camcı gruplarının %90'ı Müslümandır.⁷⁶

Çalışan usta ve işçiler, yaptıkları işlere göre, sırt hamalları, atlı hamallar, sengtraşan(taşçılar), mermertraşan (mermer işleyenler), benna (duvarcılar), lağımgeranlar (temel ve kanal kazanlar), löküngeran (su donanımı için yalıtım malzemesi hazırlayanlar), neccaran (dülger ve marangozlar), harratlar (çıkırıkçı,

⁷⁴ Serpil ÇELİK, Mevcut Belgeler Işığında Süleymaniye Külliyesi'nin Yapım Süreci, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001, S. 201-202

⁷⁵ Ömer Lütfü BARKAN, A.g.k. Cilt I. S.142-143

⁷⁶ Ömer Lütfü BARKAN, A.g.k. Cilt I. S. 143

kazma, sap vs. yapanlar), haddadan (demirciler), kurşuncu, kiremitçi, harmancı, tuğla fırıncı, kazganiyan (bakır alem ve kazan yapanlar), tiylkeşan (pirinç telciler), topçıyan (zincir topu yapanlar), zinciri (teli bükerek zincir yapanlar), camgerân (camcılar), çiniciler, nakkaşlar, zergerân (altın yaldızcılar) olarak sınıflandırılmıştır.

Nakkaşlar arasında, kubbe nakışlarını yapanlar, Hacı Cafer, Mustafa (şakird), Mehmed (şakird), Hüsam İstanbul, Mehmed (şakird), Husrev Abdullah, Memi Nakkaş, Mustafa Cafer, Hasan (şakird) Hayrüddin İstanbul, Şa'ban İstanbul, Ahmed, Ahmed Kemal, Hasan İstanbul, Hasan Mehmed, Mezid (şakird), Yusuf İstanbul, Ali nakkaş, Kaasım Edirne, Pîri divane, Hacı Mustafa, Yorgi Keşiş, Yani (şakird), Kosta Yeni-mahallei, Dimitri (şakird) olarak listelenmiştir.⁷⁷

Camgerân olarak, Hacı Mehmed, Keyvan, Kara Mustafa, Hasan Tekiri, İshak, Hüseyin Balat, Hüseyin Abdullah, Ali Abdullah, Kaasım Abdullah, Yusuf, Hamza (şakird), İshak Abdullah, Hacı Mehmed (diğer), Hüseyin (şakird), Mustafa şakird-i Geyvan, Hurrem, şakird-i mezbur, Bahşi Davud, Mehmed şakird, Mustafa Sinan, Hasan, Mehmed şakird, Kurd, şakird, Dimitri Karaman, İlyas şakird, Bâli Karaman'ın adları geçmektedir.⁷⁸ Revzenleri yapan Sarhoş İbrahim olduğunu Evliya Çelebi söylemekte, ancak, bu isme, muhasebe kayıtlarında rastlanmamaktadır.⁷⁹

Zergerânlar arasında, Ayas Abdullah, Yusuf Abdullah, Karaoğlan ve Satılmış'ın adları,⁸⁰ zerkublar arasında Ali Çelebi, Sinan bin Abdullah belirtilmiştir.⁸¹

Çini ustaları arasında, Mehmed bin Kaasım Subaşı ve Piyale Bey'in adları, ahşap ustası olarak Ser neccar Üstad Ahmed'in adı geçmektedir.

⁷⁷ Ömer Lütfü BARKAN, Süleymaniye Camii ve İmaretî İnşaattı (1550-1557) İnşaata Ait Emir ve Fermanlar Cilt II, Ankara, 1979, S. 177

⁷⁸ Ömer Lütfü BARKAN, A.g.k. Cilt II. S. 175

⁷⁹ İ. Aydın YÜKSEL, A.g.k. S.601

⁸⁰ Ömer Lütfü BARKAN, A.g.k. Cilt II. S. 185

⁸¹ Ömer Lütfü BARKAN, A.g.k. Cilt II. S. 187

Taş işçileri arasında, mihrabı yapanlar, Muhiddin Halife yönetimindeki mermer traşanlar arasından Konyalı Yahya yürütücülüğündeki ekip olarak belirtilmiştir.

Yapının yazıları Ahmed Karahisari ve öğrencisi Hasan Çelebi'nin eseri olarak bilinmekle birlikte, Ahmed Karahisari'nin yapının tamamlanmasından bir yıl önce ölümü nedeniyle, tüm yazıların, özellikle kubbe yazısının, Sinan'ın ağzından Tezkiret-ül Bünyan'da belirtildiği gibi Hasan Çelebi'ye ait olduğu düşünülmektedir.⁸²

İnşaat için gerekli malzeme İstanbul ve civarından temin edilmeye çalışılmış ancak, bu yeterli olmadığından, bütün imparatorluk topraklarından toplanan malzemeler İstanbul'a taşınmıştır. Bu malzemeler arasında, yeni çıkarılmış taş, mermer ve diğer malzemelerin yanında eski eserlerden derlenmiş malzemeler de vardır. Beyaz mermer, Hipodromdaki bazı kısımlarından, Marmara adasından, Aydıncık (Edincik) ve Mihaliç'tan, yeşil mermerler Arabistan'dan getirilmiş, küfeki taşları İstanbul civarından (Bakırköy, Yeşilköy, Hazinedar köyü, Mehmed Paşa ve Lütfü Paşa çiftliklerindeki ocaklardan), od taşı Kavak ve Kadıköy, temel taşları İzmit'ten getirilmiştir. Tuğla ve kiremit Gelibolu, Tekirdağ ve Hasköy'deki ocaklardan istenen nümunelere göre üretilmiştir. Kereste, Karadeniz kıyılarından getirilmiş, çiniler İstanbul ve İznik'te üretilmiştir.

3.4.4.Süleymaniye Camii

İstanbul'da kendi adını taşıyan semtte, cami, Kanuni, II. Selim ve Hürrem Sultan türbeleri, medreseler, darüşşifa, imaret, kervansaray ve hamamdan oluşan, Fatih külliyesinden sonra kapladığı yer ve medrese sayısı açısından İstanbul'un ikinci büyük külliyesinin ana yapısıdır.

⁸² İ. Aydın YÜKSEL, .A.g.k., S. 602, Tanju Cantay, A.g.k. S. 35

1540'ta yanan Eski Saray'ın arazisinin büyük bölümü, külliye için kullanılmıştır, Arazi, caminin kibleye doğru çevrilebilmesi için teraslanarak genişletilmiştir. Sinan Tezkiretül Bünyan'da “o dem tarh eyleyüp eski sarayı, Süleymaniye'ye urdum binayı” demektedir.

“İstanbul Süleymaniye Külliyesi, kapladığı yerin büyüklüğü ve binalarının çeşitliliği açısından Fatih Külliyesi'ne, büyük bir avluyu üç yandan saran yapılar topluluğu olması açısından ise, Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'ne benzemektedir. Fakat, ikisinden de farklı olarak boyu 216, eni 144 metre olan büyük avlu dört yandan duvarlarla çevrilerek bu alan sadece cami ve Kanuni ve Hürrem Sultan türbelerine ayrılmıştır. Dış avluyu saran yapılar, farklı nivolara oturtularak ve aralarına yollar konularak bir yandan ana yapılarla hayır yapıları arasındaki öncelikler vurgulanmış, bir yandan da topografyanın iyi kullanıldığı organik bir yerleşme düzeni elde edilmiştir”⁸³.

Süleymaniye'nin, şehrin en yüksek tepesi üzerine, Kanuni'nin hükümdarlığının gücünü ve egemenliğini simgelemesi için inşa edilmiştir. Topkapı sarayı, siyasi gücü, Süleymaniye ise, bu gücün dayandığı dini gücü simgelemektedir.

Yaptıran: Kanuni Sultan Süleyman

Planı: Dikdörtgen planlı ibadet mekanına, kuzey yönünden birleşen, dikdörtgen planlı avludan oluşmaktadır.

İbadet mekanındaki, 26.20 m. çapında, 49.50 m. yüksekliğindeki merkezi kubbe, dört paye tarafından taşınmaktadır. Bu kubbeye kuzey-güney ekseninde iki yarım kubbe eklenmektedir. Yarım kubbeler, ikişer çeyrek kubbelerle desteklenmektedir. Bu kısmı doğu-batı ekseninde, beşer kubbeye örtülü iki yan mekan çevirmektedir. Yan mekanları örten kubbelerin, köşelerde ve ortalarda yer alanları 9.90 m. çapında, diğerleri 7.20 m. çapındadır. Köşe kubbeleri, payeler ve

⁸³Aptullah KURAN, a.g.k. S. 73

beden duvarlarına atılan kemerlere, diğer kubbeler ise, ikişer sütun arasına atılan kemerlere oturmaktadır. Yapının doğu ve batı cephelerinde dışa taşkın olarak inşa edilmiş mahfilleri vardır.

Süleymaniye camiinin dikdörtgen şeklindeki planında, çeyrek kubbeler kullanılarak merkezi alan ve yarım kubbeler arasındaki bütünleşme duygusunu arttırmaktadır. Koridorları örten beş kubbenin (üçü büyük, ikisi küçük) değişken çapları, yeni bir ritim yaratmaktadır. Aralarındaki mekan, kubbeyi taşıyan büyük payelerin arasındaki yüksek kemerlerin ötesinde ortaya çıkmaktadır. Bu alana eklenen yan galeriler yan duvarların dışına doğru, kubbeye destek olan payandaların arasına doğru çekilmiştir. Bu payandalar, dört ana payenin güçlerini karşılamakta, merkezi kubbenin basıncını dengelemektedir. Yan galerilerin, engellenmeden caminin dışına doğru uzaması, iç mekanı genişletmektedir.⁸⁴

Son cemaat yeri, ortadaki üçü diğerlerinden daha yüksek tutulmuş dokuz kubbe ile örtülüdür.

İbadet mekanının önünde, tarafı revaklarla çevrili, şadırvanlı avlu yer almaktadır. Kuzey revakı 12.80 m, diğerleri 11.20 m. yüksekliğindedir. Avlu revak kubbeleri, cami girişi önünde ve kuzey avlu kapısı önündeki üçer kubbeleri, diğerlerinden yüksek tutularak, yapının oturtulduğu ana eksen, kuzey-güney eksenini vurgulanmıştır.

3.4.5. Mekansal Süsleme Programı

Yapının iç mekanında, beden duvarları ve üst örtü sistemi, farklı malzemelerle kaplanmış ve üzerlerine farklı süsleme teknikleri uygulanmıştır.

3.4.5.1. Üst Örtü Sisteminde Süsleme

⁸⁴ Godfrey GOODWIN, Sinan, S. 36

3.4.5.1.1.Merkezi Kubbe: Merkezi kubbenin içine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Yapının inşaatı sırasında, kubbe sıvası, 134 kantar keten kullanılarak yapılmış, kubbenin ortasına celi sülüs Âyet kitabesi yazılmış ve cami kubbelerinin kalem işleri 26 nakkaş tarafından gerçekleştirilmiştir.⁸⁵

Cami kubbe iç süslemelerinin çizimi, Hasan Katip ve Hasan Cafer adlı ustaların eseridir.

Cami kubbesinin 16 Ağustos 1556 tarihinde kapanması ve Ahmed Karahisari'nin aynı yıl içinde ölümü nedeniyle, kubbedeki yazılar, Hasan Çelebi'nin eseri olarak kabul edilmektedir.⁸⁶ Bu yazılarda, 37 deste altın varak kullanılmıştır.

Ancak günümüze gelen kubbe içi süslemeleri, orijinal değildir. Caminin iç mekanındaki kalem işlerinin üzerine, Sultan Abdülmecid zamanında Fossati Kardeşler tarafından yağlıboyayla 19.Yüzyıl tarzı bir süsleme yapılmıştır. Kubbe süslemesi dışındaki kalem işleri, 1961-1967 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce gerçekleştirilen onarım sırasında sıva altındaki eski izlere uygun olarak yenilenmiştir.⁸⁷

Merkezi kubbenin ortasında, yeşil zemine altın yaldızla, kalem işi tekniğiyle, Celi sülüs yazıyla, **Fatır Suresi'nin 41. Âyeti** yazılmıştır⁸⁸. Hasan Çelebi'nin eseri olan bu yazı, 19. yüzyıldaki onarımda, Abdülfettah Efendi tarafından tekrar yazılmıştır. Yazının etrafındaki süslemeler, Barok özelliklidir ve Klasik dönemin süsleme özelliklerini yansıtmamaktadır. **Resim 159**

Kubbe eteğinde, konsollar üzerinde taşınan demir korkuluklu küçük bir balkon yer almaktadır. Konsolun cami iç mekanına bakan yüzeyinde, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Bu süsleme, kırmızı zemin üzerinde, içleri lacivert, dışları beyaz renkle konturlu palmet ve şakayık motifleri, ile rumilerle

⁸⁵ Tanju CANTAY, A.g.k. S. 31

⁸⁶ Tanju CANTAY, A.g.k. S. 35

⁸⁷ Aptullah KURAN, A.g.k. S. 89

⁸⁸ Anlamı: Allah zeval bulmasınlar diye, gökleri ve yeri tutmaktadır. Andolsun, zeval bulsunlar, kendisinden sonra artık onları kimse tutamaz. Şüphesiz o, halimdir, çok bağışlayandır. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 68

dolgulanmıştır. Konsolun alt tarafında, uçları aşağıya doğru bakacak şekilde yerleştirilmiş, siyah konturlu, pembe zemin üzerine siyah rumilerle dolgulanmış palmet motifleri yer almaktadır.

3.4.5.1.2.Merkezi Kubbe Pandantifleri:

Pendantiflerin üçgen yüzeylerinin ortasına sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yazı yerleştirilmiştir. Dairesel formdaki yazı süsleme, Celi sülüs harfler, siyah zemine beyaz boya ile yazılmıştır. Geri kalan pendantif yüzeylerinde, merkezdeki beyaz konturlu mavi zeminli palmet motifinden çıkan beyaz renkli kıvrık dallar üzerine, içleri mavi dolgulu rumi motifleri yerleştirilmiştir.

Güneydoğudaki pendantifin merkezindeki yazının merkezi dört adet elif harfiyle bölünmüş, ortaya çıkan dört bölüm içine beyaz zemin üzerine siyah harflerle Allah yazılmıştır. Bu kısım, kırmızı bir çember ile çevrilmiş, etrafına, **En'am Suresi'nin 102. Âyeti**⁸⁹ yazılmıştır. **Resim 166**

Güneybatıdaki pendantifin merkezindeki yazının merkezinde beyaz zemin üzerine siyah harflerle Muhammed yazılıdır. Tam merkezde yer alan bu yazı, kırmızı bir çember ile çevrilmiş, etrafına, **İsra Sûresi'nin 84. Âyeti**⁹⁰ yazılmıştır. **Resim 167**

Kuzeydoğudaki pendantifin merkezinde beyaz zemin üzerinde siyah renkli kûfi harflerle Muhammed yazılıdır. Bu yazı, kırmızı bir çember ile çevrilmiş, etrafına **Ra'd Suresi'nin 16. Âyeti**⁹¹ yazılmıştır. **Resim 168**

Kuzeybatıdaki pendantifin merkezinde beyaz zemin üzerinde siyah renkli sülüs harflerle Allah yazılıdır. Bu yazı, kırmızı bir çember ile çevrilmiş, etrafına **Hud Suresi'nin 88. Âyeti**⁹² yazılmıştır. **Resim 169**

⁸⁹ Anlamı: O her şeye vekildir Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 68

⁹⁰ De ki: Herkes kendi haline uygun yolda hareket eder. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 68,

⁹¹ De ki: Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 68,

⁹² Başarım ancak Allah'ın yardımı iledir Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 68,

Pendantiflerdeki yazıların hattatı Hasan Çelebi'dir. 19 yüzyıldaki onarımda, Abdülfettah Efendi tarafından yenilenmiştir.

3.4.5.1.3.Yarım Kubbelere:

Kubbeye kuzey ve güney yönünde eklenen iki yarım kubbenin içine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, süsleme yapılmıştır. Her iki yarım kubbede de aynı süsleme kompozisyonu uygulanmıştır. Merkezde, lacivert zemin üzerine altın yıldızla yazı yer almaktadır. Bu yazıları oluşturan harfler, yukarıya doğru uzatılarak, yarım kubbenin merkezinde, yine lacivert zemin üzerine altın yıldızla düğüm motifleri oluşturulmuştur. Yazı süslemeyi, içlerinde siyah benekler bulunan, kırmızı zencerek motiflerinden oluşan bir bordür çevirmektedir. En dış bordürde, altları kırmızı, uçları siyah renkli tuğ motifleri yer almaktadır. **Resim 160**

Yarım kubbelere içindeki, altın yıldız ile kalem işi tekniğiyle yazılmış, celi sülüs yazılar, Hasan Çelebi'nin eseridir. 19.yüzyıldaki onarımda, Abdülfettah Efendi tarafından yeniden yazılmıştır.

Mihrap tarafındaki yarım kubbede, **En'am Suresi'nin 79. Âyeti**,⁹³ kuzeydeki yarım kubbedeyse, **Âli İmran Suresi'nin 200. Âyeti** yazılıdır.⁹⁴

Yarım kubbelere eteğine açılan 13'er adet şişe dibi içlikli, yuvarlak kemerli pencerenin etrafına, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, beyaz zemin üzerine kırmızı renk ile, lotus-palmet motiflerinin dönüşümlü dizilmesinden oluşan bir süsleme yapılmıştır.

3.4.5.1.3.1.Yarım Kubbe Pendantifleri: Sıva ile kaplı pendantiflerin ortasına, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, dairesel hat levhaları yerleştirilmiştir. Mihrap yarım kubbesinin altındaki çeyrek kubbelere geçişi sağlayan iki pendantifin ortasına, siyah

⁹³ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 69, Anlamı: Ben yüzümü gökleri ve yeri yaratana, doğruya yönelerek çevirdim. Ve artık ben O'na ortak koşanlardan değilim.

⁹⁴ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 69, Anlamı: Ey inananlar, sabredin, direnip düşmanlarınıza üstün gelin. Cihada hazırlıklı, uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya eresiniz.

zemin üzerine altın yıldızla Allah ve Muhammed, kuzey yarım kubbesinin altına ise, yazan iki adet yuvarlak hat levhası yerleştirilmiştir.

3.4.5.1.5.Çeyrek Kubbeler:

Mihrap yönündeki yarım kubbenin altında, yanlarda iki adet çeyrek kubbe ve ortada bir adet kemer yer almaktadır.

Mihrap yönündeki çeyrek kubbelerde, yarım kubbelerdeki süsleme kompozisyonu daha küçük boyutlu olarak tekrarlanmıştır. Merkezde, lacivert zemin üzerine altın yıldızlı sülüs harflerle, **Bakara Suresi'nin 115. Âyeti**⁹⁵ ve **A'raf Suresi'nin 29. Âyeti**⁹⁶ yazılıdır Bu yazılarda yer alan harflerin kolları, yukarıya doğru uzatılarak, yarım kubbenin merkezinde, yine lacivert zemin üzerine altın yıldızla düğüm motifleri oluşturulmuştur. Yazı süslemeyi, içlerinde siyah benekler bulunan, kırmızı zencerek motiflerinden oluşan bir bordür çevirmektedir. En dış bordürde, altları kırmızı, uçları siyah renkli, tığ motifleri yer almaktadır. **Resim 162, 163 ve 164**

Çeyrek kubbelerin eteğine dördü revzenli, üçü sağır pencere nişi şeklinde yedi adet yuvarlak kemerli pencere açılmıştır. Bu pencerelerin etrafında, yarım kubbe pencerelerinin etrafındaki, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, beyaz zemin üzerine kırmızı lotus-palmet motiflerinden oluşan süsleme uygulanmıştır.

Mihrap yarım kubbesinin altında yer alan iki çeyrek kubbenin arasında bir kemer yer almaktadır. Kemer yüzeyinin içine, üç adet, yuvarlak kemerli, revzenli pencere yerleştirilmiştir.

⁹⁵Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. Anlamı: Doğu da batı da Allahındır. Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü oradadır.

⁹⁶ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. Anlamı: De ki Rabbim bana adaleti emretti. Her mescidde yüzlerinizi ona doğrultun

Kuzey yönündeki yarım kubbenin altına yanlardakiler aynı çapa sahip, ortadaki daha küçük çaplı üç çeyrek kubbe yerleştirilmiştir. Ortadaki çeyrek kubbe, iç içe geçmiş iki kemer içine alınmıştır.

Kuzey yönündeki çeyrek kubbelerdeki süsleme kompozisyonu, mihrap yönündeki çeyrek kubbelerdekilerle aynıdır. Merkezde, lacivert zemin üzerine altın yaldızlı sülüs harflerle, **Ankebut Suresi'nin 45. Âyeti**⁹⁷ yazılıdır. Bu yazılarda yer alan harflerin kolları yukarıya doğru uzatılarak, yarım kubbenin merkezinde, yine lacivert zemin üzerine altın yaldızla düğüm motifleri oluşturulmuştur. Yazı süslemeyi, içlerinde siyah benekler bulunan, kırmızı zencerek motiflerinden oluşan bir bordür çevirmektedir. En dış bordürde, altları kırmızı, uçları siyah renkli tığ motifleri yer almaktadır.

Yanlardaki çeyrek kubbelerin eteğine dördü alçı kayıtlı, üçü sağır kemer şeklinde yedi adet yuvarlak kemerli pencere, ortadakine ise, üç adet yuvarlak kemerli, alçı kayıtlı pencere açılmıştır. Bu pencerelerin etrafına, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, beyaz zemin üzerine kırmızı renkli lotus-palmet motiflerinden oluşan süsleme uygulanmıştır.

Çeyrek kubbelerin eteğinin altından geçen, dışa taşkın bir konsol ile taşınan balkon, bütün yapıyı dolaşmaktadır. Konsolun iç mekana bakan tüm yüzeyi, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süslenmiştir.

Konsol: Konsolun iç mekana bakan alt yüzeyi, taşıyıcı ayaklarla kare yüzeylere bölünmüştür. Kare yüzeylerin ortalarına, siyah zemin üzerine beyaz ve kırmızı renk ile sekiz yapraklı çiçek motifleri yapılmıştır. Bu motiflerin altından siyah zemin üzerinde beyaz renkli çifte rumilerin oluşturduğu düğüm motiflerinin yer aldığı bir bordür geçmektedir. Konsolların taşıyıcı ayakların ön yüzleri

⁹⁷ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 69-70, Anlamı: kitaptan sana vahyedileni oku ve namazı da kıl. Çünkü namaz kötü ve iğrenç şeylerden vazgeçirir. Allah'ı anmak, elbette en büyük ibadettir. Allah ne yaptığınızı bilir.

süslemesiz bırakılmış, yan taraflarına siyah zemin üzerine beyaz rumi motifleri işlenmiştir.

Konsolun altında, çeyrek kubbelerin alçı mukarnaslarla kaplı pandantifleri yer almaktadır. Mukarnasların üzeri de kalem işi tekniğiyle süslenmiştir. Mukarnasların kenarları, kırmızı ve mavi çizgilerle belirlenmiş, orta sıradaki sarkıtlar, kabara şeklinde, siyah zemin üstüne beyaz renk ile altıgen yıldız motifleri işlenmiştir.

3.4.5.1.6.Kemerler:

Kubbeyi taşıyan dört büyük kemer, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, iki renkli taş işçiliğine benzer şekilde, kırmızı ve beyaz renklerle dönüşümlü olarak boyanmıştır. Bu kemerler, Celalzade tarafından, “gök kuşağı” olarak nitelenmiştir. Kubbeyi taşıyan iki büyük kemer, doğu ve batı yönünde dört adet paye üzerine oturmaktadır. **Resim 169**

3.4.5.1.7.Payeler:

Kubbeyi taşıyan dört paye yan kanatları oluşturan sütun yüksekliğine kadar küfeki taşıyla kaplıdır. **Resim 170**

Mihrap yönündeki iki payenin kuzey yönünde, kuzey yönündeki iki payenin ise güney yüzünde çokgen planlı, mukarnas kavsaralı birer niş yer almaktadır. **Resim 171** . Bu şekilde dört niş, yüzleri birbirine karşılıklı bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Payelerin her yüzeyinde, kemer seviyesine yakın noktaya yerleştirilmiş, yuvarlak madalyon içinde Celi sülüs hatla, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, siyah zemine altın yıldız ile dört bölüm halinde **Fatiha Suresi**⁹⁸ yazılmıştır. Hattatı Abdülfettah Efendi'dir.

⁹⁸ Anlamı: Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Hamd, âlemlerin rabbi Allah'adır. Rahman'dır, Rahim'dir, O. Din gününün Malik'i, sultanıdır O. Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Dosdoğru yola ilet bizi. Kendilerine nimet verdiklerinin, üzerlerine gazap dökülmemişlerin, karanlık ve şaşkınlığa saplanmamışların yoluna, Yaşar Nuri ÖZTÜRK, Kur'an-ı Kerim Meali, İstanbul 2001, S. 16

Payelerde, iç mekana bakacak şekilde, dairesel levhalarda celi sülüs yazı ile Ebubekir, Osman, Ali ve Ömer (dört halife isimleri) yazılıdır.

Sağ taraftaki payelerin inşaatı, Manol Benli (Beğli) bölüğünce, sol taraftaki payelerin ise İstanbul'lu Mihal'in bölüğünce yapılmıştır.

3.4.5.1.8.Yan Kanatların Örtü Sisteminin Süsleme Programı:

Ana kubbeye doğu ve batı yönünde eklenen, beşer adet kubbeyle örtülü yan kanatlara (galerilere), kubbe çapının büyüklüğüne göre süsleme yapılmıştır. Bu kubbelerde yazı süsleme yer almamaktadır. Büyük çaplı kubbelerin içine, küçük kubbelerin içindikilerden daha büyük alana yayılan ve daha zengin renk ve motiflere sahip süsleme yapılmıştır.

3.4.5.1.8.1.Doğu Galerisi Örtü Sistemi Süsleme Programı

Doğu kanadının güney ucunda yer alan ilk kubbe, 9.90 m. çaplıdır. Bu kubbe, Hünkâr Mahfilinin üzerini örttüğü için, diğer kubbelerden daha farklı ve zengin bir süsleme yapılmıştır.

3.4.5.1.8.1.1. Kubbe (Hünkar Mahfili Kubbesi)

Hünkar Mahfilinin üzerini örten kubbenin merkezine, malakâri süsleme, etrafına sıva üstüne kalem işi süsleme yapılmıştır. **Resim 172**

Malakâri süsleme, siyah zemin üzerine beyaz renkle onikigen yıldızlardan çıkan ışınların oluşturduğu geometrik geçme motifinden oluşmaktadır. Bu motif, ongen şeklinde bir bordürle çevrelidir.

Sıva üstüne kalem işi süsleme, malakâri süslemeyi çevreleyen siyah tığ motifleriyle başlamakta, kubbe merkezinden çıkan ışınlar üzerindeki 48 adet oval madalyon motifleriyle devam etmektedir.

Kubbe eteğinde, küçük ve büyük palmet motiflerinin alternatif olarak sıralandığı bir bordür yer almaktadır. Kırmızı zeminli, ok başlı bu palmet motiflerinin içinde beyaz rumi motifleri yer almaktadır.

Kubbe pendantsifleri **alçı mukarnaslarla** süslüdür. Mukarnasların üzerinde de kalem işi süsleme yer almaktadır. Mukarnasların köşeleri kırmızı ve mavi ince çizgilerle belirlenmiş, sarkıtların uçlarına, kabara şeklinde, lacivert zemin üzerine beyaz renkle onikigen yıldız motifleri işlenmiştir.

Kubbe kasağına, doğu ve güney yönlerinde birer adet sivri kemerli, revzenli pencere yerleştirilmiştir.

Revzenler: Her iki pencerenin revzeni aynı özellikleri taşımaktadır. Pencereyi iç taraftan saran bordüre yerleştirilen altıgenlerin uçlarına kırmızı ve sarı renkli yarım altıgenler yerleştirilmiştir. İç kısımda, pencere kemeri altında, kırmızı bir palmet motifi vardır.

Güneydoğu payesine bağlanan bu kubbenin yan yana iki kemer yer almaktadır. Bu kemerler, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı-beyaz renklerle boyanmıştır.

3.4.5.1.8.1.2. Kubbe: Doğu kanadındaki ikinci kubbe, 7.20 m. çapındadır. Bu kubbenin merkezine, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle kırmızı zemin üzerine beyaz renk ile onbir köşeli yıldız motifi işlenmiştir. Bu süsleme, ongen bir çerçeve içine alınmıştır. Bu motifin etrafı kırmızı palmet motifleriyle çevrilmiştir.

Kubbeye geçiş elemanları olan dilimli trompları kenarları kırmızı ve siyah renkle konturlanmıştır. Trompların beden duvarlarıyla birleşme noktasında, alçı mukarnaslar yer almaktadır.

Kubbeyi taşıyan kemerler, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle kırmızı-beyaz renklerde boyanmıştır. Kubbe kasnağına, doğu yönünde, sivri kemerli, şişe dibi içlikli bir pencere yerleştirilmiştir. **Resim 173**

3.4.5.1.8.1.3. Kubbe: Doğu kanadındaki üçüncü kubbe, 9.90 m. çapındadır. Bu kubbenin merkezine, siyah zemin üzerine beyaz renk ile onbir köşeli yıldız motifi ve bu yıldızdan çıkan ışınların kesişmesinden oluşan karmaşık bir geometrik desen işlenmiştir. Bu süsleme, ongen bir çerçeve içine alınmıştır. Bu motifin etrafı kırmızı palmet motifleriyle çevrilmiştir.

Kubbe pandantifleri mukarnaslarla süslenmiştir. Mukarnasların yüzeylerinde de kalem işi süslemeler vardır. Mukarnasların köşeleri, ince kırmızı-mavi çizgilerle belirlenmiş, sarkıtlarının uçlarına, kabara şeklinde siyah zemin üzerine beyaz renkle onikigen yıldız motifleri işlenmiştir.

Kubbe kasnağına, doğu yönünde, sivri kemerli, şişe dibi içlikli bir pencere yerleştirilmiştir. Bu kubbeyi taşıyan kemerler iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı-beyaz renklerle boyanmıştır. **Resim 174**

3.4.5.1.8.1.4. Kubbe: Doğu kanadındaki dördüncü kubbe 7.20 m. çapındadır ve aynı çaptaki 2. kubbe ile aynı süsleme programına sahiptir.

3.4.5.1.8.1.5. Kubbe: Doğu kanadındaki beşinci kubbe, 9.90 m. çapındadır ve doğu giriş kapısının üstüne denk gelmektedir. Bu kubbenin içinde, 3. kubbenin içindeki süsleme programı uygulanmıştır. Kuzeydoğu payesine bağlanan bu kubbenin sol tarafında yan yana iki kemer yer almaktadır. Bu kemerler, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı-beyaz renklerle boyanmıştır.

Doğu kanadı, kuzey duvarının önünde tonoz örtülü bir bölümle sonlanmaktadır. Bu bölümde, tonoz örtünün merkezine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yer almaktadır. Yarım daire şeklindeki bu kompozisyon, beyaz zemin üzerinde yer almaktadır ve Saz Üslubu'ndadır. Merkezden çıkan kırmızı-mavi

şakayık motiflerinin etrafında yer alan dallar üzerindeki kırmızı-mavi çiçek motifleri ve bu motifleri çevreleyen altın yaldızlı rumilerin oluşturduğu palmet motiflerinden oluşmaktadır. Bu kompozisyon, kırmızı zemin üzerine zig-zag motifinden oluşan ince bir bordürle çevrilidir. En dışta, siyah tığ motiflerinden oluşan bir bordür yer almaktadır. **Resim 175**

3.4.5.1.8.2.Batı Galerisi Süsleme Özellikleri

3.4.5.1.8.2.1. Kubbe:

Batı kanadının güney ucunda yer alan ilk kubbe, 9.90 m. çaplıdır. Bu kubbe, Hünkâr Mahfilinin simetriği olmakla birlikte, altında özel bir bölüm olmadığı için sade bir şekilde süslenmiştir. Bu bölümde, diğer bölümlerde olmayan bir özellik göze çarpmaktadır. Bu kubbeyi taşıyan kemerler, siyah beyaz taşın alternatif olarak yerleştirildiği iki renkli taş işçiliğine sahiptir.

Kubbe merkezinde, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılan süsleme, yapının diğer bölümlerindeki süslemenin motif ve kompozisyonuna uymayan, Barok özellikler taşımaktadır. Restorasyon sırasında, bu bölüm, yenilenmeden bırakılmıştır.

Kubbeye geçiş elemanları olan pandantifler mukarnaslarla süslenmiştir. Mukarnasların yüzeylerinde de kalem işi süslemeler vardır. Mukarnasların köşeleri, ince kırmızı-mavi çizgilerle belirlenmiş, sarkıtlarının uçların siyah zemin üzerine kırmızı renkle süsleme motifi işlenmiştir. Kubbe kasnağına, güney ve batı yönünde, sivri kemerli, şişe dibi içlikli bir pencere yerleştirilmiştir.

Kuzeybatı payesine bağlanan bu kubbenin yan yana iki kemer yer almaktadır. Bu kemerlerden güneyde olanı siyah beyaz taşların alternatif olarak dizildiği iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Kuzeyde olanı ise, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı-beyaz renklerle boyanmıştır. **Resim 176**

3.4.5.1.8.2.2. Kubbe:

Batı kanadındaki ikinci kubbe, 7.20 m. çapındadır. Bu kubbenin içindeki süsleme, doğu kanadının 2. kubbesiyle aynı özellikleri taşımaktadır. Aradaki tek fark, kubbe kasmağına, batı yönünde, sivri kemerli, şişe dibi içlikli bir pencere yerleştirilmiş olmasıdır.

3.4.5.1.8.2.3. Kubbe:

Batı kanadındaki üçüncü kubbe, 9.90 m. çapındadır. Bu kubbenin içindeki süsleme, doğu kanadının 2. kubbesiyle aynı özellikleri taşımaktadır. Aradaki tek fark, kubbe kasmağına, batı yönünde, sivri kemerli, şişe dibi içlikli bir pencere yerleştirilmiş olmasıdır.

3.4.5.1.8.1.4. Kubbe:

Batı kanadındaki dördüncü kubbe 7.20 m. çapındadır ve aynı çaptaki 2. kubbe ile aynı süsleme programına sahiptir. Kubbe kasmağına, batı yönünde, sivri kemerli, şişe dibi içlikli bir pencere yerleştirilmiştir.

3.4.5.1.8.1.5. Kubbe:

Batı kanadındaki beşinci kubbe, 9.90 m. çapındadır ve batı giriş kapısının üstüne denk gelmektedir. Bu kubbenin içinde, 3. kubbenin içindeki süsleme programı uygulanmıştır.

Kuzeybatı payesine bağlanan bu kubbenin sol tarafında yan yana iki kemer yer almaktadır. Bu kemerler, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı-beyaz renklerle boyanmıştır.

Batı kanadı, kuzey duvarının önünde tonoz örtülü bir bölümle sonlanmaktadır. Bu bölümde, tonoz örtünün merkezine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yer almaktadır. Bu süsleme, doğu kanadının kuzey ucundaki tonozla aynı özelliklere sahiptir.

3.4.5.2. Duvarlardaki Süsleme Programı

3.4.5.2.1.Mihrap (Güney) Duvarı

Mihrap (güney) duvarı, güney yarım kubbesinin altındaki mihrap duvarı ve iki yanında yer alan yan kanatların güney duvarları olarak üç bölüm halindedir.

Resim 177

3.4.5.2.1.1. Mihrap Bölümü

Güney yarım kubbesinin altında kalan mihrap bölümü, köşelerdeki iki çeyrek kubbe ve ortadaki küçük kemer yüzeyinin izdüşümü şeklinde, düşey olarak üç bölüme ayrılmıştır. Çeyrek kubbelerin pandantiflerini taşıyan duvar payeleri, mihrabın yer aldığı orta bölümü sınırlamaktadır. **Resim 178**

Çeyrek kubbelerin arasındaki kemerin içine ortadaki daha geniş ve yüksek, iki yandakiler eşit boyutlu, üç adet sivri kemerli, revzenli pencere yerleştirilmiştir.

Revzenler: Pencerelerin üçünde de aynı kompozisyon uygulanmıştır. Geometrik motiflerden oluşan düzenleme, Barok özelliklidir. **Resim 179**

Mihrap duvarı, çeyrek kubbelerin altından geçen demir parmaklıklı konsol ile üstten sınırlanmıştır. Konsolun altındaki duvar yüzeyi, küfeki taşından bir silme ile, yatay olarak ikiye bölünmüştür. **Resim 180**

İlk bölümde, sıva ile kaplı duvar yüzeyine, ortadaki daha geniş ve yüksek, yanlardakiler eşit boyutlu, üç adet revzenli pencere yerleştirilmiştir.

Revzenler: Ortadaki büyük pencerede farklı bir tasarım, yanlardaki eşit boyuttakilerde ise aynı tasarım uygulanmıştır. **Resim 180**

Ortadaki Revzen: İç taraftan dar bir bordürle çevrilidir. Bu bordür üzerinde yer alan altıgen kartuşlar üzerinde, kırmızı renkli cam üzerinde yer alan sarı renkli

camlarla, **Nur Suresi'nin 35. Âyeti**⁹⁹ yazılıdır. Bordürün içindeki alan, düşey olarak yerleştirilmiş kayıtlarla üç bölüme ayrılmıştır. İki yanda yer alan bölümlerin üst ve alt kısımlarında iki adet sivri kemerli niş şekli üzerinde yeşil zemin üzerinde sarı camla dalları olan ağaç motifi yer almaktadır. Bu iki motifin arasında, yazı süsleme yer almaktadır.

İki yandaki pencerelerin revzenleri, aynı kompozisyona sahiptir. Pencereleri iç taraftan çeviren bordür, altıgen kartuşlara bölünmüş, içlerine, kırmızı zemin üzerinde beyaz çifte rumiler arasına sarı ve yeşil yapraklı hatayi motifleri yerleştirilmiştir. Pencerenin iç kısmında, pencerenin ortasından geçen bir eksen üzerindeki palmet motiflerinden çıkan beyaz, sarı ve yeşil çifte rumiler yerleştirilmiştir. Pencerelerin alt tarafında, sarı ve mavi renkli cam ile Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali yazılıdır.

Revzenlerdeki yazılar, Hasan Çelebi tarafından hat olarak tasarlanmıştır.

İkinci Bölümde, üstteki revzenli pencerelerin izdüşümü şeklinde düşey olarak üç bölme ayrılmaktadır. **Resim 181**

Simetrik olarak düzenlenmiş iki yan bölümde, yukarıdan aşağıya doğru, dizilmiş olan, her bölümde birer adet olmak üzere, 1. Dikdörtgen şeklindeki çini levha, 2. Revzenli pencere, 3, Kare çerçeve içine alınmış, dairesel istifli yazının yer aldığı çini süsleme, 4. Dikdörtgen söveli pencere yer almaktadır.

1. Dikdörtgen Şeklindeki Çini Levhalar: Yan bölümlerin en üstünde, küfeki taşından bir silme içerisine alınmış, altın yaldızlı kabartma bir bordürle çevrili,

⁹⁹ Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun örneği, içinde چراغ bulunan bir kandile benzer Kandil bir sırça içerisindedir. Sırça, inciden bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nisbeti olmayan bereketli bir zeytin ağacından yakılır. Bu ağacın yağı, neredeyse ateş dokunmasa bile ışık saçar. Nur üzerine nurdur o. Allah dilediğini kendi nuruna kılavuzlar. Allah, insanlara örnekler verir. Allah her şeyi bilmektedir. Yaşar Nuri ÖZTÜRK, A.g.k., S. 323

lacivert zemin üzerine beyaz renk ile celi sülüs harflerle, **Kelime-i Tevhid** yazılı, dikdörtgen çini levhalar yer almaktadır. Hattatı Hasan Çelebi'dir. ¹⁰⁰

2. Revzenli Pencereleer: Sivri kemerli revzenli pencerelerin etrafındaki duvar yüzeyi, çini levhalarla kaplıdır. 183

Bu pencereler, beyaz zemin üzerinde dış yaprakları lacivert, iç yaprakları firuze ve kırmızı renkli şakayık motiflerinin yer aldığı, dar bir çini bordürle üstten sınırlanmıştır. Bu bordür, iki yanda daha genişleyerek, iç kısımdaki, Çin bulutu motifli bordürle birlikte, zemine kadar devam etmektedir. **Resim 184**

Pencereleri dikdörtgen bir çerçeve içine alan, iki yanında kırmızı bir şeritle konturlu dar bordürde, firuze zemin üzerinde, içleri kırmızı dolgulu beyaz renkli Çin bulutu motifleri yer almaktadır. Pencerelerin sivri kemerleri beyaz zeminde, kıvrık dallar üzerine yerleştirilmiş, dış yaprakları lacivert, iç yaprakları firuze ve kırmızı renkli şakayık motiflerinin yer aldığı bir bordürle çevrilidir. Pencerenin sivri kemer köşe yüzeylerinde ise, lacivert zemin üzerinde, beyaz renkle lale motifleri ve bahar dalı motifleri yer almaktadır.

Revzenler: Mihrabın sağ ve solundaki revzenlerde aynı kompozisyon uygulanmıştır. Pencereleri içten çevreleyen bordürde, mavi zeminde sarı renkli kıvrık dallı rumilerin etrafında kırmızı ve sarı çiçek motifleri yer almaktadır. bu bordürün alt köşelerinde yer alan L şeklindeki bordürlerin içinde, mavi zemin üzerinde köşeden çıkan çifte rumilerin etrafında sarı ve kırmızı çiçek motifleri yer almaktadır. Bu bordürün üst ve alt kısmının ortasında, pencerenin ortasından geçen eksen üzerinde, kırmızı zemin üzerinde, sarı, yeşil ve mavi yapraklı hatayiler yer almaktadır. Pencerenin iç kısmının üst tarafında, sivri kemer içerisinde, mavi zemin üzerinde sarı camla **Kelime-i Tevhid** ¹⁰¹ yazılıdır. Bu yazıların etrafında çiçek motifleri yer almaktadır. Yazının alt kısmındaki dikdörtgen içindeki sivri kemerde, pencerenin ortasından geçen eksen üzerinde yer alan, kırmızı zemin üzerinde mavi

¹⁰⁰ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 74

¹⁰¹ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 74

bir vazodan çıkan sarı, yeşil ve kırmızı yapraklardan oluşan hatayilerin iki yanında yer alan sarı ve yeşil rumiler, hatayiler ve çiçek motiflerinden oluşan oldukça karmaşık bir düzenleme yer almaktadır. Sivri kemerin iki yanında yer alan köşe yüzeylerinde açık mavi zemin üzerinde lacivert rumilerin üstünde, kırmızı ve sarı yapraklı yarım hatayi motifleri yer almaktadır. **Resim 183**

3. Dairesel istifli yazının yer aldığı çini süsleme, iki yandan kırmızı bir şeritle konturlu, firuze zemin üzerinde, içleri kırmızı dolgulu beyaz renkli Çin bulutu motiflerinden oluşan bir bordür ile kare çerçeve içine alınmıştır. Hasan Çelebi'nin eseri olan, lacivert zemin üzerine beyaz renk ile celi sülüs harflerden oluşan, dairesele istifli yazı, **Fatiha Suresi'**dir.¹⁰² Harflerinin uzantıları merkezde birleşerek geometrik düğüm motifi oluşturmaktadır. Firuze bir şerit ile konturlanmış yazının etrafında, beyaz zemin üzerinde, ortadaki firuze renkli, içi beyaz Çin bulutu motifleriyle dolgulu, birer adet oval madalyon motifinden çıkan kıvrık dallar üzerinde firuze-lacivert renkli rumiler, hatayiler ve mine çiçeği motifleri yer almaktadır. **Resim 185**

4. Cami zemin seviyesinde, pembe porfir söveli dikdörtgen formlu iki pencere yer almaktadır. Bu pencereler, firuze zemin üzerinde, içleri kırmızı dolgulu beyaz renkli Çin bulutu motiflerinin yer aldığı dar bordürle, dikdörtgen çerçeveler içine alınmıştır. Pencerelerin duvar payeleri tarafında, şakayık motifli çini bordür yer almaktadır.

Bu pencerelerin **kündekâri** tekniğiyle yapılmış kapakları, dönemin ahşap işçiliğinin en önemli örneklerindedir. **Resim 182.** Üç tabla halindeki düzenlemede, üst tabla, içinde altıgen motifleri olan bir bordür ile çevrilmiş, iç kısma, ahşap üstüne kazıma tekniğiyle, sülüs harflerle **yazı**^{103 104} yazılmıştır.

¹⁰² Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S: 74

¹⁰³ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. S. 192 Sağ kapakta, "Ey ihtiyaçları karşılayan, sol kapakta "Ey dereceleri yükselten"

¹⁰⁴ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. S. 215 Sağ kapakta, "Ey gizliden lutfeden, sol kapakta "Bizi korktuğumuzdan kurtar"

Orta tablanın ortasına, on köşeli yıldız motifinden çıkan ışınların oluşturduğu karmaşık, geometrik bir motif ve tablanın köşesine, on köşeli yıldızın çeyrekleri yerleştirilmiştir. Alt tablada, beş köşeli yıldız motiflerinden oluşan, geometrik bir motif yerleştirilmiştir. Orta ve alt tablada, künde-kârî tekniğini oluşturan parçaların üzerleri, ahşap üstüne kazıma tekniğiyle, palmet ve Rumilerle süslenmiştir. **Resim 186**

Pencere kanatlarının üst ve altlarından geçen **madeni** kayıtların uçları palmet şeklinde bitmektedir. Orta tablaların üst ve alt kısımlarında, ikişer rozet ve her iki tablada birer adet madeni çekme halkası bulunmaktadır. Bakır üstüne tombaklanmış rozetlerin üzerine rumi motifleri kazıma tekniğiyle işlenmiştir.

Zemin seviyesindeki pencereler, duvar derinliğine yerleştirildiğinden, ortaya çıkan tavan kısımlarına, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Merkezde beyaz zemin üzerinde, sekiz kollu yıldız madalyon yer almaktadır. Bu madalyon, turuncu renkle konturlanmış ve içi, yıldızın uçlarında ve merkezinde siyah palmetlerle biten siyah renkli çifte rumilerle dolgulanmıştır. Köşelerde, turuncu renkle konturlanmış alanların içine, siyah rumiler yerleştirilmiştir. Turuncu konturun ortasında, içe bakacak şekilde bir turuncu ve karşısında siyah birer palmet, dışındaysa siyah renkle yapılmış küçük bir Çin bulutu motifi yer almaktadır. Bu süsleme, yapıdaki bütün zemin kat pencere tavanlarına uygulanmıştır. **Resim 187**

Pencere tabanı, beyaz mermer levhalarla kaplıdır. Bu levhaların içine kakma tekniğiyle, dışta siyah, iç tarafta beyaz renkli mermer levhalarla iç içe iki adet dikdörtgen yerleştirilmiş, iç taraftaki yüzeye, siyah, beyaz ve kırmızı mermer parçalarıyla, mozaik tekniğiyle, geometrik desenlerden oluşan bir süsleme yapılmıştır. **Resim 188**

Mihrabın iki yanında yer alan birer pencerenin kanatlarında, aynı düzenleme uygulanmış, orta tablalarda künde-kârî tekniğiyle yapılmış üç adet oniki köşeli yıldız motifi ve ara yüzeylerdeki geometrik şekiller üzerinde, oyma tekniğiyle palmet ve rûmilerden oluşan bitkisel süsleme yer almaktadır. **Resim 182**

Mihrabın bulunduğu bölüm, küfeki taşından oluşmuş silmenin altında başlamaktadır. **Resim 189**

Silme ve mihrap tepeliği arasında kalan duvar yüzeyi, beyaz zemin üzerine lacivert desenli **çini** levhalarla kaplıdır. Çini süsleme, dıştan mavi zemin üzerine beyaz renkli çiçek ve hançer yapraklarının yer aldığı ince bir çini bordürle üstten sınırlanmıştır. Alttaki çini levhalarda, geometrik desenler yer almaktadır.

3.4.5.2.1.1.1.Mihrap:

Mermerden yapılmış olan mihrap, dikdörtgen şeklindedir. Üst kısmında, üçgen şeklindeki tepelik yer almaktadır. Tepeliğin kenarları, başlayan altın yıldız ile kaplı palmet motiflerinden oluşan bir bordürle çevrilidir.

Mihrabın iki yandan dikey olarak sınırlayan sütunceler, dışa taşkın silindirik yivlerden oluşmaktadır. Bu sütuncelerin başlık kısımları, altın yıldız ile kaplı palmet motiflerinden oluşmaktadır ve üstte hilal şeklinde alemlerle bitmektedir. Alemlerin hilalleri içinde, sağda Allah, solda Muhammed yazılıdır. **Resim 189**

Mihrap tepeliğinin altından geçen altın yıldız ile kaplı dışa taşkın silindirik bir bordür, mihrabı üstten sınırlamaktadır. Mihrabın daha iç kısmında yer alan, daha kalın, altın yıldız kaplı silindirik bir bordür, mihrabı yanlardan ve üstten tekrar sınırlamaktadır. Bu kısmın içinde, üstte, yeşil renk ile boyalı zemin üzerinde kabartma olarak yer alan, altın yıldız kaplı yazı yer almaktadır. Mihrapta Celi sülüs hat, mermer üstüne kazıma, tekniğiyle, harfler altın yıldızla boyanarak, **Al-i İmran Suresi'nin 37. Âyeti**¹⁰⁵ yazılmıştır. Hattatı Hasan Çelebi'dir.

Bu kısmın iç tarafında, daha ince, altın yıldız kaplı silindirik bir bordür, on sıra halindeki mukarnasla kaplı mihrap kavsarasını sınırlamaktadır. Mukarnasların

¹⁰⁵ Anlamı: Zekeriya onun (Meryem'in) yanına mabede (mihraba) her girdiğinde

sarkıt şeklindeki uzantıları altın yıldız ile kaplıdır. Kavsaranın niş ile birleştiği çizgide yer alan beş dikdörtgen bölümün içine altın yıldız ile kaplı birer rozet motifi yerleştirilmiştir.

Mihrap nişi, beyaz mermerle kaplı beş yüzeye sahiptir. Yanlardan kum saatli sütuncelerle sınırlanmıştır.

Mihrabın ik yanında yer alan pirinç şamdanlar orijinal değildir. Evliya Çelebi, mihrabın iki yanında, “adam boyu” yüksekliğinde altın yıldızlı iki bakır şamdanın büyük mumlarının her gece yakıldığını belirtmiştir.¹⁰⁶

Mimar Sinan, Tezkiret-ül Bünyan’da mihrabı kendisinin tasarladığını belirtmiştir. Mihrap, Muhiddin Halife yönetimindeki mermertraşanlar arasından Konyalı Yahya yürütücülüğündeki 5 kişilik taşçı ekibi tarafından yapılmıştır. Mermer mihrabı çevreleyen çiniler, muhasebe kayıtlarına 746 adet olarak geçmiştir.

3.4.5.2.1.1.2.Minber: Klasik Osmanlı taş minberlerinin en önemli örneklerindedir. Minber tasarımının Mimar Sinan’a ait olduğu, Tezkiret-ül Bünyan’da açıklanmaktadır. **Resim 190**

Köşk Kısmı: Köşk kemerleri siyah-beyaz taşın alternatif dizilişinden oluşan renkli taş işçiliğine sahiptir. Kemer aynaları siyah taş ile kaplıdır. Köşk kısmının mihrap duvarıyla birleştiği çizgide ve kemer aynasının üstünde, minberi dıştan sınırlayan, çıkıntılı silmeli beyaz mermer bordür geçmektedir. Bu bordürün dış çizgisinde altın yıldız ile boyanmış bir hat geçmektedir.

Köşk korkulukları, minber yan korkuluklarında yer alan geometrik sekiz köşeli yıldızlı geçme motifinin 1 biriminin yer aldığı mermer şebekelidir. Bu motifi çevreleyen mermer bordür iç ve dıştan silindirik formlu dışa taşkın, altın yıldız ile kaplı dar bir bordürle sınırlanmıştır. Korkuluk kısmının yan bölümleri kademeli

¹⁰⁶ Tanju CANTAY, A.g.k. S. 32

silmeler halindedir. Bu silmeler, hem köşkün kemerlerinin çıkıntılı formunu, hem de minberin mihrap duvarıyla birleştiği çizgiyi belirleyen çıkıntılı silmeyi devam ettirmektedir.

Köşkün çokgen külahı ahşaptandır. Sekizgen gövde üzerinde sekiz yüzlü sivri bir külah yer almaktadır. Yeşil zemin üzerinde altın yaldız kaplı kabartma yıldız motifleriyle süslü külah orijinal değildir. Sekizgen gövde ile külahı ayıran bordürdeki Barok motiflere bakılarak, 18. Yüzyıl ya da 19. Yüzyıldaki son onarıma ait olduğu söylenebilir. Minber aleminin altın ile yaldızlandığı, minber köşkünün altın varak kaplı bir askı topu olduğu kaynaklarda belirtilmektedir ancak günümüze gelememiştir. Köşk tavanında, geometrik yıldız motifi taşa işlenmiştir.

Köşk kısmının altında, üst üste iki adet niş yer almaktadır. Bu nişlerin üstteki, daha küçük boyutludur ve Bursa kemeri şeklindedir. Nişin çıkıntılı silmeli bordürü içten ve dıştan iki adet silindirik formlu dışa taşkın altın yaldızlı dar bir bordür ile çevrilidir. Bu nişin altında yine içten ve dıştan altın yaldızlı iki bordürle çevrili küçük bir dikdörtgen bölüm yer almaktadır. Alttaki büyük niş, sivri kemer şeklindedir. Sivri kemer ve kemer aynalarındaki küçük üçgen kısımları sınırlayan çıkıntılı silmeli bordür, içten silindirik formlu dışa taşkın altın yaldızlı dar bir bordür ile çevrilidir.

Resim 191

Bursa kemerli nişin tavanı, düz beyaz mermer levha ile kaplıyken, alttaki sivri kemerli nişin tavanında, mermer üstüne kazıma tekniğiyle geometrik yıldız geçme motifi işlenmiştir. Bu nişin, mihrap duvarıyla bitişik olan duvarı, beyaz mermer ile kaplıdır ve mihrabiye nişi şekli verilmiştir.

Yan Aynalar: Üçgen şeklindeki yan aynalar, beyaz mermerden yapılmıştır. Yan aynaların üst kısmında, iç içe geçmiş iki üçgen formundaki beyaz mermer levha yer almaktadır. Bu levhada, dış ve iç üçgenler dışa taşkın silmeli mermer bir bordürle çevrilidir. Dıştaki büyük üçgenin, mermer bordürü, dış tarafından, içteki küçük üçgenin mermer bordürü ise iç tarafından geçen silindirik formlu dışa taşkın altın yaldızlı dar bir bordür ile çevrilidir. Yan aynaların alt kısmında, Bursa kemerinden

oluşan dört adet pabuçluk nişi yer almaktadır. Bu nişler, minberin diğer kısımlarında olduğu gibi dışa taşkın silmeli beyaz mermer bordürlerle sınırlanmıştır. Bu bordürlerin iç ve dış taraflarından silindirik formlu dışa taşkın altın yıldızlı dar bir bordür geçmektedir. Nişlerin korkulukla birleştiği köşede, aynanın ortasında yer alan iç içe geçmiş iki üçgenden oluşan mermer levha, daha küçük boyutlu olarak tekrarlanmıştır. **Resim 192**

Korkuluklar: Yan aynaları sınırlayan mermer korkuluklar, beyaz mermerdendir. Geometrik sekiz köşeli yıldızlı geçme motifinden oluşmuş şebekelidir. Yıldız yüzeyleri altın yıldız ile kaplıdır. Şebekenin sınırları içten çok ince ve dar, altın yıldız kaplı bir bordürle, dıştan, dışa taşkın silmeli mermer bordürün dışından geçen silindirik formlu dışa taşkın altın yıldızlı bordür ile çevrilidir. **Resim 193**

Kapı: Beyaz mermerdendir. Kapı kavsarası, dıştan altın yıldız ile kaplı palmet, orta sırada mukarnaslı, alt sırada mukarnas sarkıtlarından oluşan motiflerle kaplıdır. Bu kısmın altında, dıştan altın yıldızlı kabartma bir bordürle çevrili kitabe kısmı yer almaktadır. Kitabe zemini yeşil renk ile boyalıdır. Bu zemin üzerinde kabartma olarak yer alan harfler, altın yıldız ile kaplıdır. Minberde, sülüs hat ile, mermer üzerine altın yıldız ile Kelime-i Tevhid yazılıdır. Hattatı, Saim'dir. **Resim 194**

Basık yay kemerli kapı, dıştan altın yıldız kaplı minik kum saati sütuncelerle, içten dışa taşkın mermer bordürün içinden geçen altın yıldızlı bordür ile çevrilidir. Aynı bordür kapı kemer aynalarında küçük üçgenler şeklinde yer almaktadır. Kapının alt kısmında, cami zemin seviyesinde bir adet mermer basamak yer almaktadır.

Kapı ve yan aynaların kesişme noktasında yer alan üçgen koltuk levhaları üzerinde kabartma olarak yer alan rumi, palmet ve natüralist üslupta çiçek motiflerinin üzeri altın yıldız ile kaplıdır. **Resim 195**

3.4.5.2.1.1.3..Mihrabın İki Yanındaki Bölümler:

Mihrabın iki yanında yer alan çeyrek kubbe ile örtülü iki bölüm, simetrik bir düzenlemeye sahiptir. Çeyrek kubbelerin mukarnaslı pendentiflerinin altında, biri mihrap duvarının üzerinde, diğeryse köşe kubbesinin altındaki mekana açılan iki kemer vardır. Bu kemerlerin yüzeyi, iki renkli taş işçiliğine benzer şekilde, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, kırmızı ve beyaz renkle dönüşümlü olarak boyanmıştır.

Resim 196-197

Mihrap duvarının üzerine dayalı olan kemerin duvar yüzeyi, yapıdaki küfeki taşı kaplamayı işaret eden silme ile yatay olarak ikiye bölünmüştür. Silmenin üst kısmındaki, kemerin içine, dairesel formlu, revzenli bir pencere yerleştirilmiştir. Silmenin altında başlayan küfeki taşı kaplı duvara, üstte, sivri kemerli revzenli, altta pembe porfirden dikdörtgen söveli, çini alınlıklı birer pencere açılmıştır. **Resim 198-199**

Dairesel Formlu Pencerenin Revzeni: Yuvarlak pencereleri iç taraftan çeviren bordürde, altıgen kartuşlarda mavi zemin üzerinde sarı renkli kıvrık dallı rumiler arasında, kırmızı ve beyaz çiçek motifleri yer almaktadır. Kartuşların uçlarındaki küçük kareler içinde, yeşil zeminde sarı, kırmızı ve mavi yapraklı rozetler yer almaktadır. İç kısımda, kırmızı zemin üzerinde lotus ve palmet motiflerinin, ters-düz olarak yerleştirilmesinden oluşan sekiz yapraklı çiçek motifinin ortasında, mavi zeminde sarı renkli cam ile “Allah” yazılıdır. Çiçek motifinin yapraklarını oluşturan palmet ve lotusların kenarları, mavi renkli rumilerle sınırlanmakta, iç kısımlarında kırmızı zemin üzerinde sarı ve yeşil yapraklı hatayiler ve mavi çifte rumiler yer almaktadır. **Resim 200**

Sivri Kemerli Pencerelerin Revzenleri: Alt sırada yer alan sivri kemerli iki adet revzeni iç taraftan çeviren bordür, altıgen kartuşlara bölünmüş, içlerine, kırmızı zemin üzerinde beyaz çifte rumiler arasına sarı ve yeşil yapraklı hatayiler motifleri yerleştirilmiştir. Pencerenin iç kısmında, pencerenin ortasından geçen bir eksen üzerindeki palmet motiflerinden çıkan beyaz, sarı ve yeşil çifte rumiler

yerleştirilmiştir. Pencereilerin alt tarafında, sağ tarafta **Zümer Suresi, 69. Âyeti**¹⁰⁷ sol tarafta ise **Yunus Suresi, 5. Âyeti**¹⁰⁸ yazılıdır. ¹⁰⁹ **Resim 201**

Dikdörtgen şeklindeki pencerenin, küfeki taşından örülmüş, sivri kemer şeklindeki alınlığının üzerine, dikdörtgen şeklinde çini ayet levhası yerleştirilmiştir. Pencere sövesi, küfeki taşına kazıma tekniğiyle bir silme ile çevrilmiştir. Pencerenin tavanına, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, mihrabın iki yanındaki pencere tavanlarındaki süsleme, zemininde ise, yine beyaz mermer içine kakma tekniğiyle, siyah, beyaz ve kırmızı renklerde, geometrik desenli mermer mozaik süsleme uygulanmıştır.

Mihrabın sağ tarafındaki çini pencere alınlığında, Hasan Çelebi'nin eseri olan, **A'raf Sûresi, 31. Âyeti**¹¹⁰ **Resim 198**, sol tarafındaysa **Cin Suresi 18. Âyeti**¹¹¹ yazılmıştır. **Resim 199**

3.4.5.2.1.2. Yan Kanatların Güney Duvarları:

Yan kanatların güney duvarları, güneydoğu ve güneybatı payelerine bağlanan çifte kemerlerle mihrap duvarından ayrılmaktadır. Bu kemerlerin yüzeyi, kalem işi tekniğiyle iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde, kırmızı ve beyaz renkle dönüşümlü olarak boyanmıştır.

Yapının güneydoğu köşesinde yer alan hünkâr mahfili nedeniyle, bu kısmın mihrap duvarı, güneybatı köşesinin mihrap duvarından farklı düzenlenmiştir. **Resim 202**

¹⁰⁷ Yeryüzü, rabbinin nuruyla parıldamış, Yaşar Nuri ÖZTÜRK, A.g.k., S. 425

¹⁰⁸ Güneşi ısı ve ışık kaynağı, Ay'ı hesabı ve yılların sayısını bilesiniz diye bir nur yapıp ona evreler takdir eden O'dur. Yaşar Nuri ÖZTÜRK, A.g.k., S. 189

¹⁰⁹ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.k., S. 74

¹¹⁰ Zübeyde cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 73. Anlamı. Ey Adem oğulları, her mescide gidişinizde süslü, güzel elbiselerinizi üzerinize alın.

¹¹¹ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 73. Anlamı: Mescidler Allah'a mahsustur. Allah ile beraber bir başkasına dua etmeyin.

3.4.5.2.1.2.1.Hünkâr Mahfili Güney Duvarı:

Hünkâr Mahfilinin güney duvarına, üç sıra halinde pencere açılmıştır. Hünkâr Mahflini örten kubbenin bu duvara bitişik sivri kemeri, bu duvarı üstten sınırlamaktadır. Kemerin içindeki duvar yüzeyi sıva ile kaplıdır ve içine, sivri kemerli, revzenli iki pencere yerleştirilmiştir. Pencerelerin etrafına, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, siyah zemin üzerine yerleştirilen beyaz renkli çifte rumi motiflerinden oluşan ince bir bordür çevirmektedir. Aynı bordür, pencereler arasında kalan duvar yüzeyini ikiye bölen iki dikdörtgeni ve pencerelerin köşelerindeki yüzeyleri de sınırlamaktadır. **Resim 203**

Kemerin duvarla birleştiği noktadan geçen ve taşıyıcı sistemin başlangıcını işaret eden kabartma bordürlü küfeki taşı ve mermer kaplı duvar yüzeyinin ortasında, bir mihrap ve iki yanına (mermer ile kaplı duvar yüzeyine) dikdörtgen şeklinde yeşil porfir söveli, iki pencere açılmıştır. Pencerelerin üzerine birer adet, sülüs hat ile siyah renkli mermer zemin üzerine, altın yıldız ile kalem işi tekniğiyle, sülüs yazılı **Hadis**¹¹² levhası yerleştirilmiştir. Bu yazıların kime ait olduğu bilinmemektedir. **Resim 204**

3.4.5.2.1.2.1.1.Hünkâr Mahfili Mihrabı:

Tamamen beyaz Marmara mermerinden yapılan mihrabın tepelik kısmı, yanlardaki pencerelerin üst seviyesinden oldukça yüksek tutulmuştur. Dışa taşkın silmeli beyaz mermer bir bordürle çevrili olan mihrabın üst kısmında, yeşil zemin üzerine altın yıldız ile boyalı kabartma harflerden oluşan yazı ile **Âli İmran Suresi'nin 39. Âyeti**¹¹³ yer almaktadır. Bu kısmın altında, mermer mukarnas kavsara yer almaktadır. Kavsaranın ortasında yer alan mukarnasların sarkıtları altın yıldızla kaplıdır. Kavsaranın mihrap nişiyle birleştiği noktada yer alan beş adet küçük dikdörtgenin içinde altın yıldız ile kaplı birer kabartma rozet motifi yer almaktadır. Mihrabın bu düzenlenişi, ana mihrabın küçük bir modeli olarak tasarlandığını

¹¹² İ.Aydın YÜKSEL, a.g.k, S. 601 Anlamı: Peygamber dedi ki: Adalet ve insaf sahibi kimseler, Allah indinde nurdan minberler üzerindedirler.

¹¹³ Anlamı: Zekeriyya mihrapta durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle dediler:

göstermektedir. Mihrabın iki yanında, damarlı mermer levhaların yan yana yerleştirilmesinden oluşan özel bir kaplama yer almaktadır. Bu kaplama, dört yandan ince pembe porfir bir bordürle çevrilidir. **Resim 205**

Pencerelerin içinde yer aldığı duvar yüzeyi, mihrabın altın yaldızla kaplı mukarnaslarıyla aynı düzlemde başlayan mermer levhalarla kaplıdır. Mermer kaplamanın üst kısmında yer alan pembe porfirden ince bir bordür, kaplamanın üst sınırını işaret etmektedir. Pencere üstlerine denk gelen, küfeki taşı kaplama duvar yüzeyinde altın yaldızlı bordürle çevrili yeşil zemin üzerine altın yaldız ile kaplı kabartma harflerden oluşan iki adet yazı levhası yer almaktadır.

Hünkâr Mahfili pencere kapakları, çatma tekniğiyle yapılmıştır. Kapakların bütün yüzeyleri, içli dışlı olarak, 2,5 mm. kalınlığında plaka halinde hazırlanan abanoz malzeme ile kaplanmıştır. Seren üzerinde fildişi, abanoz, altın, gümüş tel kullanılarak kakma kuşak süslemeyle çevrilmiştir. Bini de aynı teknikle bezenmiş, bini ortasıyla saçakların gövdeyle birleştiği iki uçta fildişi geçme parçalar kullanılmıştır.¹¹⁴

Kapakların dışı , ahşap içine fildişi kakma tekniğiyle, ince bir bordür ile çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçevenin içine, fildişi kakma tekniğiyle, çintemani motifleri, tablaları çevreleyecek şekilde yerleştirilmiştir.

Kapaklar üçer tabla halinde düzenlenmiştir. Yatay dikdörtgen şeklindeki üst tablalar, dıştan fildişinden meandr motiflerinden, içteyse, altın ve gümüş tellerden oluşan iki bordürle çevrenilmiş, tabla kenarları yine tellerle çevrilmiş ve içleri boş bırakılmıştır.

Düşey dikdörtgen şeklindeki orta tablalar, dıştan fildişinden meandr motiflerinden, içteyse, altın ve gümüş tellerden oluşan iki bordürle çevrenilmiştir. İç kısım, cilt kapağına benzeyen bir motifle süslenmiştir. Tablanın üst ve alt kenarları,

¹¹⁴ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. S. 44

niş şeklinde çevrelenmiş, tabla yüzeyine, ikişer adet çintemani motifiyle çevrili, uçları palmet şeklinde biten, üç adet madalyon motifi, fildişi kakma olarak işlenmiştir.

Yatay dikdörtgen şeklindeki alt tablanın dışı, yukarıda anlatılan üçlü bordürle çevrilmiş, iç kısma, orta tabladaki madalyon motifinin bir adedi (uçlarında palmet motifi olmadan) yerleştirilmiştir. **Resim 206**

Hünkâr Mahfili'nin altında küfeki taşı ile kaplı duvar yüzeyine, cami zemin seviyesinde, iki adet dikdörtgen şeklinde, pembe porfir söveli pencere yerleştirilmiştir. **Resim 206**

Hünkâr Mahfili Revzenleri:

Hünkâr Mahfili'nin güney ve doğu duvarındaki sivri kemerli pencerelerde yer alan revzenleri iç taraftan çevreleyen bordürler şeffaf camlarla altıgenlere bölünmüş, uç kısımlarına yeşil, sarı, kırmızı ve mavi renkli yarım altıgenler yerleştirilmiştir. Pencerelerin iç kısımlarında, üstte, birer adet yeşil palmet motifi, alt tarafında ise, şeffaf altıgenlerin uçlarına, kırmızı, sarı ve lacivert altıgen camlar yerleştirilmiştir. Motiflerde Barok etki görülmektedir.

3.4.5.2.1.2.2.Güneybatı Kubbesinin Güney Duvarı:

Caminin güneybatı köşesindeki mihrap duvarı, Hünkâr Mahfili duvarına göre oldukça sade düzenlenmiştir. Bu bölüm batı yan kanadın ilk kubbesinin altına denk gelmektedir. Kubbeyi taşıyan kemerlerden, mihrap duvarına dayalı olanının içine, sivri kemerli, şişe dibi içlikli iki pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin etrafında duvar yüzeyi sıva ile kaplıdır. Pencerelerin etrafında ve arasında, rumi motiflerinden oluşan ince bordürler geçmektedir.

Bu pencerelerin alt seviyesinde, kemerin duvarla birleştiği noktada başlayan ve taşıyıcı sistemin başlangıcını işaret eden kabartma bordürlü küfeki taşı kaplama

duvar yüzeyinin içine yine sivri kemerli ve şişe dibi içlikli iki pencere daha açılmıştır. En altta, cami zemin seviyesinde dikdörtgen söveli iki adet pencere yer almaktadır.

3.4.5.2.2.Doğu Duvarı:

Bu duvar, iki kademe halindedir. Birinci kademeyi, kubbeyi taşıyan kemerin kemer yüzeyi ve kemerleri taşıyan sütunlardan oluşturmaktadır. Bu bölüm, doğrudan kubbenin altındaki mekana bakmaktadır. İkinci kademeyi, doğu yan kanadının doğu duvarı oluşturmaktadır. **Resim 207-208**

3.4.5.2.2.1. Doğu Duvarı I. Kademesi:

Kubbeyi taşıyan sıva ile kaplı kemer yüzeyine, üç sıra halinde 23 adet pencere açılmıştır. Bu pencerelerin en üst sırasında beş adet (kenarlarda iki dairesel pencere, ortada üç sivri kemerli pencere), orta sırada ortada dokuz adet (kenarlarda iki dairesel pencere, ortada beş sivri kemerli), en altta tümü sivri kemerli dokuz adet pencere açılmıştır.

Bütün pencerelerin etrafına, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, beyaz zemin üzerine kırmızı renkle palmet motifli süsleme yapılmıştır.

Kemer yüzeyi ile bu duvarı taşıyan kemerler, dışa taşkın konsollar üzerindeki demir parmaklıklı balkon ile ayrılmaktadır. Bu balkon, payelerden ve çeyrek kubbelerin kasnaklarının altında bütün yapıyı aynı seviyede dolanmaktadır. Konsolların iç mekana bakan yüzeylerindeki süsleme, çeyrek kubbelerdekiyle aynıdır.

Kemer yüzeyini, kuzeydoğu ve güneydoğu payelerinin arasında yer alan iki granit sütun üzerine atılan sivri kemerler taşımaktadır.

Bu granit sütunlar, dairesel dışa taşkın kaideler üzerine oturmaktadır. Kaidenin üzerinde bronz bir bilezik yer almaktadır. Sütun ve altın yaldızlı mukarnaslı sütun başlığı arasında yine bronz bir bilezik yer almaktadır.

Kubbeyi taşıyan dört büyük sütunun benzerinin olmadığı vurgulanmıştır. Sinan, Tezkiret-ül Bünyan'da, bu dört sütundan birinin Kıztaşı olduğu, diğerlerinin İskenderiye ve Baalbek'ten getirildiğini söylemiştir.

Bu sütunlar üzerine atılan, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardaki daha küçük üç sivri kemeri, siyah ve beyaz taşların dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan, iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Ortadaki kemerin iki yanına dairesel levhalar şeklinde yazı süsleme yapılmıştır. Yanlardaki kemerlerin üst kısımlarında dikdörtgen yet levhaları yer almaktadır. Bu bölümdeki kemer aynaları, birbirinden yeşil porfir bordürlerle ayrılmıştır ve içleri beyaz mermer ile kaplıdır. **Resim 209**

Kemer üstlerinde Celi sülüs hat, mermer üstüne kazıma tekniğiyle siyah zemin üzerine altın yaldız ile **Tevbe Suresi'nin 112. Âyeti**¹¹⁵ yazılmıştır. Hattatı Abdülfettah Efendi'dir. Dikdörtgen alan ve daire içinde, **Esmâ-ül Hüsnâ**¹¹⁶ yazılıdır.

117

3.4.5.2.2.2. Doğu Duvarı II. Kademesi:

Bu kademeyi, doğu yan kanadının doğu duvarı oluşturmaktadır ve kubbeyi taşıyan paye ve sütunların arkasında kalmaktadır. Doğu duvar yüzeyi, bu kanadı örten kubbelerin çapına göre farklı düzenlenmiştir. Birinci kubbenin altında Hünkar Mahfili yer almaktadır.

¹¹⁵ Anlamı: bu alışverişi yapanlar: Tevbe eden, ibadet eden, hamdeden, seyahat eden, rüku eden, secde eden, iyiliği emredip, kötülükten men eden ve Allah'ın yasak sınırlarını koruyan, onları çiğnemeyen insanlardır. O müminleri müjdele.

¹¹⁶ Ya Hannan, Ya Mennan, Ya Fettah, Ya Camiu, Ya Maniu, Daire içindekiler: Ya Settar, Ya Gaffar

¹¹⁷ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 71-72

Hünkâr Mahfili, ikisi duvara gömülü, altısı serbest olmak üzere sekiz adet, mukarnas başlıklı, üstten bronz bilezikli mermer sütun üzerine atılan sivri kemerlerle taşınmaktadır. Kemer yüzeyleri ve aynaları Marmara mermeriyle kaplıdır. Kemerlerin kilit taşlarında altın yaldızlı rozetler yer almaktadır. Sütunların kemerlerle birleşme noktaları da bir çizgi halinde altın yaldızlanmıştır. Kemer aynalarının üzerinden dışa taşkın silmeli bir korkuluk ve en üst tarafta minik Bursa kemeri şeklinde şebekeli korkuluk levhası yer almaktadır. **Resim 210**

Hünkâr mahfilinin doğu duvarına, üç kademe halinde pencere açılmıştır. En üstte, kubbeyi taşıyan kemerin içinde sıvayla kaplı duvar yüzeyi içine açılmış üç adet revzenli pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin söveleri yoktur. Doğrudan duvara gömülmüşlerdir. Kemerin duvarla birleşme noktasında başlayan küfeki taşıyla kaplı duvar yüzeyinde, beyaz mermer söveli iki adet dikdörtgen pencere açılmıştır. Bu pencerelerden güney tarafındakinin tavanında, yapıdaki zemin kat pencere tavanlarında olan süsleme motifinin izleri yer almaktadır. Diğer pencerenin tavanında herhangi bir süsleme yer almamaktadır. Her iki pencerenin zemini de beyaz mermer levhalarla kaplıdır. Mahfil pencereleri üstlerinde, sülüs hat ile siyah renkli mermer zemin üzerine, altın yaldız ile kalemişi tekniğiyle, **Esmâ-ül Hüsna** yazılmıştır. Bu yazıların kime ait olduğu bilinmemektedir.¹¹⁸ **Resim 211-212**

Hünkar mahfilinin altındaki doğu duvarına, ortada bir dolap ile iki yanda birer adet olmak üzere iki adet pembe porfir söveli dikdörtgen pencere açılmıştır. Bu pencerenin tavanlarında, diğer pencere tavanlarında yer alan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış süsleme yer almaktadır. Beyaz mermer ile kaplı bu iki pencerenin zemininde aynı desen yer almaktadır. Siyah mermer bir çerçevenin içinde, beyaz mermer ile çerçevelenmiş, dikdörtgen şeklindeki siyah ve beyaz mermer parçalarından oluşan dörtgen yıldız şeklindeki mozaik deseni yer almaktadır.

3.4.5.2.2.1. Doğu Mahfili:

¹¹⁸ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 76

İkinci ve dördüncü kubbelerin altındaki doğu mahfili, kubbe çapına göre büyük veya küçük sivri kemerler ile taşınmaktadır. Mahfilin kuzey ve güney ucunda taşıyıcı olarak iki büyük beyaz mermer sütun kullanılmıştır. Bu sütunlar arasına atılan kemerler, siyah ve pembe mermer sütunlar tarafından taşınmaktadır. Büyük sütun başlıkları mukarnaslıdır. Mahfil kemer yüzeyleri, siyah-beyaz taşların dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Kemer aynaları beyaz mermer ile kaplıdır, kemer aynalarının ortalarında pembe porfirden dairesel levhalar beyaz mermer içine kakma olarak yerleştirilmiştir. Mahfilin korkuluğu, dışa taşkın silmeli alt ve yarım mukarnaslarla kaplı üst kısım olmak üzere iki kısım halindedir.

Küçük çaplı olan ikinci ve dördüncü kubbenin örttüğü alanda yer alan mahfilin üst örtüsü derin eyvan şeklinde tonozdur. Daha büyük çaplı olan üçüncü kubbenin duvara oturduğu noktada, büyük bir kemer yer almaktadır. Bu kemer yüzeyi, kırmızı-beyaz iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kalem işi tekniğiyle boyalıdır.

İkinci kubbenin altındaki doğu mahfili, bir taraftan duvar payesine, diğer taraftan kalın, beyaz mermer sütun arasında yer alan küçük bir sütun üzerine atılan iki sivri kemer ile taşınmaktadır. **Resim 213**

İkinci kubbenin doğu duvarına, üç sıra halinde pencere açılmıştır. Mahfilin üzerini örten derin tonozun altındaki sıvayla kaplı duvar yüzeyinde iki sıra halinde pencere açılmıştır. Üstte, sivri kemerli, şişe dibi içlikli iki adet pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin söveleri yoktur ve etrafları sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış siyah palmet motifleriyle çevrilidir.

Orta sırada, iki adet dikdörtgen, beyaz mermer söveli pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin küfeki taşıyla yapılmış yarım daire şeklindeki alınlıklarının içinde, dikdörtgen şeklindeki yazı levhalarında, sülüs hat ile siyah renkli mermer zemin üzerine, altın yıldız ile kalem işi tekniğiyle, **Esmâ-ül Hüsnâ** yazılmıştır. **Resim 214**

Mahfil duvarındaki tüm orta sıra pencere kapaklarında aynı düzenleme uygulanmıştır. Kündekâri tekniğiyle yapılmış kanatlar, üç tabla halinde düzenlenmiş, yatay dikdörtgen şeklindeki üst tablalar boş bırakılmış, orta ve alt tablalara ise, kare ve dikdörtgenlerden oluşan geometrik bir desen uygulanmıştır. Pencere tavanları süslenmemiş, tabanları düz beyaz mermer levhalarla kaplanmıştır.

Mahfilin altında, iki adet dikdörtgen, beyaz mermer söveli pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin tavanlarında, diğer pencere tavanlarında yer alan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış süsleme yer almaktadır. Beyaz mermer ile kaplı pencere zeminlerinde, siyah mermer bir çerçevenin içinde, beyaz mermer ile çerçevelenmiş, küçük siyah ve beyaz mermer parçalarından oluşan mozaik deseni yer almaktadır.

Üçüncü kubbenin altına denk gelen kısımda mahfil, iki beyaz mermer sütun arasındaki iki küçük sütun üzerine atılan üç kemer ile taşınmaktadır. **Resim 215**

Üçüncü kubbenin altındaki doğu duvarı, iki renkli taş işçiliği taklit edilerek boyanmış kemerin altında kalan sıva ile kaplı duvar yüzeyi içine açılmış, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler daha küçük ve dar olan, şişe dibi içlikli üç adet sivri kemerli pencere açılmıştır. Bu pencerelerin söveleri yoktur ve dıştan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış siyah palmet motifleriyle çevrilidir. **Resim 216**

Kemerin duvar yüzeyiyle birleştiği noktada başlayan küfeki taşı kaplı duvar yüzeyi içine üç adet, beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin küfeki taşıyla yapılmış yarım daire şeklindeki alınlıklarının içinde, dikdörtgen şeklindeki yazı levhaları yer almaktadır. Buradaki pencere tavanları süslenmemiştir. Tabanları mermer kaplıdır.

Mahfilin altında, üç adet dikdörtgen, beyaz mermer söveli pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin tavanlarında, diğer pencere tavanlarında yer alan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış süsleme yer almaktadır. Bu pencereler ahşap kapaklara sahiptir. Beyaz mermer ile kaplı pencere zeminlerinde aynı süsleme yer

almaktadır. Siyah mermer bir çerçevenin içinde, beyaz mermer ile çerçevelenmiş, kare ve baklava şeklindeki siyah, beyaz ve kırmızı mermer parçalarından oluşan, sekizgen yıldız motiflerinden oluşan mozaik süsleme vardır. **Resim 217**

Dördüncü kubbenin altına denk gelen kısımda mahfil, ikinci kubbenin altında olduğu gibi, bir taraftan duvar payesine, diğer taraftan kalın, beyaz mermer sütun arasında yer alan küçük bir sütun üzerine atılan iki sivri kemer ile taşınmaktadır.

Dördüncü kubbenin altındaki doğu duvarında, mahfilin üzerini örten derin tonozun altındaki duvar yüzeyine iki sıra halinde pencere açılmıştır. Tonozun yay şeklindeki kemerinin altında sıvayla kaplı duvar yüzeyine, şişe dibi içlikli iki adet sivri kemerli pencere açılmıştır. Bu pencerelerin söveleri yoktur ve dıştan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış siyah palmet motifleriyle çevrilidir.

Tonoz kemerinin duvar yüzeyiyle birleştiği noktada başlayan küfeki taşı kaplı duvar yüzeyi içine iki adet, beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin küfeki taşıyla yapılmış yarım daire şeklindeki alınlıklarının içinde, dikdörtgen şeklindeki Âyet levhaları yer almaktadır. **Resim 218**

Mahfilin altında, iki adet dikdörtgen, beyaz mermer söveli pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin tavanlarında, diğer pencere tavanlarında yer alan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış süsleme yer almaktadır. Bu pencereler ahşap kapaklara sahiptir. Beyaz mermer ile kaplı pencere zeminlerindeki süsleme burada değişiklik göstermektedir. Batı giriş kapısına yakın olan pencerenin beyaz mermerle kaplı zemininde, pembe porfirden bir kare levha içine kakma olarak yerleştirilmiş daire şeklindeki beyaz mermer levha yer almaktadır.

Doğu kanadındaki beşinci kubbenin altına denk gelen duvar yüzeyinde, Doğu Giriş Kapısı yer almaktadır. Giriş kapısının üzerinde, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler daha dar ve küçük olmak üzere, üç adet pencere yer almaktadır. Bu pencereler dıştan kırmızı bir çizgiyle çevrilmiş, etrafına, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle siyah renk ile palmet motifleri işlenmiştir.

Giriş kapısı, küfeki taşından yapılmış bir sivri kemer içine yerleştirilmiştir. Üzerinde Âyet levhası yer almaktadır.

3.4.5.2.3..Batı Duvarı

Bu duvar, iki kademe halindedir. Birinci kademeyi, kubbeyi taşıyan kemerin kemer yüzeyi ve kemerleri taşıyan sütunlardan oluşturmaktadır. Bu bölüm, doğrudan kubbenin altındaki mekana bakmaktadır. İkinci kademeyi, batı yan kanadının batı duvarı oluşturmaktadır. **Resim 219**

Batı duvarı, küçük farklar dışında doğu duvarının simetriğidir. Bu yüzden birinci kademedeki kubbeyi taşıyan kemer yüzeyi ve bu kısmı taşıyan sütunlar arasındaki kemer yüzeylerindeki süsleme doğu kanadının birinci kademesindeki süslemeyle aynı özellikleri taşımaktadır.

Aradaki farklılık, kemer köşe yüzeyleri arasındaki yazılardadır. Bu bölümlerde, Celi sülüs hat, mermer üstüne kazıma tekniğiyle siyah zemin üzerine altın yıldız ile **Tevbe Suresi'nin 112. Âyeti**¹¹⁹ yazılmıştır. Hattatı Abdülfettah Efendi'dir. Dikdörtgen alan ve daire içinde, **Esmâ-ül Hüsna**¹²⁰ yazılıdır.¹²¹

İkinci Kademe: Bu kademeyi, batı yan kanadının duvarı oluşturmaktadır ve kubbeyi taşıyan paye ve sütunların arkasında kalmaktadır. Batı duvar yüzeyi, beş kubbeli yan kanadın üst örtü sistemine göre şekillendirilmiştir. Birinci ve dördüncü kubbeler arasında batı yan mahfilî yer almaktadır. Kubbe çapının büyüklüğüne göre, yan mahfil örtü sistemi de değişmektedir.

3.4.5.2.3.1.Batı Mahfilî:

¹¹⁹ Anlamı: bu alışverişi yapanlar: Tevbe eden, ibadet eden, hamededen, seyahat eden, rüku eden, secde eden, iyiliği emredip, kötülükten men eden ve Allah'ın yasak sınırlarını koruyan, onları çiğnemeyen insanlardır. O müminleri müjdele.

¹²⁰ Ya Hannan, Ya Mennan, Ya Fettah, Ya Camiu, Ya Maniu, Daire içindekiler: Ya Settar, Ya Gaffar

¹²¹ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 71-72

Batı mahfili, güneybatıdaki birinci kubbenin altında başlamakta ve dördüncü kubbenin altında bitmektedir. Batı duvarının güney ucundaki ilk kubbenin altındaki mahfil bölümü, ikinci ve dördüncü kubbeler arasında yer alan mahfile göre daha geriye doğru çekilmiştir. **Resim 220**

Batı duvarına açılan, büyük, derin bir kemer ile oluşan eyvanın içine, iki sıra halinde pencere açılmıştır. Üstte, sıvayla kaplı duvar yüzeyine, ortadaki daha geniş ve yüksek, yanlardakiler eşit boyutlu, sivri kemerli, şişe dibi içlikli üç adet pencere açılmıştır. Bu pencerelerin söveleri yoktur. Doğrudan duvara gömülmüşlerdir.

Alt sıradaki pencereleri, mahfilin, dar mermer korkuluğu üst taraftan sınırlamaktadır. Korkuluğun altından, küfeki taşına kazıma tekniğiyle işlenmiş, testere dişi motifli bir bordür yer alır. Üst kısımdan farklı olarak, cami iç mekanına doğru çekilmiş olan, küfeki taşından örülmüş bu bölümde, dikdörtgen şeklinde pembe porfir söveli iki adet pencerenin arasında, bir adet dolap yer almaktadır. Her bir birim, sivri kemer ile çerçevelenmiş, kemer aynalarına, sivri kemerli birer alınlık işlenmiştir. Sivri kemerlerden oluşan bir iç-içe geçme söz konusudur.

Pencerelerin tavanlarında, yapıdaki tüm alt sıra, dikdörtgen söveli pencere tavanlarında tekrarlanan süsleme uygulanmıştır. Beyaz mermer ile kaplı 1. pencerenin zemininde, siyah mermer bir çerçevenin içinde, beyaz mermer ile çerçevelenmiş, dikdörtgen şeklindeki siyah ve beyaz mermer parçalarından oluşan dörtgen yıldız şeklindeki mozaik deseni yer almaktadır. 2. Pencerenin beyaz mermer ile kaplı zemininde, dikdörtgen şeklindeki pembe porfir bir levha yer almaktadır.

Ortadaki dolabın iki kanat halindeki kapakları, Kündekâri tekniğiyle işlenmiş, üç tabla halindedir. Yatay dikdörtgen şeklindeki üst tablalar boş bırakılmıştır. Düşey bir dikdörtgen şeklindeki büyük orta tablanın merkezine, on ışınlı yıldız motifinden çıkan geometrik desen işlenmiş, alt tablaya, altıgen yıldız motifi işlenmiştir.

İkinci ve dördüncü kubbelerin altındaki batı mahfili, kubbe çapına göre büyük veya küçük kemerler ile taşınmaktadır. Mahfilin iki ucunda, iki adet büyük beyaz mermer sütun yer alır. Bu sütunlar arasında, daha küçük boyutlu ve daha alçak siyah ve pembe mermer sütunlar arasına atılan kemerler, mahfili taşımaktadır. Bütün sütun başlıkları mukarnaslıdır. Mahfil kemer yüzeyleri, siyah-beyaz taşların dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Kemer aynaları beyaz mermer ile kaplıdır. Kemer aynaları beyaz mermer ile kaplıdır, kemer aynalarının ortalarında pembe porfirden dairesel levhalar beyaz mermer içine kakma olarak yerleştirilmiştir. Mahfilin korkuluğu, dışa taşkın silmeli alt ve yarım mukarnaslarla kaplı üst kısım olmak üzere iki kısım halindedir. Mahfil duvarında orta sırada yer alan dikdörtgen pencerelerin üzerinde, sülüs hat ile siyah renkli mermer zemin üzerine, altın yıldız ile kalemişi tekniğiyle, **Esmâ-ül Hüsna** yazılmıştır.

Küçük çaplı olan ikinci ve dördüncü kubbenin örttüğü alanda yer alan mahfilin üst örtüsü derin eyvan şeklinde tonozdur. Daha büyük çaplı olan üçüncü kubbenin duvara oturduğu noktada, büyük bir kemer yer almaktadır. Bu kemer yüzeyi, kırmızı-beyaz iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kalem işi tekniğiyle boyalıdır.

İkinci kubbenin altındaki mahfil, bir taraftan duvar payesine, diğer taraftan kalın, beyaz mermer sütun arasında yer alan küçük bir sütun üzerine atılan iki sivri kemer ile taşınmaktadır. **Resim 221**

İkinci kubbenin batı duvarı, mahfilin üzerini örten derin tonozun altındaki duvar yüzeyine iki sıra halinde pencere açılmıştır. Tonozun yay şeklindeki kemerinin altında sıvayla kaplı duvar yüzeyine, şişe dibi içlikli iki adet sivri kemerli pencere açılmıştır. Bu pencerelerin söveleri yoktur ve dıştan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış siyah palmet motifleriyle çevrilidir.

Tonoz kemerinin duvar yüzeyiyle birleştiği noktada başlayan küfeki taşı kaplı duvar yüzeyi içine iki adet, beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir.

Bu pencerelerin küfeki taşıyla yapılmış yarım daire şeklindeki alınlıklarının içinde, dikdörtgen şeklindeki yazı levhaları yer almaktadır.

Mahfilin altında, iki adet dikdörtgen, beyaz mermer söveli pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin tavanlarında, diğer pencere tavanlarında yer alan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış süsleme yer almaktadır. Beyaz mermer ile kaplı pencere zeminlerinde aynı süsleme yer almaktadır. Siyah mermer bir çerçevenin içinde, beyaz mermer ile çerçevelenmiş, küçük siyah ve beyaz mermer parçalarından oluşan mozaik deseni yer almaktadır.

Üçüncü kubbenin altına denk gelen kısımda mahfil, iki beyaz mermer sütun arasındaki iki küçük sütun üzerine atılan üç kemer ile taşınmaktadır. **Resim 222**

Üçüncü kubbenin altındaki batı duvarı, iki renkli taş işçiliği taklit edilerek boyanmış kemerin altında kalan sıva ile kaplı duvar yüzeyi içine açılmış, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler daha küçük ve dar olan, şişe dibi içlikli üç adet sivri kemerli pencere açılmıştır. Bu pencerelerin söveleri yoktur ve dıştan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış siyah palmet motifleriyle çevrilidir.

Kemerin duvar yüzeyiyle birleştiği noktada başlayan küfeki taşı kaplı duvar yüzeyi içine üç adet, beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin küfeki taşıyla yapılmış yarım daire şeklindeki alınlıklarının içinde, dikdörtgen şeklindeki yazı levhaları yer almaktadır. Buradaki pencere tavanları süslenmemiştir. Tabanları mermer kaplıdır.

Mahfilin altında, üç adet dikdörtgen, beyaz mermer söveli pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin tavanlarında, diğer pencere tavanlarında yer alan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış süsleme yer almaktadır. Bu pencereler ahşap kapaklara sahiptir. Beyaz mermer ile kaplı pencere zeminlerinde aynı süsleme yer almaktadır. Siyah mermer bir çerçevenin içinde, beyaz mermer ile çerçevelenmiş, baklava şeklindeki siyah ve beyaz mermer parçalarından oluşan mozaik deseni yer almaktadır.

Dördüncü kubbenin altına denk gelen kısımda mahfil, ikinci kubbenin altında olduğu gibi, bir taraftan duvar payesine, diğer taraftan kalın, beyaz mermer sütun arasında yer alan küçük bir sütun üzerine atılan iki sivri kemer ile taşınmaktadır.

Dördüncü kubbenin altındaki batı duvarında, mahfilin üzerini örten derin tonozun altındaki duvar yüzeyine iki sıra halinde pencere açılmıştır. Tonozun yay şeklindeki kemerinin altında sıvayla kaplı duvar yüzeyine, şişe dibi içlikli iki adet sivri kemerli pencere açılmıştır. Bu pencerelerin söveleri yoktur ve dıştan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış siyah palmet motifleriyle çevrilidir.

Tonoz kemerinin duvar yüzeyiyle birleştiği noktada başlayan küfeki taşı kaplı duvar yüzeyi içine iki adet, beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin küfeki taşıyla yapılmış yarım daire şeklindeki alınlıklarının içinde, dikdörtgen şeklindeki yazı levhaları yer almaktadır.

Mahfilin altında, iki adet dikdörtgen, beyaz mermer söveli pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin tavanlarında, diğer pencere tavanlarında yer alan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış süsleme yer almaktadır. Beyaz mermer ile kaplı pencere zeminlerindeki süsleme burada değişiklik göstermektedir. Batı giriş kapısına yakın olan pencerenin beyaz mermerle kaplı zemininde, pembe porfirden bir kare levha içine kakma olarak yerleştirilmiş daire şeklindeki beyaz mermer levha yer almaktadır. Bu, avlu giriş kapısındaki “Mandala” olarak adlandırılan motifi çağrıştırmaktadır. Diğer pencerenin beyaz mermerle kaplı zemininde, pembe porfir çerçeve içinde baklava şeklindeki beyaz mermer parçalarının köşelerinde üçgen şeklindeki siyah mermer parçalarıyla birleştirildiği mozaik deseni yer almaktadır.

Batı giriş kapısı, içten küfeki taşıyla kaplı bir sivri kemer şeklindedir. Sivri kemerin üstünde, küfeki taşından kabartma bir bordürle çevrili basık yay kemeri şeklinde bir alınlık yer almaktadır. Bu kemerin içinde, istiridye şeklinde dilimli bir kemer daha yer almaktadır. En içte, basık yay kemerli kapı yer almaktadır. **Resim**

Batı cephesinin ucunda, giriş kapısının sağında beyaz mermer söveli ahşap kapaklı bir pencere yer almaktadır. Solunda, ahşap kapaklı bir adet dolap yer almaktadır.

3.4.5.2.4. Kuzey Duvarı:

Kuzey duvarı, ortada, yarım kubbenin altında kalan bölüm ve yan kanatların köşelerinde aynalı tonoz ile örtülü iki bölümden oluşan üç bölüm halindedir. **Resim 224**

Yarım kubbenin altında kalan bölüm, üç çeyrek kubbenin izdüşümü şeklinde üç bölüme ayrılmıştır. Bu çeyrek kubbelerin köşelerdeki aynı çaplı, ortadaki daha küçük çaplıdır. Bu bölüm, diğer duvarlarda olduğu gibi, üstten, üst örtü ve duvar yüzeyini ayıran konsollu parmaklıkla sınırlanmaktadır.

Yanlardaki çeyrek kubbelerin altına denk gelen duvar yüzeyinde alçı ile mukarnas süsleme yapılmıştır. Simetrik olarak düzenlenen bu iki bölüm, mukarnas süslemenin altında başlayan duvar derinliğine açılmış derin iki eyvan şeklindedir. Eyvan kemerleri, kırmızı beyaz taşların alternatif dizilişine benzer şekilde kalem işi tekniğiyle boyalıdır. Eyvanların içleri mahfillerle iki kata bölünmüştür. Kemerlerin duvar payeleriyle birleştiği noktadan itibaren duvar yüzeyleri küfeki taşı ile kaplıdır. Mahfillerin birinci katında, duvar derinliğine iki adet dikdörtgen söveli pencere açılmıştır. Bu pencerelerin üzerlerinde, altın yaldızlı çerçevesi yazı (**Esma-ül Hüsna**) yer almaktadır. Zemin kat seviyesinde, ikişer adet duvar derinliğine açılmış dikdörtgen söveli ve demir şebekeli pencere yer almaktadır. **Resim 226**

Ortadaki çeyrek kubbenin altına gelen kısım, iki yandan iki duvar payesiyle sınırlanmıştır. Burada yer alan derin eyvanın içi, iki katlı bir düzenlemeye sahiptir. Üstte iki mermer sütunun üzerine atılan üç yuvarlak kemerin oluşturduğu balkon kısmı, altta ise caminin ana giriş kapısı yer almaktadır.

3.4.5.2.4.1. Ana Giriş Kapısı:

Ana Giriş Kapısı, iç mekana, istiridye kabuğu ve mukarnas kavsaralı bir nişle açılmaktadır. Kapının her iki yanında, simetrik olarak, iki mermer sütun üzerine üç sivri kemerli açıklık yer almaktadır. **Resim 227**

Yan kanatların arkasına denk gelen aynalı tonoz ile örtülü iki bölüm, üst örtü ve duvar başlangıcını işaret eden küfeki taşı kaplamaya kadar sıva ile kaplıdır. Bütün yapıda olduğu gibi, bu bölümde de, küfeki taşı kaplamanın başlangıcı, dışa taşkın silmeli, küfeki taşından bir bordürle vurgulanmıştır. Tonozun çokgen yüzeyinden duvarın dörtgen yüzeyine geçildiği iki bölgede, küfeki taşından yapılmış mukarnas süsleme yer almaktadır.

Bu bölümlerde, yapı zemin seviyesinde açılmış ikişer adet beyaz mermer dikdörtgen söveli pencere açılmıştır. Pencerelerin tavanlarında, diğer bütün pencere tavanlarında olan sıva üstüne kalem işi süsleme yapılmıştır. Zeminlerinde ise, siyah ve beyaz mermer parçalarından oluşan mozaik süsleme yer almaktadır.

Kuzey duvarındaki mahfile çıkış kapısı, künde-kâri tekniğiyle yapılmıştır. Tek kanathalindeki kapı, üç tablaya bölünmüş, üst tabla, yatay bir dikdörtgen şeklinde boş bırakılmış, orta ve alt tablalara, altıgenlerden oluşan bir geometrik desen işlenmiştir. **Resim 228**

3.4.5.2.4.2. Müezzin Mahfili

Güneybatı payesine bağlı olan müezzin mahfili, 16 adet beyaz mermer sütunla taşınmaktadır. Mermer sütunlar yanlardan pahlanmış ve sekizgen şeklini almıştır. Beyaz mermer korkuluğun altında iki sıra halinde bordür yer almaktadır. Üstteki testere dişi şeklindedir. Dişleri oluşturan üçgenler birer atlamalı olarak altın yaldızlıdır. Altındaki mukarnas uzantıları şeklindeki bordürdeki tüm çizgiler altın yaldızlıdır. **Resim 229**

3.4.5.2.4.3.Kürsüler

Cami iç mekanında, güneydoğu, kuzeydoğu ve kuzeybatı ayaklarında, cami iç mekanına bakacak şekilde kürsüler yerleştirilmiştir.

Güneydoğu Kürsüsü: İki yanda, üçer adet yuvarlak, köşede bir adet altıgen porfir sütun üzerine atılan sivri kemerler üzerinde altıgen şebekeli korkulukludur. Baklavalı sütun başlıkları altın yaldızlıdır. Kemer yüzeyleri beyaz mermerdendir. Kemer yüzeylerini sınırlayan kabartma bordür, her sütun başlığının üzerinde birer adet palmet şeklinde bitmektedir. Kemer köşe yüzeyleri sütun başlığının ortasından geçen bir eksene göre simetrik olarak yerleştirilmiş, mermer üzerine kazıma tekniğiyle yapılmış rumi motifleriyle süslenmiştir. Korkuluğun altından, altın yaldızlı kabartma bir bordür geçmektedir. Dışa taşkın silmelerle çevrili korkuluk, altıgen motifleriyle şebekelidir. Payeye bağlı olan mermer basamaklarla mahfile çıkılmaktadır. Bu kürsü, “kürsi-i vaiz” olarak ve Ferhad adlı nakkaş tarafından safranla renklendirildiği için muhasebe kayıtlarına geçmiştir.¹²² **Resim 230**

Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Kürsüleri: Üç adet altıgen şeklindeki Marmara mermeri sütun üzerine atılan Bursa kemerleri üzerinde altıgen şebekeli korkulukludur. Sütun başlıkları baklavalıdır. Payeye bağlı olan mermer basamaklarla mahfile çıkılmaktadır. **Resim 231**

Ahşap Vaaz Kürsüsü (1): Dikdörtgen planlıdır. Kündekâri tekniğiyle işlenmiş her yüzeyi, üç tablaya ayırmıştır. Üst tablalarda, ahşap üzerine kazıma tekniğiyle, on dört yapraklı yıldız-rozet motifi işlenmiştir. Orta tablaların merkezine, on kollu yıldız motifi yerleştirilmiştir. Kürsünün ön yüzünde, bu yıldız motifinin ortasında kabara yer alır. Bu kısımda, kündekâri tekniğini oluşturan parçaların üzerine, ahşap üstüne kazıma tekniğiyle, çifte rumilerden oluşan palmet motifleri işlenmiş, ayrıca, bazı parçaların içine fildişi ve sedef kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir. Alt tablanın orta kısmında, üst tabladaki ondört yapraklı yıldız-rozet motifi, kenarlarda ise bu motifin yarımaları yerleştirilmiştir. **Resim 232-233**

¹²² İ. Aydın YÜKSEL., A.g.k., S. 600

Ahşap Vaaz Kürsüsü (2). Diğer kürsüden daha küçük boyutlu olmakla birlikte, aynı tasarım uygulanmıştır. Dikdörtgen planlı kürsünün her bir cephesi, üç tablaya ayrılmıştır. Üst tablanın ortasına, ahşap üzerine kazıma tekniğiyle, on yapraklı yıldız motifi, kenarlara bu motifin yarımları işlenmiştir. Orta tablalara, merkezdeki on kollu yıldız motifinden çıkan ışınların oluşturduğu geometrik motif işlenmiştir. Kemer şeklindeki alt tabla, ongen motifin yarımlarından oluşan bir motifle şebekelidir. **Resim 234**

3.4.5.3. Mekansal Süsleme Malzeme ve Teknikleri

3.4.5.3.1.Kalem İşi: Merkezi kubbe, doğu ve batı yarım kubbeleri, çeyrek kubbeler, pandantifler, kemerler, yan galeri kubbeleri, pandantifleri, trompları ve kemerleri üzerinde sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, konsollar üzerinde taş üstüne kalem işi tekniğiyle görülür.

3.4.5.3.2. Taş İşçiliği

Taş Kaplama:Yapı iç mekanını oluşturan duvarlar, mihrap tepeliği seviyesine kadar küfeki taşıyla kaplıdır. Kuzey duvarında yer alan ana giriş kapısı, kemer seviyesine kadar beyaz mermer kaplıdır. Doğu ve batı yönündeki yan kanatları oluşturan timpanon duvarlarını taşıyan sütunların kemer aynaları beyaz mermer kaplıdır. Doğu ve batı galerilerinin korkulukları beyaz mermer kaplıdır. Payelere bağlı olarak yerleştirilen mahfillerden, kuzeydoğu ve kuzeybatı payesine bağlı olanları ve güneybatı payesine bağlı olan Müezzin Mahfili, bütünüyle beyaz mermerden yapılmıştır. Hünkar Mahfili’ni taşıyan sütunların üzerine atılan kemerler yüzeyleri ve aynaları beyaz mermer kaplıdır.

Yapının güneybatı köşesine bitişik olarak yer alan Hünkâr Mahfili’nin güney duvarı dikdörtgen pencerelerin üst seviyesine kadar beyaz mermerle kaplıdır.

Renkli Taş İşçiliği:Yapının duvar derinliğine yerleştirilmiş zemin kat pencerelerinin zemininde, küçük, renkli mermer parçalarından oluşturulmuş mozaik

süsleme yer almaktadır. Doğu ve batı galerilerinin sivri kemerleri, pembe-beyaz taşların alternatif yerleştirilmesinden oluşan iki renkli taş süslemeye sahiptir. Doğu ve batı yönlerinde yan kanatları taşıyan kemer yüzeyinin altındaki iki büyük sütun üzerine atılmış üç sivri kemer, siyah-beyaz taşların alternatif yerleştirilmesinden oluşan iki renkli taş süslemeye sahiptir.

Hünkâr Mahfili'nin güney duvarında yer alan dikdörtgen pencerelerin söveleri yeşil porfirdendir ve duvardaki beyaz mermer kaplamanın dışından ince bir kırmızı porfir bordür geçmektedir.

Kadınlar mahfilini taşıyan kemerler siyah-beyaz taşların alternatif yerleştirilmesinden oluşan iki renkli taş süslemeye sahiptir.

Cami zemin seviyesinde yer alan tüm alt sıra pencerelerin zeminlerinde, beyaz mermer kaplama içine yerleştirilmiş, siyah, beyaz ve kırmızı mermer parçalarından oluşan geometrik desenli mozaik süsleme yer almaktadır.

3.4.5.3.3.Çini Kaplama: Mihrap duvarında ve mihrabın iki yanındaki pencere alınlıklarında uygulanmıştır.

3.4.5.3.4..Alçı: Malakâri, Hünkâr Mahfili, kuzeydoğu ve kuzeybatı kubbelerinin merkezlerinde uygulanmıştır.

3.4.5.3.4.2Alçı Revzenler:Mihrap duvarındaki pencereler, Hünkâr mahfili pencereleri revzenlidir.

3.4.5.3.5.Yazı Süsleme: Merkezi kubbe, yarım kubbeler, pandantifler, kemer üstleri, payeler, mihrap, mihrabın sağ ve solundaki pencere üstleri, mihrap, mihrabın sağ ve solundaki üst pencere üstleri, güney alt pencere üstleri, revzenler, minber, mahfil pencereleri üstlerinde yer almaktadır.

3.4.5.3.6. Ahşap İşçiliği: Cami giriş kapısı, avlu giriş kapıları, iç mekanda en alt sıra pencere kapakları, hünkâr mahfili pencere kapakları, vaaz kürsüleri ahşap işçiliğinin örnekleridir.

Hünkâr Mahfili pencere kapakları çatma, diğer pencere ve dolap kapakları ve mahfil kapıları künde-kârî tekniğiyle yapılmıştır.

3.4.5.3.7.Maden İşçiliği:Pencere ve dolap kapakları çekme halkaları kayıtları ve rozetlerinde görülür.

3.4.6.Cepheler:

Yapının orijinal dış görünümünü, yapıya egemen olan merkezi kubbe ve buna bağlantılı olan örtü sistemini örten kurşun levhaların “kurşuni rengi” ile duvarları oluşturan küfeki taşının açık sarı rengi belirlemektedir. Günümüzde griye dönüşmüş olan küfeki taşları, örtü sisteminin kurşuni rengiyle bütünleşmiştir.

Bu renklere ek olarak, cephelerin belli bölgelerinde kullanılan malzemelerin doğal rengi de eklenmektedir. Doğu ve batı dış galerilerinin ahşap saçağı, galerileri taşıyan sütun ve kemerlerin iki renkli taş işçiliği ve pembe-beyaz mermer sütunlar, Hünkâr Mahfili, Doğu ve Batı Giriş kapılarının beyaz mermer işçiliği, kapı kanatlarındaki ahşap işçiliği, renk çeşitliliğini getirmektedir. Cepheler sıvanmamış, bütün bu dokular, dışa yansıtılmıştır.

Cephelerde sıvanmış kısımlar, örtü sisteminin iç yüzeyleridir. Dış revaklar ve son cemaat yeri revak kubbelerinin içi sıvanarak, süslenmiştir. Kalem işi süsleme bu sıvalı yüzeyler ile, galeri saçaklarının iç yüzeylerine yapılmıştır. Bu süsleme anlayışında, izleyicinin göz hizası da dikkate alınmıştır.

Malzemenin doğal haliyle kullanılarak dışa yansıtılması, Süleymaniye’de kullanılan malzemenin kalitesiyle de bağlantılıdır. En kaliteli malzeme, dış görünüşün görkemli olmasını sağlamıştır.

Cephe düzenlenişi, plan şemasına bağlı olarak gelişmiştir. Merkezi kubbenin üç kademe halinde aşağıya doğru inmesi ve birinci kademedan itibaren devreye giren taşıyıcı sistemin, alt kısımlardaki duvarları düşey olarak bölümlere ayırması söz konusudur. Doğu ve batı cephelerinde, kubbeyi taşıyan payelerin cepheleri üçe böldüğü görülmektedir. Payelerin iki yanında kalan kısımlara giriş kapıları ve revaklar yerleştirilerek, düşey etki yatay eksenlerle dengelenmeye çalışılmıştır. Daha geniş bir alan kaplayan orta bölümlerde de, iki kat halindeki galeriler düşey-yatay dengesini kurmaktadır.

Düşey eksenlerle yaratılan bölüntülenme, masif duvarlar içine açılan sivri kemerler içine yerleştirilen üçlü pencere sıraları ile delinmiş, yoğun bir ışık-gölge etkisi yaratılmıştır. Dış galerilerin revaklarında, doluluk-boşluk ilişkisiyle, belli bir ritm vardır.

Dış cephe görünümünün etkileyici olduğu Kuzey cephesinde, taşıyıcı sistemin getirdiği bölüntülenme, son cemaat yeri ile kısmi olarak perdelenmiştir. Son cemaat yeri, kendi ritmini getirmiştir.

Yapı dış cepheleri arasında en az belirgin olanı, Güney cephesidir. Bu cephede, özellikle duvarlarda, bir masif etki söz konusudur.

3.4.6.1.Kuzey Cephesi

Caminin kuzey cephesi, üst örtü sistemi ve giriş kapısının önünde yer alan son cemaat yeri cephelerinden oluşmaktadır. **Resim 235**

Üst örtü sistemi, kademeler halinde aşağıya doğru inmektedir. İlk kademeyi, yapıya anıtsal görüntüsünü veren kubbe oluşturmaktadır.

Kubbenin dışı, kasnağındaki şişe dibi içlikli yuvarlak kemerli pencerelerin arasında kalan yüzeyler ve iki adet kubbe payandası kurşun levhalarla kaplıdır.

İkinci kademeyi, kubbe kasnağına kadar yükseltilmiş, kubbeyi taşıyan iki kuzey payesi ve bu payeler arasında kalan kuzey yarım kubbesi oluşturmaktadır. Kubbeyi taşıyan, küfeki taşından örülmüş sekizgen kesitli payeler, yarım kubbe kasnağı seviyesinde dışa taşkın kabartma bir silmeyle çevrilmiştir. Üzerleri, kurşunla kaplı yivli kubbelerle örtülüdür. Merkezlerinde altın yaldızlı birer alem yer alır.

Kuzey yarım kubbesi ve kasnağına açılmış olan yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli pencerelerin etrafındaki duvar yüzeyi, kurşun levhalarla kaplıdır.

Üçüncü kademeyi yan kanatları örten ilk kubbeler ve bunlar arasında yer alan çeyrek kubbeler oluşturmaktadır. Yan kanatları örten, kurşunla kaplı kubbelerin, sekizgen şeklindeki yüksek kasnakları, küfeki taşından örülmüştür.

Kuzey yarım kubbesinin altında yer alan iki çeyrek kubbe de kurşunla kaplanmıştır. Küfeki taşından örülmüş kasnaklardaki pencerelere şişe dibi içlikler yerleştirilmiştir.

Çeyrek kubbelerin arasına, iki kademe halinde küfeki taşından örülmüş düz duvar yerleştirilmiş, bu duvarlar, üst ve yanlardan dışa taşkın silmelerle çevrilmiştir. Ön tarafta yer alan duvarın üst kısmına, şişe dibi içlikli, dört adet yuvarlak pencere yerleştirilmiştir.

Dördüncü kademeyi, son cemaat yerini örten kubbeler ve son cemaat yeri revak cephesi oluşturmaktadır.

Örtü sisteminde kaplama malzemesi olarak kullanılan kurşun levhalar üzerindeki yivler, örttükları kısmın (merkezi kubbe, yarım ve çeyrek kubbeler, paye kubbeleri, yan kanatları ve son cemaat yerini örten kubbelerin) merkezinde

birleşecek şekilde düzenlenmiştir. Yan kanatları ve son cemaat yerini ve payeleri örten kubbelerin merkezinde birer adet, altın yaldızlı alem bulunmaktadır.

3.4.6.1.1. Son Cemaat Yeri

3.4.6.1.1.1.Son Cemaat Yeri Örtü Sistemi: Son cemaat yeri, dokuz kubbe ile örtülüdür. Giriş kapısının üzerini örten kubbe ve iki yanındaki birer adet kubbe, diğerlerinden daha büyük çaplı ve kasnakları, diğerlerinden daha yüksektir. Diğerlerinden bu şekilde ayrılan üç adet kubbenin, ortasındaki, giriş kapısını örten kubbe kasnağı, diğer ikisinin kasnağından yükseltilerek, oluşturulan dikdörtgen şeklindeki yüzeye, yazı yerleştirilmiştir.

Mermer üstüne kazıma tekniğiyle, altın yaldızlı celi sülüs hat ile, üç bölüm halindeki yazının, dikdörtgen şeklindeki çerçeve içindeki orta bölümünde, **Bakara Suresi'nin 236. Âyeti**¹²³, iki yanındaki, kare şeklindeki çerçeve içinde ise, Arapça yazı yer almaktadır.¹²⁴ **Resim 236**

Son cemaat yeri revakında, kubbe kasnaklarının altından, dışa taşkın bir saçak silmesi ve testere dişi motifli saçak bordürü geçmektedir. Bordürün altındaki kemer aynaları, küfeki taşından örülmüştür. Revak kubbelerini taşıyan kemerler, kırmızı ve beyaz renkli taşların dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliğiyle yapılmışlardır. Kemerlerin iç kenarlarından, dışa taşkın silmeli mermer bir bordür geçmektedir. Kemerler, giriş kapısı önündeki dördü pembe porfir, diğerleri beyaz mermer, mukarnas başlıklı, bronz bilezikli sütunlara oturmaktadır. **Resim 237**

Giriş kapısının önündeki revak kemeri, diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulmuştur.

¹²³ İ. Aydın YÜKSEL A.g.k. S. 576, Anlamı: Namazlara ve orta namaza devam edin, Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaza devam edin

¹²⁴ İ. Aydın YÜKSEL, A.g.k. S. 576, Anlamı: (sağ tarafta): Allah tebârek ve teâla dedi ki, (sol tarafta): Allah doğru söyler

Son Cemaat Yeri Revakı Kalem İşi Süsleme: Son cemaat yeri revakını taşıyan kubbelerin içlerine ve geçiş elemanları olan pandantiflerin yüzeyine sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır.

Giriş Kapısının Üzerindeki Kubbe: Giriş kapısının üzerinde yer alan kubbe, içten 32 dilimli yivlidir. Kubbenin içine sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Kubbenin merkezinde, siyah zemin üzerinde beyaz renk ile onaltı adet tığ motifi işlenmiştir. Merkezdeki motifin etrafına, beyaz zemin üzerinde kırmızı renk ile palmet motifleri yapılmıştır. Palmetlerin uçlarından çıkan ışınlar üzerinde, kubbenin her bir diliminde bir adet olmak üzere kubbe eteğine doğru genişleyen ve büyüyen, birbirine bağlı motifleri içeren bir süsleme yer almaktadır.

Bu motifler, siyah renkli ok başlı palmet şeklinde başlamakta, siyah baklava deseni şeklinde devam etmekte, iki ucu yıldız şeklinde düğümlü, dışı siyah konturlu içinde kırmızı palmet motifi olan oval madalyon şekline dönüşmekte, daha sonra dışı siyah konturlu palmet şeklindeki madalyon gelmektedir. Bu madalyonun içinde, iki ucunda palmet motifi bulunan ortadaki siyah zincir motifinin iki yanında kırmızı Çin bulutu motifleri yerleştirilmiştir. Bu madalyonun altında yer alan siyah yıldız şeklindeki düğüm motifinden sonra, yivlerin kubbe eteğindeki uçlarına siyah konturlu, içlerinde kırmızı palmet motiflerinin yer aldığı palmetlerle bitmektedir. Kubbe eteğindeki bu palmet motifleri birbirlerine, kırmızı rumillerle bağlanmış, yivlerin kenarlarına siyah ok başı motifleri yerleştirilmiştir.

Giriş kapısının üzerindeki kubbenin pandantiflerinde, alçıyla yapılmış mukarnas motifleri yer almaktadır. Mukarnasların kenarları ve içlerinden kırmızı ve siyah çizgiler geçirilerek geometrik yapıları vurgulanmış, kubbe eteğinden hemen sonraki üç adet mukarnasın sarkıtları, siyah zemin üzerine beyaz renk ile yıldız motifleriyle, kabara şeklinde boyanmıştır. Pandantiflerin duvarlarla birleştikleri noktalarda mukarnas uzantıları köşelere doğru kademelerle aşağı doğru inecek şekilde yerleştirilmiştir. **Resim 238**

Son cemaat yerini örten diğer sekiz kubbenin içinde aynı süsleme programı uygulanmıştır. Açık sarı renkle boyalı kubbelerin merkezlerine süsleme yapılmamış, yalnızca, eteklerine, siyah konturlu kırmızı renkli, ok başlı küçük ve büyük palmet motifleri dönüşümlü olarak sıralanmış, içlerine kırmızı zemin üzerine beyaz renkle rumiler dolgulanmıştır. Kubbe kasnaklarına alçı ile kabartma baklava desenleri yapılmış, bu desenlerin kenarları kırmızı ve siyah renkle konturlanmıştır. Pandantiflerin yüzeyi sarı renk ile boyanmış, bu yüzeylerin kenarları, iç taraftan siyah, dış taraftan kırmızı bir çizgiyle konturlanmıştır.

3.4.6.1.1.1.2. Son Cemaat Yeri Duvarı: Giriş kapısının iki yanında simetrik olarak düzenlenmiş olan bu duvar yüzeyi, küfeki taşından örülmüştür.

3.4.6.1.1.2.1. Ana Giriş Kapısı: Yapının kuzey duvarının ortasında yer alan ana giriş kapısı, beyaz mermerden yapılmıştır. Üstten ve iki yandan iç içe geçmiş dışa taşkın silindirik silmelerle çevrilidir. **Resim 239** Bu silmelerin oluşturduğu dikdörtgen çerçevenin üst kısmında, heykelsi denebilecek kadar zengin, üç boyutlu mukarnaslı kavsara yer almaktadır. Mukarnas kavsaranın üst kısmında, iki yanda birer adet ajurlu, altın yaldızlı kabara yerleştirilmiştir. Mukarnaslar, kapının ortasından geçen bir eksenin üzerinde ve iki yanında olmak üzere üç bölüm halindedir. Ortadaki bölümün sarkıtları kapı kitabesine kadar uzanmaktadır. İki yanda yer alan mukarnasların uç kısımlarında oluşan ara yüzeylerde, ikişer adet altın yaldızlı rozet yer almaktadır. **Resim 240-241**

Mukarnasların altında, yeşil porfir bordürle çevrili, dikdörtgen içerisinde, kapı kitabesinin **1. Bölümü**¹²⁵, yer almaktadır. Hasan Çelebi'nin eseri olan bu kitabe, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, altın varakla kaplı celi sülüs harflerle yazılmıştır. Kitabe, giriş kapısının sağ tarafındaki yan duvarın üst kısmında iki bölüm halinde¹²⁶;

¹²⁵ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 63-65, Birinci Bölüm (Anlamı): İlahi kudretle güçlü kulu, Allah'ın değerli halifesi, Kur'anın emriyle ve bunun hükümlerini dünyanın her tarafında geçerli kılan, aziz Allah'ın yardımıyla ve galip ordusuyla doğu ve batı ülkelerinin fatihi, dünya ülkelerinin sahibi, bütün insanların üzerinde Allah'ın gölgesi, Arap ve Acem sultanlarının sultanı.

¹²⁶ İkinci Bölüm (Anlamı): Saltanat kanunlarını yayan, Osmanlı hakanlarının onuncusu, Sultan oğlu Sultan Süleyman Han, Sultan Selimoğlu Sultan Bayezid oğlu Sultan Muhammed oğlu Sultan Murat

sol tarafındaki yan duvarın üst kısmında ise bir bölüm halinde¹²⁷ devam etmektedir.

Resim 240

Ana Giriş Kapısının üzerindeki kitabenin altında, mermerle kaplı duvar yüzeyi içine, yeşil ve beyaz taşların geçme tekniğiyle birleştirilmesinden oluşan basık yay kemerli kapı yer almaktadır. Beyaz mermer kapı sövesinin iç yüzlerinde, sövenin kemerle birleşme noktalarında, şadırvanın üst kısmında yer alan palmet motifleri, aynı teknikle (mermer üstüne kazıma) işlenmiştir.

Giriş kapısı, iki yandan kum saatli sütuncelerle sınırlanmıştır. Mukarnas kavsara ile örtülü eyvan şeklindeki kapı koridorunun iki yanında, kitabelerin altında duvara gömülü olarak iki adet mukarnas kavsaralı niş yer almaktadır.

Ana Giriş Kapısı Kanatları: Kündekâri tekniğiyle yapılan kapı, iki kanat şeklindedir. Kapı kanatları, üç tabla halinde düzenlenmiştir.

Dikdörtgen şeklindeki üst tablaların aynalarına, ahşap üstüne sedef kakma olarak, Hasan Çelebi'ye ait olan sülüs **yazı**¹²⁸ işlenmiştir. Yazının dışındaki çerçeve bölümüne, sedef ve abanoz çubukla çevrili plakalar yapıştırılmıştır.

Düşey bir dikdörtgen şeklindeki orta tabla üzerine, sonsuzluk ilkesine uygun olarak, geometrik yıldız geçme motifleri işlenmiştir. Tablanın ortasına, bir kabara yerleştirilmiş ve üzerine beşgen yıldız motifi, ahşap içine fildişi kakma tekniğiyle işlenmiştir. Orta tablanın üst ve alt kısımlarında üçer adet metal rozet yer alır. **Resim 242-243**

oğlu Sultan Muhammed, oğlu Sultan Bayezid oğlu Sultan Murat oğlu Sultan Orhan oğlu Sultan Osman

¹²⁷ Anlamı: Ki saltanat zinciri, zaman akışı içinde hala sürmekte ve atalarının ruhları cennette dolaşmaktadır. Halkın kendini ibadete verenleri ve namaza duranları, rüku ve secde edenleri için, Allah'a ibadetlerinde toplantı yeri olmak üzere, bu yüksek yapılı, eşsiz örnek olan olağanüstü nitelikli camii yaptırarak, yücelik ve kudret sahibine mülk ve melekut aleminin yaratıcısına yakınlaştı. Başlangıcı 957 yılı Cemadiyelevvel'in sonlarında, tamamlanması için 964 yılı Zilhicce'nin sonlarında idi. Bu yazıyı Ahmed el-Karahisari'nin oğlu Hasan yazmıştır

¹²⁸ Anlamı: Ey kapıları açan Allahım, bize hayırlı kapı aç

Yatay bir dikdörtgen şeklindeki alt tablanın ortasına, on kollu yıldız motifi ve bu motiften çıkan ışınların oluşturduğu geometrik süsleme yapılmıştır. Tablanın köşelerine, ortadaki motifin çeyrekleri yerleştirilmiştir. Ortadaki yıldız motifi ve etrafındaki parçaların içine, abanoz ve fildişi kakılmıştır. **Resim 244**

Orta ve alt tablalarda, künde-kârî tekniğini oluşturan parçalara, ahşap üstüne kazıma tekniğiyle, çifte rumilerden oluşan palmet motifleri yerleştirilmiştir. Tüm tablaların etrafı, meandr motifiyle süslüdür.¹²⁹

Sol kanada bitişik olan kapı binisinde, sedef, fildişi, abanoz, maun, gümüş tel ve şimşir malzeme ile kakma ve kaplama, palmet, rûmi, rozet gibi bitkisel desenler, **Resim 245**, altıgen, sekizgen, daire, kare, eşkenar dörtgen gibi geometrik şekiller içinde yazı vardır.

Giriş kapısının üzerindeki kilitler, çekme halkaları ve kayıtlarında, maden işçiliğinin en iyi örnekleri arasındadır.

Ana Giriş Kapısı Kilitleri: Her iki kanatta birer adet, uçları palmet şeklinde biten oval madalyon şeklindeki, tombaklı bakırdan yapılmış ajurlu kilitler yer alır. Madalyonların, ortasından geçen bir eksen üzerinde simetrik olarak kıvrık dallar üzerinde lotus, palmet ve rumiler ajur tekniğiyle işlenmiştir.

Giriş Kapısı Çekme Halkası : Bakırdan yapılmış olan çekme halkasının üzerine, kıvrık dallı rumilerden oluşan palmet motifleri, ajur ve tombak tekniğiyle işlenmiştir. Bu halkalar, kapı üzerine birer rozet ile sabitlenmiştir.

Giriş Kapısı Çekme Halkası Altılı Rozetleri: Ana Giriş Kapısı kanatlarında birer adet yer almaktadır. İki de aynı biçimde ancak farklı bitkisel desenedir. Bakırdan yapılmışlardır. Kazıma, ajur ve tombak tekniğiyle süslenmiştir. Dairesel biçimden gelişmiştir. Üst tarafı iri bir palmet şeklinde yukarı doğru uzatılmış,

¹²⁹ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. , s 36-40

kenarları yarıya kadar düz bırakılmışken, yarıdan aşağıda aynı tip dairesel bir rûmili desenin on iki kere tekrarlanmasıyla dilimli dairesel bir şekle dönüşmüştür. En aşağıda ortada ise, küçük bir palmet uzantı eklenmiştir. Yüzeyde, kıvrık dallar üzerindeki lotus, palmet ve rumiler, yatay ve düşey ekseninde simetrik olarak yerleştirilmiştir.¹³⁰ **Resim 46**

Ana Giriş Kapısı kanatlarındaki rozetler: Orta tablaların üst ve alt kısımlarında dörder adet rozet bulunur. Bakır üzerine tombak, kazıma ve ajur tekniğiyle süslenmiştir. Rozetlerin merkezinden çıkan, ajur tekniğiyle işlenmiş kıvrık dallı rumi-palmetlerin oluşturduğu beş yaprak şeklindedir.¹³¹ **Resim 247**

Ana Giriş Kapısı kanatları kuşakları: Bakırdan yapılmıştır. Ajur ve tombak tekniğiyle süslenmiştir. Ön ucu madalyon şeklindedir, kenarları dilimlendirilmiştir ve ajurlu yüzeyi, yatay ekseninde simetrik palmet ve rumilerle süslenmiştir. Boğumun kenarlarında iç bölümde iki delik damla şeklinde simetrik olarak yer alır.¹³²

3.4.6.1.1.2.2. Son Cemaat Yeri Duvar Yüzeyi :

Giriş kapısının iki yanındaki son cemaat yeri duvarı, bu bölümleri örten dörder adet kubbenin izdüşümü şeklinde duvar yüzeylerine bölünmüştür. **Resim 248-249**

Her bir kubbenin altındaki duvar bölümü, üst taraftan, iki renkli sivri kemerlerle sınırlanmıştır. Kemerlerin altındaki duvar yüzeyleri küfeki taşından örülmüştür. Giriş kapısının iki yanında yer alan ikişer kubbenin altındaki duvar yüzeyi ve köşelerde yer alan iki kubbenin duvar yüzeyi farklı ele alınmıştır.

Giriş kapısının iki yanındaki alan ikişer kubbenin altındaki duvar yüzeyinde, her kubbenin altında üstte ve altta birer adet olmak üzere iki adet dikdörtgen söveli

¹³⁰ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. S. 348

¹³¹ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. S. 348

¹³² Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. S. 349

pencere yer almaktadır. Üst sıradaki dikdörtgen pencereler, beyaz mermer sövelidir ve küfeki taşından yapılmış sivri kemerli alınlıkları vardır. Alınlıkların içleri boş bırakılmış, süsleme yapılmamıştır. Pencere sövesi ve alınlıkları, dışa taşkın bir silme ile çevrilidir.

Altta yer alan beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere, iç içe geçmiş, dışa taşkın silindirik silmelerle çevrilidir. Silmelerin üzerindeki dikdörtgen şeklindeki çini pencere alınlıkları yer almaktadır. **Resim 250-251**

Son cemaat yeri köşelerinde yer alan ikişer kubbenin altındaki duvar yüzeyinde, cami zemin seviyesinde birer adet beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Bu pencereler, iç içe geçmiş, dışa taşkın silindirik silmelerle çevrilidir. Silmelerin üzerindeki dikdörtgen şeklindeki çini pencere alınlıkları yer almaktadır.

Pencere üstlerindeki, dikdörtgen şeklindeki çini alınlıklarda, lacivert zemin üzerinde beyaz renkli sülüs yazı ile **Bakara Suresi'nin 255. Âyeti (Âyet-el Kürsi)**¹³³ ve **Fetih Suresi, 29. Âyeti**¹³⁴ yazılıdır. Bu yazıların Hattatı Hasan Çelebi'dir.

Çini alınlıklarda aynı kompozisyon uygulanmıştır. Alınlıkların içine, lacivert zeminli, oval kartuşlar yerleştirilmiştir. Ayetler, beyaz renkli Celî sülüs harflerle yazılmıştır. Firuze renkli bir kontur ile dikdörtgen şeklinde bir çerçeve içine alınan

¹³³ Allah'tan başka ilah yok. Hayy'dır O, sürekli diridir. Kayyum'dur O, kudretin kaynağıdır. Ne gaflet yaklaşır O'na, ne kendinden geçme, ne de uyku. Göklerde ne var, yerde ne varsa yalnız O'nundur. O'nun huzurunda bizzat O'nun izni olmadıkça kim şefaat edebilir? O insanların önden gönderdiklerini de bilir, arkada bıraktıklarını da. İnsanlar O'nun bilgisinden, bizzat kendisinin dilediği dışında, hiçbir şeyi kavrayıp kuşatamazlar. O'nun kürsüsü, gökleri ve yeri çepeçevre kuşatmıştır. Göklerin ve yerin korunması O'na hiç de zor gelmez. Aliyy'dir O, yüceliği sınırsızdır; Azim'dir O, büyüklüğü sınırsızdır. Yaşar Nuri Öztürk, S. 51

¹³⁴ Muhammed Allah'ın elçisidir. O'nun yanında bulunanların, kafirlere karşı şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler. Onların rüku ve secde ederek Allah'ın lütuf ve rızasını aradıklarını görürsün. Yüzlerinde secdelerin izinden nişanları vardır. Onların Tevrat'taki vasıfları ve İncil'deki vasıfları da şudur: Bir ekin gibidirler ki, filizini çıkardı, onu güçlendirdi, kalınlaştı, derken gövdesinin üstünde dikildi, ekincilerin hoşuna gider, onlara karşı kâfirleri de öfkelenendirir bir duruma geldi. Allah onlardan inanıp, iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükafat vaatmiştir. Zübeyde Cihan Özsayiner, S. 67

kartuşların köşelerine, beyaz zemin üzerinde kırmızı Çin bulutu motifleri işlenmiştir. Kartuşun etrafı, beyaz zemin üzerinde kıvrık dallı lacivert-kırmızı hançer yaprakları arasına yerleştirilmiş firuze-lacivert-kırmızı hatayi motiflerinden oluşan bir bordür ile çerçeve içine alınmıştır. Alınlığın üst kısmında, firuze ve kırmızı renkli minik palmet motiflerinin, lacivert-beyaz kıvrımlar arasındaki üç adet tepelik motifi arasına dönüşümlü olarak dizildiği bir bordürle sınırlıdır. **Resim 252**

Son cemaat yerine hareket veren, kapının iki yanından başlayarak, kemerlerin altında, dönüşümlü olarak küfeki taşından mihrap profilleri ve mihrapların yerleştirilmesidir. Mihrap profilleri, küfeki taşından yapılmış dışa taşkın dikdörtgen bir silmenin içine yerleştirilmiş bir mihrap siluetinden oluşmaktadır.

Küfeki taşına kazıma tekniğiyle yapılmış olan mihraplar, iç içe geçmiş dışa taşkın silmelerden oluşan dikdörtgen şeklindeki bir çerçeve içerisine alınmıştır. Dokuz sıra mukarnaslı kavsaranın beş yüzünün, kavsarayla birleşme noktasına, birer adet rozet işlenmiştir. **Resim 253**

Bu profiller ve mukarnaslar Mahmudpaşa ve Konya'lı iki usta tarafından yapılmıştır.¹³⁵

Son cemaat yerinin avlu revakının doğu ve batı kollarıyla birleşme noktalarındaki duvarlarda aynı düzenleme uygulanmıştır. Küfeki taşı ile kaplı duvarlara, üstte sivri kemerli, şişe dibi içlikli, altta beyaz mermer dikdörtgen söveli iki pencere yerleştirilmiştir. Alt sıradaki dikdörtgen pencerelerin yazı süslemeli çini alınlıkları vardır. **Resim 254**

3.4.6.1.2. Revak Örtü Sistemindeki Süsleme:

Dikdörtgen şeklindeki avluyu üç yönden saran revaklar, sivri kemerler üzerinde taşınan yirmi sekiz kubbeyle örtülüdür. Revak kubbelesinin dışı, kurşun

¹³⁵ Tanju CANTAY, A.g.k. S. 32

levhalarla kaplıdır ve merkezlerinde birer alem yer alır. Kubbeler, dışa taşkın silmeli sekizgen kasnaklar üzerine oturtulmuştur. Kasnakların altından, küfeki taşından, testere dişi motifli bir silme geçerek, saçak seviyesini işaret etmektedir.

Revak kubbelerini taşıyan sivri kemerler, kırmızı ve beyaz taşlar dönüşümlü olarak dizilerek örülmüştür. Kemer köşe yüzeyleri, küfeki taşından örülmüş duvar şeklindedir. Kemerlerin iç tarafından, dışa taşkın mermer bir silme geçerek, kemerlerin sivri formunu vurgulamaktadır. Kuzey avlu kapısının önündeki revak kemerleri, mukarnas başlıklı, bronz bilezikli iki adet pembe porfir sütuna, diğerleri ise, beyaz mermer sütunlara oturmaktadır.

Ana Giriş Kapısıyla aynı eksen üzerindeki Kuzey Avlu kapısının önündeki ve iki yanındaki revak kemerleri, diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulmuştur.

Kuzey avlu kapısının önündeki kubbenin kasnağı, iki yanındaki kubbe kasnaklarından dışa taşkın dikdörtgen şeklinde bir kademe daha yükseltilmiş, ortaya çıkan yüzeye, yeşil porfir bir bordürle çevrili dikdörtgen şeklindeki levha üzerinde, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, altın yaldızlı celi sülüs hat yerleştirilmiştir. **Resim 259**

Ortada yer alan dikdörtgen şeklindeki levhada, **Me'aric Suresi'nin 35. Âyeti** yazılıdır. İki yanda yer alan kare bölümlerde, ana giriş kapısının iki yanında yer alan yazılar tekrarlanmıştır.¹³⁶ Hattatı Hasan Çelebi'dir. **Resim 260**

Kuzey Avlu Kapısının önündeki revak, karşısındaki, Ana Giriş Kapısı'nın önündeki son cemaat yeri revakıyla, doğu ve batı revakı da birbiriyle simetrik olarak düzenlenmiştir. Birbirine bakan bu cephelerde varolan simetri, hem yapının ana eksenini olan mihrap eksenini vurgulamakta, hem de avluyu saran, görsel olarak çevreleyen ve dış mekandan ayıran bir özellik taşımaktadır.

¹³⁶ İ. Aydın YÜKSEL, A.g.k. S. 576, Me'aric Suresi: Anlamı: İşte bunlar cennette ağırlanır. (sağ tarafta): Allah tebârek ve teâla dedi ki, (sol tarafta): Allah doğru söyler

Revak Kubbelerinin İç Süslemesi: Revak Kubelerinin içine, **sıva üstüne kalem işi ve malakâri** tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Burada, üç ayrı süsleme programı uygulanmıştır. Birinci program, doğu, batı ve kuzey avlu kapılarını örten kubbelerin içine uygulanmıştır. İkinci program, kuzey avlu kapısının iki yanında yer alan iki kubbenin içine uygulanmıştır. Üçüncü program ise, geri kalan revak kubbelerinin içine uygulanmıştır.

Birinci program: Doğu, batı ve kuzey avlu avlu kapılarının üzerini örten kubbelerin içine aynı süsleme programı, küçük değişikliklerle uygulanmıştır. Kubbe içleri sarı renkle boyanmış, merkezlerine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, yıldız motifli süsleme yapılmıştır. **Resim 255**

Kuzey avlu kapısının kubbesi: Merkezine, siyah zemin üzerine beyaz renk ile sekizgen yıldız motifi işlenmiş, bu motiften çıkan ışıklardan, sekizgenin köşelerinde yarım sekizgen motifleri oluşturulmuştur. Bu motif, kırmızı bir şeritle konturlanmış, tüm süsleme, dış tarafta yer alan, küçük ve büyük kırmızı palmet motiflerinin dönüşümlü olarak yerleştirildiği bir bordürle çevrelenmiştir.

Doğu avlu kapısının kubbesi: Merkezine, siyah zemin üzerine beyaz renk ile altıgen yıldız motifi işlenmiş, bu motiften çıkan ışıklardan, kenarlarda çeyrek altıgen motifleri oluşturulmuştur. Bu motif, kırmızı bir şeritle sekizgen şeklinde konturlanmış, sekizgenin dışına, siyah zemin üzerine beyaz meandr motiflerinin yer aldığı bir bordür yerleştirilmiştir. Tüm süsleme, dış tarafta yer alan, küçük ve büyük kırmızı palmet motiflerinin dönüşümlü olarak yerleştirildiği bir bordürle çevrelenmiştir. **Resim 256**

Batı avlu kapısının kubbesi: Merkeze, siyah zemin üzerine beyaz renk ile on köşeli yıldız motifi işlenmiş, bu motiften çıkan ışıklardan, kenarlarda beş köşeli yıldız motifleri oluşturulmuştur. Bu motif, beyaz bir şeritle ongen şeklinde konturlanmış, ongenin dışına, kırmızı altıgenlerden oluşan bir bordür yerleştirilmiştir. Tüm süsleme, dış tarafta yer alan, küçük ve büyük kırmızı palmet motiflerinin dönüşümlü olarak yerleştirildiği bir bordürle çevrelenmiştir.

Kubbe Eteği ve Pandantifler: Bu üç kubbenin eteğinde ve pandantiflerinde aynı süsleme uygulanmıştır. Kubbe eteğine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle siyah konturlu küçük ve büyük palmet motifleri dönüşümlü olarak sıralanmış, içlerine kırmızı zemin üzerine beyaz renkle rumiler dolgulanmıştır. Bu süsleme, kalın bir kırmızı şeritle alttan sınırlanmıştır. Kubbe kasnaklarına alçıdan baklava desenleri yapılmış, kenarları kırmızı ve siyah çizgilerle konturlanmıştır. Bu desenlerin üst kısmında ortaya çıkan üçgenlerin üçgenlerin kenar çizgileri, kırmızı ve siyah renkle konturlanmış, ortalarına, içlerinde beyaz yapraklar bulunan kırmızı rozet şeklinde süslemeler yapılmıştır. Kubbe kasnaklarının alt tarafındaki üçgenlerin içine malakâri tekniğiyle, siyah zemin üzerinde beyaz rumi motifleri işlenmiştir.

Pendantifler, sarı renk ile boyanmış, kenarları, içten ince siyah, dıştan daha kalın kırmızı bir çizgiyle konturlanmış; üzerlerine, dışa taşkın alçı bir silme ile pendantif formunu daha küçük boyutlu olarak tekrarlayan, uçlarında palmet motifi bulunan birer üçgen yerleştirilmiştir. Üçgenlerin içine, siyah zemin üzerine beyaz renk ile, **malakâri** tekniğiyle, pendantifin ortasından geçen ve yere doğru uzanan eksene göre simetrik olarak, rumi ve palmet motifleri yapılmıştır. Üçgenlerin uçlarındaki palmetlerin içine aynı teknikle rumiler işlenmiştir. Pendantiflerin merkezine, birer adet kırmızı kabara yerleştirilmiştir. **Resim 256**

İkinci Program: Kuzey avlu kapısının iki yanındaki kubbelerde uygulanmıştır.

Kuzey avlu kapısının iki yanında yer alan kubbelerin merkezine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, sekizgen formlu bir süsleme yapılmıştır. Siyah zemin üzerine beyaz renk ile sekizgen yıldız motifi işlenmiştir. Bu motif, siyah zemin üzerinde beyaz meandr motifleri olan sekizgen, dar bir bordürle çevrelenmiştir. Bu süsleme, en dışta, kırmızı palmetlerden bir bordürle sekizgen formunda çerçevelenmiştir.

Kubbelerin eteğine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle siyah konturlu küçük ve büyük palmet motifleri dönüşümlü olarak sıralanmış, içlerine kırmızı zemin üzerine

beyaz renkle rumiler dolgulanmıştır. Bu süsleme, kalın bir kırmızı şeritle alttan sınırlanmıştır.

Sarı renk ile boyalı kubbe pandantiflerinin her birinin merkezine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yuvarlak madalyon motifleri yerleştirilmiştir. Bu madalyonların içine, siyah zemin üzerinde beyaz renk ile merkezden çıkan dörtlü rumiler yerleştirilmiş, madalyonların kenarları beyaz rumilerle dolgulanmıştır. Madalyonların dışına, kırmızı renkli palmet motiflerinden oluşan bir bordür yerleştirilmiştir. Pandantiflerin kenarları, içten ince siyah, dıştan daha kalın kırmızı bir çizgiyle konturlanmıştır. Pandantiflerin merkezine, birer adet kırmızı kabara konmuştur.

Bu kubbelerin taşıyıcı kemerleri, yanlardaki daha alçak kubbelerle uyum sağlayabilmek için, iç içe iki kemerden oluşmaktadır. Bu kemerler, diğer kemerler gibi iki renkli taş işçiliğine sahip değildir. Tamamen küfeki taşından yapılmışlardır.

Resim 257

Üçüncü Program: Geri kalan revak kubbelerinde uygulanmıştır.

Diğer revak kubbelerinin tümünün içinde aynı süsleme programı kullanılmıştır. Revak kubbelerinde, son cemaat yeri yan kubbelerindeki süsleme uygulanmıştır. Açık sarı renkle boyalı kubbelerin merkezlerine süsleme yapılmamış, yalnızca, eteklerine, siyah konturlu kırmızı renkli, ok başlı küçük ve büyük palmet motifleri dönüşümlü olarak sıralanmış, içlerine kırmızı zemin üzerine beyaz renkle rumiler dolgulanmıştır. Kubbe kasnaklarına alçı ile kabartma baklava desenleri yapılmış, bu desenlerin kenarları kırmızı ve siyah renkle konturlanmıştır. Pandantiflerin yüzeyi sarı renk ile boyanmış, bu yüzeylerin kenarları, iç taraftan siyah, dış taraftan kırmızı bir çizgiyle konturlanmıştır.

Revak İç Duvarları: Revak iç duvarlarında, her kubbenin altına denk gelecek şekilde iki sıra halinde pencere açılmıştır. Üst sıradaki pencereler, sivri kemerli ve

şişe dibi içliklidir. Alttakiler ise, dışa taşkın kabartma silmeli küfeki taşı çerçeveler içinde, beyaz mermerden dikdörtgen sövelidirler.

Tüm alt sıra pencerelerinin çift kanatlı ahşap kapakları vardır. Bütün pencere kapaklarında aynı düzenleme uygulanmıştır. Kapak yüzeyi, üç bölüme ayrılmış, üstteki ilk bölümde iç içe geçmiş dairelerden oluşan, orta ve alt bölümlerde ise, dikdörtgenlerin karelerin etrafında yatay ve dikey olarak yerleştirilmesinden oluşan geometrik bir süsleme yapılmıştır.

Revakların doğu ve batıda yer alan kollarının **Resim 258** son cemaat yeri revakıyla birleşme noktasında Doğu ve Batı Avlu Kapıları, kuzey kolunun ortasında ise, Kuzey Avlu Kapısı yer almaktadır

Doğu ve Batı Avlu Giriş Kapıları, aynı eksen üzerinde yer almaktadır ve aynı şekilde süslenmiştir. Küfeki taşından, dışa taşkın dikdörtgen bir silme içine açılmış sivri kemer içinde basık yay kemerli giriş kapıları yer almaktadır.

Kuzey Avlu Kapısı, küfeki taşından örülmüş duvar yüzeyine açılmıştır. Kapı, dışa taşkın silmeli mermer bir bordürle dikdörtgen şeklinde bir çerçeve içine alınmıştır. Üst kısımda, pembe porfirten yatay bir dikdörtgen çerçeve içinde mavi zemin üzerine, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, altın yaldızlı celi sülüs hat ile, Hasan Çelebi'nin eseri olan, **Kelime-i Tevhid** yazılmıştır. **Resim 261**

Yazının altındaki dikdörtgen içine, sivri kemerli eyvan şeklinde kapı nişi açılmış, eyvanın içi beyaz mermer ile kaplanmıştır. Kapının içinde basık yay kemerli giriş yer almaktadır.

Kapı sövesinin iki yanında, küfeki taşından örülmüş duvar üzerine oyularak yapılmış, iki adet mihrap nişi yer almaktadır. Beş sıra mukarnaslı kavsaranın altındaki nişler üç yüzlüdür.

Avlu Zemin Kaplaması: Revak sütunlarının oturduğu mermer kaplı yüksek platform, avlu zemininden yaklaşık yarım metre daha yüksektir. Bu yükseklik farkı, doğu, batı ve kuzey avlu duvarlarına açılan giriş kapılarının önünde kesintiye uğramaktadır. Kapıların önündeki zemin, avlu zeminiyle aynı seviyededir. Böylece, revaklar ve avlunun farklı hiyerarşik öneme sahip oldukları vurgulanmıştır.

Avlu zemini, beyaz mermer ile kaplıdır. Beyaz mermer levhaların içine, kakma tekniğiyle yerleştirilen pembe, vişne çürüğü ve yeşil somaki şeritlerle, dikdörtgen çerçeveler yapılmıştır. Avluda beyaz mermer levhalar arasına konan bu renkli şeritler şeklindeki levhaların, düz beyaz rengin egemenliğini kırmak için estetik amaçlı yerleştirildiği düşünülmektedir. Bu tür renkli taş işçiliği, Mısır'ın fethinden sonra, Mısır'dan gelen ustalar ve malzemelerle Osmanlı sanatına giren Memlûk etkisine işaret etmektedir.¹³⁷

Giriş kapısı ve aynı ekseninde bulunan kuzey avlu kapısının önündeki zeminde, H. Egli tarafından “Mandala” olarak adlandırılan motif yer almaktadır. Mandala kare içine dairenin yerleştirilmesi ve köşelere birer küçük dairenin yer aldığı motiftir. Burada, kırmızı porfir bir bordürle sınırları çizilen kare içine, kırmızı porfir ve beyaz mermer birer halka ile çevrili pembe porfir daire yerleştirilmesiyle oluşmaktadır. Karenin köşeleri beyaz mermer ile kaplanmış, ortalarına birer adet küçük pembe porfir daire yerleştirilmiştir. **Resim 262** . Bu motifin, Bizans yapılarında yer alan ve taç giyme törenlerinde İmparator'un tahtının konacağı yeri vurgulayan “omphalion” motifine benzerliği de dikkat çekicidir.¹³⁸ Bu motifin çapının,(2.64), kubbe çapının 1/10'u boyutunda olmasının özel bir anlamı olduğu, kubbe çapının yapıda birim modül olarak kullanılan 0.55 m. nin 48 katı olmasının Kur'an -ı Kerim'in 48. Suresi (Fetih Suresi) ile ilgisi ile açıklanmaktadır.¹³⁹

3.4.6.1.3. Şadırvan: Avlunun ortasında yer alan, dikdörtgen planlı beyaz mermer şadırvan, abdest almak için yapılmıştır. Tarihi kaynaklarda, suyun

¹³⁷ Ömür BAKIRER, Süleymaniye Camii İç Avlusunda Zemin Kaplaması, MSÜ, S. 46

¹³⁸ Ömür BAKIRER, a.g.m. S. 47

¹³⁹ Tanju CANTAY, XVI. Yüzyıl Türk Mimarisinde Bazı Tasarım ve Çizim Esasları, II. Uluslar arası Türk-İslam bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İstanbul 1986, S. 57

tavandan iki çanağa döküldüğü ve mermer şebekelerinin olduğu, sağladığı ses ve görüntüyle ziyaret eden Türk ve yabancı ziyaretçileri büyülediği anlatılmaktadır. Çanaklar ve mermer şebekeler günümüze gelememiştir. **Resim 263**

Şadırvanın, kuzey ve güney yüzünde, üç adet, doğu ve batı kenarlarında ise iki adet Bursa kemeri yer almaktadır. Kemerler, üç yönden dışa taşkın silmelerle çevrilidir. Kemerlerin üst tarafında orijinal olmayan metal şebekeler yer almaktadır. Alt tarafında ise, mermer bir parmaklık yer almaktadır. Kemerlerin altındaki mermer yüzeyler, düşey olarak yerleştirilmiş dikdörtgenlere bölünmüştür.

Şadırvanın saçak kısmında, mermer üstüne kazıma tekniğiyle iki sıra halinde palmet motifi işlenmiştir. Üst sıradaki palmet motifleri, üç yapraktan oluşmaktadır. Bu yaprakların arasında yer alan alt sıradaki palmetlerin içleri rumilerle dolguludur.

Şadırvan tavanında yer alan süsleme, ortada iki adet ondört kollu yıldız motifi ile iki yanda bu motifin yarımından oluşan geometrik yıldız geçme kompozisyonu şeklindedir.

3.4.6.2. Doğu Cephesi.

Caminin doğu cephesi, üst örtü ve doğu duvarı olmak üzere iki bölüm halindedir. Üst örtü sistemi, kademeler halinde aşağıya doğru inmektedir. **Resim 264**

En üst kademede, dışı kurşun ile kaplı merkezi kubbe yer almaktadır. Kubbe kasnağına eşit uzaklıklarla dört adet kubbe payandası yerleştirilmiştir. Kasnağın içine açılan yuvarlak kemerli pencereler arasındaki duvar yüzeyleri ve kubbe payandalarının dışı, kurşun levhalarla kaplıdır.

Kubbeyi taşıyan, küfeki taşından örülmüş, sekizgen kesitli, üzeri yivli kubbeciklerle örtülü kuzeydoğu ve güneydoğu payeleri, merkezi kubbenin kasnağına kadar yükseltilmiştir. Bu kısımdan aşağıya doğru, üç basamak halinde kademelenme söz konusudur. Her bir basamağın saçak seviyesi, dış taşkın bir silme ile

vurgulanmış, üçüncü basamakta, doğu kanadını destekleyen duvar payesi şeklini almış; üzerleri sekizgen kasnaklı, yivli kubbeciklerle örtülmüştür. Kurşun ile kaplı kubbeciklerin merkezine birer adet alem yerleştirilmiştir. Kubbelerin altındaki paye gövdesi, dışa taşkın bir silme ile kesilerek, alt kısımdan (görsel olarak) ayrılmış, her bir cepheye, dikdörtgen şeklinde beyaz mermer söveli, demir parmaklıklı birer adet pencere açılmıştır. Bu payeler, doğu duvarını, düşey olarak üç kısma bölmektedir.

Kubbeyi taşıyan payeler arasına atılmış olan geniş, sivri kemer, küfeki taşından örülmüş duvar yüzeyinden dışa taşkın olarak ele alınmıştır. Kemer yüzeyine açılan pencereler, doğu yan galerisini örten kubbelerin arkasında kalmaktadır.

İkinci kademeyi, doğu yan kanadını örten kubbeler oluşturmaktadır. Yan kanadı örten beş adet kubbeden, iki uçta yer alanları, payandalarla diğer kubbelerden ayrılmaktadır. Küfeki taşından örülmüş sekizgen kasnaklı bu kubbelerin üzeri, dikdörtgen şeklindeki kurşun levhalarla kaplıdır ve merkezlerinde birer alem yer alır.

Üçüncü kademeyi, doğu duvarı oluşturmaktadır. Duvar payeleriyle üç bölüme ayrılan bu duvarın, güney ve kuzey ucunda yer alan iki bölümü, simetrik olarak düzenlenmiştir. Doğu duvarının üst sınırını, kubbe kasnaklarının duvarla birleşme noktasında başlayan, parmaklık şeklindeki taş korkuluk oluşturmaktadır.

Simetrik olan bu bölümlerde, korkuluğun altından itibaren, küfeki taşından örülmüş duvar yüzeyine, eyvan şeklinde, oldukça derin bir sivri kemer yerleştirilmiştir. Sivri kemerin iki yanında birer adet yağmur oluğu vardır.

Kemerin arkasında kalan duvar yüzeyine, ortadaki daha geniş ve yüksek, yanlardakiler birbirine eşit boyutlarda, sivri kemerli, şişe dibi içlikli üç adet pencere yerleştirilmiştir. Pencerelerin altında, üç adet kubbe ile örtülü revak bölümü yer almaktadır.

Doğu yan kanadının güney ucundaki kubbenin altına, Hünkâr Mahfili dış revakı, kuzey ucundaki kubbenin altına ise, Doğu Giriş Kapısı Revakı yerleştirilmiştir.

Dış revaklar, ortadakiler daha geniş ve yüksek, yanlardakiler eşit boyutlu olmak üzere üç adet kubbe ile örtülü gibi görünmekle birlikte, iç taraftan bakıldığında, yalnızca ortada yer alan büyük çaplı olanın kubbe ile örtülü olduğu görülmektedir. Yanlardaki iki bölüm iç taraftan aynalı tonoz ile örtülüdür.

Kubbeler, dikdörtgen şeklindeki kurşun levhalarla kaplıdır. Bu levhalar, kubbe merkezindeki alemlerde birleşmektedir. Kubbelerin altıgen kasnakları dışa taşkın silmelerle çevrilidir.

Süleymaniye'deki dış galeriler, doğu ve batı cephesinde, iki kat halinde yükselmektedir. Bu galeriler, Goodwin tarafından, İtalyan Rönesans mimarisine benzetilmekte ve caminin cephelerine yeni bir önem ve kemer sıralamasının getirdiği kendine özgü bir ritim kazandırdığını belirtmektedir.¹⁴⁰

3.4.6.2.1.Hünkâr Mahfili Revakı:

Hünkâr Mahfili revakı, dış görünüş olarak, Doğu cephesine açılmış bir giriş kapısı revakı gibi düzenlenmiştir, ancak bu durum yanıltıcıdır. Bu revakın altına, iç mekana ulaşacak bir kapı açılmamıştır. Cephenin simetrik görünmesi için böyle bir düzenlemeye gidilmiştir. **Resim 265**

Hünkâr Mahfili revakına, dış avludan, beş adet mermer basamak çıkılarak ulaşılmaktadır. Revakı taşıyan, ortadaki daha geniş, yanlardakiler eşit boyutlu olan üç adet sivri kemer, pembe ve beyaz taşların dönüşümlü olarak dizildiği iki renkli taş işçiliğiyle oluşturulmuştur ve mukarnas başlıklı, bronz bilezikli iki mermer sütun ile

¹⁴⁰ Godfrey GOODWIN, Sinan, S. 37

taşınmaktadır. Kemer kilit taşlarına, mermer üstüne kazıma tekniğiyle birer adet rozet yerleştirilmiştir.

Kemer köşe yüzeyleri, üst taraftan, dışa taşkın bir saçak silmesiyle sınırlandırılmıştır. Bu kısım, küfeki taşından örülmüş, ortalarına, kakma tekniğiyle birer adet pembe porfir diskler yerleştirilmiştir.

Revakı taşıyan sütunların arasına, mermer şebekeler ve basık yay kemerli bir dış kapı yerleştirilerek, bu kısma giriş zorlaştırılmış ve farklılığı vurgulanmıştır. Revakın orta ve sol bölümüne, kesişen onikigenlerden oluşan geometrik şebekeli mermer korkuluk levhası yerleştirilmiştir. Sağ tarafa, kemerin altında, dikdörtgen mermer söve içinde basık yay kemerli dış kapı yer almaktadır. Kapının sağ tarafındaki yüzeye, korkuluklarda yer alan onikigen motifinden bir sıra, düşey olarak yerleştirilmiştir. Mermer korkulukların ve basık yay kemerli dış kapının üst kısmına, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, lotus- palmet motiflerinden oluşan bir bordür işlenmiştir.

Hünkâr Mahfili Revakının örten kubbenin ve pandantiflerinin içine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Bugün çoğu dökülmüş halde olan sıvalar nedeniyle, motifler ve kompozisyon ancak kısmi olarak anlaşılabilir. **Resim 266**

Kubbe merkezine, yuvarlak bir madalyon yerleştirilmiştir. Lacivert zemin üzerine, beyaz renkli, üzeri çiçekli kıvrık dallar ve sarı renkli rumilerin, karmaşık bir şekilde birbirine geçtiği bir kompozisyon işlenmiştir. Madalyonun merkezindeki papatya motifinden çıkan rumiler, üç yaprak şeklinde birleşmiş, bu yaprakların içine, beyaz renkli hatayiler yerleştirilmiştir. Bu süsleme, kırmızı renkli, ok başlı palmet motiflerinden bir bordürle çevrelenmiştir.

Kubbe merkezinden çıkan ışınlar üzerine yerleştirilmiş, ok başlı, uçları düğümlü, kırmızı ve mavi zeminli palmet şeklindeki madalyonlar, kubbe eteğindeki

ok başlı palmet motifleriyle birleşmektedir. Madalyonların içleri, rumi ve hatayilerle dolguludur.

Pendantiflerde yine kısmi olarak günümüze gelebilmiş olan süslemede, lacivert zemin üzerinde, beyaz renkli rumiler, kıvrık dallar üzerindeki çiçekler ve palmet motifleri, pendantiflerin uçlarından, merkezine doğru yerleştirilmiştir. Pendantiflerin merkezine, rumilerle, dört yapraklı rozet motifi işlenmiş, iç kısımdaki kırmızı zemin üzerine beyaz renkle kıvrık dallar üzerinde hatayi motifleri yerleştirilmiştir. Pendantiflerin dış kenarları, alçı bir silme ile vurgulanmış, doğu duvarına birleşme noktalarında yine alçı ile oluşturulmuş dar kemer köşe yüzeyine, yeşil renkli zemin üzerinde, sarmal şeklindeki beyaz renkli kıvrık dallı rumilerin arasına, sarı zemin üzerinde beyaz renkli hatayiler yerleştirilmiştir. **Resim 267**

Revak kemer köşe yüzeylerinin iç tarafına yapılan, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süslemenin, yine çoğu dökülmüş sıvalar nedeniyle, motif ve kompozisyonu ancak kısmi olarak anlaşılabilir. **Resim 268** Kemer kilit taşlarına, mermer üstüne kazıma tekniğiyle birer adet rozet yerleştirilmiştir.

Kemer köşe yüzeylerinin, birleşme noktalarından geçen, kenarları altın yaldızlı bordür içinde, yeşil zemin üzerinde beyaz renkli iki iplik rumilerden oluşan palmet-düğüm motifi görülmektedir. Bordürlerin kesişme noktasında oluşan üçgen yüzeye, altın yaldızla, yarım palmet motifi işlenmiştir. Merkezden çıkan beyaz renkli rumilerin iç kısımda mavi, palmetin uçlarına doğru yeşil renkli zeminde yer aldığı, rumilerin birleşmesinden oluşan palmet motiflerinin içlerinin kırmızı renkle dolgalandığı bir kompozisyon işlenmiştir.

Hünkâr Mahfili Revakının iki yanındaki aynalı tonozun merkezine yapılan süslemenin çok azı günümüze gelebilmiştir. Kalan izlerden, aynalı tonozun merkezinin alçı bir çerçeveye vurgulandığı, bu çerçevenin dışına, sarı zemin üzerinde kırmızı renkli palmet motiflerinin işlendiği anlaşılmaktadır.

Hünkâr Mahfili revakı iç duvarı, küfeki taşı ile kapılıdır. Bu duvara, beyaz mermer söveli, iki adet dikdörtgen pencere açılmıştır. Revakın güney duvarına, yuvarlak kemerli bir kapı açılarak, türbelere geçiş sağlanmıştır. Bu kapı, bugün demir parmaklık ile kapatılmıştır.

3.4.6.2.2.Doğu Giriş Kapısı Revakı:

Hünkâr Mahfili revakıyla simetriktir. Dış avludan, beş adet mermer basamak çıkılarak ulaşılmaktadır. Ancak burada, mermer şebekeli korkuluklar ve dış kapı yer almamaktadır.

Revakı taşıyan, pembe-beyaz renkli taşların dönüşümlü dizilmesinden oluşan sivri kemerlerin, köşe yüzeyleri, üst taraftan, dışa taşkın bir saçak silmesiyle sınırlandırılmıştır. Bu kısım, küfeki taşından örülmüş, ortalarına, kakma tekniğiyle birer adet pembe porfir diskler yerleştirilmiştir. Kemer kilit taşlarına, mermer üstüne kazıma tekniğiyle birer adet rozet vardır..

Revakları taşıyan mukarnas başlıklı, bronz bilezikli iki adet yeşil porfir sütun, kapı zemininden yükseltilmiş platformlara oturmaktadır. Platformlar, beyaz mermer ile kaplanmış, ortalarına, giriş kapısının önündeki “mandala” motifi, beyaz mermer içine kakma olarak pembe porfirden oluşan bir çember yerleştirilmiştir. Sütun kaidelerinin ön yüzüne, mermer üstüne kazıma tekniğiyle birer adet selvi motifi işlenmiştir.

Doğu Giriş Kapısı Revakı Kubbe ve Tonzlarının Süslemesi: Ortada yer alan kubbenin ve yanlardaki aynalı tonozların içine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılan süsleme, son cemaat yeri yan revaklarındaki süslemeyle aynı özellikleri taşımaktadır. Kubbenin içi sarı renkle boyanmış, kubbe eteğinde, siyah konturlarla çizilmiş, kırmızı zemin üzerine beyaz rumi dolgulu ok başlı palmet motiflerinin büyük ve küçük olarak alternatif olarak dizilmesinden oluşan bir bordür yerleştirilmiştir. Kubbe pandantifleri, kenarları, kırmızı-siyah çizgilerle belirlenmiş olan baklava motifleriyle süslüdür.

Aynalı tonozların içindeki dikdörtgen “ayna”nın içinde, dıştan ve içten iki kırmızı çizgiyle çerçevelenmiş bir bordür yer almaktadır. Bu bordürde, sarı zemin üzerine kıvrık dallı siyah renkli rumilerden oluşan bir süsleme yer almaktadır. Bu bordür, dış tarafından, kırmızı palmet motifleriyle çevrilidir. Aynalı tonozun dış kenarları kırmızı palmet motifleriyle çevrilidir. **Resim 269**

Doğu Giriş Kapısının İç Duvarı: Örtü sisteminin izdüşümü şeklinde, kubbenin altına giriş kapısı, iki yanına ise, beyaz mermer söveli iki adet dikdörtgen pencere açılmıştır. Doğu revakını iki yandan sınırlayan sağ ve sol duvarlara, küfeki taşına kazıma şeklinde mihrap nişleri işlenmiştir

3.4.6.2.3.Doğu Giriş Kapısı:

Küfeki taşından bir silme ile dikdörtgen şeklinde bir çerçeve içine alınmıştır.

Resim 270

Kapı silmesi ve kubbe kasnağı arasında, dar bir bordür halindeki beyaz mermer levha üzerine, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, rumi ve palmet motifleri işlenmiştir. **Resim 271**. Bu bordürün altında, yeşil porfirden dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış yazı yer alır. Mermer üstüne kazıma tekniğiyle, koyu yeşil zemin üzerinde altın yaldızlı celi sülüs hat ile **En’am Suresi’nin 54. Âyeti**¹⁴¹ yazılıdır. Bu yazı Hasan Çelebi’nin eseridir.

Yazı levhasının altında basık yay kemerli kapı sövesi yer alır.

Doğu Giriş Kapısı Ahşap kanatları: Kündekâri tekniğiyle yapılmış olan kapı kanatları, üç tablaya bölünmüş **Resim 272**, yatay dikdörtgen şeklindeki üst tablada, altıgen motiflerinden oluşan bir çerçeve içine, ahşap üstüne kazıma tekniğiyle, **Arâf Suresi’nin 89. Ayeti**¹⁴² yazılmıştır. **Resim 273**

¹⁴¹ Selâm Size! Rabbiniz, benliği üzerine rahmeti yazmıştır.

¹⁴² Zübeyde Cihan ÖZSAYINER,A.g.e. S. 62 Anlamı: Ey Rabbimiz, bizimle kavmimizin arasındaki işi, gerçekle açığa çıkar. Muhakkak ki sen gerçekleri açığa çıkaranların en iyisisin.

Orta tablada on ışınli geometrik yıldız geçme motifi yer almaktadır. Kōşelerde bu motifin çeyrekleri, arada kalan yūzeyde ise, beşgenler yer almaktadır. **Resim273.** Ūst ve orta tablaları çevreleyen bordürlerde ve iç kısımlarda, gūmūş tel, fildişi ve abanoz kakma sūsleme yer almaktadır.¹⁴³

Daha ōnceden yapılan araştırmalarda, alt tablanın merkezine on ışınli geometrik yıldız geçme motifinin, kōşelerine ise, bu motifin eyreklerinin, kaydırılmış eksenlerde sonsuzluk anlayışına gōre yerleştirildiği belirtilmiştir.¹⁴⁴ Ancak, bugūn bu iki tabla da kayıptır. Bu tablaların yeri, sol kanatta, metal bir levha, sađ kanatta ise, bir tahta ile kapatılarak, kapının orijinal gōrūntüsü bozulmuştur. Ayrıca, kapı kilitleri de kayıptır.

Daha ōnceki çalıřmalarda Dođu Giriř Kapısı Kilidi, “bakırdan yapılmıř, kazıma, ajur ve tombak tekniđiyle sūslenmiřtir. Kilit kapı ūzerine dūřey yerleřtirilmıř bir dikdōrtgen řeklinindedir. Alt ve ūst kenarları, dıřa dođru dilimli kemerler gibi açılır ve iri bir palmet řeklinde bitmektedir. Kilit yūzeyinde, yatay ve dūřey eksenlerde kıvrık dallar ūzerinde lotus, palmet ve rumiler yer almaktadır. Erkek ve diři kilitler aynı biçimdedir.¹⁴⁵ řeklinde anlatılmıřtır.

Orta tablanın ūst ve altında dōrder adet rozet yeri bulunmakla birlikte, bu rozetlerin çođu yerinde deđildir. Mevcut rozetler, aynı řekilde dūzenlenmiřtir. Bakırdan yapılmıř, tombaklanmıřtır. Ūzeri, kıvrık dallı rumi-palmetlerle ajur tekniđiyle iřlenmiřtir.

Kapı kanatlarının ūst ve altında birer kayıt bulunması gerekirken, alt tablalar mevcut olmadıđından, yalnızca, ūst tablanın ūzerindeki kayıtlar gūnūmūze gelmiřtir. Bakırdan yapılmıř, tombak tekniđiyle sūslenmiřtir. Dūz bir řerit halindeyken uçları palmet řeklinde bitmektedir. Ana Giriř Kapısı kanatları kuřakları gibidir, aradaki

¹⁴³ Abdullah Mehmet AVUNDUK, a.g.e, S. 122

¹⁴⁴ Abdullah Mehmet AVUNDUK, a.g.e, S. 122

¹⁴⁵ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. S. 347

farklılık, yüzey süslemesinde palmet ve rumilerle ek olarak lotusların değişik düzende yer almasıdır.¹⁴⁶

3.4.6.2.5. Doğu Cephesinin Orta Bölümü: Bu bölüm, yan kanadın ortasındaki üç kubbe ile örtülüdür. Kubbelerin dışı, kurşun levhalarla kaplıdır ve merkezlerinde birer alem yer almaktadır. Kubbelerin eteğinden dışa taşkın saçak silmesi geçmektedir. Sekizgen şeklindeki kubbe kasnakları küfeki taşından örülmüştür. Ortadaki kubbenin çapı, yanlardakilerden daha büyük olduğu için, kasnağı daha yüksek tutulmuştur. **Resim 274**

Kubbe kasnaklarının altından başlayan duvar yüzeyini, parmaklık şeklindeki bir taş korkuluk, üst taraftan sınırlamaktadır. Korkuluğun altından itibaren, küfeki taşından örülmüş duvar yüzeyine, her kubbenin altına denk gelecek şekilde üç adet sivri kemer açılmıştır. İki yanda yer alan sivri kemerler, ortadakinden daha küçüktür ve içlerine sivri kemerli, şişe dibi içlikli birbirine eşit boyutlu iki adet pencere açılmıştır. Kemer ve saçak arasındaki duvara, sivri kemerli pencereler şeklinde, dört adet yağmur oluğu yerleştirilmiştir. Ortada yer alan büyük sivri kemerin içine, ortadaki daha geniş ve yüksek, yanlardakiler birbirine eşit boyutlu, üç adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere açılmıştır.

Bu kemerlerin altında, iki kat halinde düzenlenmiş dış galerilerin dışa taşkın ahşap saçağı bulunmaktadır. Saçağın iç yüzeyine, ahşap üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır.

Galeri Saçağındaki Kalem İşi Süsleme: Ahşap saçağın iç ve dış kenarlarına iki süsleme bordürü yerleştirilmiş, ortadaki kısım, ahşap kayıtlarla karelere bölünmüştür. İç bordürde, kırmızı zemin üzerine, beyaz renk ile iki hançer hançer yaprağı arasında birer adet şakayık motifi yerleştirilmiştir. Şakayıkların ortaları siyah renkle dolgulanmış, yapraklarına, palmet şekli verilmiştir. Dış bordürde, yine kırmızı

¹⁴⁶ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. S. 349

zemin üzerinde, beyaz renk ile, iki yanında ikişer adet hançer yaprağı arasında şakayık ve hatayi motifleri, dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir. **Resim 275**

Ahşap çatı, galerinin üst katını oluşturan onyedici adet mermer sütun üzerine atılan sivri kemerler ile taşınmaktadır. Sütunlar, mermer kaidelere oturmakta, aralarında, üstten dışa taşkın bir silme ile sınırlı düz mermer korkuluk levhaları yer almaktadır. Üst galerinin küfeki taşından örülmüş duvarının yanlardaki iki kubbenin altına denk gelen kısımlarında, ikişer adet, ortadaki kubbenin altına denk gelen kısımda ise üç adet dikdörtgen, beyaz mermer söveli pencere açılmıştır.

Alt galeri, doğu kanadının orta kısmını örten kubbelerin büyüklüğüne göre biçimlendirilmiştir. Yanlardaki küçük çaplı iki kubbenin altına denk gelen kısımda ikişer sivri kemer, ortadaki büyük çaplı kubbeyi taşıyan iki payenin önünde birer adet küçük kemer ve ortadaki kubbenin altına denk gelen kısımda üç sivri kemer yer almaktadır.

Alt galeri revak cephesi, kemer aynaları beyaz mermer ile kaplıdır. Kubbelerin altına denk gelen kemer aynalarının ortasına, pembe porfir diskler yerleştirilmiştir. Revak kemerleri, pembe-beyaz taşların dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Revakları taşıyan mermer sütunlar mukarnas başlıklı ve bronz bileziklidir. Bu sütunlar, mermer kaplı bir platform üzerine oturmaktadır ve aralarında, üstten dışa taşkın bir silme ile sınırlı düz beyaz mermer korkuluk levhaları geçmektedir.

Alt galerinin arkasındaki küfeki taşından örülmüş duvar yüzeyine, yanlardaki iki kubbenin altına denk gelen kısımda iki adet, ortadaki kubbenin altına denk gelen kısımda ise üç adet dikdörtgen beyaz mermer söveli pencere yerleştirilmiştir. Pencere sövelerinin üç yanında, mukarnas uzantıları şeklinde bölünmüş küfeki taşından bordürler yerleştirilmiştir.

Doğu cephesinin zemin seviyesinde, abdest muslukları yer alır.

Galeriyi iki uçtan sınırlayan payandaların zemin seviyesinde birer adet mihrap nişi yerleştirilmiştir. Bu nişler, küfeki taşının içine kazıma tekniğiyle iki silmeyle çevrilmiştir. Mukarnas kavsaranın altında beş yüzlü niş yer almaktadır.

3.4.6.2.6. Doğu Minaresi: Doğu cephesinin avlu revakıyla birleştiği noktada minare yer almaktadır.

Doğu cephesinin bitişini vurgulayan minare, üç şerefelidir ve 76. m. yüksekliğindedir. Doğu Giriş Kapısı revakı ile aynı düzlem üzerindeki dikdörtgen prizma şeklinde kaide üzerinde yükselmektedir. Minare kaidesi, Doğu Giriş Kapısı kubbelerinin seviyesinde, dışa taşkın silmeler ile yatay olarak kesilmekte ve bu noktadan başlayarak son cemaat yeri kubbelerine kadar yükselen üçgenlerden sonra, silindirik gövdeye geçilmektedir. Gövdeye geçiş noktası, bilezik şeklinde dışa taşkın silindirik silmelerle vurgulanmıştır.

Tamamen küfeki taşından örülmüş minare gövdesi, her bir şerefeden sonra daha da incelmekte ve bu yükseklik duygusunu arttırmaktadır. Belli bölgelere süsleme uygulanmıştır. Kaide bölümünün ön yüzüne, küfeki taşına kazıma tekniğiyle, silmelerden oluşan dikdörtgen bir çerçeve yapılmıştır. Ön yüzün iki kenarına, küfeki taşına kazıma tekniğiyle, sütun şekli verilmiştir. Son cemaat yeri duvarına bitişik yan yüzünde, aynı tür bir çerçeve, daha küçük boyutlu olarak yer alır. Bu yüze açılan kapıyla minareye çıkış sağlanmıştır.

Minareye çıkış kapısı, basık yay kemer şeklindedir. Bu kapının üzeri, kırma çatılı bir saçakla örtülüdür. Bu saçığı, iki sivri kemerin bağlandığı mukarnas başlıklı, bronz bilezikli pembe bir sütun taşımaktadır. Şerefelerin alt kısımları mukarnaslarla süslüdür.

3.4.6.3. Batı Cephesi.

Caminin batı cephesi, üst örtü ve batı duvarı olmak üzere iki bölüm halindedir. Üst örtü sistemi, kademeler halinde aşağıya doğru inmektedir. **Resim 277**

Doğu cephesiyle simetrik olan Batı Cephesi, küçük farklar dışında, aynı özellikleri taşımaktadır. **Resim 278.** Bu farklılıklar, yan revaklarda karşımıza çıkmaktadır.

3.4.6.3.1.Güneybatı Revakı: Batı cephesinin güney ucunda bulunan bu revak cephesi, doğu cephesinde simetriği olan Hünkâr Mahfili Revakı'nın cephe özelliklerine sahiptir. Simetri sağlanabilmesi için, dış kapı, revakın sol bölümüne, geometrik şebekeli mermer korkuluklar ise orta ve sağ bölümlere alınmıştır. **Resim 279**

Sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış olan, revak iç süslemesinde ise, önemli farklılıklar görülmektedir. **Resim 280**

Revakın ortasında yer alan kubbe, sarı renge boyanmış, merkezine, yuvarlak bir madalyon yerleştirilmiştir. madalyonun içine, lacivert zemin üzerine, beyaz renkli, üzeri çiçekli kıvrık dallar ve sarı renkli rumilerin, karmaşık bir şekilde birbirine geçtiği bir kompozisyon işlenmiştir. Madalyonun merkezindeki papatya motifinden çıkan rumiler, üç yaprak şeklinde birleşmiş, bu yaprakların içine, beyaz renkli hatayiler yerleştirilmiştir. Bu süsleme, kırmızı renkli, ok başlı palmet motiflerinden bir bordürle çevrelenmiştir. **Resim 281**

Kubbe eteğine, alçı ile iç içe iki halka yapılmış, içteki halkaya, merkezdeki madalyon motifini çevreleyen, kırmızı renkli, ok başlı palmet motiflerinden bir bordür, dıştakine, siyah renkli lotus-palmet motifleri işlenmiştir.

Pendantiflerin merkezine, sarı zemini üzerine, siyah konturlu sari rumilerin oluşturduğu birer adet büyük palmet motifini yerleştirilmiştir. Pendantiflerin dış kenarları, alçı bir silme ile vurgulanmış, doğu duvarına birleşme noktalarında yine alçı ile oluşturulmuş bordürler, kırmızı ve siyah renkle boyanmıştır.

Aynalı tonozların içindeki dikdörtgen “ayna”nın içinde, dıştan ve içten iki kırmızı çizgiyle çerçevelenmiş bir bordür yer almaktadır. Bu bordürde, sarı zemin üzerine kıvrık dallı siyah renkli rumilerden oluşan bir süsleme yer almaktadır. Bu bordür, dış tarafından, kırmızı palmet motifleriyle çevrilidir. Aynalı tonozun dış kenarları kırmızı palmet motifleriyle çevrilidir. **Resim 282**

Güneybatı revakı iç duvarı, küfeki taşı ile örülmüştür. Bu duvara, iki adet dikdörtgen, beyaz mermer söveli pencere açılmıştır

3.4.6.3.2.Batı Giriş Kapısı Revakı: Batı cephesinin kuzey ucunda yer alan, Batı Giriş Kapısının üzerini örten revak, Doğu Giriş Kapısı Revakı ile aynı cephe özelliklerine ve revak iç süslemelerine sahiptir. **Resim 283-284-285**

Batı Giriş Kapısının İç Duvarı: Örtü sisteminin izdüşümü şeklinde, kubbenin altına giriş kapısı, iki yanına ise, beyaz mermer söveli iki adet dikdörtgen pencere açılmıştır. Batı revakını iki yandan sınırlayan sağ ve sol duvarlara, küfeki taşına kazıma şeklinde mihrap nişleri işlenmiştir.

3.4.6.2.3.3.Batı Giriş Kapısı: Kubbe ile örtülü orta bölümün altındaki kapı, küfeki taşından bir silme ile sivri bir kemerle, çerçeve içine alınmıştır. Batı giriş kapı sövesinin üstünde, beyaz mermer üzerine kabartma tekniğiyle iç içe geçmiş palmet motiflerinden oluşan bir süsleme yer almaktadır. Bu süslemenin altındaki dikdörtgen levhada, mermer üstüne kazıma tekniğiyle celi sülüs hat ile **Râd Suresi'nin 24. Âyeti**¹⁴⁷ yazılıdır. Bu yazı Hasan Çelebi'nin eseridir.

Batı Giriş Kapısı Ahşap Kanatları: Kündekâri tekniğiyle yapılmıştır. **Resim 286** Üç tabla halindeki kapı kanatlarının üst tablasında ahşap üstüne kazıma tekniğiyle, **Sâd Suresi'nin 49-50. Ayetleri**¹⁴⁸ yazılıdır.

¹⁴⁷ Selâm Size, sabrettiğiniz için. Ne güzeldir sonsuzluk yurdu.

¹⁴⁸ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 62 Anlamı. Korunanlar için güzel bir gelecek vardır. Kapıları kendilerine açılmış Adn cennetleri

Orta tablada on ışınlı geometrik yıldız geçme motifi yer almaktadır. Köşelerde bu motifin çeyrekleri, arada kalan yüzeyde ise, beşgenler yer almaktadır.

Resim 286

Alt tablada, on ışınlı geometrik yıldız geçme motifi yer almaktadır. Köşelerde bu motifin çeyrekleri, kaydırılmış eksenlerde sonsuzluk anlayışına göre yerleştirilmiştir. Tablaları çevreleyen bordürlerde ve iç kısımlarda, gümüş tel, fildişi ve abanoz kakma süsleme yer almaktadır.¹⁴⁹

Batı Giriş Kapısı Kilitleri: Erkek ve dişi kilit olmak üzere iki parça halindedir. Bakırdan yapılmış ve tombak tekniğiyle süslenmiştir.¹⁵⁰

Kilitler, kapı üzerine düşey birer dikdörtgen şeklinde yerleştirilmiştir. Alt ve üst kenarları ovalleştirilerek, kilitlere, madalyon şekli verilmiştir. Üzerleri, kilitlerin ortasından geçen bir eksen üzerinden çıkan kıvrık dallar üzerinde lotus, palmet ve rumilerle ajur tekniğiyle süslenmiştir

Orta tablaların üst ve alt kısımlarında dörder adet rozet yer alır. Bu rozetler, bakırdan yapılmıştır ve tombaklanmıştır. Tüm yüzeyler, kıvrık dallı rumi-palmet motifleriyle ajur tekniğiyle süslenmiştir.

Kapı kayıtları, her bir kanadın üst ve alt kısmında yer alır. Bakırdan yapılmış, tombak tekniğiyle süslenmiştir. Düz bir şerit halindeyken uçları palmet şeklinde bitmektedir. Ana Giriş Kapısı kanatları kuşakları gibidir, aradaki farklılık, yüzey süslemesinde palmet ve rumilerle ek olarak lotusların değişik düzende yer almasıdır.

¹⁵¹

3.4.6.3.4. Batı Cephesinin Orta Bölümü: Batı yan kanadının ortasında yer alan bölüm, doğuda olduğu gibi, üç bölüm halinde düzenlenmiştir. **Resim 287**

¹⁴⁹ Abdullah Mehmet AVUNDUK, a.g.e, S. 119

¹⁵⁰ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. S. 347

¹⁵¹ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. S. 349

Batı cephesinin avlu revakıyla birleşme noktasında minare yer almaktadır.

Batı cephesinin güney ucunda, Kanuni ve Hürrem Sultan Türbeleri'nin bulunduğu güney avlusuna giriş kapısı yer almaktadır. Bu kapı, basık yay kemerlidir. Pembe-beyaz iki renkli taş işçiliği vardır. Kapının alınlığında, beyaz dikdörtgen bir mermer levha, ince, pembe renkli bir taş bordürle çevrilidir.

3.4.6.3.5.Batı Minaresi: Doğu minaresiyle simetrik olan, üç şerefeli, 76m.yüksekliğindeki bu minare, aynı cephe özelliklerini taşımaktadır. **Resim 288-289-290**

Süleymaniye Camii minarelerin sayıları, simgesel anlamlara sahiptir. 4 minare Kanuni'nin İstanbul'un fetihten sonra 4., 10 şerefe ise Osmanlı devletinin kuruluşundan beri 10. Padişah olduğunu simgelemektedir.

Minare şerefelerini yapan ustaların adları, defterlerde kayıtlıdır. Batı minaresinin şerefeleri ve mukarnasları Mustafa Siyah/Kara Mustafa ile Todor Subasiç'in ekipleri tarafından, kuzey ve batı minareleri, Hacı Ferruh ve Todor İstanbul yürütücülüğündeki ekipler tarafından yapılmıştır. Minare profilleri (gilviha), İlyas Arnavud ve Ali Üsküb tarafından işlenmiştir.¹⁵²

3.4.6.4. Mihrap (Güney) Cephesi:

Caminin mihrap (güney) cephesi, üst örtü sistemi ve mihrap duvarı cephelerinden oluşmaktadır. **Resim 291**

Merkezi kubbe, diğer cephelerde olduğu gibi, güney cephesine de egemendir. Örtü sistemindeki ikinci kademeyi, merkezi kubbe kasnağına kadar yükseltmiş, üzeri yivli kubbelerle örtülü merkezi kubbe payeleri arasında kalan mihrap (güney)

¹⁵² Tanju CANTAY, A.g.k. S. 22

yarım kubbesi oluşturmaktadır. Mihrap yarım kubbesinin dışı ve kasnaktaki yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli pencerelerin arasında kalan yüzeyler kurşun levhalarla kaplıdır.

Üçüncü kademeyi çeyrek kubbeler ile yan kanatları örten ilk kubbeler oluşturmaktadır. Yan kanatları örten kubbelerin küfeki taşından örülmüş sekizgen kasnakları yüksek tutulmuş, üzerine, kurşun levhalarla kaplı kubbeler yerleştirilmiştir. Merkezlerinde birer alem yer alır.

Mihrap yarım kubbesinin altında yer alan iki çeyrek kubbenin üzeri kurşun levhalarla kurşunla kaplanmıştır. Küfeki taşından örülmüş kasnaklardaki pencerelerin içlerinde şişe dibi içlikler yerleştirilmiştir.

Mihrap yarım kubbesinin tam altına, çeyrek kubbelerin arasına küfeki taşından bir duvar örülmüş, içine, ortadaki büyük ve geniş, yanlardakiler birbirine eşit boyutlu olmak üzere üç adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere yerleştirilmiştir. Bu duvar, iki ucunda, bir kademe aşağı doğru inmekte ve yanlarda yer alan çeyrek kubbelerle birleşmektedir. Duvarın saçak seviyesinde dışa taşkın bir silme yer almaktadır.

Üst örtü sisteminin altında yer alan, tamamen küfeki taşından örülmüş mihrap duvarı, dışa taşkın olarak inşa edilmiş kubbe payandaları tarafından düşey olarak üç bölüme ayrılmıştır. Bu üç bölümün yanlardakileri doğu ve batı yan kanatlarının güney duvarı, ortadaki ise mihrabın bulunduğu bölümdür.

Doğu yan kanadının güney duvarı, bu bölümde yer alan Hünkâr Mahfili nedeniyle, batıdaki bölümden farklıdır. Küfeki taşından örülmüş duvar yüzeyine, sivri bir kemer açılmış, kemerin altına üç sıra halinde pencere yerleştirilmiştir. En üst sırada, iki adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli, orta ve alt sırada iki adet beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yer almaktadır.

Benzer özelliklere sahip batı tarafında ise, küfeki taşından örülmüş duvar yüzeyine, sivri bir kemer açılmış, kemerin altına üç sıra halinde pencere yerleştirilmiştir. En üst ve orta sırada, iki adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli, alt sırada ise iki adet beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yer almaktadır.

3.4.6.4.1. Mihrap Bölümü : Kubbeyi taşıyan payandaların arasındaki bölüm de, mihrabın iki yanında yer alan iki adet kare kesitli, dışa taşkın duvar payesi ile düşey olarak üç bölüme ayrılmıştır. Çeyrek kubbelerin altına denk gelen bu iki bölüm, simetrik olarak düzenlenmiştir. Bir yandan kubbeyi taşıyan payanda, diğer yandan mihrap duvarı payandası ile sınırlanmış bu iki dar bölümün saçak seviyesinden dışa taşkın bir silme geçmektedir. Bu silmenin altında, paye ve payandanın birbirine bakan köşelerinde küfeki taşından yapılmış bir sıra mukarnas yer almaktadır.

Duvar yüzeyine açılmış bir sivri kemerin altında, üstte yuvarlak, şişe dibi içlikli, ortada sivri kemerli ve şişe dibi içlikli, en altta (zemin seviyesinde) dikdörtgen, beyaz mermer söveli olmak üzere üç adet pencere açılmıştır. En alttaki pencere sövesi, küfeki taşına kazıma tekniğiyle dışa taşkın silmelerle çevrilidir. Silmelerin üst tarafında, küfeki taşından yapılmış sivri kemerli pencere alınlığının içinde, mermerle çevrili, yarım daire şeklinde taş, duvara kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir.

Mihrabın bulunduğu bölümün saçak seviyesinden dışa taşkın bir silme ile üstten sınırlanmıştır. Bu silmenin altında, duvar yüzeyine üç sıra halinde pencere açılmıştır. En üst sırada, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler daha küçük ve dar olmak üzere üç adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere açılmıştır. Orta sırada, iki adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere yer almaktadır. Alt sırada ise, (zemin seviyesinde) dikdörtgen, beyaz mermer söveli iki adet pencere açılmıştır. En alttaki pencere sövesi, küfeki taşına kazıma tekniğiyle dışa taşkın silmelerle çevrilidir. Silmelerin üst tarafında, küfeki taşından yapılmış sivri kemerli pencere alınlığının içinde, mermerle çevrili, yarım daire şeklinde taş, duvara kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir.

Orta ve alt sıradaki pencereler, mihrap duvarının iki yanında yer almaktadır. Bu iki pencerenin arasında yer alan düz duvar, iç mekanda bulunan mihrabın bulunduğu yeri göstermektedir.

3.4.6.5. Revaklı Avlu Dış Cepheleri

3.4.5.5.1. Doğu Cephesi:

Revaklı avlunun doğu kolu, iki taraftan minarelerle sınırlanmıştır. Avlunun kuzeydoğu ucunda iki şerefeli 56 m. yüksekliğindeki minare, diğer ucunda, Doğu Giriş kapısının sağ tarafındaki, 71 m. yüksekliğindeki üç şerefeli minare bulunmaktadır.

Avlu doğu cephesi, üst saçak seviyesinde, testere dişli bir bordürün üzerinde yer alan, taş parmaklıklı bir korkuluk ile üst taraftan sınırlanmıştır. Küfeki taşından örülmüş duvar yüzeyinde, iç taraftaki avlu revakını örten her bir kubbenin altına denk gelecek şekilde, iki sıra halinde pencere açılmıştır.

Doğu avlu duvarı, son cemaat yerinin doğu duvarı ile başlamaktadır. Son cemaat yerinin doğu duvarı, üzerini örten kubbenin revak kubbelerinden daha yüksek olması nedeniyle, Doğu avlu duvarından bir kademe daha yüksektir. Testere dişli motifli saçak silmesinin altındaki küfeki taşından örülmüş duvara, üstte, sivri kemerli, şişe dibi içlikli, altta, dikdörtgen beyaz mermer söveli iki adet pencere açılmıştır. Alttaki pencerenin, küfeki taşından yapılmış sivri kemerli alınlıkları içinde, mermerle çevrili, yarım daire şeklinde taş, duvara kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir. Pencere ve alınlık, küfeki taşına kazıma tekniğiyle yapılmış, iç içe geçmiş dikdörtgen silmelerle çevrilidir.

Son cemaat yerinin doğu duvarından sonra, doğu avlu kapısı gelmektedir. Kapı, yan tarafındaki örtü sisteminden hafifçe yükseltilmiş testere dişli motifli bir saçakla üstten sınırlanmıştır.

3.4.6.5.1.1.Doğu Avlu Kapısı: Dışa taşkın mermer silmelerle üç taraftan çevrilidir. Silmelerin altında, kapının yer aldığı sivri kemerin üstünde, pembe mermer bir bordürle çevrili, dikdörtgen şeklindeki yazı levhası yer almaktadır. Mermer üstüne kazıma tekniğiyle, siyah zemin üzerindeki altın yaldızlı celi sülüs harflerle, **Nahl Suresi 32. Âyeti**¹⁵³ yazılıdır. Yazı, Hasan Çelebi'nin eseridir. **Resim 292**

Yazının altında, beyaz mermerden dışa taşkın silmeli sivri kemer içine yerleştirilmiş basık yay kemerli Doğu Avlu Kapısı yer almaktadır. Kapının sivri kemerli alınlığı, iç taraftan, yeşil mermer bir bordürle sınırlanmıştır. Alınlığın içine yarım daire şeklindeki beyaz mermer kakma olarak yerleştirilmiştir. Kapının basık yay kemerinin köşe yüzeyleri de beyaz mermerdendir. Kapı kemeri, pembe-beyaz taşların geçme tekniğiyle dönüşümlü olarak birleştirildiği iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Kapı sövesi ve önünde yer alan basamaklar beyaz mermerdendir.

Doğu Avlu kapısının ahşap kanatları, orijinal değildir. Kapı kanatları üzerinde, sülüs hatla, ahşap üstüne kazıma tekniğiyle, **Mearic Suresi, 34-35. Âyetleri**¹⁵⁴ yazılıdır. Bu yazı, Mustafa Halim Özyazıcı'nın eseridir.

Doğu Avlu duvarı, üst taraftan, küfeki taşından bir parmaklık ile sınırlanmıştır. Duvar yüzeyine, üst sırada, sivri kemerli, şişe dibi içlikli beş adet, altta, dikdörtgen beyaz mermer söveli beş adet olmak üzere, on adet pencere açılmıştır. Alt sıradaki pencerelerin, küfeki taşından yapılmış sivri kemerli alınlıkları içinde, mermerle çevrili, yarım daire şeklinde taş, duvara kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir. Pencere ve alınlıkların dışından küfeki taşına kazıma tekniğiyle yapılmış, iç içe geçmiş dikdörtgen silmelerle çevrilidir.

3.4.6.5.2. Batı Cephesi:

¹⁵³ Melekler, canlarını temiz insanlar olarak aldıklarına şöyle derler: “Selam size, yapıp ettiklerinize karşılık olarak girin cennete”. Yaşar Nuri Öztürk, S. 246

¹⁵⁴ Anlamı: Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed onun elçisidir. Ve bunlar namazlarını-dualarını korurlar. İşte bunlar cennette ikram göreceklendir. Yaşar Nuri Öztürk, S. 530

Revaklı avlunun batı dış cephesi, doğu cephesinin simetriğidir. Bütün cephe düzenlemesi, avlu kapısı üzerindeki yazı dışında tekrar edilmiştir. **Resim 293**

Batı minaresi, üç şerefelidir. **Resim 289-293**

3.4.6.5.2.1.Batı Avlu Kapısı: Dışa taşkın mermer silmelerle üç taraftan çevrilidir. Silmelerin altında, kapının yer aldığı sivri kemerin üstünde, pembe mermer bir bordürle çevrili, dikdörtgen şeklindeki yazı levhası yer almaktadır. Mermer üstüne kazıma tekniğiyle, siyah zemin üzerindeki altın yaldızlı celi sülüs harflerle, **Zümer Suresi 73. Âyeti**¹⁵⁵ yazılıdır. Yazı, Hasan Çelebi'nin eseridir. **Resim 294**

Yazının altında, beyaz mermerden dışa taşkın silmeli sivri kemer içine yerleştirilmiş basık yay kemerli Batı Avlu Kapısı yer almaktadır. Kapının sivri kemerli alınlığı, iç taraftan, yeşil mermer bir bordürle sınırlanmıştır. Alınlığın içine yarım daire şeklindeki beyaz mermer kakma olarak yerleştirilmiştir. Kapının basık yay kemerinin köşe yüzeyleri de beyaz mermerdendir. Kapı kemeri, pembe-beyaz taşların geçme tekniğiyle dönüşümlü olarak birleştirildiği iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Kapı sövesi ve önünde yer alan basamaklar beyaz mermerdendir.

Batı Avlu kapısının ahşap kanatları, orijinal değildir. Kapı kanatları üzerinde, sülüs hatla, ahşap üstüne kazıma tekniğiyle yer alan yazı¹⁵⁶, Mustafa Halim Özyazıcı'nın eseridir. Kündekari tekniğiyle aslına uygun olarak yenilenmiştir.

3.4.6.5.3 Kuzey Avlu Cephesi:

Kuzey Avlu duvarı, ortada yer alan kapı ve iki yanında yer alan bölümleriyle üç kısım halindedir. **Resim 295**

¹⁵⁵ Selam Size. Tertemizsiniz. Hadi girin şuraya, sürekli kalıcılar olarak. Yaşar Nuri Öztürk, S. 426

¹⁵⁶ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 60, Anlamı: Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adı ile, O'ndan başka Tanrı yoktur, O azizdir, hikmet sahibidir.

Cami avlusunu çevreleyen kuzey duvarının ortasında yer alan kapı, “Sultan Kapısı”dır. Bu kapı, Sultan’ın camiye geldiği bayram ve törenlerde açılmakta, diğer zamanlarda kullanılmamaktaydı.

Kuzey avlu kapısının cephenin dışına taşan ve yükselen, anıtsal bir şekilde ele alınışı Osmanlı mimarisi için alışılmadık bir durumdur. Bu kapının anıtsallığı, Roma mimarisinin zafer taklarıyla karşılaştırılmıştır.¹⁵⁷

Mermer basamaklarla ulaşılan bir platform üzerinde yer alan kapı, iki yanındaki duvarlardan bir kademe ileri doğru alınmış, bir kademe de yükseltilmiştir. Ortada yer alan kapının iki yanında, her sırada ikişer adet olmak üzere üç sıra halinde 6 adet beyaz mermer söveli, dikdörtgen pencere açılmıştır. Pencerelelerin küfeki taşından yapılmış sivri kemerli alınlıkları içinde, mermerle çevrili, yarım daire şeklinde taş, duvara kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir.

Kuzey duvarının ortasında yer alan kapının tasarımı ve süslemesi, cami iç mekanında yer alan ve bu kapıyla aynı eksen üzerinde yer alan mihraba benzemektedir.

Kapının üzerinde yer alan üçgen alınlık, küfeki taşından örülmüş dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, bu çerçevenin üstüne, ortada bir üçgen, kenarlarda iki yarım üçgenden oluşan bir tepelik daha yer almaktadır. Beyaz mermerden yapılmış bu tepeliğin kenarlarında mermer üstüne kazıma tekniğiyle palmet motiflerinden oluşan bir bordür yer almaktadır.

Kapının iki yanındaki duvar yüzeylerini saçak seviyesinde dolaşan testere dişi motifli bordür, kapı tepeliğinin üzerindeki küfeki taşı çıkıntının üstünden de geçmektedir. Bu bölümün altındaki üçgen şeklindeki kapı tepeliği, küfeki taşı üzerine kazıma tekniğiyle, en üstteki mermer tepelikteki palmet motiflerinin yer

¹⁵⁷ Ulya VOGT-GÖKNİL, Mimar Sinan, S. 43

aldığı bir bordürle çevrilidir. Tepeliğin altında, dışa taşkın bir silme ve yarım mukarnaslardan oluşan bir bordür yer almaktadır.

Kapının iki yanında yer alan ve tepeliğe kadar yükselen, dairesel şekilde dışa taşkın iki sütun, tepelik seviyesindeki palmetli başlıklarının üstünde, birer alem yer almaktadır. Kapıyı iç taraftan çeviren dışa taşkın silmenin içinde, tepeliğin tam altında, dikdörtgen şeklindeki yazı levhası yer almaktadır. Mermer üstüne kazıma tekniğiyle, siyah zemin üzerinde altın varak kaplı celi sülüs harflerle, **Kelime-i Tevhid** yazılıdır. Bu yazı Hasan Çelebi'nin eseridir.

Yazının alt kısmında, cami giriş kapısında olduğu gibi, oldukça zengin, heykelsi bir biçimde üç boyutlu olarak işlenmiş, mukarnaslı kavsara yer almaktadır. kavsaranın kapı duvarlarıyla birleştiği üç yüzeyde, sarkıtlarla bölünmüş küçük alanlar içerisinde birer adet rozet yer almaktadır. Mukarnaslı kavsaranın altından, dışa taşkın bir silme geçmektedir. Bu silmenin altında, dikdörtgen bir levha içinde yazı yer almaktadır. Mermer üstüne kazıma tekniğiyle, siyah zemin üzerinde altın varak kaplı celi sülüs harflerle, **Nisa Suresi'nin 103. Âyeti'nin son kısmı**¹⁵⁸ yazılıdır. Yazının altında, dışa taşkın ince bir silme ile çevrili, basık yay kemerli kapı yer almaktadır. Kapı kemeri, kırmızı ve beyaz taşların geçme tekniğiyle birleştirildiği iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Beyaz mermer kapı sövesinin iç yüzeylerinde, kapı kemerleriyle birleşme noktalarında, yarım mukarnaslar yer almaktadır. **Resim 296**

Kapı nişinin iki yanında, kum saatli sütunceler yer almaktadır. Kapı nişinin birbirine bakan yüzlerinde, iki adet mukarnaslı mihrap nişi yer almaktadır.

Kuzey Avlu kapısının ahşap kanatları, orijinal değildir. Kapı kanatları üzerinde, sülüs hatla, ahşap üstüne kazıma tekniğiyle, **Hucurat Suresi 13. Âyeti**¹⁵⁹ yazılıdır. Bu yazı, Mustafa Halim Özyazıcı'nın eseridir.

¹⁵⁸ İ. Aydın YÜKSEL, A.g.k., S. 576 Anlamı: “çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.

¹⁵⁹ Gecenin ve gündüzün içinde yer alan herşey O'nundur. O Semi'dir, her şeyi duyar, Alîm'dir herşeyi bilir. Yaşar Nuri ÖZTÜRK, A.g.e., S. 123

3.4.6.5.3.1.Kuzey Avlu Kapısı'nın İki Yanındaki Duvarlar: Kuzey avlu duvarının bu bölümleri, saçak seviyesinde, testere dişli bir bordürün üzerinde yer alan, taş parmaklıklı bir korkuluk ile üst taraftan sınırlanmıştır. Kapının iki yanındaki küfeki taşından örülmüş duvar yüzeylerinde, iç taraftaki avlu revakını örten her bir kubbenin altına denk gelecek şekilde, iki sıra halinde pencere açılmıştır.

Üst sırada, sivri kemerli, şişe dibi içlikli üç adet, altta, dikdörtgen beyaz mermer söveli üç adet olmak üzere, kapının iki yanında altışar adet pencere açılmıştır. Alt sıradaki pencerelerin, küfeki taşından yapılmış sivri kemerli alınlıkları içinde, mermerle çevrili, yarım daire şeklinde taş, duvara kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir. Pencere ve alınlıkların dışından küfeki taşına kazıma tekniğiyle yapılmış, iç içe geçmiş dikdörtgen silmelerle çevrilidir.

3.4.6.5.4. Kuzey Minareleri: Avlu kuzey cephesinin iki ucunda, 56 m. yüksekliğinde iki minare yer almaktadır. Minare kaideleri çokgen şeklinde dışa taşkın olarak yer almaktadır. Batıdaki minare kaidesinin çokgen gövdesinden, üçgenle geçilen çokgen minare gövdesinin silmelerle çevrili her yüzünün altında, birer gül kabartması yer almaktadır. Doğu tarafındaki minarede aynı süslemeyi, gül kabartması olmadan görmekteyiz. Minare şerefelerinin altı mukarnaslarla süslüdür. Şerefe gövdeleri onsekizgen şekindedir ve bir sıra firuze renkli çiniyle süsülüdür.

Resim 297

3.4.6.6. Cephelerdeki Süsleme Malzeme ve Teknikleri :

3.4.6.6.1.Kalem İşi:Sıva üstüne ve ahşap üstüne kalem işi tekniği görülür.

Ahşap Üstüne Kalem İşi Süsleme: Doğu ve batı dış galerilerinin saçakların iç kısımlarında uygulanmıştır.

Sıva Üstüne Kalem İşi Süsleme: Doğu ve Batı dış galeri tavanlarında, üst ve alt katta aynı kompozisyonun tekrarlanması şeklinde uygulanmıştır. Doğu ve Batı Giriş kapıları revakları, Hünkâr Mahfili Revakı ve Batı Cephesi Revakında, görülür. Hünkâr mahfili revakı dışındakilerde, aynı süsleme kompozisyonu uygulanmıştır.

Son cemaat yeri revakı ve avlu revakı kubbelerinin içinde yine sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır.

3.4.6.6.2. Taş İşçiliği

Taş Kaplama: Caminin dış cepheleri, avlu iç ve dış cepheleri, minare kaideler ve gövdeleri renkli taş kaplı yüzeyler dışında, küfeki taşı ile örülmüştür.

Doğu ve batı giriş kapı söveleri, alt sıra pencere söveleri, avlu revak pencere söveleri, minare kapıları beyaz mermer, doğu-batı galeri revakları ve zeminleri, Hünkâr mahfili revakı ve zeminleri mermer kaplıdır. Revak korkulukları geometrik geçme motifli şebekelidir. Avlu zemini, beyaz mermer levhalarla kaplıdır.

Renkli Taş İşçiliği: Ana Giriş Kapısı ve doğu-batı giriş kapısı kitabeleri, beyaz mermer içine kakma tekniğiyle pembe mermer çerçevelerin içine yerleştirilmiştir. Kapı söveleri içine açılan sivri kemer alınlığında yeşil mermer kaplama süsleme yer almaktadır. Giriş kapılarının basık yay kemeri, pembe-beyaz taşların dönüşümlü dizilişinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki minare giriş kapılarının sövelerinin üst kısımları, pembe-beyaz mermer kakma olarak iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Kuzey avlu kapısının basık yay kemeri, yeşil- beyaz taşların alternatif dizilişinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir.

Doğu-Batı dış galerileri revak kemer yüzeyleri, pembe-beyaz taşların dönüşümlü dizilişinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir.

Kuzey duvarındaki giriş kapı kitabesi ve avlu kapı kitabeleri, yeşil mermer bordürlerle çevrilidir. Avlu revak kemerleri, pembe-beyaz taşların alternatif dizilişinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir.

Avlu zemininde beyaz mermer levhalar içine pembe porfir kakma tekniğiyle geometrik desenler yapılmıştır.

3.4.6.6.3. Çini Süsleme:Son cemaat yerine açılan alt sıra pencere alınlıklarında ve minare gövdelerinde çini süsleme yer almaktadır. Bu çiniler İznik ve İstanbul'da üretilmiştir.

Son cemaat yerinde kullanılan çini levhaların sayısı, muhasebe kayıtlarında 548 adet olarak belirtilmiştir. Aynı kayıtlarda, “kâşi-i İstanbul” olarak adlandırılan ve zira ile satılan çinilerin cami ve minareler için alındığı bildirilmiş, kullanım yeri açıklanmamıştır. Bu çinilerin sayı yerine zirayla satılması, bu çinilerin örnek ve renk olarak sade levhalar olduğunu ve minareler için alındıkları düşünülmektedir.¹⁶⁰

3.4.6.6.4. Alçı Süsleme

Doğu ve batı cephelerinde cami beden duvarlarının iki ucunda yer alan giriş kapılarının revak kubbelerinin kasnağında kabartma baklava deseni ve pandantiflerde malakâri süsleme yer almaktadır.

3.4.6.6.5.Yazı Süsleme:Ana Giriş Kapısı üzerindeki kitabede ve ahşap kanatlarında, Doğu ve Batı Giriş Kapıları üzerinde ve ahşap kanatlarında, son cemaat yeri pencere alınlıklarında, son cemaat yeri orta revakı ve aynı eksen üzerindeki kuzey revakı orta kemeri üzerinde, Doğu, Batı ve Kuzey Avlu kapıları üzerinde ve ahşap kanatlarında, revaklı avlu kuzey iç kapısı üzerinde yer almaktadır. Bu yazılar, mermer üstüne kazıma, ahşap üstüne kazıma ve çini üzerinde olmak üzere üç teknik kullanılarak yazılmıştır. Tüm yazılarda Celî sülüs harfler kullanılmış, mermer üstüne kazınan yazılarda harfler altın yaldızlanmıştır. Ana Giriş Kapısı kitabesi başta gelmek üzere, yazılar, dönemin görsel estetiğini yansıtmaları açısından çok önemlidir. Son cemaat yeri ve mihrabın iki yanında yer alan çini kitabeler, yazıya katılan renkle farklı bir görünüş ve ifade taşırlar.¹⁶¹

Mermer Üstüne Kazıma Tekniğiyle Yazı: Ana Giriş Kapısının üzerindeki üç bölüm halindeki kitabe, mermer üstüne kazıma tekniğiyle yazılmıştır. Harfler altın

¹⁶⁰ Tanju CANTAY, A.g.k., S. 34

¹⁶¹ Tanju CANTAY, A.g.k., S. 35

yaldızlanmıştır. Doğu ve Batı Giriş Kapıları üzerindeki yazılar da aynı teknikle yazılmış ve harfler yaldızlanmıştır.

Son Cemaat yeri orta kemeri üzerinde ve aynı eksen üzerindeki kuzey revakının orta kemeri ve kuzey avlu kapısının camiye bakan yüzü üzerindeki yazılar, mermer üstüne kazıma tekniğiyle yazılmıştır. Doğu, Batı ve Kuzey Avlu Kapılarının üzerinde yine aynı teknikle yazı yer alır.

Ahşap Üstüne Kazıma Tekniğiyle Yazı: Ana Giriş Kapısı, Doğu ve Batı Giriş Kapıları ahşap kanatları üzerindeki yazılarda bu teknik uygulanmıştır. Bu yazılar, orijinaldir.

Doğu, Batı ve Kuzey Avlu Kapılarının ahşap kanatlarındaki yazılar, orijinal olmayıp, farklı dönemlerdeki restorasyonlarda yazılmıştır. Bu yazılar, Mustafa Halim Özyazıcı'ya aittir.

Çini Levhalar Üzerinde Yazı: Son cemaat yeri, alt sıra pencerelerinin alınlıklarında, İznik çinilerinin en iyi örneklerinden olan levhalar üzerinde, yazı yer alır.

3.4.6.6.Ahşap İşçiliği: Ana Giriş Kapısı, Doğu ve Batı Giriş Kapıları, künde-kâri tekniğiyle yapılmıştır ve dönemin ahşap işçiliğinin en önemli örneklerindedir. Kapı kanatlarında, üç tabla halinde düzenleme görülür. Üst tablalarda, ahşap üstüne kazıma tekniğiyle yazı, orta tablaların merkezinde çok ışıklı geometrik yıldız geçme motifi, alt tablalarda aynı motifin küçük boyutlu tekrarı görülmektedir. Orijinal olan giriş kapılarında, ahşap içine fildişi , sedef ve maden kakma tekniği görülmektedir.

Doğu, Batı ve Kuzey Avlu kapıları, orijinale uygun olarak künde-kâri tekniğiyle yenilenmiştir.

Doğu ve batı cephelerindeki dış galeri saçakları, avlu pencere kanatları, ahşap işçiliğinin örnekleridir.

3.4.6.6.7. Maden İşçiliği: Ana Giriş Kapısı, Doğu ve Batı Giriş Kapıları kilitleri, çekme halkaları, rozetleri ve kayıtları maden işçiliğinin orijinal örnekleridir. Avlu kapılarındaki maden işçiliği, bu kapılar yenilendikleri için dönem üslubunun taklitleridir. Avlu pencerelerinin maden işçiliği ise dikkat çekicidir. Avlu pencerelerinin rozet ve kayıtları önemlidir.

Kubbe ve minare alemleri, maden işçiliğinin önemli örneklerindedir. Merkezi kubbe, yan kanatları örten beşer adet kubbe, paye kubbeleri ve son cemaat yeri kubbelerinin merkezinde ve dört adet minarenin ucunda birer adet alem bulunmaktadır. Kaynaklarda, merkezi kubbenin aleminin altınla yaldızlandığı, yan kubbelerin alemlerinin bakır olduğu belirtilmiştir.¹⁶²

Yapıdaki tüm alt sıra pencerelerinin ve kubbe payelerine açılan pencerelerin demir parmaklıkları vardır. Bu parmaklıklar, lokma şeklindedir.

3.4.6.6.8. Kaynaklarda Belirtilen Ancak Günümüze Gelmeyen Süsleme Malzemeleri

Kandiller: Süleymaniye Camiini süslemek için 100 mevceli (dalgalı) toplu kandil, 100 mevceli (dalgalı) orta toplu kandil, 100 küçük sade toplu kandil, 100 kuşaklı büyük kandil, 500 kuşaklı orta kandil, 1000 kuşaklı küçük kandil, 100 mevceli Şam kandil, 100 sade Şami kandil, 100 uzun minare kandili alınmıştır. Caminin kubbeye pirinç zincirlerle asılı çok sayıda çini kandilin varlığı bilinmektedir. Camii, altın bezemeli, kalem-i münbit, su rengi bezemeli ve altın varak top aynalarla süslenmiştir. Süslemelerde, 61'i sade, 159'u altın yaldız bezemeli, 33'ü altın varaklı, 126'sı kalem-i münbit (bitkisel motifli) ve 111'i su rengi bezemeli olmak üzere toplam 490 adet top ayna kullanılmıştır. 102 adet düz

¹⁶² Tanju CANTAY, A.g.k., S. 31

şam aynasının suyu akıtılmıştır.Tabakat-ül memalik ve Derecat-ül mesalik'te cami kubbesi, kandiller, çini ve billur toplar, renkli nakışlarla süslü devekuşu yumurtaları ile sonsuz bir aydınlık olarak ifade edilmiş, kubbe eteğinde bir ışık tacı halinde yer alan pencerelerden mekana dolan ışığın etkisi özellikle belirtilmiştir. ¹⁶³Camiyle ilgili muhasebe kayıtlarında, kubbeden inen büyük bir asma topun altın varak kaplı olduğunu bildirmektedir. ¹⁶⁴ Renkli nakışlarla süslü 300 devekuşu yumurtası ile süslenmiştir.

¹⁶³ Tanju CANTAY, A.g.k. S. 36

¹⁶⁴ Tanju CANTAY, a.g.k, S: 36

3.5. RÜSTEM PAŞA CAMİİ

Plan No: 3.5

Çizim No: 3.5.1. Üst Örtü Sistemi Süsleme Programı
3.5.2. Kesit

Yeri: Tahtakale, İstanbul.

Yaptıran: Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultan'ın eşi, Vezir Rüstem Paşa

Tamamlandığı Yıl: Yapının tamamlandığı yıl üzerinde tartışmalar vardır. A. Kuran, 1561-62 tarihini vermektedir. İ. H. Konyalı, yapının 1562 tarihinde tamamlandığını belirtmektedir¹⁶⁵. Ancak bu tarihler üzerinde tereddütler vardır. Rüstem Paşa, 26 Şevval 968'de (10 Temmuz 1561) vefat etmiştir. Yapının inşaatına Paşanın ölümünden sonra başlanmıştır. Bu durum, Kanuni Sultan Süleyman'ın 969 Cemaziyelahir sonları (26 Şubat-6 Mart 1562 tarihli bir fermanı ve aynı tarihli bir icazet ve 970 Safer (1562 Eylül) tarihli hüccet ile belgelenmiştir.

Rüstem Paşa'nın vakfının mütevellisi, Kanuni Sultan Süleyman'a başvurarak, Paşanın vasiyeti gereği, bir cami yaptırılması gerektiği, yer olarak Tahtakale'de Kenîse (Kilise) ya da Hacı Halil Mescidi yerinin seçildiği, bu mescidin ihtiyacı karşılamadığı için genişletilmesi talebini belirtmiş, buna karşılık padişahın kadıya gönderdiği bir fermanda, bu mescidin ve civarındaki dükkanların bedelleri verilerek yıkılması ve caminin inşa edilmesi emredilmiştir¹⁶⁶

Hüccette, Mimar Sinan'ın vakıf heyetiyle Kenîse (Kilise) ya da Hacı Halil Mescidi denen bu alanı keşfe geldiği belirtilmektedir. Bu heyet, içinde 23 kazancı ve bir kasap dükkanı olan 3788 zira arsanın Ayasofya Mütevellisi Ali Çelebi b. Mehmed'den ve Kapıcıbaşı HüseyinAğa vakfindan satın alınmasına, başka vakıfların arsalarının ise, Rüstem Paşa'nın başka yerlerdeki mülkleriyle yer değiştirilmesine

¹⁶⁵ İbrahim Hakkı KONYALI, Mimar Koca Sinan ve Eserleri, S. 203

¹⁶⁶ İ. Aydın YÜKSEL A.g.e., S. 448

karar vermiş, belirtilen yerler Rüstem Paşa Vakfı'nın mütevellisi Mehmed Bey'e teslim edilmiştir. İnşaata 1562 yılında başladığı kabul edilirse, tamamlanmasının 1563-64 yılında olabileceği tahmin edilmektedir.¹⁶⁷

Caminin inşa edildiği Tahtakale semti ve civarı, 16. Yüzyılda, İstanbul'un en önemli ticari merkeziydi. Rüstem Paşa Camii'nin yeri olarak bu bölgenin seçiminde bu ticari yapı önemli rol oynamış olmalıdır. Bu bölge, başta iç ve dış ticarete önemli rol oynayan Yahudiler olmak üzere, diğer milletlerden tebayı barındırmaktaydı. Bazı kaynaklarda, inşaat sırasında, bu bölgedeki, bazı eski Yahudi yapılarının da istimlak edildiği belirtilmektedir.¹⁶⁸

Rüstem Paşa Camii, 1660 yangınından etkilenmiş ve 1766 depreminde minaresi ve kubbesi zarar görmüştür. Kubbe yenilenirken, dalgalı dış kasnağı ile Barok bir nitelik kazanmış ve Klasik özelliklerini kaybetmiştir. Kubbe içi süslemeleri, 1993 yılındaki restorasyon sırasında orijinal motiflere bakılarak yenilenmiştir.

Planı: Yapı, enine dikdörtgen şeklindeki ibadet mekanına eklenen, daha dar enine dikdörtgen şeklindeki avludan oluşmaktadır.

Cami, dükkanların ve mahzenlerin yer aldığı bir bodrum kat üzerinde ikinci kat olarak inşa edilmiştir. "Sinan, camiyi ikinci kata yükselterek hem arsanın ticari potansiyelinden yararlanmış, hem de etrafı binalarla çevrili olan bu alanda camiyi yükselterek Haliç'ten ve civardan daha görünür hale getirmiştir".¹⁶⁹

İbadet mekanını örten 15.20 m. çapındaki merkezi kubbe, sekiz paye tarafından taşınmaktadır. Kubbeyi taşıyan payelerin dördü doğu ve batı yönünde serbest, dördü kuzey ve güney yönünde duvar payesi şeklindedir. Ana kubbeye,

¹⁶⁷ İ. Aydın YÜKSEL A.g.e. S. 449

¹⁶⁸ Selma Akyazıcı ÖZKOÇAK, The Reasons for Building: The Cases of Rüstem Paşa and Yeni Valide Mosques, Aptullah Kuran İçin Yazılar, S. 270-271, İstanbul, 1999

¹⁶⁹ Aptullah KURAN, A.g.k., S. 135

güneydoğu-güneybatı ve kuzeydoğu-kuzeybatı yönlerinde dört adet çeyrek kubbe eklenmektedir.

Merkezi kubbe ile örtülü mekâna, doğu-batı yönünde eklenen iki yan kanat, üçer bölüm halinde aynalı tonoz ile örtülüdür. Ortadaki tonoz, yanlardakilerden daha geniş, iki yandakiler ise eşit genişliktedir. Yan kanatları örten aynalı tonozlar, çeyrek kubbelerle aynı yükseklikte tutularak, merkezi kubbenin yapı iç mekânı ve dış görünüşüne egemenliği vurgulanmıştır.

İbadet mekanının önünde, beş bölümlü son cemaat yeri vardır. Son cemaat yeri, dıştan bir ahşap çatıyla çevrilerek iki kademeli olarak inşa edilmiştir.

Giriş cephesinin önünde dar bir avlu yer almaktadır. Mekanın darlığı nedeniyle, şadırvan, avluda değil, zemin seviyesinde, yapının kuzeydoğu köşesine, yanından geçen sokaktan demir şebekeli bir duvar ile ayrılmış kare planlı bir alanın ortasına yerleştirilmiştir.

Yapının iki katlı olarak inşa edilmesi nedeniyle, cami katına, ikisi avlunun kuzey köşelerinde, ikisi beden duvarlarına bitişik, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki dört adet merdivenle ulaşılmaktadır. Beden duvarlarına bitişik olan merdivenler, avludan sonra bir kademe daha devam ederek mahfillere çıkışı sağlamaktadır. Avlunun kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki merdivenlerin iki yanında, merdivenlerle çıkılan birer oda bulunmaktadır.

3.5.1. Mekansal Süsleme Programı:

3.5.1.1.Üst Örtü Sistemi:

Üst örtü sistemi, yapının 15.20 m. çapındaki merkezi kubbesi, bu kubbeye güneydoğu-güneybatı ve kuzeydoğu-kuzeybatı yönlerinden eklenen dört adet çeyrek kubbe, ana kubbeyi taşıyan dört pandantif ve yan kanatları örten, üçer adet aynalı tonozlardan oluşmaktadır.

3.5.1.1.1.Merkezi Kubbe:

Merkezi kubbenin içine sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Bu süsleme, kubbe merkezinde, orta kısmında, kubbe eteği ve kasnağında, kasnağın altındaki demir parmaklıklı balkonun konsolu üzerindedir. **Resim 298**

Ana kubbenin merkezine, lacivert zemin üzerine beyaz renkli celi sülüs harflerle, **Fâtır Suresi'nin 41. Ayeti** yazılıdır.¹⁷⁰ Bu yazının hattatı bilinmemektedir. Kubbe merkezindeki yazı orijinal olup, yazıdaki elif harfleri uzatılarak, kubbe merkezinde birleşmesiyle birbirine bağlanmıştır. Bu yazı, restorasyon sırasında ortaya çıkarılarak yenilenmiştir. Ana kubbenin merkezinde, sıva üstündeki kalem işi yazı süslemenin etrafında, kırmızı zemin üzerinde rûmi geçmeli bordür ve bu bordürün dışında yer alan siyah tepelik motifleri yer almaktadır.

Kubbenin orta kısmında, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle çarkıfelek çiçeklerinden oluşan bir süsleme, daha dışında ise, birbirine dairesel kıvrımlarla geçen siyah rumi motiflerinden oluşan rozetler yer almaktadır.

Kubbe eteğinde, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, beyaz zemin üzerinde, siyah ve kırmızı renk ile birbirine bağlı tığlara benzeyen tepelik motifleri, kubbe merkezine doğru bakacak şekilde işlenmiştir.

Kubbe kasnağına açılan yuvarlak kemerli 24 adet pencerenin etrafına, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süslemeler yapılmıştır. Üç bordür halindeki süsleme, en içte, pencere kemerini çevreleyen bordürde, içleri beyaz, dışları turuncu renk ile konturlu kırmızı zencerek motifi, ortada beyaz zemin üzerinde kırmızı ile yapılmış S'lerden oluşan dar bir bordür ve en dışta ise, siyah zemin üzerinde kırmızı renkle işlenmiş hatayi ve rûmilerden oluşan bordürden oluşmaktadır. Pencere kemerlerinin

¹⁷⁰Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 94. Anlamı: Allah, gökleri ve yeri yok olup gitmesinler diye tutuyor. Yemin olsun, eğer çöküp giderlerse O'ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Halim'dir o, Gafur'dur. Yaşar Nuri ÖZTÜRK, A.g.k. S. 399

iç yüzeylerine, beyaz zemin üzerinde siyah ve kırmızı renkli, ikili sarmal rûmiler yerleştirilmiştir. **Resim 299**

Konsol: Kubbe kasnağının altından geçen demir parmaklıklı balkonun konsolu üzerindeki sıva üstüne kalem işi tekniğindeki süsleme, kırmızı zemin üzerinde atlamalı olarak birbirine bağlanan çift kola ayrılmış beyaz renkli tepelik motiflerinin aralarına yerleştirilmiş yaprağa benzer mavi formların içindeki beyaz hatayı motiflerinden oluşmuştur. Bu motifler, siyah renk ile konturlanmıştır. **Resim 299**

3.5.1.1.2.Çeyrek Kubbeler:

Yapıdaki dört adet çeyrek kubbenin kemerleri ve içlerine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Kemerler, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı ve beyaz renklerle dönüşümlü olarak boyanmış, kilit taşlarına, altın yaldızlı birer adet rozet yerleştirilmiştir.

Çeyrek kubbelerin merkezine, yarım daire şeklinde bir kompozisyon yapılmıştır. Ana kubbenin merkezinde yazı yer alırken, burada, merkezde, siyah zemin üzerinde, beyaz renkli bir palmet motifinde kesişen iki adet dairesel formlu kıvrık dal üzerine yerleştirilmiş, beyaz konturlu kırmızı renkli iki rûmi motifi yer alır. Bu süslemenin etrafı, pencere kenarlarında görülen içleri beyaz, dışları turuncu renk ile konturlu kırmızı zencerek motifinden oluşan bir bordür ile çevrelenmiştir. En dışta ise, ana kubbedeki, siyah tıglardan oluşan bordür işlenmiştir. **Resim 300**

Çeyrek kubbelerin beden duvarlarıyla birleştikleri kasnaklarının iki ucunda, küfeki taşından yapılmış mukarnaslar, kasnakların orta kısımlarında ise, çeyrek kubbelerin altına açılan iki kemerin arasında kalan üçgen yüzeylerin içine, alçıdan yapılmış mukarnaslar yerleştirilmiştir.

Çeyrek kubbelerin kasnak seviyesinde başlayan ince bir süsleme bordürü, bütün yapıyı aynı seviyede dolaşmaktadır. Bu bordürde siyah zemin üzerine beyaz

renk ile üzüm salkımını andıran şakayık ve rozet şeklinde çiçek motifi yer almaktadır. Motiflerde Barok etki vardır. **Resim 301**

Gergi Demirleri: Çeyrek kubbeler arasındaki gergi demirleri üzerinde, kalem işi süsleme yapılmıştır. Dikdörtgen prizma şeklindeki demir gergilerin yan yüzeylerine, kiremit kırmızısı zemin üzerinde, kavuniçi konturlu, siyah zeminli, ortasında palmete benzeyen motifler bulunan oval madalyonlar arasında, beyaz renkli rumi ve dışı beyaz, içi yeşil renkli lotus motifleri işlenmiştir. Alt ve üst yüzeylerde ise, duvarlarda sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış olan içleri yeşil dolgulu kırmızı zencerek motifi yer almaktadır. **Resim 302**

3.5.1.1.3.Pendantifler:

Merkezi kubbeye geçiş elemanları olan pendantifler, çini levhalarla kaplıdır. Pendantiflerin merkezinde yuvarlak çini levhaların içinde, lacivert zemin üzerine beyaz renkle **Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin** yazılıdır. Mihrabın sağ tarafındaki pendantifi, mavi zeminde üzerinde mavi benekler bulunan beyaz kıvrık dalların iki yanına yerleştirilmiş beyaz lale motiflerinden oluşan bir bordür çevrelemektedir. Yazının etrafında, lacivert zemin üzerinde beyaz palmet motifleri bulunan ince bir bordür yer alır. Yazının dışında, beyaz zeminde kıvrık dallar üzerinde koyu yeşil hançer yaprakları yer almaktadır. Pendantifin üç köşesinin ortasında, yapraklarının içi beyaz, dışı lacivert birer adet rozet yer almaktadır. **Resim 303 ve 304**

Mihrabın sol tarafındaki pendantifi mavi zemin üzerinde beyaz lale motifli bir bordür sınırlamaktadır. Yazının etrafında, lacivert zemin üzerinde beyaz palmet motifleri bulunan ince bir bordür yer alır. Yazının dışında, beyaz zeminde kıvrık dallar üzerinde koyu yeşil hançer yaprakları yer almaktadır. Pendantifin üç köşesinin ortasında, yapraklarının içinde beyaz renkli lale ve erik çiçeği motifi bulunan birer adet lacivert rozet yer almaktadır. **Resim 302**

Diğer pendantifleri çevreleyen bordür ve içteki çini süsleme aynı motiflidir. Pendantifleri çevreleyen bordürde, lacivert zemin üzerinde beyaz karanfil ve erik

çiçeği motifleri dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir. Yazının etrafında, lacivert zemin üzerinde beyaz palmet motifleri bulunan ince bir bordür yer alır. Yazının dışında, iki üst köşede, beyaz zeminde kıvrık dallar üzerinde mavi-beyaz renkli rumiler arasında içleri kırmızı, dışları mavi hatayiler yer almaktadır. Pandantiflerin alt köşesinde beyaz zeminde lale motifleri arasında mavi ve kırmızı hatayi motifleri yerleştirilmiştir. **Resim 303**

3.5.1.1.4. Payeler:

Kubbeyi taşıyan sekizgen kesitli, dört adet serbest paye ile mihrap ve kuzey duvarına gömülü olan dört adet duvar payesinde, farklı süsleme kompozisyonları uygulanmıştır.

Serbest Payeler Üzerindeki Çini Süsleme Motifleri: Sekizgen kesitli payeler, mermer başlıklarına kadar, çini levhalarla kaplıdır. Payelerin, kubbeyi taşıyan kemerlerin bağlandığı, yan kanatları ayıran duvar yüzeyine birleşme noktasında yer alan mermer başlık bölümünün dört köşesine mukarnaslar yerleştirilerek, kare kesitli kemerlerle geçiş sağlanmıştır.

Güneydoğu ve güneybatı payesi, beyaz zemin üzerinde, köşelerde lacivert rumiler, ortada içi firuze ve kırmızı, dış yaprakları mavi renkli hatayi motifinin iki yandan saran kıvrık dallar üzerinde üstte iki adet kırmızı lale motifi, altta mavi çiçek motiflerinin yer aldığı çini levhalarla kaplıdır. Levhalar birleştiğinde, motifler, kaydırılmış eksenler üzerinde sonsuzluk ilkesine göre dizilmiş olarak ortaya çıkmaktadır. Payelerin zeminle birleşme noktasındaki dar bordür, yatay dikdörtgen çini levhalardan oluşmaktadır. Bu levhalarda, lacivert zeminde ortada içinde firuze, dışında beyaz renkli yapraklar yer alan çiçek motifinin iki yanında üçer adet erik çiçeği ve birer adet kırmızı lale motifi ile levhanın kenarlarında içinde beyaz renkli rumiler bulunan firuze renkli yarım oval madalyonlar bulunmaktadır. Levhalar birleştiğinde madalyonlar bütünleşmektedir. Payelerin başlık seviyesinin altında yer alan levhalarda, payenin her yüzünün bitişine işaret eden, mavi zemin üzerinde erik çiçeği motifli ince bordürlerle sivri kemer motifleri yapılmıştır. Bu motiflerin iki yanında, ince dallar üzerinde kırmızı lale motifleri yapılmıştır. **Resim 304**

Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Payeleri Üzerindeki Çini Süsleme Motifleri: çini levhalarda, beyaz zemin üzerinde ortada içi kırmızı, dışı mavi yapraklı rozet motiflerini oval madalyon şeklinde çevreleyen dört adet mavi konturlu beyaz Çin bulutu motifleri ve köşelerde yarım rozetler yer almaktadır. Levhalar birleştirildiğinde, bu motifler, kaydırılmış eksenler üzerinde, sonsuzluk ilkesine göre dizilmiş olarak ortaya çıkmaktadır. Bu payelerin zeminle birleşme noktasındaki dar bordür, yatay dikdörtgen çini levhalardan oluşmaktadır. Bu levhalarda, lacivert zeminde ortada içinde firuze, dışında beyaz renkli yapraklar yer alan çiçek motifinin iki yanında üçer adet erik çiçeği ve birer adet kırmızı lale motifi ile levhanın kenarlarında içinde beyaz renkli rumiler bulunan firuze renkli yarım oval madalyonlar bulunmaktadır. Levhalar birleştiğinde madalyonlar bütünleşmektedir. Payelerin başlık seviyesinin altında yer alan levhalarda, payenin her yüzünün bitişine işaret eden, mavi zemin üzerinde erik çiçeği motifli ince bordürlerle sivri kemer motifleri yapılmıştır. Bu motiflerin iki yanında, ince dallar üzerinde kırmızı lale motifleri yapılmıştır.

Duvar Payeleri Üzerindeki Çini Süsleme Motifleri: Dikdörtgen kesitli duvar payelerinin duvar yüzeyinden taşan üç kenarı, kemer seviyesine kadar, çini kevhalarla kaplıdır.

Mihrabın İki Yanındaki Duvar Payeleri Üzerindeki Çini Süsleme Motifleri: Mihrabın sol tarafındaki dikdörtgen kesitli duvar payesinin kenarları, dikdörtgen çini levhalardan oluşan bir bordürle sınırlanmıştır. Bu levhalarda, lacivert zeminde ortada içinde firuze, dışında beyaz renkli yapraklar yer alan çiçek motifinin iki yanında üçer adet erik çiçeği ve birer adet kırmızı lale motifi ile levhanın kenarlarında içinde beyaz renkli rumiler bulunan firuze renkli yarım oval madalyonlar bulunmaktadır. Paye köşelerinin birleşme noktasındaki ince dikdörtgen levhalarda, lacivert zemin üzerinde, iki ucu firuze renkli yaprak motifi bulunan içinde kırmızı benekler bulunan beyaz çiçek motifleri yer almaktadır. Levhalar birleştiğinde madalyonlar bütünleşmektedir. Payenin iç mekana bakan yüzünü kaplayan çini levhalarda, beyaz zemin üzerinde diyagonal olarak yerleştirilmiş, lacivert yaprakları üzerinde beyaz

çiçek motifleri olan hatayi motifi ile levha kenarlarında kırmızı ve mavi yapraklı hançer yaprakları arasında, kırmızı ve mavi yapraklı yarım hatayiler ve köşelerde kırmızı beneklerle çevrili, içi firuze, dışı mavi yapraklı rozet motifinin dörtte biri yer almaktadır. Levhalar bütünlendiğinde, ortadaki rozet motifinden çıkan, dört yöne bakan hatayi motifleri ortaya çıkmaktadır. Payenin daha dar olan iki yan yüzünde, aynı çini bordür içerisinde, levhalar bütünlendiğinde ortaya çıkan beyaz zemin üzerinde firuze ve mavi renkli yapraklar arasında beyaz dört köşeli yıldız motiflerinin yer aldığı çini kaplama yer almaktadır. **Resim 307**

Mihrabın sağındaki duvar payesinin üzerinde minber yer aldığı için, yalnızca köşelerinde, sol taraftaki payenin çini bordürleri ve yan yüzlerde, levhalar bütünlendiğinde ortaya çıkan beyaz zemin üzerinde firuze ve mavi renkli yapraklar arasında beyaz dört köşeli yıldız motiflerinin yer aldığı çini kaplama yer almaktadır. **Resim 307**

Giriş Kapısının İki Yanındaki Duvar Payeleri: Bu payelerdeki çini kaplama, mihrap duvarındaki payelerle benzer özelliklidir.

3.5.1.1.5. Kemerler:

Payeler arasına atılan kemer yüzeyleri, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı ve beyaz renklerle dönüşümlü olarak boyanmıştır.

3.5.1.1.6. Yan Kanatların Örtü Sistemi: Doğu ve batıda yer alan yan kanatları örten aynalı tonozların merkezinde Klasik döneme ait sıva üstüne kalem işi tekniğiyle geometrik geçme motifleri yer almaktadır¹⁷¹. Tonozların içindeki, bordür şeklinde yer alan süslemeler, Barok döneme aittir. **Resim 305 ve Resim 306**

3.5.2. Duvarlardaki Süsleme Programı

¹⁷¹ Refik YÜKSEK, A.g.e., S. 38

3.5.2.1. Mihrap (Güney) Duvarı

Güney duvarı, mihrabın yer aldığı, iki duvar payesi arasında kalan bölüm ve tonozla örtülü yan kanatların güney duvarları şeklinde üç bölüm halindedir.

Mihrabın bulunduğu bölüm, iki pandantifin arasında yer alan yuvarlak bir kemer ile üst örtü sisteminden ayrılmaktadır. Bu kemerin yüzeyi, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde, kalem işi tekniğiyle, kırmızı ve beyaz renklere boyanmıştır. Sıva ile kaplı bu kemer yüzeyi içine, iki sıra halinde, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardaki daha küçük ve dar olmak üzere üçer adet revzenli pencere açılmıştır. **Resim 307**

Bu pencerelerdeki revzenler, Barok özelliklidir ve Klasik dönemden sonraki tamirlere aittir.

Pencerelerin altında başlayan ve bütün yapıyı aynı yükseklik seviyesinde dolaşan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış süsleme bordürleri, sıva ile kaplı üst kısım ile, çiniyle kaplı alt kısmı ayırmaktadır. Bu bordürler dört kısımdan oluşmaktadır. Üstteki kısımda, siyah zemin üzerinde içi sarı dolgulu kırmızı zencerek motifleri yer almaktadır. Daha sonra, sarı zemin üstünde kahverengi S kıvrımlarının olduğu ince bir bordür yer almaktadır. Ortadaki dışa taşkın kalın bordürde, kırmızı zemin üzerinde yeşil renkli çift hançer yaprakları arasında iç yaprakları turuncu, dış yaprakları yeşil çiçek motifleri yer almaktadır. Bütün bu motifler, sarı renkle konturlanmıştır. En alttaki bordürde kırmızı zemin üzerinde turuncu yapraklar arasında, dıştan sarı renkle konturlu iki hançer yaprak arasında yeşil çiçek motifleri yer almaktadır. **Resim 308**

Kalem işi süsleme bordürlerinin altında yer alan iki çini bordür, alt kısımdaki çini kaplı duvar yüzeyini üstten sınırlamaktadır.

Kalem işi bordürün altındaki çini bordürde, beyaz zemin üzerinde dönüşümlü olarak dizilmiş lacivert renkli lotus ve palmet motifleri yer alır. Lotusların üzerinde

içleri kırmızı çizgili beyaz yapraklı lale motifleri, palmetlerin içindeyse üzerinde içleri kırmızı çizgili beyaz yapraklı çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Bu motifler, kıvrık dallı beyaz hançer yapraklarıyla birleştirilmiştir. **Resim 308**

Alttaki çini bordürü oluşturan levhalarda lacivert zeminde ortada içinde firuze, dışında beyaz renkli yapraklar yer alan çiçek motifinin iki yanında üçer adet erik çiçeği ve birer adet kırmızı lale motifi ile levhanın kenarlarında içinde beyaz renkli rumiler bulunan firuze renkli yarım oval madalyonlar bulunmaktadır. Levhalar birleştiğinde madalyonlar bütünleşmektedir. **Resim 308**

Bu iki bordür, kalem işi bordürler ile birlikte, yapının tüm duvarlarını aynı seviyede dolaşmaktadır.

3.5.2.1.1.Mihrap: Çini bordürlerin altında başlayan mihrap yüzeyi, mermer mukarnaslı kavsarası dışında tamamen çiniyle kaplıdır. **Resim 309**

Mihrabı iki yandan çevreleyen ince bordürde, lacivert zemin üzerinde S kıvrımları çizen firuze zemin üzerinde kırmızı benekli rumiler arasında beyaz çiçek motifleri yer almaktadır. Daha sonra gelen mihrabı üstten ve iki yandan çevreleyen geniş bordürde, lacivert zemin üzerinde erik çiçekleri ve çin bulutlarıyla çevrili, içlerinde mavi hatayilerin yer aldığı beyaz yaprak ve palmet motifleri dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir. Dikdörtgen şeklindeki yazının etrafında, mihrabı iki yandan çevreleyen ince bordür tekrarlanmıştır. Bu bordürde lacivert zemin üzerinde S kıvrımları çizen firuze zemin üzerinde kırmızı benekli rumiler arasında beyaz çiçek motifleri yer almaktadır. Lacivert çini zemin üzerine beyaz renkli Celi Sülüs yazıyla **Ali İmran Suresi'nin 37. Ayeti**¹⁷² yazılıdır.

Yazının altında, mukarnas kavsara ve mihrap nişini üç yandan çevreleyen, geniş bordür yer almaktadır. Geniş bordürde, beyaz zemin üzerinde içi beyaz, dışı

¹⁷²Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 95, Anlamı: Zekeriya onun (Meryem'in) yanına mabede (mihraba) her girdiğinde

lacivert yapraklı, altında iki adet lacivert hançer yaprağının yer aldığı hatayiler, mihrabın içine ve dışına bakacak şekilde dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir. Bu bordürün iç ve dış kenarında, mihrabı ve yazıyı çevreleyen ince bordür yer almaktadır.

Beyaz mermerden yapılmış olan mukarnaslı kavsaranın iki yanında altın yaldızlanmış iki rozet yer almaktadır.

Beş kenarlı mihrap nişinin iki yanında, beyaz zemin üzerinde mavi hançer yaprakları arasında firuze ve mavi renkli iri rozet ve hatayilerin yer aldığı çini levhalar bulunmaktadır.

Mihrap nişinin her yüzünde aynı motifli çini levhalar yer almaktadır. Her yüz, üst taraftan lacivert zemin üzerinde beyaz rumi motiflerinden oluşan kemer motifleriyle sınırlanmıştır. Bu motifin altında, etrafı beyaz zemin üzerinde lacivert rumiler ve mavi hatayilerle çevrili, mavi bir vazodan çıkan mavi oval madalyon içinde bahar dalı motifleri yer almaktadır. **Resim 310**

Mihrabı iki yandan sınırlayan duvar payelerinden sol taraftakinin yüzeyi, beyaz zemin üzerinde mavi hatayı ve rozet motiflerinin yer aldığı çini levhalarla kaplıdır. Sağ taraftaki paye minberin arkasında kalmaktadır.

3.5.2.1.2.Minber: Ahşap külâhı dışında, tamamen beyaz mermerden yapılmıştır. **Resim 311**

Köşk Kısmı: Beyaz mermerden sivri kemerlerden oluşmaktadır. Kemerlerin üzerinde, üstte palmetlerden, altta testere dişi motiflerinden oluşan iki sıra halinde bordür yer almaktadır.

Köşkün sekizgen külâhı ahşaptandır. Üzeri mavi zemin üzerine altın yaldızlı baklava motifleriyle kaplı sekizgen gövdenin bitme noktası yine ahşap palmet motiflerinden oluşmuş bir bordürle sınırlıdır. Üstte sekizgen sivri bir külâh yer

almaktadır. Külahın yüzeyleri siyah zemin üzerine altın yaldızlı üçgen motifleriyle süslüdür. Külahın alemi yoktur.

Köşk kısmının yaslandığı duvar payesinin üzerine, iki adet  ini pano yerleştirilmiştir. Köşk kısmını taşıyan mermer sütuncelerin arasına atılan sivri bir kemerle üstten sınırlanmış bu alandaki üstteki pano, yapının diğer yerlerinde de gördüğümüz, beyaz zemin üzerinde, lacivert renkli lotus ve palmet motiflerinin dönüşümlü olarak dizildiği, lotusların içine birer adet kırmızı-beyaz yapraklı lale, palmetlerin içine de birer adet kırmızı-beyaz yapraklı karanfil motifinin yerleştirdiği, lotus ve palmetlerin uçlarının, küçük kırmızı lalelerle sonlandığı bordürle üstten sınırlanmıştir. Panonon içine, beyaz zeminde, kıvrık dallar üzerinde lacivert-firuze ve kırmızı renkli hatayi ve  arkifelek çiçeklerinin dönüşümlü olarak yerleştirildiği bir bordür ile, sivri kemer motifi yapılmıştir. Sivri kemerin iki üst köşesine, lacivert zemin üzerinde birer adet kırmızı palmet motifini çevreleyen, beyaz-firuze renkli rumilerden oluşan bir kompozisyon yerleştirilmiştir. Sivri kemerli bordürle  vrili yüzeyin iç kısmına, mavi zemin üzerinde iki adet baharda  i ek açmış erik ağacı motifi yerleştirilmiştir. İçleri domates kırmızısı, yaprakları beyaz olan bu çiçekler, kırmızı rengin en başarılı olarak kullanıldığı örneklerdendir. Gövdeleri ayrı olan bu iki ağacın dalları birleşerek, alışılmadık bir kompozisyonu oluşurmaktadır. Birleşen bu iki ağaç motifinin, Rüstem Paşa ve Mihrimah Sultan'ı simgelediğini düşünmekteyim. **Resim 312**

Alttaki pano, duvarlardaki , Çin bulutlu oval madalyon ve  i ek motifli bordür ile, dikdörtgen bri  er eve içine alınmıştir. Bu  er eve içindeki alana, mavi zemin üzerinde, dallar üzerinde baharda açmış erik çiçeği motifleri yerleştirilmiştir.

Köşk korkulukları, sekiz köşeli yıldız motifinden oluşan ışınsal bir motifle şebekelidir. Bu motifin altında mermer üzerine kabartma tekniğiyle palmet ve mermer içine kazıma tekniğiyle Çin bulutu motifleri yer almaktadır. şebekenin etrafında i  içe geçmiş dışa taşkın silindirik formlu silmeli mermer bir  er eve vardır.

Köşk kısmının altında, sivri kemerli bir niş yer almaktadır. Bu nişin iki yanında, birer lale motifi, mermer üzerine kabartma olarak işlenmiştir. Nişin üzerinde yer alan, silmeli bir çerçeve içindeki mermer levha üzerinde kazıma tekniğiyle, Klasik dönemin natüralist üslubunda lale ve karanfil demetleri işlenmiştir.

Resim 313

Köşk kısmının altında, sivri kemerli nişin tavan kısmında, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, rozet motifi işlenmiştir. **Resim 314**

Yan Aynalar: Beyaz mermerden yapılmıştır. İkizkenar üçgen şeklindeki yan aynaların etrafı dışa taşkın silmeli bir bordürle çevrilidir. Bu bordürün iç ve dış tarafında dışa taşkın ince bir silme, altın yıldız ile kaplanmıştır. Bu şekilde, iç içe geçmiş iki üçgen formu oluşmaktadır. Aynanın ortasında, on köşeli yıldız motiflerinden oluşan geometrik geçmeli bir şebeke yer almaktadır. Bu şebekenin dışında kalan üçgen yüzeylerinde Klasik dönemin natüralist üslubunda kıvrık dal ve yaprak motifleri görülmektedir. **Resim 14**

Yan aynaların alt kısmında, Bursa kemerinden oluşan üç adet pabuçluk nişi yer almaktadır. Bu nişler ve nişlerin korkulukla birleştiği köşede oluşan üçgenin etrafı minberin diğer kısımlarında olduğu gibi çıkıntılı silmelerle çevrilidir ve üzerinde kabartma olarak rumi motifleri işlenmiştir.

Korkuluklar: Yan aynaları sınırlayan mermer korkuluklar, beyaz mermerdendir. Dairesel formların iç içe geçmesi ve kesişmesinden oluşan geometrik motifli şebekelidir. Şebekenin etrafında dışa taşkın silmeli mermer çerçeve yer almaktadır.

Korkuluklar ve yan aynaların birleşme noktalarında yer alan, uçları palmet şeklinde biten üçgen mermer levhalar üzerinde, kabartma olarak çifte rumi motifleri işlenmiştir.

Kapı: Beyaz mermerdendir. İç içe geçmiş, dışa taşkın silmelerden oluşan basık yay kemeri şeklindeki kapının kemer aynalarında mermer üzerine kabartma tekniğiyle, rûmi motifleri işlenmiştir. Kapının üst kısmında, mermer üzerine kazıma tekniğiyle, altın yaldızlı sülüs harflerle **Kelime-i Tevhid** yazılıdır. **Resim 315**

Yazı süslemenin etrafı dışa taşkın ince silmelerle çevrilidir. Kapının alınlığı, alttan çifte rumilerle birbirine bağlanmış palmet motiflerinden oluşan bir bordür ve bu bordürün altında yer alan mukarnaslı bordürle süslenmiştir.

Kapı, iki yandan iç içe geçmiş dışa taşkın silmeler ve köşelerde, balık sırtı motifiyle kaplı kum saati sütuncelerle sınırlanmıştır. Minberin tek basamağı koyu yeşil mermerdendir.

3.5.2.1.3.Mihrabın İki Yanındaki Bölümler:

Mihrabın iki yanında yer alan ve çeyrek kubbelerin altına denk gelen iki bölümde, aynı süsleme programı uygulanmıştır. Çeyrek kubbelerin altına, biri güney duvarının üzerine denk gelen, diğeri yandaki tonoz örtülü kanada açılan iki kemer yerleştirilmiştir. Bu iki kemerin yüzeyleri de iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı ve beyaz renklerle kalem işi tekniğiyle boyanmıştır. Kemerin iç kısmına, yarı daire şeklinde, şişe dibi içlikli bir pencere yerleştirilmiştir. **Resim 316 ve Resim 317**

Şişe dibi içlikli pencerenin altında başlayan duvar yüzeyi, üst taraftan kalem işi ve çini bordürle (bkz. Resim 9), duvar payeleri ile de iki yandan sınırlanmıştır.

Duvar yüzeyine, üst tarafta, sivri kemerli, revzenli, altta, dikdörtgen şeklinde beyaz mermer söveli iki adet pencere açılmıştır. Pencerelerin etrafındaki duvar yüzeyleri, çini levhalarla kaplıdır.

Üstteki revzenli pencere, beyaz mermerden dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, yine beyaz mermerden sivri kemer, bu çerçevenin içine yerleştirilmiştir. Pencere sövesi, duvarı üstten sınırlayan iki sıra çini bordürün, birinci kısmı olan,

beyaz zemin üzerinde lacivert renkli lotus-palmet motiflerinden oluşan ince bir bordürle çevrelenmiştir. Bu pencerenin revzeni, Barok motiflidir

Altındaki dikdörtgen söveli pencerelerin üzerindeki, dikdörtgen şeklindeki çini alınlıkların içerisine, beyaz zemin üzerine lacivert renkli Celi sülüs harflerle **Cin Suresi'nin 18. ve 19. Ayetleri**¹⁷³ yazılmıştır. Pencereler, duvar derinliğine yerleştirilmiş, tavanları sıva ile kaplı, süslemesiz bırakılmış, tabanları ise beyaz mermer levhalarla kaplanmıştır.

Bu pencerelerin ahşap kapakları künde-kârî tekniğiyle yapılmıştır. Üç tabla halindeki düzenlemede, üst tablalar boş bırakılmış, orta ve alt tablada çok ışıklı geometrik yıldız geçme motifi uygulanmıştır. Pencere kapaklarındaki rozetler ve uçları palmet şeklinde biten kayıtlar, maden işçiliğinin örnekleridir. **Resim 318**

Mihrabın iki yanındaki duvar yüzeylerini iki yandan sınırlayan duvar payelerinden yarım metre kadar geriye çekilmiş olduğundan, zeminde ortaya çıkan boşluk, siyah, beyaz ve kırmızı renkli mermerlerden oluşan geometrik desenli mozaiklerle süslenmiştir. **Resim 319**

3.5.2.1.4. Yan Kanatların Mihrap (Güney) Duvarları:

Mihrabın iki yanındaki mahfillerin güney duvarları simetrik olarak düzenlenmiştir. Bu duvarlara, birer adet sivri kemer yerleştirilmiştir. Kemer yüzeyleri, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, kırmızı ve beyaz renklerle dönüşümlü olarak boyanmıştır. Kemerlerin iç kısmını tamamen kapatacak şekilde, sivri kemerli, şişe dibi içlikli birer adet pencere yerleştirilmiştir.

Kemerlerin altından, yapıyı aynı seviyede oluşan, kalem işi ve çini bordürler geçmektedir.

¹⁷³ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 95, Anlamı: Hiç kuşkusuz, mescidler Allah içindir. O halde Allah ile birlikte bir başkasına yakarmayın. 19. Allah'ın kul kalkmış ona yakarıırken, onlar onun üzerine keçeleşir gibi üşüşüyorlar.

Mahfillerin güney duvarları, iki yandan duvar payeleri ile sınırlanmıştır. Bu duvarlar, doğu ve batı mahfilleriyle yatay olarak iki kısma bölünmüştür. Mahfillerin üst kısmında, daha geniş bir duvar yüzeyi oluşmuş, bu kısma, çini alınlıklı, dikdörtgen şeklinde beyaz mermer söveli birer pencere açılmıştır. **Resim 320** ve **Resim 321**

Pencerenin etrafındaki duvar yüzeyi, yapıda iki sıra halinde görülen çini bordürün ikinci kısmı olan, Çin bulutlu oval madalyon ve rozet motifli bordürle, panolara bölünmüştür. Pencere alınlığına, lacivert zemin üzerinde beyaz renkli Celi sülüs harflerle, **Bakara Suresi'nin 201. Ayeti**¹⁷⁴, nin ilk bölümü yazılıdır.

Mahfilin alt kısmında, taşıyıcı sistemin tonoz ve kemer örtüsü nedeniyle, daha dar bir duvar yüzeyi oluşmuş, bu kısma, dikdörtgen şeklinde beyaz mermer söveli birer adet pencere açılmıştır. **Resim 322**

Duvar yüzeyine, basık yay kemer yerleştirilmiş, kemerin yüzeyi, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, gri renkle mermer taklidi şeklinde boyanmıştır. Kemerin arkasındaki duvar yüzeyine, beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Pencerenin etrafı, lotus-palmet motifli çini bir bordürle üstten, Çin bulutlu oval madalyon motifli bordürle iki yandan çerçevelenmiştir.

Mahfil tavanları ve pencerenin üst kısmında kalan duvar yüzeylerine, Barok motifli sıva üstüne kalem işi süsleme yapılmıştır. **Resim 323**

3.5.2.1.5.Vaaz Kürsüsü: Sinan dönemi ahşap işçiliğinin en iyi örneklerinden olan vaaz kürsüsü, orijinaldir. Kare planlı vaaz kürsüsünü oluşturan yüzeyler, enine dikdörtgen şeklinde üç tabla halindedir. Tablaların etrafı, ahşap içine kakma

¹⁷⁴ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 96, Onlardan kimi de şöyle yakarır: Ey rabbimiz, bize dünyada da güzellik ver, ahirette de güzellik ver. Ve bizi ateş azabından korusun. Yaşar Nuri ÖZTÜRK, A.g.k. S. 42

teknîğiyle, fildişi, abanoz, maun ve gümüş tel kullanılarak zencerek motifleriyle süslemeyle çevrelenmiştir. **Resim 325**

“Taç” adı verilen, ortasında bir girinti bulunan, üst tablanın iki yanına, kafes tekniğiyle yapılmış, iki adet altıgen yıldız motifinden çıkan ışıklardan oluşan yirmidörtgen motifi, ortasına ise bu motifin yarısı yerleştirilmiştir.

Ortadaki “kaide” bölümü künde-kârî tekniğindedir. Dikdörtgen şeklindeki bu bölümün ortasında, on kollu yıldız motifinden çıkan ışıklardan oluşan geometrik bir süsleme motifi, köşelere, on kollu yıldız motifinin çeyrekleri yerleştirilmiştir. Bu bölümdeki geometrik bölümlerin yüzeyleri, kenarları abanoz çubuklarla çevrili geniş sedef plakalarla kakma olarak süslenmiştir. **Resim 326**

Alt bölüm üst bölümle benzer özelliklidir. Tablanın iki yanına, iki adet altıgen yıldız motifinden çıkan ışıklardan oluşan yirmidörtgen motifi yerleştirilmiştir. Bu kısımda, üst tabladaki girinti olmadığından ortada iki adet yarım yirmidörtgen motifi yer almaktadır.

Vaaz kürsüsünün altında yer alan süpürgeliklerin kenarlarına, ahşap üstüne kazıma tekniğiyle yaprak motifleri yapılmış, ortalarına birer adet, ahşap içine fildişi, abanoz, maun ve gümüş telden ince levhaların kakma tekniğiyle yerleştirilmesinden oluşan altı kollu yıldız motifi yapılmıştır.

3.5.2.2. Doğu Duvarı:

Doğu duvarı, doğu yan kanadının duvarı ve önünde yer alan doğu mahfili olmak üzere iki kademe halindedir. Mahfil, doğu duvarını yatay olarak ikiye bölmektedir. Duvarın mahfilin üstünde ve altındaki bölümler farklı ele alınmıştır.

Resim 327- ve 328

Yan kanadının doğu duvarı, örtü sisteminin izdüşümü şeklinde bölüntülenmiştir. Doğu yan kanadını örten tonozları taşıyan sivri kemerlerin

yüzeyleri, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı ve beyaz renklerle kalem işi tekniğiyle boyanmıştır. Kemer içlerine, sivri kemerli, şişe dibi içlikli birer adet pencere yerleştirilmiştir.

Pencerelerin altından, bütün yapıyı aynı yükseklik seviyesinde dolaşan sıva üstüne kalem işi ve çini bordür geçmektedir. Bordürlerin altından itibaren, duvar yüzeyi, mahfile kadar çiniyle kaplıdır.

Çiniyle kaplı duvar yüzeyi, tonozların altında farklılık göstermektedir. Güneydoğu tonozunun altında, çiniyle kaplı duvar yüzeyinde, dikdörtgen alınlığında yazı yer alan bir adet, dikdörtgen şeklinde beyaz mermer söveli pencere açılmıştır.

Resim 329

Mahfilin altında, cami zemin seviyesinde yer alan beyaz mermer söveli dikdörtgen şeklindeki bir pencerenin iki yanına, birer adet dolap nişi yerleştirilmiştir. Bu pencerenin etrafındaki duvar yüzeyi çini levhalarla kaplıdır. **Resim 330**

Bu pencere ve dolap kapakları ahşap işçiliğinin örnekleridir. Üç tabla halindeki düzenlemede üst tablalar boş bırakılmış, orta ve alt tablalara künde-kârî tekniğiyle çokışınli geometrik yıldız geçme motifleri işlenmiştir

Doğu kanadının ortasındaki tonozun altında çini kaplı duvar yüzeyine, dikdörtgen şeklindeki çini alınlığında bitkisel süsleme yer alan, beyaz mermer söveli dikdörtgen şeklinde iki pencere yerleştirilmiştir. **Resim 331**

Bu pencerelerin, ahşap işçiliği, zemin pencerelerine göre daha sadedir. Üç tabla halindeki düzenlemede üst tablalar boş bırakılmış, orta ve alt tablalara, kareleri çevreleyen dikdör-genlerden oluşan geometrik desen künde-kârî tekniğiyle yapılmıştır.

Mahfilin altında, cami zemin seviyesinde beyaz mermer söveli dikdörtgen şeklinde iki adet pencere yer almaktadır. **Resim 332**

Doğu kanadının kuzey ucundaki tonozun altında çini kaplı duvar yüzeyine, dikdörtgen şeklindeki çini alınlıklarında yazı yer alan, beyaz mermer söveli dikdörtgen şeklinde bir adet pencere ile mahfile çıkış kapısı yerleştirilmiştir. **Resim 333 ve 334**

Mahfilin altında, Doğu Giriş Kapısı ve sağ tarafında, bir adet dolap nişi yer almaktadır.

Doğu yan kanadının kuzey duvarı ile birleşme noktasında yer alan derin kemer içine, 1 adet dikdörtgen beyaz mermer söveli pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerenin ahşap kapakları yoktur.

Doğu duvarındaki mahfil pencereleri üstlerinde, celi sülüs, lacivert çini zemin üzerine beyaz renkle **Bakara Suresi'nin 201. Ayeti**¹⁷⁵ yazılıdır.

Doğu Giriş Kapısı içten beyaz mermerden dikdörtgen sövelidir. Kapı sövesi üzerinden çini bir bordür geçmektedir.

Kapının üzerinde sıva üstüne kalem işi tekniğiyle Kûfi yazı, yanındaki dolabın üzerinde, iki satır halinde sülüs hat ile sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, siyah renkli boyayla, **Hadis ve Rahman Suresi'nin 26. Ayeti**¹⁷⁶ ve makûlî hat, aynalı yazıyla **Kelime-i Tevhid** yazılmıştır. Bu yazıların hattatları bilinmemektedir. Ancak, yazılar birbirlerinden Barok motifli üç dikey bordürle ayrılmaktadır. **Resim 335**

Kapının sağ ve sol tarafında, dikdörtgen beyaz mermer söveli birer adet dolap nişi yer almaktadır. Kapının iki yanındaki bu yüzeyleri, pencere sövelerinin üzerinden itibaren, çini kaplıdır.

¹⁷⁵ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 96, Onlardan kimi de şöyle yakarır: Ey rabbimiz, bize dünyada da güzellik ver, ahirette de güzellik ver. Ve bizi ateş azabından koru. Yaşar Nuri ÖZTÜRK, A.g.k. S. 42

¹⁷⁶ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 99 Camide mümin, sudaki balık gibidir, mescidde münafık, kafeste kuş gibidir. Rahman Suresi 26. Ayeti: Yer üzerinde bulunan her şey yok olacaktır.

Kapının iki yanındaki dolap kapakları künde-kârî tekniğiyle süslenmiştir. Üst tablalar boş bırakılmış, orta ve alt tablalara çok ışınlı geometrik yıldız geçme motifi ve ara bölmelerde ahşap üstüne kazıma tekniğiyle rumi-palmet motifleri işlenmiştir.

3.5.2.2.1. Doğu Mahfili:

Doğu duvarının önünde yer alan doğu mahfilini duvar payeleri ve aralarında yer alan sütunlar üzerine atılan sivri kemerler taşımaktadır. Payeler arasındaki beyaz ve yeşil mermer sütunlar, üstten ve alttan bronz bilezikli ve baklavalı başlıklıdır

Mahfili taşıyan kemer yüzeyleri beyaz mermer ile, kemer köşe yüzeyleri ise, çini levhalarla kaplıdır. Mahfilin mermer korkuluğu, düşey olarak yivli dikdörtgen şeklindeki beyaz mermer levhanın üzerinde, Bursa kemeri şeklinde şebekelidir. Kemer köşe yüzeyleri, çini bordürlerle çevrilidir. İç kısımlara, kemer yüzeyinin ortasına denk gelecek şekilde, beyaz zemin üzerinde bir adet mavi rozet motifinin iki yanında, kıvrık dallar üzerinde mavi rumiler yerleştirilmiştir.

Mahfil tavanı, kubbeyi taşıyan payelere bağlanan beşik tonozlar ve mahfil sütunlarına bağlanan kemerler arasındaki düz yüzeylerden oluşmaktadır. Beşik tonozların iki yan yüzeyleri ve kemer yüzeyleri, gri taştan oluşmuş gibi kalem işi boyalıdır. Tonoz yüzeylerinin ve aradaki düz yüzeylerin kenarları ve merkezlerine beyaz renk üzerine Barok motifli sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır.

3.5.2.3. Batı Duvarı:

Batı duvarı, batı yan kanadının duvarı ve önünde yer alan batı mahfili olmak üzere iki kademe halindedir. **Resim 336-337**

Batı yan kanadının duvarı, örtü sisteminin izdüşümü şeklinde bölüntülenmiştir. Batı yan kanadını örten tonozları taşıyan sivri kemerlerin yüzeyleri, iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı ve beyaz renklerle kalem işi

teknîğiyle boyanmıştır. Kemer içlerine, yarım daire şeklinde, şişe dibi içlikli birer adet pencere yerleştirilmiştir.

Yarım daire şeklindeki pencerelerin altında başlayan ve bütün yapıyı aynı yükseklik seviyesinde dolaşan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış süsleme bordürleri ve çini bordürler, sıva ile kaplı üst kısım ile, çiniyle kaplı alt kısmı ayırmaktadır

Çiniyle kaplı duvar yüzeyi, tonozların altında farklılık göstermektedir. Güneybatı tonozunun altında, çiniyle kaplı duvar yüzeyinde bir adet, dikdörtgen şeklinde beyaz mermer söveli pencere açılmıştır. **Resim 338- 339**

Mahfilin altında, cami zemin seviyesinde yer alan beyaz mermer söveli dikdörtgen şeklindeki bir pencerenin iki yanına, birer adet dolap nişi yerleştirilmiştir. Bu pencerenin etrafındaki duvar yüzeyi çini levhalarla kaplıdır. **Resim 340**

Batı kanadının ortasındaki tonozun altında çini kaplı duvar yüzeyine, dikdörtgen şeklindeki çini alınlığında bitkisel süsleme yer alan, beyaz mermer söveli dikdörtgen şeklinde iki pencere yerleştirilmiştir. **Resim 341**

Mahfilin altında, cami zemin seviyesinde beyaz mermer söveli dikdörtgen şeklinde iki adet pencere yer almaktadır.

Batı kanadının kuzey ucundaki tonozun altında çini kaplı duvar yüzeyine, dikdörtgen şeklindeki çini alınlıklarında yazı yer alan, beyaz mermer söveli dikdörtgen şeklinde bir adet pencere ile mahfile çıkış kapısı yerleştirilmiştir. **Resim 342**

Mahfilin altında, Batı Giriş Kapısı ve sol tarafında bir adet dolap nişi yer almaktadır. **Resim 343**

Batı yan kanadının kuzey duvarı ile birleşme noktasında yer alan derin kemer içine, 1 adet dikdörtgen beyaz mermer söveli pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerenin ahşap kapakları yoktur.

Mahfil pencereleri üstlerinde, celi sülüs, lacivert çini zemin üzerine beyaz renkle **Bakara Suresi'nin 201. Ayeti**¹⁷⁷ yazılıdır.

Kapının sağ ve sol tarafında, dikdörtgen beyaz mermer söveli birer adet dolap nişi yer almaktadır. Dolap kapaklarının ahşap işçiliği, doğu duvarındaki gibidir. Kapının iki yanındaki bu yüzeyleri, pencere sövelerinin üzerinden itibaren, çini kaplıdır.

3.5.2.3.1. Batı Mahfili:

Batı duvarının önünde yer alan batı mahfilini duvar payeleri ve aralarında yer alan sütunlar üzerine atılan sivri kemerler taşımaktadır. Payeler arasındaki beyaz ve yeşil mermer sütunlar, üstten ve alttan bronz bilezikli ve baklavalı başlıklıdır. **Resim 336-337**

Mahfili taşıyan kemer yüzeyleri beyaz mermer ile, kemer köşe yüzeyleri çini levhalarla kaplıdır. Mahfilin mermer korkuluğu, düşey olarak yivli dikdörtgen şeklindeki beyaz mermer levhanın üzerinde, Bursa kemeri şeklinde şebekelidir. Kemer köşe yüzeyleri, çini bordürlerle çevrilidir. İç kısımlara, kemer yüzeyinin ortasına denk gelecek şekilde, beyaz zemin üzerinde bir adet mavi rozet motifinin iki yanında, kıvrık dallar üzerinde mavi rumiler yerleştirilmiştir.

Mahfil tavanı, kubbeyi taşıyan payelere bağlanan beşik tonozlar ve mahfil sütunlarına bağlanan kemerler arasındaki düz yüzeylerden oluşmaktadır. Beşik tonozların iki yan yüzeyleri ve kemer yüzeyleri, gri taştan oluşmuş gibi kalem işi boyalıdır. Tonoz yüzeylerinin ve aradaki düz yüzeylerin kenarları ve merkezlerine

¹⁷⁷ Onlardan kimi de şöyle yakarır: Ey rabbimiz, bize dünyada da güzellik ver, ahirette de güzellik ver. Ve bizi ateş azabından koru. Yaşar Nuri Öztürk, S. 42

beyaz renk üzerine Barok motifli sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır.

3.5.2.4.Kuzey Duvarı:

Kuzey duvarı ve Ana Giriş Kapısının iki yanında yer alan mahfil bölümleriyle iki kademe halindedir. Kuzey duvarı, iki çeyrek kubbe ve arasında kalan kemer yüzeyi ve yan kanatların kuzey duvarları olmak üzere beş bölüm halindedir. **Resim 344-345**

Kuzey duvarında, iki pandantif arasında kalan kemer yüzeyi içine iki sıra halinde pencere yerleştirilmiştir. Üstte üç adet şişe dibi içlikli, sivri kemerli pencere, altta ise, üç adet sivri kemerli alınlık şeklinde, şişe dibi içlikli küçük pencere yer almaktadır. Bu küçük pencerelerin altında duvar yüzeyi küfeki taşı kaplıdır. Sol tarafta, bir açıklık, son cemaat yerine açılan tahta bir balkona çıkış için kullanılmaktadır. Yan tarafta iki bölüm, sağır pencereler şeklinde ele alınmıştır. Bu bölüm tamamen küfeki taşıyla kaplıdır.

Ana Giriş Kapısının üzerinde bulunan üç parçalı taş konsolun üzerinde kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Konsolun taşıyıcı ayakları üzerinde, ortalarında rozetler bulunan iri şakayıkları bağlayan hançer yaprakları motifleri yer almaktadır. **Resim 346**

Bu konsolu taşıyan dört parça üzerinde rûmi-palmetlerin oluşturduğu dilimli madalyonlar yer almaktadır. Düz kısımlar çin bulutlarıyla süslenmiştir. Taşıyıcı konsolların yan yüzlerinde sarmal olarak işlenen rûmilerden oluşan süsleme yer almaktadır. Alt kısımlarında natüralist üslupta lale motifleri yer almaktadır.

Konsolun alt kısmından itibaren, duvar yüzeyi çiniyle kaplıdır. Bu yüzeye açılmış derin bir sivri kemerin yüzeyi sıva üstüne kalem işi tekniğiyle iki renkli taş işçiliğini taklit edecek şekilde kırmızı ve krem rengi boyalıdır. Kemerin iki ucunda alçıyla yapılmış mukarnas motifleri yer almaktadır.

Sivri kemerin iç yüzeyi çini levhalarla kaplıdır. Bu kemer içine, dikdörtgen şeklinde, dıştan kabartma silmeli beyaz mermer söve içine açılmış, kilit taşında rozet motifi olan sivri kemerli derin bir eyvan şeklindeki kapı girintisi yer almaktadır. Eyvan tonozu çini levhalarla kaplıdır. **Resim 347**

Giriş kapısı eyvan tonozundaki çini süsleme motifleri: Dışta, lacivert zemin üzerinde beyaz çifte rumiler arasında beyaz çiçek motiflerinin yer aldığı ince bordür yer almaktadır. İç tarafta yer alan çini levhaların ortasında, beyaz zemin üzerinde aşağı ve yukarı doğru bakacak şekilde dönüşümlü olarak dizilmiş içlerinde beyaz çiçek motiflerinin bulunduğu lacivert hançer yaprakları arasında, iç yaprakları firuze, dış yaprakları lacivert hatayi motifleri yerleştirilmiştir. Levhaların üst ve alt kenarlarında, ortadaki hatayiden çıkan kıvrık dallar üzerinde iç yaprakları kırmızı ve firuze, dış yaprakları lacivert yarım hatayiler, çinilerin birleştirilmesinden sonra bütünleşerek, kemer boyunca dizili sıraları oluşturmaktadır.

Basık yay kemerli kapı, iki renkli (yeşil ve beyaz) mermerin geçme tekniğiyle birleştirilmesinden oluşmaktadır.

Kuzey duvarında, çeyrek kubbenin altına denk gelen kısımda, duvar yüzeyinde yer alan, iki renkli taş işçiliği şeklinde boyanmış derin bir yuvarlak kemer yüzeyi içine açılmış yarım daire şeklinde, şişe dibi içlikli bir pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerenin altında, yapıyı içten iki kata ayıran mahfil üst seviyesine kadar yükselen, beyaz mermer söveli dikdörtgen bir pencere yer almaktadır. **Resim 348**

Bu pencerenin ahşap tavanı, malakâri tekniğiyle süslemelerle kaplıdır. **Resim 349**

Dikdörtgen şeklindeki ahşap tavanın iki uzun kenarı, dıştan, pencerelerde de görülen dolamalı bordürle sınırlanmıştır. Tavanın merkezinde, kırmızı renkli zemin üzerinde, iki ucu palmetlerle biten oval madalyon motifi yer almaktadır. Dıştan altın yıldızla konturlanmış siyah zeminli madalyonun kenarlarına, kıvrık dallar üzerinde

hançer yaprakları ve kırmızı ve sarı renkli şakayık motifleri yerleştirilmiş, merkezine ise, dört adet altın yıldızlı ruminin arasında yer alan dört adet, dış yaprakları kırmızı, iç yaprakları mavi ve sarı şakayık motifi yerleştirilmiştir. Madalyonun iki tarafında altın yıldızlı dört adet Çin bulutu motifi ve kıvrık dallar üzerinde kırmızı şakayık motifleri yer almaktadır. Dikdörtgenin kısa kenarının köşelerine, ortadaki madalyonun dörtte biri kadar bir kısım ve ortasına iki Çin bulutunun düğüm yaparak sardığı kırmızı şakayık motifi yerleştirilmiştir. **Resim 349**

Bu tür büyük bir pencere, bu yapı dışında, incelenen Sinan yapılarının hiçbirinde karşımıza çıkmamaktadır. Pencere menteşeleri, maden işçiliğinin örneği olarak, palmet motifi şeklindedir.

3.5.2.4.1. Yan Kanatların Kuzey Duvarı:

Tonozla örtülü yan kanatların kuzey duvarları, simetrik olarak düzenlenmiştir. Kuzey duvarına derin bir yuvarlak kemerin iç ve dış kenarları kırmızı-beyaz taş işçiliğini taklit edecek şekilde kalem işiyle boyanmıştır. Bu kemerin içine, yarım daire şeklindeki şişe dibi içlikli pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerenin altından geçen kabartmalı süslemeli bordürün altında çini süsleme başlamaktadır. Bu duvarda, biri mahfil seviyesinde, diğeri mahfil altında olmak üzere iki adet beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Pencerenin alınlığında lacivert çini zemin üzerinde beyaz renk ile **Yusuf Suresi 101. Âyeti**¹⁷⁸ yazılıdır. **Resim 350**

Kuzey duvarında lacivert çini zemin üzerinde beyaz renkle **Saffat Suresi'nin 180, 181 ve 182. Âyetleri**¹⁷⁹ yazılıdır.

Mahfilin altındaki pencereler, kemer yüzeyi gri renkli taşlardan oluşmuş gibi boyanmış bir beşik tonoz içine yerleştirilmiştir. Beyaz mermer sövenin üst kısmından

¹⁷⁸ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 98, Anlamı: Rabbim, sen bana mülkten bir nasip verdin ve bana rüyaların yorumunu öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratıcısı, dünyada da, ahirette de benim yarım sensin. Beni Müslüman olarak öldür ve beni iyilere kat. Süleyman ATEŞ, A.g.k., S. 246

¹⁷⁹ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 97. Anlamı. Kudret ve şeref sahibi Rabb'in, onların taktıkları sıfatlardan yücedir. Selâm gönderilen peygamberlere. Hamd âlemlerin Rabb'i Allah'a. Süleyman ATEŞ, A.g.k. S. 112

çini süsleme bordürü geçmektedir. Kuzeydoğudaki pencerenin iki yanında sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yazı süsleme yer almaktadır. Kuzeybatıdaki pencerede bu yazılar yoktur.

Pencerenin yer aldığı tonozun duvarla birleşme noktasından itibaren bütün yüzeyi çini levhalarla kaplıdır.

Kuzey duvarının önünde, giriş kapısının iki yanında, yan kanatlardaki mahfil devam etmektedir. Kuzey mahfilleri, iki yanda baklavalı başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli iki mermer sütun ve kuzeyde duvara, doğu ve batı yönlerinde ise, yan mahfil sütunlarına bağlanan kemerler üzerinde taşınmaktadır. Yan mahfiller gibi, bu mahfillerin kemerleri de beyaz mermer kaplıdır. Aynaları çini levhalarla kaplanmıştır. Üst kısmındaki korkuluk ise, sade, düz bir beyaz mermer levhadan oluşmaktadır.

Çeyrek kubbenin altındaki kemerlerin bağlandığı paye içine açılan dikdörtgen beyaz mermer söve içine basık yay kemerli küçük bir kapıyla, doğu ve batı mahfillerinden, kuzey mahfillerine geçilmektedir. **Resim 351**

Mahfilin alt tavanında, ahşap üzerine malakâri tekniği, zengin ve karmaşık bir kompozisyon üzerine uygulanmıştır. Mahfil tavanının ortasına bir adet tam, kenarlara iki adet yarım, oniki kollu yıldız motifi yerleştirilmiştir. Bütün yüzey bu motiflerden çıkan ışıklardan oluşan, karmaşık bir geometrik motifle süslenmiştir. Tavanın kenarları, uçlarında altıgenler bulunan, altıgen kartuş motiflerinden oluşan bir zincir motifiyle çevrelenmiştir. **Resim 352**

Tavanın tüm yüzeyinde, künde-kâri tekniği ile oluşturulmuş geometrik parçalar üzerine, malakâri tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Ortadaki yıldızın kolları arasına, siyah zemin üzerinde sarı ve kırmızı renkli gül tomurcukları ve hatayiler yerleştirilmiştir. Beşgen şeklindeki geniş bölümler, içten kırmızı bir çizgiyle konturlanmış, siyah zemin üzerine, sarı renk ile çifte rumilerden oluşan lotuslar, kırmızı ve sarı renkli hatayilerle süslenmiş, daha dar ve uzun üçgen şeklindeki

bölmelere, yine aynı zemin ve renk ile selvi motifleri işlenmiştir. Bütüne bakıldığında, büyük bir renk (mavi, kırmızı, sarı, yeşil, siyah, beyaz ve altın yıldız) ve motif (lotüs, palmet, madalyon, gül tomurcuğu, selvi, Çin bulutu ve rozet) zenginliği göze çarpmaktadır.¹⁸⁰ Bu kalem işleri, duvarlardakilerle karşılaştırıldığında, çok özel ve ince işçilik eseri olduğu için, doğrudan saray nakkaşlarınca yapıldığı düşünülmektedir.¹⁸¹

Mahfilleri taşıyan kemerlerin iç kısımları da çini levhalarla kaplıdır. **Resim 353-354**

3.5.2.5. Mekansal Süsleme Malzeme ve Teknikleri

3.5.2.5.1.Kalem İşi: Sıva üstüne kalem işi olarak ana kubbenin merkezinde yazı süsleme olarak, kubbe eteğinde bitkisel süsleme olarak, kubbe kasnağına açılan pencerelerin etrafında, kubbe kasnağının altındaki balkonun konsolunda, çeyrek kubbelerin merkezinde, son cemaat yeri kubbelerinde yer almaktadır.

Ahşap üzerine kalem işi olarak, doğu ve batı mahfil tavanlarında, kuzey pencere kapaklarında ve giriş kapısı önündeki balkonun bütün yüzeyinde görülmektedir.

3.5.2.5.2. Taş Kaplama:

Mihrabın mermer, mukarnaslı kavsarası, mahfil kemer yüzeyleri, giriş kapısının beyaz mermerden dış sövesi, iki renkli basık yay kemeri, mermer kaplıdır.. Beyaz mermerden yapılan alt ve orta sıradaki dikdörtgen pencereleri, doğu ve batı yan kapılarının beyaz mermer dikdörtgen söveleri mermer işçiliğinin örnekleridir.

Külahı dışında, tamamen mermerden yapılmış minber dönemin en önemli örneklerden biridir.

¹⁸⁰ Abdullah Mehmet AVUNDUK, a.g.e, S. 48

¹⁸¹ Refik YÜKSEK, A.g.e. S. 157

Çeyrek kubbelerin iki ucunda yer alan, küfeki taşından yapılmış mukarnaslar ve kuzey kapısının üstünde yer alan küfeki taşı kaplı pencere söveleri, taş kaplamanın örnekleridir.

3.5.2.5.2.2. Taş İşçiliği: Giriş kapısı kemeri, siyah ve yeşil mermerin birlikte kullanıldığı iki renkli taş işçiliğine sahiptir.

3.5.2.5.3.Çini Kaplama: İç mekanda duvarlar, mihrap tepeliği seviyesine kadar çini levhalarla kaplıdır. Kubbe pandantifleri, kubbeyi taşıyan payeler, mahfil kemer aynaları, kubbeye geçiş elemanları çiniyle kaplıdır. Mihrabının mukarnas kavsarası dışında çiniyle kaplı olması, önemlidir. Bu çiniler, dönemin en iyi örnekleri arasındadır. Rüstem Paşa'nın bu yapıdaki çinilerin üretimi için Kütahya'da bir çini atölyesi kurduğu bilinmektedir.¹⁸² **Resim 61 ve 62**

3.5.2.5.4.Alçı süsleme

3.5.2.5.4.1Alçı Revzenler: İç mekândaki alçı revzenler orijinal değildir, Barok döneme aittir.

3.5.2.5.4.2Alçı:Malakari: Giriş kapısının iki yanındaki iki pencerenin tavanlarında ve kuzey mahfil tavanında, ahşap üzerine malakârî tekniğiyle kalemişi süsleme yer almaktadır. Mahfil tavanındaki süsleme, künde-kârî tekniğiyle oluşmuş geometrik parçalar arasındaki yüzeylere işlenmiştir.

Sıva üstüne malakârî tekniğiyle süsleme, yan kanatları örten aynalı tonozların merkezinde geometrik geçme motifleri şeklinde uygulanmıştır.

3.5.2.5.5.Yazı İle Süsleme: Merkezi kubbede sıva üstüne kalem işi olarak, pandantiflerde, mihrapta, mihrabın iki yanındaki pencere alınlıklarında , doğu ve batı mahfil pencereleri alınlıklarında, kuzey, güney ve doğu duvarı pencere alınlıklarında

¹⁸² Nurhan ATASOY-Julian RABY, Iznik, The Pottery of Ottoman Turkey, Londra 1989, S. 219

çini üzerinde, minberde mermer üzerine kazıma tekniğiyle yazı süsleme yer almaktadır. Yapıdaki yazıların hiçbirinin hattatı bilinmemektedir.

3.5.2.5.6.Ahşap İşçiliği: Pencere ve dolap kapakları, vaaz kürsüsü, doğu ve batı mahfil tavanları, ahşap işçiliğiyle yapılmıştır.

Yapıdaki orta sıra pencere kapaklarına kareler ve dikdörtgenlerden oluşan geometrik motif, alt sıra pencereleri ve dolap kapaklarına künde-kârî tekniğiyle geometrik yıldız geçme motifleri işlenmiştir.

3.5.2.5.7.Maden İşçiliği: Ana Giriş Kapısı kilidi, iç mekandaki dolap kapaklarında kulp şeklinde, alt sıra pencerelerin dışında lokma demir dövme parmaklık şeklinde görülmektedir.

3.5.3. Cephelerdeki Süsleme Programı

Yapının dış görünümüne egemen olan merkezi kubbenin görünümü, cephelere göre değişmemektedir. **Resim 355**

En üst noktadaki merkezi kubbenin dışı, dikdörtgen şeklindeki kurşun levhalarla kaplıdır. Levhalar arasında yer alan dışa taşkın yivler, kubbe merkezinde yer alan alemde birleşmektedir.

Kubbe kasnağının dalgalı saçağı, yapının geçirdiği onarımlar sırasında kazandığı Barok etkiyi yansıtmaktadır. Kasnaktaki, şişe dibi içlikli, yuvarlak kemerli pencerelerin arasında kalan duvar yüzeyleri ve iki yandaki kubbe payandalarının yüzeyi de kurşun levhalarla kaplıdır.

İkinci kademede, çeyrek kubbeler yer almaktadır. Kubbenin oturduğu kareyi vurgulayacak şekilde, köşelere yerleştirilen dört adet çeyrek kubbenin arasına, derin bir sivri kemer açılmış, kemerin köşe yüzeyleri, küfeki taşından örülmüş bir kakan duvarı ile dikdörtgen şeklinde bir çerçeve içine alınmıştır. Bu duvarın kenarlarından,

dışa taşkın bir silme geçmektedir. Kemerin içindeki duvar yüzeyine, ortadaki daha geniş ve yüksek, yanlardakiler eşit boyutlu, üç adet, sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere yerleştirilmiştir.

Çeyrek kubbelerin üzeri, kurşun levhalarla kaplıdır. Çeyrek kubbelerle kalkan duvarı arasında kalan, merkezi kubbeyi taşıyan pandantiflerin dışı, küfeki taşıyla örülmüştür. Bu duvarda, çeyrek kubbelerin tam üzerinden geçen pembe taş bir bordür yer almaktadır.

Bu kademedden sonra, cephe düzenlemesi değişmektedir.

3.5.3.1. Kuzey Cephesi:

Kuzey cephesi, örtü sisteminin altında başlayan kuzey duvarı ve son cemaat yeri olmak üzere iki kademe halindedir. **Resim 356**

Kuzey duvarının doğu ve batı ucunda, yan kanatları örten iki adet kubbe yer almaktadır. Yan kanatlar aynalı tonozla örtülü olmakla birlikte, yan kanatların iki ucundaki birimler cepheden, üzeri kurşun levhalarla kaplı, merkezlerinde alem bulunan birer adet kubbe ile örtülüdür.

Küfeki taşından örülmüş duvar yüzeyine, yan kanatlar ve çeyrek kubbelerin altına denk gelecek şekilde, birer adet, üst kısımları sivri kemerli, yarım daire şeklinde, şişe dibi içlikli pencere yerleştirilmiştir. Bu kısmın altında son cemaat yeri bulunmaktadır.

3.5.3.1.1. Son Cemaat Yeri:

Son cemaat yeri, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde olduğu gibi, kubbe ve düz çatı ile örtülü iki kademe halindedir. **Resim 356**

Kuzey duvarına bitişik olan, beş adet kubbe ile örtülü olan bölüm, mukarnas başlıklı, alttan ve üstten bronz bilezikli, en batıdaki pembe porfir, diğerleri mermer, altı adet sütun üzerine atılan sivri kemerler üzerinde taşınmaktadır. Kemer yüzeylerinde, iki renkli taş işçiliğine ait kalem işi süslemenin kalıntıları yer almaktadır. Kemer köşe yüzeyleri, küfeki taşından örülmüştür.

Bu kısmı örten kubbelerin dışı, kurşun levhalarla kaplıdır. İçlerine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Kubbelerinin merkezinde, siyah zemin üzerine beyaz renk ile ongen yıldızdan çıkan ışınların kesişmesinden oluşan bir motif yer almaktadır. Bu süslemeyi, rumili bir bordür çevrelemektedir. En dışta ise, çevresel döngülü siyah renkli tığ motifleri yer almaktadır. Kubbe kasnağında alçı mukarnaslardan oluşan bir bordür yer almaktadır. **Resim 357**

Son cemaat yeri zemini, giriş kapısının önüne denk gelen kubbenin altında avlu zeminiyle aynı seviyededir. Giriş kapısının iki yanında, son cemaat yerini taşıyan sütunlar, avlu zemininden yaklaşık yarım metre yükseltilmiş, mermer kaplı bir platform üstüne oturmaktadır.

Yapının ikinci kademe halindeki dış revakı, ahşap düz çatı ile örtülüdür ve avluyu üç yönden sarmaktadır. Bu revakın kuzey kolu, iki uçta yer alan küfeki taşından payeler arasına yerleştirilmiş biri taş diğerleri mermer, baklavali başlıklı 9 sütun üzerine atılmış sivri kemerlerle taşınmaktadır. Küfeki taşı ile kaplı kemer aynalarının ortalarında, 8 adet yuvarlık çini hat levhası yer almaktadır. Bu levhalarda, lacivert çini zemin üzerine beyaz renkle Celi sülüs hatla, Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin yazılmıştır.

Son Cemaat Yeri Duvarı: Son cemaat yeri duvarı, yapının ana giriş kapısının iki yanında simetrik olarak düzenlenmiştir. Son cemaat yeri kubbesini taşıyan küfeki taşından yapılmış kemerin içine yerleştirilmiş olan giriş kapısı, yapıdaki iki sıra halindeki çini bordür ile sınırlıdır. Kemerin içindeki yarım daire şeklindeki alınlığın içine, alçı bir silmeyle çevrili iki renkli taş işçiliğini andıran şekilde kırmızı-beyaz olarak boyanmıştır. **Resim 358**

Çini bordürlerle çevrili giriş kapısı, dışa taşkın silmeli dar bir mermer bordürle çevrilidir. Giriş kapı sövesinin üstünde, yeşil porfir bir bordürle çevrili dikdörtgen mermer levha üzerinde, celi sülüs harfleri altın yaldızla kaplı kabartma tekniğiyle, **Haşr Suresi'nin 24. Ayeti**¹⁸³ yazılı kitabe yer almaktadır. Yeşil ve beyaz mermer taşların alternatif olarak dizilmesinden oluşan basık yay kemerli giriş kapısının söveleri de aynı yeşil ve beyaz mermer taştan iki renkli olarak yapılmıştır.

3.5.3.1.1.1. Ana Giriş Kapısı: Kündekâri tekniğiyle üretilmiştir, iki kanat şeklindedir. Ahşap üstüne fildişi ve sedef kakma süslemeleriyle Klasik dönem ahşap işçiliğinin en önemli örneklerinden biridir. **Resim 359**

Kapı kanatları, üç tabla halinde düzenlenmiştir. Üst tablada, abanoz zemin üzerine sedef kakma tekniğiyle, **Kelime-i Tevhid** yazılıdır. **Resim 359**

Orta tablada yıldızlı kabaralar ve kündekâri tekniğiyle yapılmış geometrik süsleme, alt tablasında yine aynı teknikle yapılmış geometrik yıldız geçme motifleri yer almaktadır. Kapı kanatlarındaki tablaların etrafı, fildişi, abanoz zencirek motifleriyle süslüdür. Kapının binisinde, Ma'kılı hatla siyah zemin üzerine fildişi kakma tekniğiyle, **Allah, Sevvah**¹⁸⁴ yazılıdır. **Resim 361**

Ana Giriş Kapısı kilitleri, bakırdan yapılmış, ajur ve tombak tekniğiyle süslenmiştir. Oval madalyon şeklindeki kilidin üzeri, ortasından geçen bir eksenden çıkan kıvrık dallı rumi-palmet-lotuslarla ajur tekniğiyle süslüdür. **Resim 360**

Ana Giriş Kapısı kanatları çekme halkası altlığı ve bini rozeti, bakırdan yapılmış, ajur ve tombak tekniğiyle süslenmiş, üzerine rumi-palmet motifleri, kıvrık dallar üzerinde simetrik olarak yerleştirilmiştir.

¹⁸³ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 92. Anlamı: O, yaratan, var eden (varlığa getirdiklerine) şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şanını yüceltmektedirler. O, galib, herşeyi hikmeti uyarınca yapandır. Süleyman ATEŞ, A.g.k. S. 547

¹⁸⁴ Esmâ-ül Hüsna, Sevvah: düzene koyan, mükemmelleştiren

Ana Giriş Kapısı kuşakları, bakırdan yapılmış, ajur ve tombak tekniğiyle süslenmiş, yüzeyi kıvrık dallı rumi-palmetlerle süslenmiştir. Arka ucu düz palmet şeklindedir.¹⁸⁵

Giriş kapısının iki yanındaki duvar yüzeyleri, son cemaat yeri kubbe kemerlerinin duvar yüzeyine oturduğu noktadan itibaren çini levhalarla kaplıdır. Bu duvarların iki yanında, iç mekanda ikinci kat yüksekliğine kadar ulaşan birer adet dikdörtgen pencere yer almaktadır. Bu pencereler, dıştan kabartma silme ile çevrili beyaz mermer ve pembe taşın birlikte kullanıldığı söveler içine yerleştirilmiştir. Pencerelerin basık yay kemer şeklindeki üst kısımları, kırmızı taş ve beyaz mermerin alternatif olarak kullanıldığı iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Giriş kapısının iki yanında çini panolar yer almaktadır. Giriş kapısının sağında mihrap nişi şeklinde, **Resim 362** ve solundaki çini levhaların ortasında 1070 tarihi yazılı Kâbe tasvirli bir levha yer almaktadır. **Resim 363**

Dikdörtgen pencerelerden sonra, duvar yüzeyinde, kubbe kemerinin duvara oturduğu noktanın altında birer adet mihrap nişi yer almaktadır. Mihrapların mukarnaslı kavsaraları küfeki taşından yapılmıştır. Mihrapların beşgen gövdeleri çiniyle kaplıdır. **Resim 364**

Son cemaat yeri duvarının iki ucunda, üzerlerinde ayet yazılı çini levhalar bulunan, iki adet dikdörtgen pencere yer almaktadır. Bu pencere üstlerinde, Sülüs, beyaz çini zemin üzerine lacivert renk kullanılarak **Tevbe Suresi'nin, 18. Ayeti**¹⁸⁶ yazılıdır. **Resim 365**

Cami avlu zemini, beyaz mermer levhalarla kaplanmıştır. Avluyu saran dış duvar, batı yönünde önündeki sokağa bir duvar payesi ve baklavalı başlıklı üç sütun

¹⁸⁵ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. S. 355

¹⁸⁶ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 93. Anlamı: Allah'ın meşiclerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namaz kılan, zekatı veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayan (insan)lar onarırlar. İşte onlar, doğru yolu bulanlardan olabilirler. Süleyman ATEŞ, A.g.k. S.188

üzerine atılmış dört sivri kemerle açılmaktadır. Sütunlar, yüksek kaidelere oturmuştur.

3.5.3.1.1.1.Minare:

Son cemaat yerinin batı ucunda yer alan minare, kırma çatı delinerek yukarı doğru yükseltilmiştir. 1766 depreminde yıkılan minare dönem üslubuna göre yenilenmiştir. Minarenin üçgenlerle geçilen gövdesi ve kaide arasında küfeki taşından yapılmış dışa taşkın silme bulunmaktadır. Minarenin çokgen gövdesinin her yüzünde dışa taşkın silmeler, şerefenin altında zencerek motifi şeklinde birbirine bağlanmıştır. Şerefe kaidesi Barok motiflidir. **Resim 366**

Yapının fevkani olması nedeniyle, tüm cephelerde iki katlı bir düzenlemeye gidilmiştir . Bodrum katı ve cami beden duvarları bir silmeyle bütün cephelerde ayrılmıştır.

3.5.3.2. Doğu Cephesi:

Yapıya simetrik bir dış görünüm sağlayan örtü sisteminin altında başlayan doğu duvarı, dopu yan kanadının altında başlamaktadır. Üç bölüm halindeki doğu yan kanadı, iç mekanda, aynalı tonoz ile örtülü olmakla birlikte, dış cephede, uçlarda birer adet kubbe, ortada isetonoz örtü görülmektedir Bu kısımların üzeri, kurşun levhalarla kaplıdır ve merkezlerinde birer adet alme yer almaktadır.

Yan kanadın örtü sisteminin altından geçen dışa taşkın saçak silmesi, duvar yüzeyinin başlangıcına işaret etmektedir.

Duvar yüzeyi, yan kanattaki her bir biriminin altına açılan birer adet sivri kemer ile üç bölüme ayrılmıştır. Sivri kemerlerin içlerine, şişe dibi içlikli birer adet, yarım daire şeklinde pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin altındaki duvar yüzeyi, farklılık göstermektedir. Doğu yan kanadının güney ucundaki kubbenin altındaki kemerde, yarım daire şeklindeki pencerenin altında iki sıra halinde birer adet küfeki

taşından sivri kemerli alınlıklı beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yer almaktadır.

Doğu kanadının ortasındaki tonozun altındaki kemerde, yarım daire şeklindeki pencerenin altına iki sıra halinde pencere açılmıştır. Her iki sırada, ikişer adet adet küfeki taşından sivri kemerli alınlıklı beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yer almaktadır.

Doğu kanadının kuzey ucunda yer alan kubbenin altındaki duvar yüzeyine açılan sivri kemerli, şişe dibi içlikli yarım daire şeklindeki pencerenin alt kısmından itibaren, üzeri kırma çatı ile örtülü, doğu merdiveni ve dış revakı örten çıkıntılı bölüm yer almaktadır. Bu bölümün, güney duvarına, çatının hemen altında, basık yay kemerler içine iki adet beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Bu duvarın alt kısmı, düz duvar olarak zemine kadar inmektedir.

Bu kısımda, Doğu Giriş Kapısı bulunmaktadır. **Resim 367**

3.5.3.2.1. Doğu Giriş Kapısı:

İki renkli taş işçiliğinden oluşmuş basık yay kemerli, dikdörtgen mermer sövelidir. Kapı kemeri üzerinde, çini alınlık yer almaktadır. Doğu Giriş kapısının solunda, dikdörtgen beyaz mermer söve içinde basık yay kemerli mahfile çıkış kapısı yer almaktadır. Beden duvarlarına bitişik olan merdivenler, avludan sonra bir kademe daha devam ederek mahfillere çıkışı sağlamaktadır. Mahfil merdiven korkulukları beyaz mermerdendir. Mahfil duvarına, iki adet dikdörtgen, beyaz mermer söveli pencere açılmıştır.

Doğu Giriş Kapısı Ahşap Kanatları: İki kanat halindedir. Kündekâri tekniğiyle yapılmıştır. Kapı kanatları üç bölüm halindedir. Üst bölümde, dört çita ile çevrili düz, dikdörtgen ayna yer almaktadır. Orta bölüm ortada yer alan karenin etrafında düşey ve yatay yerleştirilmiş dikdörtgenlerden oluşmaktadır. Alt bölüm, orta bölümün aynısıdır. Kapıda çitalarla ayrılmış bölümlerin aralarına sülyen boya sürülmüştür. **Resim 367**

Doğu kanadının ucunda, doğu merdiveninin önünde yer alan bir adet sivri kemer ve yapıyı üç yönden saran dış revakın doğu kolu yer almaktadır. Doğu merdiveninin önünde yer alan, sivri kemer, düz bir mermer levha ile ikiye bölünmüş, levhanın altına, Bursa kemeri şeklinde bir çerçeve yerleştirilmiştir. Dış revakın doğu kolu, iki yandaki küfeki taşından payeler arasında yer alan, üç adet baklavali başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli mermer sütun arasına atılan sivri kemerlerden oluşmaktadır. Kemer aynaları, küfeki taşı ile kaplıdır. Avlu zemin seviyesinde mermer bir korkuluk levhası, bu cepheyi alttan sınırlamaktadır. Levhanın altında, küfeki taşından dışa taşkın bir silme, avlu ve alt katı ayırmaktadır. **Resim 368**

Doğu duvarının en alt seviyesinde, yapının üzerinde yükseldiği bodrum katın güney duvarı yer almaktadır. Küfeki taşından örülmüş bu duvarda, da üç adet basık yay kemerli kapı yer almaktadır.

3.5.3.3. Batı Cephesi

Doğu cephesi ile simetrik olarak düzenlenen bu cephedeki farklılıklar, Batı Giriş Kapısı ve yan kanadın batı ucundaki duvar kısmında görülmektedir.

3.5.3.3.1 Batı Giriş Kapısı:

Basık yay kemerli, dikdörtgen mermer sövelidir. Kapının üstünde bir pencere yer almaktadır. Minare kapısı, alçak tutulmuş, basık yay kemerli bir giriş şeklindedir.

Batı Giriş kapısının sağ tarafında, mahfil merdivenleri yer almaktadır. Beden duvarına bitişik olan merdivenler, avludan sonra bir kademe daha devam ederek mahfillere çıkışı sağlamaktadır. Mahfil merdivenlerinin mermer korkulukları vardır.

Batı Giriş Kapısı Ahşap Kanatları: İki kanat halindedir. Kündekâri tekniğiyle yapılmıştır. Kapı kanatları üç tabla halindedir. Üst bölümde, bir çita ile çevrili düz, dikdörtgen ayna yer almaktadır. Orta bölümde, ortada yer alan on ışınli yıldız geçme motifi, köşelerde bu motifin çeyrekleri yer almaktadır. Geri kalan yüzeyde, altta ve

üstte birer adet ongen motifi yerleştirilmiştir. Alt bölümde, ortada altı kollu yıldız motifi yer almaktadır. Bu yıldızın ana eksenlerinin uçlarına birer adet yarım yıldız motifi ve köşelerde bu motifin çeyrekleri yerleştirilmiştir. Aradaki boşluklar altıgen ve üçgenlerle doldurulmuştur. Tablalar, yivlerle çevrilidir. Kapıda çıtalarla ayrılmış bölümlerin aralarına sülyen boya sürülmüştür. **Resim 369**

Batı kanadının ucunda, batı merdiveninin önünde yer alan bir adet sivri kemer ve yapıyı üç yönden saran dış revakın batı kolu yer almaktadır. Batı merdiveninin önünde yer alan, sivri kemer, düz bir mermer levha ile ikiye bölünmüş, levhanın altına, Bursa kemeri şeklinde bir çerçeve yerleştirilmiştir. Dış revakın batı kolu, iki yandaki küfeki taşından payeler arasında yer alan, üç adet baklavalı başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli mermer sütun arasına atılan sivri kemerlerden oluşmaktadır. Kemer aynaları, küfeki taşı ile kaplıdır. Avlu zemin seviyesinde mermer bir korkuluk levhası, bu cepheyi alttan sınırlamaktadır. Levhanın altında, küfeki taşından dışa taşkın bir silme, avlu ve alt katı ayırmaktadır.

3.5.3.4. Güney (Mihrap) Cephesi

Güney (mihrap) cephesi, kuzey cephesinde olduğu gibi, doğu ve batı ucunda, yan kanatları örten iki adet kubbe ile örtülüdür. Yan kanatlar aynalı tonozla örtülü olmakla birlikte, yan kanatların iki ucundaki birimler cepheden, üzeri kurşun levhalarla kaplı, merkezlerinde alem bulunan birer adet kubbe ile örtülüdür.

Küfeki taşından örülmüş duvar yüzeyi, üstten dışa taşkın bir saçak silmesi ile sınırlanmıştır. Bu duvarda, yan kanatlar ve çeyrek kubbelerin altına denk gelecek şekilde, birer adet, üst kısımları sivri kemerli, yarım daire şeklinde, şişe dibi içlikli pencere yerleştirilmiştir. **Resim 370**

Güney cephesi, yüksek kasnaklı kubbe ve kubbenin altında başlayan, mihrabın bulunduğu orta bölüm ile bu bölümün iki yanında yer alan, yarım kubbe ile örtülü iki bölüm ve yan kubbeyle örtülü kanatların güney duvarı olmak üzere beş bölüme ayrılmıştır.

Mihrabın bulunduğu orta bölüm, diğer bölümlerden daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Yanlarda yer alan bölümler, yarım kubbeler ve yan kanatların örtü sistemi olarak daha alçak ikinci kademeyi oluşturmaktadır. Orta bölümde, kubbeyi taşıyan kemerin altına, sivri kemerli, şişe dibi içlikli üç adet pencere yer almaktadır. Pencereilerin altında bu duvar hafifçe dışarı taşırılarak, kemerle aynı hizaya getirilmiştir. Pencereilerin altından bodrum kata kadar olan kısım sağır duvar şeklindedir.

Yarım kubbelerin altındaki bölümlerde, üç sıra halinde pencere bulunmaktadır. Üst sırada sivri kemer içine yerleştirilmiş şişe dibi içlikli yarım daire şeklinde bir pencere yer almaktadır. Ortada, sivri kemerli, şişe dibi içlikli bir pencere, alt sırada, sivri kemerli alınlıklı, beyaz mermer dikdörtgen söveli bir pencere yer almaktadır. Yarım kubbelerin sağ ve sol tarafında yer alan duvar payelerine, saçak seviyesinde birer yağmur oluğu açılmıştır.

Yan kanatların kubbe ile örtülü bölümlerinin altındaki duvar yüzeyi, mahfil penceresine denk gelen orta pencerenin altına kadar, bir kademe geriye doğru çekilmiştir. Bu yüzeyde iki sıra halinde pencere yer almaktadır. Üst sırada sivri kemer içine yerleştirilmiş şişe dibi içlikli yarım daire şeklinde bir pencere ve ortada, sivri kemerli, şişe dibi içlikli bir pencere yerleştirilmiştir. Mahfil altına denk gelen duvar yüzeyi dışarı doğru taşırılarak yan bölümlerle aynı seviyeye getirilmiş ve bu bölüme, sivri kemerli alınlıklı, beyaz mermer dikdörtgen söveli birer pencere açılmıştır.

Mihrap duvarının en alt seviyesinde, yapının üzerinde yükseldiği bodrum katın güney duvarı yer almaktadır. Küfeki taşından örülmüş bu duvarda, da üç adet basık yay kemerli kapı yer almaktadır.

3.5.3.5. Şadırvan:

Klasik Osmanlı camilerindeki yerinde, yani avlunun merkezinde değildir. Yapının yükseldiği alanın darlığı nedeniyle, ikinci kattaki avluda değil, yapının zemin kat seviyesinde, dış duvarların kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Şadırvanın bulunduğu alan dıştan pencereli bir duvar ile çevrilidir ve zemini beyaz mermer levhalarla kaplıdır. Bu alanın ortasında, çokgen gövdesiyle şadırvan havuzu yer almaktadır. Havuzun üzeri, baklavalı başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli oniki adet pembe porfir ve beyaz mermer sütunlar üzerine sivri kemerler üzerinde taşınan çokgen kırma bir çatı ile örtülüdür. Kemer aynaları küfeki taşıyla kaplıdır.

3.5.4. Cephelerdeki Süsleme Malzeme ve Teknikleri

3.5.4.1.Kalem İşi: Sıva üstüne kalem işi olarak son cemaat yeri kubbelerinin içinde yer almaktadır.

3.5.4.2.Taş İşçiliği:

Taş Kaplama:Yapının tüm cepheleri küfeki taşı ile kaplıdır. Özellikle, son cemaat yerindeki küfeki taşı kaplamanın yanı sıra, mihrap nişlerinin mukarnas kavsaraları da küfeki taşından yapılmıştır. Avlu zemini mermer kaplıdır.

Yapı zemin seviyesindeki şadırvanın avlusu, beyaz mermer kaplıdır. Şadırvanı taşıyan kemer aynaları küfeki taşı kaplıdır. Ayrıca, yapıya dört yönden girişi sağlayan merdiven basamakları mermerdendir.

Doğu ve batıdaki yan giriş kapılarının dikdörtgen beyaz mermer söveleri, mahfillere çıkış merdiven kapılarının ve batı duvarındaki minare kapısının dikdörtgen beyaz mermer sövesi, taş işçiliğinin örneklerindedir.

Renkli Taş İşçiliği: Caminin giriş kapısı, siyah ve yeşil mermerin birlikte kullanıldığı iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Son cemaat yerine açılan iki kat yüksekliğindeki dikdörtgen pencerelerin kemerlerinde ve batı duvarında yer alan minare kapısının kemerinde kırmızı taş ve beyaz mermer birlikte kullanılarak iki renkli taş işçiliği gerçekleştirilmiştir.

3.5.4.3.Çini Kaplama:

Son cemaat yeri cephesinde, duvarlar neredeyse kemer seviyesine kadar, doğu giriş kapısı alınlığında, ahşap kırma çatılı dış revakı taşıyan sütun aynaları arasında yuvarlak dairesel levhalar şeklinde uygulanmıştır.

3.5.4.4.Alçı Malakari: Son cemaat yeri kubbe kasnağında görülmektedir. Ancak süslemeler orijinal değildir.

3.5.4.5.Yazı İle Süsleme:

Giriş kapısı üzerinde mermer üzerine kazıma tekniğiyle, giriş kapısında ahşap üstüne kazıma tekniğiyle, kapı binilerinde ahşap içine fildişi kakma olarak, son cemaat yeri pencere alınlıklarında çini levhalar şeklinde, ahşap kırma çatılı dış revakı taşıyan sütun aynaları arasında dairesel levhalarda çini üzerinde yazı süsleme yer almaktadır.

3.5.4.6.Ahşap İşçiliği: Cümle giriş kapısı, doğu ve batı giriş kapıları, ahşap işçiliğinin örnekleridir.

3.5.4.7.Maden İşçiliği: Ana Giriş Kapısı kilidi, çekme halkası altlığı rozetleri, kayıtları, Doğu ve Batı Giriş Kapısı kilitlerinde görülür.

3.6. EDİRNEKAPI MİHRİMAH SULTAN CAMİİ

Plan No: 3.6

Çizim No: 3.6.1. Üst Örtü Sistemi Süsleme Programı
3.6.2. Kesit

Yeri: İstanbul, Edirnekapı

Yaptıran: Kanuni'nin kızı, Sadrazam Rüstem Paşa'nın eşi, Mihrimah Sultan

Tamamlandığı Yıl: 1563-1566

Yapının inşaatının 1563 yılı sonlarında başladığı tahmin edilmektedir. Bu durumu açıklayan kaynaklardan biri 970 Zilhicce (1563 Temmuz) tarihinde İstanbul kadısı Perviz Efendi'ye gönderilen bir icazetnamedir. Bu icazetnamede, Sultan Süleyman kızının Edirnekapı taraflarında bir cami, han ve sebil inşaatı için izin aldığını, yapılar için yer belirlendiğini ancak merhum (Kara) Ahmed Paşa'nın mütevellisi Hüsrev'in de aynı yer yakınında yer satın almaya kalktığını ve bu faaliyetinden men edilmesini emretmektedir. Bu icazet sonucu, vakıf mütevellisi Hüsrev, bu teşebbüsünden vazgeçmiştir.¹⁸⁷

973 Ramazan (1566 Mart) tarihli başka bir fermanda, cami inşaatı için istimplâk edilen dükkanların ve diğer binalar için başka yer verilmesi emri yer almaktadır. Bu ferman, yapının 1566'da bitmiş olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁸

¹⁸⁷ İ. Aydın YÜKSEL A.g.e. S. 348

¹⁸⁸ İ. Aydın YÜKSEL A.g.e. S. 348

Evliya Çelebi, külliye'nin masraflarının Sultan Süleyman tarafından kızı adına "hazine-i şahane"den karşılandığını, mihrap, minber ve mahfilinin "musanna" olduğunu, ancak hünkâr mahfilinin bulunmadığını, avlusunun çınar ağaçlarıyla dolu olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁹

Yapı, 1648, 1690 ve 1719 depremlerinde zarar görmüş, 1719 depreminde kubbesi çökmüştür. 1894 depreminde külliye bütünüyle harap olmuş, cami Turhan Paşa ve Mehmed Ali Paşa tarafından tamir ettirilmiştir. Daha sonraki bir depremde caminin yan tarafı ve bazı kemerleri tekrar çatlamıştır. 1905 yılında yapı üzerine çalışan, rölevesini yapan ve fotoğraflarını çeken Gurlitt, minaresinin yıkık, revakın ve yapının iç mekanının harap olduğunu belgelemiştir.¹⁹⁰ Yapı 1937, 1948 ve 1957-58 yıllarında tamir görmüştür. Yapıdaki kalem işleri, 1956-57 yılları arasında Vakıflar tarafından yaptırılan onarımın ürünüdür. 17 Ağustos 1999 depreminde yapıda tekrar önemli hasarlar meydana gelmiştir. Yapı bu çalışmanın yapıldığı tarihlerde onarım altındadır.

Yapının iç mekan süslemesi, 1957 yılında yapılan tamirden sonra yenilenmiştir. Gurlitt'in fotoğraflarında 1905 yılında yapı iç mekanında kalem işi süslemenin yok denecek kadar az olduğu görülmektedir.

Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi, Mimar Sinan'ın medrese ve caminin aynı avlunun iki yanında yer aldığı plan şemasına göre yapılmıştır. Külliye'yi oluşturan yapılar, cami, medrese, mektep, türbe ve çifte hamamdan oluşmaktadır.

Planı: Külliye'nin ana yapısı olan, Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii, dikdörtgen planlı ibadet mekanı ile bu mekana kuzey cephesinde birleşen, dikdörtgen planlı avludan oluşmaktadır. İbadet mekanı ile karşılaştırıldığında oldukça büyük boyutlu olduğu görülen enine dikdörtgen planlı avlu, üç yönden medrese odaları ile çevrilidir.

¹⁸⁹ İ. Aydın YÜKSEL A.g.e. S. 348

¹⁹⁰ Cornelius GURLITT, Die Baukunst Konstantinopels, Berlin 1912

İbadet mekanı örten 20,25 m çapında, 37 m. yüksekliğindeki merkezi kubbe, pandantiflerle dört paye üzerine oturmaktadır. Bu mekana doğu ve batı yönlerinde, üç küçük kubbeye örtülü iki bölüm eklenmektedir. Yapının son cemaat yeri, yedi bölümlüdür. Yapıdaki izlerden, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde olduğu gibi, son cemaat yerini ve duvarları üç yönden saran ahşap bir dış revakının olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak Gurlitt'in 1905'teki çalışmasında bu dış revak yer almamaktadır. Bu durumda, bu dış revakın daha önceki dönemlerde ortadan kalktığı söylenebilir.

Merkezi kubbenin oturduğu dört büyük kemer, yan mekanlardan yüksek tutularak, özellikle dış görünüm açısından kubbenin yapı üzerindeki egemenliği vurgulanmıştır. Yapının, surun dibinde olması nedeniyle, uzaktan görülebilmesi için oldukça yüksek yapıldığı ileri sürülmüştür. Kubbe kasnağında 24 adet, iç mekanda toplam 204 adet pencereyle oldukça aydınlık bir iç mekana sahiptir.

3.6.1. Mekansal Süsleme Programı

3.6.1.1.Üst Örtü Sistemi:

3.6.1.1.1.Merkezi Kubbe: Merkezi kubbenin ortasından başlayarak, **sıva üstüne kalem işi tekniği** ve **malakâri tekniğiyle** bordürler halinde süsleme yer almaktadır. **Resim 371**

Kubbe merkezine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yeşil zemin üzerine beyaz çifte rumilerden oluşan dört yapraklı yonca motifi yapılmış, yaprakların içine beyaz renkli hatayiler yerleştirilmiştir. Bu süsleme beyaz renkli bir şeritle konturlanmıştır. Bu süslemenin dışında, bir kalın, diğeri ince iki bordür yer almaktadır. İç taraftaki kalın bordürde, koyu kırmızı zemin üzerinde, kubbe merkezinden çıkan ışınal doğrular üzerinde, oldukça karmaşık bir kompozisyon oluşturan simetrik olarak beyaz renkli kıvrık dallar üzerinde rumi ve palmet motifleri işlenmiştir. Dış taraftaki ince bordürde, yeşil zemin üzerinde beyaz renk ile iki iplik halinde sarmal rumiler işlenmiştir. Bu süslemelerden sonra, yazı süsleme gelmektedir.

Yazı süsleme, kubbe merkezini saran geniş bir bordür şeklindedir. Lacivert zemin üzerinde malakâri tekniğiyle beyaz renk celî sülüs harflerle **Nur Suresi'nin 35. Âyeti**¹⁹¹ yazılmıştır. Hattatı bilinmeyen orijinal yazı değişmiş, 1940 yılında İsmail Hakkı Altınbezer tarafından yeniden yazılmıştır.¹⁹²

Yazının etrafında yer alan süsleme bordürü, iç ve dış taraftan kalın, beyaz bir şerit ile çevrilidir. Kırmızı zemin üzerinde beyaz renk ile S kıvrımları çizen hançer yaprakları arasına hatayi motifleri yerleştirilmiştir. Hançer yaprakları üzerine mavi ve sarı renkli çiçek motifleri yapılmış, hatayilerin içleri, mavi ve sarı renk ile dönüşümlü olarak dolgulanmıştır.

Kubbe merkezindeki süslemeyi, alt taraftan birbirine bağlı, çifte rumilerden oluşan turuncu ve mavi renkli olarak dönüşümlü dizilmiş palmet motiflerinden çıkan tığ motiflerinden oluşan bir bordür sınırlamaktadır. Turuncu palmet motiflerinden çıkan tığların uçlarına sarı rozetler yerleştirilmiştir. **Resim 1**

Merkezde yer alan süslemenin dışında açık sarı renge boyalı kubbenin orta kısmında, kırmızı ve sarı renkli rozet motifleri yer almaktadır.

Kubbe kasnağına açılan yuvarlak kemerli, revzenli pencerelerin etrafına ve pencere aralarındaki duvar yüzeylerine **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Bu süslemede, sarı renkli zemin üzerinde, S şekli çizen hançer yaprakları arasında kırmızı renkli hatayilerden oluşan bir bordür yer almaktadır. Pencere aralarında, şakayık motiflerinden çıkan çifte rumilerle bağlanan, uçlarında sarı rozetler bulunan tığ motifleri yapılmıştır. Pencere üstlerinde ise, yalnızca tığ motifleri yer alır. **Resim 371**

¹⁹¹ Anlamı: Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde ışık bulunan bir kandile benzer. O ışık bir cam içindedir. Cam da sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu yıldız, ne doğuda, ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. O'nun yağı, kendisine ateş dokunmasa bile hemen hemen ışık verir. Bu ışık, nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur. Allah insana misaller verir. Allah her şeyi bilir. Süleyman Ateş, A.g.e. S. 353

¹⁹² Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 103

Kubbe kasnağındaki revzenler: Pencerenin iç tarafına yerleştirilen bordürde, kırmızı camlarla üstten ve alttan sınırlanmış dikdörtgen şeklinde yeşil camlar yer almaktadır. Pencere içlerine, ortadan geçen bir eksene göre simetrik olarak yerleştirilmiş kırmızı ve mavi rumi motifleri yerleştirilmiştir. Pencerenin ortasından geçen eksene, en üstte lacivert bir palmet, orta ve alt kısımlarda sarı palmet motifleri yerleştirilmiştir.

Kubbe eteğini dolaşan demir parmaklıklı balkonun konsolu üzerinde, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Bu süsleme, kırmızı zemin üzerinde yeşil yapraklarla çevrili, içleri sarı, dışları kırmızı hatayi motiflerinden oluşmaktadır.

Resim 371

3.6.1.1.2. Pandantifler:

Dört adet pandantifin yüzeylerine **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Bu süsleme, pandantifleri sınırlayan ince bir bordür ve iç kısımdaki süslemelerden oluşmaktadır. Pandantifleri sınırlayan dış bordürde, yazma desenini andıran mavi zemin üzerinde beyaz renkli hançer yaprakları arasında beyaz ve kırmızı şakayık motifleri görülmektedir. Pandantiflerin merkezine, dairesel formlu birer adet rozet yerleştirilmiştir. Bu rozetlerin dış tarafında iki adet bordür çevirmektedir. Dış bordürde, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli çifte rumiler, iç bordürde mavi zemin üzerinde beyaz renkli çiçek motifleri yer almaktadır. Rozetin içine, merkezdeki şakayık motifinden çıkan kırmızı renli çifte rumilerden oluşan dört yapraklı çiçek motifi yapılmıştır. Çiçek motifinin içine, kırmızı zemin üzerinde beyaz renk ile hatayi ve hançer yaprakları dolgulanmıştır. Çiçek motifinin dış tarafındaki yüzeye, yeşil zemin üzerinde hançer yaprakları ve çiçek motifleri yapılmıştır. **Resim 1**

3.6.1.1.3.Kemerler: Kubbeyi taşıyan dört adet kemer yüzeyine **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle süsleme yapılmıştır. **Resim 372**

Kemerlerin yan yüzeylerinde, iki yandan alçı kabartma bir şeritle sınırlanmış bordürün iç kısmına, beyaz bir çizgiyle ters-düz palmet motifleri işlenmiş, düz

palmetlerin zemini kırmızı renge, ters palmetlerin içi yeşil renge boyanmış, üzerine beyaz renk ile hançer yaprakları arasında hatayi motifleri işlenmiştir.

Kemerlerin iç yüzeylerine, açık yeşil zemin üzerinde beyaz renkli hançer yaprakları arasında, hatayiler ve kırmızı karanfil desenleri işlenmiştir.

Kemerlerin yan yüzlerine, yeşil zemin üzerinde beyaz renkli kıvrık dallar arasında, kırmızı hatayi motiflerinden oluşan bir bordür işenmiştir.

3.6.1.1.4.Yan Kanatlar: Üçer kubbe ile örtülü yan kanatların kubbe içi ve geçiş elemanları olan pandantiflerin bütün yüzeyleri **sıva üstüne kalem işi tekniğiyle** süslemeyle kaplıdır.

Doğu ve batı yan kanatlarını örten, üçer adet kubbe arasında, Hünkâr Mahfilini örten kubbenin iç süslemesi, diğerlerinden farklılık göstermektedir. **Resim 372**

Hünkâr Mahfili Kubbesi: Kubbe merkezine, sekiz kollu yıldız motifi işlenmiştir. Yıldızın içine,kırmızı zemin üzerinde beyaz renk ile hatayi motifleri yerleştirilmiştir. Yıldız ve kolları, kalın, koyu yeşil bir şeritle konturlanmış, kollarına, mavi zemin üzerinde beyaz renk ile hançer yaprakları ile iki taraftan çevrili birer hatayi motifi işlenmiştir. Yıldızın kolları, aynı kalın, yeşil kontur ile sekiz yapraklı bir rozet şeklinde birleştirilmiş, bu kısımlara, koyu kırmızı zemin üzerinde beyaz renk ile ortadaki hatayi motifinden çıkan beyaz renkli kıvrık dallar işlenmiştir. Bu bölüm, kubbeyi taşıyan kemerlerin yan yüzlerinde görülen, beyaz bir çizgiyle ters-düz palmet motifleri işlenmiş, düz palmetlerin zemini kırmızı renge, ters palmetlerin içi yeşil renge boyanmış, üzerine beyaz renk ile hançer yaprakları arasında hatayi motifleri işlenmiştir. Bu süsleme, kalın, beyaz bir şeritle konturlanmıştır.

Bu süslemeden sonra, kubbenin içi, koyu yeşil zemin üzerinde, beyaz renkle konturlu, sarı renkli kıvrık dallar arasında, dönüşümlü olarak dizilen, beyaz ve kırmızı hatayi motiflerinden oluşan bir bordürle iç içe iki halkayla çevrilmiş, iki

halka arasında kalan yüzey, yine aynı bordürle, 16 bölüme ayrılmıştır. Her bölümün içine, beyaz renk ile, mihrabiye nişini andıran birer adet oval madalyon motifi işlenmiştir. Madalyonların kenarlarındaki yüzeylere, koyu kırmızı zemin üzerinde beyaz renk ile, kıvrık dallar üzerinde, rumi, palmet ve hançer yaprakları işlenmiştir. Mavi zeminli madalyonların ortasına, üst ve altında birer adet kırmızı hatayı bulunan birer adet kırmızı rozet, yerleştirilmiştir. Geri kalan yüzey, beyaz renkli kıvrık dallar üzerindeki rumi, palmet ve hançer yaprakları ile doldurulmuştur.

Kubbe eteği, koyu yeşil zemin üzerinde, beyaz konturlu, sarı renkli kıvrık dallar arasındaki kırmızı hatayı motiflerinden oluşan bir bordürle sınırlanmıştır.

Hünkâr Mahfili Kubbesi Pandantifleri: Merkezi kubbe pandantiflerinin **sıva üstüne kalem işi** süsleme kompozisyonu, daha küçük boyutlu olarak tekrarlanmıştır. Bu süsleme, pandantifleri sınırlayan ince bir bordür ve iç kısımdaki süslemelerden oluşmaktadır. Pandantifleri sınırlayan dış bordürde, mavi zemin üzerinde beyaz renkli hançer yaprakları arasında beyaz ve kırmızı şakayık ve karanfil motifleri görülmektedir. Pandantiflerin merkezine, dairesel formlu birer adet rozet yerleştirilmiştir. Bu rozetlerin dış tarafında iki adet bordür çevirmektedir. Dış bordürde, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli çifte rumiler, iç bordürde mavi zemin üzerinde beyaz renkli çiçek motifleri yer almaktadır. Rozetin içine, merkezdeki şakayık motifinden çıkan kırmızı renli çifte rumilerden oluşan dört yapraklı çiçek motifi yapılmıştır. Çiçek motifinin içine, kırmızı zemin üzerinde beyaz renk ile hatayı ve hançer yaprakları dolgulanmıştır. Çiçek motifinin dış tarafındaki yüzeye, yeşil zemin üzerinde hançer yaprakları ve çiçek motifleri yapılmıştır.

Yan kanatları örten diğer kubbelerde aynı süsleme kompozisyonu uygulanmıştır. **Resim 373**

Kubbe merkezine, dört tarafında palmet motifleri olan yuvarlak madalyon motifi yerleştirilmiştir. Madalyonun içine, yeşil zemin üzerinde beyaz çifte rumi motifleri, kubbe merkezinden madalyonun etrafındaki dört adet palmet motifine doğru çıkan ışınlar göre simetrik olarak rumi ve palmet motifleri yerleştirilmiştir.

Madalyonun dışına, kırmızı zemin üzerinde, beyaz renkli sarmal rumiler arasında palmet motifleri yerleştirilmiştir. Bu süsleme kalın bir beyaz şerit ile çevrilidir. Bu süslemenin dışında, mavi zemin üzerinde beyaz renkli kıvrık dallı hançer yapraklar arasında, şakayık ve karanfil motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır. Bu bordürü sınırlayan kalın beyaz şeridin dışına oniki adet kırmızı zeminli palmet motifi yerleştirilmiştir. Palmetlerin ortalarına çifte rumilerden oluşan ikişer adet palmet motifi, içleri mavi dolgulu olarak yerleştirilmiştir.

Bu palmet motiflerinin uçlarından çıkan ışınlar üzerine, dönüşümlü olarak, uçlarında düğüm motifleri bulunan oval ve altıgen şeklindeki toplam 24 adet madalyon motifi yerleştirilmiştir. Dıştan kırmızı renk ile konturlu bu madalyonların içlerine, mavi zemin üzerine beyaz renk ile hatayiler yerleştirilmiştir.

Altıgen madalyonlar, kubbe eteğinde dönüşümlü olarak dizilmiş, küçük palmet motiflerine, oval madalyonlar ise, büyük palmet motiflerine bağlanmaktadır. Kırmızı zeminli bu palmet motiflerin iç kısımlarına, ortalarına çifte rumilerden oluşan ikişer adet palmet motifi, içleri mavi dolgulu olarak yerleştirilmiştir.

Kubbe eteğinde, mavi zemin üzerinde beyaz renkli kıvrık dallı hançer yapraklar arasında, şakayık ve karanfil motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır.

Pendantifler: Hünkâr Mahfili Kubbesinin pendantiflerinde olduğu gibi, merkezi kubbe pendantiflerinin süsleme kompozisyonu, daha küçük boyutlu olarak tekrarlanmıştır.

Kemerler: Yan kanatları örten kubbeleri taşıyan kemerlerin yüzeylerine, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle süsleme yapılmıştır. **Resim 372**

Kubbelerin arasındaki kemerlerin iç yüzeyleri, iki taraftan taraftan, kırmızı zemin üzerinde beyaz çifte rumiler arasında yeşil zeminde içleri kırmızı, dışı sarı palmet motifleri yerleştirilmiş olan dar bordürlerle sınırlanmıştır. Bu bordürler

arasındaki geniş yüzeye oval madalyon motifleri yerleştirilmiş, madalyonların arasındaki yüzeylere, kemerin ortasından geçen bir eksene göre simetrik olarak, beyaz zemin üzerine mavi renkli kıvrık dallar ve yapraklar üzerinde kırmızı-mavi yapraklı hatayi motifleri yerleştirilmiştir. Dıştan sarı renk ile konturlu, madalyonların yeşil zeminleri üzerinde, yine kemerin ortasından geçen eksene göre simetrik olarak içleri kırmızı dolgulu, beyaz çifte rumi ve palmet motifleri yerleştirilmiştir.

3.6.1.2. Duvarlardaki Süsleme Programı

3.6.1.2.1. Mihrap Duvarı

Mihrap duvarı, kubbeyi taşıyan kemer yüzeyi ve altındaki duvar olmak üzere iki bölüm halindedir. **Resim 374**

Kubbeyi taşıyan kemerin yarım daire şeklindeki kemer yüzeyine, üç sıra halinde pencere açılmıştır. Üst sırada, kenarlarda birer adet, şişe dibi içlikli yuvarlak pencere, ortada üç adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere yer almaktadır. Orta sırada, kenarlarda birer adet, şişe dibi içlikli yuvarlak pencere, ortada beş adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere yer almaktadır. Alt sırada, hepsi sivri kemerli yedi adet şişe dibi içlikli pencere yer almaktadır. Bu duvardaki toplam pencere sayısı 19 dur. Pencereilerin tümü revzenlidir.

Pencerelerin etrafı ve aralarındaki duvar yüzeyleri, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle süslemelere sahiptir. Pencerelerin etrafındaki bordürde, kırmızı zemin üzerinde, beyaz renkli kıvrık hançer yaprakları arasında hatayi motifleri yer almaktadır.

Pencerelerin aralarındaki duvar yüzeylerine, mavi zemin üzerine içleri sarı, dış yaprakları kırmızı şakayık motifleri yerleştirilmiş, etraflarına beyaz renkli rumiler dolgulanmıştır.

Pencerelerin açıldığı kemer yüzeyinin altında duvar genişlemektedir. Bu noktadan geçen demir parmaklıklı balkon, alttaki mihrap bölümünü ayırmaktadır.

Kemer yüzeyindeki revzenler: **Resim 375**

Sivri kemerli pencerelerin revzenlerinde aynı kompozisyon görülür. Pencereleri iç taraftan çeviren bordür üzerinde renksiz camdan altıgenlerin uçlarına kırmızı, sarı, yeşil üçgenler yerleştirilmiştir. Pencere iç kısmında sivri kemerin altında, iki adet sarı renkli ruminin üzerinde kırmızı-mavi şakayık motifi yer alır.

Yuvarlak pencerelerin merkezine, dört yapraklı yonca şekli yapılmış, bir çember içine alınan bu şeklin etrafına yerleştirilen yaprakların uçlarına kırmızı ve yeşil renkli camlar yerleştirilmiştir.

3.6.1.2.1.1 Mihrap Bölümü:

Mihrap duvarı, yan kanatların güney duvarı ve mihrabın bulunduğu orta bölüm olmak üzere üç bölüm halindedir.

Mihrabın bulunduğu orta bölüm, iki adet duvar payesi arasına atılan kemerler ile düşey olarak, üç bölüme ayrılmıştır.

Kemer yüzeyinin altındaki, demir parmaklıklı balkonun hemen altında, iki bordür halinde **sıva üstüne kalem işi** süsleme yer almaktadır. Dıştaki silindirik bordürde, zemin, ters ve düz palmetlere bölünmüş, içleri yeşil ve kırmızıya boyanarak beyaz hatayilerle dolgulanmıştır. İki yanı beyaz şeritle çevrili iç bordürde, mavi zeminde, beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer yaprakları arasında, hatayiler, nar çiçekleri ve karanfil motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır.

Kemerlerin aralarındaki yüzeyleri çerçeve içine alan bordürde, kırmızı zemin üzerine S kıvrımları çizen sarı renkli yapraklar arasına, içi sarı, dışı kırmızı hatayi motifleri yerleştirilmiştir.

Kemer aralarına, lacivert zemin üzerine altın yaldızlı celi süslüs harflerle, **Allah** ve **Muhammed** yazılı dairesel formda 2 adet hat levhası yerleştirilmiştir. Geri kalan kısım, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle süslenmiştir.

Yazıların etrafındaki duvar yüzeyine, mavi zemin üzerine beyaz renkli rumiler, kıvrık dallar ve çiçek motifleri yerleştirilmiş, bu motiflerin üstüne, ortasında kırmızı bir hatayı bulunan kırmızı Çin bulutu motifi işlenmiştir.

Duvar Payeleri: Duvar payelerinin ön yüzlerini dikdörtgen şeklinde çeviren bordürde, mavi zeminde, beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer yaprakları arasında, hatayiler, nar çiçekleri ve karanfil motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır. İç kısımda kalan duvar yüzeyinde, içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle konturlu sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarının yer aldığı süsleme uygulanmıştır. **Resim 376**

Duvar payelerinin yan yüzlerine, kiremit rengi zeminde, içlerine kırmızı renkli çiçek motiflerinin yerleştirildiği beyaz renkli kıvrık dallar üzerine, içleri mavi renkli, yaprakları kırmızı ve beyaz renkli hatayı ve nar çiçekleri yerleştirilmiş, bu motiflerin aralarına, dıştan kırmızı, içten beyaz renkle konturlu yatay ve dikey madalyonlar yerleştirilmiştir. **Resim 377**

Yatay madalyonlar kartuş şeklindedir, dikey madalyonlar ovaldir. Madalyonların açık yeşil zeminleri üzerinde, duvar yüzeyinin ortasında geçen eksene göre simetrik olarak yerleştirilmiş, beyaz renkli kıvrık dallar üzerinde palmet motifleriyle dolgulanmıştır. **Resim 378**

Payeler ve kemerlerin birleşme noktasında, mihrap duvarını ikiye bölen iki bordür geçmektedir. Üstteki bordür, dışa taşkın bir silme üzerinde yer alır. Yeşil, sarı, çifte rumilerin oluşturduğu zincirlerin ortalarına, kırmızı, sarı ve yeşil palmet motiflerinden oluşmaktadır.

Alttaki bordür, iki yandan alçı kabartma bir şeritle sınırlanmış, iç kısma, kırmızı zemin üzerinde, S şeklinde kıvrımlar yapan beyaz renkli hançer yaprakları arasında, sarı zemin üzerine beyaz hatayi motifleri yerleştirilmiştir. Bu motiflerin etrafı beyaz çiçek motifleriyle dolgulanmıştır.

Mihrabın Bulunduğu Bölüm: Bu bölüm, mihrabın iki yanındaki duvar payeleriyle yandan, bu payeler arasına atılan sivri kemer ile üstten sınırlanmıştır. Bu kısım, payelerin başlıkları arasından geçen, üç adet kabartma bordürle yatay olarak iki kısma ayrılmıştır.

Bordürün üst tarafındaki kemer içindeki duvar yüzeyi, yeşil ve kırmızı renkli ters-düz palmet motiflerinin içine, beyaz renkli hançer yaprakları ve hatayi motiflerinden oluşan bir bordür ile çevrilmiştir.

Bu kısma, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler daha küçük olmak üzere sivri kemerli, revzenli üç adet pencere yerleştirilmiştir. Pencerelelerin etrafında, mavi zeminde, beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer yaprakları arasında, hatayiler, nar çiçekleri ve karanfil motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır. Pencere aralarındaki yüzeylere mavi zemin üzerinde beyaz renkli kıvrık dallar ve kırmızı çiçek motifleri yerleştirilmiştir.

Bu pencerelerin altında, üç adet süsleme bordürü yer almaktadır. Pencerelelerin altından geçen dışa taşkın bir silme üzerindeki ilk bordürde, yeşil, sarı, çifte rumilerin oluşturduğu zincirlerin ortalarına, kırmızı, sarı ve yeşil palmet motifleri yerleştirilmiştir.

İkinci bordür, iki yandan alçı kabartma bir şeritle sınırlanmış, iç kısma, kırmızı zemin üzerinde, S şeklinde kıvrımlar yapan beyaz renkli hançer yaprakları arasında, sarı zemin üzerine beyaz hatayi motifleri yerleştirilmiştir. Bu motiflerin etrafı beyaz çiçek motifleriyle dolgulanmıştır.

Üçüncü bordür, iki yandan alçı kabartma bir şeritle sınırlanmış, iç kısma, beyaz bir çizgiyle ters-düz palmet motifleri işlenmiş, düz palmetlerin zemini kırmızı renge, ters palmetlerin içi yeşil renge boyanmış, üzerine beyaz renk ile hançer yaprakları arasında hatayı motifleri işlenmiştir.

Mihrabın Bulunduğu Bölüm: Mihrap tepeliğinin üstündeki duvar yüzeyine, yapının pek çok yerinde karşımıza çıkan süsleme uygulanmıştır. Bu süsleme, beyaz zemin üzerinde içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle konturlu sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarının yer aldığı kompozisyondan oluşmaktadır.

Mihrabın iki yanında, sivri kemerli alınlıklı, sivri kemerli iki adet pencere yer almaktadır. Alınlıkların ve pencerelerin içinde revzenler yer almaktadır. Zemin seviyesinde, iki adet dikdörtgen pencere sövesi ve kapak yerleştirilmiş, ancak pencere açılmamıştır. Üst ve alt pencere söveleri arasındaki duvar yüzeylerine, kalem işi süsleme yapılmıştır. Bu yüzeyler, mihrabın iki yanındaki duvar payeleri gibi düzenlenmiştir. Yüzeyleri çevreleyen dikdörtgen şeklinde çeviren bordürde, mavi zeminde, beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer yaprakları arasında, hatayiler, nar çiçekleri ve karanfil motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır. İç kısımda kalan duvar yüzeyinde, içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle konturlu sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarının yer aldığı süsleme uygulanmıştır.

3.6.1.2.1.1.1.Mihrap:

Mihrap beyaz mermerdendir. Mihrap, tepeliği altın yaldızlı lotus-palmet motiflerinden oluşan bir bordürle çevrilidir. Tepeliğin iç kısmı, mermer üstüne kazıma tekniğiyle yapılmış üzeri altın yaldız ile kaplı, kıvrık dalı rûmillerle dolguludur. Tepeliğin motif düzeni, mihrap eksenine göre simetrik bir kompozisyona sahiptir.

Mihrap, yanlardan, dışa taşkın silindirik yivlerle kaplı sütuncelerle çevrilidir. Bu sütuncelerin başlık kısımları, üstte altın yaldız ile kaplı palmet, altta mukarnas motiflerinden oluşmaktadır. Sütuncelerin, içlerinde Allah ve Muhammed yazan hilal şeklinde alemleri vardır.

Mihrap gövdesi, iç içe geçmiş çıkıntılı silmeler şeklindedir. Tepeliğin altında, kavsaranın üst kısmında, mermer üstüne kazıma sülüs hat ile, **Âli İmran Suresi'nin 37. Âyeti** yazılıdır. Bu yazının hattatı bilinmemektedir.¹⁹³

Mihrabın sekiz sıra halindeki mukarnas kavsarasında, dördüncü ve sekizinci sıradaki mukarnasların uçları altın yaldız ile kaplıdır. Kavsaranın niş ile birleştiği çizgide yer alan beş dikdörtgen bölümün içine altın yaldız ile kaplı birer rozet motifi yerleştirilmiştir. **Resim 379**

Mihrap nişi, beyaz mermerle kaplı beş yüzeye sahiptir. Yanlardan altın yaldız ile kaplı kum saatli sütuncelerle sınırlanmıştır.

Mihrap Duvarındaki Revzenler: Mihrabın üstündeki kemer içindeki üç adet pencerenin revzeni: Pencereyi iç taraftan çevreleyen bordürde, altıgen kartuşlar içinde sarı renkli zeminde kıvrık dallar üzerinde çiçek motifleri yer almaktadır. Orta kısım üç bölüm halindedir. Üstte sivri kemer içinde yeşil cam yerleştirilmiş, köşelere rumiler işlenmiştir. Orta kısmın ortasında, kare çerçeve içine alınmış daire içinde, sarı renkli cam ile Allah yazılıdır. Karenin köşelerinde sarı renkli rumiler yerleştirilmiştir. Alt kısmındaki dikdörtgen şeklindeki bölümün ortasında, altıgen kartuş içinde yeşil renkli cam yer almaktadır.

İki yanda yer alan sivri kemerli pencerelerin revzenleri aynı kompozisyona sahiptir. Pencereyi iç taraftan çevreleyen bordürde, altıgen kartuşlar içinde sarı renkli zeminde kıvrık dallar üzerinde çiçek motifleri yer almaktadır. Orta kısım üç bölüm

¹⁹³ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 46

halindedir. Üstte sivri kemer içinde yeşil cam yerleştirilmiş, köşelere rumiler işlenmiştir. Orta kısmın ortasında, sekizgen şeklinde yeşil cam levha yerleştirilmiş, köşelerine sarı renkli rumiler yerleştirilmiştir. Alt kısmındaki dikdörtgen şeklindeki bölümün ortasında, altıgen kartuş içinde yeşil renkli cam yer almaktadır. Altıgenin köşelerine sarı renkli rumiler yerleştirilmiştir

Mihrap duvarındaki revzenlerde sülüs ve ta'lik harflerle, sarı renkli cam ile Kelime-i Şahadet ve Allah yazılıdır.¹⁹⁴

3.6.1.2.1.2.Mihrabın İki Yanındaki Bölümler:

Duvar payeleri arasına atılan kemerlerle üstten sınırlanmış bu bölümler, mihrap bölümünde olduğu gibi, üç adet süsleme bordürüyle yatay olarak iki kısma ayrılmış, üst kısımdaki, kemerin iç kısmı ve bu kısma açılan üç adet revzenli pencerenin etrafında, aynı tarz süsleme yapılmıştır.

Kemer yüzeyi içine, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler daha küçük olmak üzere sivri kemerli, revzenli üç adet pencere yerleştirilmiştir. bu revzenlerin süsleme kompozisyonu, farklılık göstermektedir.

Üçlü süsleme bordürünün altına, iki sıra halinde pencere açılmıştır. Üstteki iki adet pencere, sivri kemerli ve revzenlidir. Bu pencerelerin etrafına, mavi zeminde, beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer yaprakları arasında, hatayiler, nar çiçekleri ve karanfil motiflerinin yer aldığı bir bordür yerleştirilmiştir. Bordürlerin dışında kalan yüzeylere, beyaz zemin üzerinde içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle konturlu sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarının yer aldığı süsleme yapılmıştır.

Sivri Kemerli Pencerelerin Revzenleri:

¹⁹⁴ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 105

Alt sırada iki adet dikdörtgen söveli pencere açılmıştır. Bu pencerelerin üzerine, iç içe geçmiş yarım daireler şeklinde kalem işi süsleme alınlıklar yerleştirilmiştir. Dışta yer alan yarım daire şeklindeki bordürde, mavi zeminde, beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer yaprakları arasında, hatayiler, nar çiçekleri ve karanfil motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır. İçteki bordür, sivri kemer şeklinde kabartma bir alçı çerçeveye sınırlanmıştır. Bu pencerelerin, künekâri tekniğiyle yapılmış ahşap kapakları vardır.

Alçı çerçevenin içinde yer alan bordürde, sarı zemin üzerinde beyaz rumilerle sınırlanmış alanlarda yeşil zemin üzerine beyaz ve mavi yapraklı çarkıfelek çiçeklerinin dönüşümlü olarak, aşağı ve yukarı bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu bordürün içindeki yüzeyin tam ortasında yer alan sarı zeminli madalyonun içinde hatayı ve kıvrık dallarla oluşturulmuş bir kompozisyon yer almaktadır. Madalyonun iki yanında kırmızı renkli iki rumi motifi yer almaktadır. Bu rumilerin etrafındaki yüzeylerde mavi ve kırmızı zemin üzerinde şakayık ve kıvrık dallardan oluşan bir kompozisyon yer almaktadır.

Pencerelerin etrafındaki duvar yüzeylerinde, beyaz zemin üzerinde içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle konturlu sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarının yer aldığı süsleme yer almaktadır.

Mihrap duvarındaki pencere kapakları ahşap işçiliğinin örnekleridir. Üç tabla halindeki düzenlemede, üst tabla boş bırakılmış, orta tablanın ortasına on ışıklı yıldız motifi, alt tablanın ortasına altıgen yıldız motifi, köşelerde bu motifin çeyrekleri yerleştirilmiştir. Diğer bir grup pencere kapaklarında, üç tabla halindeki düzenlemede, üst tabla boş bırakılmış, orta ve alt tablaya, yatay ve dikey olarak yerleştirilen dikdörtgenlerin arasına karelerin konulmasından oluşan bir geometrik bir süsleme yapılmıştır.

Dolap kapakları künekâri tekniğiyle yapılmıştır. Camideki iki adet dolap kapağı tek kanatlı, diğerleriye çift kanatlıdır. Süsleme ve yüzey kuruluşları, kapı ve

pencere kanatlarında olduğu gibi, tablalar şeklidir. Üst tabla ayna şeklinde düz bırakılmış, orta ve alt tablalarda yüzeyi oluşturan geometrik ara bölmelerin üzeri çoğunlukla boş bırakılmıştır. Tek kanatlı dolap kapaklarında üç tablalı düzen yan yana iki kere yerleştirilerek çift kanat etkisi verilmeye çalışılmıştır.¹⁹⁵

3.6.1.2.1.3.Minber:

Mihrabın sağındaki duvar payesine bitişik olarak yer alır. Köşk külahı dışında tamamen mermerden yapılmıştır.

Köşk Kısmı: Köşk kemerleri siyah-beyaz taşın alternatif dizilişinden oluşan renkli taş işçiliğine sahiptir. Kemer köşe yüzeylerine siyah mermer üçgenler, beyaz mermerin içine kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir. Köşk kısmını üstten sınırlayan bordürde, testere dişi motifleri yer almaktadır. Bu bordürün üzerinde, ahşap üzerine oyma tekniğiyle yapılmış küçük ve büyük palmet motiflerinden oluşan bir bordür yer almaktadır. İki yanda yer alan çifte rumilerden oluşan büyük palmet motiflerinin içine kalem işi tekniğiyle, kırmızı zemin üzerinde altın yaldızlı hatayi motifleri işlenmiştir. **Resim 380**

Köşk külahı, altıgen ahşap kaide üzerinde altı köşeli olarak yer almaktadır. Kaidenin her bir yüzüne, lacivert zemin üzerinde altın yaldız ile 16. yüzyıl kitap ciltlerinde rastlanan ok başlı madalyon motifleri işlenmiştir. Kaidenin üst kısmına ahşap üstüne oyma tekniğiyle yapılmış altın yaldızlı palmet motiflerinden oluşan bir bordür yerleştirilmiştir. Külahın her bir yüzünde, lacivert zemin üzerinde altın yaldızlı üçgen motifleri, her iki yüzün ortasında, ok başlı baklava desenleri yer almaktadır.

Köşk kısmının mihrap duvarıyla birleştiği çizgide ve kemer aynasının üstünde, minberi dıştan sınırlayan, çıkıntılı silmeli beyaz mermer bordür geçmektedir. Bu bordür köşk tepeliğinin başladığı noktaya kadar devam etmektedir.

¹⁹⁵ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e., S.44

Köşk korkulukları, minber yan korkuluklarında yer alan içinde altıgen yıldızların yer aldığı onikigenlerin kesişmesinden oluşan geometrik desenin 1 biriminin yer aldığı mermer şebekelidir. Şebekenin etrafında dışa taşkın silmeli mermer çerçeve yer almaktadır.

Köşkün alt kısmında üstte bursa kemerli küçük bir niş, altta ise sivri kemerli daha büyük bir niş yer almaktadır. Her iki nişin etrafı dışa taşkın silmeli bir bordürle çevrilidir.

Yan Aynalar: İkizkenar üçgen şeklindeki yan aynaların ortasında, dairesel formlu beyaz mermer şebekeler yer almaktadır. Bu şebekelerde altıgen yıldız motiflerinden oluşan bir motif yer almaktadır. Aynaların geri kalan kısımları olan, üçgenin uçlarında, mermer üstüne kazıma tekniğiyle kıvrık dallar üzerinde yer alan rumi ve palmet motifleri işlenmiştir. **Resim 381**

Yan aynaların alt kısmında, Bursa kemerinden oluşan dört adet pabuçluk nişi yer almaktadır. Bu nişler, minberin diğer kısımlarında olduğu gibi çıkıntılı silmelerle çevrilidir.

Nişlerin korkulukla birleştiği köşede oluşan üçgenin etrafı dışa taşkın silmelerle çevrilidir.

Korkuluklar: Yan aynaları sınırlayan korkuluklar, içinde altıgen yıldızların yer aldığı onikigenlerin kesişmesinden oluşan geometrik desenli şebekelidir. Şebekenin etrafında dışa taşkın silmeli mermer çerçeve yer almaktadır.

Kapı: Kapı ve koltuk levhaları, 20. yüzyılın başında yapılan tamirlerde, dönem zevkine göre, Barok-Rokoko karışımı bir tarzda yenilenmiştir. Kapı kavsarası, dıştan altın yıldız ile kaplı palmet, içten mukarnas sarkıtlarından oluşan motiflerle kaplıdır. Bu kısmın altında, dıştan altın yıldızlı kabartma bir bordürle çevrili yazı (**Kelime-i Tevhid**) yer almaktadır. Kitabe zemini yeşil renk ile boyalıdır.

Bu zemin üzerinde kabartma olarak yer alan harfler, altın yıldız ile kaplıdır. Kapı kemeri basık yay kemer şeklindedir. Bu kemer dıştan altın yıldız kaplı minik kum saati sütuncelerle, içten dışa taşkın mermer bordürün içinden geçen altın yıldızlı bordür ile çevrilidir. Aynı bordür kapı kemer aynalarında küçük üçgenler şeklinde yer almaktadır. Kapının alt kısmında, cami zemin seviyesinde bir adet mermer basamak yer almaktadır. **Resim 382**

3.6.1.2.1.4.Vaaz Kürsüsü: Vaizin oturduğu üst bölümü çevreleyen, “taç” denen korkuluk tablaları yer almaktadır. Kaide bölümü üst ve alt olmak üzere iki bölüm halindedir ve künde-kâri tekniğindedir. Alt bölüm kafes tekniğiyle geometrik süslemeye sahiptir. Vaaz kürsülerinin altında yer alan süpürgeliklerin köşelikleri, düz yüzeyli masif ağaç şeklindedir.¹⁹⁶

3.6.1.2.1.5Yan Kanatların Güney (Mihrap) Duvarları:

Doğu ve batı yan kanatlarının güney (mihrap) duvarları, simetrik olarak düzenlenmiştir. Bu duvarlarda, mihrap bölümündeki düzen, küçük farklılıklarla uygulanmıştır.

Doğu ve batı yan kanadının güney ucunu örten kubbeleri taşıyan kemerlerin altında, üç sıra halinde pencere açılmıştır.

Bu duvarlar, mihrap bölümünde olduğu gibi, üç adet süsleme bordürüyle yatay olarak iki kısma ayrılmış, üst kısımdaki, kemerin iç kısmı ve bu kısma açılan üç adet revzenli pencerenin etrafına, aynı tarz süsleme yapılmıştır.

Kemer yüzeyi içine, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler daha küçük olmak üzere sivri kemerli, revzenli üç adet pencere yerleştirilmiştir.

¹⁹⁶ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. , s. 47

Orta sırada, iki adet büyük, sivri kemerli, revzenli pencere açılmıştır. Bu pencerelerin etrafında, mihrabın iki yanındaki bölümlerdeki kalem işi süsleme aynı şekilde uygulanmıştır.

Alt sırada iki adet dikdörtgen söveli pencere açılmıştır. Bu pencerelerin üzerine, iç içe geçmiş yarım daireler şeklinde kalem işi süsleme alınlıklar yerleştirilmiştir. Dışta yer alan yarım daire şeklindeki bordürde, mavi zeminde, beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer yaprakları arasında, hatayiler, nar çiçekleri ve karanfil motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır. İçteki bordür, sivri kemer şeklinde kabartma bir alçı çerçeveye sınırlanmıştır. Bu pencerelerin, künde-kâri tekniğiyle yapılmış ahşap kapakları vardır.

Alçı çerçevenin içinde yer alan bordürde, sarı zemin üzerinde beyaz rumilerle sınırlanmış alanlarda yeşil zemin üzerine beyaz ve mavi yapraklı çarkıfelek çiçeklerinin dönüşümlü olarak, aşağı ve yukarı bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu bordürün içindeki yüzeyin tam ortasında yer alan sarı zeminli madalyonun içinde hatayı ve kıvrık dallarla oluşturulmuş bir kompozisyon yer almaktadır. Madalyonun iki yanında kırmızı renkli iki rumi motifi yer almaktadır. Bu rumilerin etrafındaki yüzeylerde mavi ve kırmızı zemin üzerinde şakayık ve kıvrık dallardan oluşan bir kompozisyon yer almaktadır.

Pencerelerin etrafındaki duvar yüzeylerinde, beyaz zemin üzerinde içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle konturlu sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarının yer aldığı süsleme yer almaktadır.

Doğu ve batı yan kanatlarının güney duvarlarındaki revzenler: doğu ve batı yan kanatlarının güney duvarlarında kalem işi süsleme tekrarlanmıştır.

Yapının onarımı nedeniyle Doğu duvarı, oldukça tahrip olmuş durumdadır. Batı duvarı ise, bu kısmın halkın ibadetine açık tutulması nedeniyle, daha iyi durumdadır ve özelliklerini korumaktadır.

3.6.1.2.2.Doğu Duvarı

Doğu duvarı, iki kademe halindedir. Birinci kademeyi, kubbeyi taşıyan kemerin altındaki kemer yüzeyi ve bu duvarı taşıyan sütunlar oluşturmaktadır. Bu bölümün arkasındaki doğu yan kanadının duvarı ikinci kademeyi oluşturmaktadır.

Resim 383

Birinci kademeyi oluşturan kubbeyi taşıyan kemerin yarım daire şeklindeki kemer yüzeyine, mihrap duvarında olduğu gibi, üç sıra halinde, 19 adet pencere açılmıştır. Pencerelemlerin revzen kompozisyonu ve etrafını çevreleyen duvar yüzeyindeki kalem işi süsleme, mihrap duvarının kemer yüzeyindeki süslemenin tekrarıdır.

Kemer yüzeyi ile bu duvarı taşıyan kemerleri ayıran, iki bordür halinde süsleme, bütün yapıyı aynı seviyede dolaştığı için, özellikleri, mihrap duvarında belirtilmiştir.

Bordürlerin altında başlayan ve kemer yüzeyini taşıyan kemerlerin bütün yüzeyi, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süslenmiştir. Kemer aralarındaki yüzeyleri çerçeve içine alan bordürde, kırmızı zemin üzerine S kıvrımları çizen sarı renkli yapraklar arasına, içi sarı, dışı kırmızı hatayi motifleri yerleştirilmiştir.

Kemer köşe yüzeylerinin ortalarına, dairesel formda iki adet hat levhası yerleştirilmiştir. Bu levhalarda, lacivert zemin üzerine altın yaldızlı celi süslü harflerle, **Ebubekir** ve **Osman** yazılıdır. Hattat Sami Efendi tarafından, H. 1326'da yazılmıştır.¹⁹⁷

Yazıların etrafındaki duvar yüzeyine, mavi zemin üzerine beyaz renkli rumiler, kıvrık dallar ve çiçek motifleri yerleştirilmiş, bu motiflerin üstüne, ortasında kırmızı bir hatayi bulunan kırmızı Çin bulutu motifi işlenmiştir.

¹⁹⁷ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER A.g.e. ,S. 104

Kemer yüzeyi, mukarnas başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli iki adet serbest sütun ve yanlardaki duvar payelerine atılan üç adet sivri kemer ile taşınmaktadır. **Resim 384**

Kemerlerin iç yüzeylerine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Kemerlerin iki yanı, kırmızı zemin üzerinde yeşil konturlu sarı renkli çife rumiler arasına yerleştirilmiş sarı-kırmızı renkli hatayilerden oluşan bir bordür ile sınırlanmıştır. İç kısma, beyaz zemin üzerinde mavi renkli kıvrık dallar arasındaki mavi-beyaz hatayilerle çevrili, oval madalyonlar yerleştirilmiştir. Kemerin ortasından geçen bir eksen üzerindeki bu madalyonlar, sarı renk ile konturlanmış, yeşil zeminlerinde, beyaz renkli kıvrık dallar üzerindeki rumilerin birleşmesinden oluşan kırmızı palmet motifleri işlenmiştir. **Resim 385**

3.6.1.2.2.1.Doğu Duvarı İkinci Kademe: Doğu yan kanadının doğu duvarı ve önünde yer alan doğu mahfilinden oluşmaktadır.

Doğu yan kanadının doğu duvarı, bu kanadı örten üç kubbeyi taşıyan kemerlerin izdüşümü şeklinde üç bölüme ayrılmıştır. Her bir bölümde üç sıra halinde 7 adet pencere yer almaktadır. Üst sırada, duvar yüzeyine gömülü olan sivri kemer içine ortadaki daha büyük ve geniş, yanlardakiler daha küçük olmak üzere üç adet sivri kemerli, revzenli pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin etrafındaki duvar yüzeyi sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süslenmiştir.

Orta sıra, mahfil üstüne denk gelmektedir. Duvar yüzeyine dikdörtgen mermer söveli, iki pencere açılmıştır. Bu bölüm, ajurlu ahşap bir paravan ile kaplanmış ve iç mekanda ayrı özel bir bölüm haline getirilmiştir.

Mahfilin altına denk gelen alt sırada, dikdörtgen mermer söveli, iki pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin etrafı sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süslenmiştir; künde-kâri tekniğiyle yapılmış ahşap kapakları vardır.

Pencerelerin üstünde, alçı ile sivri kemerli alınlıklar yapılmış, bu alınlıkların içi ve etrafındaki duvar yüzeyi boş yer bırakılmadan kalem işi tekniğiyle yapılmış süslemelerle doldurulmuştur. **Resim 386**

Pencere alınlıklarında, aynı süsleme düzeni uygulanmıştır. Alçı çerçevenin içinde yer alan bordürde, sarı zemin üzerinde beyaz rumilerle sınırlanmış alanlarda yeşil zemin üzerine beyaz ve mavi yapraklı çarkıfelek çiçeklerinin dönüşümlü olarak, aşağı ve yukarı bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu bordürün içindeki yüzeyin tam ortasında yer alan sarı zeminli madalyonun içinde hatayi ve kıvrık dallarla oluşturulmuş bir kompozisyon yer almaktadır. Madalyonun iki yanında kırmızı renkli iki rumi motifi yer almaktadır. Bu rumilerin etrafındaki yüzeylerde mavi ve kırmızı zemin üzerinde şakayık ve kıvrık dallardan oluşan bir kompozisyon yer almaktadır. **Resim 387**

Pencere sövesinin iki yanını ve pencere alınlığının üzerini dolaşan bir bordürde, mavi zemin üzerinde beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer yaprakları üzerinde beyaz ve pembe yapraklı hatayi ve karanfil motifleri yerleştirilmiştir. Bu bordür dıştan kırmızı bir şerit ile çevrilmiştir.

Dış bordürün etrafında ve pencere üst köşelerinde, yapının pek çok yerinde karşımıza çıkan süsleme uygulanmıştır. Bu süsleme, beyaz zemin üzerinde içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle konturlu sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarının yer aldığı kompozisyondan oluşmaktadır.

Alt sıra pencere kapaklarının rozetleri bakırdan yapılmış, tombak ve dövme şeklinde üzerine çiçek motifleri işlenmiştir.

Pencere kapakları kuşakları bakırdan yapılmıştır. Tombak tekniğiyle süslenmiştir. Ön ucu dilimli dairesel biçimde ve geniştir, küçük bir palmetle

bitmektedir. Arka kısmı düz bir levha şeklindedir. Ana Giriş Kapısı ve yan kapı kuşaklarının aynı şeklinde, ancak daha küçük boyutlarıdır.¹⁹⁸

3.6.1.2.2.2.Doğu Mahfili:

Yapının doğu yan kanadı duvarı önünde yer alan mahfil, yan kanadı örten her kubbenin altında ikişer adet sivri kemer ile taşınmaktadır. Bu kemerler, iki uçta duvar yüzeyine, ara kısımlarda, baklavalı başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli mermer sütunlar arasına atılmıştır. Kemer yüzeyleri, siyah ve beyaz renkli taşların dönüşümlü olarak geçme tekniğiyle birbirlerine birleştirildiği iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Kemer aynaları mermer ile kaplıdır. Kemer köşe yüzeylerinin ortalarına, birer adet kırmızı taştan disk mermer içine kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir. Kemer aynalarının üzerinden mermer üstüne kazıma tekniğiyle yapılmış, testere dişi motifli bir bordür yer almaktadır. Bu bordürün üzerinde, düz mermer levhalardan oluşan korkuluk bulunmaktadır. **Resim 388**

Doğu mahfili tavanının tüm yüzeyine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır.

Doğu Mahfili Tavanındaki Kalem İşi Süsleme: Mahfil tavanı, her bir kemer yüzeyinin arkasında kare yüzeylere bölünmüştür. Bu yüzeylere de iç içe geçmiş karelerden oluşan bir süsleme yapılmıştır.

En içteki karenin merkezinde, kırmızı zemin üzerinde, dört adet beyaz çiçek motifi yer almaktadır. Bu çiçeklerin etrafında sarı zemin üzerinde beyaz renkle kıvrık dallı rumiler yer almaktadır. Bu kompozisyon dışa taşkın silmeli alçı bir bordürle çevrilidir. Dıştaki ince bordürde, açık yeşil zemin üzerinde beyaz renk ile kıvrık dallı rumiler yer almaktadır ve ortasından kırmızı bir çizgi geçen beyaz bir bordürle sınırlıdır. Bu bordürün dışında yer alan daha geniş bordürde, yapının başka yerlerinde de karşımıza çıkan beyaz zemin üzerinde içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle çevrili sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına

¹⁹⁸ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. S. 358

yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarının yer aldığı kompozisyondan oluşmaktadır ve ortasından kırmızı bir çizgi geçen beyaz bir bordürle sınırlıdır. En dıştaki bordürde, merkezin hemen dışında yer alan bordürdeki açık yeşil zemin üzerinde beyaz renk ile kıvrık dallı rumiler, daha büyük boyutlu olarak yer almaktadır. **Resim 389**

Mahfil tavanını karelere bölen kemer yüzeylerindeki kalem işi süslemeler bordürler halindedir. Kemerlerin yan yüzeylerine, yeşil zemin üzerinde alttan birbirine bağlı beyaz renkli palmet ve hatayilerden oluşan bir bordür yerleştirilmiştir. Bu motiflerin üst kısmındaki zemin kırmızıdır.

Üçgen şeklindeki kemer köşe yüzeylerinde, kırmızı şerit ile çevrili alan içerisinde, beyaz zemin üzerinde içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle çevrili sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarından oluşan kompozisyon yerleştirilmiştir. Kemer iç yüzeylerine, beyaz zemin üzerinde iki ucu düğüm motifi şeklinde biten oval madalyon motifleri yerleştirilmiştir. Oval madalyon motifleri, kırmızı renkle konturlanmıştır. İçlerinde, yeşil zemin üzerinde beyaz renk ile rumi ve hatayi motifleri yerleştirilmiştir. Madalyonların uçlarındaki düğüm motifleri, mavi zemin üzerinde yer almaktadır. **Resim 390**

Mahfil tavanını karelere bölen kemerlerin duvarlarla birleşme noktalarında, yeşil mermer levhalar yer almaktadır.

3.6.1.2.2.3.Doğu Giriş Kapısı:

Doğu kanadının kuzey duvarıyla birleştiği noktada yer alan basık yay kemerli doğu giriş kapısı renkli taş işçiliğine sahiptir. Kapı sövesi beyaz mermerdendir, basık yay kemer ise, iki uçta ve ortada yer alan siyah taşlar arasına yerleştirilmiş pembe mermerlerden oluşmaktadır. Kapı sövesinin etrafında dışa taşkın silmeli, dikdörtgen şeklinde mermer bir bordür yer almaktadır. Bu bordür ve kapı kemeri arasındaki köşe yüzeyleri de mermer kaplıdır. Doğu Giriş kapısı üzerinde yer alan

alçı bir bordürle çevrilmiş sivri kemerli alınlığın içinde, mahfil altında yer alan dikdörtgen pencerelerin alınlıklarındaki kalem işi süsleme uygulanmıştır. **Resim 391**

Alçı çerçevenin içinde yer alan bordürde, sarı zemin üzerinde beyaz rumilerle sınırlanmış alanlarda yeşil zemin üzerine beyaz ve mavi yapraklı çarkıfelek çiçeklerinin dönüşümlü olarak, aşağı ve yukarı bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu bordürün içindeki yüzeyin tam ortasında yer alan sarı zeminli madalyonun içinde hatayi ve kıvrık dallarla oluşturulmuş bir kompozisyon yer almaktadır. Madalyonun iki yanında kırmızı renkli iki rumi motifi yer almaktadır. Bu rumilerin etrafındaki yüzeylerde mavi ve kırmızı zemin üzerinde şakayık ve kıvrık dallardan oluşan bir kompozisyon yer almaktadır.

Kapı sövesinin iki yanını ve alınlığının üzerini dolaşan bir bordürde, mavi zemin üzerinde beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer yaprakları üzerinde beyaz ve pembe yapraklı hatayi ve karanfil motifleri yerleştirilmiştir. Bu bordür dıştan kırmızı bir şerit ile çevrilmiştir.

Dış bordürün etrafında ve kapı kemerinin üst köşelerinde, yapının pek çok yerinde karşımıza çıkan süsleme uygulanmıştır. Bu süsleme, beyaz zemin üzerinde içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle konturlu sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarının yer aldığı kompozisyonlardan oluşmaktadır.

3.6.1.2.3.Batı Duvarı

Batı duvarı, doğu duvarı ile simetriktir. İki kademe halindeki Batı duvarında, birinci kademeyi, kubbeyi taşıyan kemerin altındaki kemer yüzeyi ve bu duvarı taşıyan sütunlar; ikinci kademeyi ise, sütunların arkasında kalan Batı Mahfili duvarı oluşturmaktadır.

Yarım daire şeklindeki kemer yüzeyine, üç sıra halinde 19 adet pencere açılmıştır. Buradaki pencerelerin revzenleri ve duvar yüzeyindeki sıva üstüne kalem işi süsleme kompozisyonu, mihrap ve doğu timpanon duvarlarıyla aynı özelliklidir.

Kemer yüzeyinin altından geçen demir parmaklıklı balkon ve altındaki iki süsleme bordürü, duvar ve taşıyıcı sistemini yatay olarak ikiye bölmektedir. Bu bölüm, iki adet mukarnas başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli porfir sütun ve bu sütunlar arasına atılan sivri kemerlerle taşınmaktadır. Süsleme bordürleri, kemer köşe yüzeyleri ve iç yüzlerindeki kalem işi süsleme, doğu bölümündekinin tekrarıdır.

Kemer köşe yüzeylerinin ortalarına, dairesel formlu iki adet hat levhası yerleştirilmiştir. Lacivert zemin üzerine altın yaldızlı celi süslüs harflerle, **Hasan** ve **Hüseyin** yazısı, Hattat Sami Efendi tarafından, 1326'da yazılmıştır.¹⁹⁹

3.6.1.2.3.1.Batı Duvarı İkinci Kademe:

Batı yan kanadının batı duvarı ve önünde yer alan batı mahfilinden oluşmaktadır.

Batı yan kanadının batı duvarı, bu kanadı örten üç kubbeyi taşıyan kemerlerin izdüşümü şeklinde üç bölüme ayrılmıştır. Her bir bölümde üç sıra halinde 7 adet pencere yer almaktadır. Üst sırada, duvar yüzeyine gömülü olan sivri kemer içine ortadaki daha büyük ve geniş, yanlardakiler daha küçük olmak üzere üç adet sivri kemerli, revzenli pencere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin etrafında yer alan sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme, doğu duvarındakiyle aynı özelliklidir.

Orta sıra, mahfil üstüne denk gelmektedir. Duvar yüzeyine dikdörtgen mermer söveli, iki pencere açılmıştır. Bu bölüm, Doğu Mahfili'nden farklı olarak, doğrudan iç mekana açılmaktadır.

¹⁹⁹ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER A.g.e. ,S. 104

Mahfilin altına denk gelen alt sırada, dikdörtgen mermer söveli, iki pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin etrafı sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süslenmiştir ve künde-kâri tekniğiyle yapılmış ahşap kapakları vardır.

Pencerelerin etrafındaki kalem işi süsleme, Doğu duvarındaki aynı yerde uygulanan süsleme ile aynı özelliklidir.

3.6.1.2.3.2.Batı Mahfili:

Yapının Batı yan kanadı duvarı önünde yer alan mahfil, yan kanadı örten her kubbenin altında, baklavalı başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli mermer sütunlar arasına atılan, ikişer adet sivri kemer ile taşınmaktadır. Bu kemerlerin iki renkli taş işçiliği ve yüzeylerindeki mermer kaplama, Doğu Mahfili ile aynı özelliklidir.

Batı mahfili tavanının tüm yüzeyindeki sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yapılan süsleme, doğu mahfil tavanındaki süsleme ile aynı özellikleri taşımaktadır.

Resim 18

Mahfil tavanını karelere bölen kemerlerin duvarlarla birleşme noktalarında, yeşil mermer levhalar yer almaktadır.

3.6.1.2.3.3.Batı Giriş Kapısı: Batı kanadının kuzey duvarıyla birleştiği noktada yer almaktadır. **Resim 392**

Kapının basık yay kemeri, iki uçta ve ortada yer alan siyah taşlar arasına yerleştirilmiş pembe mermerlerden oluşmaktadır. Kapı sövesi beyaz mermerdendir. Kapı sövesinin etrafında dışa taşkın silmeli, dikdörtgen şeklinde mermer bir bordür yer almaktadır. Bu bordür ve kapı kemeri arasındaki köşe yüzeyleri de mermer kaplıdır. Batı Giriş kapısı üzerinde yer alan alçı bir bordürle çevrilmiş sivri kemerli alınlığın içinde, mahfil altında yer alan dikdörtgen pencerelerin alınlıklarındaki kalem işi süsleme uygulanmıştır. Bu süsleme, Doğu Giriş Kapısının üzerindeki süsleme ile aynı özellikleri taşımaktadır.

3.6.1.2.4. Giriş (Kuzey) Duvarı

Giriş (Kuzey) duvarı, kubbeyi taşıyan kemerin altında yer alan bölüm ve yan kanatların kuzey duvarları olmak üzere üç bölüm halindedir.

Kubbeyi taşıyan kemerin altındaki bölüm de iki kademe halindedir. Birinci kademeyi, kubbeyi taşıyan kemerin altındaki kemer yüzeyi ve bu duvarı taşıyan sütunlar oluşturmaktadır. Yapının diğer üç kemer yüzeyinden farklı olarak, bu duvar yüzeyi, iki adet duvar payesi ile üç bölüme ayrılmıştır. Ancak bu bölüntülenme, pencere sayısını ve sıralamasını değiştirmemiş, bu kemer yüzeyine, diğerlerinde olduğu gibi üç sıra halinde 19 adet pencere açılmıştır.

Üst sırada, kenarlarda birer adet, şişe dibi içlikli yuvarlak pencere, ortada üç adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere yer almaktadır. Orta sırada, kenarlarda birer adet, şişe dibi içlikli yuvarlak pencere, ortada beş adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere yer almaktadır. Alt sırada, hepsi sivri kemerli yedi adet şişe dibi içlikli pencere yer almaktadır. Pencerelerin tümü revzenlidir. Pencereler arasında kalan duvar yüzeyi ve duvar payeleri ve arasına atılan kemer yüzeyi sıva üzerine kalem işiyle süslüdür. Kemer yüzeyindeki revzenler ve kalem işi süsleme kompozisyonu, mihrap, doğu ve batı timpanon duvarlarındakilerle aynı özellikleri taşımaktadır.

Kemer yüzeyindeki iki adet payenin yüzeylerine kalem işi süsleme yapılmıştır. Payelerinin yüzlerini dikdörtgen şeklinde çeviren bordürde, mavi zeminde, beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer yaprakları arasında, hatayiler, nar çiçekleri ve karanfil motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır. İç kısımda kalan duvar yüzeyinde, içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle konturlu sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarının yer aldığı süsleme uygulanmıştır. **Resim 393**

Payeler arasına atılan kemer yüzeylerindeki kalem işi süsleme, kemerleri iki yandan çeviren bordür ve iç yüzeydeki süsleme şeklindedir. İki yandan çeviren bordürde, çeviren bordürde, mavi zeminde, beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer

yaprakları arasında, hatayiler, nar çiçekleri ve karanfil motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır. İç kısımdaki yüzeyin ortasından geçen eksen üzerinde, birbirine bağlı, iki ucunda düğüm motifleri bulunan oval madalyonlar ile iki yanda yarım madalyon motifleri yerleştirilmiştir.

Kemer yüzeyinin altından geçen demir parmaklıklı balkon, alt kısmı sınırlamaktadır. Demir parmaklıklı balkonun altındaki iki süsleme bordürü, kemer köşe yüzeylerindeki kalem işi süsleme, yine mihrap, doğu ve batı duvarlarının bir tekrarıdır.

Kemer köşe yüzeylerinin ortalarındaki iki adet, dairesel hat levhasında, lacivert zemin üzerine altın yaldızlı celi süslüs harflerle, **Ömer** ve **Ali** yazılıdır. Hattat Sami Efendi tarafından, 1326'da yazılmıştır.²⁰⁰

Yazıların etrafındaki duvar yüzeyine, mavi zemin üzerine beyaz renkli rumiler, kıvrık dallar ve çiçek motifleri yerleştirilmiş, bu motiflerin üstüne, ortasında kırmızı bir hatayı bulunan kırmızı Çin bulutu motifi işlenmiştir.

3.6.1.2.4.1.Kuzey Duvarı II. Kademe: Giriş duvarı, kubbeyi taşıyan kemerin kemer yüzeyinin altında, ortadaki iki duvar payesi ile köşelerde, kubbeyi taşıyan duvar payelerine atılan üç sivri kemer ile üç bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler, üzeri tonoz örtülü hafif derin eyvanlar şeklindedir.

Ortadaki sivri kemerin içindeki bölüm, giriş kapısının yer aldığı bölümdür. Bu bölüm, giriş kapısı ve üzerindeki mahfil kısmı olmak üzere iki bölüm halindedir.

Bu bölümü örten eyvan şeklindeki derin kemer iki yandan, iki bordür ile çevrilidir. Dıştaki kalın bordürde, kiremit rengi zemin üzerinde içlerinde kırmızı çiçek motiflerinin yerleştirildiği beyaz renkli kıvrık dallar üzerinde, sarı zemin üzerinde beyaz ve kırmızı yapraklı hatayı ve nar çiçeklerinin üzerinde eşkenar

²⁰⁰ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER A.g.e. ,S. 104

dörtgen şeklinde madalyonlar yer almaktadır. Madalyon motifleri dıştan kırmızı, içten beyaz renk ile konturlanmıştır. Madalyonların içine, yeşil zemin üzerinde beyaz renkle kıvrık dallar üzerinde rumi ve palmet motifleri bordürün ortasından geçen eksene göre simetrik olarak yerleştirilmiştir. **Resim 394**

İçteki bordürde, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkle kıvrık dallar üzerindeki hançer yaprakları arasına yeşil zemin üzerinde hatayi ve sarı nar çiçeği motifleri yerleştirilmiştir.

Orta bölümün üst kısmında, kemer yüzeyine, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler daha küçük, üç adet sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir.

Bordürlerle çevrili iç kısmın ortasına, eşkenar dörtgen ve kartuş şeklindeki madalyon motifleri, dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir. Dıştan sarı bir çizgi ile konturlu bu madalyonların içine, bu bölümün ortasından geçen bir eksene göre simetrik olarak, yeşil zemin üzerinde beyaz renkli rumi ve palmet motiflerinden oluşan bir süsleme yapılmıştır. Amdalyonları çevreleyen yüzeylerde, beyaz zemin üzerine, mavi renkle minik hançer yaprakları ve mine çiçeklerinden oluşan bir süsleme yapılmış, bu süslemenin üzerine, madalyonların uç kısımlarına yerleştirilmiş birer adet kırmızı hatayi motifinden çıkan daireler üzerinde kırmızı renkli kanatlı rumiler çizilmiştir.

Kemer içindeki duvar yüzeyine, üç adet sivri kemerli, revzenli pencere yerleştirilmiştir.

Giriş kapısının bulunduğu orta bölümü iki yandan sınırlayan duvar payelerinin arasına yerleştirilen mahfil bölümü, taş konsollar üzerinde desteklenen ahşap parmaklıklara sahiptir.

Konsolların alt kısmında, destek aralarında oluşan dikdörtgen bölümlerde, taş üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Beyaz zemine, kırmızı bir çerçeve yapılmış, iç tarafta, açık mavi zemin üzerine oval madalyon motifleri

yerleştirilmiştir. Dıştan kırmızı ile çevrili bu madalyonların içine, konsolların ortasından geçen bir eksene göre simetrik olarak yeşil zemin üzerinde beyaz renkli kıvrık dallı rumi ve palmet motiflerinden oluşan süsleme yapılmıştır.

Konsolların oturduğu duvarda oluşan küçük bölümlerde de, kiremit rengi zemin üzerine beyaz renkli hançer yaprakları arasında içi beyaz, dışı kırmızı yapraklarla çevrili hatayi ve nar çiçeği motifleri yapılmıştır.

Ahşap mahfilin altındaki duvar yüzeyi üç bölüm halindedir. Ortada, derin bir sivri kemer içine alınmış olan giriş kapısı yer almaktadır. Bu bölüm üstten, iki bordür ile çevrilidir. Üstteki bordürde, kırmızı zemin üzerine yerleştirilen beyaz çifte rumiler arasında oluşan yüzeyde, mavi zemin üzerinde beyaz palmet motifleri yer almaktadır.

Alttaki bordürde, kırmızı zemin üzerine yerleştirilen beyaz çifte rumiler arasında oluşan yüzeyde, sarı zemin üzerinde beyaz palmet motifleri yer almaktadır. Bu bordür, kapıyı dikdörtgen bir çerçeve içine almaktadır. Bu çerçeve içine açılan sivri kemerin iki köşe yüzeyinde, yeşil zemin üzerinde beyaz renkli kıvrık dallar ve hatayi motiflerinden oluşan bir süsleme yapılmıştır. Kemer yüzeyindeki bordürde, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkle kıvrık dallar üzerindeki hançer yaprakları arasına yeşil zemin üzerinde hatayi ve sarı nar çiçeği motifleri yerleştirilmiştir.

Giriş kapısının iki yanındaki duvar yüzeyleri, aynı motifli bir bordürle dikdörtgen çerçeveye alınmış, iç kısmına, beyaz zemin üzerinde içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle konturlu sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarının yer aldığı süsleme yapılmıştır.

Dıştaki bordürde, mavi zemin üzerinde beyaz renkli kıvrık dallar üzerindeki kırmızı ve beyaz renkli hançer yaprakları arasında, kırmızı ve beyaz yapraklı hatayi ve karanfil motifleri yapılmıştır.

Giriş kapısının iç kenarlarına yerleştirilen bordürde, mavi zemin üzerinde beyaz renkli kıvrık dallar üzerindeki kırmızı ve beyaz renkli hançer yaprakları arasında, kırmızı ve beyaz yapraklı hatayi ve karanfil motifleri yapılmıştır.

Kapı kemerinin eyvan şeklindeki tonozunun iç yüzeyinde sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Tonozu dört yandan sınırlayan ince bordürlerde, kiremit rengi zemin üzerinde beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer yaprakları arasında gri zemin üzerinde hatayi ve nar çiçeği motifleri yerleştirilmiştir. İç taraftaki yüzey, beyaz zemin üzerinde kırmızı bir şeritle çerçeve içine alınmıştır. Çerçevenin içine, beyaz zemin üzerinde içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle konturlu sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarının yer aldığı süsleme yapılmıştır. **Resim 395**

Kapının üzerindeki sivri kemerli alınlık içine, iç mekandaki pencere alınlıklarındaki süsleme uygulanmıştır. Alınlığın iç tarafına iç içe geçmiş iki bordür yerleştirilmiştir. Dışta yer alan yarım daire şeklindeki bordürde, mavi zeminde, beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer yaprakları arasında, hatayiler, nar çiçekleri ve karanfil motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır. İçteki bordür, sivri kemer şeklinde kabartma bir alçı çerçeveye sınırlanmıştır.

Alçı çerçevenin içinde yer alan bordürde, sarı zemin üzerinde beyaz rumilerle sınırlanmış alanlarda yeşil zemin üzerine beyaz ve mavi yapraklı çarkıfelek çiçeklerinin dönüşümlü olarak, aşağı ve yukarı bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu bordürün içindeki yüzeyin tam ortasında yer alan sarı zeminli madalyonun içinde hatayi ve kıvrık dallarla oluşturulmuş bir kompozisyon yer almaktadır. Madalyonun iki yanında kırmızı renkli iki rumi motifi yer almaktadır. Bu rumilerin etrafındaki yüzeylerde mavi ve kırmızı zemin üzerinde şakayık ve kıvrık dallardan oluşan bir kompozisyon yer almaktadır.

Bu bölümü sınırlayan duvar payelerinin yüzlerine sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Payelerinin yüzlerini dikdörtgen şeklinde çeviren

bordürde, mavi zeminde, beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer yaprakları arasında, hatayiler, nar çiçekleri ve karanfil motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır. İç kısımda, beyaz zemin üzerinde içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle konturlu sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarının yer aldığı süsleme yapılmıştır. Payeler ve arasına atılan kemerin birleşme noktasında ik bordür, paye kenarlarını üstten sınırlamaktadır. Bu bordürler, bütün duvarlarda aynı seviyede yer alan dışa taşkın bir silme üzerindeki ilk bordürde, yeşil, sarı, çifte rumilerin oluşturduğu zincirlerin ortalarına, kırmızı, sarı ve yeşil palmet motifleri yerleştirilmiştir.

İkinci bordür, iki yandan alçı kabartma bir şeritle sınırlanmış, iç kısma, kırmızı zemin üzerinde, S şeklinde kıvrımlar yapan beyaz renkli hançer yaprakları arasında, sarı zemin üzerine beyaz hatayi motifleri yerleştirilmiştir. Bu motiflerin etrafı beyaz çiçek motifleriyle dolgulanmıştır.

3.6.1.2.4.2.Giriş Kapısının İki Yanında Yer Alan Bölümler:

Simetrik olarak ele alınmış iki yan bölüm, yapının doğu ve batı kanatlarında yer alan mahfilin kuzey duvarında devamı etmesi nedeniyle, iki kat halinde düzenlenmiştir. Üst katta, kemer yüzeyine, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler daha küçük, üç adet sivri kemerli pencere açılmıştır. Bu pencerelerin altında dikdörtgen mermer söveli iki adet pencere yer almaktadır.

Mahfilin altında cami zemin seviyesinde, dikdörtgen mermer söveli iki adet pencere daha yer almaktadır. Bu pencerelerin, künde-kârî tekniğiyle yapılmış ahşap kapakları vardır. **Resim 396**

Üst bölümü sınırlayan kuzey mahfilleri, bu bölümleri sınırlayan iki duvar payesi arasında yer alan, baklavalı başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli bir adet mermer sütun üzerine atılmış ikişer sivri kemer tarafından taşınmaktadır. Bu sivri kemerler, diğer bölümlerde olduğu gibi, siyah taş ve beyaz mermerin dönüşümlü

olarak geçme tekniğiyle yerleştirilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Kemer aynaları mermer kaplıdır. Kemer köşe yüzeylerinde ortada bir adet, yanlarda iki adet yarım olmak üzere yuvarlak kırmızı mermer levhalar kakma olarak yerleştirilmiştir. Mahfillerin düz mermer levhalardan oluşan korkulukları üzerine ahşap paravan yerleştirilmiştir. **Resim 397**

Mahfillerin arka kısımlarındaki duvar yüzeylerine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır.

Bu bölümleri üstten sınırlayan iki sivri kemerin, eyvan şeklindeki tonozlarının üzerine sıva üstüne kalem işi tekniğiyle aynı süsleme yapılmıştır. Tonozlar iki yandan, iki bordür ile çevrilidir. Dıştaki kalın bordürde, kiremit rengi zemin üzerinde içlerinde kırmızı çiçek motiflerinin yerleştirildiği beyaz renkli kıvrık dallar üzerinde sarı zemin üzerinde beyaz ve kırmızı yapraklı hatayi ve nar çiçeklerinin üzerinde eşkenar dörtgen şeklinde madalyonlar yer almaktadır. Madalyon motifleri dıştan kırmızı, içten beyaz renk ile konturlanmıştır. Madalyonların içine, yeşil zemin üzerinde beyaz renkle kıvrık dallar üzerinde rumi ve palmet motifleri bordürün ortasından geçen eksene göre simetrik olarak yerleştirilmiştir. Bu bordürlerle sınırlı alanda, açık sarı zemin üzerine tonozun ortasından geçen bir eksen üzerine, iki ucu düğümlü oval madalyon motifleri yerleştirilmiştir. Dıştan kırmızı renk ile konturlu bu madalyonların içlerine, mavi zemin üzerinde kıvrık dallı rumi ve palmet motifleri yerleştirilmiştir. Bu kısmın iki yanına, aynı madalyonların yarımaları, kaydırılmış eksenler üzerinde yerleştirilmiştir.

Bu bölümleri üstten sınırlayan sivri kemerleri taşıyan duvar payeleri üzerine sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Payelerinin yüzlerini dikdörtgen şeklinde çeviren bordürde, mavi zeminde, beyaz renkli kıvrık dallar ve hançer yaprakları arasında, hatayiler, nar çiçekleri ve karanfil motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır. İç kısımda, beyaz zemin üzerinde içten ince kırmızı bir çizgi, dıştan daha kalın sarı bir çizgiyle konturlu sekiz yapraklı çiçek motifinin dört yanına yerleştirilmiş mavi ve kırmızı yapraklı hatayiler, mine çiçekleri ve yeşil hançer yapraklarının yer aldığı süsleme yapılmıştır. Payeler ve arasına atılan kemerin

birleşme noktasında ik bordür, paye kenarlarını üstten sınırlamaktadır. Bu bordürler, bütün duvarlarda aynı seviyede yer alan dışa taşkın bir silme üzerindeki ilk bordürde, yeşil, sarı, çifte rumilerin oluşturduğu zincirlerin ortalarına, kırmızı, sarı ve yeşil palmet motifleri yerleştirilmiştir.

İkinci bordür, iki yandan alçı kabartma bir şeritle sınırlanmış, iç kısma, kırmızı zemin üzerinde, S şeklinde kıvrımlar yapan beyaz renkli hançer yapıları arasında, sarı zemin üzerine beyaz hatayi motifleri yerleştirilmiştir. Bu motiflerin etrafı beyaz çiçek motifleriyle dolgulanmıştır.

3.6.1.3. Mekânsal Süsleme Malzeme ve Teknikleri

3.6.1.3.1.Kalem İşi: Yapının iç mekanındaki tüm yüzeyler, boşluk bırakılmadan kalem işiyle süslenmiştir. Üst örtü sisteminde, merkezi kubbe yüzeyi, kubbe kasnağındaki pencerelerin etrafı, pandantifler, kubbeyi taşıyan kemerler, yan kanatları örten kubbeler, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süslenmiştir. İç mekanda duvar payeleri, mihrap duvarı, doğu, batı ve giriş (kuzey) duvarları, mahfil tavanları, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süslenmiştir.

3.6.1.3.2.Taş İşçiliği

Taş Kaplama: Mihrap, minber ve yapının doğu ve batı yan kanatlarında ve kuzeydeki giriş kapısının iki yanındaki bölümlerde yer alan mahfil kemer aynaları ve korkulukları beyaz mermer levhalarla kaplıdır. Doğu ve Batı Yan giriş kapıları mermer çerçeveler içinde mermer sövelidir. Yapının tüm duvarlarında orta ve alt sıradaki dikdörtgen pencereler, mermer sövelidir.

3.6.1.3.2.2.Renkli Taş İşçiliği: Yapının doğu ve batı ve kuzey mahfillerinin kemerleri, geçme tekniğiyle birleştirilen siyah taş ve beyaz mermerin dönüşümlü olarak dizilişinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir.

Ana giriş kapısı, doğu ve batı yan giriş kapılarının kemerleri, siyah taş ve pembe mermerin birleştirilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir.

3.6.1.3.3. Çini Süsleme. Yapıda uygulanmamıştır.

3.6.1.3.4.1.Alçı -Malakari: Merkezi kubbenin ortasında yer alan yazı süsleme, malakâri tekniğindedir.

3.6.1.3.4.2.Alçı (Revzenler): Kubbe kasnağında yer alan pencereler, kubbeyi taşıyan dört kemerin her birinin içine açılan 19'ar adet pencere, mihrap duvarındaki üst ve orta sıra pencereleri, doğu, vati ve güney duvarındaki üst ve orta sıra pencereleri revzenlidir. Mihrap duvarındaki üst ve orta sıradaki revzenler döneminin en iyi örneklerindedir.

3.6.1.3.5.Yazı:Merkezi kubbede malakâri tekniğiyle, kubbeyi taşıyan kemer köşe yüzeylerinde, mihrapta mermer üstüne kazıma tekniğiyle ve revzenlerde cam ile yazı görülür.

3.6.1.3.6Ahşap İşçiliği: Vaaz kürsüsü, dolap ve pencere kapakları ahşap işçiliğinin görüldüğü yerlerdir. Bu kısımlarda, künde-kâri tekniği kullanılmıştır.

Üst mahfile çıkış kapıları tek kanatlıdır ve künde-kâri tekniğiyle yapılmıştır.

3.6.1.3.7. Maden İşçiliği: Cami zemin seviyesinde yer alan alt sıra pencerelerin kapaklarındaki rozetler ve kuşaklar, dolap kapakları kuşakları maden işçiliğinin örnekleridir.

3.6.2. Cephelerdeki Süsleme Programı:

Yapının tüm dış cepheleri küfeki taşı kaplıdır. Yapının strüktürü ve iç mekan bölüntülenmesi, cephelere doğrudan yansıtılmıştır.

3.6.2.1.Kuzey (Giriş) Cephesi

Kuzey (Giriş) cephesi, yapının üst örtüsü ve son cemaat yeri cephesi olmak üzere iki kademe halindedir.

Üst örtü sistemi, kademeler halinde aşağıya doğru inmektedir. İlk kademeyi, merkezi kubbe oluşturmaktadır. Kubbenin dışı dikdörtgen levhalar şeklinde kurşunla kaplıdır. Bu levhaların arasında dışa taşkın olarak yer alan yivler, kubbe merkezinde birleşmekte, bu noktada, altın yaldızlı alem yer almaktadır.

Kubbe kasnağındaki sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencerelerin aralarındaki duvar yüzeyi ve kubbe payandaları, kurşun levhalarla kaplıdır. Pencere aralarındaki duvar yüzeyleri dışa taşkın olarak ele alınmış, kubbe eteğinden geçen dışa taşkın silme ile kasnak yüzeyi, üst taraftan sınırlanmıştır. Kubbenin altından itibaren bütün duvar yüzeyi kesme taştan örülmüştür.

Kubbenin altındaki birinci kademe, kubbeyi taşıyan iki adet duvar payesi ile iki taraftan sınırlanmıştır. Duvar payelerine altıgen şekli verilmiş, yapının gövdesinin dışına doğru taşırılarak ve üzerleri birer küçük kubbe ile örtülerek vurgulanmıştır. Bu payeler arasına atılan kemer, saçak seviyesinde, kademelerle yükseltilecek vurgulanmıştır. Kemer hafifçe derinleştirilerek, iç tarafındaki kemer yüzeyinden ayrılmıştır. Yarım daire şeklindeki kemer yüzeyine, üç sıra halinde, 19 adet pencere açılmıştır. Üst sırada, kenarlarda birer adet, şişe dibi içlikli yuvarlak pencere, ortada üç adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere yer almaktadır. Orta sırada, kenarlarda birer adet, şişe dibi içlikli yuvarlak pencere, ortada beş adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere yer almaktadır. Alt sırada, hepsi sivri kemerli yedi adet şişe dibi içlikli pencere yer almaktadır. **Resim 398**

İkinci kademeyi, son cemaat yeri oluşturmaktadır.

3.6.2.1.1.Son cemaat yeri:

Yedi bölümlü son cemaat yerini taşıyan sekiz adet mermer sütun, mukarnas başlıklı ve alttan ve üstten bronz bileziklidir. Bu sütunların arasına ve caminin kuzey

duvarına doğru atılan kemerler, pembe-beyaz renkli taşların alternatif olarak dizilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Son cemaat yeri kemer aynaları küfeki taşı ile kaplıdır. **Resim 399- 400**

Sütunlar, giriş kapısının iki yanında avlu zemininden yaklaşık yarım metre yüksekliğindeki, mermer kaplı bir platform üzerine yuvarlak kaidelere oturmaktadır. Giriş kapısının önündeki zemin, avlu zeminiyle aynı seviyededir. Son cemaat yerinin doğu ve batı uçlarında, avluyu üç yönden saran medrese odalarına geçişi sağlayan aynalı tonoz ile örtülü birer adet bölüm yer almaktadır. Bu bölümlerin arkasında, birer adet, kubbeli revak bulunmaktadır. Bu bölümden, doğu ve batı cephelerini saran bahçeye geçilmektedir.

Son cemaat yeri kubbelerinin içi süslemesiz olarak bırakılmıştır.

3.6.2.1.2.Ana Giriş Kapısı:

Pembe-beyaz renkli taşların alternatif olarak dizilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliğiyle yapılmış olan eyvan şeklinde derin bir sivri kemerin içine yerleştirilmiş olan giriş kapısı, diğer Sinan camilerinin aksine, oldukça sadedir. Kapıda kitabe yer almamaktadır. **Resim 401** Sivri kemerin içindeki bütün yüzey beyaz mermerle kaplıdır.

Kapı bölümü, iç içe geçmiş dışa taşkın silmelerle, dikdörtgen şeklinde bir çerçeve içine alınmıştır. Bu kısmın üzerinde, mermer üstüne kazıma tekniğiyle lotus-palmet motiflerinden oluşan üçgen şeklinde alınlık yer alır.

Kapının iç silmesinin etrafından mermer üzerine kazıma tekniğiyle baklava motifleri işlenmiş bir bordür geçmektedir. Bu bordürün içinde, kapının üst kısmında yeşil mermer bir bordürle çevrili, beyaz mermer bir levha yer almaktadır. Kapı sövesinde yeşil-beyaz mermerin birlikte kullanıldığı iki renkli taş işçiliği göze çarpmaktadır. **Resim 401**

Ana Giriş Kapısı Ahşap Kanatları: Kündekâri tekniğiyle yapılmış olan kapı kanatları, üç tabla halinde düzenlenmiştir. Enine dikdörtgen şeklindeki üst tablalarda, oval bir madalyon motifinin içine, ahşap üstüne kazıma tekniğiyle, altın yıldız ile **Kelime-i Tevhid** yazılıdır. Bu yazının hattatı bilinmemektedir. Tablanın etrafı, kare ve dörtgen motiflerinden oluşan geometrik bir süslemeyle çevrilidir. Bu kısımda, kenarları abanozla çevrili sedef plaka kakma yer almaktadır. **Resim 402**

Diğerlerine göre daha büyük olan orta tablada, kündekâri tekniğinde sonsuz bir düzene göre yerleştirilmiş altıgen ve karelerden oluşan bir süsleme yapılmıştır. Tablanın ortasına, on kollu yıldız motifinin üzerine kabara yerleştirilmiştir, ancak, sağ kanattaki kabara kayıptır. Tablanın köşelerine on kollu yıldız motifinin çeyrekleri işlenmiştir. **Resim 403**

Yatık dikdörtgen şeklindeki alt tablanın merkezine, on kollu yıldız motifi, köşelerine, bu motifin çeyrekleri yerleştirilmiştir. **Resim 404**

Tablalardaki kündekâri tekniğini oluşturan çıtalar arasındaki geometrik ara bölmelerin yüzeyine, kakma tekniğiyle, sedef, abanoz ve fildişi süsleme yapılmıştır.²⁰¹ Kapı kanatlarındaki tablaların etrafı, fildişi, abanoz zencirek motifleriyle süslüdür. Kapının orijinal binileri günümüze gelememiştir.²⁰²

Ana Giriş Kapısı kilidi, maden işçiliğinin eseridir. **Resim 405** Her iki kanatta birer bölüm olarak yer alması gerekirken, yalnızca sağ taraftaki kapı kanadı üzerindeki dişi kilit günümüze gelebilmiştir.

Bakırdan yapılmış olan kilit, dikdörtgen şeklindedir, üst ve alt ucu ovalleştirilerek birer palmet ile bitmektedir. Kilidin ortasından geçen bir eksen üzerinden çıkan kıvrık dallı rumi-palmet motifleri ajur tekniğiyle işlenmiş, üzeri tombaklanmıştır.

²⁰¹ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e., S. 35-36

²⁰² Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e., S 36-40

Ana Giriş Kapısının üst ve altından, uçları palmet şeklinde biten, tombak ile süslenmiş bakır kayıtlar geçmektedir.

Orta tablaların üst ve alt kısımlarında, dörder adet rozet yer almaktadır. Bu rozetler, bakırdan yapılmıştır ve üstleri tombak tekniğiyle süslenmiştir. Rozetlerin üzeri, kıvrık dallı rumi-palmet motifleriyle ajur tekniğiyle işlenmiştir.

Giriş kapısı kemerinin iki yanında, duvar derinliğine iki niş yerleştirilmiştir. Bu nişleri, dıştan kum saati sütunceler sınırlamaktadır. İstiridye kabuğu şeklindeki kavsaralı, beş yüzlü bu nişler, dışa taşkın silmelerden oluşan bir çerçeve içine alınmıştır. **Resim 406**

3.6.2.1.3.Son Cemaat Yeri Duvarı

Küfeki taşıyla kaplı son cemaat yeri duvarı, giriş kapısının iki yanındaki ikişer adet kubbenin altında ve doğu ve batı ucundaki birer kubbenin altında farklılık göstermektedir.

Giriş kapısının iki yanındaki ikişer adet kubbenin altında duvar yüzeyine, iki sıra halinde pencere açılmıştır. Bu pencerelerin alt sıradakileri, dikdörtgen şeklinde mermer söveli, yarım daire şeklinde alınlıklı ve lokma demir parmaklıklıdır. Pencerelerin yarım daire şeklindeki alınlıkları, pembe-beyaz renkli taşların alternatif olarak dizilmesinden oluşan bir süslemeye sahiptir. **Resim 400-407**

Bu pencerelerin üst tarafında yine dikdörtgen mermer söveli, lokma demir parmaklıkları pencereler yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin basık yay şeklindeki alınlıkları da, aşağıdaki pencerelerdeki gibi, pembe-beyaz renkli taşların alternatif olarak dizilmesinden oluşan bir süslemeye sahiptir.

Son cemaat yerinin doğu ve batı ucundaki birer kubbenin altındaki duvar yüzeyinde, zemin seviyesinde birer adet kapı açılmıştır. Bu kapıların üzerinde pencere yer almamaktadır.

Son cemaat yerinin doğu ucunda galeriye çıkış kapısı, batı ucunda ise minareye çıkış kapısı bulunmaktadır. Bu kapıların kanatları, künde-kârî tekniğiyle yapılmış ve çift kanat etkisi verilmeye çalışılmıştır. Üç tabla halindeki düzenlemede, üst tabla boş bırakılmış, orta ve alt tablaya, yatay ve dikey olarak yerleştirilen dikdörtgenlerin arasına karelerin konulmasından oluşan bir geometrik bir süsleme yapılmıştır. Bu motiflerin üzeri, sedfle kaplanmış, aralarındaki düz yüzeylere, bronz kakmalar yerleştirilmiştir.

3.6.2.1.4. Şadırvan:

Dairesel planlı şadırvan, avlunun ortasında yer almaktadır. Sivri bir kubbe ve dışa taşkın, ahşap bir saçakla örtülüdür. Şadırvanın gövdesi, onikigen şeklindedir. Onikigenin yüzlerini, mukarnas başlıklı beyaz mermer sütunlar sınırlamaktadır. Bu sütunların üst kısımlarında bronz bilezikleri vardır. Her yüzde, üstte sütunların arasına atılmış sivri kemerler, ortada demir şebeke ve altta musluk aynaları yer almaktadır. Bugün yerinde olmayan orijinal metal şebekelerin dışında bütün yüzeyler beyaz mermerdendir. **Resim 408**

Ahşap saçak, onaltı adet beyaz mermer sütun ile taşınmaktadır. Sütun başlıkları baklavalıdır; sütunlar üstten ve alttan bronz bileziklidir ve kare şeklinde mermer kaidelere oturmaktadır.

3.6.2.2..Doğu Cephesi

Doğu cephesi, yapıya egemen olan merkezi kubbenin altından itibaren iki kademe halinde aşağıya doğru inmektedir.

Yapının dış görünümüne egemen olan merkezi kubbe ve altındaki kemer yüzeyi, kuzey cephesiyle aynı özelliklidir. Farklılık, üçüncü kademeyi oluşturan doğu yan kanadının dış duvarında ortaya çıkmaktadır. **Resim 409-410**

Doğu yan kanadını örten üç kubbenin dışı kurşun levhalarla kaplıdır ve merkezlerinde alemler yer alır. Bu kısmın altındaki, küfeki taşından örülmüş duvar, kubbeleri taşıyan duvar payeleri arasına atılan kemerler ile üç bölüme ayrılmıştır. Bu duvarın iki ucu, iki adet duvar payesi ile iki ucundan sınırlanmıştır. Ortadaki iki duvar payesinin saçak seviyesinin altında birer adet yağmur oluğu bulunmaktadır. Duvarın üst kısmında, saçak seviyesinin altından dışa taşkın iki silme geçmektedir.

Her bir bölümde, duvar yüzeyine üç sıra halinde, toplam yedişer adet pencere açılmıştır. En üstte, kemer iç duvarına açılmış, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler daha küçük olmak üzere üç adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere yerleştirilmiştir.

Orta sırada, dikdörtgen mermer söveli, kesme taştan sivri kemerli alınlıklı iki pencere yer almaktadır. Pencere alınlıkları kesme taş ve mermer ile kaplanmıştır. Bu pencerelerin alt kısmında yapıyı üç yönden çeviren ahşap dış revakın taşıyıcı sisteminin kalıntıları olarak taş çıkıntılar yer almaktadır.

Alt sırada , dikdörtgen mermer söveli, kesme taştan sivri kemerli alınlıklı iki pencere yer almaktadır. Pencere alınlıkları kesme taş ve mermer ile kaplanmıştır.

Doğu cephesinin kuzey duvarıyla birleşme noktasında, Doğu Giriş Kapısı yer alır. **Resim 411**

Ahşap Doğu Giriş Kapısı, iki kanatlıdır. Her kanat, üç tabla halinde düzenlenmiştir. Yatay dikdörtgen şeklindeki üst tabla boş bırakılmış, düşey bir dikdörtgen şeklindeki orta tablanın merkezine on kollu yıldız motifi, etrafına sonsuzluk ilkesine göre yerleştirmiş altıgen ve eşkenar dörtgenlerden oluşan bir motif ve köşelerine ortadaki on kollu yıldız motifinin çeyrekleri yerleştirilmiştir.

Alt tablanın merkezine, altı kollu yıldız motifi, etrafına altıgenler yerleştirilmiştir.

Kapı kilitleri günümüze gelememiştir. Yalnızca, kanatların üst ve altından geçen, uçları palmet şeklinde biten, bakır üzerine tombak ile süslü kayıtlar bulunmaktadır.

3.6.2.3.Batı Cephesi

Batı cephesi, doğu cephesiyle simetriktir. **Resim 412** Aralarındaki küçük farklılık, Batı giriş kapısında görülmektedir. Doğu Giriş Kapısıyla aynı eksen üzerine yerleştirilen Batı Giriş Kapısı, beyaz mermerden bir çerçeve içine alınmıştır. Kapının sınırları, kazıma tekniğiyle yapılmış olan silmelerle vurgulanmıştır. Beyaz mermer ve pembe taşların dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan iki renkli taş işçiliğinden oluşan basık yay kemerli kapı sövesi pembe damarlı mermerden yapılmıştır.

Ahşap işçiliğinin örneklerinden olan Batı Giriş Kapısı, bugün oldukça kötü durumdadır. Kapı kanatları üç tabla halinde düzenlenmiştir. Yatay dikdörtgen şeklindeki üst tabla boş bırakılmış, düşey bir dikdörtgen şeklindeki orta tablanın merkezine on kollu yıldız motifi ve köşelerine bu motifin çeyrekleri, künde-kâri tekniğiyle yerleştirilmiştir. Alt tablalar yerine, düz tahtalar çakılarak kapının orijinalliği bozulmuştur. **Resim 413**

Kapı kanatlarının üst ve alt kısımlarından, bakırdan yapılmış, tombak tekniğiyle süslenmiş, uçları palmet şeklinde biten kayıtlar geçmektedir.

Orta tablanın üst kısmında, üçer adet rozet izi bulunmaktadır. Bu rozetlerin ikisi sağlam olarak günümüze gelebilmiştir. Bakırdan yapılmış, üzeri tombak tekniğiyle süslenmiş, kıvrık dallı rumilerle ajur tekniğiyle süslenmiştir. Orta tablanın alt kısmı değiştirildiği için bu kısımda bulunması gereken rozetler görünmemektedir.

Kilitlerden, yalnızca, sağ taraftaki kanat üstündeki dişi kilit günümüze gelebilmiştir. Bakırdan yapılmış ve tombak tekniğiyle süslenmiş olan kilit, düşey olarak yerleştirilmiş bir dikdörtgen şeklindedir. Üst ve alt kenarları ovalleştirilerek madalyon şekli verilmiştir. Kilidin ortasından geçen bir eksenenden çıkan kıvrık dallı rumi-palmet motifleriyle ajur tekniğiyle süslenmiştir.

Batı kanadının kuzey ucunda, son cemaat yerinin köşe kubbesinin arkasında minare yer almaktadır. Ancak minare orijinal değildir. Gurlitt'in 1905 tarihli bir fotoğrafında minarenin yıkık olduğu görülmektedir.²⁰³ Minare daha sonraki bir onarımda yeniden yapılmıştır. **Resim 414**

3.6.2.4. Güney (Mihrap) Cephesi

Güney (mihrap) cephesi, yapıya egemen olan merkezi kubbenin altından itibaren iki kademe halinde aşağıya doğru inmektedir.

Yapının dış görünümüne egemen olan merkezi kubbe ve altındaki kemer yüzeyi, tüm cephelerde aynı özelliklidir. Farklılık, üçüncü kademeyi oluşturan mihrap duvarında görülmektedir. **Resim 415**

Mihrap duvarı ve yan kanatların güney duvarları olmak üzere üç bölüm halindedir.

Mihrap duvarı iki yandan, iki adet duvar payesi ile sınırlanmıştır. Duvar yüzeyi üç bölüm halindedir. Ortada dışa taşkın olarak ele alınmış mihrap bölümü yer almaktadır. Bu bölümde, duvar yüzeyine iki sıra halinde, toplam beş adet pencere açılmıştır. Üst sırada, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler daha küçük olmak üzere sivri kemerli, şişe dibi içlikli üç adet pencere yerleştirilmiştir. Orta sırada, sivri

²⁰³ Cornelius GURLITT, Die Baukunst Konstantinopels, Berlin 1912

kemerli, şişe dibi içlikli iki pencere yer almaktadır. mihrap bölümünde, cami zemin seviyesinde pencere açılmamıştır.

Mihrap bölümünün iki yanında, duvar payeleri arasına atılan sivri kemerler içine, üç sıra halinde yedişer adet pencere açılmıştır. En üstte, kemer iç duvarına açılmış, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler daha küçük olmak üzere üç adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere yerleştirilmiştir.

Orta sırada, sivri kemerli, şişe dibi içlikli iki pencere yer almaktadır. Alt sırada, dikdörtgen mermer söveli, kesme taştan sivri kemerli alınlıklı iki pencere yer almaktadır. Pencere alınlıkları kesme taş ve mermer ile kaplanmıştır.

3.6.2.4.1. Yan kanatların güney duvarları:

Simetrik olarak düzenlenmiştir. Yan kanatların iki ucunda yer alan hafif dışa taşkın duvar payeleri ile, mihrap duvarını sınırlayan kubbeyi taşıyan duvar payeleri arasına, kademeler şeklinde yükselen bir duvar örülmüş, bu duvarın içine sivri kemerli bir niş açılmıştır. Kubbeyi taşıyan altıgen duvar payelerinin iki kenarı pahlanarak, payeler kare şeklini almış, bu kısımlara saçak seviyesinde mukarnaslar yerleştirilmiştir. Yan kanatların köşelerindeki duvar payelerinin üzerinden geçen dışa taşkın silme, kubbe payelerinden de geçerek, alt kısmı görsel olarak sınırlamaktadır.

Bu bölümlerde, duvar payeleri arasına atılan sivri kemerler içine üç sıra halinde, toplam yedişer adet pencere açılmıştır. En üstte, kemer iç duvarına açılmış, ortadaki daha geniş ve büyük, yanlardakiler daha küçük olmak üzere üç adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere yerleştirilmiştir.

Orta sırada, dikdörtgen mermer söveli, kesme taştan sivri kemerli alınlıklı iki pencere yer almaktadır. Pencere alınlıkları kesme taş ve mermer ile kaplanmıştır. Alt sırada, dikdörtgen mermer söveli, kesme taştan sivri kemerli alınlıklı iki pencere yer almaktadır. Pencere alınlıkları kesme taş ve mermer ile kaplanmıştır.

Yan kanatların arka tarafında, son cemaat yerinin iki ucunda yer alan birer adet kubbenin güney duvarı yer almaktadır. Bu duvarlar, avluyu saran medrese odalarına kemerli birer kapı ile bağlanmaktadır. Bu kubbelerin arkasındaki bölümler, kubbe ile örtülü iki kademe halinde adet küçük kubbe ile örtülmüştür. Her bir kubbenin altında duvar yüzeyine iki adet sivri kemer açılmıştır. Kemerlerden cami duvarına yakın olanının içine kemer yüzeyine, diğerinin daha alt seviyesine birer adet dikdörtgen mermer söveli pencere açılmıştır.

3.6.2.5. Cephelerdeki Süsleme Malzeme ve Teknikleri

3.6.2.5.1.Kalem İşi: Uygulanmamıştır.

3.6.2.5.2.Taş İşçiliği

Taş Kaplama: Yapı tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. Doğu, batı ve mihrap (güney) cephelerindeki orta ve alt sıralardaki dikdörtgen pencerelerin sivri kemerli alınlıklarının içinde mermer kaplama, kesme taşla birlikte yer almaktadır. Son cemaat yeri üst örtü sistemini taşıyan sütunların oturduğu platform, mermer kaplıdır. Şadırvan, mermerden yapılmıştır.

Renkli Taş İşçiliği: Giriş kapısının basık yay kemerinde, giriş kapısının içinde yer aldığı büyük sivri kemerde, beyaz mermer ve pembe taşın dönüşümlü olarak yer aldığı iki iki renkli taş işçiliği yer almaktadır. Doğu ve batı yan giriş kapılarının kemerlerinde siyah ve pembe taş birarada kullanılmıştır.

3.6.2.5.3. Çini süsleme: Uygulanmamıştır.

3.6.2.5.4. Alçı süsleme: Uygulanmamıştır.

3.6.2.5.5.Yazı: Ana Giriş Kapısı kitabesi kayıptır.

3.6.2.5.6. Ahşap İşçiliği: Ana Giriş Kapısı, Doğu ve Batı Kapıları'nda görülmektedir. Bu kapılar, künde-kâri tekniğiyle yapılmıştır.

Son Cemaat Yeri duvarının doğu ve batı uçlarındaki kubbelerin altında yer alan ahşap kapı kanatları yine künde-kâri tekniğiyle yapılmıştır. İki kanat halindeki bu kapılarda, üst tablalar boş bırakılmış, orta ve alt tablaların üzerine, kareleri çevreleyen dikdörtgen motiflerinden oluşan bir geometrik motif işlenmiştir.

Başta Ana Giriş Kapısı olmak üzere, giriş kapılarının özenli ahşap işçiliğiyle karşılaştırıldığında, son cemaat yeri kapıları oldukça sade kalmaktadır. Bu durum, kapılara verilen önem hiyerarşisini de yansıtmaktadır.

3.6.2.5.7. Maden İşçiliği: Ana Giriş Kapısı ve Batı Giriş Kapısı kilitleri, Ana Giriş Kapısı kilidi (dişi kilit), Batı Giriş Kapısı kilidi (dişi kilit), kapı kayıtları (Cümle, Doğu, Batı kapıları), rozetler, maden işçiliğinin eseridir.

3.7. KADIRGA SOKOLLU MEHMED PAŞA CAMİİ

Plan No: 3.7

Çizim No: 3.7.1. Üst Örtü Sistemi Süsleme Programı
3.7.2. Kesit

Yeri: İstanbul, Kadırga.

Kapı kitabesinde belirtildiği gibi, bir kilise harabesinin yerine kurulmuştur.

Yaptıran: Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa

Tamamlandığı Yıl: Hattatı bilinmeyen avlu giriş kapısı kitabesinde 979 (1571-2) yılı belirtilmiştir.²⁰⁴

Plan Şeması: Dikdörtgen planlı (23.20 x 18.70) ibadet mekânına kuzey cephesinden eklenen, ibadet mekanı ile yaklaşık aynı boyutlardaki dikdörtgen planlı (25.40 x 18.10) avludan oluşmaktadır.

İbadet mekânını örten merkezi kubbe, 13 m. çapında ve 22.80 m. yüksekliğindedir. Kubbenin taşıyıcı sistemi, altı adet paye ile, bu payeler arasında atılan kemerler içine yerleştirilmiş dört adet yarım kubbeden oluşmaktadır. Kubbeyi taşıyan payelerin ikisi kuzey ve ikisi güney duvarına bitişik, birer adedi ise, doğu ve batı duvarlarının ortasında yer almaktadır.

Kuzey duvarında, giriş kapısının iki yanında yer alan eyvanların üzeri, ikişer adet küçük kubbeye örtülüdür. Doğu ve batı duvarlarını saran ve kuzey duvarında giriş kapısının iki yanında devam eden yan mahfiller bulunmaktadır.

²⁰⁴ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 107. Anlamı: Dünya övücünün adaşı, yâni vezir-i azam ki- devam eden bahtı ve geleceği sürekli. -kâfirlerin harap olan kiliselerini yıkarak, Yerine şehrin başta gelen mabedini yaptı. O küfür ve zulmet yuvası, ibadet edenlerin evi haline geldi. Doğrusu bu Ahmedi'nin büyük mucizelerinden sayılır. Bu fethin tarihini düşünürken gaipten seslenici (şöyle) dedi: bu cami Muhammed dininin zaferidir. Dokuzyüz yetmiş dokuz yılında.

Yapının, kuzey duvarına bitişik olarak, 7 kubbeyle örtülü son cemaat yeri yer almaktadır. Son cemaat yerinin sağ tarafında minare yer almaktadır.

Kadırga Sokollu Camii, Sinan'ın cami-medrese külliyelerinden biri olduğu için, şadırvanlı avluyu, üç yönden medrese odaları çevirmektedir.

3.7.1. Mekânsal Süsleme Programı

3.7.1.Üst Örtü Sistemi:

3.7.1.1.Merkezi Kubbe: Merkezi kubbenin ortasında **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle yazı ve bu yazıyı çevreleyen süsleme bordürleri yer almaktadır. **Resim 416**

Merkezi Kubbenin ortasında lacivert zemin üzerine altın yaldızlı, Celi Sülüs harflerle **Fâtır Suresi'nin 41. Âyeti**²⁰⁵ yazılıdır. Bu yazı, 1939 yılındaki tamir sırasında, Halim Özyazıcı tarafından yenilenmiştir.

Kubbe merkezindeki yazının etrafında, **sıva üstüne kalem işi** tekniğiyle yapılmış süsleme bordürleriyle çevrilidir. İçteki ince bordürde, mavi zemin üzerinde beyaz renk ile örgü motifi işlenmiştir.

Daha kalın olan dış bordür, uçlarında rozetler bulunan altıgen kartuşlardan oluşmaktadır. Beyaz renk ile konturlu kartuşların içerisinde, kırmızı zemin üzerinde beyaz renk ile ortadaki şakayık motifinden çıkan kıvrık dallar üzerinde karanfil motifleri yer almaktadır. Beyaz konturlu, mavi zeminli rozetlerin ortalarında, beyaz ve sarı renkli çiçek motifleri yer almaktadır. Süslemenin dışındaki kubbe yüzeyi, açık sarı renge boyalıdır.

²⁰⁵Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 110 Anlamı. Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. Allah zeval bulmasınlar diye gökleri ve yeri tutmaktadır. Adolsun, zeval bulsalar, kendisinden sonra artık onları kimse tutamaz. Şüphesiz o halimdir, çok bağışlayandır.

Bu süslemenin dışında, altıgen kartuşlar ve uçlarındaki rozetlerin her birinin üzerinden başlayan 18 adet ok başlı palmet motifi, kubbenin ortasından dışına doğru ışınsal olarak uzanan aynı sayıdaki oval madalyon motifine zemin oluşturmaktadır. Dıştan mavi, içten beyaz bir çizgiyle konturlu, kırmızı zeminli palmet motiflerinin ortasından geçen bir eksen üzerinde simetrik olarak, alt kısımları mavi renkli dolgulu, beyaz renkli, kıvrık dallı çifte rumi motifleri yerleştirilmiştir. Bu bordür, kırmızı zemin üzerine beyaz ve mavi rumilerle dolgulu palmet motifleriyle çevrilidir.

Palmetlerin başlarından ışınsal olarak çıkan 18 adet oval madalyon motifi, kubbe ortasındaki süslemeyi oluşturur. Dıştan mavi, içten beyaz bir çizgiyle konturlu, kırmızı zeminli oval madalyonların ortasından geçen, ışınsal eksen üzerinde simetrik olarak, beyaz renk ile çifte rumilerden oluşan dört yaprak motifi yerleştirilmiştir. Işınsal eksen üzerindeki yaprak motiflerinin içleri mavi renklidir. Madalyon motifleri, kubbe merkezine doğru düğüm motifi ile, kubbe eteğine doğru ise, palmet motifi ile sınırlanmıştır.

Kubbe eteğinde, küçük ve büyük palmet motiflerinin alternatif olarak dizildiği bir süsleme kompozisyonu yer almaktadır. Bu süsleme kompozisyonunda, küçük boyutlu palmet motifleri, ışınsal madalyon motiflerinin uçlarına denk gelmektedir. Küçük palmet motiflerinin üzerinde birer adet rozet motifi yer almaktadır. Buradaki tüm palmet motifleri, koyu kırmızı bir çizgi ile konturludur. Kubbe eteğinde süsleme ile oluşan doluluk-boşluk dengesi, kubbenin ortasındaki süslemeden farklı bir ritm taşımaktadır. Büyük palmet motifleri aynı zamanda, kubbe kasnağına açılan pencerelerin üzerine denk gelmektedir.

Büyük palmet motiflerinin, yine palmet şeklinde tepelikleri ve ok başlı uçları vardır. Bu motiflerin ortasından geçen eksen üzerine, mavi zeminli bir oval madalyon motifi yerleştirilmiştir. Madalyonun içine, yine ortadan geçen ekseni vurgulayan, beyaz renkli çifte rumilerden oluşan iki adet palmet motifi yerleştirilmiştir. Madalyonun etrafında, kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli kıvrık dallar üzerine rumi motifleri yerleştirilmiştir.

Küçük palmet motiflerinin ortalarından geçen bir eksenden simetrik olarak çıkan beyaz renkli kıvrık dallar üzerinde rumi motifleri yerleştirilmiştir. Motiflerin ortasındaki rumilerin içleri mavi renkle dolguludur. Bu motiflerin üzerindeki rozetlerin kırmızı zemini üzerinde beyaz renk ile altı adet rumi ile çiçek motifi oluşturulmuştur.

Kubbe kasnağına açılan, yuvarlak kemerli 18 adet pencerenin etrafındaki, açık sarı renkli duvar yüzeyi, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süslenmiştir. Pencerelerin üzerinde, yuvarlak kemerin formuna uyumlu olarak, kırmızı zemin üzerinde beyaz konturlu, mavi dolgulu palmet motiflerinin yer aldığı bir bordür yer almaktadır. Aynı bordür, pencerelerin arasındaki duvar yüzeylerinde de, sanki pencere varmış gibi tekrarlanmış, pencerenin olması gereken alanın içine de sıva üstüne kalem işi süsleme yapılmıştır. Bu süsleme motifleri, beyaz zeminde, kaydırılmış eksenler üzerinde yerleştirilen uçları ok başlı palmet şeklinde biten oval madalyonların etrafını çeviren, sarı çiçekli, yeşil yapraklı dal motiflerinden oluşmaktadır. Bu yüzeylerin içinde, ortada iki tam ve yanlarda iki yarım madalyon motiflerinden oluşmaktadır. **Resim 1**

Kubbe kasnağındaki pencerelerin revzenleri: Pencerelerin iç tarafından geçen bir bordür, altıgenlere bölünmüş, uçlarına kırmızı, mavi, turuncu ve yeşil renkli eşkenar dörtgen şeklinde küçük camlar yerleştirilmiştir.

Kubbe kasnağının altından geçen balkonu taşıyan konsolun dış yüzünde, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Bu süslemeyi oluşturan kompozisyon, kubbe merkezindeki yazıyı çevreleyen bordürdekine benzer motifleri içermektedir. Koyu mavi zemin üzerine yerleştirilen altıgen şeklindeki kartuşların uçlarına rozetler yerleştirilmiştir. Dıştan kırmızı, iç taraftan beyaz renk ile konturlanmış bu kartuşların ortasına dikey olarak yerleştirilen iki adet mavi şakayık motifinden çıkarak, kartuşların iki yanına doğru uzayan dalların üzerinde ikişer adet kırmızı şakayık motifi yer almaktadır. Şakayıkların dalları açık yeşil, yaprakları koyu yeşil renklidir. Kartuşlar, dıştan pembe yapraklarla çevrilidir ve düğümlü uçlarının

dış tarafında, altta ve üstte birer adet şakayık motifi yer almaktadır. Kırmızı zeminli rozet motiflerinin içinde, ikisi mavi, ikisi sarı olmak üzere dört adet şakayık motifi ve beyaz hançer yaprakları yer almaktadır. **Resim 417**

Konsolun altında, kubbenin dairesel formunu vurgulayan çini bir bordür yer almaktadır. Bu bordürde, beyaz zemin üzerinde mavi renkli, ok başlı lotus ve palmet motifleri, dönüşümlü olarak dizilmiştir.

3.7.1.2.Yarım Kubbelere:

Yarım kubbelerde, ana kubbedeki süsleme kompozisyonunun benzeri, daha küçük boyutlu olarak tekrarlanmıştır. **Resim 418 ve 419**

Yarım kubbelerin merkezine sıva üstüne kalem işi tekniğiyle yazı yerleştirilmiş, yarım daire şeklindeki bu kısmın etrafı, yine kalem işi tekniğiyle bordürlerle çevrelenmiştir.

Yarım kubbelerin merkezinde, lacivert zemin üzerine, celi sülüs altın yaldızlı harflerle **Cuma Suresi'nin 9 ve10. Ayetleri**²⁰⁶ yazılıdır. Bu yazılar, 1939'da Halim Özyazıcı, tarafından yenilenmiştir.

Yazıyı oluşturan harflerin kolları, merkeze doğru uzatılarak, geometrik düğüm motifleri oluşturulmuştur. Yazı, kırmızı renk ile konturlanmış, dış tarafına, lacivert zemin üzerine beyaz renk ile örgü motifi işlenmiştir. En dışta, kırmızı ve mavi renk ile yapılmış tığ ve palmet motiflerinin dönüşümlü olarak yerleştirildiği bir bordür yer almaktadır. Geri kalan duvar yüzeyi açık sarı renge boyalıdır.

²⁰⁶ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 111. Anlamı. Ey inananlar, Cuma günü namaz için çağrıldığınız zaman, Allah'ı anmaya koşun, alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz kıldıktan sonra, yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lüftundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz.

Yarım kubbelerin duvar yüzeyleriyle birleşme noktalarındaki pandantifleri, küfeki taşından yedi sıra mukarnasla kaplıdır. İlk iki sıradaki mukarnaslarının sarkıtları, beşgen yıldız şeklindedir.

Yarım kubbelerin içine açılan 4'ü revzenli, 6 pencerenin kenarlarda kalan 2 adedi, sağır pencere nişi şeklindedir. Bu nişlerin iç tarafında, kırmızı zemin üzerine beyaz ve mavi renklerden oluşan zencerek bordürü geçmektedir. Pencere nişinin ortasına, beyaz zemin üzerinde lacivert ve kırmızı kıvrık dallı rumilerden oluşan bir motif yapılmıştır. Madalyon motiflerinin palmet şeklindeki uçları dıştan kırmızı bir konturla çevrilidir.

Revzenli pencerelerin etrafına, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. İçleri mavi renkle dolgulu, kırmızı konturlu, ok başlı palmet motifleri, alt kısımlarından birbirlerine rumilerle bağlanmıştır.

Yarım Kubbe Revzenleri: Yarım kubbelerin içlerindeki revzenler oldukça sadedir. Pencereyi içten saran bir bordür üzerinde, üç adet, mavi ve kırmızı yapraklı çiçek motifi vardır.

3.7.1.3.Kemerler: Kubbeyi taşıyan kemerlerin üzeri, süslenmemiş, düz sıva ile örtülerek, sarı renkle boyanmıştır. **Resim 416**

3.7.1.4.Pendantifler: Merkezi kubbeye geçiş elemanları olan altı adet pendantifin yüzeyleri, çini levhalarla kaplıdır. Pendantiflerin üçgen formları, çini bir bordürle vurgulanmıştır. Bu bordür, mavi zemin üzerinde, içleri kırmızı dolgulu beyaz renkli ikişer adet hançer yaprağının arasındaki, yeşil ve beyaz renkli rozet motiflerinden oluşmaktadır. Pendantiflerin tam ortasında, lacivert zeminde beyaz konturlu, firuze renkli lotus motiflerinden oluşmuş bir bordürle çevrili, dairesel yazı levhası yer almaktadır. **Resim 2**

Yazı levhasında, lacivert zemin üzerinde beyaz renkli Celi sülüs harflerle, dairesel istifli **Esmâ-ül Hüsna (Allah'ın güzel isimleri)** ²⁰⁷ yazılmıştır. **Esmâ-ül Hüsna** yazılıdır. Yazıyı oluşturan harflerin kolları uzatılarak, merkezde, sekizgen yıldız motifi oluşturulmuştur. Yıldızın iç kısmına, her pandantifte farklı olmak üzere, firuze, lacivert ya da kırmızı renkli bir çiçek ve en iç kısma da bir rozet yerleştirilmiştir.

Pendantiflerin, kubbe kasnağının altına doğru uzayan iki uçlarını kaplayan çini levhaların ortalarına birer adet kabara yerleştirilmiştir. Kabaların etrafında S kıvrımı çizen, beyaz zemin üzerinde yeşil-kırmızı renkli hançer yapraklarının etrafında, kırmızı-mavi renkli hatayi motifleri vardır.

Pendantiflerin, kubbeyi taşıyan payelere doğru uzayan alt uçlarında ise, ortadan geçen bir eksen üzerinde simetrik olarak, iki adet hançer yaprak yer almaktadır. Bu yapraklar, diğerlerinin daha küçük boyutlularıdır ve yine beyaz zemin üzerinde yeşil-kırmızı renkli olarak yer alırlar.

3.7.1.5. Payeler:

Mihrap ve kuzey duvarına bitişik olan payeler belirgin değildir. Doğu ve batı duvarlarının ortasındaki payeler ise, iç mekana doğru taşırılmıştır. Küfeki taşından örülmüş, sekizgen kesitli payelerin, beş köşesi, iç mekana bakmaktadır. Yarım kubbe pendantiflerinin mukarnaslarıyla çevrili başlangıç kısımlarının ortasında mermer üstüne kazıma tekniğiyle, kare şeklinde yazı yerleştirilmiştir. **Resim 5**

Payeler, pendantif kemerlerinin bitiş noktasına kadar yivlidir. Bu kısımdan geçen ve yan duvarları ayıran dışa taşkın silmenin altından itibaren, her bir yüzey, dışa taşkın, ince bir silme ile dikdörtgen bir çerçeve ve sivri kemer içine alınmış, sivri kemerin ortalarına, küfeki taşına kazıma tekniğiyle birer adet rozet yerleştirilmiştir.

²⁰⁷ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 111-112,

Payelerin, doğu ve batı mahfillerinin altında kalan kısımlarında, herhangi bir süsleme görülmemektedir.

3.7.1.6.Giriş Kapısının İki Yanındaki Eyvanların Kubbeleri:

Kuzeyde yer alan iki yarım kubbenin altındaki iki adet sivri kemer, eyvan şeklinde kuzeye doğru derinleştirilmiştir. Eyvanların üzeri, ikişer adet küçük kubbe ile örtülüdür. Kubbelerin içine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Kubbe merkezlerine, yuvarlak madalyonlar yerleştirilmiştir. Madalyonların içinde, kırmızı zemin üzerinde beyaz konturlu uçları mavi dolgulu, iç kısımları kırmızı renkli, sekizgen yıldız motifleri yer almaktadır. Yıldızların uçları çifte rumilerle birleşmektedir. Kubbe trompları arasındaki üçgen yüzeylerde, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, kırmızı zemin üzerinde içi mavi dolgulu beyaz renkli çifte rumiler yer almaktadır.

Trompların arasında, doğu ve batı yönünde küfeki taşından yapılmış yedi sıra halinde mukarnas bulunmaktadır. İlk iki sıradaki mukarnas sarkıtları, beşgen yıldız şeklinde bitmektedir.

Kubbelerin içine renkli camlı dairesel pencereler açılmıştır. Kuzeybatıda yer alan iki kubbenin, soldakinin kuzey yönünde, sağdakinin ise batı ve güney yönünde iki adet renkli camlı penceresi yer almaktadır.

Kuzeydoğudaki kubbelerin, sağ taraftakinin içinde, doğu ve kuzey yönüne açılmış iki adet, soldakinin ise yalnızca kuzey yönüne açılmış bir penceresi vardır.

Revzenler. Bu pencereler, mavi camla çevrilidir. Pencere içlerine, ortasında kırmızı bir beşgen olan beş yapraklı yeşil bir çiçek motifi yerleştirilmiştir.

3.7.2. Duvarlardaki Süsleme Programı

Yapının iç mekan süslemesinde motif ve pencere sayısı belirlenirken, 6 ve katları (18 gibi) kullanılmıştır.

3.7.2.1. Mihrap (güney) Duvarı

Mihrap duvarı, üç bölüm halindedir. Ortada, kubbeyi taşıyan, duvara gömülü iki paye ve bu payeler üzerine atılan kemerle sınırlanmış mihrap bölümü, iki yanda güneydoğu ve güneybatı yarım kubbelerinin altındaki güney duvarları bulunmaktadır.

3.7.2.1.1. Mihrap Bölümü

Kubbeyi taşıyan, hafif sivri kemer, mihrap bölümünü üstten; bu kemeri taşıyan duvar payeleri ise, bu bölümü, iki yandan sınırlamaktadır. **Resim 420**

Mihrap bölümü, küfeki taşından, dışa taşkın iki adet silme ile yatay olarak üç bölüme ayrılmıştır.

İlk Bölüm, üst taraftan kemer ile, alt taraftan duvar payeleriyle aynı seviyedeki, küfeki taşından bir silme ile sınırlanmıştır. Bu şekilde oluşturulmuş yarım daire şeklindeki yüzeye, ortadaki daha geniş ve yüksek, yanlardakiler eşit boyutlu olmak üzere üç adet sivri kemerli, revzenli pencere yerleştirilmiştir. Pencereilerin etrafındaki duvar yüzeyi çini levhalarla kaplıdır.

I.

Bu bölüm, lacivert zemin üzerinde beyaz-kırmızı renkli lale ve beyaz-mavi renkli şakayık motiflerinin dönüşümlü olarak yerleştirildiği, ince bir çini bordür ile çevrilidir. **Resim 421**

Pencereilerin sivri kemerleri, beyaz zemin üzerinde firuze ve mavi renkli lotus-palmet motiflerinin dönüşümlü olarak dizildiği dar bir çini bordürle çevrilerek vurgulanmıştır.

Pencerelerin etrafındaki duvar yüzeyindeki çini levhalardaki süsleme motifleri, bu yüzeylerin biçimine göre özel olarak tasarlanmıştır. Pencerelerin kenarlarında kalan yüzeylerin ortasından geçen eksen üzerinde kıvrımlar yaparak yükselen, beyaz zemin üzerinde yeşil yapraklar, kırmızı ve mavi renkli lale, karanfil ve şakayık motifleri, pencereleri saracak şekilde yerleştirilmiştir.

İkinci Bölüm üstten ve alttan küfeki taşından bir silme ile sınırlanmıştır. İç kısımdaki süsleme düzeni, I. Bölümle benzer özellikler göstermektedir. **Resim 422**

Bu bölüm, firuze renkli zemin üzerinde beyaz-kırmızı renkli rumiler ve hançer yaprakları arasına yerleştirilen beyaz-kırmızı-mavi renkli hatayilerden oluşan bir çini bordürle sınırlanmıştır.

Bu bölümde, üst bölümde olduğu gibi, ortadaki daha geniş ve yüksek, yanlardakiler daha dar ve alçak üç adet sivri kemerli, revzenli pencere bulunmaktadır. Bu pencereler, üst bölümdeliklerden daha geniş ve yüksektir. Pencerelerin sivri kemerleri, beyaz zemin üzerinde firuze ve mavi renkli lotus-palmet motiflerinin dönüşümlü olarak dizildiği dar bir bordürle çevrilerek vurgulanmıştır.

Pencerelerin etrafındaki duvar yüzeyini kaplayan çini levhalar, I. Bölümden biraz daha ayrıntılıdır. Bu bölümde, ortadaki pencere kemerinin iki yanına, daire şeklinde iki adet hat levhası, kenarlara iki adet yarım yuvarlak madalyon yerleştirilmiştir. Madalyon motiflerinin etrafı, beyaz zemin üzerinde kırmızı zencerek motifiyle çevrilidir.

Ortadaki yuvarlak madalyonlarda, lacivert zemin üzerine beyaz renk ile celi sülüs harflerle **Esmâ-ül Hüsna** yazılıdır.

Yarım madalyonlarda, lacivert zemin üzerinde ortadaki düğüm motifinden çıkan beyaz çifte rumi ve palmetlerden oluşan karmaşık bir kompozisyon yer almaktadır. Levhalar, dıştan kırmızı üzerine beyaz renkten oluşan zencerek motifi ile çevrilidir.

Geri kalan duvar yüzeyinde, I. Kısımdaki çini kaplama, biraz farklılık göstererek uygulanmıştır. Yuvarlak madalyonları üstten ve yanlardan saran lale motifleri arasında yer alan şakayık ve karanfil dalları ile, çini levhaların bu bölüm için özel tasarlandığını göstermektedir. Alt kısımdaki çini levhalarda, pencerelerin etrafındaki yüzeylerin ortasından geçen eksen üzerinde kıvrımlar yaparak yükselen, beyaz zemin üzerinde yeşil yapraklar, kırmızı ve mavi renkli lale, karanfil ve şakayık motifleri, pencereleri saracak şekilde yer almaktadır. **Resim 422**

Alt Bölüm. Mihrabın bulunduğu bu bölüm, üst taraftan, küfeki taşından bir silme ile sınırlanmıştır. **Resim 422**

Mermer mihrabın etrafında kalan duvar yüzeyi çini levhalarla kaplıdır. ün iki yanında yer alan küfeki taşıyla kaplı duvar payelerinin ortalarına, kare ile çevrili dairesel formda çini yazı levhaları yerleştirilmiştir. Dairesel formların içinde, lacivert zemin üzerine beyaz renkli sülüs harflerle **Allah ve Muhammed** yazılıdır. Bu yazıların hattatı bilinmemektedir. Kare levhaların köşeleri, yeşil zemin üzerine beyaz rumi motifleriyle dolguludur.

Mihrabın bulunduğu alt bölüm, küfeki taşından oluşmuş taşkın silmeli bir bordürle üstten sınırlanmaktadır. Bu bölüm, beyaz mermerden yapılmış mihrap dışında, tamamen çini levhalarla kaplıdır. Mihrap bölümü, lacivert zemin üzerinde kırmızı-beyaz renkli hançer yaprakları arasına yerleştirilmiş, beyaz-kırmızı-mavi renkli şakayıklar ve beyaz zemin üzerinde kırmızı rumilerle dolgulu hatayilerin dönüşümlü dizildiği bir bordürle bölümlere ayrılmış, bu bölümlere yazı ve çini panolar yerleştirilmiştir.

Mihrap tepeliğinin iki yanında, kartuşlar içerisinde lacivert zemin üzerine beyaz renkli **sülüs yazı** ²⁰⁸ yer almaktadır. Yazıların bulunduğu kartuşların ortasında tam ve iki yanında yarım olarak üst sıradaki pencere kenarlarında yer alan

²⁰⁸ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 113. Anlamı: Gerçeğin mâliki olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Doğru konuşan ve emin olan Muhammed onun elçisidir.

madalyonlar yer almaktadır. Bu madalyonlarda, ortadaki düğüm motifinden çıkan mavi zemin üzerinde kırmızı dolgulu beyaz rumi ve palmet motiflerinden oluşan bir kompozisyon yer almaktadır. Bu levhalar, dıştan kırmızı üzerine beyaz renkten oluşan zencerek motifi ile çevrilidir.

Mihrabın iki yanında, dairesel hat levhalarının altında kartuşlar içinde iki yazı levhasında lacivert zemin üzerinde celi sülüs harflerle beyaz renkle **İhlas Suresi**²⁰⁹ ve **Arapça yazı**²¹⁰ yer almaktadır. Bu yazıların hattatı bilinmemektedir.

Yazıların altında, mihrabın iki yanında simetrik olarak yerleştirilen çini panolar, çini bordürle önce bir dikdörtgen çerçeve, daha sonra üst taraftan sivri kemer ile çevrelenmiştir. Dikdörtgen çerçeve ile sivri kemer arasına, beyaz zemin üzerinde yeşil renkli hançer yapraklar arasına, lacivert ve kırmızı renkli şakayıkların yerleştirildiği bir kompozisyon uygulanmıştır. Sivri kemerin içindeki kompozisyon, panonun ortasından geçen bir eksene göre simetrik olarak yerleştirilmiş, beyaz zemin üzerinde, yeşil renkli, içleri mavi benekli çin bulutlarıyla dolgulu hançer yaprakları arasındaki yeşil-kırmızı-lacivert renkli hatayiler, şakayıklar ve çarkıfelek çiçeklerinden oluşmaktadır. **Resim 423**

Bu bölümdeki çiniler, mavi-beyaz renkleriyle dikkat çekmektedir. Özellikle mihrabın iki yanındaki çiniler, çiçek motifleriyle (lale, karanfil ve bahar dalları) mihrabın simgesel özelliği (cennetin giriş kapısı) vurgulanmıştır.

3.7.2.1.1.Mihrap:

Mihrap beyaz mermerdendir. Mihrap, tepeliği, alttan çifte rumilerle bağlanan palmet motiflerinden oluşmaktadır. Palmetlerin içleri yeşil ve lacivert, zemini

²⁰⁹ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 112, Anlamı: İhlas Suresi: Esirgeyen ve bağışlayan allahın adıyla. De ki, o Allah birdir. Allah samed'dir. Kendisi doğurmamıştır ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey onun dengi olmamıştır.

Yazı: Allahtan başka ilah yoktur. O'nun ortağı da yoktur. Muhammed onun elçisidir.

²¹⁰ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 112, Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur. O'nun ortağı da yoktur. Muhammed onun elçisidir.

turuncu boyalıdır. Tepeliğin üzeri, altın yaldızlı, kıvrık dallı rumilerle kaplıdır. Bu tepeliğin altından mermer üzerine testere dişli bordür geçmektedir. **Resim 424**

Mihrabın iki yanında, dışa taşkın silindirik yivlerle kaplı iki sütunce yer almaktadır. Bu sütunceler, altta, kum saati şekliyle bitmektedir ve mukarnaslı kaidelere oturmaktadır. Üst tarafta, tepelik seviyesinde, testere dişli bordür üstüne palmetli bordürle bitmektedir. Bu sütuncelerin alemleri yoktur.

Kavsaranın iki yanında, kabartma rozet motifi yer almaktadır. Mihrap kavsarasının üstünde, mermre üstüne, lacivert zeminde beyaz yazıyla Celi sülüs harflerle, **Âli İmran Suresi'nin 37. Ayeti**²¹¹ yazılıdır. Bu yazının hattatı bilinmemektedir.

Bu kısmın iç tarafında, daha ince, altın yaldız kaplı silindirik bir bordür, mukarnaslarla kaplı mihrap kavsarasını sınırlamaktadır. Mukarnasların sarkıt şeklindeki uzantıları altın yaldız ile kaplıdır. Kavsaranın niş ile birleştiği çizgide yer alan beş dikdörtgen bölümün içine altın yaldız ile kaplı birer rozet motifi yerleştirilmiştir.

Mihrap nişi, beyaz mermerle kaplı beş yüzeye sahiptir. Mihrap nişinin iki yanında yeşil mermerden kum saatli sütunceler yer almaktadır.

Mihrabın üzerindeki revzenler: Sülüs ve ta'lik harflerle sarı camla, **Bakara Suresi 115. Ayeti**²¹² yazılıdır. Bu yazının hattatı bilinmemektedir.

Üst sıradaki üç adet revzenli pencerenin yanlardakileri aynı kuruluşa sahiptir.

²¹¹ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 112, Anlamı: Zekeriya ne vakit mabede girse

²¹² Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 114. Anlamı: Allah, alemlerin rabbi Allah'a hamdolsun. Vakti geçmeden önce namaza acele ediniz. Ölüm yetişmeden önce namaza acele ediniz. Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed onun elçisidir. Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır.

Yanlardaki Revzen Kuruluşu: İç bordürde, açık yeşil zeminde, yeşil kıvrık dallar üzerinde, sarı yapraklar ve kırmızı-mavi çiçek motifleri yer almaktadır. İç tarafta, üstte, kaydırılmış eksenler üzerinde ortada beş adet tam, iki yanda beşer adet yarım altıgen yıldız motiflerinin içinde, sarı zemin üzerinde mavi ve kırmızı yapraklı şakayık motifleri yer almaktadır. Alt tarafta, yeşil bir cam levha dört yönden kırmızı levhalarla çevrilidir.

Ortadaki pencere: İç bordürde, kartuşlar içinde, açık yeşil zeminde, yeşil kıvrık dallar üzerinde, sarı yapraklar ve kırmızı-mavi çiçek motifleri yer almaktadır. İç tarafta, üstte, kaydırılmış eksenler üzerinde ortada üç adet tam, iki yanda üçer adet yarım altıgen yıldız motiflerinin içinde, yeşil zemin üzerinde kırmızı ve açık mavi yapraklı şakayık motifleri yer almaktadır. Alt tarafta, yeşil bir cam levha üzerinde sarı camla, yazı süsleme yer almaktadır.

Alt Sıradakiler:

Yanlardakiler: İç bordürde, kartuşlar içinde, açık mavi zeminde, yeşil kıvrık dallar üzerinde, kırmızı-mavi çiçek motifleri yer almaktadır. Kartuşların uçlarındaki rozetlerde, kırmızı ve sarı yapraklı şakayık motifleri yer almaktadır. İç tarafta, üstte, kaydırılmış eksenler üzerinde ortada beş adet tam, iki yanda beşer adet yarım altıgen yıldız motiflerinin içinde, açık yeşil zemin üzerinde mavi ve kırmızı yapraklı şakayık motifleri yer almaktadır. Alt tarafta, açık yeşil cam levha üzerinde sarı renkli yazı süsleme yer almaktadır.

Ortadaki pencere: İç bordürde, kartuşlar içinde, açık yeşil zeminde, yeşil kıvrık dallar üzerinde, sarı yapraklar ve kırmızı-mavi çiçek motifleri yer almaktadır. Kartuşların uçlarındaki rozetlerde, kırmızı ve sarı yapraklı şakayık motifleri yer almaktadır. Kartuş ve rozetlerin araları, yeil camlarla kaplıdır. İç tarafta, üstte, kaydırılmış eksenler üzerinde ortada dört adet tam, iki yanda dört adet yarım altıgen yıldız motiflerinin içinde, turuncu zemin üzerinde kırmızı ve açık mavi yapraklı şakayık motifleri yer almaktadır. Yıldızların üst tarafında, sivri kemer içinde ve alt

tarafında dikdörtgen bir levha şeklinde, yeşil cam üzerinde sarı camla, yazı süsleme yer almaktadır.

3.7.2.1.1.2.Minber:

Külâh kısmı çini, geri kalan kısımları mermerdendir. **Resim 425**

Köşk Kısmı: Köşk külâhı, altıgen kesitli, altın yaldızlı baklava başlıklı sütunceler üstüne atılmış pembe-beyaz taşın alternatif dizilişinden oluşan sivri kemerlerle taşınmaktadır

Köşk sütunceleri ve külâh arasındaki mermer yüzeyi sınırlayan dışa taşkın mermer silmenin ortasında mermer üstüne kalem işi tekniğiyle altın yaldızlı madalyon motifi yapılmıştır.

Külâh kısmı, sekizgen kasnak ve tan sonra, sekiz yüzlü ve çini gövde üzerinde, sekizgen külâh yer almaktadır. Külâh ve gövde arasında, çini palmet motifli bir bordür yer almaktadır. Gövdedeki çini motifleri, beyaz çini zemin üzerinde kırmızı ve mavi madalyonlu mihrabiye gibidir. Kenarlarında mavi zemin üzerinde beyaz-kırmızı rumi motifleri yer almaktadır. Külâhta, baklava desenleri içinde beyaz ve mavi zemin üzerinde kırmızı-mavi şakayık motifleri yer almaktadır. **Resim 426**

Köşk tavanında mermer üstüne kabartma tekniğiyle yapılmış, üzeri turuncu boyalı sekizgen yıldız motifleri yer almaktadır. **Resim 427**

Köşk, dışa taşkın silmeli mermer bordürle çevrilidir.

Köşk korkulukları, dışa taşkın ince bir silme ile çevrili altıgen yıldız motiflidir. Köşkün alt tarafında, ongen yıldız motifinden oluşan şebekeli levha yer almaktadır. Ongen yıldızın merkezine, altın yaldızlı kabartma şeklinde şakayık motifi işlenmiştir. Bu levhanın altında, sivri kemerli niş yer almaktadır. Niş tavanında,

mermer üstüne kabartma, merkezde ongen yıldızlı geometrik geçme motifi yer almaktadır. **Resim 428**

Yan Aynalar: Üçgen şeklindeki yan aynalar, beyaz mermerden yapılmıştır. Yan aynaların üst kısmında, etrafı meandr motifiyle çevrili üçgen formundaki beyaz mermer levha yer almaktadır. Bu levhanın içinde, kıvrık dallı rumi ve palmet motifleri altın yaldızlı olarak şebeke şeklinde işlenmiştir. Yan aynaların alt kısmında, Bursa kemerinden oluşan iki adet pabuçluk nişi yer almaktadır. Bu nişler, minberin diğer kısımlarında olduğu gibi dışa taşkın silmeli beyaz mermer bordürlerle sınırlanmıştır. Nişlerin korkulukla birleştiği köşede yer alan üçgen şeklindeki küçük mermer levhanın yüzeyinde, aynalarda yer alan rumi-palmet motifinin dana sade bir şekli yer almaktadır.

Korkuluklar: Yan aynaları sınırlayan mermer korkuluklar, beyaz mermerdendir. Geometrik beş köşeli yıldızlı geçme motifinden oluşmuş şebekelidir. dışa taşkın silmeli mermer bordür ile çevrilidir. Korkuluklar ve yan aynaların birleşme noktalarında yer alan iki adet üçgen şeklindeki mermer levha üzerinde, rumi motifleri yer almaktadır.

Kapı: Beyaz mermerdendir. Kapının merme üstüne kabartma tekniğiyle yapılmış palmet motiflerinden oluşan tepeliğin iç tarafı, mermer üstüne kalem işi tekniğiyle çifte rumiler içinde kırmızı şakayık motifleriyle süslenmiştir. Tepeliğin altında, altın yaldız ve sarı boyalı bir bordür yer almaktadır. Kapı kemerinin üzerinde, koyu yeşil zemin üzerine altın yaldızlı sülüs harflerle, harflerle, mermer üstü kazıma tekniğiyle **Kelime-i Tevhid**²¹³ yazılıdır.

Kapının iç tarafında mermer üstüne kalem işi tekniğiyle yapılmış süsleme yer almaktadır. Bu süsleme, sarı ve yeşil renkli altta rûmillerle birleşen palmet

²¹³ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 115, Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir.

motiflerinden oluşmaktadır. Alt sırada yer alan bir mukarnas dizisi, sarı-yeşil renklere boyalıdır. **Resim 429**

Kapı kemeri basık yay kemer şeklindedir. Bu kemer dıştan minik kum saati sütuncelerle, içten dışa taşkın mermer bir bordür ile çevrilidir. Aynı bordür kapı kemer aynalarında küçük üçgenler şeklinde yer almaktadır. Kapının alt kısmında, cami zemin seviyesinde bir adet mermer basamak yer almaktadır.

3.7.2.1.1.3. Mihrabın İki Yanındaki Bölümler: Mihrabın iki yanında, güneydoğu ve güneybatı yarım kubbelerin altında kalan bölümlerin güney duvarları simetrik olarak düzenlenmiştir. **Resim 430-431**

Bu duvarlar, küfeki taşı ile kaplı duvar yüzeyi içine açılmış bir sivri kemer ile üst taraftan sınırlanmış; küfeki taşından dışa taşkın bir silme ve doğu-batı mahfilleri ile yatay olarak üç bölüme ayrılmıştır.

Kemerin içinde kalan üst bölümlere, sivri kemerli, revzenli iki pencere yerleştirilmiştir. Bu iki pencerenin arasında, birer adet dairesel çini hat levhası yer almaktadır. **Resim 432-433**

İkinci bölümlere, mihrap tarafındaki sivri kemerli ve revzenli, diğeri dikdörtgen beyaz mermer söveli, üzeri dikdörtgen şeklinde çini alınlıklı iki pencere yer almaktadır. Bu bölüm, yapının yan mahfillerinin taşıyıcı sistemiyle caminin zemin kat seviyesinden ayrılmaktadır.

Revzen: Sivri kemerli pencereyi, iç taraftan çevreleyen bordürde, Mihrabın iki yanındaki sivri kemerli birer pencerenin revzenlerinde aynı süsleme kompozisyonu uygulanmıştır. **Resim 434**

Sivri kemerli pencerelere, iç içe iki süsleme bordürü yerleştirilmiştir. Dış bordürde, açık sarı zemin üzerinde koyu mavi baklav desenleri içine kırmızı çiçek motifleri yerleştirilmiştir. İç bordürde, kartuşlar içerisinde açık yeşil zemin üzerinde,

sarı ve mavi kıvrık dallar üzerinde kırmızı ve mavi yapraklı çiçek motifleri yer almaktadır. Kartuşların uçlarındaki küçük üçgen yüzeylerde, yanlarda kırmızı cam, ortada, turuncu zemin üzerinde yeşil çiçek motifleri yer almaktadır. İç tarafta, üstte, sivri kemre içerisinde, yeşil cam üzerine sarı camla yazı süsleme yer almaktadır. Alttaki dikdörtgen yüzey içine, kaydırılmış eksenler üzerine yerleştirilmiş, ortada dört adet tam, altta bir adet ve yanlarda beşer adet yarım altıgen yıldız motifi yerleştirilmiştir. Bu yıldız motiflerinin içine, kırmızı zemin üzerine dış yaprakları sarı ve yeşil, iç yaprakları mavi ve kırmızı çarkıfelek çiçekleri yerleştirilmiştir.

Mihrabın sağında, mahfil seviyesindeki sivri kemerli renklisiz pencerelede, iç tarafta yeşil cam üzerinde, kırmızı-mavi renkli şakayık ve kırmızı lale motifleri yer almaktadır. Pencerenin üst tarafında, içi kırmızı-mavi desenli palmet motifi yer almaktadır. Alt taraftaki palmet motifinin içi sarı renklidir.

Revzenlerde, yer alan **Bakara Suresi'nin 115. Ayeti** ve diğer yazılar²¹⁴, sülüs ve ta'lik harflerle, yeşil zemin üzerinde sarı renk ile yazılmıştır.

Mahfillerin altına denk gelen üçüncü bölümlerde, dikdörtgen şeklinde beyaz mermer söveli, çini alınlıklı iki adet pencere bulunur. Bu pencerelerden, mihrap tarafındakinin çini alınlığında yazı, diğerindeyse bitkisel süsleme yer alır.

Mihrabın sağ ve solundaki pencere alınlıklarında celi sülüs, harflerle lacivert çini zemin üzerine beyaz renk ile **Bakara Suresi'nin 201. Âyeti**²¹⁵ yazılıdır. Bu yazının hattatı bilinmemektedir.

Mihrabın iki yanındaki pencereler, künde-kârî tekniğiyle yapılmıştır. Üç tabla halindeki düzenlemede, üst tablalar boş bırakılmış, orta tablaların ortasına on köşeli yıldız motifi, tablanın köşelerine bu motifin çeyrekleri, aradaki yüzeylere de beş

²¹⁴ Anlamları. Tanrı, Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun. Vakti geçmeden evvel namaza acele ediniz. Ölüm yetişmeden evvel namaza acele ediniz. Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed O'nun elçisidir. Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü oradadır.

²¹⁵ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e., S. 113, Anlamı: Rabbimiz, bize dünyada da güzellik ver ahirette de güzellik ver, bizi ateşin azabından koru.

köşeli yıldız motifleri işlenmiştir. Alt tablada altı köşeli yıldız motifi görülür. **Resim 435**

Maden işçiliğinin ürünü olan pencere kapakları kilidi kilidi, bakırdan yapılmış, ajur ve tombak tekniğiyle süslenmiştir. Kilit kapı üzerine düşey yerleştirilmiş bir oval madalyon şeklindedir. Kilidin ortasından geçen bir eksen üzerinde simetrik olarak yerleştirilmiş kıvrık dallı rumi ve palmet motifleriyle süslenmiştir.

Pencere kapakları rozetleri ve çekme halkası altlıkları bakırdan yapılmış, ajur ve tombak tekniğiyle, lotus-palmet motifleriyle süslenmiştir.

3.7.2.2. Doğu Duvarı:

Yan yana iki yarım kubbenin altında kalan ve bir duvar payesiyle dikey olarak iki bölüme ayrılan duvar yüzeyi, bu duvarın önünde yer alan mahfilin arkasında iki sıra, altında bir sıra olmak üzere üç sıra halinde pencere açılmıştır.

Resim 436

Küfeki taşıyla kaplı duvar yüzeyinde, yarım kubbe pandantiflerinin arasına atılan iki adet yuvarlak kemer içine, üst sırada, sivri kemerli ve revzenli, (her bir kemerin içine iki adet olmak üzere) toplam dört adet pencere açılmıştır. Kemerlerin içindeki iki pencerenin arasında, birer adet dairesel lacivert zemin üzerinde beyaz renkle **yazı süslemenin**²¹⁶ yer aldığı çini hat levhaları yer almaktadır. Bu bölüm, dışa taşkın silmeli küfeki taşından bir silme ile alttan sınırlanmıştır.

Alt tarafta, küfeki taşı ile kaplı duvar yüzeyine, ikişer adet, beyaz mermer dikdörtgen söveli pencere açılmıştır. Bu pencerelerin üzerindeki dikdörtgen şeklinde çini alınlıklarda lacivert çini zemin üzerine beyaz ile celi sülüs harflerle, **Esmâ-ül Hüsnâ** (Tanrı'nın Güzel Adları) yazılıdır. Bu yazıların hattatı bilinmemektedir. Bu

²¹⁶ Ebubekir, Ömer

bölüm, yapının yan mahfillerinin taşıyıcı sistemiyle caminin zemin kat seviyesinden ayrılmaktadır.

Mahfilin altındaki duvar yüzeyine, üzeri bitkisel motifli çini alınlıklı, dikdörtgen şeklindeki beyaz mermer söveli dört adet pencere açılmıştır. **Resim 437** Bu pencerelerin ahşap kapakları künde-kârî tekniğiyle üretilmiştir. Üç tabla halindeki düzenlemede, üst tablalar boş bırakılmış, orta ve alt tablada, kareleri çevreleyen dikdörtgen motiflerinden oluşan geometrik bir düzenleme yapılmıştır.

Pencere kapakların metal çekme halkaları, altlık ve halka bölümünden oluşmaktadır. Altlık bölümü, ajur tekniğiyle, birbirine halka şeklinde geçmiş rumilerden oluşan altı yapraklı rozet şeklindedir. Çekme halkaları, yarım rumilerin birleşmesinden oluşmaktadır. **Resim 440**

Mahfilin altında, kuzey duvarı ve doğu duvarının birleşme noktasında, dikdörtgen beyaz mermer söveli mahfil kapısı yer almaktadır.

Doğu duvarının kuzey ucunda, kuzeydoğu yarım kubbesinin altında, eyvan şeklinde genişletilmiş, üzeri küçük kubbelerle örtülü mekanın doğu duvarı, küfeki taşı ile kaplıdır. Bu duvarda, doğu mahfili üzerinde yer alan dikdörtgen söveli pencerelerin seviyesinde, bir adet beyaz mermer söveli, yazı süslemeli çini alınlıklı bir adet dikdörtgen pencere yer almaktadır.

Doğu duvarını dikey olarak iki bölüme ayıran, küfeki taşıyla kaplı duvar payesi, altıgen şeklindedir. Payenin yarım kubbelerin kemerleriyle birleşme noktasına, mermer üstüne kazıma tekniğiyle celi sülüs harflerle **Esmâ-ül Hüsna** (Tanrı'nın Güzel Adları) yazılıdır. Payenin üst (mukarnaslı pandantiflerin) seviyesinde yüzeyi, ince silmelerle çevrilidir. Orta kısmı, duvarların üst ve orta kısmını ayıran dışa taşkın küfeki taşından silme ile ikiye ayrılmıştır. Bu kısımda payenin her yüzeyi, üstten dışa taşkın bir silmeyle sivri kemerle süslenmiş, sivri kemerlerin içlerine kabartma rozet motifleri yapılmıştır. Payenin mahfilin altında

kalan kısmı yine altıgen şeklini korumakla birlikte, mahfile birleşme noktasındaki iki yüzeye mukarnas süsleme yapılmıştır.

3.7.2.2.1.Doğu Mahfili: Doğu mahfili, ikisi kuzey ve güney duvarına gömülü, dördü serbest altı adet, mermer başlığı mukarnaslı, bronz bilezikli, beyaz mermer sütun arasına atılan, sivri kemerler üzerinde taşınmaktadır. Bu kemerlerden, doğu duvarını ikiye bölen duvar payesinin önündeki bir adedi oldukça dardır. Mahfil kemerleri, kırmızı-beyaz taşların alternatif dizilişinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Mahfil kemer aynaları beyaz mermer ile kaplıdır ve kemer aynalarının ortalarına kabartma rozet motifleri yerleştirilmiştir. **Resim 438-439**

Duvar payesinin önünde yer alan dar sivri kemerin aynasında, mavi zemin üzerinde sarı renkli harflerle yazı süsleme yer almaktadır. Mahfil kemerlerini, üstten, dışa taşkın silmeli mermer bir bordür sınırlamaktadır. Üst tarafta, iç içe geçmiş yarım altıgenlerden oluşan geometrik şebekeli korkuluk levhası yer almaktadır. Mahfilin ahşap tavanında, dışta, siyah zemin üzerine beyaz konturlu meandr motiflerinden oluşan bir bordür yer almaktadır. Bu bordürün içinde, kırmızı zemin içerisinde, beyaz koturlu, köşeleri siyah renkle dolgulu beşgen yıldız motiflerinden oluşan bir süsleme yer almaktadır.

Mahfili taşıyan sütunlar ile ahşap mahfil tavanı arasında kalan bölüme, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, süsleme yapılmıştır. Dikdörtgen şeklindeki yüzey, lacivert zemin üzerine beyaz renkli hançer yapraklar arasına dönüşümlü olarak yerleştirilmiş kırmızı ve beyaz renkli rozet ve hatayilerden oluşan ince bir bordürle çevrilidir. İç kısma, kırmızı zemin üzerinde beyaz konturlu, lacivert zeminli iki adet rozet yerleştirilmiş, rozeyin yapraklarının içine, kırmızı-yeşil renkli hatayiler işlenmiştir. Rozetlerin arasındaki yüzeyde, kıvrık dalalr üzerinde kırmızı-yeşil renkli hatayiler yerleştirilmiştir. **Resim 441**

Doğu mahfiline çıkış kapısı, çift kanatlıdır ve künde-kârî tekniğiyle yapılmıştır. Üç tabla halindeki düzenlemede, üst tabla boş bırakılmış, orta ve alt tablalarda, kareleri çevreleyen dikdörtgenlerden oluşan geometrik düzenleme görülmektedir.

3.7.2.3.Batı Duvarı

Doğu duvarıyla simetrik olarak düzenlenmiştir. Kuzey ve güneydoğu yarım kubbelerini taşıyan paye ile ikiye bölünmüş olan duvar yüzeyinde üç sıra halinde pencere açılmıştır.

Batı duvarını dikey olarak iki bölüme ayıran, küfeki taşıyla kaplı duvar payesi, altıgen şeklindedir. Payenin yarım kubbelerin kemerleriyle birleşme noktasına, mermer üstüne kazıma tekniğiyle celi sülüs harflerle **Esmâ-ül Hüsna** (Tanrı'nın Güzel Adları) yazılıdır.

Üst sıradaki sivri kemerli pencerelerin arasındaki dairesel çini hat levhasında, lacivert zemin üzerinde beyaz renkli Celî sülüs harflerle, **yazi**²¹⁷ yer almaktadır. Bu bölüm, dışa taşkın silmeli küfeki taşından bir silme ile alttan sınırlanmıştır.

Orta sıradaki pencerelerin dikdörtgen şeklindeki çini alınlıklarda lacivert çini zemin üzerine beyaz ile celi sülüs harflerle, **Esmâ-ül Hüsna** (Tanrı'nın Güzel Adları) yazılıdır. Bu yazıların hattatı bilinmemektedir. Bu bölüm, yapının yan mahfillerinin taşıyıcı sistemiyle caminin zemin kat seviyesinden ayrılmaktadır.

Mahfilin altındaki duvar yüzeyine, üzeri bitkisel motifli çini alınlıklı, dikdörtgen şeklindeki beyaz mermer söveli dört adet pencere açılmıştır.

Batı duvarının kuzey ucunda, kuzeybatı yarım kubbesinin altında, eyvan şeklinde genişletilmiş, üzeri küçük kubbelerle örtülü mekanın batı duvarı, küfeki taşı ile kaplıdır. Bu duvarda, mahfili üzerinde yer alan dikdörtgen söveli pencerelerin seviyesinde, beyaz mermerden dikdörtgen söveli minareye çıkış kapısı yer almaktadır.

²¹⁷ Hasan, Hüseyin,

Batı duvarının kuzey duvarıyla birleşme noktasına giriş kapısı açılmamış, böylece, doğu duvarıyla simetri bozulmuştur.

3.7.2.3.1.Batı Mahfili: Doğu mahfiliyle simetriktir. Batı mahfili, ikisi kuzey ve güney duvarına gömülü, dördü serbest altı adet, mermer başlığı mukarnaslı, bronz bilezikli, beyaz mermer sütun arasına atılan, sivri kemerler üzerinde taşınmaktadır. Bu kemerlerden, batı duvarını ikiye bölen duvar payesinin önündeki bir adedi oldukça dardır. Mahfil kemerleri, kırmızı-beyaz taşların alternatif dizilişinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahiptir. Mahfil kemer aynaları beyaz mermer ile kaplıdır ve kemer aynalarının ortalarına kabartma rozet motifleri yerleştirilmiştir. Duvar payesinin önünde yer alan dar sivri kemerin aynasında, mavi zemin üzerinde sarı renkli harflerle yazı süsleme yer almaktadır. **Resim 442**

Mahfil kemerlerini, üstten, dışa taşkın silmeli mermer bir bordür sınırlamaktadır. Üst tarafta, iç içe geçmiş yarım altıgenlerden oluşan geometrik şebekeli korkuluk levhası yer almaktadır. Mahfilin ahşap tavanında, dışta, siyah zemin üzerine beyaz konturlu meandr motiflerinden oluşan bir bordür yer almaktadır. Bu bordürün içinde, kırmızı zemin içerisinde, beyaz koturlu, köşeleri siyah renkle dolgulu beşgen yıldız motiflerinden oluşan bir süsleme yer almaktadır. **Resim 443**

3.7.2.4.Kuzey Duvarı :

Kuzey duvarı, yarım kubbeleri taşıyan duvar payeleri arasına atılan iki kemer yüzeyi ve yanlarda yarım kubbelerin altında kalan, yan yana iki küçük kubbe ile örtülü iki bölüm olmak üzere üç bölüm halindedir. **Resim 444**

Duvar payeleri arasına atılan, küfeki taş kaplı iç içe iki kemerin arkasında, üzeri tonoz örtülü bir eyvan yer almaktadır. Bu eyvanı örten beşik tonoz yüzeyine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Tonozun kenarlarında, kırmızı zemin üzerindeki kıvrık dallar üzerinde beyaz ve mavi yapraklı çiçek motiflerinden oluşan bir bordür yer almaktadır. Eyvan içine üç adet madalyon motifi yerleştirilmiştir. Madalyonların içleri, kırmızı zemin üzerinde açık yeşil kıvrık dallı

sarı ve mavi yapraklı şakayık motifleri yer almaktadır. Madalyonlar, dıştan sarı bir çizgiyle konturlanmıştır. Palmet şeklindeki iki uçları, lacivert zemin üzerinde beyaz ve kırmızı çiçek motiflerinden oluşmaktadır. **Resim 445**

Eyvanın küfeki taşıyla kaplı kuzey duvarına, iki sıra halinde pencere açılmıştır. Bu pencere sıralarını, küfeki taşından kabartma silmeli bir bordür ayırmaktadır. Bu pencereler, üstte ve altta üçer adet olmak üzere altı adet revzenli pencerelerdir. **Resim 445**

Payelerin kemerle birleşme noktasının altına, kare çerçeveli daireler içinde, çini levhalar üzerinde lacivert zemin üzerine beyaz celi sülüs yazı ile, **Osman, Ali** yazılıdır.

Alt sıradaki pencerelerin altından geçen küfeki taşından kabartma silmeli bir bordürün altındaki duvar yüzeyine, dikdörtgen şeklinde çini **yazı levhası**²¹⁸ yerleştirilmiştir. **Resim 446** Mahfil altlarındaki pencere alınlıklarında olduğu gibi, yazı, beyaz zemin üzerinde kıvrık dallı firuze renkli hançer yapraklarının arasına yerleştirilen lacivert-firuze hatayili bordür ile çevrilidir. Bu bordürün üst kısmı, lotus-palmet motifli bir bordür ile sınırlıdır.

Bu bölümde iki duvar payesi arasında, giriş kapısının üzerinde bir kat halinde yer alan mahfilin yarım altıgenlerden oluşan geometrik şebekeli mermer korkuluğu yer almaktadır. Korkuluğun iki yanında, duvar payelerinin üzerinde mermer üzerine kazıma tekniğiyle yazı süsleme yer almaktadır.

Mahfil Kemerleri ve duvarları üstünde Celi sülüs harflerle **Arapça-Türkçe**²¹⁹ yazı , koyu zemine altın yaldızla yazılmıştır. Bu yazıların hattatı bilinmemektedir.

Kuzey duvarındaki giriş kapısı üzerindeki revzenler:

²¹⁸ Esmâ-ül Hüsna

²¹⁹ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 116. Anlamı: Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin ve Hak geldi, batıl gitti. Zaten batıl yok olmaya mahkumdur yazılıdır.

Üst sırada üç adet sivri kemerli pencere yer almaktadır. Ortadaki pencerenin içindeki revzende, lacivert zemin üzerine kırmızı çiçek motiflerinin yer aldığı bir iç bordür vardır. Bu bordürün içinde, şişe dibi içliklerle çevrelenmiş, kaydırılmış eksenler üzerindeki altıgen yıldız motiflerinde, açık mavi zemin üzerine, kırmızı ve koyu mavi yapraklı şakayık motifleri yer almaktadır. Ortada yer alan beş adet yıldız motifinin iki yanında, aynı desene sahip yarım yıldız motifleri yer almaktadır.

Bu pencerenin iki yanında yer alan iki pencerenin revzenlerinde aynı kompozisyon uygulanmıştır. İç bordürde sarı renkli hançer yaprakarıyla ayrılmış bölümler içinde yeşil zemin üzerine kırmızı çiçek motifleri yer almaktadır. Bu bordürün içinde, sivri kemerin iç tarafında iki yeşil cam arasında yarım bir yıldız yer almaktadır. Bu yıldızın içinde, açık mavi zeminde lacivert ve kırmızı şakayık motifi yer almaktadır. İç tarafta kaydırılmış eksenler üzerinde, ortada alt alta üç adet altıgen yıldız motifi ve yanlarda yarım yıldız motifleri yer almaktadır. Bu yıldız motiflerinden ortadaki yıldızın içinde, açık mavi zeminde lacivert ve kırmızı şakayık motifi yer almaktadır. Alt ve üsttekilerde ise, sarı zemin üzerine lacivert-kırmızı yapraklı şakayık motifleri yer almaktadır. Bu yıldızları şişe dibi içlikler çevrelemektedir.

Alt sırada, üç adet sivri kemerli pencere yer almaktadır. Bu pencerelerden ortadakinin içine, mavi zeminli kartuşlar içinde kıvrık dallı kırmızı çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Kartuşların uçlarında yer alan rozetlerde, sarı ve mavi şakayık motiflerinin yer aldığı bir bordür vardır. Bu bordürün iç tarafında, kaydırılmış eksenler üzerinde, ortada dört adet tam altıgen yıldız motifi ve yanlarda yarım yıldız motifleri yer almaktadır. Yıldız motiflerinin içinde, arı zeminde mavi ve kırmızı yapraklı şakayık motifleri yer almaktadır.

Bu pencerenin iki yanında yer alan iki pencerenin revzenlerinde aynı kompozisyon uygulanmıştır. İç bordürde, mavi zemin üzerinde kıvrık dallar üzerinde, kırmızı, turuncu, mavi yapraklı çiçek motifleri yer almaktadır. Bu bordürün içinde, şişe dibi içlikler arasında kalan yüzeylerde, aynı motifler, tekrarlanmıştır.

3.7.2.4.1. Ana Giriş Kapısı: Mahfilin altında yer alan giriş kapısı, küfeki taşı kaplı duvar yüzeyi içine açılmış dikdörtgen beyaz mermer söve içine yerleştirilmiş Bursa kemeri şeklindedir. Giriş kapısının sol tarafında, sivri kemerli alınlığı ve dikdörtgen sövesi mermer kaplı mahfil kapısı yer almaktadır. Giriş kapısının sağ tarafında, aynı sivri kemerli alınlıklı ve dikdörtgen mermer söveli dolap nişi yer almaktadır. **Resim 447**

Giriş Kapısı ve Kapı Üzerindeki Mahfil Tavanı Süslemeleri: Giriş kapısının sövesinin üzerinde küfeki taşı üzerine kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. Bu süsleme, ortada yer alan büyük palmet motifinin iki yanında yer alan beşer adet tam ve birer adet yarım küçük palmet motifinden oluşmaktadır. Ortadaki büyük palmet motifinin kenarları kıvrık dallar üzerinde hançer yaprakları ve çiçek motifleriyle çevrilidir. Palmetin ortasında, kırmızı zemin üzerinde yer alan şakayık motifi, iki adet açık sarı renkli rumiyle çevrilidir. Küçük palmetlerin her birinin içinde, kıvrık bir dal üzerinde hançer yaprakları ve bir adet çiçek motifi yer almaktadır. Palmetlerin alt kısımlarında kıvrık dallar üzerinde hançer yaprakları, çiçekler ve rumiler yer almaktadır. Sağ ve sol taraftaki ikinci küçük palmetlerin alt kısmında, ortadaki kırmızı zemin üzerinde yer alan şakayık motifi yarım olarak yer almaktadır. **Resim 448**

Giriş kapısının tavanı üzerinde, taş üzerine kalem işi tekniğiyle, kitap cildini andıran bir kompozisyon yer almaktadır. Dikdörtgen şeklindeki alanın ortasında, iki ucu palmet şeklinde biten yuvarlak bir madalyon yer almaktadır. Dışı açık sarı renkle konturlanmış madalyonun kırmızı renkli zemini üzerinde, ortadaki sarı çiçek motifinden çıkan çifte rumilerle oluşturulmuş dört yaprak motifi yer almaktadır. Yaprakların içleri şakayık ve kıvrık dallarla dolguludur. Madalyonun dışındaki zemin, siyah renk üzerine kıvrık dallar, şakayık ve çiçek motifleri yer almaktadır. Dikdörtgenin köşeleri, turuncu zemin üzerinde açık yeşil renkli rumilerle dolguludur. Bu süsleme dışa taşkın taş bir silmeyle çevrilidir. Silmenin dışında kırmızıya boyalı bir taş çerçeve yer almaktadır. Bu çerçeve üzerindeki boya kalıntılarında üzerinde

süsleme yapıldığı anlaşılmaktadır ancak, motifleri çıkarmak mümkün değildir.

Resim 449

Giriş kapısının üzerinde yer alan mahfil, altı adet taş konsol ile taşınmaktadır. Bu konsolların yüzeyleri ve mahfil alt tavanı kalem işi süslemelerle kaplıdır.

Mahfil tavanı altında, konsollarla bölünmüş kare yüzeyler içindeki kalem işi süsleme, kapı tavanındakine benzer motifleri içermektedir. Kırmızı zemin üzerinde ortadaki sarı çiçek motifinden çıkan çifte rumilerle oluşturulmuş, siyah zeminli dört yaprak motifi yer almaktadır. Yaprakların içleri şakayık ve kıvrık dallarla dolguludur. Çiçeğin etrafındaki kırmızı zemin üzerinde açık yeşil kıvrık dallar, şakayık ve çiçek motifleri yer almaktadır. Mahfil tavanının kenarındaki taş çerçeve üzerinde siyah palmet motiflerinden oluşan bir bordürün izleri görülmektedir. **Resim 450**

Konsolların kırmızı zemini üzerinde, ortadaki şakayık motifinden çıkan dallar üzerinde çiçek motiflerinin oluşturduğu bir süsleme yer almaktadır. konsolların dayandığı duvar yüzeyinde, uçları palmet şeklinde biten oniki yapraklı çiçek motifi yer almaktadır. Dışı siyah renkle konturlanmış bu çiçeğin her yaprağı içinde, mavi zemin üzerinde çiçek motifleri yer almaktadır. Merkezde içi sarı, etrafı kırmızı çarkıfelek çiçeği yer almaktadır.

Mahfil altındaki dolap kapakları üç tabla halinde düzenlenmiştir. Kündekâri tekniğiyle üretilmiş olan kapaklarda tablalar boş bırakılmıştır. Kapakların kilitleri, bakırdan yapılmış, ajur ve tombak tekniğiyle süslenmiştir. Dışı kilit, üç bölümlüdür. Düşey bir dikdörtgen şeklindedir. Her bölüm, dairesel olup, dilimli kenarlıdır. Yüzeyler, bir palmete bağlanan rumilerle süslenmiştir. Alt ve üst parçalar birbiriyle simetriktir, uçlarında birer palmet çıkıntı vardır.

3.7.2.4.2.Yarım Kubbelerin Atındaki Kuzey Duvarı:

Giriş kapısının iki yanında, yarım kubbelerin altında iki adet sivri kemer, eyvan şeklinde kuzeye doğru genişletilmiştir. **Resim 451**

Bu eyvanları örten küçük kubbelerin altında küfeki taşıyla kaplı duvar yüzeyine, iki kademe halinde pencere açılmıştır. **Resim 452** Üstte, sivri kemerli renkli camlı iki pencere yer almaktadır. Alt sırada ise, çini alınlıklı beyaz mermer söveli iki adet dikdörtgen pencere yer almaktadır. **Resim 43** Bu pencerelerin önünde mahfil yer almaktadır. Mahfilin önünde, düz beyaz mermer levhalar üzerinde iç içe geçmiş yarım altıgenlerden oluşan geometrik şebekeli korkuluk levhası yer almaktadır. Mahfilin altındaki duvar yüzeyine, beyaz mermer söveli iki adet dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir.

3.7.2.4.3.Müezzin Mahfili:

Giriş kapısının solunda, kuzeydoğu mahfiline bitişik olarak Müezzin Mahfili yer almaktadır. **Resim 453.** Bu mahfil, doğu mahfilinin iki sütunu, iki adet altıgen mermer sütun ve iki yanına altıgen sütun şekli verilmiş mermer bir levha ile taşınmaktadır. Bu mermer levha, kuzeydoğu payesine, üzeri palmet tepelikli mermer bir levha ile bağlanmaktadır. Mermer levha, alt taraftan basık yay kemer şeklindedir ve iç tarafta yer alan taş basamaklarla mahfile çıkış kapı sövesi görevini görmektedir. Mahfil iki sıra mukarnas uzantılı levha üzerine, iç içe geçmiş yarım altıgenlerden oluşan geometrik şebekeli korkuluk levhası yer almaktadır.

Müezzin Mahfili Tavanı Süslemeleri: Müezzin Mahfili'nin ahşap tavanı üstünde, künde-kâri tekniği üzerinde malakâri tekniğiyle, kalem işi süsleme yapılmıştır. **Resim 454**

Bu süsleme, onikigen yıldız motifinden çıkan ışınların oluşturduğu geometrik motiften oluşmaktadır. Yıldızın merkezi ve ışınları kırmızı renkle belirlenmiştir. Yıldızın merkezinde, siyah zeminde kırmızı rumiler, etrafında sarı zemin üzerinde şakayık motifleri yer almaktadır. Yıldızın kolları üzerinde, siyah zemin üzerinde sarı

çifte rumilerle çevrili kırmızı-beyaz yapraklı şakayıklar yer almaktadır. Rumilerin uçları palmetlerle bitmekte, etraflarında hançer yapraklı çiçekler yer almaktadır.

Müezzin Mahfili Alt Tavanında, ahşap üzerine kalemişi, künde-kâri tekniği üzerine yapılmıştır. Her bir bağımsız geometrik ara bölmenin üzerine süsleme yapılmıştır. Süsleme motifleri olarak lotüs, palmet, şmseler, selviler, çin bulutları, ve rozetler gibi bitkisel motifler ve mavi, kırmızı, sarı, yeşil, siyah, beyaz ve altın yıldız kullanılmıştır.²²⁰

Onikigen yıldızların arasında yer alan altıgenlerin üzerinde, siyah zemin üzerinde sarı şakayıklar yer almaktadır. Bu süsleme kompozisyonu, dıştan, siyah zemin üzerinde kıvrık dallar üzerinde hançer yaprakları ve sarı-kırmızı yapraklı şakayıklardan oluşan bir bordürle çevrilidir.

Yapının iç mekanı, toplam 100 adet pencereden gelen ışıkla çok aydınlıktır.

3.7.4.4.Vaaz Kürsüsü:

Vaizin oturduğu üst bölümü çevreleyen, “taç” denen korkuluk tablaları, kafes tekniğindedir. Kaide bölümü tek bir tabla halindedir ve künde-kâri tekniğindedir. geometrik süslemeye sahiptir. Kürsünün altında yer alan süpürgeliklerin köşelikleri, oymalıdır. Tablanın etrafı, ince ağaç filatolarla çevrenmiştir.²²¹ **Resim 455**

Kuzey mahfiline çıkış kapısı, çift kanatlıdır ve künde-kâri tekniğiyle yapılmıştır. Üç tabla halindeki düzenlemede, üst tabla boş bırakılmış, orta ve alt tablalarda, kareleri çevreleyen dikdörtgenlerden oluşan geometrik düzenleme görülmektedir.

3.7.2.5 Mekansal Süsleme Malzeme ve Teknikleri:

²²⁰ Abdullah Mehmet AVUNDUK, a.g.e, s. 48

²²¹ Abdullah Mehmet AVUNDUK, A.g.e. S. 47

3.7.2.5.1.Kalem İşi: Ana kubbe, yarım kubbelerin yüzeyinde ve ana kubbe balkonu konsollarında sıva üstünde, müezzin mahfilinin mahfil tavanında ahşap üstünde, giriş kapısı üzerindeki mahfil tavanında, konsollarında ve mahfil konsolları altında, giriş kapısı tavanında küfeki taşı üzerinde, minber kapısı tepeliğinin ön ve arka yüzünde ve mihrap tepeliğinde mermer üstünde yer almaktadır.

3.7.2.5.2.Taş İşçiliği:

Taş Kaplama:Yapı iç mekanını oluşturan duvarlar, mihrap duvarı dışında, kubbe kemer seviyesine kadar küfeki taşı kaplıdır. İç mekandaki mahfil kemer aynaları beyaz mermer ile kaplıdır. Yapıda, kilise harabesinden kalma devşirme sütunlar kullanılmıştır.

Renkli Taş İşçiliği: Doğu ve batı mahfil kemerleri ve minber köşk kemerinde yer almaktadır.

3.7.2.5.3.Çini Kaplama: Mihrap duvarının tümünde, pandantif yüzeylerinde, kubbeyi taşıyan ayakların kemer seviyesindeki dikdörtgen hat levhalarında, pencereler arasında yer alan yuvarlak hat levhalarında, orta sıra pencerelerde dikdörtgen hat levhaları şeklinde, alt sıra pencerelerin bitkisel motifli dikdörtgen alınlıklarında ve minber tepeliğinde yer almaktadır.

3.7.2.5.4.Alçı

3.7.2.5.4.1Malakâri: Kuzey duvarına bitişik mahfil tavanında, ahşap üstüne malakâri tekniği görülür.

3.7.2.5.4.2.Alçı Revzenler: Mihrap duvarına açılan iki sıra halindeki üçer pencere, mihrabın iki yanındaki birer adet pencere, kuzey kapısı üzerinde iki sıra halinde üçer pencerede revzenler yer almaktadır. Yapının doğu ve batı duvarlarında üst ve orta sıra pencereler, mihrap ve kuzey duvarındaki üst ve orta sıra pencereler revzenlidir.

3.7.2.5.5.Yazı Süsleme: Ana kubbe ve yarım kubbelerde, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, pandantifler, mihrabın üst kısmı ve iki yanında, mihrabın sağ ve solundaki pencere alınlıkları, mahfil kemerleri ve duvarları üstü, mahfil pencereleri ve alınlıkları, mahfilde bulunan paye üstleri, mahfil pencere araları, kuzey payelerinde çini üzerinde, mihrap ve minberde mermer üzerine kazıma tekniğiyle yazı süsleme yer almaktadır.

3.7.2.5.6.Ahşap İşçiliği: Mahfil üstünde ve cami zemin seviyesinde yer alan dikdörtgen pencerelerin kapakları, vaaz kürsüsü, müezzin mahfilinin tavanı, giriş kapısının iki yanında yer alan dolap kapağı ve kuzey ve doğu mahfile çıkış kapıları, ahşap işçiliğinin örnekleridir.

3.7.2.5.7.Maden İşçiliği: Dolap kapakları kilitlerinde, pencere ve dolap kapakları çekme halkalarında ve altlıklarında, yer almaktadır.

3.7.3. Cephelerdeki Süsleme Programı

3.7.3.1. Kuzey (Giriş) Cephesi

Kuzey (Giriş) cephesi, yapının örtü sistemi ile son cemaat yeri cephesinden oluşmaktadır. **Resim 456**

Örtü sistemi, kademeler halinde aşağıya doğru inmektedir. İlk kademeyi, merkezi kubbe oluşturmaktadır. Kubbenin dışını kaplayan kurşun levhaların yivleri, kubbe merkezindeki altın yaldızlı alemde birleşmektedir.

Kubbe kasnağındaki yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli pencerelerin arasındaki duvar yüzeyi de kurşun levhalarla kaplıdır.

İkinci kademeyi, kubbe kasnağının altında yer alan kuzeydoğu-kuzeybatı ve güneydoğu güneybatı yönlerinde yerleştirilmiş yarım kubbeler ve bu yarım kubbelerin arasında kalan bölüm oluşturmaktadır.

Yarım kubbelerin dışı kurşun levhalarla kaplıdır. Küfeki taşından örülmüş kasnaklarına yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli pencereler açılmıştır.

Yarım kubbelerin arasındaki küfeki taşıyla kaplı duvar, üç yönden dışa taşkın silmelerle çevrilmiş, üzerine, ortadaki daha büyük ve geniş, yanlardakiler daha küçük olmak üzere üç adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere açılmıştır.

Kuzey yarım kubbelerinin arasındaki duvardaki pencerelerin üst kısmında, dikdörtgen şeklindeki mermer bir levha üzerinde, kazıma tekniğiyle, Celi Sülüs harflerle, **Arapça yazı**²²² yer almaktadır. Bu yazının hattatı bilinmemektedir. **Resim 456** Kuzeydoğu ve kuzeybatı yarım kubbelerinin önündeki eyvanları örten ikişer adet küçük kubbenin dışı, kurşun levhalarla kaplıdır ve merkezlerinde altın yaldızlı alemler yer almaktadır. Küfeki taşından örülmüş altıgen kasnaklarının kuzeye (avluya) bakan yüzlerine, dairesel formda, şişe dibi içlikli birer pencere açılmıştır.

Üçüncü kademede, kuzey duvarı yer almaktadır. Bu duvar, kurşun levhalarla kaplı çatı seviyesinin altında dışa taşkın bir silme ile çevrilidir. Küfeki taşı ile kaplı duvar yüzeyine, yarım kubbelerin önüne denk gelen iki yan kısmında ikişer adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere açılmış, orta kısma, üst kısımdakiyle aynı boyut ve şekildeki, ortadaki daha büyük ve geniş, yanlardakiler daha küçük olmak üzere üç adet sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir.

Dördüncü kademede, son cemaat yeri yer alır.

3.7.3.1.1.Son Cemaat Yeri Süsleme Programı

²²² Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 108. Anlamı: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir. Namaz dinin direğidir. Kim onu terkederse muhakkak dini yıkılmış olur.

Son cemaat yerini örten ortadaki daha büyük ve geniş, yanlardakiler daha küçük ve alçak olmak üzere yedi adet kubbe ile örtülüdür. Bu kubbelerin içlerine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. **Resim 457**

Giriş kapısının üzerinde yer alan kubbenin içine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süsleme yapılmıştır. **Resim 458**

Kubbe merkezinde, sarı renkli zemin üzerinde iç içe geçmiş, en içte kırmızı, ortada turuncu ve dışta kırmızı sekizgen yıldız motifi yer almaktadır. Bu motiften çıkan onaltı adet ışınsal kol üzerinde madalyon motifleri yer almaktadır. kırmızı yıldızdan çıkan madalyonlar, kırmızı zemin üzerinde oniki yapraklı mavi çiçek motifleri yer almaktadır. Bu madalyonların uçlarında yer alan çifte rumiler ile kubbe eteğini çevreleyen, kırmızı zemin üzerinde açık mavi çifte rumilerden oluşan kompozisyona bağlanmaktadır. Turuncu yıldızdan çıkan ışınlar üzerinde yer alan ok başlı madalyonlarda, mavi zemin üzerinde, açık mavi çifte rumiler ve madalyonun ortasında, kırmızı yapraklı çarkıfelek çiçekleri yer almaktadır.

Giriş kapısının kubbesinin pendentifleri, alçı mukarnaslarla süslüdür. Her pendentifin ortasında yer alan mukarnasın ucuna altın yaldızla yıldız motifi yapılmıştır.

Giriş kapısının iki yanındaki kubbelerin eteğine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, küçük ve büyük palmet motiflerinden oluşan bir süsleme yapılmıştır. Kırmızı zeminli bu palmet motiflerinin içine, beyaz renkli çifte rumiler dolgulanmıştır. Kubbe pendentiflerinin ortasına, yuvarlak madalyonlar içinde, kırmızı zemin üzerinde beyaz renk ile çiçek motifleri yapılmıştır. **Resim 459**

3.7.3.1.2.Son Cemaat Yeri Cephesi:

Caminin kuzey duvarına bitişik olarak yer alan son cemaat yerini örten yedi kubbenin üzeri, dikdörtgen şeklindeki kurşun levhalarla örtülüdür. Bu levhaların arasında dışa taşkın olarak yer alan yivler, kubbe merkezinde birleşmekte, bu

noktada, altın yaldızlı alemler yer almaktadır. Kubbelerin sekizgen kasnakları, alçak tutulmakla birlikte, saçak seviyesinde dışa taşkın bir silme ile çevrilidir.

Son cemaat yeri kubbeleri, mermer, mukarnaslı başlıklı, üstten ve alttan bronz bilezikli sekiz mermer sütun üzerine atılan, kırmızı-beyaz taşların alternatif dizilişinden oluşan iki renkli taş işçiliğine sahip kemerlerle taşınmaktadır. Son cemaat yeri dış duvarı, küfeki taşından örülmüş, giriş kapısının iki yanındaki kemer aynalarının ortalarına, küfeki taşı üzerine kabartma tekniğiyle rozetler işlenmiş; diğer kemer aynalarının ortalarına, pembe taştan diskler, kakma tekniğiyle yerleştirilmiştir.

Giriş kapısının önündeki kubbe, diğerlerinden daha yüksek tutulmuş, bu yüksek bölümün içine, dikdörtgen şeklinde yazı levhası yerleştirilmiştir. Mermer levha üzerinde, kazıma tekniğiyle, lacivert zemin üzerinde Celi Sülüs harflerle **Nisâ Suresi'nin 103. Ayeti** yazılıdır. Bu yazının hattatı bilinmemektedir.²²³ **Resim 460**

3.7.3.1.3.Ana Giriş Kapısı: Küfeki taşından yapılmış olan giriş kapısı, dikdörtgen bir çerçeveye sahiptir. Silmelerle çevrili kapının iç tarafında, nişlerin kenarlarında, kum saati sütunceler vardır. Sarkıtlı mukarnaslı kavsaranın altında kapı kitabesi yer almaktadır. Kapı kitabesinde, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, sülüs harflerle **Yasin Suresi'nin 58. Ayeti** yazılıdır.²²⁴ Bu yazının hattatı bilinmemektedir. **Resim 460**

Giriş kapısının iki yanında, küfeki taşından yapılmış iki mihrabiye nişi yer almaktadır. Simetrik olarak düzenlenen nişlerin beş sıra mukarnaslı kavsaralarının iki yanında, lacivert zemin üzerinde altın yaldızlı birer rozet, küfeki taşına kazınma tekniğiyle işlenmiştir. **Resim 461**

Ahşap işçiliğinin eseri olan Giriş Kapısı, iki kanat şeklindedir. **Resim 462**

²²³ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 108. Anlamı: Muhakkak ki namaz müminler üzerine vakitli olarak farz kılınmıştır.

²²⁴ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 109. Anlamı: Çok merhametli Rab'den onlara sözle selam vardır.

Kapı kanatları, üç tabla halinde düzenlenmiştir. Üst tablalar dikdörtgen şeklindedir. Üst tabla aynasında kabartma harflerle yazı yer almaktadır ve etrafı künde-kârî tekniğiyle süslenmiştir.

Orta tabla, diğerlerinden daha büyüktür. Orta tablada, künde-kârî tekniğinde sonsuz bir düzene göre yerleştirilmiş dikdörtgen ve karelerden oluşan bir süsleme yer almaktadır. Alt tablada, yine benzer geometrik düzende yıldız geçmeler yer almaktadır. Tablalardaki künde-kârî tekniğini oluşturan çıtalar arasındaki geometrik ara bölmelerin yüzeyine oyma ve kama teknikleriyle süsleme yapılmıştır.²²⁵

Kapı kanatlarındaki tablaların etrafı, fildişi, abanoz zencirek motifleriyle süslüdür.

Giriş kapısının kilitlerinden, dişi olan kısım günümüze gelebilmiştir. Bakırdan yapılmış ve tombak tekniğiyle süslenmiş²²⁶ olan kilit, düşey bir dikdörtgen şeklindedir. Üst ve alt kenarlarına oval bir şekil verilerek, kilit, madalyon görüntüsünü kazanmıştır. Üzeri, kilidin ortasından geçen bir eksenden çıkan kıvrık dallı rumi-palmetlerle ajur tekniğiyle süslenmiştir. **Resim 463**

Giriş kapısı çekme halkası altlığı da ajur ve tombak tekniğiyle, kıvrık dallı rumilerle altı yapraklı bir rozet şeklinde düzenlenmiştir. Ortasında çekme halkası yer alır. **Resim 463**

Orta tablaların üst ve altlarında üçer adet rozet yer alır. Bakırdan yapılmış ve tombaklanmış olan rozetlere ajur tekniğiyle kıvrık dallı rumiler işlenmiştir.

Kapı kanatlarının üst ve alt kısımlarından birer adet kayıt geçmektedir. Bu kayıtlar, bakırdan yapılmış ve tombaklanmıştır. Uçları birer palmet ile biten düz birer levha şeklindedir.

²²⁵ Abdullah M.AVUNDUK, A.g.e. S. 35-36

²²⁶ AVUNDUK, A. A.g.e. S. 359

Son cemaat yeri sütunları, avlu zemininden daha yüksek, mermer kaplı bir platform üzerine oturmaktadır. Giriş kapısının önündeki zemin, incelenen diğer camilerdeki gibi, mermer kaplı avlu zeminiyle aynı seviyede değil, bir basamak daha yüksek tutulmuştur.

Son Cemaat Yeri Duvarı: Bu cephe tamamen küfeki taşıyla kaplıdır. **Resim 457**

Son cemaat yeri duvarı, kubbeleri taşıyan küfeki taşından kemerlerle yedi bölüme ayrılmıştır. Ortadaki bölümde giriş kapısı yer almaktadır.

Giriş kapısının sağ ve solundaki kubbelerin arkasındaki duvarda ikişer adet pencere yer almaktadır. Son cemaat yeri duvarına gömülü kemer yüzeylerinde, beyaz mermer söveli, dikdörtgen birer pencere yer almaktadır. Kemerlerin altında, küfeki taşından dışa taşkın ince bir silmeyle çevrili üzeri yazı süslemeli çini alınlıklı beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yer almaktadır. Son cemaat yeri pencere alınlıklarında, lacivert çini zemin üzerine beyaz sülüs harflerle **Fatiha Suresi** yazılmıştır. Bu yazının hattatı bilinmemektedir.²²⁷ **Resim 464**

Kubbe kemerlerinin tam altında, küfeki taşından dışa taşkın ince bir silmeyle çevrili, iki adet mukarnas kavsaralı, beş yüzlü mihrap nişi yer almaktadır.

İkinci kubbelerin altında, ikişer adet pencere yer almaktadır. Kemer yüzeyinin içinde, beyaz mermer söveli, dikdörtgen bir pencere yer almaktadır. Kemerin altında, küfeki taşından dışa taşkın ince bir silmeyle çevrili üzeri yazı süslemeli çini alınlıklı beyaz mermer söveli dikdörtgen pencere yer almaktadır.

²²⁷ Zübeyde Cihan ÖZSAYINER, A.g.e. S. 109. Anlamı: Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. Hamd esirgeyen, bağışlayan din gününün sahibi, alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Sade sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz. Bizi dosdoğru yola, iyiliğine erenlerin, gazabına uğramayanların yoluna eriştir.

Son cemaat yerinin iki ucunda yer alan bölümlerin kubbe kemerleri altına, çini alınlıklı, basık yay kemeri beyaz taşların, kırmızı üçgenler içine alınarak baklava deseni şeklinde çevrelendiği, iki renkli taş işçiliğine sahip mermer söveli minare kapıları yerleştirilmiştir.

Birinci ve ikinci sıradaki pencerelere beyaz mermer sövelidir. Minare kapısı üzerinde Besmele yazılıdır. **Resim 465**

3.7.3.1.4.Şadırvan: Mermer kaplı avlunun ortasında yer alan şadırvan onikigen şeklindedir. Geniş saçaklı, sivri kubbesi, üstten bronz bilezikli ve mukarnas başlıklı oniki adet mermer sütun arasına atılan kırmızı-beyaz taş işçiliğine sahip kemerlerle taşınmaktadır. Kemer aynaları beyaz mermer levhalarla kaplıdır. **Resim 466**

Şadırvanın cami giriş kapısına bakan yüzünde, birbirine geçmiş yarım altıgenlerden oluşan mermer şebeke üzerinde minik bir çeşme yer almaktadır. Şadırvanın mukarnaslı sütun başlıklarının altında başlayan metal şebeke, kesişen altıgenlerden oluşan geometrik bir motife sahiptir. Şebekenin altında, dışa taşkın silmelerle çevrili mermer yüzeylerin içinde musluklar yer almaktadır.

3.7.3.1.5.Minare: Gövdesinin onsekiz yüzü ve şerefenin her köşesi, dikey çubuklarla belirlenmiş, çubuklar ve şerefe külah tabanları altında kemerlere bağlanarak kemerlerin arasına rozetler yerleştirilmiştir. Şerefenin mermer korkulukları şebekeli ve kaidesi mukarnaslıdır. Minarenin üçgenlerle geçilen silindirik gövdesinde üçgenlerin köşeleri, kabartma rumilerle süslü, aralarında kabartma rozetler yer almaktadır. **Resim 467**

Minarenin camiye doğru bakan, yüzünde, kuzeybatı mahfilini örten minik kubbelerin önüne denk gelen kısmında, basık yay kemerli, ayrı bir giriş kapısı daha bulunmaktadır.

Cami avlusu, üç yönden medrese odaları ile çevrilidir.

3.7.3.2. Doğu Cephesi

Doğu cephesi, yapının üst örtü sistemi ile doğu duvarından oluşmaktadır.

Doğu cephesine, diğer cephelerde olduğu gibi, merkezi kubbe damgasını vurmaktadır. En üst kademede merkezi kubbeden sonra, ikinci kademeyi, kubbe kasnağının altında yer alan kuzeydoğu ve güneydoğu yarım kubbeleri oluşturmaktadır. Yarım kubbelerin dışı, dışa taşkın yivlerle birleşen, dikdörtgen şeklindeki kurşun levhalarla kaplıdır. Küfeki taşından örülmüş yarım kubbe kasnaklarına yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli pencereler açılmıştır. Bu iki yarım kubbe arasında, kubbeyi taşıyan doğu payesi yer almaktadır. Bu paye, sekizgen şeklinde kubbe kasnağına kadar yükseltilmiş ve üzeri yivli bir kubbe ile örtülmüştür.

Üçüncü kademeyi, doğu duvarı oluşturmaktadır. Bu duvar, kurşun levhalarla kaplı çatı seviyesinin altında dışa taşkın bir silme ile çevrilidir. Bu duvar, doğu payesi ile düşey olarak iki bölüme ayrılmıştır. Her bir bölümde, üstte sivri kemerli iki adet, orta ve alt sırada dikdörtgen söveli ikişer adet olmak üzere üç sıra halinde pencere yer almaktadır. **Resim 468-469**

3.7.3.3. Batı Cephesi

Batı cephesi, yapının üst örtü sistemi ile doğu duvarından oluşmaktadır. **Resim 470-472**

Doğu cephesiyle simetrik olan batı cephesine, diğer cephelerde olduğu gibi, merkezi kubbe damgasını vurmaktadır. En üst kademede merkezi kubbeden sonra, ikinci kademeyi, kubbe kasnağının altında yer alan kuzeybatı ve güneybatı yarım kubbeleri oluşturmaktadır. Yarım kubbelerin dışı, dışa taşkın yivlerle birleşen, dikdörtgen şeklindeki kurşun levhalarla kaplıdır. Küfeki taşından örülmüş yarım kubbe kasnaklarına yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli pencereler açılmıştır.

Bu iki yarım kubbe arasında, kubbeyi taşıyan batı payesi yer almaktadır. Bu paye, sekizgen prizma şeklinde kubbe kasnağına kadar yükseltilmiş ve üzeri yivli bir kubbe ile örtülmüştür.

Üçüncü kademeyi, batı duvarı oluşturmaktadır. Bu duvar, kurşun levhalarla kaplı çatı seviyesinin altında dışa taşkın bir silme ile çevrilidir. Bu duvar, batı payesi ile düşey olarak iki bölüme ayrılmıştır. Her bir bölümde, üstte sivri kemerli iki adet, orta ve alt sırada dikdörtgen söveli ikişer adet olmak üzere üç sıra halinde pencere yer almaktadır.

3.7.3.4. Mihrap (Güney) Cephesi

Mihrap (güney) cephesi, yapının üst örtü sistemi ile doğu duvarından oluşmaktadır. **Resim 473-474**

İlk kademeyi, merkezi kubbe oluşturmaktadır. İkinci kademeyi, kubbe kasnağının altında yer alan güneydoğu ve güneybatı yarım kubbeleri ve bu yarım kubbelerin arasında kalan bölüm oluşturmaktadır. Yarım kubbelerin arasında kalan bölümde küfeki taşıyla kaplı duvar yüzeyine, ortadaki daha büyük ve geniş, yanlardakiler daha küçük olmak üzere üç adet sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir.

Güneydoğu ve güneybatı yarım kubbeleri dikdörtgen şeklinde kurşun levhalarla kaplıdır. Bu levhaların arasında dışa taşkın olarak yer alan yivler, kubbe merkezinde birleşmektedir. Küfeki taşından örülmüş yarım kubbe kasnaklarına yuvarlak kemerli, şişe dibi içlikli pencereler açılmıştır.

Üçüncü kademede, mihrap (güney) duvarı yer almaktadır. Bu duvar, kurşun levhalarla kaplı çatı seviyesinin altında dışa taşkın bir silme ile çevrilidir. Bu duvar, iki duvar payesi ile üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki bölümde, üç sıra halinde pencere açılmıştır. En üstte, küfeki taşı ile kaplı duvar yüzeyine, iki sıra halinde, ortadaki

daha büyük ve geniş, yanlardakiler daha küçük olmak üzere üç adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere yerleştirilmiştir.

İki yan bölümde, aynı pencere sırası uygulanmıştır. Küfeki taşıyla kaplı duvar yüzeyine, üstte sivri kemerli ve şişe dibi içlikli iki adet, orta ve alt sırada, dikdörtgen söveli ikişer adet pencere açılmıştır.

3.7.3.5. Cephelerdeki Süsleme Malzeme ve Teknikleri

3.7.3.5.1. Kalem İşi: Son cemaat yerini örten kubbelerin eteğinde ve pandantiflerinde, giriş kapısının önünde yer alan kubbenin içinde ve eteğinde sıva üstünde yer almaktadır.

3.7.3.5.2. Taş İşçiliği

Taş Kaplama:Yapı dış duvarları ve son cemaat yeri revakı aynaları üst örtü sistemini oluşturan kubbe ve yarım kubbelere kadar, küfeki taşı kaplıdır. Avlu zemini ve şadırvan kemer aynaları mermer kaplıdır.

Renkli Taş İşçiliği: Son cemaat yeri kemerleri, son cemaat yeri duvarındaki kapı sövelerinde, şadırvan kemerlerinde kırmızı-beyaz taş işçiliği yer almaktadır.

3.7.3.5.3.Çini Süsleme: Son cemaat yeri pencere alınlıklarında görülmektedir.

3.7.3.5.4. Alçı Süsleme: Uygulanmamıştır.

3.7.3.5.5.Yazı Süsleme: Merkezi kubbenin hemen altındaki, kuzey duvarında, Ana Giriş Kapısı kitabesinde, son cemaat yeri orta kubbesi kemeri üstünde mermer üstüne kazım tekniğiyle; son cemaat yeri pencere alınlıklarında çini üzerinde görülmektedir.

3.7.3.5.6. Ahşap İşçiliği: Giriş kapısında ve son cemaat yerinin iki ucundaki kapılarda yer almaktadır. Bu kapılar, kündeâri tekniği kullanılarak yapılmıştır. Giriş kapısının ahşap işçiliği dikkat çekicidir.

3.7.3.5.7. Maden İşçiliği: Ana Giriş Kapısı kilidinde, giriş kapısı çekme halkaları, rozet ve kayıtlarında görülmektedir.

4. SİNAN YAPILARINDA İÇ MEKANIN DÜZENLENİŞİ, PLAN-SÜSLEME İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İstanbul'da 1540-1570 yılları arasında Mimar Sinan'ın planlayıp inşa ettiği külliyelerin ana yapısı olan camilerdeki süsleme programlarını konu alan bu çalışmanın içeriğinde, Süleymaniye Külliyesinin ana yapısı olan Süleymaniye Camii kriter alınarak konu bütünlüğünde yapıda mevcut süsleme programları, yapının planlamasıyla örtüşen üst örtü sisteminin yüzeyleri düşünülerek çalışılmıştır. Süleymaniye Camii'nin plana bağlı olarak oluşan gerek dış cepheler (son cemaat yeri, mihrap cephesi, doğu ve batı kapalı bölüm cepheleri) ile şadırvanlı, revaklı avlunun dış ve iç cepheleri de mevcut olan ve yapının özgün inşaatının tamamlandığında meydana getirilmiş süsleme programları dikkate alınarak yüzeydeki süslemeler değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yapılırken, dışa açık yüzeyler (mihrap cephesi, avlu cepheleri) dışa açık hacimsel cepheler (doğu ve batı cepheleri) ile revaklı avlu hacimsel cepheleri ile son cemaat yerine açılan kapalı bölüm cephesi özellikleriyle değerlendirilmiştir.

Yine, cami kapalı bölümü (harim) kapalı plana bağlı mekânsal kuruluşunda, taşıyıcı sistem dışındaki duvar yüzeyleri, mihrap duvarı başta olmak üzere yüzeylerindeki bezeme konumlarıyla çalışılarak her ayrı bezeme örneğinin özellikleri ile tanımı yapılmıştır. Kapalı bölümde ana beden duvarlarıyla bir noktada çakışan üst örtü sistemine geçiş unsurları olan pandantif, yarım kubbe, çeyrek kubbe yüzeyleri ayrı ayrı, geçiş bölgesi yüzeyleri süsleme programı bütünlüğünde değerlendirilmiştir. Geçiş bölgesi üzerinde, kapalı bölüm için üst örtü oluşturan merkezi kubbe, merkezi kubbeye bağlı aynı çaplı yarım kubbe ve genelde yan bölümlerin üst örtüsünü oluşturan küçük kubbelerin içbükey yüzeylerinde, özgün durumunu devam ettiren süsleme programları da yine yüzey alanındaki örneklerin kuruluş ilkeleri doğrultusunda tanımlanarak değerlendirilmiştir.

Süleymaniye Camii bütünlüğünde dış cephe yüzeylerinde karşımıza çıkan süsleme programları ile iç hacimsel yüzeylerinde yer alan süsleme programları süsleme yüzeylerinin görüldüğü yüzeyler esas alınarak süsleme programı

bütünlüğünde değerlendirilirken, süsleme programının oluşmasında en önemli rolün süslemenin meydana getirildiği malzeme ve malzemeye bağlı teknik olgusu göz önüne alınarak ifade edilmiştir. Bu nedenle, ön plana çıkan bezeme programının gerçekleşmesinde birinci derecede rolü olan malzeme ve malzemeye bağlı teknikler göz önünde bulundurulmuş, buna göre bezeme programı iç mekân yüzeylerinden, dış mekana uzanan şekliyle ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma sırasında, inanca bağlı şekilci ifadenin mekânı olan, cami yapılarının, hakim ve değişmez elemanları da önemleriyle bağlantılı olarak göz önünde ve öncelikli tutulmuştur. İç mekân süsleme programında, mihrap duvarı öncelikli olurken, merkezi kubbe ve buna bağlı örtü sistemi yüzeyleri ve duvar yüzeylerinde yer alan pencere sistemi nedeniyle, bu yüzeylerin süsleme programları ayrı ayrı incelenerek bu tezin katalog çalışmasında yer almıştır.

Cami kapalı bölümünde mimariye bağlı süsleme programı içinde yer alan ve yüzeylerde takip edilebilen süsleme programı bütünlüğünün içindeki öncelikli süslemeleri ise, inancın zorunlu kıldığı mihrap, minber, hünkâr mahfili, müezzin mahfili gibi işlevsel elemanlardaki süslemeler, ayrıcalıklı olarak kendi özgün başlıkları altında incelenerek, katalog bilgisinde yer almıştır.

Bu çalışmanın konusu bütünlüğünde önemli olan iki şeyden biri, malzeme, diğeri teknik olmakla birlikte, malzemeye bağlı zorunlu teknik uygulamaları, süsleme programı bütünlüğünde olup, dekoratif bezeme diyebileceğimiz görüşleri ortaya koyan ve süsleme programı içinde sınırların oluşturulmasını sağlayan durumlarıyla da önemli olmuştur. Mukarnas, pandantif, Türk üçgeni, tromp ya da çeyrek kubbe, kubbe, tonoz çeşitleri gibi mukarnasların, mukarnas nişleriyle başlayan kuruluşların sıralı dizini, başta Ana Giriş Kapısı, mihrabiyeleri ÖRTEN kavsaralarla süsleme programına katılımı, bu çalışma bütünlüğünde açıklanmıştır. İç mekânda yine mukarnaslı mihrap kavsarası, kemer düzenlemeleri gibi vazgeçilmez elemanlar, süsleme programı bütünlüğünde kaçınılmaz olurken, iç mekânlarda taşıyıcı sistem yüzeylerinin köşe pahları, paye ve sütun başlıkları, kaideden başlayan pirinç ya da bronz halkaları ile süsleme programına katılan elemanlar olmuştur. Ancak, madeni aksamın ayrılmaz parçasının ahşap yüzeyler olduğu açıktır. Diğer

tarafından, bu ahşap yüzeylerin her birinin yapının iç mekânı ile dış mekânını ayırıcı birer örtü durumu, bu ahşap yüzeylerin kapı kanatları ya da pencere kanatları olarak örtücü özelliğini de ortaya koyar. Kapı kanatları, Ana Giriş Kapısı açıklıklarında dış cephe süslemesine katılan önemli süslemeli yüzeyler oluştururken, pencere kanatları, iç mekân duvar yüzeylerinde yer alan süsleme yüzeyleriyle iç mekân süsleme tasarımına ahşap dokulu bezeme yüzeyleri olarak değerlendirilir.

Kapalı mekân yüzeylerinde yer alan etkili süsleme yüzeyleri ise, başta mihrap duvarı olmak üzere duvarlarda yer alan çini süsleme panoları olmaktadır. Çini süsleme panoları yüzeylerinde yer alan süsleme örnekleri, dönemin hâkim süsleme üslubuna uygun olan süslemelerle ve zengin renkli görünüşüyle, ayrıca saydam yüzey ifadeleriyle yalnızca yüzeyi değil, mekânın atmosferini değerlendiren mekânsal süsleme elemanları programında yer alırlar. Kapalı mekân yüzeylerinde takip edilen süsleme programı, çini kaplamalar dışındaki sıva yüzeylerini değerlendiren kalem işi süslemelerdir. Kalem işi süslemeler, mekânı oluşturan bazı yapısal elemanların yüzeylerinde de görülebilir. Bu yüzeyler, galeri konsollarının yüzeylerinde olduğu gibi, küçük taş yüzeylerdir.

Sıva üstüne kalem işi gibi, ahşap yüzeylerde yer alan kalem işleri de, örneklerimizde görülmektedir. Malakâri tekniğinde ahşap yüzeylerde yer alan kalem işi süsleme, örnekleri de, mekânsal süsleme tasarımında son derece önemli olmaktadır. Malakâri kalem işinin sıklıkla görüldüğü yüzeyler, hünkâr mahfili ve yan mahfillerin alt tavanları, pencere tavanları olmaktadır. Rüstem Paşa Camii'nde olduğu gibi, strüktürel yapıda önemli elemanlar olan madeni gergilerin yüzeyinde de kalem işi süslemeler yer alır.

Genel süsleme programı içinde kalem işi süslemeler, renkleriyle de çok renkli kuruluşlarıyla da, mekan atmosferini değerlendiren elemanlardır. Ancak, mekân atmosferinin çini, kalem işi, çok renkliliği beraberinde değerlendiren en önemli eleman ise, aydınlatma bütünlüğü içinde yer alan pencerelerin renkli camlı alçı revzenleridir. Revzenlerde alçı, renkli camı taşıyıcı çerçeve özelliği gösterirken, renkli camdan süzülerek giren ışık demeti, özellikle kalem işi süslü duvarlara çarpıp

yutulurken, saydam dokulu çini yüzeylere çarpıp yansıyarak mekânın atmosferine yüce bir anlam kazandırır. Bu anlam, ibadet için bulunan insanlar üzerinde etkilidir. Alçının örtü sisteminde bezeme programına katılan diğer bir değerlendirilmesi ise, özellikle tonoz ya da geçiş bölgesi yüzeylerindeki malakâri süslemenin genellikle iki renkli (kırmızı-beyaz) olarak değerlendirildiği görülür.

Süsleme programı içinde, gerek çini, gerekse kalem işi süslemeli yüzeylerde bitkisel ya da geometrik tasarımlı süsleme kuruluşları içinde önemli bir tasarım örneğiye, yazıyla (hatla) meydana getirilmiş yazı kuşakları ya da düğümlü yazı kuruluşlu yüzeyler olmuştur. Camilerin süsleme programı bütünlüğünde değişmeyen bir eleman olarak özellikle mihrap duvarında görülen geniş yazı kuşakları, çini, kalem işi ve mermere kazıma ile meydana getirilmiştir. Ancak, üst örtü sistemi bütünlüğünde, başta merkezi kubbe bütünlüğünde olmak üzere yarım ve çeyrek kubbe yüzeylerinde merkezi konumları ile oluşturulmuş yazı ile süsleme geleneği, Sinan yapılarında değişmeyen bir üst örtü süslemesi olarak, süsleme programında yer almıştır.

Yazı kuşakları kubbeye merkezde ve etekte yer alırken, sembolik ifade taşıyan ya da birebir gör kubbeye örtüşen Kur'andan ayetler, bu süslemenin anlamını ve korunmasını devam ettirici olmuştur. Yazı ile süsleme, yalnız kalem işi değil, taş, ahşap yüzeylerde de yerini alarak, mekânın süsleme programının ayrılmaz parçası olmuştur. Bütün bu süsleme programını tamamlayan en önemli eleman ise, daima çok renkliliği ve yumuşak dokusuyla zeminde yer alan, dönemin süsleme özellikleriyle meydana getirilmiş, (günümüzde bir-iki örneği, halı-kilim müzesinde bulunan) saf seccade olarak dokunmuş halı ve kilimler, zemin yüzeyi oluşturup tamamlarken, kubbeden parıltılı zincirlerle sarkan kandilliklerin taşıdığı yüzlerce yağ kandilinin ışıklı hareleri, bir taraftan mekânın aydınlanmasını sağlarken, diğer taraftan mekândaki hareli renkli ışıklı atmosferini oluşturarak cami mekânını yeryüzündeki cennet kavramıyla örtüştürmüştür.

4.1. Mekânsal Süsleme Programı Değerlendirmesi

4.1.1. Üst Örtü Sistemini Oluşturan Yüzeylerde Uygulanan Süsleme Programı

Merkezi Kubbe: Merkezi kubbenin ortasına yazı ile süsleme yapılmıştır. Yazı, ya doğrudan merkeze yerleştirilmiş, ya da merkezdeki süslemenin etrafını saran tek ya da birden çok sayıdaki halka kuşaklar şeklinde uygulanmıştır. Merkezi kubbede, sıva üstüne kalem işi ve malakâri teknikleri kullanılmıştır.

Yazının kubbenin merkezine yerleştirildiği yapılar, Hadım İbrahim Paşa, Kadirga Sokollu, Rüstem Paşa ve Süleymaniye Camii'dir. Kubbe merkezindeki bitkisel süslemeyi çevreleyen tek ya da iki halka kuşak şeklinde yazı Şehzade Camii ve Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii'nde görülür.

Yazıyı oluşturan harfler kubbe merkezine doğru ışımsal yerleştirilmiştir. Yazıyı sınırlayan süsleme, iç içe geçmiş halka kuşaklar şeklindeki bordürlerden oluşmaktadır. Kubbenin iç tarafındaki bordürlerde, kıvrık dallar üzerinde, birbirinin içine geçmiş rumi-palmet, hatayi motifleri yataylığı vurgularken, dış taraftaki bordürü oluşturan palmet, lotus ve tığ gibi motifler dikeyliği vurgulamaktadır ve uçları kubbe eteğine bakacak şekilde yerleştirilmiştir.

Yazıdan sonra gelen kısım genellikle daha az süslenmiştir. Kubbe merkezinden çıkan ve yazının dış bordüründeki motiflerin uçlarından geçen ışınlar üzerine dizilmiş madalyon ya da rozetler yerleştirilmiştir. Bu kuruluş, doluluk(merkez) - boşluk (orta kısım) dengesini kurmaktadır. Işımsallık, kubbenin küresel içbükeyliğini vurgulamakta ve görsel olarak derinliği arttırmaktadır.

Kubbe kasnağına, merkezden çıkan ışınlarla aynı sayıda pencere açılmış, bu şekilde, pencerelerden gelen ışığın, kubbeyi görsel olarak daha yukarıya doğru itmesi, daha hafif ve büyük görünmesini sağlamıştır. Pencerelerin üst ve yanları, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, yataylığı vurgulayan bordürlerle süslenmiş, ışığın etkisinin süslemedeki renklerle artması sağlanmıştır.

Kubbenin bitişi, etek kısmında yer alan, iç içe geçmiş dairesel kuşaklar şeklindeki bordürlerle vurgulanmıştır. Bu kısımda, yazıyı çevreleyen bordürler, sıralaması ters çevrilerek yerleştirilmiştir. Kubbenin iç tarafına doğru bakan bordürü oluşturan palmet, lotus, tığ gibi motifler, yazının etrafındaki motiflerin iki katı sayıda olarak ve ortadaki madalyon gibi motiflerin ışınsallığıyla dönüşümlü olarak birleşecek şekilde yerleştirilmiştir. Dış taraftaki bordürde ise, yataylığı vurgulayan motifler uygulanmıştır.

Kubbe kasnağının altındaki konsollarda, yine yataylığı vurgulayan bordürler işlenmiştir.

Yarım Kubbeler: Merkezi kubbedeki süsleme kuruluşu, bordürler birbirine daha yakın ve motifler daha küçük boyutlu olarak uygulanmıştır.

Çeyrek Kubbelerde, Yapının boyutlarına bağlı olarak süsleme planı ve kuruluşu değişmektedir. Süleymaniye'nin çeyrek kubbelerinde, merkezi kubbenin süslemesi, bordürler birbirine daha yakın ve motifler daha küçük boyutlu olarak uygulanmışken, Rüstem Paşa ve Üsküdar Mihrimah gibi daha küçük yapılarda çeyrek kubbelerin içinde, merkezi kubbeden farklı bir süsleme örneği uygulanmıştır. Süslemenin etrafında gelişen yazı kuşağı yerine, çeyrek kubbenin merkezini ve vurgulayan, dairesel biçimli bir süsleme ve onu sınırlayan, uçları çeyrek kubbe dışına doğru bakacak şekilde dizilmiş dikey konumlu motiflerden oluşan bir bordür tercih edilmiştir. Çeyrek kubbelerde sıva üstüne kalem işi tekniği uygulanmıştır.

Köşe Mekânları Kubbeleri: Merkezi kubbenin altındaki ana ibadet mekânına katılımları sınırlı olduğundan, bu kubbelerin süslemesi farklılık göstermektedir. Kubbe merkezine, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, dairesel biçimli bitkisel süsleme yapılmıştır. Bu süsleme, zencerek ya da iki iplik rumi gibi yataylığı vurgulayan dar bir bordür ile sınırlanmıştır. Kubbe kasnağına açılan pencerelerin etrafına, pencereleri çerçeve içine alacak şekilde, bitkisel motifli kalem işi

uygulanmıştır. Kubbe eteğinde ise, merkezi kubbe eteğindeki gibi, palmet motifli süsleme yapılmıştır. Pandantiflerdeyse, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, dairesel biçimli bitkisel süsleme işlenmiştir. Köşe kubbelerin süslemesinde yazı yer almaz.

İncelenen yapılar arasında, Üsküdar Mihrimah Sultan ve Şehzade Camii'nin köşe kubbeleri bulunmaktadır. Şehzade Camii köşe kubbeleri süslemeleri 19. Yüzyıla ait süsleme kuruluşuna sahip olduğu için, varolan süslemeler dikkate alınmamıştır.

Yan Galerilerin Örtü Sisteminin Süslemesi: Süleymaniye ve Edirnekapı Mihrimah Sultan'ın yan galerilerini örten kubbeler ve Rüstem Paşa'nın yan galerilerini örten aynalı tonozların iç yüzeyleri, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süslenmiştir.

Yan galeriler, köşe kubbeleri gibi, merkezi kubbenin altındaki ana ibadet mekânına sınırlı olarak katılmaktadır. Kubbeyi ve galerileri taşıyan paye ve sütunlar tarafından ana mekândan ayrılıp görsel olarak perdelenmeleri ve ana mekâna göre daha karanlık mekânlar olmalarıyla bağlantılı olarak daha az süslenmişlerdir.

Yan galerilerde, köşe kubbelerindeki süsleme özellikleri uygulanmıştır. Kubbe merkezine, sıva üstüne kalem işi ve malakâri tekniğiyle, dairesel biçimli bitkisel süsleme yapılmıştır. Bu süsleme, zencerek ya da iki iplik rumi gibi yataylığı vurgulayan dar bir bordür ile sınırlanmıştır. Kubbe kasnağına açılan pencerelerin etrafına ve kubbe kasnağına aynı süsleme motifleri uygulanmış, yazıya yer verilmemiştir.

Bu durumun istisnası, Süleymaniye Camii Hünkâr Mahfili kubbesinde görülmektedir. Bu kubbe, sıva üstüne kalem işi ve malakâri tekniğiyle yoğun bir şekilde süslenmiştir.

Şehzade Camii güneydoğu köşe kubbesi, Hünkâr Mahfilini örtmekle birlikte, buradaki süsleme Barok döneme ait olduğundan, motif ve kuruluş açısından Sinan döneminin özelliklerini yansıtmamaktadır.

Pendantifler: Merkezi kubbe pendantiflerinin ortasına dairesel biçimli yazı süsleme yapılmıştır. Bu durumun tek istisnası, Edirnekapı Mihrimah Sultan'da yazı yerine, bitkisel süsleme işlenmiştir. Dairesel biçimli bu süsleme, zencerek ya da düz bir çizgiden oluşan yatay bir bordürle çevrelenerek vurgulanmıştır. Bu süslemenin etrafına, pendantifin köşelerine doğru yönelen ışınlar üzerinde simetrik olarak yerleştirilmiş motifler işlenmiştir. Pendantiflerde sıva üstüne kalem işi ve malakârî teknikleri uygulanmıştır.

İç mekâna bakan yarım ve çeyrek kubbe pendantiflerinde, merkezi kubbe pendantiflerinin süsleme programı ve teknikleri tekrarlanmıştır.

Köşe kubbelerinin ve galeri kubbelerinin pendantiflerinde ise, bu program, aynı tekniklerle, yazı olmaksızın uygulanmıştır. Yazı yerine, bitkisel süsleme yapılmıştır.

Tromplar: İçbükey biçimleri, istiridye kabuğu şeklinde alçı yivlerle süslenmiş, dış kenarlarına kalem işi süsleme ve mukarnaslar yerleştirilerek, sınırları ve üst örtünün bitişi vurgulanmıştır. Merkezi kubbenin tromplarla taşındığı Hadım İbrahim Paşa Camii dışında, Süleymaniye galeri kubbeleri ve Şehzade köşe kubbeleri tromplarla taşınmaktadır.

Kemerler: Merkezi kubbeyi taşıyan kemerler, çini ve kalem işi teknikleriyle süslenmiştir. Bu konuda kesin bir kuralın varlığından söz edilemez. Süleymaniye ve Şehzade camilerinde, kemer yüzeyi, kırmızı ve beyaz renkli taşın dokusunu taklit edecek şekilde iki rengin dönüşümlü olarak dizilimiyle kalem işi süslenmiştir. Rüstem Paşa'nın kemerlerinin üzeri, çini levhalarla kaplanmıştır. Kadırga Sokollu'nun kemerleri ise süslenmeden, düz sıva ile kaplanmış, üzeri, merkezi kubbenin içindeki açık sarı renk ile boyanmıştır. Üsküdar ve Edirnekapı Mihrimah'ın

kemerleri, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle bitkisel motiflerle süslenmiştir. Hadım İbrahim Paşa'nın kemerleri, yeşil ve beyaz renkli mermerin dokusunu taklit edecek şekilde, kalem işi tekniğiyle iki renkle dönüşümlü olarak boyanmıştır.

Payeler: Küfeki taşı ile kaplı ya da sıvalı, kare, dikdörtgen ya da dairesel kesitli paye gövdeleri, verdikleri kalınlık ve ağırlık duygusunu azaltmak için, kenar çizgileri silmelerle vurgulanmış, iç mekâna bakan yüzlerine mihrap nişleri kazınmış, başlık seviyesinde mukarnaslarla süslenmiştir.

Sütunlar. Kubbeyi taşıyan sütunlar, dönemin en sert malzemesi olan granitten, mahfil gibi daha hafif yüzeyleri taşıyan sütunlar ise, mermerdendir. Granit sütunlar, açıkta bırakılan doku ve renkleriyle, yapının sağlamlık ve zenginlik etkisine katkıda bulunmaktadır. Birincil derecede görünür olan, başka mimari elemanlarla perdelenmeyen ve doğrudan kubbe altına açılan sütun başlıkları mukarnaslı, diğerleri baklavalı başlıklıdır.

4.1.2. Duvar Yüzeylerinin Süsleme Programı

Ana mekanı sınırlayan yüzeyler olarak, güney, doğu, batı ve kuzey duvarlarında, bu duvarların ortasından geçen ve düşey olarak ikiye bölen eksenlere göre simetrik bir düzenleme yer alır. Mihrap ve Ana Giriş Kapısı üzerinden geçen eksen, mihrap ve kuzey duvarını ikiye bölmektedir. Doğu ve batı duvarlarında, bu derece kesin eksenler görülmesi de simetrik olarak düzenlenmiştir. Simetrinin en belirgin uygulandığı Şehzade Camii'nde doğu-batı ekseni, doğu-batı yan giriş kapılarıyla vurgulanmıştır.

Bütün duvarlar, bu ana eksenlere göre bölüntülenmelerinin yanı sıra, üst örtüyü taşıyıcı sistem ile düşey olarak küçük birimlere bölünmüş, bu birimler de kendi içlerinde simetrik olarak düzenlenmiştir.

Duvar düzenlemesinde, üst sınır, her zaman bir kemerin çizgisi olmuştur. Bu kemerin içinde oluşan duvar yüzeyi, duvar dokusunu oluşturan sıva, küfeki taşı gibi

malzeme ya da süsleme bordürleriyle yatay eksenlerle bölünmüş, oluşturulan duvar yüzeyine 2 ya da 3 sayısını tekrar eden pencereler açılarak delinmiş, doluluk-boşluk etkisi yaratılmıştır. Pencerelerin kenarları süsleme ile vurgulanmış, üst ve orta sıra pencerelere revzenler yerleştirilerek iç mekâna renkli ışığın girişi sağlanmıştır.

Mihrap Duvarı: Sinan camilerinin en önemli duvarıdır. Süslemenin en yoğun olarak uygulandığı bu duvar, Süleymaniye, Rüstem Paşa ve Kadirga Sokollu Camii'nde çini levhalarla, Şehzade ve Hadım İbrahim Paşa'da küfeki taşı ile kaplanmış, Edirnekapi Mihrimah Sultan'da sıva üstüne kalem işi tekniğiyle süslenmiş, Üsküdar Mihrimah Sultan'da sıva ile kaplı olmakla birlikte, kalem işi yoğun olarak kullanılmıştır.

Tüm süsleme tekniklerinin en iyi örnekleri bu duvarda yer alır. Süslemenin getirdiği çok renklilik ve farklı malzemelerin yarattığı doku zenginliği, bu duvarı, yatay eksende, yapının odak noktası haline getirmektedir. İç mekândaki insanın bakışlarının ve hareketlerinin doğrudan yöneldiği bu duvar, yapıların taşıdığı dinsel mesajların görsellikle verildiği yerlerdir.

Mihrabın iki yanındaki pencere kanatları, ahşap ve maden işçiliğinin, mihrabın üzerinde ve iki yanındaki pencereler revzenlerin en iyi örnekleridir. Alt sıra pencere tavan ve tabanlarında, kalem işi ve taş süsleme görülür. Yazı süsleme, çini, mermer üstüne kazıma ve kalem işi teknikleriyle gerçekleştirilmiştir. Mihrap ve minberler, taş işçiliğinin en iyi örnekleridir.

Bu duvar, bütünsel bir düz yüzey olarak ele alınmamıştır. Üst örtü sisteminden duvara geçişi sağlayan mimari elemanların duvarlarla birleşme noktasından geçen silme ya da bordürlerle yatay, üst örtüyü taşıyan elemanlar ile düşey olarak bölünmüştür. Bu bölüntülenme ile ortaya çıkan geometrik biçimli parçaların kenarları süsleme ile vurgulanmış, kimi zaman iç yüzeylerinin tümü süslenmiştir.

Bütün yapılarda mihrabın bulunduğu bölüm, mimari elemanlar ya da görsel düzenleme ile üç bölüme ayrılmıştır. Mihrabın bulunduğu orta bölüm, en önemli bölümdür.

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde mihrap duvarı, taşıyıcı elemanlarla bölünmemiş, mihrabın iki yanındaki simetrik pencere düzenlemesiyle, görsel olarak üçlü bölüntülenme yakalanmıştır.

Şehzade ve Süleymaniye Camii planlarının benzer özellikler taşıması nedeniyle, mihrap duvarı aynı şekilde bölüntülenmiştir. Mihrap yarım kubbesinin altındaki çeyrek kubbeler arasındaki kemerler ile yatay olarak ikiye, duvar yüzeyi ise, çeyrek kubbeleri taşıyan duvar payeleri ile üç bölüme ayrılmıştır.

Hadım İbrahim Paşa Camii'nde mihrap duvarı, kubbeyi taşıyan duvar payeleri ile düşey olarak üç bölüme ayrılmıştır.

Kadırga Sokollu Camii mihrap duvarı, kubbeyi taşıyan iki duvar payesi arasına yerleştirildiği için, üçlü düşey bölüntülenme, pencere sıralaması ve bu sıralamayı izleyen çini panolarla görsel olarak gerçekleştirilmiştir. Bu duvar, yatay olarak küfeki taşından iki silme ile yatay olarak üç bölüme ayrılmıştır.

Edirnekapı Mihrimah Sultan'ın mihrap duvarı, kubbeyi taşıyan büyük kemer içindeki yüzey ve duvar yüzeyi olmak üzere yatay olarak iki bölüme; duvar yüzeyi ise, duvar payeleri ile düşey olarak üç bölüme ayrılmıştır.

Süleymaniye'de mihrap bölümünün üzerinde iki sıra halinde üçer adet revzenli pencere yer almaktadır. Mihrabın iki yanında da üstteki sivri kemerli ve revzenli, alttaki, dikdörtgen söveli olmak üzere ikişer pencere açılmıştır. Aynı düzenleme, Üsküdar Mihrimah, Şehzade Camii, Kadırga Sokollu Camii, Hadım İbrahim Paşa Camii ve Rüstem Paşa Camii mihrap duvarlarında da görülmektedir. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii'nde mihrabın iki yanına, üst sırada sivri kemerli

ve revzenli iki pencere açılarak, alt sırada ise, dikdörtgen söveli pencere yerleri işaretlenip pencere açılmadan, bu düzenleme tekrarlanmıştır.

Süleymaniye Camii mihrap duvarında mihrabın üstünde Kelime-i Tevhid yazılı iki adet dikdörtgen levha, sivri kemerli ve revzenli pencere ile dikdörtgen söveli pencereler arasında dairesel biçimli yazı çini levhalar üzerinde yer almaktadır. Aynı düzenleme, farklı ayet ve sure yazılarıyla tekrarlanmıştır.

Mihrap Duvarının İki Yanındaki Duvarlar: Süleymaniye, Rüstem Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan ve Kadirga Sokollu Camilerinde, merkezi kubbeyi doğu- batı yönünden saran yan galerilerin ve Üsküdar Mihrimah ve Şehzade Camilerinin köşe kubbelerinin güney duvarları, mihrap duvarıyla birleşmektedir. Yan galerilerin güney duvarları, merkezi kubbeyi taşıyan paye ve sütunlarla perdelendikleri için, mihrap duvarı ile aynı özellikleri taşımazlar. Bu duvarlar, mihrap duvarına göre daha sade düzenlenmiştir. Hünkâr mahfili bulunmayan yapılarda, bu duvarlar simetrik olarak düzenlenmiştir.

Bu duvarlar, silmeler ya da süsleme bordürleri ve önlerindeki mahfillerle yatay olarak üç bölüme ayrılmış, her bölüme pencereler açılmıştır. Üst bölüme sivri kemerli, orta ve alt sıraya dikdörtgen söveli pencereler yerleştirilmiştir. Üst pencereler revzenlidir ve etrafları sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, tek bir bordürle sade olarak süslenmiştir. Mahfil üstüne denk gelen orta bölümlerdeki pencerelerin yazı süslemeli çini alınlıkları, mahfil altındaki pencerelerin ise, mahfilin taşıyıcı sisteminin oluşturduğu karanlık ortam ve yer darlığı nedeniyle ya bitkisel süslemeli çini alınlığı bulunur (Kadirga Sokollu) ya da doğrudan duvar yüzeyine yerleştirilir.

Şehzade ve Süleymaniye Camilerinde bulunan Hünkâr Mahfilleri, yapıların güneydoğu köşelerine yerleştirildiklerinden, yan kanatların güney duvarları simetrik değildir. Hünkâr Mahfilinin güney duvarı olarak kullanılan doğu galerilerinin güney duvarı, üstten bu bölümü örten kubbeyi taşıyan kemer ile sınırlanmıştır. Kemer yüzeyinin altından geçen silmeler ve mahfil tarafından üç bölüme ayrılan duvar yüzeyinin üst bölümüne sivri kemerli iki pencere açılmış, orta bölümler ise, mihrap

duvarının küçük bir örneği gibi düzenlenmiştir. Duvarın ortasına bir mihrap yerleştirilmiş, iki yanına pencereler açılmıştır.

Süleymaniye Hünkâr Mahfili mermer mihrabının iki yanına birer adet dikdörtgen söveli pencere yerleştirilmiştir. Bu duvardaki mihrap ve pencere söveleri yine taş ve ahşap işçiliğinin en iyi örneklerinden olduğu gibi, çok renklilikle duvarı zenginleştirmektedir. işçilik ve malzemeyle yapılmıştır. Şehzade Camii Hünkâr Mahfili güney duvarının üst kısmının ortasına kalem işi süslemeyle bir mihrap yerleştirilmiş, mihrabın iki yanındaki dikdörtgen pencerelerin üst kısımlarına dairesel biçimli yazılar, sıva üstüne kalem işi tekniğiyle işlenmiştir.

Süleymaniye Camii'nin batı galerisinin güney duvarı ve Şehzade Camii güneybatı kubbesinin güney duvarı, mihrabın iki yanındaki duvar yüzeleriyle aynı özellikleri taşımaktadır. Aradaki farklılık, Şehzade Camii'nde alt sıra pencere alınlıklarının malakâri tekniğiyle süslenmesidir.

Doğu ve Batı Duvarları:

İncelenen yapıların doğu ve batı duvarları simetrik olarak düzenlenmiştir. Doğu duvarlarının düzenlenişinde, plan şemasına bağlı olarak iki farklı uygulama karşımıza çıkmaktadır.

a. Doğrudan kubbenin altındaki ana ibadet mekânına açılan doğu-batı duvarları. Hadım İbrahim Paşa, Üsküdar Mihrimah Sultan ve Şehzade Camii'nde görülmektedir.

Hadım İbrahim Paşa ve Şehzade camilerinin doğu-batı duvarlarında mihrap duvarı düzenlemesi, küçük farklılıklarla tekrarlanmıştır. Şehzade Camii'nin doğu ve batı duvarlarında, mihrabın bulunduğu orta bölüme Doğu ve Batı giriş kapıları yerleştirilmiştir.

b. Merkezi kubbeyi doğu ve batı yönünden saran galerilerin ya da doğu-batı mahfillerinin taşıyıcı sistemiyle, kubbenin altındaki ana ibadet mekânına açılımı perdelenen doğu-batı duvarları. Süleymaniye, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Rüstem Paşa ve Kadirga Sokollu Camilerinde görülmektedir.

Doğu ve batı duvarlarının en karmaşık düzenlenmesi, Süleymaniye Camii'nde görülmektedir. Doğu ve batı duvarı iki kademe halinde karşımız çıkmaktadır. Birinci kademede, kubbeyi taşıyan kemerler ve taşıyıcı sistem vardır. İkinci kademedeyse, doğu-batı mahfillerinin arkasındaki doğu duvarıdır. Süleymaniye'deki bu düzenleme Edirnekapı Mihrimah Sultan'da daha küçük boyutlu olarak uygulanmıştır.

Bu gruba giren yapıların doğu ve batı duvarları, yan galerilerin örtü sistemine göre biçimlenmiştir. Yan galerilerin örtü sistemini taşıyan duvar payeleriyle düşey olarak, Süleymaniye'de dört, Edirnekapı Mihrimah Sultan ve Rüstem Paşa'da üç, Kadirga Sokollu'da iki bölüme ayrılmıştır. Bu yüzeyler de, duvar payeleri arasına atılan kemer yüzeyleri, doğu ve batı mahfil üzeri ve mahfil altı olmak üzere yatay olarak üç bölüme ayrılmıştır. Her bir bölüme, duvar boyutuyla bağlantılı olarak, iki ya da üç pencere açılmıştır. Üst sıradaki pencereler sivri kemerli ve bazı yapılarda revzenli, orta ve alt sıra pencereler dikdörtgen sövelidir. Mahfil seviyesine denk gelen orta sıra pencerelerin çini ya da mermer üstüne kazıma tekniğiyle yazı süslemeli alınlıkları, alt sıra pencerelerin ise, bitkisel süslemeli çini alınlıkları vardır.

Bu yapıların, doğu ve batı duvarlarının kuzey duvarlarıyla birleşme noktasına Doğu ve Batı duvarları yerleştirilmiştir.

İncelenen tüm yapılarda, mahfil seviyesindeki pencere kapakları, künde-kârî tekniğiyle oluşturulmuş, kareleri çevreleyen dikdörtgenlerden oluşan geometrik kuruluşlu süslemelere sahiptir. Mahfil altına denk gelen tüm alt sıra pencerelerin ve dolap kapaklarının üzerineyse, aynı teknikle, çok ışınlı geometrik yıldız geçme motifi işlenmiştir.

Doğu ve Batı Mahfilleri: Doğu ve Batı duvarlarının önündeki mahfiller, dairesel kesitli, mukarnaslı başlıklı mermer sütunlar üzerine atılan sivri kemerlerle taşınmaktadır. Mahfil korkulukları, dışa taşkın silmelerle çevrili düz mermer levhalardan oluşmaktadır.

Doğu ve Batı giriş kapıları, cümle kapılarına göre daha sade düzenlenmiştir. Süleymaniye'de sivri kemerli derin birer eyvan içine, basık yay kemerli kapı yerleştirilirken, bu gruptaki diğer yapılarda, duvar yüzeyine açılan basık yay kemerli kapılardan ibarettir. Kapı sövelerinin üzerinde, yazı süslemeli alınlık yer alır.

Kuzey Duvarları:

Kuzey duvarları, bu duvarların ortasındaki Ana Giriş Kapısına göre simetrik olarak düzenlenmiştir. Bu duvar yüzeyleri, yapının örtüsünü taşıyıcı sistem ile düşey olarak, Ana Giriş Kapısının iki yanındaki mahfiller ile yatay olarak bölünmüştür.

Bu duvar, simetriği olan mihrap duvarının daha sade ele alınışı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Mihrabın bulunduğu yerde Ana Giriş Kapısı bulunmaktadır. Kuzey duvarının önündeki son cemaat yerinin örtü sisteminin perdelemesi nedeniyle, bu duvara, sınırlı sayıda pencere açılmıştır. Süleymaniye ve Şehzade Camilerinde, orta sıra pencereleri bulunmaz. Mahfil altındaki pencereler dikdörtgen sövelidir ve yapı zemin seviyesindeki tüm pencerelerle aynı özellikleri taşımaktadır.

Ana Giriş Kapıları: Derin bir eyvan içerisine yerleştirilmiştir. Ana Giriş Kapısının iç mekâna bakan yüzü, sade bir taçkapı biçiminde ele alınmıştır. Kapının dikdörtgen biçimi, iç içe geçmiş, dışa taşkın silmeli küfeki taşı ya da mermer kaplama ile vurgulanmıştır. Mukarnaslı ya da istiridye kabuğu şeklinde kavsaranın içine Bursa kemeri ve basık yay kemerli kapı sövesi yerleştirilmiştir. Bu bölümlerde taş işçiliği dikkat çekmektedir. Özellikle basık yay kemerli kapıda, iki renkli taşların (pembe, beyaz, yeşil ve siyah) dönüşümlü olarak kullanıldığı görülmektedir. Ana Giriş Kapısının iki yanına mahfile çıkış kapıları yerleştirilmiştir.

Ana Giriş Kapısının bir kemer içine alındığı durumlarda, kemerin kapının iki yanındaki payelerle birleşme noktalarına dairesel ya da dikdörtgen biçimde yazı levhaları yerleştirilmiştir.

Ana Giriş Kapısı eyvanı tonozu bazı yapılarda süslenmemiş, bazı yapılarda ise, sıva üstüne kalem işi (Kadırga Sokollu), çini (Rüstem Paşa), ile süslenmiştir.

Ana Giriş Kapısı kemerinin içindeki duvar yüzeyinde, sıva üstüne kalem işi (Üsküdar Mihrimah, Edirnekapı Mihrimah), çini (Rüstem Paşa), taş sütüne kalem işi (Kadırga Sokollu, Şehzade), malakâri (Hadım İbrahim Paşa) teknikleri kullanılmıştır. Kapı kemerinin duvar payeleriyle birleştiği noktalarda, alçı ya da ta üstüne kazıma tekniğiyle (Süleymaniye) mukarnaslarla süslenmiştir.

Rüstem Paşa ve Kadırga Sokollu'da, kuzey duvarına açılan pencere tavanlarında ve kuzey mahfilleri tavanlarında ahşap üstüne malakâri tekniğiyle süsleme yapılmıştır.

Plan şemasıyla bağlantılı olarak en basit duvar düzenlemesi Hadım İbrahim Paşa'da, en karmaşık düzenleme ise, Süleymaniye'de karşımıza çıkmaktadır.

Süleymaniye Camii'nin kuzey duvarı, taşıyıcı sistem ile, kuzey yarım kubbesinin altındaki ve iki yanındaki, beşik tonoz örtülü eyvanlar şeklinde üç bölüme ayrılmıştır. Kuzey yarım kubbesinin altında, ortadaki Ana Giriş Kapısının üzerinde iki katlı mahfil, kapısı, iki yanında, iki derin eyvan şeklindedir. Bu eyvanlar, mahfillerle yatay olarak iki bölüme ayrılmış, her bölüme, ikişer adet dikdörtgen söveli pencere yerleştirilmiştir.

Ana Giriş Kapısının iki yanındaki bölümler, beşik tonoz örtülü iki derin eyvan şeklindedir. örtülü üç bölüm şeklindedir. Bu bölümlere, cami zemin seviyesinde dikdörtgen söveli pencereler açılmıştır.

Şehzade Camii kuzey duvarı, kuzey yarım kubbesi ile köşe kubbelerinin altındaki kuzey duvarı olmak üzere üç bölüm halindedir. Ana Giriş Kapısının iki yanındaki mahfiller, bu duvarı yatay olarak ikiye ayırmaktadır. Mahfil üzerinde ve altında, dikdörtgen söveli pencereler açılmıştır. Mahfil korkulukları, geometrik şebekelidir.

Hadım İbrahim Paşa kuzey duvarında, mihrap duvarının düzenlenmesi, tekrarlanmıştır. Kubbeyi taşıyan duvar payeleriyle düşey olarak üç bölüme ayrılmış bu duvarda, mihrabın bulunduğu orta bölüme Ana Giriş Kapısı yerleştirilmiştir.

Üsküdar Mihrimah Sultan'da kuzey duvarı, Ana Giriş Kapısı eyvanı ve iki yanındaki simetrik yüzeylerle düşey olarak üç bölüme, Ana Giriş Kapısının solundaki müezzin mahfili, sağına ahşap kadınlar mahfili ile yatay olarak iki bölüme ayrılmıştır.

Rüstem Paşa Kuzey duvarı ve giriş kapısının iki yanında yer alan mahfil bölümleriyle iki yatay olarak iki bölüme, iki çeyrek kubbe ve arasında kalan kemer yüzeyi ve yan kanatların kuzey duvarları olmak üzere düşey olarak beş bölüm halindedir.

Edirnekapı Mihrimah Sultan kuzey duvarı, kubbeyi taşıyan kemerin kemer yüzeyinin altında, ortadaki iki duvar payesi ile köşelerde, kubbeyi taşıyan duvar payelerine atılan üç sivri kemer ile üç bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler, üzeri tonoz örtülü hafif derin eyvanlar şeklindedir. Duvar yüzeyindeki üçlü pencere sıralamasında, üst ve orta sıradakiler sivri kemerli ve revzenli, alt sıradakiler dikdörtgen sövelidirler.

Kadırga Sokollu kuzey duvarı, yarım kubbeleri taşıyan duvar payeleri arasına atılan iki kemer yüzeyi ve yanlarda yarım kubbelerin altında kalan, yan yana iki küçük kubbe ile örtülü iki bölüm olmak üzere üç bölüm halindedir. Kuzey duvarı, Ana Giriş Kapısının iki yanındaki mahfil ile yatay olarak iki bölüme ayrılmıştır.

Mimariye Bağlı İşlevsel Elemanlar:

Mihrap, minber, müezzin mahfili, hünkâr mahfili, vaaz kürsüleri, bu gruba girmektedir.

Mihrap: İncelenen yapılarda mihrap mermer taş, küfeki taşı ve çini levhalarla kaplı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mihrap, üçgen şeklindeki tepelik ve dikdörtgen şeklindeki gövdeden oluşmaktadır. Üçgen tepeliğin kenarları ve iç kısmı, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, bitkisel süslemelerle dolgulanmıştır. Dikdörtgen şeklindeki gövde, mukarnas kavsara, yazı ve beş yüzlü içbükey niş ve iki yanı sınırlayan kum saatli sütuncelerin birleşimidir.

Bu biçim, bazı değişikliklerle uygulanmıştır. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabının üçgen tepeliği bulunmamaktadır. Hadım İbrahim Paşa Camii mihrabının tepeliği, sivri kemer şeklindedir ve çini levhalarla kaplıdır. Diğer yapılarda, yukarıdaki biçim tekrarlanmıştır.

Mihrabın iki yanında ve üst kısmındaki duvar yüzeyine pencereler açılarak, hem mekâna ışık gelmesi sağlanmış, hem de mihrabın ötesindeki mekâna, hazireye (cennete) doğru yol çizilmiş olmaktadır.

Minber: İncelenen yapılardaki tüm minberler, köşk külâhı dışında, tamamen mermer taştan yapılmıştır. Minber külâhı ve gövdesi, Kadirga Sokollu'da çini, diğer tüm yapılarda ahşaptır.

Minber, köşk ve gövde (yan aynalar, korkuluk levhaları, pabuçluk nişleri ve kapı)dan oluşmaktadır. Minber, taş işçiliğinin en iyi örneklerini yansıtmaktadır. Mermerin oyularak, kazılarak, heykelsi anlayışta ele alınışı, iç mekândaki süslemeyi zenginleştirmektedir.

Köşk Kısmı: Külâh, kemerler ve korkuluk levhalarından oluşmaktadır. Külâh, çok yüzlüdür. Sekiz ve oniki kenarlı külâhlar görülmektedir. Külâh gövdesi, kenarlarla aynı sayıda yüzlü çokgen prizma şeklindedir. Siyah-beyaz ya da yeşil-

beyaz renkli taşların dönüşümlü olarak dizilmesinden oluşan sivri kemerler, pahlanmış mermer sütuncelerle taşınmaktadır. Köşk korkulukları, gövde korkuluklarının geometrik motifinin bir biriminden oluşacak şekilde mermer şebekelidir.

Üçgen şeklindeki yan aynaların merkezine dairesel biçimli çok ışınlı (sekizgen-onikigen) geometrik yıldız geçme motifi, ajurlanarak işlenmiştir. Bu motif, üçgen bir çerçeve içine alınmış, üçgenin köşeleri, bitkisel motiflerle dolgulanmıştır. Bazı yapılarda, yan aynaların tüm yüzeyi, bitkisel motiflerle dolgulanmıştır.

Korkuluklar, minberdeki geometrik süslemenin temelini oluşturan çok ışınlı yıldız geçme (altı, sekiz, oniki köşeli)motifiyle şebekelidir.

Pabuçluk nişleri, sivri kemer ya da Bursa kemeri şeklindedir. Üsküdar Mihrimah Camii minberinde, niş yer almaz.

Kapı: Basık yay kemerli, üzerinde yazı levhası bulunan, mukarnas sarkıtlı alınlıklı, iki yandan kum saatli ya da zencerekli sütuncelerle sınırlanmaktadır.

Müezzin Mahfilleri: Taş işçiliğinin eseri olan müezzin mahfilleri, Üsküdar Mihrimah Sultan gibi küçük yapılarda, kuzey duvarına, Süleymaniye'deyse, güneybatı payesine bitişiktir. Dikdörtgen planlı müezzin mahfilleri, dairesel kesitli ya da kenarları pahlı sütunlarla taşınan dikdörtgen şeklindeki mahfil ve korkuluk levhalarından oluşmaktadır. Tümüyle beyaz mermer taştan yapılan mahfillerin korkulukları, alt kısımdan mukarnas sarkıtlarıyla süslü düz mermer levhalar şeklinde ya da çok ışınlı geometrik yıldız geçme motifiyle şebekelidir.

Vaaz Kürsüleri: Ahşap işçiliğinin en iyi örneklerindedir. Genellikle küp ya da dikdörtgen prizma şeklindedir. Bir duvar payesine ya da doğu-batı duvarlarına bitişik olarak yerleştirildiklerinden iç mekâna bakan üç yüzleri süslenmiştir. Her bir yüzey, üç bölüme ayrılmış, üst ve orta bölümlere, çok ışınlı geometrik yıldız geçme motifleri, alt bölüme, orta bölümdeki süslemenin çeyrekleri yerleştirilmiştir.

Kürsülerde, künde-kâri tekniğinin yanı sıra, ahşap içine ahşap, fildişi, sedef, bağa, altın ve gümüş kakma teknikleriyle süsleme görülür.

4.2. Cephelerdeki Süsleme Programı

Sinan camileri, banilerinin gücünün göstergesi olarak, şehrin en yüksek ve görünebilir noktalarına inşa edilmiştir. Plan şemasına bağlı olarak gelişen üst örtü sistemi ve duvar bölüntülenmesi, cephelere yansıtılmıştır.

Sinan camilerinin cephelerine egemen olan mimari eleman, merkezi kubbelerdir. Küresel biçimli yüzeylerinin dışı, kurşun levhalarla kaplanmış, merkezlerine altın yaldızlı alemler yerleştirilmiştir.

Merkezi kubbeyi destekleyen yarım ve çeyrek kubbeler ve köşe kubbeleri, kemerler, kurşun levhalarla kaplanmış. Köşe kubbelerinin ve payelerin üzerindeki yivli kubbelerin merkezine, altın yaldızlı alemler konmuştur. Yalıtım amaçlı kullanılan kurşun levhalar, renk ve dokusuyla, üst örtü sisteminin ayırd edici görsel işaretine dönüşmüştür.

Üst örtüden beden duvarlarına geçiş, genellikle kalkan duvarlarla örtülerek gizlenmiştir. Üst örtünün, geçiş elemanlarının ve beden duvarlarının oluşturduğu kademelenme, Klasik Osmanlı mimarisinin piramidal dış görünüşünü verdiği gibi, mimari elemanların ve yüzeylerin yerden yükseklikleri hiyerarşik önemlerini göstermektedir.

Merkezi kubbeyi taşıyan payelerin ağırlık kuleleri, cephe görünümündeki kademelenmeyi vurgulamaktadır.

Yapıların giriş (kuzey) cephesi en önemli cephe olmaktadır. Bu cepheyi, doğu ve batı cepheleri izlemektedir. Mihrap cephesi, diğer duvarlardan daha sınırlı algılanmaktadır. Bu cephe bir bahçe ya da mezarlığa açılmaktadır. Şehzade'de hazire

duvarları ile çevrilerek ulaşımı sınırlanmış, Süleymaniye’de, önündeki türbe ve mezarlarla perdelenmiştir.

Duvarları oluşturan malzeme, cephe görünümde etkili olmaktadır. Hadım İbrahim Paşa Camii dışındaki diğer tüm yapılar, küfeki taşından örülmüş cephelere sahiptir. Küfeki taşının dokusu ve açık sarı rengi, cephelere gelen ışığı tamamen dışa yansıtan ve yapının dinsel mesajını güçlendiren (nurla dolu) bir görsel imge kazandırmaktadır.

Hadım İbrahim Paşa Camii cepheleri, iki sıra tuğla, bir sıra kesme taşın dönüşümlü dizilişiyile oluşan iki renkli duvar dokusuna sahiptir. Bu yapının banisinin Osmanlı toplumundaki daha mütevazı hiyerarşik konumu ve gücü, iç mekânda olduğu kadar, cephelerde de belirgindir.

Kuzey Duvarı: Yapının Ana Giriş Kapısının açıldığı ve doğrudan ziyaretçiyle görsel ilişki kuran kuzey duvarı, önündeki son cemaat yeri ile birlikte iki kademe halindedir.

Kuzey duvarı, yapı plan şemasına bağlı olarak biçimlenmektedir. Şehzade’de, kuzey yarım kubbesinin altındaki kemer yüzeyi şeklidir. Son cemaat yeri, kuzey duvarını perdelemektedir.

İncelenen yapılarda, son cemaat yeri revakı, 5,7 ve 9 bölümden oluşmaktadır. İki kademeli son cemaat yerine Üsküdar Mihrimah ve Rüstem Paşa’da rastlamaktayız. Bu yapılarda, son cemaat yeri revakları, üç yönden ahşap bir saçak ile çevrilerek iki kademeli hale gelmiştir. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii’nin de dış revakına ait ahşap izlerin vardır.

Son cemaat yeri revakı, Şehzade, Süleymaniye, Rüstem Paşa, Hadım İbrahim Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan ve Kadirga Sokollu’da kubbelerle örtülüdür. Üsküdar Mihrimah Sultan’ın Ana Giriş Kapısı üzeri çapraz tonoz, diğer bölümler ise kubbeyle örtülüdür.

Son cemaat yeri örtü sistemi iç yüzeylerine sıva üstüne kalem işi ve alçı ile süsleme yapılmıştır.

Ana Giriş Kapısını örten kubbe yüzeyinin, diğerlerine göre daha yoğun olarak süslendiği görülmektedir. Süleymaniye Camii'nin bu kısmındaki süsleme programı, Kadirga Sokollu ve Hadım İbrahim Paşa camilerinde, küçük değişikliklerle tekrarlanmıştır. Bu program, kubbe merkezinin geometrik biçimli bir süslemeyle vurgulanması, bu süslemeden çıkan ışınlar üzerindeki geometrik motifli süslemenin kubbe eteğine doğru uzatılması ve kubbe pandantiflerinin alçı mukarnaslarla süslenmesinden oluşmaktadır.

Diğer yapılarda yine kubbe merkezi ve eteği çok daha sade süsleme kuruluşuyla uygulanmış, pandantifler süslenmemiştir. Edirnekapı Mihrimah Sultan son cemaat yeri kubbeleri süslenmemiştir.

Diğer kubbelerde, farklı süsleme programları vardır. Şehzade Camiinde kubbe yüzeylerinde herhangi bir süsleme yapılmamıştır. Süleymaniye Camii'ndeki program, Kadirga Sokollu'da küçük farklarla uygulanmıştır. Kubbe merkezi süslenmemiş, etek kısmına, baklava desenlerinden oluşan alçı ve bitkisel motiflerden oluşan kalem işi süsleme yapılmıştır. Süleymaniye Camii'nde, pandantifler, kenarları şeritlerle vurgulanmış, Kadirga Sokollu'da ise, merkezlerine bitkisel motifli dairesel madalyonlar işlenmiştir. Bu bölümlerin daha yoğun olarak süslendiği Üsküdar Mihrimah ve Hadım İbrahim Paşa'da, merkezde geometrik motifli süslemeyi çevreleyen bitkisel motifli süsleme, etek kısmında, merkezdeki süslemeyle ışınsal olarak tamamlanan bitkisel motifli süsleme yer alır. Pandantifler, bitkisel motifli dairesel madalyonlarla süslenmiştir.

Son cemaat yeri revakı, avlu zemininden yükseltilmiş, beyaz mermer ya da küfeki taşı ile kaplı platformlara oturmaktadır.

Son Cemaat Yeri Duvarları: Küfeki taşından örülmüş son cemaat yeri duvarları, Ana Giriş Kapısının iki yanında simetrik olarak düzenlenmiştir. Süleymaniye’de son cemaat yeri duvarını, üst örtüyü taşıyan iki renkli taş işçiliğiyle yapılmış sivri kemerler üstten sınırlamaktadır. Duvar yüzeyi, taşıyıcı sistemin izdüşümü şeklinde düşey olarak bölümlere ayrılmıştır. Ana Giriş Kapısının iki yanındaki bölümlerde üst üste iki adet dikdörtgen şeklinde beyaz mermer söveli pencere, diğer iki bölüme yalnızca alt sırada birer adet dikdörtgen şeklinde beyaz mermer söveli pencere açılmıştır. Alt sıra pencerelerin dikdörtgen şeklinde yazı süslemeli çini alınlıkları vardır. Bu bölümler arasında birer adet mihrabiye nişi küfeki taşına kazıma tekniğiyle işlenmiştir. Bu düzenleme, Kadırga Sokollu Camii’nde, son cemaat yeri iki ucuna birer adet minare kapısı açılarak; Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii’ndeysen, alt sıra pencerelerinde çini alınlıklar olmaksızın tekrarlanmıştır. Şehzade Camii’nde, her bir bölümde, alt sırada iki adet dikdörtgen söveli, sivri kemerli alınlıkları şişe dibi içlikli iki adet, üst sırada bir adet dikdörtgen pencere şeklinde uygulanmıştır.

En farklı son cemaat yeri duvarı Rüstem Paşa’da karşımıza çıkmaktadır. Tüm duvar yüzeyi çini levhalarla kaplanmış, Ana Giriş Kapısının iki yanında, mahfil seviyesine kadar yükselen dikdörtgen pencere açılmış, bu bölümlerin iki yanına, çini alınlıklı birer dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir.

Üsküdar Mihrimah Sultan’da, her bir bölüme birer adet dikdörtgen söveli pencere açılmış, bölümlerin arasına birer adet mihrabiye nişi, küfeki taşına kazıma tekniğiyle işlenmiştir. Hadım İbrahim Paşa’da, her bir bölüme birer adet dikdörtgen söveli, sivri kemerli çini alınlıklı pencere açılarak uygulanmıştır.

Alt sıra pencerelerin sivri kemerli ya da dikdörtgen şeklinde alınlıklarında, çini ve taş içine taş kakma tekniğinde süslemeler Şehzade görülür.

Ana Giriş Kapısı: Son cemaat yeri duvarının ortasında yer alan ve bu duvarı simetrik olarak ikiye bölen, anıtsal taçkapı şeklindeki bu birimler, küfeki taşı ya da beyaz mermer levhalarla kaplı dikdörtgen şeklindeki bir çerçeve içine yerleştirilmiş

eyvanlar şeklindedir. Kapının tam üzerine ve Süleymaniye’de olduğu gibi, iki yanına, mermer üstüne kazıma tekniğiyle kitabe yerleştirilmiştir.

Taçkapılar, mukarnaslı kavsara ve gövde bölümlerinden oluşmaktadır. Mukarnaslı kavsara, giriş eyvanını örtmektedir. Buradaki mukarnaslar, kimi zaman boyutları çok büyütülerek heykelsi özellikler taşımaya başlar. Basık yay kemeri, kapı sövesinin başlangıcına işaret eder. Gövde kısmının kenarları, kum saatli sütuncelerle vurgulanır.

Taçkapı eyvanının iki yanına, mukarnas ya da istiridye kabuğu şeklinde kavsaralı birer niş yerleştirilir.

Ana Giriş Kapısı Kanatları: Ahşap işçiliğinin en iyi örnekleridir ve künde-kârî tekniğiyle yapılmışlardır. Simetrik olarak düzenlenmiş kapı kanatları, üçer adet tabla yüzeyine bölünmüştür. Üst tablalarda ahşap üstüne kazıma ya da kakma tekniğiyle yazı yer alır. En büyük boyutlu orta tablalarda, çok ışınlı geometrik yıldız geçme motifi, künde-kârî tekniğiyle oluşturulmuştur. Alt tablalarda geometrik yıldız geçme motifi, daha küçük boyutlu olarak ya da daha farklı bir yıldız motifi işlenir. Ahşap içine, fildişi, sedef, abanoz, bağa, altın, gümüş kakma görülmektedir. Bu kapıların madeni kilitleri, çekme halkaları, rozetleri ve kayıtları, bitkisel motiflerle süslü olarak maden işçiliğinin en iyi örnekleridir.

Doğu-Batı Cepheleri: Yapıların plan şeması ve üst örtü sistemine bağlı olarak doğu ve batı cepheleri simetrik olarak düzenlenmiştir. İki sıra tuğla, bir sıra kesmetaşın dönüşümlü dizilişinden oluşan Hadım İbrahim Paşa dışındaki diğer bütün yapılarda doğu-batı duvarları, küfeki taşından örülmüştür. Duvar yüzeyleri, üst örtüyü taşıyıcı sistem ile düşey olarak bölünmüş, bu bölütülenmeler dışa taşkın silmelerle yatay olarak kesilmiştir. Silmeler, duvarları saçak seviyesinde ve bölünen yüzeylerin etrafında dolaşarak vurgulamaktadır. Bu duvarlarda süslemeye oldukça az rastlanır. Genel olarak görsel etki, üçlü pencere sıralamalarıyla verilir. Üst sıradaki pencereler, sivri kemerli, şişe dibi içlikli, orta ve alt sıradakiler, beyaz mermer dikdörtgen sövelidir.

Doğu-batı cephelerinde dış galeriler bulunan Şehzade ve Süleymaniye Camileri, farklı bir anlayışla ele alınmıştır.

Şehzade Camii, doğu ve batı cepheleri, doğu-batı yarım kubbeleri ve köşe kubbelerinin taşıyıcı sistemiyle üç bölüme ayrılmıştır. Bu bölüntülenme, her bir birime açılan sivri kemer yüzeyine yerleştirilen üç adet sivri kemerli, şişe dibi içlikli pencere ile vurgulanmıştır. Bu duvarların zemin seviyesinde, üç bölümden oluşan dış galeriler yer almaktadır. Ortadaki sivri kemerli Doğu-Batı giriş kapılarının iki yanında, üçer bölümden oluşan, üzerleri kubbelerle örtülü birer dış galeri birimi yer alır. Şehzade Camii cephelerinde, renkli taş kakma süsleme, yoğun olarak kullanılmıştır.

En karmaşık cephe kuruluşu, Süleymaniye Camii'nde görülür. Duvar yüzeyleri, yan kanatların iki ucundaki kubbelerin payeleriyle üç bölüme ayrılmıştır. Duvar yüzeyinin iki uç kısmına, üçer bölümlü revaklar yerleştirilmiştir. Bu revakların, güneydoğudakine, Hünkâr Mahfili kapısı, kuzeydoğu ve kuzeybatıdakilere ise Doğu-Batı giriş kapıları yerleştirilmiştir. Ortadaki bölümde ise, iki kat halindeki dış galeriler yer alır. Mermer sütunlar üzerine atılan sivri kemerlerden oluşan dış galeriler, cephelerde, doluluk-boşluk ilişkisi kurmakta, sütun sıralarının ritmik tekrarları, cepheleri hareketlendirmektedir.

Doğu-Batı Kapıları, cümle kapılarına göre daha sadedir. Duvar yüzeyine açılan sivri kemer içine yerleştirilen, basık yay kemerli kapı sövesi üzerinde, mermer üstüne kazıma tekniğiyle, yazı yer alır. Bu kapıların ahşap işçiliği dikkat çekicidir. Üç tabla halindeki düzenlemede, üst tablada yazı, orta ve alt tablalarda çok ışınlı geometrik yıldız geçme motifleri, künde-kârî tekniğiyle işlenmiştir. Yine bu kapılarda, ahşap içine ahşap, fildişi, sedef, bağa, altın, gümüş kakma teknikleriyle süslenmiştir. Bu kapıların madeni kilitleri, çekme halkaları, rozetleri ve kayıtları, bitkisel motiflerle süslü olarak maden işçiliğinin en iyi örnekleridir.

Mihrap Cepheleri: Yapıların cephe görünüşünde en az algılanan bu duvarlar örtü sisteminin taşıyan payelerle düşey olarak bölümlere ayrılmış, her bir bölüme, üç sıra halinde pencere açılmıştır. Üst sıra ve orta sıra pencereleri sivri kemerli ve revzenli, alt sıra pencereleri dikdörtgen sövelidir. Yalnızca, Hünkâr Mahfili güney duvarlarında orta ve alt sıra pencereleri dikdörtgen sövelidir.

Revaklı Avlu Cepheleri: Şehzade ve Süleymaniye avlu revakları, yapıların cephe görünümünü tamamlayan ve selatin camii işaretini veren özellikleriyle görkemli olarak tasarlanmıştır. Avlu revak duvarlarının, iç mekâna ve cepheye bakan yüzeyleri farklı düzenlenmiştir.

Revak kubbelerinin üzeri kurşun levhalarla kaplıdır ve merkezlerinde birer alem yer alır. Kubbeleri mukarnas başlıklı, bronz bilezikli sütunlar arasına atılan sivri kemerler taşımaktadır. Revak sütunları, avlu zemininden yükseltilmiş, mermer ya da küfeki taşı ile kapılı platformlar üzerine oturmaktadır.

Revak iç duvar yüzeyleri, kemerlerle düşey olarak bölüntülenmiştir. Her bir bölüme, Şehzade Camii'nde birer adet dikdörtgen söveli pencere açılmış, üzerlerine malakari tekniğiyle süslenmiş sivri kemerli alınlıklar yerleştirilmiştir. Süleymaniye'deyse, üstte sivri kemerli, altta dikdörtgen söveli ikişer pencere açılmıştır.

Revak dış duvarları, küfeki taşından örülmüş, pencerelerle delinmiş yüzeyler şeklindedir. Revakların kuzey duvarıyla birleşme noktalarında ve Ana Giriş Kapısı ile aynı eksen üzerinde silmelerle, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış geniş sivri kemer ve basık kemerli yan avlu kapıları bulunur.

Süleymaniye Camii'nde üç sıra pencereli, Şehzade'de iki sıra pencereli, mukarnas kavsaralı, sütunceli Kuzey Avlu cepheleri, caminin kuzey cephesinin bir tür tekrarıdır.

Minareler: Süleymaniye başta olmak üzere, incelenen yapıların minareleri, işlevlerinin yanında, yükseklik ve incelikleriyle, yapının düşey-yatay eksenler arasındaki konumlandırılışını, düşey olarak vurgulamakta, yapıyı bütünlemektedir. Minarelerin boyutları, camilerin plan şemalarıyla bağlantılı olarak değişmekte, plan şeması geliştikçe ve detaylandıkça yükseklik artmaktadır. İbadet mekânına bitişik olan minareler daha yüksek ve şerefe sayısı çoktur. Tüm minarelerde, alt sıradaki şerefe kaidelerinin az, üst şerefelerin daha süslü olması, minareleri daha yüksek göstermek içindir.

Minare kaideleri, Süleymaniye’de revak kemerleriyle aynı düzlemde yer alır, Şehzade’de ise, köşe payeleriyle birleşmektedir.

4.3. Süsleme Malzeme ve Teknikleri

Kalem işi süsleme, malzeme ve tekniğine bağlı olarak, büyük oranda iç mekâna ait bir süsleme tekniğidir. Hava şartlarına doğrudan açık olan cephelerin korunaklı kısımlarında (revak içleri gibi), izleyicinin göz uzaklığıyla bağlantılı olarak yer alır.

Kalem İş Süslemenin Görüldüğü Yerler: iç mekânda, merkezi kubbeler, yarım ve çeyrek kubbeler, köşe kubbeleri ya da yan kanatların kubbeleri, pandantifler, kemerler, payeler, mihrap duvarı, mahfil tavanları, minber kapıları, Ana Giriş Kapısı eyvanı, mahfil korkulukları, Ana Giriş Kapısı üzerinde yer alır.

Cephelerdeyse, son cemaat yeri revakı içi, doğu-batı giriş kapısı revak yüzeyleri, revaklı avlu kubbeleri, yan galeri tavanları ve ahşap saçaklarında görülmektedir.

Kalem işi süsleme, sıva üstünde, mermer ve çeşitli taş malzeme üstünde ve ahşap üstünde malakâri tekniğiyle birlikte uygulanmıştır.

Mermer Üstünde Kalem İşi Süslemenin Uygulandığı Yerler: Minber kapısı arkasında (Kadırga Sokollu ve Şehzade Camii),

Küfeki Taşı Üstünde Kalem İşi: Kuzey mahfili konsolu ve altında (Kadırga Sokollu), Doğu ve Batı yan mahfilleri tavanlarında (Kadırga Sokollu), Ana Giriş Kapısı iç kemeri ve tavanında (Kadırga Sokollu),

Ahşap Üzerine Kalem İşi: Mahfil tavanlarında, kuzey duvarı pencere tavanlarında, görülmektedir.

Kalem İşi Süsleme Kuruluşları ve Motifler: Sıva üstüne kalem işi tekniğiyle, yazılar, dönem üslubuna ait, rumi-palmetli bordürler, tepelikler, tığlar ve Klasik dönem çiçek ve bitki motifleri görülür.

Ahşap üstüne kalem işi süsleme tekniğiyle daha zengin motif ve kuruluşların uygulandığı görülmektedir. Klasik dönemin en iyi örneklerinin yer aldığı Rüstem Paşa mahfil tavanlarında, kündekâri tekniğiyle yapılmış yıldız motiflerinin üzerinde siyah zemin üzerinde rûmi-palmet gruplarının aralarında hatayiler, rozetler, selvi motifleri ve Çin bulutları motifleri işlenmiştir. Pencere tavanlarında ise, kitap cildine benzeyen süsleme ile birlikte, Çin bulutları, şakayıklar, rozetler görülmektedir.

Taş İşçiliği

Taş yapılara, sağlamlık, güç ve sadelik etkisi vermektedir. Taş işçiliği, duvar kaplaması, mermer üstüne kazıma, iki renkli taş işçiliği gibi görülür. İç mekânlarda, duvar yüzeyleri, küfeki taşı ile kaplanmıştır. Mermer kaplama, daha sınırlı olarak görülmektedir. Mihraplar, minberler, müezzin mahfilleri, kürsüler, mermerin oyularak, heykelsi bir özellik kazandığı bölümlerdir. İki renkli taş işçiliği, kemerlerde görülür.

Cephelerdeki taş işçiliği yine, küfeki taşı kaplama, iki renkli taş işçiliği ve mermer kaplama şeklinde görülmektedir.

Çini Süsleme

Çini kaplama, merkezi kubbe ve pandantifler dışında, üst örtü sisteminin süslenmesinde kullanılmaz. İç duvarlarda, farklı şekillerde uygulanmıştır. Rüstem Paşa gibi bir istisna yapı dışında, iç mekândaki tüm duvarların, kemer seviyesinin altında tamamen çiniyle kaplandığı görülmez. Çini kaplama, renk zenginliği ve ışıltısıyla önemli noktalara işaret eder. Mihrap duvarının çiniyle kaplandığı Süleymaniye, Kadirga Sokollu da Kısmi kullanıldığı mihrap gibi işlevsel elemanların yanında, kapı ve pencere alınlıkları, Ana Giriş Kapısı tonozu yüzeyi, , pencere ve kapı alınlıkları, pencere ve köşe çevresi, payeler, pandantifler ve minber külahları çiniyle kaplanmıştır.

Cephelerde, son cemaat duvarında, pencere ve kapı alınlıklarında, minare şerefe altlarında ince şeritler şeklinde görülmektedir.

Mimar Sinan, Rüstem Paşa Camii dışında çiniyi sınırlı kullanmıştır. Süleymaniye Camii'nde ise, 16. Yüzyılın ikinci yarısında İznik çinilerinin karakteristiği olan sır altına kabarık kırmızı rengin uygulandığı ilk çiniler kullanılmıştır. 16. Yüzyılda İznik'te çini üretimi arttığı için, yapılardaki kullanımı da artmıştır.

Süleymaniye Camii çini süslemeleri yapının tasarımıyla bütünlük içinde yer almaktadır. Mihrap üzerindeki pencerelerin renkli cam bezemeleri ile pencere köşelerindeki çiniler benzerlik göstermektedir.

Alçı Süsleme:

Malakâri: Merkezi kubbedeki yazılarda, pencere alınlıklarında, taş üzerinde, mahfil tavanlarında ahşap üzerinde görülür. Kubbe yazılarının malakâri tekniğiyle

yazılması, bu tekniğin hacim duygusu yaratarak, yazıları daha okunur ve etkileyici hale getirmesidir.

Cephelerde, son cemaat yerinde, ana giriş kapısını örten kubbe merkezinde ve revaklı avlu pandantiflerinde görülür.

Kalem işi gibi, uygulandığı yüzeyi renklendiren bu teknik, zor olduğu için, kalem işine göre daha az görülür.

Alçı Revzenler: Mihrap duvarında, mihrabın iki yanında ve üzerinde, mahfillerde üst ve orta sıra pencerelerde görülür. Revzenler, iç mekana renkli ışığın girmesini sağladığı gibi, duvar yüzeyini dantel gibi delerek, doku ve renk zenginliği sağlar.

Yazı Süsleme:

Yazı süslemenin bulunduğu alanlar: Merkezi kubbe, yarım kubbeler, çeyrek kubbeler, pandantifler, kubbeyi taşıyan payeler ve kemer köşe yüzeyleri, mihrap duvarı ve pencere alınlıkları, mihrap, minber, revzenler, mahfil duvarları, pencereleri ve kemerleri, kapı ve pencere kanatları, kuzey duvarı, Ana Giriş Kapısı üstü, son cemaat yeri pencere alınlıkları, doğu ve batı giriş kapıları üstleri, revaklı avlu kapıları ve iç kemerleri üstleri olarak sıralanmaktadır.

Yapılarda verilmek istenen dinsel mesajlar, yazılarla estetik olarak ifade edilmiştir.

Kullanılan Teknikler: Yazı, ana kubbe, yarım ve çeyrek kubbelerde, sıva üstüne kalem işi ve malakâri tekniğiyle, pandantiflerde kalem işi, malakâri ve çini üzerinde, mihrap duvarındaki revzenlerde cam üstünde, Ana Giriş Kapısı kitabeleri, avlu kapı ve kemerlerinde ve mihraplarda, mermer üstüne kazıma tekniği ve çini üzerinde, son cemaat yeri pencere alınlıklarında çini üzerinde giriş kapıları ve pencere kanatlarında ahşap üstüne kazıma ve kakma teknikleriyle görülmektedir.

Yazılardaki harfler, Sülüs, Celî Sülüs, Ma'kılı (Kûfi), Muhakkak ve yenilenen yazılarda Ta'lik, olarak görülür. Yazılar, kuşaklar halinde, dairesel istifli ya da aynalı olarak düzenlenmiştir.

Yazıların Yapıdaki Yerine Göre Anlamları, Merkezi kubbedeki ayetlerde, Tanrı'nın büyüklüğü ve gücünü vurgulanmakta; merkezi kubbe, gök kubbeyi simgelemektedir. Aynı mesajlar, yarım ve çeyrek kubbelerde de verilmektedir.

Pendantiflerde ve payelerde Tanrının güzel isimleri ve dört halifenin adları yazılıdır.

Yazılardaki ayetlerin anlamı, yapının yeri ve önemini gösterir. Mihrabın üzerinde "mihrap" sözcüğü geçen ayet, minberin üzerinde "minber", kapının üzerine "bab (kapı)" müezzinler mahfilinde ilk müezzinin ismi yazılmıştır.

Ahşap İşçiliği:

İç mekânda, künde-kâri ve çatma teknikleriyle yapılmış orta ve alt sıra pencere kapakları, dolap kapakları, mahfile çıkış kapıları, vaaz kürsüleri, ahşap işçiliğinin görüldüğü yerlerdir. Tüm yapılarda, kapı ve pencere kapaklarında üç tabla halinde düzenleme görülür. Bu kısımlardaki süsleme, buldukları yerin önemini göstergesidir. Mahfil seviyesine denk gelen orta sıra pencere kapaklarında, kareler arasındaki dikdörtgenlerden oluşan geometrik düzenleme, cami zemin seviyesindeyse, çok ışınlı geometrik yıldız geçme motifleri görülür. Mihrabın iki yanındaki pencere kapakları en ayrıntılı süslenmiş olanlarıdır. Süleymaniye Camii'nde, ahşap üstüne kazıma tekniği, künde-kari tekniğiyle birlikte uygulanmıştır.

Cephelerde, cümle kapıları, doğu ve batı giriş kapıları, galeri saçakları, ahşap işçiliğinin görüldüğü yerlerdir. Cümle kapıları, en görkemli Künde-kâri tekniğiyle,

Maden İşçiliği

Yapı cephelerinde, örtü sisteminin kaplanmasında kullanılan kurşun levhalar, perspektif etkisini verecek şekilde dizilmiştir. Altın varaklı kubbe alemleri, cümle, doğu ve batı kapı kilitleri, rozetleri, kayıtları, pencere parmaklıkları, maden işçiliğinin örnekleridir.

İç mekânda, pencere ve kapı kilitleri, rozetleri, kayıtları, maden işçiliğinin örnekleridir.

5. SONUÇ

Sinan yapılarının iç mekânında, iki odak noktasının varlığından söz edilebilir. Yapının düşey olarak odak noktası, merkezi kubbeler, yatay olarak odak noktası mihrap duvarıdır. Süsleme, içeride bulunan insanın bu noktalara doğru çekilmesini ve verilmek istenen mesajın daha iyi algılanmasını sağlar.

Merkezi kubbenin örttüğü noktaya doğru gelen insan, bakışlarını yukarı, kubbeye doğru yönlendirdiğinde, büyük, görkemli, zengin ve ulaşılamaz bir yüzeye karşılaşmakta, bu yüzey, Tanrının ve ondan gücünü alarak bu yapıyı yaptıran hükümdarın büyüklüğü ve gücünü anlatmaktadır. İbadet, Tanrıya ve hükümdara itaatle birleşmekte ve hükümdarın gücünü doğrulamaktadır.

Kubbenin örtücülüğü ve koruyuculuğu, boşluğu iç mekâna dönüştürmesi, “Tanrının koruyup kollayan anaç vasıflarıyla” özdeşleşmiştir.

Kubbeyle karşılaştırıldığında, erişilebilir bir yüzey olan mihrap duvarı ise, “cennetin kapısı” olarak, arkasında sakladığı öbür dünya mesajıyla, insana, aradığı güç ve güzelliği bulacağı yeri işaret etmektedir. Burada insana daha yakın boyutlarla yaratılan görsel zenginlik, daha farklı bir ikna yöntemi uygulamaktadır. Güzellikten etkilenen ve hayal dünyasına dalan insan, dinin ve hükümdarlığın mesajlarının doğruluğuna ikna edilmektedir.

Bu iki yüzeyi birleştiren ara yüzeyler, aşkın güç ile onu dünya üzerinde simgeleyen güçlerin ilişkisini anlatmaktadır. Aşkın güç sonsuza dek varolacaktır, ancak, onu ifade edenler, gelip geçicidir. Bu nedenle, bu yüzeyler, daha sıradan ve tekdüze olarak süslenmişlerdir.

Sinan yapılarında, iç içe geçen biçimlerin varlığından söz edilebilir. Daire içine daire, sivri kemer içine sivri kemer gibi, bir biçimlenmenin daha küçük boyutlusu kendi içine yerleştirilmiştir. Bu şekilde aynı biçim defalarca tekrarlanmış ve yapı yüzeylerinde modüler sisteme bağlı boyutlarda süsleme örnekleri yer

almıştır. Burada, her şeyin, kendi özünü ya da “Tanrının ruhunu” içinde taşıdığı düşüncesi vardır.

Yapıların mimari elemanlarının ve bu elemanların oluşumundaki sayılar tekrar edilmiştir. Süslemedeki biçimlerin ve sayıların tekrar edilme duygusu “Doğulu bir zaman algısının” bir sonucudur. Tanrının belirlediği bir düzen içinde sonsuza dek sürecek olan tekrar duygusu ve bu değişmezlik içinde varolan ruha, insanın benliğiyle ulaşarak bütünleşme isteği, görsel olarak ifade edilmiştir.

Dış mekândan iç mekâna doğru geçiş, aşama aşama gerçekleşmekte, insanın, dünyevi olandan aşkın olana geçişine hazırlık yapılmaktadır. Avluların boşluğu ve zeminlerinin beyazlığı bu duyguyu yaratmaktadır. Ortalarındaki şadırvan, maddi ve manevi arınmayı simgelemektedir.

Yapıların dış cephelerinde yaratılan görsellik, İmparatorluğun tüm teb’asına ve yabancılara, iç mekânındaki görsellik ise, Müslüman teb’aya yönelik mesajlar içermektedir. Yapının bütünsel dış görünüşünün yarattığı güç ve görkem duygusundan tüm insanlar etkilenirken, İslami simgeler ve mesajlarla dolu iç mekânın görsel dili, bu kültürün içindeki insana yöneliktir. Burada bir dili sorunuyla karşılaşmaktayız. Tüm sanatsal dillerde olduğu gibi, Klasik Osmanlı sanatının görsel dili, ortaya çıktığı zamanın simge üretimi ve mesajlarıyla bağlantılıdır. Ancak bu mesajların verilişindeki ölçülülük, denge ve uyum, bir başka deyişle “üslup”, o dönemin insani bakışının, belki de Mimar Sinan’ın kişiliğinin bir yansımasıdır. Görkemin, gücün ve güzelliğin başta Tanrı olmak üzere, yalnızca bazı kişilerin elinde olabileceğinin “kesin bir doğru” olarak kabulü ve buna “kaderci bir bakışla boyun eğmek”. Sanıyorum, Sinan döneminin süsleme sanatının vermek istediği mesajlar bunlardır.

KAYNAKLAR

ACAR, M. Şinasi (1999), **Türk Hat Sanatı (Araç, Gereç ve Formlar)**, İstanbul

AHUNBAY, Zeynep (1989), **Mimar Sinan'ın Şehirci Yönü**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, Sinan Devri Türk Mimarlığı, S: 131-139, (5-8 Aralık 1988), İstanbul

AKAR, Azade-KESKİNER, Cahide (1978), **Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif**, İstanbul

AKALIN-ERYAVUZ, Şebnem (2004), **Çintemanini Kökeni ve 16. Yüzyıl Sanatındaki Yansımaları**, 16. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı, 11-12 Nisan 2001, Sempozyum Bildirileri, S. 129-144, Sanat Tarihi Derneği Yayınları: 7, İstanbul

AKIN, Günkut (2000), **Osmanlı Mimarlığı ile Diğer Sanatlar Arasındaki "Farklı Dil" Sorunu Üzerine Düşünceler**, Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul

_____, (1996), **Edirne Selimiye Camii'ndeki Müezzin Mahfili**, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri, Ankara 24-27 Ekim 1998, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara

AKINCI, Şirin (1998), **İstanbul'un Fethinden Lale Devri'ne Kadar Osmanlı Kâgir Mimarisinde Yapım Teknikleri**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul

AKOZAN, Feridun (1988), **Mimar Sinan'ın Hayatı ve Kişiliği**, Türkiyemiz, Yıl 18, Sayı 54, Şubat 1988, S. 38-56, İstanbul

AKSOY, Şule (1999), **Osmanlı Sultanlarının Tuğraları ve Tuğralı Belgeler**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 65-75, Ankara

AKSOY, Zeynep Varol (2001), **Klasik Osmanlı Dönemi Sinan Camilerinin Biçim Grameri Açısından İncelenmesi**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

AKSU, Hatice (1999), **Türk Tezhib Sanatının Süsleme Unsurları**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 131-145, Ankara

ALİ, Ömer Muhammed (1999), **Sülüs Hattın Tarihsel Evrimi, Anatomisi ve Estetik Yapısı**, Mimar Sinan Üniversitesi, Geleneksel Türk El Sanatları Eski Yazı Programı, Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul

ALTINAY, Ahmet Refik (1987), **Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı**, Haz. Abdullah Uysal, Ankara

ALPARSLAN, Ali (1999), **Osmanlılarda Hat Sanatının Gelişmesi ve Bunun Nedenleri**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 35-42, Ankara

_____, (1992) **Ünlü Türk Hattatları**, Ankara,

_____, (1986), **İslam Yazı Çeşitleri: 6, Resim, Yazı ve Tuğra**, Sanat Dünyamız, Yıl 12, Sayı 36, S. 2-8, İstanbul

_____, (1985), **İslam Yazı Çeşitleri: 5, Divâni, Celif Divâni, Rık'a**, Sanat Dünyamız, Yıl 12, Sayı 35, S. 36-41, İstanbul

_____, (1985), **İslam Yazı Çeşitleri: 3, Celif Sülüs**, Sanat Dünyamız, Yıl 11, Sayı 33, S. 27-33, İstanbul

_____, (1985), **İslam Yazı Çeşitleri: 2, Aklam-ı Sitte (Muhakkak, Reyhani, Sülüs, Nesih, Tevkii, Rıkâ)**, Sanat Dünyamız, Yıl 11, Sayı 32, S. 35-43, İstanbul

_____, (1984), **İslam Yazı Çeşitleri: 1, Kûfi**, Sanat Dünyamız, Yıl 10, Sayı 30, S. 16-16, İstanbul

ALTUN, Ara (1999), **Osmanlı Çiniciliğinde İznik**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 213-219, Ankara

_____, (1999), **XVI. Yüzyılda Osmanlı Çini ve Seramikleri**, Osmanlı İmparatorluğunun Doruğu, 16. Yüzyıl Teknolojisi, (Ed. Kâzım Çeçen), S. 155-172, İstanbul

AND, Metin, (1998), **Minyatürlerle Osmanlı İslam Mitolojyası**, Akbank Yayınları, İstanbul

_____, (1993), 16. Yüzyılda İstanbul

_____, (1989), **Bir Renaissance İnsanı: Matrakçı Nasuh**, Kültür ve Sanat, Yıl 1, Sayı 3, Ağustos 1989, İstanbul

_____, (1988), **16. Yüzyılda İstanbul Üzerine Resim Albümleri**, Kültür ve Sanat, Yıl 1, Sayı 1, Aralık 1988, İstanbul

_____, (1972), **Türklerde Dekor Sanatı ve Dramatik Savaş Gösterileri**, Türkiyemiz, Yıl: 3, Sayı 7, Haziran 1972, S. 12-19

ARIK, Oluş(1999), **Sinan'ın Meslek Hayatı Hakkında Sorular ve Notlar**, Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 10 (Kültür ve Sanat), S. 202-207, Ankara,

_____, (1999), **Osmanlı Mimarisinin Gelişimine Genel Bir Bakış**, Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 10 (Kültür ve Sanat), S. 102-114, Ankara,

ARIKAN, Zeki(1999), **Avrupa'da Türk İmgesi**, Osmanlı, Cilt 9, Osmanlı Medeniyetinde Kültür ve Sanat, S. 81-93, Ankara

_____, (1999) **Osmanlı Mimarisinin Gelişimine Genel Bakış**, Osmanlı, Cilt 10, Kültür ve Sanat, S. 102-114, Ankara

ARPAT, Atilla (1991), **Sinan'ın Tasarladığı Sekizgen Türbelerin Boyutlarında Sayı Sembolleri**, TAÇ Vakfı Yıllığı I, S. 126-133, İstanbul

ARSEVEN, Celal Esad (1984), **Türk Sanatı**, İstanbul

ARU, Ahmet Kemal Türk Kenti

ASLANAPA, Oktay, (2004), **16. Yüzyıl Türk Halı Sanatı**, 16. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı, 11-12 Nisan 2001, Sempozyum Bildirileri, S. 117-127, Sanat Tarihi Derneği Yayınları: 7, İstanbul

_____, (1999), **Osmanlı Minyatür Sanatı**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 151-159, Ankara

_____, (1997), **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul

_____, (1989), **İznik Kazılarına Göre Osmanlı Keramik Sanatı**, Kültür ve Sanat, Yıl 1, Sayı 4, Aralık 1989, S. 5-9, İstanbul

_____, (1988), **Manisa Muradiye Camii**, Kültür ve Sanat, Yıl 1, Sayı 1, Aralık 1988, S. 8-10, İstanbul

_____, (1980), **Rüstem Paşa Camii**, Sanat Dünyamız, Yıl 6, Sayı 8, İstanbul, Ocak 1980, S. 2-8, İstanbul

ATASOY, Nurhan- DENNY, Walter B. (et.al) (2001), **İpek, Osmanlı Dokuma Sanatı**, İstanbul

ATASOY, Nurhan- RABY, Julian(1989), **Iznik, the Pottery of Ottoman Turkey**, Londra

_____, (1971), **Türklerde Çiçek Sevgisi ve San'atı**, Türkiyemiz, Yıl: 2, Sayı 3, Şubat 1971, S. 14-21

ATASOY, Nurhan- ÇAĞMAN, Filiz(1974), **Turkish Miniature Painting**, İstanbul

ATASOY, Nurhan, (1970) **Süleymanname**, Sanat Tarihi Yıllığı III, 1969-1970, S. 167-196

ATEŞ, İbrahim(1990), **Mimar Sinan Vakfı**, İstanbul

ATIL, Esin, (1986), **Süleymannâme: The Illustrated History of Süleyman the Magnificent**, Washington D.C.-New York

AVUNDUK, Abdullah Mehmet (1996), **Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Camilerinde Ağaç Sanatı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul

AYDIN, Hilmi (1999), **Topkapı Sarayı Müzesi Silah Bölümü**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 552-560, Ankara

AYVAZOĞLU, Beşir (1999), **Osmanlı Estetik Dünyasına Bir Bakış**, Osmanlı, Cilt 10, Kültür ve Sanat, S. 17-28, Ankara

AYVERDİ, Ekrem Hakkı(1953), **Fatih Devri Mimarisi**, İstanbul

_____, (1966), **İstanbul Mimari Çağının Menşesi, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, (630-805), 1230-1402**, İstanbul

BACQUE-GRAMMONT, Jean-Louis (2000), **Kuruluşunun 700. Yıldönümü Münasebetiyle Osmanlı Devleti'nin Tarihine Yaklaşım Üzerine Birkaç Düşünce**, Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 07-09 Nisan 1999, S. 657-658, Konya

BAKIR, Sitare Turan(1999), **İznik Çinilerinde Ulama Karo Tasarımı**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 220-226, Ankara

BAKIRER, Ömür(1986), **Onaltıncı Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Pencerele İlişkin Biçim ve Malzeme Özellikleri**, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt I, (Sayfa 113-121) İstanbul

_____, (1999), **Osmanlı Mimarisinde Pencerele Camı**, Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 9 (Kültür-Sanat), S. 480-487, Ankara

_____, (1996), **Süleymaniye Camii İç Avlusunda Zemin Kaplaması**, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri, Ankara 24-27 Ekim 1998, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara, S (39-48)

BALLIAN, Anna(1996), **16th Century Greek Church Silver Furniture in Ottoman Style**, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri, Ankara 24-27 Ekim 1998, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara

BARIŞTA, Örcün(1999), **Osmanlı İmparatorluk Dönemi Türk İşlemeleri**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 312-323, Ankara

BARRY, Michael-(metin)MICHAUD, Roland-Sabrina (fotoğraflar), (1996), **Colour and Symbolism in Islamic Architecture, Eight Centuries of the Tile Maker's Art**, Londra

BARKAN, Ömer Lütfü (1979), **Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557) İnşaata Ait Emir ve Fermanlar II**, Ankara

_____, (1972), **Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557) I**, Ankara

_____, **“Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıf ve Temlikler”**, Vakıflar Dergisi, S. 2, S. 279-386

BAŞ, Nezihe Ufuk (1997), **Klasik Osmanlı Dönemi Geleneksel Türk Motiflerinin Dokuma ve Çini Tekniklerinde Etkilenme ve Gelişme Süreci**, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

BAŞKAN, Seyfi (1988), **Mimar Koca Sinan ve Türk Sanatı Araştırmalarında Paradokslar**, Mimarlık, 88/4, Yıl 27, Sayı 230, S. 54-55, Ankara

BATIRBAYGİL, Harun (2000), **Klasik Osmanlı Mimari Estetiğinin Arka Alanına Bir Yolculuk**, Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı, “Uluslararası Bir Miras” Kongre Bildirileri, S. 60-63, İstanbul,

BATUR, Afife (1986), **Osmanlı Camilerinde Geçiş Ögelerinin Evrimi, Mimar Sinan'ın Katkısı**, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt II, (Sayfa 207-215) İstanbul

BATUR, Sabahattin (1984), **Tombak Üstüne Bir Araştırma**, Sanat Dünyamız, Yıl 10, Sayı 31, S. , İstanbul

BAYDAR, Leyla (1999), **Klasik Dönem Osmanlı Kamu Yapılarında Estetik Ölçütler**, Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 9 (Kültür-Sanat), S. 57-64, Ankara

BAYRAMOĞLU, Fuat (1999), **Camçlık**, Osmanlı İmparatorluğunun Doruğu, 16. Yüzyıl Teknolojisi, (Ed. Kâzım Çeçen), S. 135-154, İstanbul

BEBEL, August (2003), **Hız. Muhammed ve Arap-İslam Kültürü Dönemi**, Çev. Veysel Atayman, İstanbul

BENEVOLO, Leonardo (1995), **Avrupa Tarihinde Kentler**, İstanbul

BERGER, Albrecht, (1999) “**The Image of a City: Istanbul on Early Western and Ottoman Pictures**”, Proceedings of the International Congress on Learning and Education in the Ottoman World, İstanbul 12-15 April 1999, İstanbul, S. 35-44

BİNARK, İsmet (1987), **Türklerde Resim ve Minyatür Sanatı**, Vakıflar Dergisi (S.XII). Ankara, S. 271-290

BİROL, İ – DERMAN, Çiçek(1991), **Türk Tezyini Sanatlarında Motifler**, İstanbul

BOZER, Rüstem(1999), **Amasya ve Çevresinde Erken Osmanlı Dönemine Ait Üç Ahşap Kapı**, Osmanlı Kültür ve Sanat, Cilt 11, S. 285-293, Ankara

_____, (1989), **Sinan Eserlerinde Ahşap İşçiliği**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde “Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, Sinan Devri Türk Mimarlığı, S: 327-333, (5-8 Aralık 1988), İstanbul

BUNKER, Emma(1970), **Animal Style Art from East to West**,

BRAUDEL, Fernand (2004), **Maddi Uygarlık, Dünyanın Zamanı**, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara

_____, (1996), **Uygarlıkların Grameri**, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay) Ankara

de BUSBECQ, Ogier Ghiselin (tarih belirtilmemiş), **Türkiye'yi Böyle Gördüm**, (Çev. Aysel Kurtuloğlu), İstanbul

CAMPBELL, Joseph (1998), **Doğu Mitolojisi, Tanrının Maskeleri** (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Yayınevi, Ankara

CANTAY, Gönül, (2000) "**İstanbul'un Tarihi Topografyası**", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler, 28-30 Mayıs 1999, İstanbul 2000, Sayfa 86-93

_____, (1999), **Osmanlı Dönemi Külliyesi**, Osmanlı, Kültür ve Sanat, Cilt 11, S. 308-309, Ankara

_____, (1996), **Şehzade Camii'nin Alçı Süslemeleri**, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988) AKM Yay. Ankara

CANTAY, Tanju (1989), **XVI-XVII. Yüzyıllarda, Süleymaniye Camii ve Bağlı Yapıları**, İstanbul 1989

_____, (1986) **XVI. Yüzyıl Türk Mimarisinde Bazı Tasarım ve Çizim Esasları**, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt II, (Sayfa 53-61) İstanbul

CERASI, Maurice M(1999), **Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi**, İstanbul

CEZAR, Mustafa, (2001), **16. Yüzyılda İmparatorluk Başkenti İstanbul'unun Türk Sanat ve Kültürünü Yansıtırma Gücü Neydi ?** 16. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve

Sanatı, 11-12 Nisan 2001, Sempozyum Bildirileri, Sanat Tarihi Derneği Yayınları: 7
İstanbul, S. 1-13

_____ (1985), **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, İstanbul

CİMİLLİ, Canan (2004), **Osmanlı'da Servi Motifinin İnançla Bağlantısı**, Mimar Sinan Üniversitesi, Sanat ve İnanç Sempozyumu, Cilt 2, İstanbul

CLOT, André(1992), **Suleiman the Magnificent, The Man, His Life, His Epoch**, Londra

CÖMERT, Bedrettin (1999), **Mitoloji ve İkonografi**, Ayraç Yayınları, Ankara

CRANE, Howard, (1999), **The Ottman Sultan's Mosques, Icons of Imperial Legitimacy**, The Ottoman City and its Parts, Urban Structure and Social Order (Ed. Irene A. Bierman), New York

CROWE, Yolande (1978), **Iznik and the Chinese Manner, Waves and Vines**, 5th International Congress of Turkish Art, S. 207-214, Budapeşte

CUNEO, Paolo, **Sinan and Michelangelo, A Reappraisal of the Worlds and Works of the Outstanding Masters of Two Architectural Renaissance** (S 325-331)

ÇAĞMAN, Filiz (1988), **Mimar Sinan Döneminde Ehl-i Hiref Teşkilatı**, Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul

_____, (1976) **İslam Sanatında Türkler**, İstanbul

ÇAĞMAN, Filiz-TANINDI, Zeren (1979), **Topkapı Sarayı Müzesi, İslami Minyatür Resmi**, İstanbul,

ÇAĞMAN, Filiz- TEZCAN, Hülya (et.al) (2000), **Topkapı Sarayı**, İstanbul

ÇAL, Halit, (1999), **Osmanlı Kapı Halkaları ve Kapı Tokmakları**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 275-284, Ankara

ÇAM, Nusret (1999), **Osmanlı Mimarisinde ve Sanatında Sultanların Estetik Rollerini**, Osmanlı, Cilt 10, Kültür ve Sanat, S. 65-73, Ankara

ÇAMLIBEL, Nafiz

ÇATALTEPE, Sipahi(1986), **16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Teknik Öğretim**, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt I, (Sayfa 3-11) İstanbul

ÇAVDAR, Tevfik, (1981), **Sinan Çağında Toplumsal-Ekonomik İlişkiler**, Mimarlık, 81-6, Yıl 19, Sayı 168, S. 14-16, Ankara

ÇELİK, Serpil(2001), **Mevcut Belgeler Işığında Süleymaniye Külliyesi'nin Yapım Süreci**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul

ÇETİN, Erol(1986), **Günümüzde Yapılan Edirne Selimiye Camii Restorasyonu**, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt II, (Sayfa 217-220) İstanbul

ÇEVİK, Savaş(1999), **Klasik Osmanlı Hat Sanatında Grafik Değerler**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 84-92, Ankara

ÇİĞ, Kemal (1976), **Topkapı Sarayı Müzesi Binaları ile İç Süslemeleri ve Gösterdiği Değişiklikler**, Sanat Dünyamız, Yıl 2, Sayı 6, S. 12-17, İstanbul

_____, (1974), **Türk Kitap Kapları**, Türkiyemiz, Yıl: 3, Sayı 9, Şubat 1973, S. 6-11

ÇIRAKMAN, Aslı(2001), **Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğine**, Doğu Batı, Avrupa, Yıl 4, Sayı 14, Şubat-Mart-Nisan 2001

ÇORUHLU, Yaşar(2003), **Orta Asya Türk Tasvir Sanatı'ndaki Mücadele Sahneleri ve Sembolizminin Osmanlı Minyatürlerindeki Yeri**, Osmanlı'nın Dış Dünyaya Bakışı, 03 Aralık 1999, Seminer Bildirileri, S 63-90, Sanat Tarihi Derneği Yayınları: 6, İstanbul

_____, (1995)**Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi**, Seyran Yayınevi, İstanbul, 1995

ÇORUHLU, Tülin (1999), **Osmanlı Koruyucu Silahları**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 264-274, Ankara

DALLAWAY, Jacques (1989), **Bir Gezginin Gözüyle Eski ve Yeni İstanbul**, Türkiyemiz, Yıl 19, Sayı 58, Haziran 1989, S. 46-50, İstanbul

DAYIGİL, Feyzullah (1938), **İstanbul Çinilerinde Lale**, Vakıflar Dergisi I, S: 83-89, Ankara

DEMİRİZ, Yıldız, (2004) **16. Yüzyıl Kitap Sanatında Çiçek**, 16. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı, 11-12 Nisan 2001, Sempozyum Bildirileri, S. 145-168, Sanat Tarihi Derneği Yayınları: 7 İstanbul

_____, (2000) **İslam Sanatında Geometrik Süsleme, Bir Envanter Denemesi**, İstanbul

_____, (1999), **Osmanlı Kalem İşleri**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 297-304, Ankara

_____, (1989), **Mimar Sinan'ın Yapılarında Kalem İşleri**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, Sinan Devri Türk Mimarlığı, S: 301-313, (5-8 Aralık 1988), İstanbul

_____, (1988), **16. Yüzyıl Kur'an Tezhipleri Hakkında Bazı Notlar**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı, XIII. İstanbul 1988,

_____, (1986), **Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler**, İstanbul

_____, (1980), **Üsküdar'da Mihrimah Sultan Camii**, Sanat Dünyamız, Yıl 7, Sayı 20, İstanbul, Eylül1980, S. 17-21

_____, (1979), **Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir (1300-1453)**, İstanbul

_____, (1977), **16. Yüzyıl'a Ait Tezhipli Bir Kur'an** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı, VII. İstanbul

DENİZ, Bekir(1999), **Osmanlı Dönemi Halıları**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 381-394, Ankara

_____, **Osmanlı Dönemi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili, Sumak)**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 395-409, Ankara

DENNY, Walter B. (1983), **Dating Ottoman Turkish Works in the Saz Style**, Muqarnas, Vol. 1, Leiden

_____, (1978) **Ceramic Revetments of the Mosque of Rüstem Pasha**, 5th International Congress of Turkish Art, Budapeşte S. 269 275

DERMAN, F. Çiçek, (1999), **Osmanlı Asırlarında, Üslup ve Sanatkârlarıyla Tezhip Sanatı**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 108-119, Ankara

DERMAN, M. Uğur, (1999), **Osmanlı Türklerinde Hat Sanatı**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 17-25, Ankara

_____, (1992), **İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı**, İstanbul

_____, (tarihsiz) **Türk Hat Sanatının Şaheserleri**, Kültür Bakanlığı,

_____, (1992), **İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı**, İstanbul

_____, (1989), **Mimar Sinan'ın Eserlerinde Hat Sanatı**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu Sinan Devri Türk Mimarlığı S. 287-292, (5-8 Aralık 1988), İstanbul

DERNSCHWAM, Hans (1992), **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, (Çev. Yaşar Önen), Ankara

DOĞANAY, Aziz,(1999), **Osmanlı Mimarisinde Tezyinat**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 324-334, Ankara

DUCELLIER, Alain ,(2005), **On Üçüncü Yüzyıldan On Altıncı Yüzyıla Kadar Bizanslılar ve Türkler: Dünyanın Paylaşılmasından İmparatorluğun Yeniden Kuruluşuna”** Rönesansın Serüveni, S. 260-290, Yapı-Kredi Yayınları, İstanbul

DÜNDAR, Abdülkadir, (1999), **Osmanlı Mimarisinde Şehir Mimarları**, Osmanlı, Cilt 10, Kültür ve Sanat, S. 227-235, Ankara

EGLI, Hans G., (1997), **Sinan, An Interpretation**, İstanbul

ELDEM, Sedat Hakkı, (1974), **Türk Mimari Eserleri, Cilt I.** İstanbul

ERÇAĞ, Beyhan (1996), **İstanbul'daki Bazı Mimar Sinan Camilerinde İç Bezeme Programının Geçirdiği Evreler (Şehzade Mehmed, Sinan Paşa, Süleymaniye, Rüstem Paşa, Sokollu Mehmed Paşa, Piyale Paşa, Kılıç Ali Paşa, Ramazan Efendi Camileri)** Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul

ERDEM, Sadık, (1988) **Tezkiretü'l Bünyan, Mimar Sinan'ın Kendi Ağzından Hayatı ve Eserleri, (Sai Çelebi)** İstanbul

ERDENEN, Orhan (1966), **Osmanlı Devri Mimarları, Yardımcıları ve Teşkilâtları**, Mimarlık, Yıl 4, Sayı 27, Ocak 1966, S. 15-18, İstanbul

ERDOĞAN, Abdülkadir (1938), **Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii**, Vakıflar Dergisi I, S: 29-33, Ankara

ERGENÇ, Özer (1982), **Mimar Sinan'ın Yaşadığı Dönemdeki Osmanlı-Türk Kenti Hakkında Kısa Bilgiler**, Mimarlık, 82/5-6, Yıl 20, Sayı 179-180, S. 22-24, Ankara

ERİÇ, Murat,(1986), **Sinan'ın Malzeme Kullanım Anlayışı**, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt II, (Sayfa 125-131) İstanbul

ERKMAN, Umur (1989), **Çağdaş Mimari Gözüyle Sinan**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, Sinan Devri Türk Mimarlığı, S: 361-366, (5-8 Aralık 1988), İstanbul

ERSEN, Ahmet,(1986) **Erken Osmanlı Mimarisinde Cephe Biçim Düzenleri ve Bizans Etkilerinin Niteliği**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul

ERSOY, Ayla, (2004) **Geleneksel Süsleme Sanatlarında Kullanılan Bazı Çiçek Motiflerinin İslam İnancı İle İlgisi**, Mimar Sinan Üniversitesi, Sanat ve İnanç Sempozyumu, C. 1, İstanbul

ERZEN, Jale Nejdet, (2000) **Mekan ve Sahneleme: 16.Yüzyılda Osmanlı Mimarisi ve Resim Sanatı**, Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı “Uluslararası Bir Miras” Kongre Bildirileri, S. 50-55, İstanbul

_____, (1999)**Osmanlı Estetiği**, Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 9 (Kültür-Sanat), S. 39-48, Ankara,

_____, (1996) **Mimar Sinan, Estetik Bir Analiz**, Ankara,

_____, (1988), **Sinan as Anti-Classicist**, Muqarnas, Vol. 5, Leiden

_____, (1981), **Mimar Sinan Dönemi Cepheleri**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, ODTÜ Yayınları, Ankara,

_____, (1981), **Sinan Camilerinde Üslup Değişmeleri**, Mimarlık, 81-6, Yıl 19, Sayı 168, S. 12-14, Ankara

_____, (1996) **Interior Space Articulation in Sinan’s Mosques**, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988), Ankara, S (315-323)

ERTUĞ, Zeynep Tarım, **Minyatürler ve Tarihi Belge Özellikleri**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 180-185, Ankara 1999

ESEMENLİ, Deniz(1999), **Topkapı Sarayı Mimarisi**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 573-600, Ankara

ETTINGHAUSEN, Elizabeth, **Some Decorative Schemes in the Religious Architecture of Sinan**, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988), Ankara S. (333-345)

EVLİYA ÇELEBİ, **Seyahatname**, (1971), (Türkçeleştiren Zeki Danış), 1-15. Cilt, İstanbul

EYİCE, Semavi, **16. Yüzyılda İstanbul'a Gelen Bazı Yabancı Ressamlar ve Eserleri**, 16. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı, 11-12 Nisan 2001, Sempozyum Bildirileri, S. 15-39, Sanat Tarihi Derneği Yayınları: 7 İstanbul 2004

_____, (1999) **Osmanlı Devri Türk Mimarisi**, Osmanlı, Cilt 10, Kültür ve Sanat, S. 79-101, Ankara

_____, (1989), **Mimar Sinan'ın Külliyesi**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, Sinan Devri Türk Mimarlığı, S: 169-173, (5-8 Aralık 1988), İstanbul 1989

_____, (1986), **XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve İstanbul'un Görünümü**, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt III, (Sayfa 50-66) İstanbul 1986

_____, (1976), **Türk Sanatında Şebekeler**, Sanat Dünyamız, Yıl 2, Sayı 6, Ocak 1976, S. 32-39, İstanbul

_____, (1974), **Türk Kapılarının Madeni Süsleri**, Sanat Dünyamız, Yıl 1, Sayı 1, Mayıs 1974, S. 20-29, İstanbul

_____, (1970), **Bir Ressamın Gözü ile Kanuni Sultan Süleyman**, Kanuni Armağanı, 129-170, Ankara

FAROQHI, Suraiya (2002), **Migrations Under State Control**, Stories of Ottoman Men and Women, Establishing Status, Establishing Control, İstanbul

_____, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, İstanbul 1997

_____, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, İstanbul 1993

FENDOĞLU, H. Tahsin, **Osmanlı'da Devşirme Sistemi ve Özgürlük**, Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 7-9 Nisan 1999, (S. 477-484) Selçuk Üniversitesi, Konya 2000

FREELY, John, ROMANO, Augusto, (1992), **Sinan, The Architect of Süleyman the Magnificent and the Ottoman Golden Age**, Londra

FRISCHMAN, Martin, KHAN, Hasan Uddin (editörler), (1994) **The Mosque, History, Architectural Development & Regional Diversity**, Londra

GLÜCK, Heinrich, (1968), **16-18. Yüzyıllarda Saray Sanatı ve Sanatçılariyle Osmanlıların Avrupa Sanatları Bakımından Önemi**, Belleten, Yıl 1968, Sayı XXXII, S. 355-380, Ankara

GOFFMAN, Daniel, (2004), **Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700**, (Çev. Ülkün Tansel), İstanbul

GOODWIN, Godfrey (1971), **A History of Ottoman Architecture**, Times and Hudson, Londra

----- (1996) **Sinan, Light and Form**, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988), Ankara S (217-219)

_____, **Sinan, Ottoman Architecture and its Values Today**, Londra 1993

GÖYÜNÇ, Nejat, **Mimar Sinan'ın Aslı Hakkında**, Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı 19. 1989

_____, **Mimar Sinan'ın Aslı Hakkında**, Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı 18. 1985

GRABAR, Oleg, (1996)“**The Meanings of Sinan's Architecture**”, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988), Ankara

_____, (1983), **İslam Mimarlığında Simgeler ve İşaretler**, Mimarlık, 83/8-9, Yıl 21, Sayı 194-195, S. 5-9, Ankara

GRUBE, Ernst (1962), **Bir Türk Minyatür Ekolü**, I. Milletlerarası Türk Sanatı Kongresi, Ankara, 1962

GURLITT, Cornelius (1912), **Die Baukunst Konstantinopels**, Berlin

GÜNAY, Reha (1992), **Süleymanname Minyatürlerinde Mekan ve Anlatım Teknikleri**, Topkapı Sarayı Yıllık 5, İstanbul

GÜNEY, Zeynep(1999), **Osmanlı Vakfiyeleri ve Vakfiye Süslemeleri**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 374-378, Ankara

GÜNGÖR, Hulusi, (1989), **Sinan'ın Teknolojisi**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde “Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, Sinan Devri Türk Mimarlığı, S: 141-157, (5-8 Aralık 1988), İstanbul 1989

GÜRSU, Nevber (1988), **Türk Dokumacılık Sanatı, Çağlar Boyu Desenler**, İstanbul

GYLLIUS, Petrus (Pierre Gilles), (1997), **İstanbul'un Tarihi Eserleri**, (Latince'den Çeviren Erendiz Özbayoğlu), İstanbul

HAIDAR, S.Gülzar, YAZAR, Hatice, (1986), “**Implicit Intentions and Explicit Order in Sinan’s Work**”, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt II, (Sayfa 29-37) İstanbul

HALE, John, (1993), **The Civilization of Europe in the Renaissance**, New York

HAMMER, Joseph Von (1966), **Osmanlı Devleti Tarihi Cilt II**, (Çev. Mehmed Ata), İstanbul

HATTSTEIN, Markus - DELIUS, Peter(2000), **Islam, Art and Architecture**, Könnemann, Köln,

HAUSER, Arnold, (2005), **Rönesans Döneminde Sanatçının toplumsal Konumu**, Rönesansın Serüveni, S. 138-153, Yapı-Kredi Yayınları, İstanbul

HUIZINGA, Johan (2005), **Rönesans Sorunu**, Rönesansın Serüveni, S. 24-59, Yapı-Kredi Yayınları, İstanbul

İHSANOĞLU, Ekmeleddin (1985), **Mimar Sinan ve Yapılarıyla İlgili Eserler Bibliyografyası**, İstanbul 1985

İNAL, Güner (1995), **Türk Minyatür Sanatı, Başlangıcından Osmanlılara Kadar**, Ankara,

_____, **Topkapı Müzesi’ndeki Hazine 1509 No.lu Şehnamenin Minyatürleri**, S.197-220

_____, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesindeki Bazı Albüm Desenlerinden Seçmeler, Bedrettin Cömert'e Armağan, S.457-470

İNALCIK, Halil(2001),, **Avrupa Devletler Sistemi, Fransa ve Osmanlı, Avrupa'da "Geleneksel Dostumuz Fransa Tarihine Ait Bir Olay"** Doğu Batı, Avrupa, Yıl 4, Sayı 14, Şubat-Mart-Nisan 2001

_____, (2000), **Osmanlı İmparatorluğunun, Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Cilt I** (1300-1600), İstanbul

_____, (1999), **Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)**, Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 12 (Hanedan), S. 82-124, Ankara

_____, (1999), **II. Selim (1566-1574)**, Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 12 (Hanedan), S. 125-127, Ankara

_____, (1998), **Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün**, Doğu Ne, Batı Ne, Doğu-Batı, Yıl 1, Sayı 2, Şubat-Mart-Nisan 1998 Sayfa 9-30

İŞLEYEN, Emel, (1995), **İstanbul Camilerinde Cephe Gelişimi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul

İZET, Hakkı (1975), **İznik Çiniciliği**, Türkiyemiz, Yıl: 6, Sayı 17, Ekim1975, S. 27-32

KAYRA, Cahit (1989), **Haritalarda Byzantium-Dersaadet-İstanbul**, Türkiyemiz, Yıl 19, Sayı 59, Ekim 1989, S. 30-39, İstanbul

KARAESMEN, Erhan, (1999), **Kubbeli Büyük Sinan Yapılarında Teknolojinin Gelişmesi**, Osmanlı İmparatorluğunun Doruğu, 16. Yüzyıl Teknolojisi, (Ed. Kâzım Çeçen), S. 111-134, İstanbul

KIRIMLI, Faik (1982), **İstanbul Çiniciliği**, Sanat Tarihi Yıllığı, XI. 1981, S.95-110, İstanbul

KONYALI, İbrahim Hakkı (1948), **Mimar Koca Sinan, Vakfiyeleri, Hayır Eserleri, Hayatı, Padişaha Vekaleti, Azadlık Kâğıdı, Alım-Satım Hücetleri**, İstanbul

_____, **Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi**, Türkiye Yeşilay Cemiyeti, İstanbul 1973

KÖPRÜLÜ, Fuad (1938), **Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti**, Vakıflar Dergisi, Sayı 1, Sayfa1-6, Ankara

KUBAN, Doğan, (1999), **Divriği Mucizesi, Selçuklular Çağında İslam Bezeme Sanatı Üzerine Bir Deneme**, İstanbul

_____, (1999), **Sinan**, Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 10 (Kültür-Sanat), S. 190-201, Ankara

_____, (1999), **İstanbul: Osmanlı Kültüründe Kent Kavramının Doruğu**, Osmanlı İmparatorluğunun Doruğu, 16. Yüzyıl Teknolojisi, (Ed. Kâzım Çeçen), S. 87-111, İstanbul

_____, (1997), **Sinan'ın Sanatı ve Selimiye**, İstanbul 1997

_____, (1998), **Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları**, İstanbul

_____, (1986), **Universal Dimensions of Sinan's Art**, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt III, (Sayfa 67-74) İstanbul

_____, (1967), **Mimar Sinan ve Türk Mimarisinin Klasik Çağı**, Mimarlık, Yıl 5, Sayı 49, S.13-34, İstanbul

KUMRULAR, Özlem, (2002), **İspanyol Kaynakları Işığında Kanuni'nin Alaman Seferi V. Muhteşem Seferin Müphem Sonucu** Tarih ve Toplum, Sayı 221, Mayıs 2002, S. 35-38

_____, (2002), **İspanyol Kaynakları Işığında Kanuni'nin Alaman Seferi IV, "Küçük Kaleden Büyük Savunma: Güns"** Tarih ve Toplum, Sayı 220, Mayıs 2002, S. 34-41

_____, (2002), **İspanyol Kaynakları Işığında Kanuni'nin Alaman Seferi III, Sefer Başlıyor: Askeri Defile, Ritüel, Şov"** Tarih ve Toplum, Sayı 218, Şubat 2002, S. 35-38

_____, (2002) **İspanyol Kaynakları Işığında Kanuni'nin Alaman Seferi II, V. Karlos'un Kanuni'ye Karşı Yaptığı Hazırlıklar**, Tarih ve Toplum, Sayı 217, Ocak 2002, S. 27-32

İspanyol Kaynakları Işığında Kanuni'nin Alaman Seferi I, "Türk Geliyor!", Tarih ve Toplum, Sayı 216, Ocak 2001, S. 26-31

KUNT, Metin - WOODHEAD, Christine (Ed) (1998), **Kanuni ve Çağı, Yeniçağda Osmanlı Dünyası**, İstanbul,

KURAN, Aptullah, (1988), **Mimar Sinan**, Hürriyet Yayınları, İstanbul

_____, (1964), **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami**, Ankara

KÜHNEL, Ernst, **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Minyatür Sanatında Türk Üslubu**, I. Milletlerarası Türk Sanatı Kongresi, Ankara, 1962

KÜRKCÜOĞLU, Kemal Edib(1962), **Süleymaniye Vakfiyesi**, Ankara

LAPIDUS, Ira, M. (2002), **İslam Topluları Tarihi, Cilt 1: Hazreti Muhammed'den 19. Yüzyıla**, İstanbul

LE CORBUSIER, (1999), **Bir Mimarlığa Doğru**, Yapı ve Kredi Yay., İstanbul

LYBYER, Albert Howe, (2000), **Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi**, Ohio 1912 (Çev. Seçkin Cılızoğlu), İstanbul

MAHİR, Banu, (2001), **Sultan III. Mehmed İçin Hazırlanmış Bir Albüm, "III. Mehmed Albümü"**, 16. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı, 11-12 Nisan 2001, Sempozyum Bildirileri, S. 169-186, Sanat Tarihi Derneği Yayınları: 7 İstanbul 2004

_____, (2000), **Elinde Altın Küre (Kızıl Elma) Tutan Osmanlı Sultan Portreleri**, Uluslar arası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi, Bildiriler, 4-7 Kasım 1997, Ankara

_____, (1999), **Anadolu'da Türk Minyatürünün İlk Örnekleri**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 167-179, Ankara

_____, (1987), **Osmanlı Sanatında Saz Üslubundan Anlaşılan**, Topkapı Sarayı Müzesi, Yıllık 2. İstanbul

_____, **Saray Nakkaşhanesinin Ünlü Ressamı Şah Kulu ve Eserleri**, Topkapı Sarayı Müzesi, Yıllık I. İstanbul 1986

MAHÇUPYAN, Etyen, (1999) **Osmanlı'dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset**, Doğu Batı, Kamusal Alan, Yıl 2, Sayı 5, Kasım-Aralık-Ocak 1998-1999

MAINSTONE, Rowland (1996), **The Süleymaniye Mosque and Hagia Sophia**, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988), Ankara , S (221-229)

MANTRAN, Robert, (1986), **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, Kurumsal, İktisadi, toplumsal Tarih Denemesi**, Cilt I-II, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan) Ankara,

_____, (1995), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt I, Cem Yayınevi, İstanbul

MARTIN, F.R., (1912) **The Miniature Paintings and Painters of Persia, India and Turkey, from 8th Century to 18th Century**

MARGOLIN, Jean-Claude ,(2005) **Celestinusçu Rahip Crespet'nin "Papa II. Pius'un Sultan II. Mehmet'e Mektubu"na İlişkin Yorumları Üzerine Düşünceler**, Rönesansın Serüveni, S. 291-312, Yapı-Kredi Yayınları, İstanbul

MATTHEWS, Henry, C. (2000), **Concepts of Ideal form in Istanbul and Rome, The Sacred Architecture of Sinan and his Italian Contemporaries**, Myth to Modernity, (Efsanelerden Günümüze) İstanbul, 1, Selected Themes (Seçme Yazılar), Annual Supplement of Arkeoloji ve Sanat Magazine, S 59-70, İstanbul

MERİÇ, Rıfki Melül (1965), **Mimar Sinan'ın Hayatı, Eseri, I, Mimar Sinan'ın Hayatına ve Eserlerine Dair Metinler**, Ankara,

MICHELL, George (Editör) (1978), **The Architecture of the Islamic World**, Londra

MİROĞLU, İsmet (1989), **Mimar Sinan Dönemi Osmanlı Toplum Yapısı**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde “Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu Sinan’ı Yetiştiren Ortam S. 31-36, (5-8 Aralık 1988), İstanbul

MORDTMAN, Andreas David (1995), **Bir Osmanlı’dan Yeni Osmanlılar**, İstanbul

MÜLAYİM, Selçuk(2001), **Ters Lale, Osmanlı Mimarisinde Sinan Çağı ve Süleymaniye**, İstanbul

_____,(2000), **Osmanlı Süsleme Sanatı Araştırmaları**, Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 7-9 Nisan 1999, (S. 267-270) Selçuk Üniversitesi, Konya

_____, (1999),**Osmanlı Mimarisinden Bir Kesit**, Osmanlı, Cilt 10, Kültür ve Sanat, S. 115-124, Ankara

_____, (1998), **Selçuklu Toplumunun İkonografik Hafızası**, Antalya 5. Selçuklu Semineri, Bildiriler-Seçkiler, Antalya

_____, (1985), **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler (Selçuklu Çağı)**, Kültür Bakanlığı,

_____, (1983), **Türk Süsleme Sanatında “Arabesk” Problemi**, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi II, İzmir

NALBANTOĞLU, Gülsüm (1989), **The Birth of an Aesthetic Discourse in Ottoman Architecture**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 8 Sayı 2, S. 115-122

NALBANTOĞLU, Ünal (1981), **Sinan'ın Ortamı**, Mimarlık, 81-6, Yıl 19, Sayı 168, S. 17-19, Ankara

NAYIR, Zeynep(1982), **Süleymaniye Külliyesi ve Sorunları**, Rölöve ve Restorasyon Dergisi Özel Sayı (II. Restorasyon Semineri, 6-7 Mayıs 1982) , S. 107-108, Ankara

_____, (1975),**Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmed Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)** İTÜ Mimarlık Fakültesi, Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul

NECİPOĞLU-KAFADAR, Gülru (1996), **The Emulation of the Past in Sinan's Imperial Mosques**, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri, Ankara 24-27 Ekim 1988, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara S. (178-189)

_____, (1985), **The Süleymaniye Complex in Istanbul, An Interpretation**, Muqarnas Vol. 3, S. 95-117, Leiden

_____, **Challenging the Past: The Emulation of the Sinan's Imperial Mosques**, Muqarnas, Vol. 10, S 169-180

NEMLİOĞLU, Candan (1989), **15-16-17. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Kalem İşleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul

OĞUZ, Burhan, (1986), **On The Origins of the Ottoman Building Material's Standardisation in the XVIth Century**, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt I, (Sayfa 65-69) İstanbul

ONUK, Taciser, (1999), **Osmanlı Süsleme Sanatı (İşleme-Örgü-Oya)**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 316-323, Ankara

ORTAYLI, İlber, (1982), **Osmanlı İmparatorluğunun Üçüncü Yüzyılında Mimar Sinan Devri**, Mimarlık, 82/5-6, Yıl 20, Sayı 179-180, S. 27-28, Ankara

ÖGEL, Semra (1994), **Anadolu'nun Selçuklu Çehresi**, İstanbul,

_____, (1987) **Anadolu Selçuklu'larının Taş Tezyinatı**, Ankara

_____, (1989), **Sinan Eserlerinde Süsleme ve Mimarinin Bütünlüğü**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, Sinan Devri Türk Mimarlığı, S: 347-360, (5-8 Aralık 1988), İstanbul

ÖDEKAN, Ayla(1986), **Some Observations on Mukarnas Decoration at the Portal Coverings of the Sinan Period**, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt II, (Sayfa 115-119), İstanbul

ÖKTEN, Sadettin (1999), **Osmanlı Kentinde Estetik Üzerine Bir Deneme**, Osmanlı, Cilt 10, Kültür ve Sanat, S. 29-38, Ankara

ÖNEY, Gönül (2000), **Akdeniz'de İslam Sanatı, Erken Osmanlı Sanatı, Beylikler Mirası**, İstanbul

_____, (1999), **Erken Osmanlı Mimarisinde Çini (XV-XVI. Yüzyıl Başı İznik-Bursa-Edirne)**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 205-212, Ankara

_____, (1987) **İslam Mimarisinde Çini**, İstanbul

_____, (1976), **Türk Çini Sanatı (Turkish Tile Art)**, İstanbul

_____, (1970), **Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri**, Sanat Tarihi Yıllığı, III. 1969-1970.

ÖNKAL, Hakkı, (1996), **Kanuni'nin Türbesi**, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri, Ankara 24-27 Ekim 1988, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara S. (117-123)

ÖZ, Tahsin, **İstanbul Camileri**, Cilt I-II, Türk Tarih Kurumu Ankara 1997

_____, (1951), **Türk Kumaş ve Kadifeleri**, II, İstanbul

_____, (1946), **Türk Kumaş ve Kadifeleri**, I, İstanbul

ÖZBARAN, Salih (2002), **Portekiz Tarih ve Tarihçiliğinde Osmanlı İmgesi**, Toplumsal Tarih, Sayı 107, Kasım 2002, S. 32-37

_____, (1998), **Osmanlıların Güneye Yönelik Deniz Politikası**, Kanuni ve Çağı, Yeniçağda Osmanlı Dünyası, S. 56-71, İstanbul,

ÖZBEK, Yıldray (2002), **Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)**, Ankara

ÖZSAYINER, Zübeyde Cihan (1993), **Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Cami ve Türbelerindeki Yazı Düzeni ve Anlamı**, 1-2 Ciltler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul

ÖZDEŞ, Gündüz(1986), **Mimar Sinan'ın Şehirciliği**, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt II, (Sayfa 44-47) İstanbul

ÖZER, Filiz(1986), **Mimar Sinan'ın Hayatı**, , II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt III, (Sayfa 75-81) İstanbul

ÖZKOÇAK-AKYAZICI, Selma(1999), **The Reasons for Building: TheCases of Rüstem Paşa and Yeni Valide Mosques**, Aptullah Kuran için Yazılar, İstanbul

ÖZTUNA, Yılmaz (1972), **Kanuni'nin Türk ve Dünya Tarihindeki Yeri**, Kanuni Armağanı, Ankara, S.41-46

PANOFSKY, Erwin,(2005) **“Rönesans”:** **Kendini Tanımlamak mı, Kendini Tanımak m?**, Rönesansın Serüveni, S. 11-23, Yapı-Kredi Yayınları, İstanbul

_____, İkonografi ve İkonoloji: Renaissance Sanatının İncelenmesine Giriş

PATER, Walter H, (2002), **Rönesans**, İstanbul,

PEKER, Ali Uzay, (2000) **Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisi ve Mistisizm**, Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi, Bildiriler, 4-7 Kasım 1997, Ankara

PEVSNER, Nikolaus ,(2005), **Rönesans ve Manierizm**, Rönesansın Serüveni, S. Yapı-Kredi Yayınları, 188-204, İstanbul

RENDA, Günsel (1982), **Restorasyon Çalışmalarında Kalem İşleri ve Duvar Resimlerinin Yeri**, Rölöve ve Restorasyon Dergisi Özel Sayı (II. Restorasyon Semineri, 6-7 Mayıs 1982) Ankara 1982 S. 79-85

_____, (1999), **Osmanlılarda Padişah Portreciliği**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 415-422, Ankara

ROGERS, J. Michael,(2000), **Osmanlı Mimarlığının Yedi Yüzyılı: Uluslararası Bir Başarı, Osmanlı Merkezîyetçiliği, Duvar Çinileri ve İznik Kapkacağı**, Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı, “Uluslararası Bir Miras” Kongre Bildirileri, S. 379-384, İstanbul

_____, (1996), “**Architectural Decoration in the Age of Sinan**”, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri, Ankara 24-27 Ekim 1988, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara

_____, (1982), **The State and The Arts in Ottoman Turkey, Part I. The Stones of Süleymaniye**, (S.71-86) International Journal of Middle East Studies, Volume 14,

_____, (1982), **The State and The Arts in Ottoman Turkey, Part II. The Furniture and Decoration of Süleymaniye**, (S.283-313) International Journal of Middle East Studies, Volume 14,

ROGERS, J,Michael-WARD, R,M (1988), **Süleyman The Magnificent**, (Sergi Katalogu), Londra,

SANDIKÇI, Ümit Kazım, (2000) **Osmanlı Mimarlığı İstanbul Yapılarında Dövme ve Dökme Metalin Dekoratif Kullanımı**, Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı, “Uluslararası Bir Miras” Kongre Bildirileri, S. 396-404, İstanbul

SANER, Turgut, (2004) **Üç Yarım Kubbe-İki Yorum, İskele Camisi ile II Redontore Üzerine Karşılaştırmalı Notlar**, 16. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı, 11-12 Nisan 2001, Sempozyum Bildirileri, S. 41-54, Sanat Tarihi Derneği Yayınları: 7 İstanbul

SAYRAÇ, Aygen (1990), **XVI. Yüzyılın Kendine Özgü Büyük Ustası Ahmet Karahisari**, Türkiyemiz, Yıl 20, Sayı 62, Ekim 1990, S. 34-39, İstanbul

SERİN, Muhiddin, (1999), **Osmanlı Hat Sanatı**, Osmanlı, Kültür ve Sanat, C.11, S. 26-34, Ankara

_____, (1999), **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, İstanbul

_____, (1992), **Türk Hat Üstadları, II, Hattat Şeyh Hamdullah, Hayatı, Talebeleri, Eserleri**, İstanbul

_____, (1982), **Hat Sanatımız, Tarihçesi, Malzeme ve Aletler, Meşkler**, İstanbul

SEVİN, Nureddin (1962), **Türk Resim Geleneğinde Esas Unsur İnsan Resmidir**, I. Milletlerarası Türk Sanatı Kongresi, Ankara, 1962

SIMS, Eleanor, G.(1978), **The Turks and Illustrated Historical Texts**, 5th International Congress of Turkish Art, Budapeşte S. 747-759

SÖNMEZ, Neslihan, (2000) **Edirne'deki Erken ve Klasik Osmanlı Camilerinde Pencere Tasarımının Gelişimi**, Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 7-9 Nisan 1999, (S. 97-150) Selçuk Üniversitesi, Konya

_____, (1999), **Osmanlı Mimarlığında Kullanılan Uzunluk Ölçü ve Birimleri**, Osmanlı, Cilt 10, Kültür ve Sanat, S. 125-133, Ankara

SÖNMEZ, Neslihan, SÖNMEZ, Zeki, **Tarih Belgelerin Işığında Edirne Selimiye Camisi**, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988), Ankara S. (73-79)

SÖNMEZ, Zeki, (2000), **Osmanlı Mimarisiyle İlgili Araştırmaların Dünü ve Bugünü**, Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 7-9 Nisan 1999, (S. 875-892) Selçuk Üniversitesi, Konya

_____,(1999) **Osmanlı Mimarisinin Gelişiminde Hassa Mimarlar Ocağının Yeri, Örgütlenme Biçimi ve Faaliyetleri**, Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 10 (Kültür-Sanat), S. 184-189, Ankara,

_____, (1989), **Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar**, Ankara

_____, (1988), **Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler**, İstanbul

_____, (1988), **Mimar Sinan ve Hassa Mimarlar Ocağı**, Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, S. 251-258, İstanbul

SÖZEN, Metin (1988), **Mimar Sinan Üzerine**, Türkiyemiz, Yıl 18, Sayı 54, Şubat 1988, S. 2-10, İstanbul

_____, (1975), **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, İstanbul

SRECKOVIC, Slobodan, (2002) **“Coins Commemorating the Construction of the Süleymaniye”**, Myth to Modernity, (Efsanelerden Günümüze) İstanbul, 1, Selected Themes (Seçme Yazılar), Annual Supplement of Arkeoloji ve Sanat Magazine, İstanbul , S 71-74

STEINHARDT S., Nancy(1987), **Siyah Qalem and Gong Kai: An Istanbul Album Painter and a Chinese Painter of the Mongolian Period**, Muqarnas, Vol. 4, Leiden,

STIERLIN, Henri(1998), **Turkey, From the Selçuks to the Ottomans**, Köln

SUBAŞI, Hüsrev(1999), **Hattat Osmanlı Padişahları**, Osmanlı (Kültür ve Sanat) C.11, S 52-60, Ankara

SYMONDS, John Addington ,(2005), **İtalya'da Rönesans**, Rönesansın Serüveni, Yapı-Kredi Yayınları, S. 226-239, İstanbul

ŞAHİN, Faruk(1999), **İznik'te Çini Sanatı, Tarihi Çini Sanatının Doğuş Koşulları ve Son Bulma Nedenleri**, Toplumsal Tarih Dergisi, Tarih Vakfı Yayınları, Şubat 1999 S. 28-34

ŞAHİNOĞLU, Metin, **Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılması**, İstanbul

ŞAKİROĞLU, Mahmut H. (1992), **Venedik Kütüphanelerinden İstanbul Hakkında Bazı Resimler**, Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları, İstanbul, S. 221-227

ŞEŞEN, Ramazan (1986), **Mimar Sinan Hakkındaki Kaynaklar**, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt II, (Sayfa 1-11) İstanbul

ŞİMŞEK, Meliha, (1987) **Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi**, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi,

TANINDI, Zeren, (1999) **Osmanlı Sanatında Cilt**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 103-107, Ankara

_____, (1999), **Osmanlı Sanatında Tezhip**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 120-125, Ankara

_____, (1999), **Osmanlı Döneminde Türk Minyatürü**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 160-166, Ankara

_____, (1996), **Türk Minyatür Sanatı**, Ankara

_____, (1988), **Mimar Sinan Çağında Türk Kitap Sanatının Ünlü Ustaları**, Mimar Sinan Sempozyumu, İstanbul

_____, (1984), **Siyer-i Nebi, İslam Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı**, İstanbul

_____, (1983), **Resimli bir Hac Vekâletnamesi**, Sanat Dünyamız, Yıl 9, Sayı 28, S. 2-5, İstanbul

TANİLLİ, Server(1987), **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, Cilt III, 16.-17. Yüzyıllar, Kapitalizm ve Dünya, İstanbul

TANMAN, Baha, (2004) **16. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinden "Sinan Dışı" Görünümler**, 16. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı, 11-12 Nisan 2001, Sempozyum Bildirileri, S. 85-115, Sanat Tarihi Derneği Yayınları: 7 İstanbul

TANYELİ, Uğur, (1996) **Sinan ve Antik Dünyanın Mirası** , Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri, Ankara 24-27 Ekim 1998, AKM Yayınları. Ankara S.(87-98)

_____, (1991), **Kanuni ve II. Selim Türbeleri Üzerine Bir Değerlendirme**, TAÇ Vakfı Yıllığı I, S. 83-96, İstanbul

TARIM-ERTUĞ, Zeynep(1999), **Osmanlı Devletinde Resmi Törenler ve Birkaç Örnek**, Osmanlı Medeniyetinde Kültür ve Sanat, Cilt 9, S. 123-142, Ankara

TAYLA, Hüsrev (1996), **Sinan Minarelerinin Mimaride ve Şehircilikteki Yeri**, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri, Ankara 24-27 Ekim 1998, AKM Yayınları. Ankara S.(53-71)

TEKELİ, Sadık(1999), **Osmanlı Askeri Kıyafetleri**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 534-539, Ankara

TEZCAN, Hülya (1999), **Topkapı Sarayı Müzesi Giyim Kuşam Koleksiyonu Saray Kıyafetleri**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 515-528, Ankara

TEZCAN, Turgay (1975), **Topkapı Sarayı Müzesindeki Türk Miğferleri**, Sanat Dünyamız, Yıl 2, Sayı 5, Eylül 1975, S. 21-25, İstanbul

TUNA, Turgut (2000), **Erken Dönem Osmanlı İznik Seramik Teknolojisi**, Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 7-9 Nisan 1999, Selçuk Üniversitesi, Konya

TUNCAY, Hülya (1978), **Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Çini Kandilleri**, Sanat Dünyamız, Yıl 4, Sayı 12, Ocak 1978, S. 10-14

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, (1999) **Osmanlı Döneminde Hat Sanatı**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 43-51, Ankara

TÜRKOĞLU, Sabahattin, (1985), **Saray Kuyumculuğu**, Sanat Dünyamız, Yıl 11, Sayı 37, S. 12-15, İstanbul

ULUÇAM, Abdüsselam, (1999) **Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi, Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt 10 (Kültür-Sanat), S. 163-177, Ankara,

UĞURLU, Senem (Başarır),(2001) **Klasik Osmanlı Dönemi (16. yy. ve 17 yy.) Saray Dokumalarında Motif Gelişimleri ve Kompozisyonları Sistematiği**, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1984), **Osmanlı Devleti Saray Teşkilâtı**, Ankara

ÜÇEL-AYBET, Gülgün, (2003) **Avrupa'lı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)**, İletişim Yayınları, İstanbul

ÜLGEN, Ali Saim (1988), Mimar Sinan Yapıları (Çizimler), Türk Tarih Kurumu, Ankara

_____, (1952), **Şehzade Camii Heyeti**, Mimarlık, Yıl 1952, Sayı 5-6, S.13-16, İstanbul

ÜLGEN, Aygün, (1999), **Osmanlı Kuyumculuğu**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 235-250 Ankara

_____, (1999), **Osmanlı Minareleri (Konum, Form ve Dekorasyon)**, Osmanlı, Cilt 10, Kültür ve Sanat, S. 318-329 Ankara

_____, (1999), **Osmanlı Saray, Kasır ve Köşkleri**, Osmanlı, Cilt 10, Kültür ve Sanat, S. 400-428 Ankara

ÜLKER, Muammer (1988), **Türk Hat Sanatında 16. Yüzyıl, Ünlü Hattatlar**, Türkiyemiz, Yıl 18, Sayı 54, Şubat 1988, S. 18-22, İstanbul

ÜNAL, Mehmet Ali, (2000) **Osmanlı Devri Türk Kültürünün Genel Özellikleri**, Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 07-09 Nisan 1999, S. 747-751, Konya

ÜNAL, Rahmi Hüseyin(1982), **Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taçkapılar**, İzmir

ÜNVER, Süheyl(1951), **Müzehhip Karamemi**, İstanbul

VOGT-GÖKNİL, Ulya(1987), **Mimar Sinan**, İstanbul 1987

VYRONIS, Spyros(1991), **Byzantine Constantinople&Ottoman Istanbul: Evolution in a Millenial Imperial Iconography**, The Ottoman City and its Parts, Urban Structure and Social Order (Ed. Irene A. Bierman), New York

WHEATCROFT, (1993), Andrew, **The Ottomans**, Dissolving Images, Londra 1993

YAKIT, İsmail (1999), **Mimar Sinan'ın Eserlerinde Modüler Sistem ve Ebcet Hesabı**, Osmanlı, Cilt 10, Kültür ve Sanat, S. 208-213, Ankara

YANAR, Buket, (1989), **Süleymaniye Külliyesi Süslemelerinde Üslup Birliği**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989

YAVUZ, Makbule (1988), **Hadım İbrahim Paşa Külliyesi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

YAZIR, M.(1989), **Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli**, (III. Cilt), Ankara

_____, (1981), **Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli**, (I ve II Cilt), Ankara,

YILMAZ, Tercan(1999), **Osmanlı Maden Sanatı**, Osmanlı, Cilt 11, Kültür ve Sanat, S. 229-234, Ankara

YEDİYILDIZ, Bahaeddin(1989), **Sinan'ın Yaptığı Eserlerin Sosyal ve Kültürel Açından Tahlili**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde “Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, Sinan'ı Yetiştiren Ortam, S. 103-112, (5-8 Aralık 1988), İstanbul

YENİŞEHİRLİOĞLU, Filiz(2002), **Klasik Dönem Osmanlı Sanatı**, Türkler, Cilt 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara

_____, (1999), **Saltanat İdeolojisi ve Osmanlı Sanatı**, Osmanlı, Cilt 9, Kültür ve Sanat, S. 17-22, Ankara

_____, (1989), **Sinan Yapılarında Çini Kullanımı**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde “Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, Sinan Devri Türk Mimarlığı, S: 301-313, (5-8 Aralık 1988), İstanbul 1989

_____, (1982), **XVI. Yy. Osmanlı Dönemi Yapılarında Görülen Mimari Süsleme Programlarında Mimar Sinan’ın Katkısı Var mıdır?** Mimarlık, 82/5-6, Yıl 20, Sayı 179-180, S. 29-35, Ankara

YERASİMOS, Stefanos (2002), **Süleymaniye**, Yapı-Kredi Yayınları, İstanbul

_____, (2000), **Osmanlı İstanbul’unun Kuruluşu**, Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı “Uluslararası Bir Miras” Kongre Bildirileri, S. 195-209, İstanbul

_____, (1993), **Konstantiniyye ve Ayasofya Efsaneleri**, İletişim Yayınları, İstanbul

YETKİN, Suut Kemal(1980), **Şemsi Paşa Külliyesi**, Sanat Dünyamız, Yıl 6, Sayı 19, İstanbul, Mayıs 1980, S. 2-7, İstanbul

_____, (1976), **Türk-İslâm Plastik Sanatlarının Estetiği**, Sanat Dünyamız, Yıl 3, Sayı 7, Mayıs 1976, S. 10-12, İstanbul

_____, (1960), **Beylikler Devri Sanatından Klasik Türk Sanatına**, V. Türk Kongresi, Ankara, 12-17 Nisan 1956, Ankara 1960.

YETKİN, Şerare(1993), **Bazı Selçuklu ve Beylikler Devri Taş Süslemelerindeki Figürlü Plastikle İlgili İkonografik Yorumlar**, Sanat Tarihinde İkonografi Araştırmalar, Güner İnal’a Armağan, Ankara, 1993

_____, (1991), **Türk Halı Sanatı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara

_____, (1989), **Rüstem Paşa Camii Çinileri Üzerine Bazı Gözlemler ve Saray Nakkaşlarının Bu Çiniler Üzerinde Etkisi**, Kültür ve Sanat, Yıl 1, Sayı 4, Aralık 1989, S. 15-22, İstanbul

_____, (1988), **İstanbul Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii'nin Çinilerindeki Özellikler**, Sanat Tarihi Yıllığı, Sayı XIII., S.199-211, İstanbul

_____, (1989), **İstanbul Rüstem Paşa Camii Çinileri Üzerinde Bazı Gözlemler ve Saray Nakkaşlarının Bu Çiniler Üzerinde Etkisi**, Kültür-Sanat, 4, Aralık 1989, S. 14-22

_____, (1978) **The Kilims in Ottoman.Court Style Discovered in Divriği Ulu Mosque**, 5th International Congress of Turkish Art, Budapeşte S. 907-915

YILMAZ, Tercan , (1999), **Osmanlı Maden Sanatı**, Osmanlı, Kültür-Sanat, Cilt 11 S. 229-234, Ankara

YİNANÇ, Refet, (1989) **“Toplumun Siyasi Yapısı”** Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde “Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu Sinan'ı Yetiştiren Ortam S. 25-30, (5-8 Aralık 1988), İstanbul 1989

YORULMAZ, Müfit- AHUNBAY, Zeynep(1986), **Sinan Camilerinde Taşıyıcı Sistem ve Yapım Teknikleri**, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İ.T.Ü. 28 Nisan-2 Mayıs 1986, Cilt III, (Sayfa 123-137) İstanbul

YÜCEL, Erdem, (1989), **Üsküdar'da Mihrümah Sultan Camii**, Kültür ve Sanat, Yıl 1, Sayı 1, S. 41-46, Aralık 1988, İstanbul

_____, (1975), **Türk Sanatında Alem**, Türkiyemiz, Yıl: 6, Sayı 16, Haziran 1975, S. 34-37

_____, (1974), **Türk Sanatında Cam İşleri**, Türkiyemiz, Yıl: 4, Sayı 12, Şubat 1974, S. 21-29

YÜKSEK, Refik(1996), **Klasik Dönem Osmanlı Camilerinde Kalem İşleri**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul

YÜKSEL, İ. Aydın,(2004), **İstanbul'un 500. Fetih Yılı İçin Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri (926-974-1520-1566) İstanbul**, VI. Cilt, İstanbul

ZAİM, Sabahaddin, (1989), **Mimar Sinan Döneminin İktisadi Durumu**, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, Sinan'ı Yetiştiren Ortam S. 47-64, (5-8 Aralık 1988), İstanbul

Mimar Sinan Dönemi Yapı Teknikleri Semineri, Tebliğler, 29 Mayıs 1999, İstanbul 1999

İstanbul-Süleymaniye ve Mostar 2004, Mimari Mirasın Bugünü, Program Raporu 95, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1996

Yediyüzüncü Kuruluş Yıldönümünde İstanbul'daki Osmanlı Mimari Eserleri, İstanbul 2000

İstanbul Şehzade Mehmet Külliyesinde Onarım Uygulamaları, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul